

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

MEZI NORMOU A KAŽDODENNÍ PRAXÍ.
SPRÁVA KOMORNÍCH PANSTVÍ PARDUBICE, POBĚBRADY A KOLÍN
V LETECH 1614–1702

Disertační práce

2021

Zuzana Vlasáková

University of Pardubice
Faculty of Arts and Philosophy

BETWEEN THE NORM AND THE EVERYDAY PRACTICE.
THE AUTHORITIES OF THE CHAMBER
ESTATES OF PARDUBICE, PODEBRADY AND KOLIN
BETWEEN 1614 AND 1702

Doctoral Thesis

2021

Zuzana Vlasáková

Prohlašuji:

Práci s názvem *Mezi normou a každodenní praxí. Správa komorních panství Pardubice, Poběžbrady a Kolín v letech 1614–1702* jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 26. 10. 2021

.

.

Zuzana Vlasáková

Poděkování

Ještě než se ponoříme do radostí a strastí raněnovověkého úřednictva, dovolím si na tomto místě vyjádřit poděkování všem, kteří mě na této cestě do minulosti provázeli. V první řadě děkuji doc. PhDr. Marii Mackové, Ph.D. za její laskavé vedení, cenné rady, motivaci i neutuchající důvěru, které mě provázely od prvního dne doktorského studia až do jeho finalizace. Za konzultace, připomínky i zapůjčení vlastní kandidátské práce a doprovodných poznámek děkuji prof. PhDr. Eduardu Maurovi, CSc. Bylo a je mi velikou ctí alespoň částečně navázat na jeden z badatelských okruhů, v němž on sám zanechal nesmazatelnou stopu. U zrodu mého zájmu o komorní úřednictvo stál prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc., kterému děkuji za zásadní podněty v průběhu koncipování bakalářské i magisterské práce a za ochotu poradit i v záležitostech týkajících se práce disertační. Srdečný dík posílám rovněž Univ.-Doz. Mag. Dr. Daně Cerman-Stefanové, která mi během našich setkání ve Vídni velmi nesmlouvavě naznačila, kde vidí „slabší místa“ projektu mé disertace, a zároveň mě motivovala k tomu, abych je sama eliminovala. Představitelům Ústavu historických věd a kolegům doktorandům z mé Alma mater pak děkuji za podnětné dotazy, připomínky týkající se mé práce a především za to, že mě před sedmi lety uvítali s otevřenou náručí. Díky vám byly uplynulé roky nejhezčím obdobím mého vysokoškolského studia.

S vděkem se obracím rovněž k pracovníkům Národního archivu (zde jmenovitě zejména PhDr. Heleně Klímové), Státního oblastního archivu v Praze a Zámrsku, kteří mi ochotně zpřístupnili poklady nacházející se v jejich fondech i sbírkách a v nejednom případě se se mnou podělili i o tipy, jaké další prameny či literaturu neopomenout.

Nejsrdečnější poděkování adresuji své rodině, zejména manželovi a rodičům, kteří mi byli po všechny roky oporou – díky za všechny oběti, které jste vy sami přinesli na oltář mého vzdělání. Mému synovi touto cestou slibuji, že mu v následujících týdnech, měsících a letech vynahradím dny a večery, které jsem místo hraní, výletů a čtení pohádek strávila tělem „nad klávesnicí“ a duchem v raném novověku.

A na závěr jedno speciální poděkování adresované všem „mým“ (nejen) pardubickým, poděbradským a kolínským úředníkům z dob dávno minulých. Díky za to, že jste mi byli v uplynulých letech průvodci a učitelé.

Anotace

Tato disertační práce je věnována tematice hierarchie správy komorních panství v letech 1614–1702, se zvláštním zaměřením na vrchnostenské úřednictvo komorních panství Pardubice, Poděbrady a Kolín. Přibližuje dynamiku úřadování jednotlivých stupňů správy, od centrální dvorské komory, přes českou komoru, rentmistrovský úřad a účtárnu, zmíněné vrchnostenské aparáty a jejich komunikaci s městskými i venkovskými samosprávami a obyvateli daných panství. U vrchnostenských aparátů se zaměřuje nejen na proměnu organizační struktury úřadů, povinností a kompetencí jeho zástupců, ale snaží se přiblížit též sociální složení, platové ohodnocení či otázku kvalifikace potřebné k výkonu úřadu. Představen je dále samotný proces přijetí do služby, otázka motivace i sankcí a pojetí „úřední kariéry“ jako takové. Opomenuty nezůstávají některá neuralgická místa odrážející se v pramenech po celé sledované období (klientelismus, nedoplatky a defraudace apod). Stěžejním cílem je zachytit, komparovat a analyzovat nejen proměny (či konstanty) v úřední praxi, ale poukázat též na disproporce mezi úřední „teorií“ a každodenní realitou a zasadit je do kontextu „doby a místa,“ v nichž jsou sledovány. Získané poznatky autorka nahlíží mj. optikou statí odkazujících k limitům modernizačních teorií a procesů, které jsou s danými teoriemi i zkoumaným obdobím spojovány (disciplinace, racionalizace, byrokratizace, profesionalizace apod). Práci uzavírají obrazové i textové přílohy.

Klíčová slova: správa, byrokratizace, profesionalizace, disciplinace, dvorská komora, česká komora, vizitace, vrchnostenští úředníci, komorní panství, Pardubice, Kolín, Poděbrady, instrukce, vizitace, normy versus realita

Anotation

Dissertation deals with the topic of patrimonial officers of chamber estates Pardubice, Poděbrady and Kolin between 1614–1702. It presented not only the structure and form of bureaucratic machinery, duties and competences of its representatives but also changes of their motives for being officers and approaches to their official duties and career. Furthermore, it introduces dynamic of the administration and communication with superior as well as local authorities such as Court and especially Bohemian Chamber (and its accounting offices), town councils, headmen, village officers and local serfs. Last but not least, it describes neuralgic parts of the administration (clientelism, arrears, embezzlements etc) and ways how the superior authorities tried (or failed trying) to diminish them. Dissertation also follows process of bureaucratization and professionalization or, to be precise, its manifestations and reflection (in)to the environment of the estates as well as attempts to discipline officers of chamber estates. All of aforementioned topics are based not only on sources describing the „official theory“ (such as instructions and regulations) but mainly after analysing and comparing them to other materials (correspondence, relations of visitation commissions, official books and other records written by officers itself etc). This method proved to be vital for capture and examine disproportions between norms and everyday practice of patrimonial offices and its representatives. It also helped to find line between continuities and changes in formal narrative as well as in day-to-day reality. Life stories and carriers of chosen persons are presented in footnotes or in the main text, especially when they are symptomatic of some of the described phenomenon. Appendices at the end of the thesis (including original texts of instructions, oaths of officers, correspondence etc as well as pictures referring to the topic) are meant to support and clarify the research and close the thesis.

Keywords: chamber estates, Pardubice, Kolin, Poděbrady, administration, patrimonial officers, instruction, visitation, Bohemian Chamber, rules versus reality, bureaucratization, professionalization, social discipline, clientelism, arrears

Obsah

Úvod	15
2. Nástin stavu bádání. Modernizační teorie, literatura, prameny	18
2. 1 Nejen metodologická inspirace.....	19
2. 1. 1 Sociální (ne)disciplinace	19
2. 1. 2 Byrokracie a byrokratizace pod drobnohledem sociologů	22
2. 1. 3 Projekty a kolektivní monografie	24
2. 2. Představení domácí i zahraniční literatury.....	28
2. 2. 1 Český velkostatek v době předbělohorské i po ní	28
2. 2. 2 Z dějin centrální, finanční i vrchnostenské správy	31
2. 2. 3 Pardubice, Kolín a Poděbrady	36
2. 3. Seznámení s prameny	41
2. 3. 1. Stará a Nová manipulace, České oddělení dvorské komory	41
2. 3. 2 Archivy velkostatků Pardubice, Poděbrady a Kolín.....	43
2. 3. 3 Archivy měst Pardubice a Poděbrady.....	45
Správa komorního komplexu po nástupu Habsburků	46
3. Hierarchie a centrální finanční úřady	47
3. 1 Hierarchie správy a geneze komorního dominia	47
3. 1. 1 Územní vývoj komorního dominia v 16.–17. století.....	47
3. 1. 2 Správa českých komorních panství	51
3. 2. Dvorská komora a dvorská účtárna v 16. století.....	60
3. 2. 1 K počátkům dvorské komory	60
3. 2. 2 „Srdce komory“ – dvorská účtárna.....	65

3. 3 „...das alte mit dem neuen suo modo zu connectiren sei“	67
3. 3. 1 Kritika centrálních finančních úřadů	67
3. 3. 2 Epochenschnitt?	71
4. Česká komora	78
4. 1 Počátky finančních úřadů	78
4. 1. 1 Zrod komory	78
4. 1. 2 Rentmistrovský úřad a komorní buchhalterie	84
4. 2 Maxmiliánova, Rudolfova a Matyášova komora	88
4. 2. 1 Reformationlibell a nová komorní instrukce	88
4. 2. 2 Spory o subordinaci	97
4. 3 Na cestě 17. stoletím	102
4. 3. 1 Komora v dobách války	102
4. 3. 2 Čas obnovy, čas reformy?	108
5. Z pověření (nejen) komory....	
Vizitační komisaři, vrchní hejtman a nejvyšší lovčí	116
5. 1 Reminiscence vizitací 16. věku	116
5. 1. 1 Nejen kontrolní orgán	116
5. 1. 2 Vizitační komise 60. a 70. let 16. století	118
5. 2. Mezi komorami a panstvími	123
5. 2. 1 Vrchní hejtman komorních panství	123
5. 2. 2 Nejvyšší lovčí Království českého	134
5. 3 Vizitační komise 17. věku	140
5. 3. 1 Od Vchynského k Michnově vizitaci	140
5. 3. 2 Kustošova vizitace a druhá polovina století	145

Úředníkem na panstvích Jeho milosti císařské Pardubice, Poděbrady a Kolín	153
--	------------

6. Složení úřednictva komorních panství I

K problematice dobové evidence	154
6. 1. Panství Pardubice	156
6. 1. 1 Vrchnostenský personál v relaci Škréty a Kolidia	156
6. 1. 2 Soupisy personálu z let 1630, 1633, 1659 a 1669	162
6. 2 Panství Poděbrady a Kolín	169
6. 2. 1 Poděbradský personál ve světle dobových soupisů	171
6. 2. 2 Kolínské panství a jeho personál	176
6. 3 Lesní personál komorních panství	178
6. 3. 1 Základní charakteristika	178
6. 3. 2 Pardubická a poděbradsko-kolínská Jägerpartei	183

7. Složení úřednictva komorních panství II

Povinnosti, kompetence a zaopatření personálu	191
7. 1 Hejtman, purkrabí, fišmistr	192
7. 1. 1 Hejtman a správce	192
7. 1. 2 Purkrabí a místohejtman	196
7. 1. 3 Fišmistr a rybniční personál	200
7. 2. Písařem u zámecké kanceláře	202
7. 2. 1 Důchodní písař	202
7. 2. 2 Sirotčí písař	204
7. 2. 3 Písař obilní, listovní či pojezdny	206
7. 3 Finanční a materiální zaopatření	209
7. 3. 1 Služné a deputát	209
7. 3. 2 Naturální deputát a sváteční viktuální dávky	218

7. 3. 3 Benefity úřední služby.....	223
8. Úředníkem na panstvích Jeho milosti císařské	
Od instalace k penzi	228
8. 1. Před nástupem do úřadu.....	228
8. 1. 1 Otázka kvalifikace personálu	228
8. 1. 2 Kauce, rukojemství a revers	234
8. 1. 3 K sociálnímu a majetkovému složení úřednictva.....	238
8. 2 Instalace a převzetí instrukce či závazku	241
8. 2. 1 Instalace	241
8. 2. 2 K edicím komorních instrukcí z let 1604–1702	242
8. 2. 3 Úředníci a evidence v instrukcích	247
8. 3 Ve službě.....	254
8. 3. 1 Moment promoce a otázka mobility úřednictva.....	254
8. 3. 2 Klientelismus, patronát a jiné vazby mezi úřednictvem.....	257
8. 3. 3 Odejít nebo být odejit	260
8. 3. 4 Není rest jako rest – krátce k problematice defraudací	265
9. Závěr.....	270
Summary	275
Seznam pramenů a literatury	279
Archivní prameny	279
Edice pramenů.....	285
Seznam literatury	286
Seznam textových příloh.....	306
Seznam obrazových příloh	323

Seznam tabulek

- Tabulka č. 1** Úřední a další personál pardubického panství, který roku 1614 podléhal Škréťovým a Kolidiovým návrhům na restringování .....s. 159–161
- Tabulka č. 2** Úřední osoby a další personál pardubického panství uvedený v soupisech z let 1630, 1659 a v nedatovaném soupisu ze 2. poloviny 17. století).....s. 164–165
- Tabulka č. 3** Úřední osoby a další personál poděbradského panství uvedený v soupisech z let 1630, 1659 a v nedatovaném soupisu ze 2. poloviny 17. století .....s. 173–174
- Tabulka č. 4** Úřední osoby a další personál kolínského panství uvedený v soupisech z let 1630, 1659 a v nedatovaném soupisu ze 2. poloviny 17. století.....s. 177
- Tabulka č. 5** Soupis pardubického lesního personálu z roku 1644 .....s. 183–184
- Tabulka č. 6** Soupis pardubického lesního personálu na základě soupisu jägermistra (1647) .....s. 185
- Tabulka č. 7** Soupis poděbradského lesního personálu z roku 1644.....s. 186–187
- Tabulka č. 8** Soupis kolínského lesního personálu z roku 1644..... s. 189
- Tabulka č. 9** Soupis poděbradsko-kolínského lesního personálu na základě soupisu jägermistra (1647) ..... s. 189
- Tabulka č. 10.** Srovnání peněžitých deputátů z let 1630, 1633 a nedatovaného soupisu z druhé poloviny 17. století:
- 10. 1** Pardubice.....s. 213–214
- 10. 2:** Poděbrady .....s. 215
- 10. 3** Kolín.....s. 216
- Tabulka č. 11.** Seznam osob přijímajících velikonoční deputát z pardubického panství – stav k roku 1659 a návrh vypracovaný českou expedicí účtárny.....s. 219–220
- Tabulka 12** Seznam osob přijímajících velikonoční deputát z poděbradského panství – stav k roku 1659 a návrh vypracovaný českou expedicí účtárny .....s. 221
- Tabulka 13** Seznam osob přijímajících velikonoční deputát z kolínského panství – stav k roku 1659 a návrh vypracovaný českou expedicí účtárny .....s. 222

Seznam zkratek

AČ – Archiv český

AM Pce – Archiv města Pardubice

AUC – Acta Universitatis Carolinae

b. f. – bez foliace

ČČH – Český časopis historický

ČDKM – České oddělení dvorské komory

ČDV – Časopis pro dějiny venkova

ČMM – Časopis Matice moravské

ČNM – Časopis Národního muzea

f. – folio

FHB – Folia Historica Bohemica

HO – Historický obzor

HOP – Historie – Otázky – Problémy

HZ – Historische Zeitschrift

inv. č. – inventární číslo

JMC/VMC – Jeho/Vaší milosti císařské

JSH – Jihočeský sborník historický

KPPM – Klub přátel pardubického muzea a kronikářů okresu Pardubice

NA – Národní archiv

NM – Nová manipulace

OH – Opera Historica

OP – obrazová příloha práce

ÖZV – Die österreichische Zentralverwaltung

OZZ – Obnovené zřízení zemské

PHS – Právněhistorické studie

rkp – Rukopisy

SAMV – Sborník archivu Ministerstva vnitra

SAP – Sborník archivních prací

SČ – Sněmy české

sg. – signatura

SH – Sborník historický

SM – Stará manipulace

SOA Praha – Státní oblastní archiv Praha

SOA Zámorsk – Státní oblastní archiv Zámorsk

SOkA Pce – Státní okresní archiv Pardubice

SOkA Nymburk – Státní okresní archiv Nymburk

SSH – Středočeský sborník historický

st. f. – stará foliace

TP – textová příloha práce

VČM – Východočeské muzeum

Vs Kolín – Velkostatek Kolín

Vs Pardubice – Velkostatek Pardubice

Vs Poděbrady – Velkostatek Poděbrady

VČM – Východočeské muzeum v Pardubicích

VčSH – Východočeský sborník historický

ZKPP – Zpravodaj Klubu přátel Pardubic

ZPP – Zprávy památkové péče

Ediční poznámka

Plná citace, se všemi dostupnými evidenčními náležitostmi, je u všech archivních jednotek recipovaných v této disertační práci vždy uvedena při první zmínce v textu a v závěrečném seznamu pramenů a literatury. Ve všech dalších odkazech je uveden odkaz na místo uložení (archiv, fond) a atributy nezbytné pro snadnou identifikaci pramene. Údaje, jejichž absence neztíží dohledání dokumentu (u SM inventární čísla, u velkostatkových písemností názvy jednotlivých kopií a register), jsou v textu zkráceny zejména tam, kde se opakovaně objevuje citace téhož pramene.

Je-li citována část konkrétního dokumentu, případně je-li zpřístupněn v textových přílohách formou edice, obsahuje citace rovněž číslo folia (rozsah folií), případně značku b. f., nejsou-li citované písemnosti foliovány. I v tomto případě se autorka snaží usnadnit identifikaci pramene uvedením některého z dalších atributů (původní foliace, je-li v textu uvedena, datace písemnosti, autor apod.).

U citací prezentovaných v hlavním textu v těch připojených ve formě textové přílohy bylo postupováno dle následujících pravidel pro přepis raněnovověkých textů: u českých textů je upřednostněna metoda transkripce, u pasáží v němčině je užita transliterace. Jména, příjmení a místní jména jsou transkribována, s výjimkou těch, které nebyly jasně identifikovány, tyto jsou transliterovány, případně doplněny otazníkem.

Krátké poznámky autorky či vysvětlivky jsou v textu jasně vyznačeny v hranatých závorkách [...], obsáhlejší komentáře jsou prezentovány v poznámkách pod čarou.

Pozn. pod čarou: Není pravidlem, že jsou poznámky pod čarou vždy číslovány vzestupně o inkrement jedna (viz kupříkladu návaznost pozn. 37 a 40, s. 27).

Úvod

První návrh tématu této disertační práce, stejně jako její prvotní osnova a představa o stěžejních bodech výzkumu, sahají do roku 2013. Tehdy autorka dokončila diplomovou práci o pardubickém úřednictvu v předbělohorském období, přibližující nejen hierarchii a podobu vrchnostenského aparátu, povinnosti a kompetence jeho zástupců, ale také jeho sociální strukturu, finanční zaopatření personálu či pojetí úřední služby ze strany představitelů úřadu.¹ Mezi zásadní zjištění výzkumu poukazujícího na četné disproporce mezi deklarovanou formou úřadování (ukotvenou v dekretech, instrukcích a rozličných nařízeních) a všední realitou (tak, jak ji zachycuje korespondence, účty či relace vizitačních komisařů), patřila:

1. skutečnost, že se určité neuralgické body vyskytovaly po celé sledované období
2. zjištění, že se tyto disproporce mohly nakonec promítnout i do znění normativů
3. fakt, že nežádoucí projevy (nedoplatky, klientelismus), přicházely ruku v ruce se snahami nadřízených orgánů o byrokratizaci a profesionalizaci úřednictva komorních panství, které měly jen velmi omezené možnosti, jak jim zamezit. Tato a některá další zjištění implikovala nové otázky – nakolik jsou závěry učiněné pro pardubické panství reprezentativní i pro dobu pobělohorskou, zda jsou porovnatelné s reáliemi dalších komorních panství, změnilo-li se (a pokud ano, v jakých aspektech) složení úředních aparátů, kvalifikace nutná pro výkon úřadu i míra „(ne)atraktivit“ úřední kariéry na císařských panstvích? Odrážely se případné změny ve znění hejtmanských (či dalších) instrukcí, a pokud ano, jak? V čem tkvěla postupná byrokratizace a profesionalizace úřadů, respektive jak se manifestovala v realitě komorních panství? Tyto a některé další otázky se autorce honily hlavou, když koncipovala projekt disertační práce, a nakonec, po mnoha cestách do archivu, kde přes propast čtyř staletí „hovořila“ s muži nejpovolnějšími k diskusi o této tematice, vedly k sepsání této práce.

Nezbytným předpokladem pro zpracování vytyčených okruhů zájmu se jevilo v prvé řadě rozšíření tematického i časového rozptylu výzkumu, který by umožnil získat solidnější škálu podkladů pro případnou generalizaci. Kromě úřednictva pardubického panství byly tytéž otázky pokládány i jejich kolegům na panství poděbradském a kolínském, která se nabízela ke komparaci jak s ohledem na jejich geografickou blízkost k pardubickému panství, tak –

---

¹ Zuzana RŮŽKOVÁ *Mezi kladivem a kovadlinou. Vrchnostenský aparát pardubického panství v letech 1560–1630*, Praha 2013, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta (diplomová práce).

zejména pro Pardubice a Poděbrady – na podobný hospodářský profil. Archivní výzkum uskutečněný v průběhu magisterského studia navíc prokázal personální provázanost úředníků (a jejich rodin) a jejich fluktuaci mezi sledovanými panstvími a dalšími celky – další jev, který si zasloužil bližší zkoumání. Časový rozsah disertace má rovněž své opodstatnění – jeho počátek určuje rok 1614, kdy proběhla rozsáhlá generální vizitace komorního komplexu. Relace komisařů sepsaná pro Pardubice obsahovala nejen evidenci úřednictva, ale také výši původních i komisaři nově navržených platů a deputátů. Dalo se tedy předpokládat, že podobné informace poskytnou i další relace sepsané nejen těmito komisaři, ale i texty vzniklé činností dalších vizitací konaných na komorním dominiu ve sledovaném období. Druhý orientační mezník, letopočet 1702, nebyl určen vizitací, ale rokem, kterým je datována první dochovaná hejtmanská instrukce vydaná po emisi nových instrukcí určených pro dvorskou a českou komoru a publikovaných v letech 1681 a 1682. Obě instrukce vydané pro centrální finanční orgány se odlišovaly od svých předchůdkyň a vzhledem k tomu že komory představovaly nadřízené úřady pro vrchnostenské kanceláře komorních statků, nebylo možné se neptat, jak se tyto změny odrazily v koncepci textu určeného pro hejtmana. Ostatně, nelze jejich ozvěny zachytit i v personálních vrchnostenského úřednictva už na konci 17. století?

Při koncipování textu práce byla zohledněna skutečnost, že vrchnostenská správa jednotlivých panství byla pomyslným posledním žebříčkem v hierarchii správy komorního komplexu. Bez obšírného představení tohoto kontextu a bez bližšího seznámení s vývojem jednotlivých úřadů by nebylo možné zachytit příčiny, důsledky a mnohdy ani časovou souslednost okruhů a otázek sledovaných na jednotlivých panstvích. Kapitoly tři až pět se proto věnují genezi komorního komplexu a jeho správě (nejen) ve sledovaném období a snaží se obojí zasadit do širšího kontextu recipujícího nejen správní, ale také politické a hospodářské dějiny. Třetí kapitola představuje teritoriální vývoj dominia a základní rysy jeho správy, načež následují podkapitoly věnované přímo dvorské komoře a její účtárně. Velkorysý prostor je posléze věnován české komoře, účtárně (zejména její české expedici) a rentmistrovskému úřadu, které jsou zpracovány ve čtvrté kapitole. Opomenuty nemohly zůstat ani reálie týkající se úřadu vrchního hejtmana, nejvyššího lovčího a charakteristika i jakési chronologické ukotvení vizitačních komisí. Všechny tyto úřady a jejich představitelé spoluvytvářeli modus vivendi (nejen) jednotlivých úředních aparátů a jejich zástupců, které instruovali i kárali, ale kterým rovněž radili, vydávali pro ně dobrozdání a s nimiž navazovali různé vztahy, včetně těch klientelských. Druhou část práce tvoří kapitoly pojednávající konkrétně o úřednictvu vybraných panství. První z nich, tedy šestá kapitola, sleduje proměny ve struktuře úřednictva

a snaží se nastínit přínosy i meze dochovaných dobových soupisů. Sedmá kapitola mapuje blíže jak povinnosti a kompetence úřednictva, tak tematiku platů, deputátů a dalších způsobů ohodnocení úřednictva. Osmá kapitola sestává v první řadě z tematických podkapitol, mapujících momenty související s nástupem do komorní služby – instalace do funkce, složení kauce, rukojemství a reversu, otázka povýšení jakožto motivačního prvku ad., soustředí se na konkrétní požadavky kladené na představitele úřadu i na jeho kvalifikaci, odhaluje příčiny odchodu z funkce. Druhou pomyslnou složkou kapitoly jsou de facto krátké studie, zaměřené na určité fenomény doby (klientelismus a patronát, rotacismus úřednictva, problematika restů a nedoplatků). Stranou nezůstalo ani již naznačené srovnání hejtmanských instrukcí (včetně textů dosud nepublikovaných), úředních přísah, představeny jsou i dochované hejtmanské kopíáře. Ve všech uvedených kapitolách přitom autorka poukazuje nejen na konstanty a dlouhotrvající narativy v úřadování, ale také na proměny a disproporce mezi teorií předávanou instrukcemi a realitou tak, jak ji ukazují další recipované prameny.

Kromě výše představených kapitol obsahuje disertace dále kapitolu přibližující teorie, metody a projekty, které znamenaly metodologický, faktografický i jiný přínos v průběhu koncipování i finalizace disertační práce, stejně jako nástin prostudované domácí i zahraniční literatury. V závěru druhé kapitoly jsou představeny stěžejní pilíře výzkumu, tedy archivní prameny recipované pro daný výzkum. „Medailonky“ vybraných osobností z řad komorních radů (dvorských či českých), vrchních hejtmánů, nejvyšších lovčích, komisařů i zástupců pardubického, poděbradského a kolínského úřednictva, které byly původně zamýšleny jako součást textové přílohy, byly nakonec vloženy do hlavního textu a jsou povětšinou publikovány v poznámkách pod čarou. Spolu s obrazovými a textovými přílohami přidanými na úplný závěr práce se snaží dotvořit obraz raněnovověkého úředníka, který byl nejen zástupcem vrchnosti a vykonavatelem jejích příkazů, ale rovněž samostatnou osobností. Jednotlivé úřady sestávaly z plejády osobností s rozdílnými povahovými vlastnostmi, schopnostmi a vědomostmi, vytvářejícími si vlastní interpersonální, mocenské i ekonomické strategie a vazby a balancujícími nejednou na hraně mezi normami plynoucími shora, zvyklostmi platnými v komunitě, ve které se pohybovaly, a vlastními zájmy. Ambicí následujících stran je přispět novými poznatky k pracím zachycujícím raněnovověké úřednictvo a jeho představitele a činit tak s maximální úctou k pramenům i životním osudům jejich raněnovověkých autorů.

2. Nástin stavu bádání.

Modernizační teorie, literatura, prameny

Jak už bylo naznačeno v úvodu, cílem této kapitoly je představit teorie, metody výzkumu, zahraniční i domácí literaturu k tématu a v neposlední řadě prameny, které stály u zrodu této práce. První podkapitola je zaměřena především na reflexi dvou okruhů, a sice na teorii sociální disciplinace a na teorii racionalizace, s nimiž úzce souvisí i vymezení pojmů byrokracie/byrokratizace. Představuje rovněž některé související projekty a kolektivní monografie domácí i zahraniční provenience, které byly pro autorku této práce velkou inspirací. Cílem prvních tří sekcí není pouhá definice naznačených pojmů, ale zejména reflexe a kritika těchto (i některých dalších) koncepcí v dílech badatelů, jejichž polemiky, antiteze a výsledky terénních výzkumů poukázaly na limity týkající se (nejen) těchto „velkých“ teorií a procesů. Autorka se v tomto kontextu snaží řídit příslovím „dobrý sluha, zlý pán,“ vztaženým v tomto případě na sledované koncepce, které v této práci nepředstavují jakési dogmatické sloupy a neochvějné základy výzkumu, ale náměty k přemýšlení, koncipování otázek a hledání (ne vždy zcela jednoznačných) odpovědí.

Druhá podkapitola přináší reflexi odborné literatury a edic pramenů věnovaných (zejména) šlechtickému a komornímu velkostatku a hospodářským instrukcím. Druhá část podkapitoly se dotýká přehledových publikací, monografií a studií zaměřených nejen na dějiny patrimoniální správy a vrchnostenské úřednictvo jako takové, ale rovněž na centrální finanční správu a její specifika ve vztahu ke komornímu komplexu. Třetí a poslední „sekcí“ věnovanou literatuře tvoří vesměs práce, které se buď přímo zabývají dějinami pardubického, poděbradského či kolínského panství, nebo je výrazněji reflektují. Zahrnuty jsou nejen díla syntetického charakteru a tematické monografie, ale také příspěvky uveřejněné v kolektivních sbornících a odborné články publikované zejména v místních periodikách. Opomenuty nezůstaly ani kvalifikační práce věnované buď sledovaným panstvím, nebo reáliím úzce souvisejícím s tematikou této práce.

Archivní prameny, které byly prostudovány a zpracovány při přípravě disertace, jsou představeny v poslední podkapitole. Jak je patrné z tematického i „geografického“ záběru práce, zahrnuty jsou různorodé písemnosti vzniklé nejen činnostmi centrálních, zemských a vrchnostenských úřadů, ale také lokálních samospráv. Cesty za nimi směřovaly v prvé řadě

do Národního archivu v Praze, ale rovněž do Státních oblastních archivů v Praze, Zámrsku a Třeboni, stejně jako do Státních okresních archivů v Pardubicích a Nymburku.

2. 1 Nejen metodologická inspirace

2. 1. 1 Sociální (ne)disciplinace

Jednou z tzv. modernizačních teorií, jejíž původní vyznění, stejně jako následná kritika z řad badatelské obce, byly pro koncepci této práce zásadní, je teorie sociální disciplinace („Sozialdisziplinierung“). Jejím „autorem“ je Gerhard Oestreich, který ve svých dílech poukazyval na rostoucí důraz na disciplínu a řád, rozšiřující se v raném novověku do různých segmentů života.² Oestreichova teorie se řadí mezi etatistické směry, neboť hybatelem tohoto cíleného ukázněvání měl být podle autora stát a jeho prostředkem se měly stát byrokratizující se správní orgány a instituce. Za jakousi první etapu daného procesu označil Oestreich období tzv. „sociální regulace“, typické pro druhou polovinu 16. století, a charakterizoval ji jako snahu vrchnostenského aparátu o rozšiřování normativní produkce s cílem usměrňovat lidské chování v otázkách morálky a kázně. V počátcích procesu měla být tedy disciplinace realizována skrze tradiční struktury stavovské společnosti, jež nebyly na rozdíl od pozdějšího období ztlačeny či přímou nahrazeny.³

---

² Kromě stěžejního díla Gerhard OESTREICH, *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates. Ausgewählte Aufsätze*, Berlin 1969 je v tomto kontextu významná rovněž Oestreichova práce o filozofovi Justu Lipsiovi (*Antiker Geist und moderner Staat bei Justus Lipsius (1547–1606): der Neostoizismus als politische Bewegung*, Göttingen 1989). Především na základě jeho myšlenek odvodil totiž Oestreich disciplinační teorii i tvrzení, že ve svém počátku byl zvýšený důraz na disciplínu patrný především v byrokraticky řízených strukturách a v armádě.

³ Namísto pojmu „sociální regulace“ se však později „vžilo“ označení „gute Policey“ viz Michael STOLLEIS – Karl HÄRTER – Lothar SCHILLING, *Policey im Europa der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1996, Peter BLICKLE– Peter KISSLING– Heinrich R.SCHMIDT, *Gute Policey als Politik im 16. Jahrhundert. Die Entstehung des öffentlichen Raumes in Oberdeutschland*, Frankfurt am Main 2003, případně K. HÄRTER, *Die Verwaltung der „guten Policey“: Verrechtlichung, soziale Kontrolle und Disziplinierung*, in: Michael HOCHEDLINGER – Thomas WINKELBAUER (ed.), *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung*, Wien 2010, s. 243–270. Z hlediska komparace nejen středoevropských oblastí, ale rovněž anglofonních prostor (spojených mj. s recepcí vlivu protestantismu na mentalitu jedince i politiku státu) viz Herman ROODENBURG – Pieter SPIERENBURG (ed.), *Social Control In Europe: 1500–1800 (vol. 1)*, Ohio 2004. Reflexe se dočkal rovněž u badatelů specializujících se na dějiny zemí Koruny české viz Jaroslav PÁNEK, *Policey und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Böhmen und Mähren*, in: Michael Stolleis (hrsg.), *Policey im Europa der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1996., s. 317–331 nebo Milan BASTL – *Policejní disciplinace a boj s kriminalitou v rožmberském Českém Krumlově*, in: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 363–375.

Koncept sociální disciplinace byl následně využit nejen v souvislosti s tematikou vývoje státu a správy, ale rovněž při bádání o procesu konfesionalizace nebo o podobě trestního práva⁴ a kriminality v raném novověku⁵. Právě v těchto oblastech byla také odhalena řada významných trhlin a nedostatků sociálně disciplinační teorie. Jedním z prvních kritiků, kteří upozorňovali na přecenění role státu a státní byrokracie v Oestreichově díle, byl francouzský filozof a sociolog Michel Foucault.⁶ V kontrastu s Oestreichem vycházel z předpokladu, že proces „ukáznování“ neměl jednoho původce, tudíž ani jednu konkrétní strategii, vykonavatele či „recipienta“, nýbrž vycházel hned z několika center — institucionálních i neformálních. Jedině tak mohlo být dosaženo permanentního dohledu napříč celou společností, který Foucault nazývá termínem *panoptismus*.⁷

Velmi kriticky se vůči Oestreichově „vizi“ disciplinace shora postavili mnozí badatelé z řad historiků. Jakési „shrnutí“ problematických bodů přináší ve své studii Martin Dinges, který dodává, že „smrtnou ránu“ takřka všem velkým koncepcím zasadily mikrohistorické studie a

---

⁴ Nelze v této souvislosti nepřipomenout jména Wolfganga Reinharda a Heinze Schillinga, viz mj. Heinz SCHILLING (ed.) *Institutionen, Instrumente und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa*, Franfurkt nad Mohanem 1999, případně přehledně Anton SCHINDLING, *Utváření konfesí, konfesionalizace a multikonfesionalita jako základní problém evropských dějin v 16. a 17. století. Nová německá literatura k problematice*, Český časopis historický (dále ČČH) 106, 2008, s. 80–108. Ze zahraničních autorů, kteří se zabývali českými i někdejšími „vedlejšími“ zeměmi Koruny české a jejich díla jsou inspirativní „metodou i fakty“, nelze neuvést jména jako Thomas Winkelbauer (Čechy, Morava), Sheilagh Ogilvie (Frýdlantsko) nebo Matthias Weber (Slezsko). Thomas WINKELBAUER, *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, in: *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 307–338, TENTÝŽ, *Neuere österreichische Forschungen zur Geschichte der böhmischen Länder in der Frühen Neuzeit*, in: *Prague papers on History of International Relations*, Praha 2009, s. 633–643, Sheilagh OGILVIE, „So that every subject knows how to behave“ *Social Disciplining in Early Modern Bohemia*, in: *Comparative Studies in Society and History* 48, 2006, s. 38–78, Matthias WEBER, *Die schlesischen Polizei- und Landesordnungen in der Frühen Neuzeit*, Köln 1996

⁵ Ke kriminalitě viz MARTIN SCHEUTZ, *Alltag und Kriminalität. Disziplinierungsversuche im steirisch-österreichischen Grenzgebiet im 18. Jahrhundert*, Wien 2001 (zde na s. 11–35 uveden rovněž souhrn bádání a nastínění modernizačních teorií v kontextu historické kriminologie). Pro české prostředí Pavel MATLAS, *Modernizační disciplinační teorie a historická kriminologie*, in: *Časopis Matice moravské* (dále ČMM) 128, 2009, č. 2, s. 381–412, obdobně Jaroslav ČECHURA, *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, Praha 2008.

⁶ K porovnání myšlenek týkajících se ukáznování a disciplinace společnosti Stefan BREUER, *Sozialdisziplinierung. Probleme und Problemverlagerungen eines Konzepts bei Max Weber, Gerhard Oestreich und Michel Foucault*, in: in Christoph Sachße and Florian Tennstedt (eds.), *Soziale Sicherheit und soziale Disziplinierung*, Frankfurt am Main, 1986, s. 45–69.

⁷ Institucionální formy disciplinace byly dle Foucaulta nejprve aplikovány na určité skupiny vyřazené ze společnosti – armádu, vězení, ústavy pro duševně choré – teprve poté zevšeobecněly. Michel FOUCAULT, *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Praha 2000, s. 301.

výsledky studií zabývajících se lidovou kulturou.⁸ S odvoláním na ně rovněž někteří badatelé namísto sociální disciplinace shora zdůrazňují — respektive doplňují ji — jednak o koncepci vzájemné, horizontální kontroly, „přítomné“ v rámci tradičních společenství (Peter Blickle,⁹ Helga Schnabel-Schüle¹⁰), jednak o důležitost seberegulace toho kterého jedince, jíž přikládá velkou roli Heinrich Richard Schmidt.¹¹ Posledně jmenovaný autor ve svých dílech zdůrazňuje skutečnost, že lokální společenství zdaleka nelze považovat za jakési „útrpné“ recipienty a vykonavatele požadavků a povinností vytyčených vrchnostmi. Naopak, upozorňuje na rozličné formy odporu, které uměly v případě potřeby vyvinout a které měly nejen konfrontační, ale ve většině případů nenásilnou podobu (zasílání suplik a stížností, neobvyklá nebyla osobní konfrontace s nadřizenými orgány).¹² Běžná byla rovněž metoda jakéhosi pasivního odporu, projevující se kupříkladu ignorací některých ustanovení.¹³

Podobné kritice, jaké badatelé podrobili vertikální pojetí disciplinace, se dostalo dále pojmu „akulturace“, který vycházel prakticky ze stejného předpokladu.¹⁴ I zde se mělo jednat o jednosměrný transfer, v tomto případě tzv. „vysoké kultury“, kulturních vzorů a životního stylu elitních vrstev mezi široké vrstvy společnosti. Výzkumy v oblasti lidové kultury (či lépe řečeno kultury lidových vrstev), dějin každodennosti i mikrohistorické sondy však odhalily řadu

---

⁸ Martin DINGES, *Frühneuzeitliche Armenfürsorge als Sozialdisziplinierung? Probleme mit einem Konzept*, *Geschichte und Gesellschaft* 17, Göttingen 1991, s. 5–29.

⁹ Viz Peter BLICKLE (ed). *Theorien kommunaler Ordnung in Europa*, München 1996, souhrnně s. 1–19(*Einführung*),

¹⁰ Helga SCHNABEL-SCHÜLE, *Landesvisitationen und Kirchenvisitationen als Mittel der Kommunikation zwischen Herrscher und Untertanen*, In: Heinz Durchhardt – Gert Melville (ed.), *Im Spannungsfeld von Recht und Ritual. Soziale Kommunikation im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit* (Norm und Struktur, Bd. 7), Köln 1997, s. 173–186.

¹¹ Heinrich Richard SCHMIDT, *Sozialdisziplinierung? Ein Plädoyer für das Ende des Etatismus in der Konfessionalisierungsforschung*, in: *Historische Zeitschrift* (dále HZ) 265, 1997, s. 639–682.

¹² Velmi zajímavou monografii, která zachycuje podobu tohoto fenoménu na příkladu jednoho města, vydala Anja JOHANN, *Kontrolle mit Konsens. Sozialdisziplinierung in der Reichsstadt Frankfurt am Main im 16. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 2001

¹³ Tuto skutečnost dokládá nejen jejich opakované vydávání, ale rovněž skutečnost, že ani vymezení a případné zostření sankcí při neuposlechnutí nebo překročení dané normy nepřineslo zpravidla požadovaný efekt. Jürgen Schlumbohm označil tuto skutečnost dokonce za jeden ze stěžejních znaků raného novověku. Citoval v tomto kontextu i dobová přísloví, jež mj. pravila, že: „...ein Gesetz dauere nicht länger als eine Woche...“ nebo „viele von den öffentlich angeschlagenen Edikten würden „gehalten“ nur von dem Nagel, an dem sie hingen.“ Jürgen SCHLUMBOHM, *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden – ein Strukturmerkmal des frühmodernen Staates?*, in: *Geschichte und Gesellschaft* 23, 1997, s. 659.

¹⁴ Edward P. THOMPSON, *Making History. Writings on History and Culture*, London 1994.

trhlin i v tomto teoretickém konceptu.¹⁵ Také zde se ukázalo, že ona „neelitní kultura“, do níž bývaly zahrnovány kromě poddaného obyvatelstva i městské struktury oplývající větší či menší mírou práv a svobod a obsahující samy o sobě řadu rozličných „subkultur“, nebyla pouze pasivním příjemcem procesů a změn, které se odehrávaly ve „vyšších“ patrech společnosti. si nejen prvek aktivní i pasivní rezistence vůči takovým snahám, která mohla být velmi silná a vytrvalá, ale také možnost vzájemného prolínání zvyků, postojů a tradic.¹⁶ Tedy nejen shora dolů, ale i zdola nahoru a napříč spektrem zkoumané společenské či sociální skupiny.¹⁷

2. 1. 2 Byrokracie a byrokratizace pod drobnohledem sociologů

Další z modernizačních teorií, konkrétně koncept racionalizace a jeho kritika hraje velmi důležitou roli i v procesu zkoumání pojmů byrokracie a byrokratizace.¹⁸ Autorem této teorie není nikdo jiný než Max Weber, který vznik moderní byrokracie charakterizoval jako jeden z projevů postupného „odkouzlování světa“ a zároveň jako důsledek narůstající potřeby řádu a organizace. Ve své práci porovnával tři typy „panství“, a to charismatické, tradiční a byrokratické, přičemž znaky posledně jmenovaného staví do ostrého protikladu s oběma staršími formami.¹⁹ Moderní byrokracie byla pro Webera organizace postavená na přesnosti,

---

¹⁵ K vymezení pojmu lidová kultura a jeho vývoji kupříkladu Peter BURKE, *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005, tentýž autor dále *Co je kulturní historie?*, Praha 2011. Pro dějiny každodennosti a historickou antropologii Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku I–III*, Praha 1999–2006, případně TENTÝŽ, *Historická antropologie*, Praha 2002. Z hlediska mikrohistorie notoricky známé práce Carlo GINZBURGA, především *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*, Praha 2000, obecně Martin NODL, *Mikrohistorie a historická antropologie*, Dějiny – teorie – kritika 1, 2004, s. 237–252.

¹⁶ Sám Peter Burke přitom charakterizuje kulturní tradice těmito slovy: „V raně novověké Evropě existovaly dvě kulturní tradice, které ale symetricky neodpovídaly dvěma hlavním sociálním skupinám, elitě a prostému lidu. Velká tradice byla předávána výukou a byla uzavřena, malá ale byla otevřena všem, stejně jako kostel, krčma a tržiště.“ P. BURKE, *Lidová kultura*, s. 52.

¹⁷ Obsáhle se k výše uvedeným koncepcím vyjádřil P. Matlas ve své publikaci (vycházející z disertační práce autora) viz Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17. s 18. století*, Praha 2011, zejména s. 21–36, literatura k tématu s. 275–311.

¹⁸ Nutno na tomto místě podotknout, že sociologie a historické vědy definují tyto termíny jiným prizmatem než kupříkladu politologie. Zatímco prvně jmenované obory vidí v procesu byrokratizace snahu o racionalizaci kolektivních aktivit a jejich sdružování do organizací a systémů, které jsou řízeny dle „neosobních“ pravidel, v politologii je pojem byrokracie synonymem pro formu řízení uskutečňovanou státním aparátem složeným ze jmenovaných činitelů, hierarchicky organizovaných a závislých na držiteli legitimní moci, s minimálním podílem občanů na řízení veřejných věcí. Josef KASAL, *Základy sociologie organizace, Sociologie pro sociální práci sv. I*, Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce, s. 22.

¹⁹ Viz přehledně Jan KELLER. *Ke koncepci feudalismu u Maxe Webera*, in: Acta Universitatis Carolinae (AUC), Philosophica et historica 1982, s. 53–65, případně TÝŽ, *Úvod do sociologie*, Praha 2004 (4. vydání), zde zejména s. 33. Jan Keller je profesorem sociologie na Ostravské univerzitě v Ostravě a jeho práce komparující pojetí byrokracie a byrokratizace u různých badatelů se vyznačují nejen znalostí reálií devatenáctého a dvacátého století, ale rovněž „předmoderního“ období a jeho dějin správy.

jednoznačnosti, diskrétnosti, jednotnosti a jasné hierarchii, umožňující kontrolu a dohled vyšších úřadů nad nižšími, avšak zaručující zároveň nižším složkám právo oponovat v případě potřeby nadřízenému orgánu. Pro výkon funkce je nezbytná (odpovídající a jasně stanovená) kvalifikace, dodržování vymezených kompetencí, pravomocí a povinností, absolvování odborných školení a striktní oddělení „úřední“ a soukromé sféry života představitelů úřadu. Samozřejmostí je nepřetržitě vedená písemná agenda, která si opět drží normovaný charakter. Předem stanovená pravidla organizace jsou v moderních byrokratických strukturách závazná pro všechny zúčastněné.²⁰ Pouze za dodržení této podmínky může být dle Webera zaručena rovnost práv a lze dosáhnout nejvyšší možné míry efektivity.

Tato představa „ideální byrokracie“ a „ideální byrokratizace“ dostala však, stejně jako ostatní „velké koncepce, řadu trhlin ve chvíli, když byly sociology, antropology, historiky a dalšími badateli „vztaženy“ na běžnou praxi, případně konfrontovány s dobovými prameny a terénními výzkumy. Americký sociolog Robert King Merton tak „obohatil“ diskusi o byrokracii a jejích možnostech o pojem „dysfunkce.“²¹ Tam, kde Weber vidí ideální, funkční byrokracii, Merton upozorňuje na to, že i to, co se může jevit na první pohled jako „úspěch“ mechanismu, s sebou nese rizika nefunkčnosti. Tvrdí dokonce, že právě na byrokracii lze velmi dobře demonstrovat projevy tzv. kvalifikované neschopnosti nebo profesní psychózy.²² Dokládá navíc sklony představitelů byrokratické organizace k určitému ritualismu, kdy se dodržování předpisů a pravidel stane hlavním cílem jednání byrokrata. Úředník pak slouží v podstatě „úřadu“ a jeho potřebám, nikoli cílům, pro něž byla daná byrokratická struktura vytvořena. Tato samoúčelnost je podle Mertona tím větší, čím déle daná organizace „žije“. Další z amerických sociologů, Alvin W. Gouldner, ve stejné době upozorňoval na skutečnost, že byrokratický aparát už z principu nemůže napínat své síly k jednomu jedinému cíli, neboť

---

²⁰ Tato podmínka může být zachována dle Webera teprve ve chvíli, kdy je společnost osvobozena od pout rodových a osobních privilegií. J. KELLER, *Sociologie organizace a byrokracie*, Praha 2007, s. 17–31, 56–67. Weberovy úvahy nad rozdíly mezi patrimoniálními úředníky a byrokracií viz souhrně M. WEBER, *Patriarchalism and Patrimonialism*, in: *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*, Berkeley 1978, s. 1006n.

²¹ K osobnosti a pojetí sociologie u R. K. Mertona Jiří ŠUBRT, *Soudobá sociologie II. Teorie sociálního jednání a sociální struktury*, Praha 2008, s. 392, pojetí byrokracie Robert King MERTON, *Byrokratická struktura a osobnost*, in: *Studie ze sociologické teorie*, Praha 2000, s. 178–196.

²² Tyto termíny přebírá od jiných amerických sociologů, a sice Thorsteina Veblena (kvalifikovaná neschopnost) a Johna Deweyho (profesní psychóza). Vendula PECHOVÁ, *Teorie byrokracie od Maxe Webera po Richarda Sennetta*, Katedra politologie a mezinárodních vztahů, Plzeň 2016 (diplomová práce), s. 29.

jeho členové zastávají různé názoru a užívají různé strategie, které se dostávají do konfliktu a ovlivňují chod úřadu.²³

Francouzský sociolog Michel Crozier postoupil ještě o krok dále, když tvrdí, že samotné principy, které měly zaručit efektivitu byrokratického aparátu, nemají natolik „dehumanizující“ potenciál, aby zájmy organizace postavily nad zájem jedince/úředníka.²⁴ Ten se naopak naučí využívat ochrany plynoucí z úřední pozice i možnost „delegovat“ rozhodovací pravomoc a prosazovat své cíle, a to i na úkor zájmů daného úřadu. Není tedy obětí tlaků té či oné organizace, jak by se dalo usuzovat z Mertonových postulátů, nýbrž jakýmsi „spolupachatelem“²⁵ a zároveň „stratémem“ snažícím se vytěžit z byrokratického ritualismu maximum. Lpí-li kupříkladu představitel úřadu na určitých postupech a normách, pak mj. z toho důvodu, že se chce vyhnout zodpovědnosti, nebo případným potížím plynoucím z vlastního rozhodnutí. Velmi podstatné je též Crozierovo tvrzení, že pro členy organizace zpravidla participace na moci a řízení nepředstavuje „zisk“ sama o sobě, nýbrž cestu k určité očekávané odměně.²⁶ Řadu doprovodných projevů (vznik mocenských uskupení i neformálních vztahů uvnitř skupiny, vzájemná rivalita) a neuralgických bodů spojených s působením úředních organizací (klientelismus, defraudace) lze mimo to dle Croziera sledovat bez ohledu na dějinné období a prostor.

2. 1. 3 Projekty a kolektivní monografie

Byrokratizaci, její genezi, podobám a projevům v různých dobách, místech a segmentech správy (včetně té vrchnostenské) se přímo či nepřímo v uplynulých dvou desetiletích věnovaly i některé historické projekty a kolektivní monografie. V souladu s kritikou etatistických tendencí, která byla naznačena v předešlé podkapitole, zdůrazňuje řada těchto studií pro raněnovověké období vliv lokálních správ (v tomto kontextu včetně té patrimoniální), stojících de facto na půli cesty mezi státem a vrchností na jedné straně a širokou, rozmanitou skupinou

---

²³ Eduard URBÁNEK, A. W. Gouldner, *Významný americký sociolog (K vývoji jeho názorů a koncepcí)*, in: AUC, phil. et hist. 2, Studia Sociologica IX, Praha 1992, s. 65–84 (zde zejména s. s. 65–66).

²⁴ Michel CROZIER, *Lasociété bloquée*. Paris 1970, TENTÝŽ, *The Bureaucratic Phenomenon (with a new introduction by Erhard Friedberg)*, London 2017, dostupné z: https://www.amazon.com/Bureaucratic-Phenomenon-Wesley-Mitchell-ebook-dp-B074CDK9DB/dp/B074CDK9DB/ref=mt_other?_encoding=UTF8&me=&qid=#reader_B074CDK9DB [2020–7–02]

²⁵ Termín „spolupachatel“ používá ve své studii i J. Keller viz Jan KELLER, *Co je to vlastně byrokracie? Změny v pohledu západní sociologie*, in: Sociologický Časopis, roč. 25, č. 5, Praha 1989, v tomto kontextu s. 514–517.

²⁶ K porovnání J. KELLER, *Sociologie organizace*, zejména s. 56–66.

osob souhrnně nazývanou poddanými na straně druhé. Na úředníky přitom nenahlíží pouze jako na prodloužené paže vrchnosti, ale vnímá je jako osobnosti v nejednom případě de facto představující/suplující hlavní autoritu a zároveň hledající své místo ve spletité síti mocenských, ekonomických i mezilidských vztahů v rámci panství/úřadu i mimo ně. Toto „dilema“ je silně přítomno u rozsáhlých panství s víceúrovňovým systémem správy, kde je sídelní centrum vrchnosti (nebo „kontrolní centrum“) vzdálené od sledované lokality. Vlastníci velkých pozemkových majetků byly, mimo to, v nejednom případě zainteresováni v zemských úřadech či u samotného panovnického dvora, správa statků byla tedy většinu času svěřena do rukou delegovaných zástupců. Tyto podmínky mohly představitelům vrchnostenských i lokálních úřadů poskytnout značnou mírou suverenity, kterou tu více, tu méně využívali ve svůj prospěch.

Jedním z badatelů, kteří se soustavněji věnují otázce působení vrchnostenského úředního aparátu v rámci místních společenství, je Stefan Brakensiek, profesor Univerzity Duisburg–Essen. Brakensiek je autorem řady studií zabývajících se nižšími složkami byrokratické správy v 17. a 18. století, komunikací mezi jednotlivými složkami a jeho rolí v hospodářském, společenském i kulturním vývoji jednotlivých lokalit.²⁷ S jeho jménem je spojena rovněž realizace mezinárodních projektů „*Frühneuzeitliche Institutionen in ihrem sozialen Kontext. Praktiken lokaler Politik, Justiz und Verwaltung im internationalen Vergleich*“²⁸ nebo *Herrschaftsvermittlung in der Frühen Neuzeit (1650–1800)*²⁹ Spolupráce rakouských, německých, českých (v tomto případě pouze u prvního jmenovaného projektu)³⁰ i maďarských

---

²⁷ Stefan BRAKENSIEK, *Politik, Justiz und Verwaltung im internationalen Vergleich. Praktiken lokaler Justiz, Politik und Verwaltung im internationalen Vergleich*, in: Stefan BRAKENSIEK – Heide WUNDER (ed.), *Ergebnisse Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa, Köln–Weimar–Wien 2005* s. 1–21, k porovnání TENTÝŽ, *Communication between Authorities and Subjects in Bohemia, Hungary and the Holy Roman Empire, 1650–1800. A Comparison of Three Case Studies*, in: Wim Blockmans – André Holenstein – Jon Mathieu (ed.), *Empowering Interactions. Political Cultures and the Emergence of the State in Europe 1300–1900*, Aldershot 2009, s. 149–162. Nověji S. BRAKENSIEK – Judit PÁL – András VÁRI, *Herrschaft an der Grenze. Mikrogeschichte der Macht im östlichen Ungarn im 18. Jahrhundert*, Köln / Weimar / Wien 2014 nebo Seznam Brakensiekových prací, z nichž některé jsou přístupné v pdf verzi, viz: <http://www.uni-due.de/~hg0090/frameset.html> [2020–3–11].

²⁸ Internetové stránky projektu dostupné z: <http://www.lokaleherrschaft.de/> [2013–4–16]. Jedním z výstupů daného projektu byla výše zmíněná kolektivní monografie shrnující příspěvky proslovené na konferenci v Kostnici v květnu 2004, viz S. BRAKENSIEK – H. WUNDER(ed.), *Ergebnisse Diener...*, Köln–Weimar–Wien 2005 (viz předešlá poz.pod čarou).

²⁹ Po tematické konferenci byla vydána monografie obsahující obsáhlou reflexi projektu, závěrečné podněty pronesené během diskuze i badatelské výhledy do budoucna. Stefan BRAKENSIEK – Corinna von BREDOW – Birgit NÄTHER (Hrsg.), *Herrschaft und Verwaltung in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2014.

³⁰ Jmenovitě se jednalo o Václava Bůžka, Josefa Hrdličku či Pavla Himla. Zejména na Hrdličkou představené jindřichohradecké panství a tematiku patronátu mezi zdejším úřednictvem stojí za to vzpomenout. Josef HRDLIČKA, *Herrschaftliche Amtsträger als Klienten und Patrone im frühneuzeitlichen Böhmen?*

badatelů uskutečněná na této bázi v letech 2002—2004 a 2012–2014 umožnila alespoň částečně komparovat oblasti s různými etnickými, sociálními i hospodářskými podmínkami, potažmo to, jak jimi byla ovlivněna podoba a úřední praxe lokálních správních orgánů.

Podobným teritoriálním i časovým rozsahem se vyznačují také kolektivní monografie, které vznikaly na přelomu druhého tisíciletí a jsou spojeny se jménem Markuse Cermana. Na prvním místě je nutno jmenovat výzkumný projekt *Soziale Strukturen in Böhmen in der Frühen Neuzeit* realizovaný v letech 1992–1999.³¹ V čele projektu, který získal prestižní cenu „Mitteleuropa und Aktion Gindely–Preis 2004/2005“, stáli rakouští profesori Mitterauer a Ehmer, výzkum však koordinoval právě Cerman. Zasloužil se rovněž o vydání dvou projektových monografií,³² průběžné výsledky zapojených badatelů byly publikovány i v dalších publikacích.³³ Příspěvky badatelů u území dnešních Čech, Rakouska, Maďarska, Polska nebo Německa byly v prvé řadě věnovány problematice „krize 17. století“, „druhé nevolnictví“, „protoindustrializace“ apod., nicméně přinesly klíčové poznatky i pro jiné badatelské okruhy na poli hospodářských a sociálních dějin českých zemí. Další z prací, které si v daném kontextu zaslouží pozornost, je kolektivní dílo nazvané *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung*,³⁴ které je výstupem ze stejnojmenné konference uskutečněné ve Vídni v září roku 2008. Účastnili se jí přednášející z Rakouska, Německa, Francie, České republiky i Maďarska a, jak sami editoři uvádějí, konference i sborník byly jakousi „předehrou“ k připravovanému opusu *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*.³⁵ Jedním z editorů

Kommunikation im Dominium der Herren von Neuhaus, Slawata und Tschernins (1550–1730), in: S. BRAKENSIEK – H. WUNDER(ed.), *c.d.*, s. 145–163.

³¹ K projektu samotnému viz Markus Cerman, *Das Projekt "Soziale Strukturen in Böhmen, 16.–19. Jahrhundert"*, in: Prager Wirtschafts – und sozialhistorische Mitteilungen 5, Praha 1999, s. 185–203.

³² Markus Cerman – Hermann Zeithofer (Hg.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*, Wien 2002 a Markus Cerman – Robert Luft (Hg.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im "Alten Reich": sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit*, München 2005.

³³ Markus Cerman – Jan Peters – Axel Lubinski, *Gutsherrschaft vor dem "Weissen Berg". Zur Verschärfung der Erbuntertätigkeit in Nordböhmen 1380 bis 1620*, in: *Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich*, Berlin 1997 s. 91–111. Za povšimnutí rovněž stojí později vydaná, přehledová publikace téhož autora *Villagers and Lords in Eastern Europe, 1300–1800*, Basingstoke 2012.

³⁴ Michael Hochedlinger – Thomas Winkelbauer (ed.), *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung*, Wien 2010. V knize jsou zastoupeny příspěvky dotýkající se 16. i 17. století, stejně jako období osvícenství a reálie 19. století. Poslední (čtvrtý) oddíl navíc shrnuje odbornou literaturu a (mj. i výše naznačené) teorie i koncepce nosné pro studium daných procesů a jejich vývoje v průběhu staletí.

³⁵ Michael Hochedlinger – Petr Maťa – Thomas Winkelbauer (Hg.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit.. , Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen*, Band 1, Teilband 1 und Teilband 2, Wien 2019.

obou děl byl již výše zmíněný rakouský historik a profesor rakouských dějin Thomas Winkelbauer, který se soustavně věnuje správním i finančním dějinám habsburského soustátí v období raného novověku. Některé z jeho statí budou ostatně citovány v následující podkapitole.

Pro starší období, a sice pro 16. století je velmi významným počinem publikace *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*, která je výstupem projektu Petera Rauschera, Friedricha Edelmayera a Maximiliana Lanzinnera.³⁶ Projekt probíhal v letech 1999–2002 a zabýval se, jak již název napovídá, finanční politikou Ferdinanda I. a jeho syna Maxmiliána II. Příspěvky badatelů z řad českých i moravských historiků jsou součástí výsledného sborníku. Neméně zajímavý je paralelně probíhající nadnárodní projekt, jehož výstupem je publikace *The Rise of the Fiscal State in Europe*, zabývající se zrozením, charakteristikou a vývojem fiskálně–militárních států v podmínkách raněnovověké Evropy.³⁷ Posledním, rovněž velmi aktuálním grantovým projektem obracejícím se přímo k tematice byrokratizace a vzniku moderního úřednictva v českých zemích, je GA16–12844S *Zrození úředníka. Moc, kultura a identita novodobého úředníka v 18. století*. Hlavní řešitelkou projektu je Martina Ondo Grečenková a jeho realizace probíhá mezi lety 2016 a 2020, přičemž již v roce 2017 proběhla mezinárodní konference na dané téma.⁴⁰ Jak napovídá sám název, stěžejní zájem je směřován k osvícenskému období, kdy mělo dle autorů dojít k postupnému přerodu z tradičního úřednictva v moderní, profesionální byrokracii. Podobně jako ve výše uvedených zahraničních projektech jsou nicméně i zde přítomny příspěvky badatelů zaměřujících se na starší období a postihujících klikaté stezky vedoucí k této proměně.

---

³⁶ Friedrich EDELMAYER, – Maximilian LANZINNER, – Peter RAUSCHER (Hrsg.), *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*, Wien–München 2003

³⁷ Richard BONNEY (ed.), *The Rise of the Fiscal State in Europe c. 1200–1815*, Oxford 1999 (zde uvedeny i další práce téhož autora). Publikace obsahuje příspěvky řady evropských historiků, kteří se ve svých příspěvcích snaží zachytit proměny fiskální politiky států od 14. století po celý raný novověk a vlivy různých (zejména válečných) událostí na proměny daňových systémů a finančních toků.

⁴⁰ Příspěvky z konference byly uveřejněny ve dvou číslech *Folia Historice Bohemica* (dále FHB), a sice FHB 33/2, 2018 a FHB 34/1, 2019.

2. 2. Představení domácí i zahraniční literatury

Bádání zabývající se dějinami správy v raném novověku a tematikou šlechtického, komorního či církevního velkostatku má (nejen) v českém prostředí dlouhou tradici.⁴¹ Ambicí následujících řádků není ani tak poskytnout vyčerpávající výčet všech titulů, které byly k tématu v uplynulých letech, desetiletích (ba i stoletích) vydány, nicméně snaží se upozornit jednak na autory a díla, která nelze v souvislosti se zde zkoumanou problematikou opomenout, jednak na tituly obsahující cenné odkazy na doplňující literaturu. Vzhledem k vzájemnému prolínání témat není zcela možné uvedené tituly striktně roztřídit, z důvodu přehlednějšího uspořádání a plynutí textu bylo však přece jen přistoupeno ke schematickému rozčlenění do tří tematických oddílů.

2. 2. 1 Český velkostatek v době předbělohorské i po ní

Každý badatel zabývající se dějinami nejen předbělohorských, ale i pobělohorských panství, dominií a velkostatků⁴² se v rámci heuristické práce setkává s velkou řadou jmen z české historické obce, které zanechaly v daném okruhu nerasmazatelné stopy. Významné místo v české historiografii zauímají edice a jednotlivé instrukce a řády určené jak vrchnostenským orgánům, tak místním samosprávám. Spojeny jsou zejména se jmény Josefa Kalouska a Václava Černého.⁴³ Oba autoři zpřístupnili ohromné množství pramenného materiálu sahajícího daleko

---

⁴¹ Základní informace k patrimoniální správě jako takové a obsáhlý seznam literatury viz Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ – Jan JANÁK, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost*, Praha 2007 /3. vydání), s. 85–135, 229–238.

⁴² Zde pouze stručně k vymezení pojmů panství – dominium – velkostatek, které nebývá v odborné literatuře jednotné. Termín „*dominium*“ bývá zmiňován buď jako synonymum termínu „*panství*“ (tj. v zemských deskách vtělenému statku, nad jehož obyvateli měl držitel kromě vlastnických práv i pravomoc rozhodovací, soudní ad.) nebo označuje rozlehlejší územní komplex, který sestával z více panství a náležel zároveň témuž vlastníkovi. V tomto kontextu je s termínem operováno na následujících stranách, kdy „*komorní dominium*“ odkazuje ke komplexu komorních panství nacházejících se na českém území. „*Velkostatkem*“ byl nejprve míněn hospodářsko-správní celek s rozlohou větší než 100 ha (zemědělské) půdy, který byl zpravidla spravován jedním vlastníkem, v jehož gesci byla opět jak správní, tak i soudní pravomoc nad poddanými daného územního celku. Po zrušení poddanství nicméně termín „*velkostatek*“ v úředních dokumentech označuje ryze hospodářské jednotky a dva výše uvedené termíny se z oficiálního jazyka úřadu vytrácí. *Riegrův slovník naučný, svazek II*, Praha 1862, s. 246, 250. K porovnání František MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska (Studie o přeměnách na feudálním velkostatku v druhé polovině 15. a v první polovině 16. století)*, Praha 1959, s. 23, který navrhuje užívat termínu „*panství*“ pouze pro „*rentové období*“, termínů „*velkostatek/statek*“ pak pro nadcházející éru vyznačující se režijní výrobou. Tento návrh se nesetkal s úspěchem, mj. i s ohledem na problematičnost definování (nejen) časového vymezení pro rentový a režijní (případně podnikatelský) velkostatek a skutečnost, že české raněnovověké velkostatky a jejich všednodenní realita se nacházely někde mezi těmito dvěma/třemi body.

⁴³ Josef KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské*, Archiv český (dále AČ), díl XXII–XXIV, Praha 1905–1913 (pro sledované období zejména díl XXII a XXIII). Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století*, Praha 1930. U Černého se nejedná zcela

do středověku na straně jedné a novověkého období na straně druhé. Nelze proto neuvést taková jména jako Alois Míka či Josef Hanzal, kteří v 50. a 60. letech minulého století pojednali ve svých pracích mj. i o struktuře úředního personálu na zkoumaných panstvích.⁴⁴ Recepce poměrů na Moravě přinesla díla Františka Matějky a Josefa Války,⁴⁵ východočeskému prostředí se v uvedeném období věnoval kupříkladu Josef Křivka nebo Josef Tlapák.⁴⁶ Ve výzkumech pokračoval dále Václav Ledvinka⁴⁷ a Jaroslav Čechura, v jehož pracích lze nalézt rovněž přehledné pasáže terminologického charakteru (kupříkladu pro vymezení výše uvedených pojmů rentový/režijní/podnikatelský velkostatek a jejich německých ekvivalentů).⁴⁸ Velkostatková tematika“ nevymizela z historikova zájmu ani po roce 2000, jak dokládají práce Marka Vařeky⁴⁹ nebo Aleše Valenty.⁵⁰ Inspirativní výzkum zveřejnil ve svých dílech Stephan Sander–Faes, který sledoval dopad centralizačních praktik a projevů fiskálně–militární politiky habsburské monarchie do správy, ekonomiky i všednodennosti konkrétních panství (konkrétně jihočeského dominiua Eggenberků) ve druhé polovině 17. století. Autor přitom upozorňoval nejen na vliv centrálních habsburských, ale také zemských úřady a zároveň administrativy

---

o edici pramenů, jako o jejich zhodnocení a zpracování, nicméně některé z instrukcí jsou v díle citovány a srovnávány s jinými texty tohoto druhu.

⁴⁴ Alois MÍKA, *Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.–XVII. stol.)*, Sborník historický (SH) I, 1953, s. 122–213, JOSEF HANZAL, *Patrimoniální úředníci a úřady v době předbělohorské*, in: Sborník archivních prací (dále SAP) 19, 1969, s. 441–456.

⁴⁵ F. MATĚJEK, *Feudální velkostatek (viz výše)*, Praha 1959, Josef VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Brno 1962.

⁴⁶ Josef KŘIVKA, *Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů. Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16. a 17. století*, Praha 1959, Josef TLAPÁK, *K studiu hospodářského vývoje pobělohorského velkostatku. Z historie panství Choltice na Pardubicku*, Acta regionalia 1, 1963, s. 150–155.

⁴⁷ Václav LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560–1596*, Praha 1985, TÝŽ, *Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice českých zemí v předbělohorském období*, Folia Historica Bohemica (FHB) 11, 1987, s. 103–132., k postavení poddanských městeček v rámci panství TENTÝŽ, *Feudální velkostatek a poddanská města v předbělohorských Čechách*. In: Česká města v 16.–18. století, Praha 1991, s. 95–120.

⁴⁸ Jaroslav ČECHURA, *Šlechtický podnikatelský velkostatek v předbělohorských Čechách*, in: Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla: prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892–1992, Praha 1997 s. 145–160 aj., soubor prací autora z dané oblasti přehledně Veronika BOHÁČOVÁ – Veronika KUCROVÁ (eds.) *Sedláci si dělají, co chtějí. Sborník vybraných prací profesora Jaroslava Čechury*, Praha 2012 (zejména oddíl III *Podnikatelský velkostatek*, s. 129–214), reálie pro panství rodu Smiřických viz Jaroslav ČECHURA – Veronika KUCROVÁ – Zuzana VLASÁKOVÁ, *Smiřičtí. Krátké dějiny úspěšného rodu*, Praha 2018, zejména s. 215–271.

⁴⁹ Marek VAŘEKA, *Režijní velkostatek na předbělohorské Moravě*. Prostějov 2018

⁵⁰ Aleš VALENTA, *Velkostatek Chlumeck nad Cidlinou od konce 17. století do roku*, in: VčSH 11, Pardubice 2002, s. 85–104, TÝŽ, *Finanční poměry panství Litomyšl v polovině 18. století*, in: Časopis Národního muzea (ČNM) 172, č. 3–4, Řada historická. Praha 2003, s. 151–166

daného panství, které se v některých případech zdánlivě doplňovaly a směřovaly ke stejnému cíli. Ani to však nezaručilo „optimalizaci“ správy, ale naopak vedlo v některých případech k ještě většímu rozptýlení a omezení kontroly a případné disciplinace.⁵¹ Autor v tomto kontextu pracoval mj. s termínem „složený stát“, který odkazuje k nehomogenní realitě raněnovověkých států a „odstředivým tendencím jednotlivých regionů.“⁵²

Pomyslnou první příčku mezi badateli zabývajícími se samotným komorním komplexem bezpochyby zaujímá osobnost Eduarda Maura. Řeč je zde přitom nejen o jeho stěžejní práci *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, který vychází z Maurovy stejnojmenné kandidátské práce,⁵⁴ ale také o dalších statích zaměřujících se na vývoj a proměnu komorního komplexu v raném novověku, hospodářský i demografický profil jednotlivých panství, genezi režijního podnikání apod.⁵⁵ Maurovy práce jsou naprosto zásadní nejen z hlediska faktografického, ale i z heuristického, neboť odkazují jak na různorodé archiválie, tak na řadu dalších monografií, studií či vlastivědně zaměřených prací k dějinám komorních statků, a zároveň je kriticky hodnotí. Z novějších prací, které směřují ke komornímu dominiu,⁵⁶ lze pro Přerov, Brandýs a Lysou nad Labem jmenovat studie

---

⁵¹ Stephan SANDER-FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit: Böhmen und die Habsburgermonarchie vom Dreißigjährigen Krieg bis Karl VI. Abhandlung zur Beantragung der Venia Legendi für das Fach Allgemeine Geschichte der Neuzeit*. Regensburg/ Zürich 2017, studie TÝŽ, *Lordship and State Formation: Bohemia and the Habsburg monarchy from the Thirty Years' War to Charles VI*, in: OH 18, č. 1, České Budějovice 2017, s. 82–99 nebo TÝŽ, *Composite Domination and State Formation, 1650–1700. Manorialism and the Fiscal–Financial–Military Constitution in Habsburg Bohemia*, in: OH 19, č. 2, České Budějovice 2018, s. 151–190.

⁵² V originále Composite state (composite domination), česká alternativa viz Václav BŮŽEK – Rostislav SMÍŠEK (eds.), *Habsburkové: Země Koruny české ve středoevropské monarchii: 1526–1740*, Praha 2017, s. 767 (pozn. 461). Sander-Faes přitom s pojmem pracuje nejen pro označení habsburského soustátí, ale i pro samotnou Korunu českou, která byla již v době, kdy nastoupil na trůn Ferdinand I. de facto složeným státem skládajícím se ze zemí s vlastními samosprávnými orgány, různými národnostmi a rozdílnými vyznáními.

⁵⁴ Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, AUC Philosophica et Historica LIX, Praha 1976. Stejnojmenná kandidátská práce, která byla předložena v roce 1972, čítá 698 stran textu a 240 stran poznámek a příloh. V poznámkách, ve kterých bude citována tato práce, nikoli vydaná publikace, bude za názvem stati uvedena zkratka „kd“. Za laskavé zapůjčení opusu i doprovodných poznámek profesoru Maurovi autorka srdečně děkuje.

⁵⁵ Eduard MAUR, *Nepokoje na českých komorních panstvích – prolog k nevolnickému povstání roku 1680*, in: Středočeský sborník historický (dále SSH) 9, Praha 1974, s. 65–89; TÝŽ, *Český komorní velkostatek a trh v druhé polovině 17. století*, SH 24, 1975, s. 53–114; TÝŽ, *Geneze a specifické rysy českého pozdněfeudálního velkostatku*, AUC, Philosophica et Historica 1, 1976, s. 229–256; z novějších prací E. MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, in: Prameny a studie 33, Ústav vědeckotechnických informací v zemědělství, Zemědělské muzeum 33, Praha 1990, s. 3–129; TÝŽ, *Poddanské spory na českých komorních panstvích po třicetileté válce*, in: Pocta Elišce Čáňové. Sborník k životnímu jubileu, Praha 2003, s. 109–124 ad. Kompletní bibliografie Eduard MAUR – Šárka NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ, *Historik bez hranic: z díla profesora Eduarda Maura*, Pardubice 2017, s. 371–388.

⁵⁶ Vyjma prací zabývajících se konkrétně pardubickými, poděbradskými a kolínskými reáliemi, ty budou představeny v podkapitole 2. 2. 3.

Josefa Beránka⁵⁷, Jaroslava Šulce⁵⁸ nebo Milana Pátra⁵⁹, pro Poděbrady Lenku Matušíkovou⁶⁰ pro podbrdská panství Jiřího Mecla, Otakara Kulhána nebo Marii Tošnerovou.⁶¹

2. 2. 2 Z dějin centrální, finanční i vrchnostenské správy

Při zkoumání správních i finančních dějin komorních panství i geneze komorního komplexu je nemyslitelné nereflktovat literaturu věnující se centrálním („habsburským“), státním i zemským finančním, hospodářským a správním dějinám. Ostatně byla to právě česká komora, centrální finanční orgán českých zemí, která spravovala komorní panství a na jejíž představitele se obraceli úředníci jednotlivých panství. Základní informace k české i dvorské komoře, jíž byly komory jednotlivých zemí podřízeny a jež představovala centrální finanční úřad habsburského soustátí, lze (kromě starších a dnes již klasických děl)⁶³ nalézt nejen v obou

---

⁵⁷ Vladimír BERÁNEK, *Osedlé obyvatelstvo na komorních panstvích Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem v předbělohorském období*, in: Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc., Liberec 2004, s. 115–125, TENTÝŽ, *Proměny dvorového hospodářství na komorních panstvích do prvních let třicetileté války (panství Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem)*, in: ČNM–A 174, 2005, č. 1–2, s. 23–55, TENTÝŽ, *Feudální renta na komorních velkostatech Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem v předbělohorském období*, in: Středočeský sborník historický (SSH) 30–33, Praha 2007, s. 88–111, TENTÝŽ, *Územní a populační vývoj komorních panství Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem v letech 1547–1630*, in: SSH 39, Praha 2014, s. 38–49

⁵⁸ Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a venkovská sociální struktura na panství Brandýs nad Labem v 16. – 18. století*, in: Confluens: sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka, roč. 1, č. 1, Mělník 2005, s. 1–35, TENTÝŽ *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách (se zřetelem k situaci na komorních panstvích ve středním Polabí)*, ČNM, řada A – Historie 175, 2006, s. 41–78.

⁶⁰ Lenka MATUŠÍKOVÁ, *Hospodářské a sociální poměry na panství Poděbrady po třicetileté válce. Lenka Matušíková*, in: SSH 22–23, 1996/7, s. 51–70, TATÁŽ, *Živelní pohromy na komorních panstvích v Polabí ve druhé polovině 17. století*, in: Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara, CSc., Praha 1999 s. 137–141, dále TÁŽ, *Die Entwicklung der Wirtschafts- und Sozialstrukturen in der Herrschaft Poděbrady*. Matušíková, Lenka. In: Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert, Wien 2002 s. 59–69, případně L. MATUŠÍKOVÁ – Alena PAZDEROVÁ, *Regionen mit kommerzieller Landwirtschaft und in agrarischer Randlage im Vergleich: die Herrschaften Poděbrady und Rychnov nad Kněžnou, 1650–1750*, n: Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert / Wien : Verlag für Geschichte und Politik, 2002 s. 126–144, .

⁶¹ Jiří MENCL, *Železorný důl na Krušné hoře v 18. a 19. století. Jeho úloha v rozvoji fürstenberských a komorních hutí*, in: Minulost Berounska: sborník Státního okresního archivu v Berouně, č. 14, Beroun 2011, s. 163–202; Otakar KULHÁNEK, *Královorské komorní panství v polovině 17. století. Stručné nahlédnutí do hospodaření panství a jeho poddaných po třicetileté válce*, in: Minulost Berounska: sborník Státního okresního archivu v Berouně, č. 2, Beroun 1999, s. 15–62; TENTÝŽ, *Královorské komorní panství v polovině 18. století*, in: Minulost Berounska: sborník Státního okresního archivu v Berouně, č. 3, Beroun 2000, s. 43–111; případně TÝŽ, *Raabizace panství Králův Dvůr*, in: Minulost Berounska: sborník Státního okresního archivu v Berouně / Beroun: Okresní úřad Beroun pro Státní okresní archiv v Berouně 4, (2001) s. 73–107; Marie TOŠNEROVÁ, *Soupis poddaných komorního panství Králův Dvůr z roku 1651*, in: Památky středních Čech, č. 6. Praha 1992 (vyd. 1993), s. 38–47.

⁶³ Christian (Ritter) D'ELVERT, *Zur Oesterreichischen Finanz-Geschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder*, *Schriften der historisch-statistischen Sektion XXV*, Brünn 1881, Jaroslav DEMEL, –

výše zmíněných přehledových statích o správě českých zemí⁶⁴ i habsburského soustátí,⁶⁵ ale rovněž ve studiích Václava Pešáka, Karla Stloukala⁶⁶, Františka Roubíka⁶⁷, Miloslava Volfa⁶⁸ nebo Ludmily Kubátové⁶⁹ či Vladimíra Vašků.⁷¹ Pro porovnání s poměry na Moravě lze kromě kolektivní monografie *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od*

Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých, Díl I., Odd. I. Doba státu stavovského (až do roku 1620) i II., Fiskální úřad království Českého. Doba 1620–1740, Praha 1904 a 1909, nebo Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I/1. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749)*. Geschichtliche Übersicht, Wien 1907, Anton GINDELY, *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526 bis 1618*, Wien 1868.

⁶⁴ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ – Jan JANÁK, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost*, Praha 2007, s. 105–109, přehledně a s odkazy na další literaturu viz rovněž Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české, VII. díl, 1526 – 1618*, Praha/Litomyšl 2005, Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny země Koruny české, VIII. díl, 1618–1683*, Praha 2008 nebo Pavel BĚLINA, Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Irena VESELÁ – Vít VLNAS, *Velké dějiny země Koruny české, IX. díl, 1683–1740*, Praha 2011, z tematické řady rovněž Karolina ADAMOVÁ – Antonín LOJEK – Karel SCHELLE (ed.), *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada – Stát*, Praha 2015 a TITĚŽ, *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada – Právo*, Praha 2017.

⁶⁵ Michael HOCHEDLINGER – Petr MAŤA – Thomas WINKELBAUER, *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, Wien 2019. Tb 1, s. 382–385, Tb 2, s. 825–855, 896–902. Thomas Winkelbauer je autorem i několika dalších studií k (nejen) finanční správě viz mj. Thomas WINKELBAUER, *Nervus refum Austriacarum. Zur Finanzgeschichte der Habsburgermonarchie um 1700*, in: TENTÝŽ (red.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740 : Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006, s. 179–215, TENTÝŽ, *Territoriale, soziale und nationale Aspekte der Staatsfinanzen der Habsburgermonarchie (vom 16. Jahrhundert bis 1918)*, in: Per saecula ad tempora nostra: sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, sv. 1, Praha 2007 s. 181–194, Friedrich EDELMAYER – Maximilian LANZINNER – Peter RAUSCHER (Hrsg.), *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*, Wien–München, 2003, případně TENTÝŽ, *Habsburgische Finanzbehörden und ihr schriftlicher Ordnungsbedarf im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Ordnung durch Tinte und Feder? Genese und Wirkung von Instruktionen im zeitlichen Längsschnitt vom Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert, Wien – München, 2012 s. 161–178, případně Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (ed.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert): Ein exemplarisches Handbuch*, Munich 2004, pro dvorskou komoru z per M. Hengerera, P. Rauschera a T. Knoze zejména s. 128–161.

⁶⁶ Karel STLOUKAL, *Česká kancelář dvorská 1599–1608. Pokus z moderní diplomatiky*, Praha 1931.

⁶⁷ Václav PEŠÁK, *Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maxmilliána II.*, Časopis pro dějiny venkova (dále ČDV) 16, 1929, s. 58–68, 116–134, 195–216, 279–296. Dále TENTÝŽ, *Dějiny královské české komory od roku 1527*, Sborník archivu Ministerstva vnitra (dále SAMV), sv. 3, Praha, 1930 či *Studie k dějinám královské české komory*, SAMV, sv. 6, Praha 1933, s. 66–178. František ROUBÍK, *Slavatův pokus o nezávislost České komory*, in: Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám (1872–1932), Praha 1932, s. 468–485.

⁶⁸ Miloslav VOLF, *Královský důchod a úvěr v 16. století. (Příspěvek k historii českých státních financí)*, in: ČČH 48–49, 1947–1948, č. 1, s. 110–171, TENTÝŽ, *Dvorská komora a české finance před Bílou horou a po ní (1610–1640)*, in: SAP 30, 1980, č. 1, s. 62–109.

⁶⁹ Ludmila KUBÁTOVÁ, *K otázkám ústřední a české zemské finanční správy v 16. až 19. století*, in: SAP 25, 1975, č. 1–2, s. 95–142.

⁷¹ Vladimír VAŠKŮ, *Česká královská kancelář a kancelářská zařízení jiných stěžejních institucí státní zeměpanské správy v letech 1526–1848*, in: Jindřich Šebánek – Alexander Hůščava – Zdeněk Fiala a kol., *Československá diplomatika I*, Praha 1965, s. 236–280.

poloviny 14. do počátku 17. století⁷² uvést publikace a studie Tomáše Sternecka⁷³ nebo Jiřího Davida.⁷⁴ Texty některých instrukcí pro českou komoru, účtárnu či rentmistra, stejně jako mnohé další reálie vážící se k daným úřadům nebo k samotným komorním panstvím byly zpřístupněny prostřednictvím edice Sněmy české.⁷⁵ Pro dvorskou komoru je nutno podtrhnout obsáhlou publikaci Hansdietera Körbla,⁷⁶ a statě Marka Hengerera,⁷⁷ který se obsáhle věnuje i dvorské účtárně. Oba autoři navíc do publikací zakomponovali edice instrukcí a dalších pramenů, které nebyly zpřístupněny v žádné z předešlých edic.⁷⁸

Do centra pozornosti badatelů vstoupila, kromě dříve uvedených instrukcí, rovněž rozsáhlá agenda patrimoniální správy (účty a inventáře panství, městské počty, registra smluv a další

---

⁷² Tomáš BOROVSÝ – Bronislav CHOCHOLÁČ – Pavel PUMPR, *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*, Brno 2007.

⁷³ Tomáš STERNECK, *Několik poznámek o správě veřejných financí na Moravě kolem roku 1600*, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C 53, 2004, s. 35–54 nebo TÝŽ, *Raně novověké bernictví v moderní historiografii (Rozhled po Evropě a ohlédnutí za domácími výzkumy)*, in: ČČH 102, 2004, s. 574–608, TÝŽ, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*, Praha 2006, zejména od s. 137. Bronislav CHOCHOLÁČ – Tomáš STERNECK, *Die landesfürstlichen Finanzen in Mähren in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, in: Friedrich Edelmayr – Maximilian Lanzinner – Peter Rauscher (Hrsg.), *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*. [Hrsg.]: s. 123–142

⁷⁴ Jiří DAVID, *Nechtěné budování státu: politika, válka a finance na Moravě ve druhé polovině 17. století*, Brno 2018.

⁷⁵ V práci jsou citovány následující díly: *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu.. VI., 1581-1585*, Praha 1890; *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu.. VIII., 1592-1594*, Praha 1895, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu.. IX., 1595-1599*, Praha 1897, dále citováno SČ (VI, VIII nebo IX).

⁷⁶ Hansdieter KÖRBL, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.* Wien 2009.

⁷⁷ Mark HENGERER, *Herz der Hofkammer – haubt buech über das universum. Die kaiserliche Hofbuchhaltung zwischen Transaktionsdokumentation und Staatsgestaltung (16. bis 18. Jahrhundert)*, in: Gerhard FOUQUET (ed.), *Hofwirtschaft : ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Ostfildern 2008, s. 191–240, případně TENTÝŽ, *Instruktion, Praxis, Reform. Zum kommunikativen Gefüge struktureller Dynamik der kaiserlichen Finanzverwaltung (16. und 17. Jahrhundert)*, in: Stefan HAAS (Hg.), *Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik und Verwaltung 1600–1950*, Frankfurt 2008, s. 75–104, nebo TÝŽ, *Prozesse des Informierens in der habsburgischen Finanzverwaltung im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Arndt Brendecke, Markus Friedrich und Susanne Friedrich (Hgg.): *Information in der Frühen Neuzeit. Status, Bestände, Strategien (Pluralisierung & Autorität, 16)*. Berlin 2008, S. 163–199. Hengerer je rovněž autorem biografie Ferdinanda III., jež vyšla roku 2012 v němčině a roku 2019 revidovaná verze v angličtině viz Mark HENGERER, *Making Peace in an Age of War: Emperor Ferdinand III (1608–1657)*, West Lafayette 2020.

⁷⁸ Řeč je především o již zmiňovaném díle Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abteilung: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749)*. v textu jsou citovány všechny tři díly, tedy 1. *Band Geschichtliche Übersicht*, Wien 1907; 2. *Band, Actenstücke 1491–1681*, 3. *Band Aktenstücke 1683–1749*, Wien 1907. Dále citováno pod zkratkami ÖZV s I/1, I/2 nebo I/3.

materiály)⁸⁴ a korespondence mezi vrchností a úředníky, popřípadě suplikace lokálních samospráv i samotných poddaných. Tyto materiály umožnily definovat jasněji skladbu vrchnostenských aparátů, kompetence a povinnosti jednotlivých úředních postů a jejich proměny. Velkému zájmu se tato problematika těšila v jihočeském prostředí, kde byla v kontextu obsáhlého bádání o šlechtickém rodu Rožmberků věnována značná pozornost zdejším dvořanům a úředníkům.⁸⁵ Za zvláštní zdůraznění zde stojí dva představitelé jihočeské školy, a sice Aleš Stejskal a Josef Hrdlička. Aleš Stejskal a jeho statě by ostatně mohly být zařazeny i do první podkapitoly, neboť byly jednou z velkých inspirací při koncepci této disertační i předešlé diplomové práce. Autor se při jejich psaní nechal inspirovat nejen teoriemi, metodami, myšlenkami i poznatky sociologů a „modernizačních“ teoretiků, ale rozhodl se rovněž využít při práci prosopografické metody. Zaměřil se na vrchnostenský aparát rožmberského a posléze švaberského dominia v letech 1550–1616, který zpracoval ve své disertační práci i v doprovodných studiích.⁸⁶ Josef Hrdlička, působící na Historickém ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, je rovněž autorem řady studií dotýkajících se úřednictva v raném novověku, včetně edičního zpracování autobiografie úředníka *Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*.⁸⁷

---

⁸⁴ Z obsáhlé literatury věnující se písemnostem vrchnostenské správy Václav ČERNÝ, *Začátky našich hospodářských účtů*, in: Časopis Společnosti přátel starožitností 60, 1952, s. 121–133, Josef HANZAL, *Hospodářské patrimoniální účty předbělohorského období*, in: SAP 16, 1966, s. 397–419, Josef TLAPÁK, *Z předbělohorských inventářů českých velkostatků*, in: Vědecké práce ČSAZV z dějin zemědělství a lesnictví 1, 1959, s. 179–186.

⁸⁵ Namátkou Eva BARBOROVÁ, *Funkce hejtmanů (úředníků) na rožmberských panstvích*, Jihočeský sborník historický (dále JSH) 38, 1969, s. 198–207, Eva CIRONISOVÁ, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13.-17. století*, in: SAP 31, 1981, č. 1, s. 105–178. Obsáhlejší seznam literatury viz Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996, především s. 24–25.

⁸⁶ Aleš STEJSKAL, *Geneze a emancipace vrchnostenské byrokracie na rožmberském a švaberském dominiu. Sedlák, úředník a pán na jihu Čech v letech 1550–1616*, Praha 2002 (disertační práce), dále TÝŽ, *Finanční zpronevěry a jejich funkce v politické a kulturní reprezentaci vrchnostenské byrokracie v Čechách na přelomu 16. a 17. století. Perspektivy výzkumu*, in: Život na šlechtickém sídle v XVI.–XVIII. století (Acta Universitatis Purkynianae, Phil. et Hist. I, Opera Historica 1), Ústí nad Labem 1992, s. 82–94, případně *Nedoplatek a zpětná dotace – sociálněekonomické kategorie rožmberských velkostatků 1550–1611*, in: ČNM–A 164, 1995, č. 1–4, s. 6–39, dále TENTÝŽ společně s Milanem BASTLEM, *Vzestup a pád rožmberského úředníka*, in: HO 6, 1995, č. 5–6, s. 119–23.

⁸⁷ Josef HRDLIČKA, *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003 (zde rovněž souhrn dosavadní literatury k bádání o vrchnostenské byrokracii), dále TÝŽ, *Mezi ctí a normou. Ke kultuře služby slavatovských hejtmanů okolo roku 1630*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (ed.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 347–373, TÝŽ, *Úředník*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (ed.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 216–238, TENTÝŽ, *Vzděláním ke kariéře? Vzdělanostní předpoklady kariér lokálních úředníků v raném novověku (Jindřichův Hradec 1550–1700)*. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří (edd.): *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848: sborník statí a rozšířených příspěvků z 25. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze ve dnech 10. až 12. října 2006 v Clam–Gallasově paláci v Praze (= Documenta*

Mimo výše uvedených děl bylo v průběhu minulého a na počátku tohoto století napsáno hned několik statí a článků, jež byly věnovány vrchnostenské správě světských i církevních panství a dominií a díky nimž je obraz zachycující podobu a proměny vrchnostenských aparátů v raném novověku opět o něco barvitější.⁸⁸ Se vzrůstajícím zájmem nejen o prostředí vyšší šlechty, ale stále více též o život a každodennost příslušníků nižší šlechty a raněnovověkého měšťanstva, je spojen též vznik děl pojednávajících o sociálním a společenském postavení jednotlivých představitelů úřadů, doplněný v nejednom případě o edici dobových úředních materiálů (kopií či register) a ego dokumentů.⁸⁹ Další z okruhů zájmu, ke kterému se díky studiu inventářů šlechtických sídel obrátily pohledy některých badatelů, je podoba kancelářských prostor a proměna jejich funkce (nejen) ve sledovaném období.⁹⁰

Pragensia 27). Praha 2008, s. 299–327 nebo J. HRDLIČKA, *Vilém Slavata a jeho hejtman Hynek Ladislav Vejtmiler z Vejtmile*, in: *Theatrum historiae* 9, Pardubice 2011, s. 187–200 .

⁸⁸ V. PEŠÁK, *Panství rodu Smiřických 1609–1618*, in: SAMV, sv. 13, 1940, Karel TŘÍSKA, *Vývoj černínské ústřední správy*, in: SAP 18, 1968, č. 2, s. 363–376, Pavel BALCÁREK, *Kancelář kardinála Ditrichštejna a správa biskupských statků před Bílou horou*, in: SAP 28, 1978, č. 1, s. 66–126, Svatava HORÁČKOVÁ, *Správa valdštejnských statků na Mnichovohradištsku v druhé polovině 17. století*. SAP 33, 1983, č. 2, s. 390–442., Vítězslav PRCHAL, *Úřednický personál na pernštejnském panství Pardubice v letech 1491–1560*, in: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica* 31, 2003, s. 79–99, Pavel MATLAS, *Sociální původ, vzdělání, kariérní strategie a motivace patrimoniálních úředníků na schwarzenberském panství Hluboká nad Vltavou v 17. a 18. století*, in: SAP 61, 2011, č. 2, s. 435–463. nebo Antonín ROUBIC, *Správa statků olomouckého (arci)biskupství od 16. století*, in: *Sborník archivních prací* 31, 1981, s. 418–476, Jan ŠTĚPÁN, *Úředníci a personál na stolních panstvích olomouckého biskupství v druhé polovině 16. století*, in: Bohdan Kaňák (ed.), *Olomoucký archivní sborník*. Olomouc 2005, s. 56–83, případně Radek BACÍK, *Přibík Jeníšek z Újezda, pobělohorský úředník*, in: ČNM – řada historická 176, 2007, č. 3–4, s. 161–193. Jiří HRBEK, *Fürstenberští úředníci na královklátském panství 18. století*, in: *Folia Historica Bohemica* Roč. 33, č. 2, Praha 2018, s. 333–365. Pavel HIML, *Die 'armen Leüte' und die Macht. Die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche (1680–1781)*, Stuttgart 2003, zejména s. 121–138. Christoph Maria MERKI – Josef LÖFFLER – Jiří KNAP – Pavel MAŠARÁK, *Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století: majetky, práva, správa*, Brno 2016. Pro Lichtenštejny a jejich aparát rovněž Thomas WINKELBAUER, *Haklich und der Korruption unterworfen: die Verwaltung der liechtensteinischen Herrschaften und Güter im 17. und 18. Jahrhundert*, in: *Der Ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*, Wien – München 1990, s. 86–114.

⁸⁹ Ze starších prací Jan POHL, *Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točníka, Dvora Králova z let 1637 a 1639*, dále TÝŽ, *Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točníka, Dvora Králova z let 1643 a 1646–1647* a TÝŽ, *Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točníka, Dvora Králova z let 1651–1652*, Praha 1911, dále Leoš VAŠEK (ed.), *Kopíř Jiříka Skřivánka, úředníka na Blansku 1594–1612 (1614)*, Blansko 2000, Petr KOPIČKA, *Deníky roudnického hejtmána Blažeje Albína z Weisenberku z let 1611–1625*, Praha 2003, dále Milan SVOBODA, *Jáchym Ulrich z Rosenfeldu. Hejtman v mikrosvětě autobiografie ze 16. století*, in: Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfovi Andělovi, CSc., Liberec 2004, s. 126–154. Jan KILIÁN, *Martin Prušek z Prušova. Studie životopisná a edice hejtmanského kopíře z let 1611–1614 (1616)*, Praha 2007. Tomáš STERNECK, *Korespondence královského města Českých Budějovic s rožmberským úředníkem Petrem Doudlebským z Doudleb († 1550) – I. Dopisy z let 1532–1545. II. Dopisy z roku 1546*, in: *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 41, 2004, č. 2, s. 120–156; č. 3, s. 240–271.

⁹⁰ Zmínky o kancelářských prostorech lze objevit jak v citované kapitole J. HRDLIČKA, *Úředník*, in: V. BŮŽEK, P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 216–238, zejména 227; tak v kolektivních monografiích jihočeské historické školy, zde mj. v kapitole *Komunikace na šlechtickém dvoře*, in: V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha; Litomyšl 2002, s. 235; nebo Václav BŮŽEK, *Dvořané, úředníci, služebníci a klienti*, in: Václav BŮŽEK – Josef

V posledních letech vyšlo rovněž hned několik velmi zajímavých děl dotýkajících se byrokratizace a profesionalizace městského úřednictva a jeho struktur, opět s hlavním těžištěm v 18. (případně 19. století), ale s pochopitelnými přesahy do reálií období předcházejících. I tyto práce je třeba v přehledu zmínit – nejen že odkazují v nejednom případě na další literaturu zabývající se byrokratizací a profesionalizací jak v českém, tak v celo/středoevropském kontextu,⁹¹ ale ukazují též na to, že právě z městského prostředí se rekrutovaly některé osoby zastávající vrchnostenské úřady na sledovaných panstvích.

2. 2. 3 Pardubice, Kolín a Poděbrady

Následující řádky přibližují některé monografie, studie, články z odborných periodik a časopisů, jejichž autory jsou nejen akademicky činní historici, ale také archiváři, archeologové či zaměstnanci muzeí a dále vysokoškolské kvalifikační práce, které vnesly do bádání o raněnovověkých dějinách pardubického, poděbradského či kolínského panství nová témata a přístupy, jež se mohly stát (a někdy také staly) impulsem pro další bádání. Jsou tedy bezpochyby podstatnou součástí heuristické základny a zaslouží si základní představení. Solidní základnu mají v tomto ohledu dějiny pardubického panství a samotných Pardubic.⁹² Dějiny města a nejbližšího okolí, s velmi podstatnými informacemi k panství a jeho úřednictvu, představují pětisvazkové Dějiny Pardubic nad Labem, jejichž autorem je Josef Sakař (1870–1937). Tento muž, rodák z Týna nad Vltavou, vysvěcený kněz a později středoškolský učitel, absolvoval nejen teologickou fakultu, ale roku 1899 rovněž studium historie, při kterém se setkal mj. s Jaroslavem Gollem.⁹⁴ Jeho dílo je proto narozdíl od některých starších

---

HRDLIČKA a kol., Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce, Praha 1997, s. 62–70 (zejména s. 64). Českokrumlovskými reáliemi, navíc v době, kdy Krumlov spadl pod správu české komory, se zabýval Pavel KRÁL, *Český Krumlov za habsburské komorní správy (Každodenní život v českokrumlovské zámecké rezidenci mezi léty 1602 až 1622)*, in: V. BŮŽEK (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600–1750)*, Opera historica 5, Český Krumlov 1996, s. 399–421 (především s. 408–409).

⁹¹ Zde kupříkladu dějiny (nejen) vídeňského úřednictva od Karla Megnera, které nicméně pro starší (tj. raněnovověké období) do značné míry parafrázuje zmíněnou syntézu Thomase Fellnera a Heinricha Kretschmayra a monografii o dvorské komoře od Hansdietera Korbla. Karl MEGNER, *Beamtenmetropole Wien 1500–1938: Bausteine zu einer Sozialgeschichte der Beamten vorwiegend im neuzeitlichen Wien*, Wien 2010.

⁹² Vzhledem k časovému zaměření práce na 17. a 18. století si autorka dovoluje rezignovat na tomto místě na vyčerpávající výčet titulů věnovaných perněštejské éře Pardubicka (1490–1560), jež byla dlouho (nejen) badateli akcentována jako „zlatá éra“ historie města i panství. Shrnutí dosavadního, velmi obsáhlého, bádání viz Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 2012 (2. vyd.), 287–307 (v době dokončování této práce se připravuje vydání třetí, kde bude výčet literatury jistě ještě aktuálnější). Tam, kde budou monografie či studie pokrývající perněštejskou éru oporou pro nastínění popisovaných reálií, budou v textu citovány.

⁹⁴ Osobnosti a dílo Josefa Sakaře bylo věnováno několik článků místních historiků, výběrem: Miroslav KLIMPL, *Neúporně pracovitý historik: Dvacetileté pardubické intermezzo profesora Josefa Sakaře*, in: *Pernštejn – roč. 6*, č. 33, s. 3; Jiří KOTYK, *Nové poznatky k životopisu prof. Josefa Sakaře*, ZKPP 1980, č. 5–6, s. 122–125, Aleš

vlastivědných prací postaveno na rozsáhlé a velmi rozmanité pramenné základně, která poskytla autorovi materiál pro sepsání dějin města, jeho správy a některých reálií každodenního života od středověkých časů až do 19. století.⁹⁵ Většina archivních pramenů, jež jsou oproti Sakařově době deponovány v rámci jiných institucí a fondů, je přitom citována dostatečně přesně na to, aby bylo možné dohledat a ověřit příslušné pasáže.⁹⁶ Dalším syntetickým dílem měly být *Dějiny Pardubic*, které měly zaznamenávat historii města a jeho okolí od pravěku až po nynější dobu. Do dnešních dnů vyšel však pouze první ze tří plánovaných dílů, který zaznamenává období do roku 1617.⁹⁷ Jedním z badatelů, který se zabýval přímo podobou a personálním obsazením vrchnostenského aparátu pardubického panství ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století a který je hojně citován, byl někdejší ředitel SOA Zámrsk Tomáš Šimek.⁹⁸ Obsáhlejší stať k dané problematice však představuje diplomová práce Kristiny Ruckerové,

---

KOTYK, *Osobnost Josefa Sakaře*, in: ZKPP roč. 1987, č. 11–12, s. 255–258, František ŠEBEK, *Profesor Josef Sakař, historik Pardubicka*, in: Pardubické noviny 14, č. 248, s. 9. Blíže k Sakařovým předchůdcům Ivana VÍTKOVÁ, *Historiografie Pardubicka*, Univerzita Hradec Králové 1991 (diplomová práce).

⁹⁵ Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem*, Díl I. *Dějinný přehled města, zámku a bývalého panství do r. 1648*, Pardubice 1920; Díl II. Části 1–2., *Zřízení městské do roku 1900*, Pardubice 1924; Díl III. Část 1. *Život náboženský do roku 1900*, Část 2. *Školství Pardubice*, Pardubice 1926–27; Díl IV. (celkem 4 části) Část 1–2. *Místopis starých Pardubic*, Část 3. *Soupis domů předměstí Dlouhého–Zeleného*, Část 4. *Soupis domů předměstí Malého–Bílého*; Pardubice 1928–33, Díl V. *Cechy městské*, Pardubice 1935.

⁹⁶ Sakař měl k ruce rovněž obsáhlé dílo Františka Červenky, pardubického kronikáře z počátku 19. století. Červenka se narodil v Kolíně a dětství prožil v Poděbradech, po smrti otce se však přestěhoval za sestrou do Pardubic a později zde působil jako magistrátní rada. Zajímal se o historii města, pořizoval opisy nejen dobových, ale i historických úředních dokumentů a v rámci svého osmidílného díla *Compendium memorabilii královského komorního města Pardubic* zregestoval některé raněnovověké majestáty, pasáže z městských knih a další písemnosti. Originály řady z nich se do dnešních dnů nedochovaly, Červenkovy knihy jsou proto velmi cenným materiálem (nejen) pro dějiny místní správy. Spisy F. Červenky jsou uloženy SOkA Pce, Sběrka rukopisů, *František Červenka, Compendium memorabilii královského komorního města Pardubic – 1.–8 díl*, inv. č. 21. Edice se prozatím dočkal pouze první díl (Dagmar VORLOVÁ (ed.), *Compendium memorabilii královského komorního města Pardubic. Edice rukopisu Františka Červenky z roku 1811, svazek I.*, Pardubice 1996). O osobě Červenky J. KOTYK, *Pardubičtí dějepisci před Sakařem*, in: ZKPP 1976, č. 3, s. 4–6.

⁹⁷ František ŠEBEK a kol., *Dějiny Pardubic, díl I.*, Pardubice 1990.

⁹⁸ Tomáš ŠIMEK. *Správa pardubického komorního velkostatku v předbělohorském období*, in: VSH1, 1991, s. 139–168. Autor při rekonstrukci pardubického vrchnostenského aparátu srovnával poznatky získané studiem pramenné základny s informacemi uvedenými v Sakařově díle (zejména v *Dějínách II a IV*), v knize Augusta Sedláčka (A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 1., Chrudimsko*, Praha 1882, s. 38, 39 a 42–43) a seznamech úředníků, jež publikoval Antonín Rybička (A. RYBIČKA, *Rodiny šlechtické v městě Chrudimi v století XV–XVII. osedlé a Hejtmané a úředníci pardubičtí*, in: Památky archeologické IX, s. 28–42, 825–27, 178 a Památky archeologické X, s. 28, 32, 560). Ty jsou však v mnohém nepřesné (Sedláček kupříkladu započítává mezi pardubické úředníky i vrchního hejtmana komorních panství Hertvíka Žejdlice ze Šenfeldu, období hejtmanství Jiříka Adlspacha dělí na několik úseků a za hejtmana označuje Martina Přeloučského, který byl za Adlspacha místohejtmanem pardubického panství).

absolventky Katedry pomocných věd historických a archivního studia FF UK v Praze.⁹⁹ Stěžejním cílem autorky byl sice podrobný rozbor a analýza patrimoniálních písemností (pozemkové knihy, knihy zhostů, sirotčí knihy ad.), nicméně zachyceny jsou i obecné informace o kompetencích a povinnostech vrchnostenského aparátu. V pasážích věnovaných personálnímu obsazení jednotlivých postů dokonce Růčková upřesňuje či opravuje některé Šimkovy informace. Diplomovou práci na pardubické téma, směřující k období třicetileté války a Kustošovy vizitace panství, obhájil na FF UK rovněž historik a archivář Jan Schwaller, který o dějinách města a panství publikoval posléze několik studií.¹⁰⁰ Do popředí zájmu badatelů se v posledních letech dostala tematika místních městských cechů¹⁰¹ a soudních sporů či rozsahu právního vědomí místních měšťanů v období 16. a 17. století,¹⁰² o církevních dějinách a o procesu rekatolizace na Pardubicku pojednal Leoš Pecha a Anna Svobodová.¹⁰³ V uplynulých letech vzniklo rovněž několik kvalifikačních prací i na „domácí“ univerzitě, z nichž některé obsahují více či méně obsáhlé edice některých velkostatkových pramenů.¹⁰⁴

---

⁹⁹ Kristina RŮCKEROVÁ, *Správa pardubického panství v době předbělohorské. Správa nad poddanými 1560–1620*, Praha 1989 (diplomová práce). Za odkaz na tuto práci touto cestou autorka ještě jednou děkuje prof. Františku Šebkovi.

¹⁰⁰ Jan SCHWALLER, *Pardubice a pardubické panství v letech 1560–1650*, Praha 1998 (diplomová práce). TENTÝŽ, *Komorní velkostatek Pardubice v letech 1650–1651*, in: K novověkým sociálním dějinám. Díl I. (ed. Zdeněk Kárník), Praha 1999, s. 71–93; dále TÝŽ, *Pardubice a pardubické panství v polovině 17. století – cesta k obnově*, in: *Historická Olomouc XIII*, Olomouc 2002, s. 409–418. Kompletní bibliografie viz http://www.schwaller.cz/odborne_clanky.html [2012–4–30].

¹⁰¹ Jindřiška KOVÁČOVÁ, *Vývoj cechů na pardubickém panství se zvláštním zřetelem na cechovní heraldiku a sfragistiku: katalog heraldických a sfragistických památek cechů pardubického panství od 16. století až do poloviny 19. století*, Pardubice 2010 (bakalářská práce).

¹⁰² Případy pardubické, zejména však trestně právní agendy byly publikovány v dílech J. Francka, za všechny tematické Jindřicha FRANCEK (ed.), *Pardubické smolné knihy 1538–1626 I., II.*, Pardubice 2016 zabýval se jimi též významný pardubický historik a archivář Zdeněk Bičík (namátkou Z. BIČÍK. *Knihy smolné*, Hradec Králové 1969). Archivářky Státního okresního archivu v Pardubicích Renata Růžičková a Tereza Siglová zpracovaly odvolání plynoucí z pardubického panství k apelačnímu soudu viz R. RŮŽIČKOVÁ – T. SIGLOVÁ, *Apelační soud a odvolání proti rozhodnutím nižších soudů pardubického panství. Případy řešené v civilním soudním řízení v 16.–18. století*, in: SPVA 13, s. 13–130. Posledně jmenovaná se ve své disertační práci soustředila na spory mezi obyvateli panství, ve kterých hrály poměrně zásadní roli tzv. spory o čest – T. SIGLOVÁ, *Soudové zisku nenesou. Spory obyvatel městeček pardubického panství v 16. a 17. století*, Brno 2011 (vydáno tiskem). Tereza Siglová je (kromě řady dalších prací) též autorkou článku zabývajícího se platy pardubického úřednictva viz TÁŽ, *Struktura a platy zaměstnanců komorního panství Pardubice v roce 1741*, in: *Východočeský sborník historický (VČSH)*, č. 8, Pardubice 1999, s. 99–115.

¹⁰³ Leoš PECHA, *Postavení nižšího kléru na pardubickém panství ve 2. polovině 17. století*, Brno 2007 (diplomová práce) a Anna SVOBODOVÁ, *Rekatolizace na pardubickém panství v letech 1618–1680*, Pardubice 2009 (diplomová práce).

¹⁰⁴ Lucie ZVOLENSKÁ, *Městská rada Pardubic v letech 1670 – 1700*, Pardubice, 2017, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická (bakalářská práce), případně Anna KALOUSKOVÁ, *Komorní poručení jako nástroj komunikace se správou pardubického panství*, Pardubice 2015, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická (bakalářská práce).

Z hlediska dějin poděbradského a kolínského panství je nutno (mimo prací již zmíněných v kapitole 2. 2. 1) uvést souhrnná díla k dějinám Kolína i Poděbrad, opět se stěžejním důrazem na historii obou měst, ale s přesahy k reáliím panství. Životní osudy Josefa Vávry, který je autorem historie Kolína,¹⁰⁵ nejsou nepodobné těm Sakařovým. Vávra také po studiích vyučoval na reálné školce, přičemž v době, kdy připravoval vlastní rodokmen, začal shromažďovat materiály k dějinám města Kolína, které posléze přetavil do dvoudílného díla.¹⁰⁶ Stejně jako u Sakařových knih, i tyto publikace jsou v podstatě dodnes nepřekonaným dílem k dějinám města. Z novějších prací stojí rozhodně za zmínku série publikací vydávaná k dějinám Kolína pod zastřešujícím názvem *Moje město Kolín*,¹⁰⁸ případně publikace Jany Vojtíškové zaměřené na specifika korespondence a dalších forem komunikace mezi Prahou a polabskými královskými městy.¹⁰⁹ Pro poznání dějin Poděbrad jsou pak jednou ze základních publikací dvoudílné *Poděbrady v proměnách staletí* z pera archivářky Evy Šmilauerové.¹¹⁰ Porovnání válečné reality obou měst s aktuálními poznatky bádání věnovaným dané tematice přinesl Marek Ďurčanský ve své publikaci o českých městech a jejich správě za třicetileté války.¹¹¹ Ze starší literatury dále pak práce Františka J. Zoubka a Jiřího Tywoniaka,¹¹² Jana Hellicha či Otakara G. Paroubka zaměřené na lesy a lesní hospodářství.¹¹³ Nelze opomenout ani již zmiňované Sedláčkovy *Hrady, zámky a tvrze*, přinášející spolu s informacemi o obou sídlech i

---

¹⁰⁵ Josef VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína nad Labem 1 (do roku 1618), 2 (od roku 1618 až po naše časy)*, Kolín 1888.

¹⁰⁶ Kromě Vávry z téhož období Jan Vincenc PÁBÍČEK, *Paměti královského města Kolína*, in: *Časopis českého musea* 22/4–6, 1848, s. 383–400, 510–531, 611–619, případně o něco pozdější, ale se silným odkazem k Vávrově práci Josef TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko. Obraz poměrů přírodních, života obyvatelstva 1. paměti časů minulých. Díl II. Paměti osad na Kolínsku*, Kolín 1915.

¹⁰⁸ Ladislav JOUZA – Jaroslav PEJŠA, *Moje město Kolín. Zrození královského města*, Kolín 2008

¹⁰⁹ Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětíměstí*, Praha 2011.

¹¹⁰ Eva ŠMILAUEROVÁ, *Poděbrady v proměnách staletí. Díl 1. (Do roku 1850), Díl 2. (1850–1948)*, Praha 2001, 2005. Autorka působila nejen v Okresním archivu Praha-západ (zde více než třicet let), ale rovněž ve Státním okresním archivu v Nymburku (1995–2005) viz Ivan HLAVÁČEK, *Jubileum paní archivářky. K sedmdesátinám PhDr. Evy Šmilauerové, CSc.*, in: *Archivní časopis*. 55, č. 4, 2005, s. 277-27.

¹¹¹ Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války: zemský a lokální kontext*, Praha 2013.

¹¹² František J. ZOUBEK, *O správě panství Poděbradského v 16. a 17. století*, in: SH 1, 1883, s. 347–362, Jiří TYWONIAK, *Přehled dějinného vývoje poděbradského panství*, *Vlastivědný zpravodaj Polabí*, 1964, s. 55–60, TÝŽ, *Správní vývoj bývalého poděbradského panství*, in: *Vlastivědný zpravodaj Polabí*, 1965, s. 27–31.

¹¹³ Jan HELLICH, *Lesní hospodářství na bývalém komorním panství poděbradském*, *Československý háj* 1 (1924), Otakar G. PAROUBEK, *O zvířené na panství Poděbradském do konce XVIII. věku*, Praha 1894.

základní přehled dějin panství.¹¹⁴ Nelze zatajit, že i Poděbrady a Kolín se přitom staly předměty bádání uskutečněných pro potřeby kvalifikačních prací, nicméně i ty se zaměřují spíše na dějiny města, případně na (diplomatický) rozbor městských písemností než na dějiny a pramenné podklady někdejšího velkostatku.¹¹⁵

Důležitou částí heuristické základny jsou příspěvky publikované ve vědeckých periodikách a odborných časopisech. Řada z nich již byla uvedena v poznámkách pod čarou v předešlých podkapitolách (ČDV, ČNM, SAP ad.). Z těch, které soustavně publikují články zaměřené regionálně je nutno jmenovat Sborník prací východočeských archivů vydávaný Státním oblastním archivem v Zámrsku¹¹⁹ či Východočeský sborník historický spojený od svého vzniku v roce 1991 s Východočeským muzeem v Pardubicích. Opakovaně jsou v textu citovány rovněž statě ze Středočeského sborníku historického,¹²⁰ který je odborným recenzovaným periodikem a sdružuje studie z různých humanitních věd souvisejících s územím dnešního Středočeského kraje nebo archivními fondy uloženými ve středočeských archivech. Dalším recipovaným periodikem jsou Archivní prameny Kolínska, vydávané Státním okresním archivem v Kolíně a zaměřené na historii Kolínska, Českobrodsko, Kouřimska a Kostelecka, nebo Vlastivědný zpravodaj Polabí (VZP), odborný recenzovaný časopis zaměřený na okres Nymburk a dělený na recenzovanou a nerecenzovanou část. Statě zachycující reálie komorních statků, avšak mající i nadregionální přesah, se objevily i ve vědeckých listech *Scientific papers of the University of Pardubice — Series C — Institute of Languages and Humanities* či v časopisu *Theatrum historiae* založeném při Katedře historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice v roce 2006.

Z poněkud jiného „ranku“ jsou publikace vydávané Národním památkovým ústavem, citovány jsou Zprávy památkové péče (ZPP) či Sborník národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích. Redaktoři těchto periodik nedopřávají sluchu pouze památkářům, ale umožňují publikovat i reálie ze světa historie, archeologie apod.

---

¹¹⁴ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 12., Čáslavsko*, Praha 1900, s. 1–19 (Poděbrady), s. 117–123 (Kolín).

¹¹⁵ Lenka EISNEROVÁ, *Purkmistrská kniha města Kolína z let 1601–1610. (Diplomatický rozbor a výběrová edice pramene)*, Hradec Králové 2017, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta (bakalářská práce), též Lenka KURELOVÁ, *Radní manuál královského města Kolína nad Labem z let 1618–1619*, Hradec Králové 2020, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta (bakalářská práce).

¹¹⁹ Dále SPVA, bibliografie viz: <http://brandys-ve-svete.cz/soa/doc/bibliografiepva.pdf> [2012–12–27].

¹²⁰ SSH, některé už ostatně byly uvedeny v předešlých podkapitolách v pozn. pod čarou.

Neodborným, avšak nikoli zcela opomenutelným periodikem, které je hojně recipováno pardubickou veřejností, jsou Zprávy Klubu přátel Pardubicka, které vychází nákladem klubu již od roku 1965.¹²¹ Na publikační i přednáškové činnosti klubu se podílely a nadále podílí některé osobnosti z řad místních historiků, není proto raritou narazit v periodiku na podnětné články odkazující k archivní materii.

2. 3. Seznámení s prameny

Pramennou základnu této práce tvoří na prvním místě písemnosti uložené v Národním archivu v Praze, zejména ve fondech Stará a Nová manipulace a České oddělení dvorské komory. Ty jsou doplněny o velkostatkové písemnosti ze Státních oblastních archivů v Zámrsku (Velkostatek Pardubice) a v Praze (Velkostatek Poděbrady a Kolín). Poněkud překvapivým se může jevit zařazení Státního oblastního archivu v Třeboni, avšak jen na první pohled, neboť součástí nesmírného bohatství deponovaného v jihočeských archivech jsou mj. komorní instrukce pro nejvyššího jágrmistra a nová verze textu pro hejtmany podbrdské i polabské části komorního komplexu. Lehká sonda do pramenů městské provenience, uskutečněná ve Státním okresním archivu v Pardubicích (Archiv města Pardubice) a ve Státním okresním archivu v Nymburku, se sídlem v Lysé nad Labem (Archiv města Poděbrady) umožnila pojmout osoby úředníků i z poněkud jiného úhlu, a sice jakožto členy (zejména) městských i venkovských obcí, podhalila také základní informace o jejich majetkovém i sociálním zázemí a vlivu v rámci místních komunit. Citace recipovaných pramenů jsou v hojné míře roztroušeny v textu práce a jsou podrobně specifikovány v závěrečném seznamu pramenů a literatury, nicméně sluší se na tomto místě alespoň krátce představit stěžejní fondy a nastínit základní typizaci zkoumaných písemností.

2. 3. 1. Stará a Nová manipulace, České oddělení dvorské komory

Jak již bylo naznačeno, jako první si zaslouží uvést dokumenty deponované v I. oddělení Národního archivu, které jsou srdcem i duší této práce, v prvé řadě ty nacházející se v nesčetných kartonech Staré manipulace (SM) a Nové manipulaci (NM). Součástí obou celků jsou písemnosti vzniklé činností tří někdejších centrálních úřadů, a sice české kanceláře, českého místodržitelství a – pro potřeby této práce nejdůležitější – české komory, a to od středověku (od počátku 14. století) do poloviny 18. století (u některých témat s možným přesahem do doby pozdější). Jedná se tedy o uměle vytvořené „fondy“, v nichž jsou spisy

---

¹²¹ Blíže viz <http://www.iipardubice.cz/stranky/abzet.php> [2013–4–16].

přiřazeny pod předem zvolená hesla dělicí se do tří základních skupin, a sice podle jmen osob, podle názvů měst a panství a podle věcných hesel.¹²² Časovým předělem by pak měl být rok 1650 – písemností datovaného do tohoto roku by měly patřit do SM, ty, které jej přesahují pak do NM. Zejména v prvně jmenovaném fondu však lze nezdědka objevit materiály (nejednou dalece) přesahující vymezený letopočet.

Obě manipulace obsahují širokou škálu pramenů ke komorním panstvím, které jsou uloženy jak v kartonech shromažďujících agendu komorních panství obecně,¹²³ tak v kartonech věnovaných konkrétním panstvím.¹²⁴ Některé z inventárních čísel obsahují souvislejší řadu pramenů vztahujících se přímo k reáliím vrchnostenských aparátů a jejich složení, v některých případech (zejména u NM) jsou též seskupeny v tematických kartonech, bylo tedy nabíledni zaměřit se v prvním plánu na ně. Předešlá zkušenost s výzkumem pardubického úřednictva však ukázala, že stejně cenné materiály mohou být roztroušeny i v dalších kartonech, jejich specifikace tomu zcela nenapovídá. Vyplatilo se proto v některých případech rozšířit pole zájmu i o další archivní jednotky, jež obsahují materiály týkající se hospodářských, finančních, náboženských i dalších záležitostí daných panství. Vzhledem k nutnosti rekonstruovat nejen vrchnostenské úřady samotné, ale také složení a genezi úřadů, které stály v hierarchii nad úřednictvem komorních panství, byly ve velké míře vytěženy i kartony pojednávající o české komoře, lesním personálu a jeho představiteli, nejvyšším lovčím či o vrchním hejtmanu. Inventáře fondů nasměrovaly autorku i k několika zdánlivě odvislým jednotkám, které však obsahovaly bohatou úřední korespondenci mezi vrchnostenskými úřady a úřady centrálními, přísahy a reversy úředníků, účty zaznamenávající platy úředníků nebo relace a zprávy vizitačních komisařů, komorních radů, členů buchhalterie i rentmistrovského úřadu. V obou fondech jsou rovněž rozesety zmínky o přípravách, úpravách a vydáních instrukcí či nařízení určená hejtmanovi a dalším členům vrchnostenského aparátu. Deponovány jsou zde v nejednom případě nejen originály písemností, ale také jejich koncepty a případná korespondence související s vydáním direktivy, které podhalují, jakými proměnami po stránce formální i obsahové dokumenty před finalizací prošly. V jednotlivých kartonech jsou uloženy

---

¹²² Popis fondů viz specifikace *Průvodce po Ústředním archivu Ministerstva vnitra v Praze*, Praha 1952, s. 53–55, Státní ústřední archiv v Praze, nebo *Průvodce po archivních fondech a sbírkách I/1. – Praha: Sekce archivní správy Ministerstva vnitra ČR, Praha 1997, s. 109–112 (Stará manipulace), s. 137–140 (Nová manipulace).*

¹²³ U SM v první řadě kartony 2257–2267, u NM kartony 813–817.

¹²⁴ U SM zejména kartony 1157 (Kolín), 1642–1651, 1707 (Pardubice), 1660–1663 (Poděbrady) u NM kartony 365–367, (Kolín), kartony 592–597 (Pardubice), kartony 646–649.

výjimečně i účty zaznamenávající výnosy komorních panství a další písemnosti související s finanční agendou.

Bohatou dokumentaci k tématu obsahuje také fond České oddělení Dvorské komory (ČDKM, původně jako Hofffinanz Böhmen), který býval uložen ve Vídni, a k jeho přesunu do Prahy došlo roku 1920 v rámci archivní rozluky. Jak je z názvu i původního místa uložení patrné, tento celek je založen na materiálech českého oddělení registratury dvorské komory vzniklých písemným stykem s českou, později rovněž slezskou komorou a moravským rentmistrovským úřadem z let 1526–1749.¹²⁵ Spisy všech tří oddělení (tj. českého, rakouského i uherského) byly uspořádány chronologicky, do měsíčních fasciklů, z praktických důvodů však nakonec bylo přikročeno i k dalšímu dělení. Tak vznikla celkem čtyři oddělení fondu, v rámci nichž byly spisy ukládány abecedně. Pro potřeby této práce je podstatný především čtvrtý oddíl (ČDKM IV – Čechy), pod který spadá agenda sledovaných panství a nachází se v něm bohatá dokumentace k vizitacím komorního komplexu. Citovány jsou však i některé materiály deponované pod ČDKM I a ČDKM rukopisy (rkp). Kromě instrukcí pro českou komoru, jednotlivá panství, vrchního hejtmana komorních panství i pro vizitační komisaře, relací vizitačních komisí, korespondence a dalších dokumentů vážících se k těmto sférám zde spočívá různorodý účetní materiál (roční výtahy z účtů komorních panství zasílané dvorské komoře, pololetní účty jednotlivých panství, sirotčí účty, soupis posudného ad), popis podmínek zástav jednotlivých panství, knihy služebních přísah ad. V některých případech lze zdejší písemnosti „spárovat“ s jejich koncepty a kopiemi, které jsou roztroušeny ve Staré a Nové manipulaci a vytvořit si tak plastičtější obrázek o jejich genezi.

2. 3. 2 Archivy velkostatků Pardubice, Poděbrady a Kolín

Cesty za poznáním komorního aparátu a jeho představitelů nevedly pouze do centrálních archivů, ale také do Státních oblastních archivů v Zámrsku a Praze, které střeží velkostatkovou agendu (nejen) ke všem třem panstvím. Fond Velkostatek Pardubice představuje jeden z největších východočeských velkostatkových fondů a ukrývá především agendu bývalého pardubického, potažmo pardubického a kunětického panství.¹²⁷ Většina agendy byla dle

---

¹²⁵ Josef KOLLMANN (zprac.), *České oddělení dvorské komory – inventář, I. a II. 1527–1750*, číslo pomůcky 190, Praha 1959, s. 9. Dvorské komoře, tedy centrálnímu finančnímu orgánu habsburského soustátí, který byl zřízen roku 1527, je věnována celá podkapitola 3. 2. 1, proto je na tomto místě upuštěno od bližšího popisu.

¹²⁷ Nalezneme zde i několik reálií dotýkajících se smrkovického panství, které má sice samostatný fond (Velkostatek Smrkovice), bylo však k panství pardubickému od 30. let 17. století volně připojeno a jeho purkrabí byl podřízen pardubickému hejtmanovi. Podobně lze v uvedeném fondu nalézt i reálie týkající se kladrubského hřebčína, jehož pozemky původně k panství náležely. Po vzniku hřebčína roku 1579 byla správa hřebčína vyňata

dobových zpráv i dle stavebně historických průzkumů a nálezů učiněných v rámci obnovy Příhrádku uložena v prostorách náležejících vrchnostenské kanceláři a nacházejících se v prostorách pardubického zámku a tzv. Příhrádku, jakéhosi zámeckého „předpolí.“ K fondu Velkostatek Poděbrady pak náleží i část agendy panství Kolín, neboť kolínský purkrabí, nejvyšší představitel panství, byl od roku 1628 podřízen poděbradskému hejtmanovi. Z pestré škály pramenů patrimoniální povahy byly recipovány v první řadě dochované opisy instrukcí¹²⁸ a kopiáře došlé korespondence, případně registra korespondence vyslané ze zámecké kanceláře. Dochovány jsou jak pro pardubické, tak pro poděbradské panství, zejména pak pro druhou polovinu 17. století a zachycují nejen informace k povinnostem personálu a specifikům agendy jednotlivých úředníků, ale také k personáliím, včetně výše služného, deputátů, kaucí či rukojemství. Souvislejší řada kopiářů pardubického hejtmana pochází z poslední čtvrtiny 17. století, ta, jež se dochovala pro dřívější období, je zlomkem, respektive souhrnem písemností z let 1628–1687 svázaných do jedné knihy.¹²⁹ Léta 1678–1683 zachycují tři knihy, z nichž dvě jsou v této práci recipovány¹³⁰, recipována byla též poručení z let 1694–1695¹³¹ a také jedna registra, nazvaná sice jako kopiář, nicméně zaznamenávající zprávy odeslané hejtmanskou kanceláři české komoře.¹³² Pro poděbradsko-kolínské panství byly z početných a dosud minimálně vytěžených kopiářů¹³³ zvoleny knihy zaznamenávající poručení došlá v letech

---

z pravomoci pardubického hejtmana a podřízena nejvyššímu štolbovi (a potažmo tedy císařskému dvoru), Pardubice však hřebčín nadále saturovaly finančně, naturáliemi a v případě potřeby i pracovní silou.

¹²⁸ Zde krátkou odbočku vysvětlující, proč je v závěrečném seznamu pramenů a literatury citován i SOA Třeboň. Opisy instrukcí pro jágrmistra (nejvyššího lovčího Českého království, který byl zodpovědný za činnost komorních forstmistrů) a pro hejtmana panství Králův Dvůr, Točnick a Zbiroh jsou deponovány v Historica Třeboň, odkud jsem získala jejich kopie. Za zprostředkování fotodokumentace autorka děkuje profesorovi Čechurovi.

¹²⁹ SOA Zámrsk, Vs Pardubice, *Kopiář listů a nařízení hejtmana 1628–1687*, inv. č. 4109, sign. F 160, č. knihy 1519.

¹³⁰ SOA Zámrsk, Vs Pardubice, *Kopiář komorních poručení 1678*, sg. G 93, č. knihy 215, *Poručení české komory 1679–1680*, sg. G 95, č. knihy 21. Obsah prvních dvou knih, respektive regista poručení, edičně zpracovala v bakalářské práci zmiňovaná A. KALOUSKOVÁ, *Komorní poručení jako nástroj komunikace se správou pardubického panství*, Pardubice 2015. A. Kalousková měla ještě možnost pracovat s originály kopiářů, nikoli s mikrofilmy, které byly předloženy autorce této práce. Díky její stati lze proto uvést u jí zpracovaných poručení i foliaci, což je bohužel u dalších kopiářů nemožné. Třetí kniha zaznamenávající roky 1682–1683 (*Knihy komorních poručení 1682–1683*, sg. G 99, č. knihy 217) není v této práci citována, stejně jako registratura z let 1688 a 1689 viz SOA Zámrsk, Vs Pardubice, *Registratura od komory prošlých poručení 1688–1689*, sg. G 104, č. knihy 218.

¹³¹ SOA Zámrsk, Vs Pardubice, *Poručení české komory 1694–1695*, sg. G 107, č. knihy 219, *Registratura prošlých komorních poručení 1694–1700*, sg. G 108, č. knihy 220.

¹³² SOA Zámrsk, Vs Pardubice, *Kopiář správních zpráv odeslané české komoře 1681*, sg. G 98, č. knihy 225

¹³³ Kromě výše uvedených kopiářů se dochovaly další knihy mapující především poručení zasláná v 70. a 80. letech, uložené pod inv. č. 178–192, protokoly z 80. a 90. let (inv. č. 193–196) a komorní poručení z doby, kdy byla panství po roce 1705 pronajata Karlovi Přehořovskému z Kvasejovic (inv. č. 197), dále knihy register (inv. č.

1654–1658,¹³⁴ dále knihy pamětní zaznamenávající písemnosti došlé Ludvíku Czviekerovi, když byl poděbradsko-kolínským hejtmanem,¹³⁵ dvě separátní knihy sepsané pro záležitosti kolínského panství a pocházející z roku 1674¹³⁶ a soupis komorních poručení pro obě panství z let 1674–1706.¹³⁷ Kopiáře byly zvoleny tak, aby pojaly co nejširší časový úsek a zároveň, aby byly recipovány nejen „zlomkové“ knihy, ale i dochované kompletní souhrny ponaučení. Personální agenda byla přitom více přítomna v pardubických kopiářích, tomu tedy také odpovídá počet odkazů na jednotlivé knihy. Kromě kopiářů byly pro dokreslení některých úkonů úřednictva využity i další prameny, zahrnující popisy hranic, účty či urbáře, přibližující pozemkové vlastnictví úředníků, registra poddanských smluv, kde úředníci vystupují jako zprostředkovatelé smíru mezi znesvářenými stranami, případně garanti nastolení pořádku. Všechny zmíněné prameny posloužily spolu s materiály z centrálních archivů též k upřesnění datace některých nejasností stran funkčních období jednotlivých úředníků, včetně mezníků vymezujících správu jednotlivých hejtmanů.

2. 3. 3 Archivy měst Pardubice a Poděbrady

Z podobných důvodů, jež byly nastíněny v předešlém odstavci, byly v rámci archivního průzkumu a následné analýze, avšak v mnohem menším měřítku, recipovány fondy dvou sídelních měst zkoumaných panství, a sice Archiv města Pardubice, uložený ve Státním okresním archivu v Pardubicích, a Archiv města Poděbrady (deponován ve Státním okresním archivu Nymburk, se sídlem v Lysé nad Labem). V tomto případě se jednalo spíše o sondy dokládající vazby úředníků a členů jejich rodin na městské prostředí, měšťany a další majitele městských usedlostí. Sledovány nebyly majetkové vztahy, ale spojení a vazby, které dokládají knihy rukojemství, manželských smluv apod.

257–284), opět včetně období Přehořovské správy (inv. č. 285). Část z nich bude předmětem dalšího výzkumu (a částečného edičního zpracování) v následujících letech.

¹³⁴ SOA Praha, Vs Poděbrady, *Knih komorních poručení a různých zápisů 1654–1658*, inv. č. 171, č. knihy 18

¹³⁵ SOA Praha, Vs Poděbrady, *Knih pamětní na vpisování všelijakých platných poručení a resolutí od Slavné JMC komory české prošlých, za správy hejtmanské Tobiáše Ludv. Czvieker z Došpergku (založená 1. X. 1673), 1673–1682*, inv. č. 174, č. knihy 18.

¹³⁶ SOA Praha, Vs Poděbrady, *Vejpisy rozdílných poručení a resolutí od JMC Královské komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu panu Tobiášovi Ludvikovi Czviekerovi z Došpergku prošlých 1674*, inv. č. 175, č. knihy 5 a *Knih na vpisování všelijakých poručení od JMC komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu... od 22. VII. 1674, rok 1674*, inv. č. 176, č. knihy 5. Tyto kopiáře zaznamenávají kolínské reálie.

¹³⁷ SOA Praha, Vs Poděbrady, *Knih do které se všelijaké poručení komory vpisují 1674–1706*, inv. č. 177, č. knihy 19.

Správa komorního komplexu po nástupu Habsburků

3. Hierarchie a centrální finanční úřady

Již v úvodu práce byl vytyčen stěžejní tematický, územní i časový záběr této práce, který nicméně následující kapitoly hned v několika ohledech překročí. Tento krok je naprosto nezbytným předpokladem nejen pro pochopení určitých specifík komorní správy, „pyramidy řízení“ komorního komplexu, ale také vývoje a agendy jednotlivých úřadů, jež byly pověřeny jejich řízením i kontrolou dominia a zasahovaly rovněž do personálních záležitostí jednotlivých aparátů. Umožňuje také pochopit mechanismy správy komorních panství, fluktuaci financí, materiálních zdrojů, osob i informací, stejně jako specifika vertikální i horizontální komunikace a kontroly. Dlouhé trvání jednotlivých instrukcí a povahu různorodých vazeb mezi panovníkem jakožto vlastníkem komorního zboží, představiteli centrálních finančních úřadů, vrchnostenskými úředníky, místními (městskými i venkovskými) samosprávami a poddanými zkoumaných panství. Vzhledem k velmi jasně vymezenému kompetenčnímu a instančnímu vztahu a silnému apelu na písemném úřadování, kteréžto skutečnosti jsou v systematické správě komorního zboží patrné od samého počátku, nelze jejich bližší přestavení opomenout ani s ohledem na úlohu, jež sehrály na cestě k postupné centralizaci soustátí a byrokratizaci.

V neposlední řadě pak recepce vývoje umožňuje vysledovat určitá neuralgická místa a disproporce mezi normami (zachycenými v instrukcích, řádech a nařízeních) a realitou úřadování a následně tyto poznatky komparovat se situací na komorních statcích. Tato kapitola se proto věnuje nejen genezi a hierarchii správy českého komorního komplexu, ale zachycuje rovněž vývoj dvorské komory a účtárny, úřadů, které byly pověřeny dohledem nad komorním zbožím panovníka, respektive nad jednotlivými zemskými komorami a dalšími úřady a osobami spravujícími panovníkovo zboží. Následující dvě kapitoly se blíže zaměří na českou komoru a jí podřízené úřady (účtárnu, rentmistrovský úřad, vrchního hejtmána či „institut“ vizitačních komisí) a následně na samotné úřední aparáty jednotlivých komorních panství.

3. 1 Hierarchie správy a geneze komorního dominia

3. 1. 1 Územní vývoj komorního dominia v 16.–17. století

Komorní zboží raného novověku se od svých středověkých „předků“ nelišilo pouze svou polohou a rozlohou, ale rovněž účelem využití. Nejstarší listiny dokládají, že původně vlastnil

panovník rozptýlené državy, s patrným obranným pásmem hradů rozmístěných v západním a severním pohraničí.¹³⁹ Komorní komplex v raném novověku se však soustředil v Polabí a severozápadně od Prahy (tzv. podbrdská část) a s jeho budováním započal Ferdinand I. Habsburský až v průběhu 40. let 16. století. Výplata komorního zboží byla jedním z bodů, ke kterému se Ferdinand zavázal v rámci jednání o zisk české koruny. V počátcích své vlády byl však nucen s ohledem na svůj druhý závazek stavům – tedy splacení starých dluhů – i ty komorní statky, které ještě byly v držení panovníka, pronajmout či zastavit.¹⁴⁰ V nejužším významu tohoto termínu tvořily tedy v raném novověku komorní dominium statky zakoupené (případně zkonfiskované) po roce 1540 Ferdinandem a jeho potomky, na něž bylo nahlíženo jakožto na soukromý majetek panovníka dědičných zemí Koruny české.¹⁴¹ Mezi prvními byly vyplaceny někdejších královské statky Poděbrady, Kolín, Křivoklát (Ferdinand získal i odlehlejší, krušnohorskou Přísečnici), jejichž výnosy slibovaly alespoň částečnou sanaci panovníkovy pokladny.¹⁴² Znovuzískávání statků zastavených jím samým či jeho předchůdci

---

¹³⁹ V. PEŠÁK, *Studie k dějinám královské české komory*, SAMV, sv. 6, Praha 1933, s. 66–178. František ROUBÍK, *Slavatův pokus o nezávislost České komory*, in: Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátému narozeninám (1872–1932), Praha 1932, s. 468–470. Na teritoriálních proměnách a erozi panovníkovy mocenské základny se přitom podepsalo nejen husitsví a období bezvládní, ale rovněž odprodeje a zástavy učiněné za Jagellonců. Josef Macek dokládá, že zatímco roku 1419 plynuly králi roční příjmy z 67 hradů a panství, roku 1490 vlastnil Vladislav Jagellonský pouhé 4 hrady (mezi nimi i Křivoklát, Kolín a Poděbrady, ačkoli i dva posledně jmenované hrady/panství byly/byla v případě potřeby na čas rovněž v zástavě). Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích, 1–2*, Díl 1, Praha 2001, k dluhům po Jiřikovi z Poděbrad i Vladislavově kreditní politice s. 226–262, zde s. 227–228. K samotnému počátkům utváření panovnické domény a pojetí dominia speciale z novější literatury (s odkazy na starší práce a jejich) Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, s. 13–78, v daném kontextu zejména s. 13–26.

¹⁴⁰ Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázkám „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, Praha 1975, s. 13n. Vyplacení komorních statků nejen v Čechách, ale i v dědičných rakouských zemích bylo však od počátku Ferdinandovým cílem a rovněž jedním z hlavních úkolů dvorské komory. Michael HOCHEDLINGER – Petr MAŤA – Thomas WINKELBAUER (Hg.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, B. 1, Tb. 2, Wien 2019, s. 828. Jak dále uvidíme, byly to ostatně právě výnosy z komorního zboží, které byly od počátku v centru pozornosti panovníka i dvorních radů a které měly hrát významnou úlohu v umoření panovníkových dluhů, včetně těch, jež v počátcích své vlády „podědil“ po svých předchůdcích na rakouském, českém i uherském trůnu. Pro české prostředí viz Antonín REZEK, *Zvolení Ferdinanda za krále českého*, in: ČČM 50, 1886, s. 494–524, 605–631.

¹⁴¹ Mohl s nimi tedy disponovat bez souhlasu stavů a příjmy z nich (tzv. camerale) byly určeny na financování dvora a správy země (civile). Komorní statky se tímto lišily od korunního zboží patřícího státu, kde byl panovník pouze jejich uživatelem. I zisky z tzv. contributionale, tedy z příjmů vázaných na souhlas stavů, se využívaly odlišným způsobem, a sice k pokrytí vojenských výdajů (tzv. militare). Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 107, pro srovnání dále V. PEŠÁK, *Dějiny královské české komory od roku 1527*, SAMV, sv. 3, Praha, 1930 (dále *Dějiny ČK*), zejména s. 179–190.

¹⁴² Vítanou finanční injekcí přinesly rovněž konfiskáty získané (a v některých případech dále postoupené či prodané) po stavovském povstání roku 1547 i následně zavedené nové formy zdanění. K tomuto tématu ze starších prací Otto PLACHT, *České daně. 1517–1652*, Praha 1924, zejména s. 18–30, z novějších prací Jaroslav PÁNEK, *První krize habsburské monarchie*, in: Petr Vorel, *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.–30. 9. 1997, Pardubice/Praha 1999, v daném kontextu zejména s. 21–23.

na českém trůně se snoubilo s koupí nových panství a jejich postupným scelováním. V důsledku konfiskací po stavovském odboji roku 1547 se pod správu komory dostal Brandýs i Přerov, zakoupena a rozšířena byla Lysá nad Labem¹⁴³ a již v dané době usiloval Ferdinand i o Benátky nad Jizerou. Dvě panství získala komora od Pernštejnů, a to Chlumeck nad Cidlinou (1547) a Pardubice (1560) s jejichž koupí se však vázal slib platit perněstejnské dluhy.¹⁴⁴

Již za Ferdinandova života se tak v podstatě etabloval polabský systém komorních panství, v jehož územní expanzi pokračovali jeho syn Maxmilián II. i vnuk Rudolf II. U Maxmiliána se jednalo spíše o územní změny v rámci jednotlivých panství a rozprodej zastavených statků, které nebyly přímo ve správě komory.¹⁴⁵ Rudolf v této praxi pokračoval, nicméně paralelně s tím obohacoval komorní zboží o statky ležící při Labi, případně o ty, které se nacházely v blízkosti hlavního města. Nejvíce se zasloužil o rozšíření brandýského panství,¹⁴⁶ ale také o získání Malešova¹⁴⁷ a Benátek nad Jizerou. Kromě rozsáhlého polabského komplexu se v průběhu druhé poloviny 16. století etabloval rovněž (pod)brdský komorní komplex. V počátcích zde panovník vlastnil Dobříš¹⁴⁸ a Karlštejn, ke kterým v roce 1579 přibylo

---

¹⁴³ K vývoji těchto tří panství v předbělohorském a částečně i pobělohorském období práce Vladimír BERÁNEK, *Územní a populační vývoj komorních panství Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem v letech 1547–1630*, in: SSH 39, Praha 2014, s. 38–49 a další práce daného autora, viz pozn.č. 57. Díky konfiskacím majetku náležejícímu městu Nymburku se také znatelně zvýšila rozloha poděbradského panství. Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázkám „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, Praha 1972, kandidátská disertace, s. 30. Na místech, kde bude citováno z této práce (nikoli ze stejnojmenné vydané publikace), bude za názvem práce zkratka (kd).

¹⁴⁴ Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 2012 (2. vydání), s. 209–210.

¹⁴⁵ Touto praxí se oba panovníci pokoušeli získat prostředky na splacení dluhů z předešlých půjček, prodej statků představoval díky cenové revoluci velmi výhodnou praktiku. K tomuto Ibid, s. 33, k cenové revoluci blíže Antonín KOSTLÁN, *Cenová revoluce" a její odraz v hospodářském vývoji Čech*, in: FHB. 11, Praha 1987, s. 161–212.

¹⁴⁶ Ze starších prací k Brandýsu a vývoji panství i města viz Justin Václav PRÁŠEK a jeho třídílné dílo *Brandýs nad Labem. Město, panství a okres*, Praha 1908–1913, zde citováno z druhého vydání z let 2007–2010, popis panství v I. díle, s. 373 dále, z novějších pro Rudolfovo období kupříkladu Vladimír BERÁNEK, *Hospodářská proměna panství Brandýs nad Labem za Rudolfa II.*, in: Historický obzor (HO)16, č. 9/10, Praha 2005, s. 211–217.

¹⁴⁷ K Malešovu viz Jiří KAŠE, *Panství Malešov, zámek Roztěž a kaple sv. Jana Křtitele na Vysoké (poznámky ke struktuře českého dominia)*, in: Zprávy památkové péče (ZPP) 52, č. 10, Praha 1992, s. 7–12, případně Jan PAŘEZ, *Církevní správa na malešovském panství v pobělohorském století*, in: ČNM. Rada historická 163, č. 1–2, Praha 1995, s. 34–38.

¹⁴⁸ K zisku Dobříše došlo roku 1570, roku 1611 bylo však panství zastaveno Anně z Fürstemberka a roku 1630 jej zakoupil Bruno Mansfeld. Viz Gustav HOFMANN, *Dobříšské panství v letech 1570–1630*, in: SSH, 2, Praha 1958, s. 161–199.

křivoklátské panství,¹⁴⁹ dále rozsáhlé zbirožské panství, panství Točnick a Králův Dvůr¹⁵⁰ a několik statků v severních Čechách.¹⁵¹

V protikladu k výše uvedeným skutečnostem stojí nezanedbatelné ztráty, které komorní dominium utrpělo v první polovině století sedmnáctého. V roce 1611 bylo do rukou Václava Vchynského z Vchynic odstoupeno trvale panství Chlumeck nad Cidlinou, dvacátá léta přinesla ztrátu Malešova a Karlštejna a do roku 1650 se komorní dominium zmenšilo o Dobříš, Mělník, Lysou nad Labem a Benátky nad Jizerou. Avšak i přes tento fakt zaujímal komorní panství v polovině 17. století celkově rozlohou přibližně 2 580 km², přičemž polabskou část tvořil 116 km dlouhý pruh území.¹⁵² Největším panstvím byly Pardubice,¹⁵³ které se svými dvěma městy, pěti městečky a 130 vesnicemi (či jejich částmi)¹⁵⁴ zaujímal rozlohu 745 km². Rozloha poděbradského panství, které bylo druhé nejrozsáhlejší a čítalo dvě města (Poděbrady a Sadskou) a 47 vesnic nebo jejich částí, činila 315 km² a panství Kolín, třetí z panství recipovaných v této disertační práci, se rozkládalo přibližně na 118 km². Všechna tři ležela v zemědělsky příhodné oblasti, s hustými pásy lesů a v případě Pardubic a Poděbrad rovněž s dlouhou tradicí rozsáhlých rybníčních soustav a vodních děl. Brdsko–křivoklátský celek ve

---

¹⁴⁹ Kromě zmíněné práce E. Maura viz Gustav HOFMANN, *Křivoklátské železárny v 17. a 18. století*. Gustav Hofmann. In: *Z dějin hutnictví* 10, 1981, s. 59–77.

¹⁵⁰ Každé ze jmenovaných panství bylo samostatnou hospodářskou jednotkou, v jejímž čele stáli důchodní písaři podřízeni zbirožskému hejtmanovi. Zbiroh, nejrozsáhlejší ze jmenovaných panství, představoval správní centrum podbrdských panství. Eduard MAUR, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století. Příspěvek k využití katastrů, soupisů obyvatelstva a pozemkových knih pro studium hospodářského a sociálního postavení venkovského lidu*, in: *SAP* 14, č. 1 (1964), s. 57–87, zde zejména s. 59, 67–68. Tento text vychází z autorovy doktorské práce obhájené roku 1969, excerpt též v publikaci Eduard MAUR – Šárka NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ (ed), *Historik bez hranic: z díla profesora Eduarda Maura*, Pardubice 2017, s. 111–170.

¹⁵¹ Kromě toho náležel komoře od roku 1602 rovněž Český Krumlov, o dvacet let později jej získali Eggenberkové. Viz kupříkladu Pavel KRÁL, *Český Krumlov za habsburské komorní správy. Každodenní život v českokrumlovské zámecké rezidenci mezi léty 1602 až 1622*, in: *Život na dvorech barokní šlechty (1600–1750)*, České Budějovice 1996, s. 399–421.

¹⁵² Rozkládal se přitom od Brandýsa nad Labem v západní části, přes přerovské, poděbradské a kolínské panství k Pardubicím. E. MAUR, *Český komorní velkostatek*, s. 18.

¹⁵³ Pod jednotným označením „pardubické panství“ je míněno území někdejšího pardubického, ale i kunětickohorského panství, jež spojil v jeden správní celek Vilém z Pernštejna. Mimo to byly pod správu pardubického hejtmana ve 30. letech 17. století volně připojeny Staré Smrkovice, které v rámci pobělohorských konfiskací držel doby Albrecht z Valdštejna a kde, podobně jako v Kladruzech, býval hřebčín. Vněkterých oficiálních dokumentech se proto hejtman od té doby tituloval jakožto „hejtman panství pardubského a smrkovského“. Viz např. SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopíř listů a nařízení hejtmana 1628–1687*, inv. č. 4109, sign. F 160, kniha č. 1519. Záležitosti obou hřebčínů viz též viz ČDKM I–Čechy (dodatek), poř. č. 15, karton 67–68 nebo NA, SM, inv. č. 2643, karton 1647, sg. .70/25, od roku 1650 pak NM, inv. č. P 9/5, kartony 606–610.

¹⁵⁴ Dané číslo nebylo zcela definitivní – některé z vesnic nebo jejich částí komora koupila či naopak odprodala. Podrobná geneze panství viz F. ŠEBEK, *Dějiny Pardubic I*, s. 184, 202.

stejně době sestával ze Zbirohu, Točnicku a Králova Dvoru, Křivoklátu s Krušovicemi a Přísečnice o celkové rozloze přibližně 1080 km².¹⁵⁵

Ve druhé polovině 17. století již nedocházelo k výraznějším územním proměnám a ihned po válce proběhla rozsáhlá vizitace komorních panství, která měla pomoci přehlédnout rozsah škod a nastavit priority potřebné k restartování ekonomiky panství i k populačnímu zahuštění, na kterém se na všech panstvích podepsala nejen třicetiletá válka, ale i finanční nároky panovníka a jeho tendence zasahovat i do tak citlivých zdrojů, jakými byly sirotčí truhlice panství. Obnovu komorního celku v poválečném období přitom usnadňovala skutečnost, že se české komoře podařilo zajistit výměnu surovin mezi jednotlivými panstvími. Komorní příjmy přitom, jak uvidíme v následujících kapitolách, představovaly velmi významný zdroj příjmů komorní pokladny, což se nezměnilo v poválečném období.¹⁵⁶ Přelom 17. a 18. století přinesl do správy komorního komplexu výraznou změnu, kdy komora ve velmi kritické finanční nouzi¹⁵⁷ přistoupila k pronájmu, případně k zástavě jednotlivých panství,¹⁵⁸ aby se následně, zřejmě značně oslabena znovu vrátila pod správu komory roku 1719.¹⁵⁹

3. 1. 2 Správa českých komorních panství

V roce 1614, který je výchozím letopočtem této disertační práce, měla správa komorního zboží poměrně stabilní podobu. Na pomyslném vrcholu správy dominia stál od roku 1526

---

¹⁵⁵ E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století* (kd), s. 43–44. V podbrdském komplexu byla přitom zastoupena jak níže položená panství s úrodnými půdami (Krušovice, část Točnicku a Králova dvoru), tak vrchovina (zbylé území zmíněných dvou panství a také Křivoklát) a horské Přísečnice nacházející se na hřebeni Krušných hor.

¹⁵⁶ Příjmy z komorního zboží tvořily stále velmi podstatné procento příjmů spravovaných komorou. Roku 1660 tvořily 29, 9 procenta příjmu komory, stály tedy na druhé místě za příjmy z hraničního cla, které přinášely přes 53 5%. E. MAUR, *Die Böhmisches Kammer und die Kammergüter in Böhmen*, in: HOCHEDLINGER – MAŤA – WINKELBAUER (Hg.), *c.d.*, s. 898.

¹⁵⁷ Dvorská pokladna byla vyčerpána ohromnými náklady na válku, splátkami panovníkovým věřitelům a náklady spojenými s narůstajícím byrokratickým aparátem viz kapitola 3. 3. 2.

¹⁵⁸ Velmi výraznou osobou zde byl Karel Přehořovský z Kvasejovic, který získal nejprve podbrdská komorní panství, roku 1705 i polabské enklávy Pardubice, Poděbrady, Kolín a Brandýs s Přerovem. Tyto statky byly nejprve zastaveny na splátku dluhu Leopolda I., který měl od roku 1703 u společnosti vedené Gothardem Jindřichem ze Salburka. Aby však mohly být placeny úroky z daného dluhu, byly o dvě léta později odevzdány do pronájmu Přehořovskému, v jehož držení zůstaly do roku 1719. K problematice zástavy a pronájmu komorních panství v tomto období E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století* (kd), s. 41–42 a pozn. 27, k rodu a osobě Karla Přehořovského Valentin URFUS, *Nejvyšší zemský sudí František Karel Přehořovský, barokní velmož, právník a ekonom v Čechách na počátku 18. století*, in: *Právněhistorické studie* (PHS) 31, (1990,) s. 194–208

¹⁵⁹ Po návratu panství pod křídla komory následovala zevrubná revize komorních panství, komora rovněž trvala na pořízení aktualizovaných inventářů, urbářů, aktualizaci instrukcí a dalších podkladů. Obsáhlé materiály kupříkladu NA, ČDKM IV, sg. 18/2/1–18/3/3, kartony 40–43, nicméně další poklady jsou uloženy ve fondu Česká komora (ČK), v NM i SM (u citovaných položek zaměřených na správu komorních panství).

vládnoucí představitel habsburského rodu, a to nejen „symbolicky“, z pozice zvoleného, později dědičného vládce nad českými zeměmi, ale rovněž jako přímý majitel panství, který měl vůči svým poddaným veškerá práva a zároveň závazky jako jiné pozemkové vrchnosti. Poddaní tedy k jeho rukám odváděli smlouvenou rentu, veškeré výnosy z režijního podnikání plynuly do důchodní pokladny panství a posléze k české a dvorské komoře, centrálním finančním úřadům, na něž se (většinou skrze vrchnostenské úřednictvo, ne však výlučně) také poddaní obraceli se svými žádostmi, prosbami, případně výhradami, pokud se cítili být dotčeni na svých právech.¹⁶¹ Panovník nad svými poddanými držel soudní a policejní pravomoc, nárokoval si rovněž patronátní právo nad farami na komorních panstvích.¹⁶²

Vládnoucí Habsburk nemusel být nicméně jediným členem rodu, s jehož jménem se v souvislosti s komorními panstvími lze v pramenech setkat. Z pozice budoucího (případně sněmem schváleného nebo již korunovaného) českého krále¹⁶³ čerpali z komorních statků

---

¹⁶¹ Je dobré na tomto místě připomenout, že města, městečka a obce, která měla od svých bývalých majitelů či předešlých panovníků přiznána určitá privilegia a výsady, nechávala si je od nového vlastníka vždy co nejdříve potvrzovat a neváhala je posléze aktivně bránit, došla-li názoru, že byly někým porušeny. Tento aspekt nebyl vlastní pouze sídlům nacházejícím se na komorních panstvích, ale – jak dokládají opisy dokumentů uložené ve státních okresních archívech – dalším poddanským městům a městečkám v českých zemích. Ke srovnání Marie MACKOVÁ (ed.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. (Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12. – 13. září 1995), Ústí nad Orlicí 1996, případně Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války: zemský a lokální kontext*, Praha 2013.

¹⁶² Patronátní právo bylo velkým tématem předbělohorského období, neboť některá města a městečka měla ve svých privilegiích zakotveno právo dosazovat „své“ duchovní a opakovaně tak (někdy dokonce s podporou zástupců vrchnostenského úřednictva) činila. Panovník s některými kněžími nesouhlasil, neboť nebyli vedeni ani u dolní ani u horní konzistoře, pokoušel se tedy (skrze konzistoře i pomocí komorních radů) do této agendy zasahovat. V předbělohorském období se tak stalo nejmarkantněji v roce 1581, kdy svěřil pražskému arcibiskupovi právo dosazovat duchovní na fary náležející ke komornímu dominiu. Zástupci církve instalováni bez souhlasu dané obce si však posléze v nejednom případě stěžovali na špatné zacházení, nesoulad v otázce věrouky i hmotnou nouzi, které byli nuceni snášet a jež v nejednom případě vedli k jejich odchodu. Doklady o sporech o patronátní právo viz kupříkladu listy české komoře, v nichž v souvislosti s obranou patronátního práva pardubičtí měšťané uváděli roky jednotlivých konfirmací (NA, SM, sg. P 70/109, karton 1651, b. f.), pro další místa na pardubickém panství (Sezemice, Přelouč nebo Týnec) obsáhle NA, SM, sg. 70/104–112, karton 1651. Spory různého charakteru mezi obcemi a jejich duchovními správci ostatně neustaly ani po Bílé hoře, kdy sice obce byly povinny volit katolické duchovní, nicméně pokoušely se udržet si právo zvolit duchovního podle svého uvážení. K několika případům z tohoto období viz např. Zlatuše KUKÁNOVÁ, *O peníze šlo až v první řadě aneb zábavné čtení z pardubických církevních dějin*, in: Pocta Elišce Čáňové. Sborník k životnímu jubileu (ed. Alena Pazderová), Praha 2003, s. 91–108.

¹⁶³ V době předbělohorské se panovníci takto snažili o uznání nástupnictví svých synů již za svého života. Po vydání Obnoveného zřízení zemského (roku 1627 pro Čechy, o rok později pro Moravu), kde byla v článku A I zakotvena dědičnost českého trůnu v habsburské linii, se může jevit tento krok jako formalita. Intronizace následníka ještě za života stávajícího vládce ale představovala pro vládnoucí dynastii (nejen v českých zemích) vítaný krok na cestě k co nejplynulejšímu předání moci. Na rozdíl od jiných zemí si sice Habsburkové v Čechách zajistili dědičnost a vzhledem k principu habsburské primogenitury byl nástup prvorozeného syna po úmrtí stávajícího panovníka tradicí, nicméně OZZ ani jiný dokument toto automaticky neurčoval. Hodí se rovněž dodat, že v rakouských zemích předcházelo přijetí následníka trůnu dědičné holdování stavů, v Uhrách a Říši potvrzení volebním sněmem. Plné znění prvního článku OZZ viz Hermengild JIREČEK, *Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého– Verneuerte Landesordnung des Erb–Königreichs Böhmen 1627*, Praha 1888

prostředky a zároveň se spolupodíleli na jeho správě kupříkladu Maxmilián II. a jeho syn Rudolf II., v 17. století pak Ferdinand III.. Dohled nad komorním zbožím mohl být též součástí kompetencí vyplývající z výkonu určitého úřadu nebo „funkce“, kterými panovník rodinné příslušníky pověřil. V 16. století takto komorní úředníci a vrchnostenské aparáty jednotlivých panství komunikovali s Ferdinandem Tyrolským v době, kdy byl místodržitelem¹⁶⁴ v Čechách. V první polovině 17. století lze nalézt podobnou paralelu u již zmíněného Ferdinand III. a jeho bratra Leopolda Viléma, kteří se dotkli správy komorního dominia z pozice gubernátora.¹⁶⁵

Na dalším pomyslném stupínku pak stála dvorská komora (Hofkammer),¹⁶⁶ centrální finanční úřad habsburské personální (pro české země od roku 1627 dynastické) unie a jeden z poradních orgánů panovníka. V instrukcích pro chod úřadu bylo od počátku stanoveno, že má úřadovat nepřetržitě, radové též měli každý týden předávat informace o řešených záležitostech panovníkovi a konzultovat postupy u klíčových otázek. Byla to jen a pouze dvorská komora, která byla výlučně odpovědnou za komorní zboží panovníka a dohled nad jeho správou. Proto se také její zástupci měli účastnit i schůzek a jednání jakéhokoli z jiných úřadů, pokud byly při nich projednávány záležitosti dotýkajících se komorního majetku.¹⁶⁷ Sluší se na tomto místě ale podotknout, že i když tajná rada, dvorská válečná rada (Hofkriegsrat, zřízena roku 1556),

---

¹⁶⁴ Dvůr arciknížete Ferdinanda byl také z výnosů komorních panství financován viz Václav Bůžek, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem: šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*. České Budějovice 2006, s. 93.

¹⁶⁵ Tento titul byl poprvé použit ve spojitosti s Karlem z Lichtenštejna po roce 1622, když byl de facto jmenován jediným českým místodržitelem. Aby byla jeho činnost jakožto jediného správce jasně odlišena od předbělohorského místodržitelského úřadu (který sestával ze zemských úředníků), objevuje se v souvislosti s jeho jménem a s pozicí Ferdinanda i Leopolda Viléma mezi lety 1620–1640 toto označení. František ROUBÍK, *Místodržitelství v Čechách v letech 1577–1749*, in: SAP 17, č. 2, Praha 1967, s. 539–603. Na Moravě byl po Bílé hoře ustanoven gubernátorem František z Ditrichštejna, později jakožto zemský hejtmán stojící v čele královského úřadu zemského hejtmána. Tento úřad, jinak označovaný jako moravský zemský tribunál, sídlil nejprve v Olomoci, od roku 1642 v Brně a po smrti Ditrichštejna převzal správu moravského území. Karel SCHELLE – Jaromír TAUCHEN (eds.), *Encyklopedie českých právních dějin. III. svazek, K–M*, Plzeň; Ostrava 2016, s. 805–810.

¹⁶⁶ Názvy centrálních a zemských úřadů jednotlivých úředních postů uváděných v této a dalších kapitolách, jsou při první zmínce uvedeny v českém i německém znění. Vyskytují-li se v pramenech, edicích či sekundární literatuře pod různými názvy/překlady, budou při první zmínce uvedeny všechny. Následně budou použity české názvy (vyjma citací z německojazyčných pramenů) recipující terminologii užitou v již citované práci Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, Praha (vyd. 2007), případně ze seznamů dvořanů od Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Seznamy dvořanů císaře Rudolfa II. z let 1580, 1584 a 1589*, in.: *Paginae historiae* : sborník Státního ústředního archivu v Praze č. 4, Praha 1996, s. 39–151, německá titulatura zohledňuje syntetické dílo M. HOCHEDLINGER – P. MAŤA – T. WINKELBAUER (Hg.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit* Band 1/1–2, Wien 2019 a online databázi habsburských dvořanů <https://www.kaiserhof.geschichte.lmu.de/> [cit. 2020–06–13]

¹⁶⁷ Výjimku tvořil válečný stav, během něhož se měla sama dvorská komora poradit o svých krocích s těmi členy dvorské válečné rady, kteří byli seznámeni se situací v zemi, jež byla válečnými událostmi zasažena. M. HOCHEDLINGER – P. MAŤA – T. WINKELBAUER (Hg.), *c.d.*, s. 828.

Tajná konference (Geheime Konferenz, zřízena roku 1669), nezasahovala do správy de iure, de facto se důsledky jejich rozhodnutí do reality komorních panství odrážely. Je nutno mít zároveň na paměti provázanost agendy některých úřadů, stejně jako personální propojení, kdy jedna osoba mohla být zároveň radou dvorské komory i tajné rady/tajné konference apod., případně mohla zároveň držet dvorský úřad.¹⁶⁸

Zvláštní postavení dvorská komora držela i vůči ostatním zemským komorám, kde byl od počátku zřejmý instanční vztah. Explicitně byla tato skutečnost uvedena až v instrukci z roku 1568, nicméně v praxi představovali dvorští komorní radové pro své kolegy z české, uherské a posléze i spíšské a slezské komory nadřízené autority. Měli s nimi proto od počátku být v častém (písemném) kontaktu, předávat jim nařízení panovníka i pokyny stran „běžné“ administrativy a jednou ročně přijímat vyúčtování komor a výnosy z pokladen.¹⁶⁹ S nejpodstatnějšími informacemi, případně záležitostmi k řešení se komora měla obracet na panovníka, předkládala mu rovněž missivy, suplikace a souhrnné výkazy a účty, mj. i ty týkající se hospodaření (nejen) na českých komorních panství.¹⁷⁰ Evidencí financí dvorských úřadů i těch plynoucích z jednotlivých zemí, potažmo od jednotlivých komor, byla pověřena dvorská účtárna (Hofbuchhalterei), která měla konat pravidelné revize účtů i samotných účtů – do roku 1571 jednou za rok, posléze čtvrtletně.¹⁷¹ Právě do rukou jejích představitelů tedy plynuly od české účtárny (v dobových textech označována rovněž termíny buchhalterie či puchhalterie) přehledy a výtahy z účtů jednotlivých komorních panství a byli to rovněž oni, kteří případně pro panovníka nebo dvorské komorní rady vyhotovovali souhrny čistých výnosů

---

¹⁶⁸ Viz kupříkladu David Ungnad von Weissenwolff, který byl ve 40. letech 17. století komorníkem panovníka, radou dvorské komory a posléze v 50. letech prezidentem dvorské komory a členem tajné rady, nebo Georg Ludwig von Sinzendorf, jmenovaný 1650 radou dvorské komory (od roku 1656 jejím prezidentem), zároveň byl komorníkem Ferdinanda III. a od sklonku 50. let členem tajné rady. Základní informace www.kaiserhof.geschichte.lmu.de, k Sinzendorfově kariéře, která skončila roku 1680 obviněním z podvodů a defraudací, obsáhle Hansdieter KÖRBL, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.* Wien 2009, další příklady personálního propojení Stefan SIENELL, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs 1, Frankfurt am Main 2001.

¹⁶⁹ Přepis instrukcí pro dvorskou komoru ÖZV I/2 přístupné online: <http://www.literature.at/alo?objid=19475> [2019–12–13].

¹⁷⁰ Již v instrukci vydané české komoře tři roky po jejím vzniku bylo uvedeno, že všechny texty určené komoře nebo přímo panovníkovi musí být přeloženy do německého jazyka a zaslány spolu s českými originály. Dvojjazyčně byla vedena i komorní registra, viz přepis instrukcí z let 1527, 1530 a 1548 viz V. PEŠÁK, *Dějiny královské české komory od roku 1527*, SAMV, sv. 3, Praha, 1930, s. 295–358.

¹⁷¹ Viz instrukce z let 1571 a 1583, interpretace Mark HENGERER, *Herz der Hofkammer – haubt buech über das universum. Die kaiserliche Hofbuchhaltung zwischen Transaktionsdokumentation und Staatsgestaltung (16. bis 18. Jahrhundert)*, in: Gerhard FOUQUET (ed.). Hofwirtschaft : ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. Ostfildern 2008, zejména s. 198–207.

za několik předešlých let. Úkolem účtárny tedy nebylo spravovat, nařizovat nebo povolovat samotné transakce, nýbrž shromažďovat o nich informace, vést podrobné záznamy a zároveň kontrolovat účty ostatních institucí, které měly za úkol předávat jí výkazy svého účtování. V čele jakési „virtuelle Kasse“¹⁷² habsburského soustátí stál dvorský pokladník (Hofzahlmeister)¹⁷³, jenž měl shromažďovat a zaznamenávat veškeré civilní, respektive dvorské a státní příjmy a výdaje v penězích i naturáliích a schvalovat veškerá vydání.¹⁷⁴ Ve vztahu k zemským komorám a jejich rentmistrům byl však pokladník spíše osobou, která se snažila shromáždit ve svých rukou maximální množství informací o těchto tocích, a to ve formě knih příjmů a výdajů, sestavených z podkladů dodaných od ostatních subjektů. Společně s osobou a posléze úřadem, která/kerý byl pověřen jeho kontrolou (kontrolor úřadu dvorského pokladníka, Hofzahlmeisteramtskontrollor) byl nucen v pravidelných intervalech (týdně, ale rovněž souhrnně za každé čtvrtletí plus roční vyúčtování) předkládat své soupisy komorním radům.

Dalším úřadem, který byl zřízen (či spíše reorganizován) roku 1527, byla Rada komory královské, dále obecně uváděna jako česká komora (Böhmische Kammer/Reitcamer, případně Camerin Beheim, Raitcamer in unserm kunigreich Behaim). Stejně jako u dvorské komory, i zde platil kolegiátní princip rozhodování a představitelé úřadu¹⁷⁵ měli být vybíráni s ohledem na odbornost a znalost agendy, které se měli věnovat. Jak už bylo naznačeno výše, jednalo se o instituci formálně nezávislou na české stavovské obci a podřízenou dvorské komoře. Pověřena byla dohledem nad příjmy i výdaji českého státu, pokladní službou i účetní kontrolou a revizí dalších finančních úřadů. Komorní pokladna obhospodařovala solnou i židovskou daň, poplatky za těžbu a ražbu mincí (horní a mincovní regál), za cla, ungelt i mýta. Další výnosy pak plynuly z rybníčního a lesního hospodaření, lovu či perkrechtu.¹⁷⁶ Radové měli rovněž

---

¹⁷² Termín použitý M. Hengererem v pasáži o dvorské pokladně HOCHEDLINGER – MAŤA – WINKELBAUER (Hg.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, s. 835.

¹⁷³ Pro samotný název úřadů (Hofzahlamt) se užívá opisu úřad dvorského pokladníka, případně přímo dvorská pokladna, v práci Ludmily Kubátové se místo toho lze setkat se spojením dvorský výplatní úřad viz Ludmila KUBÁTOVÁ, *K otázkám ústřední a české zemské finanční správy v 16. až 19. století*, in: SAP 25, 1975, č. 1–2, s. 100n.

¹⁷⁴ Jaroslav PÁNEK, *Knihy habsburské Dvorské pokladny (Hofzahlamtsbücher) jako pramen k dějinám předbělohorského českého státu*, in: Ladislav Soukup (ed.), *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému DrSc. k 65. narozeninám*, Praha 1995, s. 175–176.

¹⁷⁵ Radové komory české/ Kammerräth.

¹⁷⁶ Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 105–109, základní informace ke vzniku úřadu, organizaci a dějinám komory zejména v 16. století viz V. PEŠÁK, *Dějiny královské české komory od roku 1527* (výše zmíněné *Dějiny ČK*), SAMV, sv. 3, Praha, 1930, TENTÝŽ, *Studie k dějinám královské české komory*,

přijímat výdělků z klášterů (znovu) zřízených na královské půdě a z královských měst, jež musela po roce 1547 odvádět navíc zvláštní daň ve formě posudného. V kontextu tohoto příspěvku je však podstatné zdůraznit, že česká komora rovněž spravovala polabskou i podbrdskou část komorních statků, byli to tedy její radové, komu se zodpovídali vrchnostenská úředníci jednotlivých panství a komu rovněž předávali výnosy panství a pololetní účty. Česká komora se měla též spolupodílet na přípravě instrukcí pro úředníky,¹⁷⁷ na jejich instalaci do úřadu a měla s nimi rovněž komunikovat návrhy a podněty k větší či menší reorganizaci hospodářských sektorů za účelem navýšení zisků plynoucích z komorních území.

Vzhledem k podřízenosti české komory komoře dvorské ve správní hierarchii bylo nedílnou součástí povinností komorních radů (potažmo rentmistra a účetního, o nichž bude řeč dále) zasílat ke dvoru pravidelné zprávy o jednotlivých agendách, pravidelné výpisy účtů a roční vyúčtování. Korespondence s dvorskou komorou měli rovněž využívat k řešení a postupování otázek a témat, jež neměli (či o nichž si nebyli jisti, zda je mají) ve své kompetenci, při posuzování dlouhodobých plánů správního, finančního i hospodářského charakteru nebo jednoduše v případě jakýchkoli nejasností. Dvorská komora svou superioritu přitom využívala i ke kontrolám zemských komor, k zásahům do personálního obsazení i rozsahu kompetencí daných vizitačním komisím či vrchnímu hejtmanovi komorních panství. Nebylo rovněž neobvyklé, aby bez vědomí české komory vyslala své zástupce přímo na komorní panství (nejčastěji aby zde vyzvedli z pokladen dostupnou hotovost), což se setkávalo s určitou zmateností na straně vrchnostenského úřednictva a nesouhlasem ze strany české komory, která takové kroky považovala za přímý zásah do svých kompetencí.¹⁷⁸ Nejednalo se o jediný úřad, se kterým se komora dostávala do kompetenčních sporů – v 16. století si vymezovala teritorium

---

SAMV, sv. 6, s. 66–178, Praha 1933, dále *Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maxmiliána II.*, in: ČDV XVI, 1929, s. 50–58, 116–134, 195–216, 279–296, pro 17. století výše citovaná práce L. Kubátové (viz pozn. 59), nejnověji Eduard MAUR, *Die Böhmisches Kammer und die Kammergüter in Böhmen*, in: HOCHEDLINGER – MAŤA – WINKELBAUER (Hg.), *c.d.*, s. 896–903.

¹⁷⁷ Těmto textům se obšírně věnuje podkapitola 8. 2. 2 a 8. 2. 3, kde budou představeny nejen hejtmanské instrukce, ale rovněž závazky a přísahy, jež byly skládány purkrabími, důchodními písaři a jiným zástupci vrchnostenského aparátu.

¹⁷⁸ Dvorská komora se k tomuto uchýlovala i po roce 1592, kdy byla tato praxe výslovně zakázána. František ROUBÍK, *Slavatův pokus o nezávislost České komory*, in: Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám (1872–1932), Praha 1932, s. 468–485.

především s českou kanceláří (Böhmische Hofkanzlei). Po jejím přesunu do Vídně, nejprve částečně, roku 1624 trvale, pak s českým místodržitelstvím (Statthaltereii).¹⁷⁹

Podobně jako dvorská komora měla svého pokladníka, obstarával zpočátku finanční agendu české komory tzv. mistr komory.¹⁸⁰ Od roku 1548 se již objevuje v pramenech pod pojmem rentmistr (Rentmeister) a byl zodpovědný za evidenci veškerých finančních toků, nad kterými měla česká komora bdít. Zpočátku se podobně jako u jiných úřadů jednalo o samostatného úředníka, ke kterému se však vzhledem k diferenciaci agend a narůstajícímu počtu písemností a úkonů přidružil další personál.¹⁸¹ Podobný vývoj pozorujeme i u knihvedoucího komory, vedoucího účetní kanceláře dvorské komory (Buchhalter, někdy se vyskytuje i pod názvem Puchhalter), jemuž byla svěřena kontrola příjmů a výdajů komory a jí podřízených úřadů a jejich evidence v účetních knihách. Ze zástupců vrchnostenských aparátů komorních panství komunikovali s oběma úřady nejčastěji hejtmané a důchodní písaři, kteří byli (v případě hejtmana se sluší říci spíše „měli být“) zodpovědní za pečlivé zapisování rozličných příjmů a výdajů, řádné vedení účtů, jejich kontrol a předání ke kontrole komorní účtárně. Stejně tak byli povinni střežit hotovost nacházející se v pokladnách jednotlivých panství a předat ji ve smluvené termíny k rukám rentmistra. V této poloze svého působení tak komora a jí podřízené kanceláře rentmistra i účtárny v podstatě suplovaly jakýsi centrální vrchnostenský úřad, se kterými se setkáváme i na panstvích velkých (světských i církevních) pozemkových vlastníků. I tam byli jednotliví hejtmané či správci podřízeni vrchnímu hejtmanovi (řediteli) a jejich účetnictví rovněž mohlo procházet přes centrální účtárnu.¹⁸²

---

¹⁷⁹ Místodržitelé (stejně jako za války ustanovení gubernátoři) byli povinni přizvat k jednání stran komorního zboží představitele české komory. Česká komora se však naproti tomu měla při svém rozhodování řídit platnými pokyny místodržících, jejichž úřad byl po Bílé hoře obnoven a podřízen české kanceláři. Od ní ostatně místodržitelská kancelář přešla nejen způsob úřadování a část zaměstnanců, ale zůstala při ní rovněž starší registratura kanceláře. Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006, s. 588–621, v tomto kontextu 592, přístupné online: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/123637> [cit. 2020–9–8], k vývoji úřadu (nejen) se zřetelem k jeho registratuře Josef KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého státu: formování státního archivu od středověkého panovníckého archivu listinného přes archiv české kanceláře, české komory, starého českého místodržitelství, českého gubernia a místodržitelství až po vznik Československé republiky*, Praha 1992, s. 74n.

¹⁸⁰ „Mistr komory a výběrčí všech plynoucích daní a pomocí, též řádných a mimořádných příjmů a důchodů našeho království českého.“ V. PEŠÁK, *Dějiny ČK*, s. 31.

¹⁸¹ Důsledkem této specializace bylo rovněž vydávání dílčích instrukcí pro jednotlivé úřady a úředníky, tedy i pro rentmistrovský úřad nebo komorní účtárnu. M. VOLF, *Královský důchod a úvěr*, s. 131–132.

¹⁸² Obecně V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 40–71 (zejména 52–59), J. HANZAL, *Patrimoniální úředníci a úřady v době předbělohorské*, in: SAP 19, 1969, s. 446–47 (s důrazem na rožmberská panství), obsáhle ve své disertační práci Aleš STEJSKAL, *Geneze a emancipace vrchnostenské byrokracie na rožmberském a švaberském dominiu. Sedlák, úředník a pán na jihu Čech v letech 1550–1616*, Praha 2002, pro pány z Hradce

Kromě výše uvedených úřadů měla komora k ruce ještě další (nejen) kontrolní orgán, a sice vizitační komise. Podrobné instrukce a pokyny, jež určovaly základní úkoly komise, stěžejní sektory, na něž se měli komisaři při svých návštěvách panství zaměřit, a vymezovaly rovněž pravomoci a kompetence komise (včetně míry, do jaké míry mohla do samotné správy a hospodářství zasáhnout), vydával panovník prostřednictvím dvorské nebo přímo české komory.¹⁸³ Svá zjištění a návrhy k nápravě případných nedostatků měli komisaři po ukončení vizitace předkládat v závěrečných zprávách. Komise byly sestavovány povětšinou z členů české (případně i dvorské) komory, rentmistrovského úřadu či účtárny, nebylo však neobvyklé, aby byli jejími členy zemští úředníci (purkrabí, hofmistr ad.) nebo někdejší vrchnostenští úředníci vizitovaných panství, u kterých se předpokládal maximální vhlad do agendy i specifik vizitovaného/vizitovaných panství. Generální vizitace se však konaly nárazově, samotný průběh kontroly na jednom panství se mohl protáhnout i na několik týdnů a sepsání závěrečné relace si vyžádalo další čas, což vše významnou měrou přispělo k omezené „akceschopnosti“ obou komor. Mimo to se komise personálně obměňovaly a stejně jako se lišily zainteresované osoby, lišily se i jejich názory na zkoumané otázky, což ústředním orgánům situaci nikterak neusnadňovalo. Pravidelné vizitace, které měla v instrukci předepsané česká komora, rentmistr a její účtárna a které se měly konat jednou za dva roky, zase časově zatěžovaly zástupce úřadů, kteří byli na panství vysíláni. Tyto poznatky vedly roku 1579 k vytvoření nového úřadu vrchního hejtmána (Oberhauptman/Obristhauptman), jehož představitel měl pravidelně objíždět jednotlivá panství, dozorovat režijní hospodářství, nechávat si předkládat účty a kontrolovat místní pokladny.¹⁸⁴ V případě jakýchkoli nedostatků či podezření měl představitel

---

Václav LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560–1596*, Praha 1985, s. 70, pro olomoucké biskupství nejen v 16. století Jan ŠTĚPÁN, *Úředníci a personál na stolních panstvích olomouckého biskupství v druhé polovině 16. století*, in: Olomoucký archivní sborník, č. 3, Olomouc 2005, s. 56–83, pro lichtenštejnská panství Josef LÖFFLER, *Správa lichtenštejnských panství a statků: přehled*, in: Časopis Matice moravské, roč. 132, suppl. 6, Brno 2013, s. 113–151, pro Valdštejny Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách: 1640–1740*, Praha 2013, zejména s. 183–206, pro schwarzenberská panství kupříkladu Pavel MATLAS, *Sociální původ, vzdělání, kariérní strategie a motivace patrimoniálních úředníků na schwarzenberském panství Hluboká nad Vltavou v 17. a 18. století*, in: SAP 61, č. 2, 2011, s. 435–463, některé další tituly viz podkapitoly 2. 2. 1.

¹⁸³ Materiály související s činností vizitačních komisí (nejen) ve sledovaném období jsou v NA uloženy jednak v ČDKM IV–Čechy, kartony 37, 39, 180, roztroušeny jsou i v SM, karton č. 1707, 2257–2267 (dále v textu budou u konkrétních vizitací uvedeny přesné citace), v NM kartony 596–603, 646–656, Základní literatura k vizitacím v 16. století, V. PEŠÁK, *Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maxmiliána II.*, ČDV XVI, 1929, dále TÝŽ, *Studie k dějinám královské české komory*, in: SAMV, sv. 6, Praha 1933, zejména s. 116–134, 195–216, 279–296, pro 17. století stále zůstává základní státi, jež shrnuje vizitace komorního dominia jako celku, již zmiňovaná práce E. Maura. Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století..*, Praha 1972.

¹⁸⁴ Výtah instrukce pro vrchního hejtmána vydané k roku 1604 viz Josef KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské*, Archiv český (dále AČ), díl XXII, Praha 1905, s. 483–87, na pozdější texty (1636 a 1653) odkazuje V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 303, základní informace E. MAUR, *Český komorní velkostatek*, s. 51–53.

úřadu neprodleně informovat komoru. Velkou pozornost měl věnovat také vrchnostenskému aparátu konkrétních panství, do jehož obsazení a působnosti mohl zasahovat. Podával dobré zdání o osobách, jež byly navrhovány pro výkon jednotlivých postů, a posléze se účastnil jejich jmenování. Dohlížel dále na to, aby dostaly při nástupu do úřadu odpovídající instrukce, a měl rovněž kontrolovat, zda jejich následné jednání a výkon funkce koresponduje s těmito instrukcemi i dalšími nařízeními. Úřad vrchního hejtmana byl však roku 1657 zrušen a komorní radové tak pro příště pravidelné, aktuální informace o situaci na jednotlivých panstvích získávali od komorní účtárny, vizitačních komisí avrchnostenských úředníků.

Vrchnostenské úřady jednotlivých komorních panství se vyprofilovaly již v průběhu 16. století a zachovávaly více či méně „tradiční“ strukturu s hejtmanem (Hauptman) či purkrabím (Burggraf)¹⁸⁵ v čele a dalšími úředníky zodpovídajícími za správu důchodů panství (důchodní písař, Rendtschreiber, tedy hlavní účetní a zároveň de facto pokladník panství), majetky zdejších sirotků (sirotčí písař, Weisenschreiber) a další agendy (zejména písaři obroční, pojezdny či listovní, ke kterým náležel další kancelářský personál).¹⁸⁶ V čele rybníčního hospodářství, které i v 17. století generovalo významnou část příjmů pardubického a poděbradského panství, stál vrchní porybný (fišmistr, Erste Fieschmeister). K ruce měl další personál, jehož počet se lišil podle rozsahu rybníční sítě. Tvořili jej mladší fišmistři, porybní písaři (Fischschreiber), haltýřníci, sádečníci, rybníční pacholci a holomci,¹⁸⁷ kteří asistovali při násadě i výlovu rybníků, distribuci a obchodu s rybami v rámci komorních statků i mimo ně. Poněkud netradiční postavení zaujímal představitel lesní správy (lesmistr, forštmistr, Forstmeister)¹⁸⁸, který sice formálně v hierarchii podléhal hejtmanovi, zároveň bylo však jeho (a potažmo i hejtmanovou povinností) radit se o všech významných zásazích do lesního hospodaření s nejvyšším lovčím Království českého (Obristjägermeister im Königreich

---

¹⁸⁵ Jednalo se o nejstarší vrchnostenský úřad, ve sledovaném období spravoval však purkrabí pouze menší panství, zejména ty administrativně připojené k většímu celku, v jehož čele stál hejtman. To byl ostatně i případ kolínského panství spravovaného purkrabím, avšak spadajícího zároveň pod poděbradského hejtmana. I na panstvích, kde byl představitelem aparátu hejtman, však bývá jmenován purkrabí jakožto osoba pověřená kontrolou panských poplužních dvorů, pivovarů a mlýnů.

¹⁸⁶ Obroční – Kornschreiber, pojezdny – Überreid(t)er, listovní – Briefschreiber.

¹⁸⁷ Fiescher Parthei.

¹⁸⁸ Dále v textu budou v případě představitelů rybníčního i lesního personálu užity přednostně termíny fišmistr a forstmistr, které se více vyskytují i v dobových českojazyčných pramenech.

Böheimb).¹⁸⁹ Podobně jako fišmistr měl i forstmistr ke své ruce další úředníky, mezi nimi polesného písaře,¹⁹⁰ polesné, hajné, forstknechty, myslivce a polesní holomky.¹⁹¹

Bližší představení jednotlivých vrchnostenských aparátů a jejich proměn na panstvích Pardubice, Poděbrady a Kolín je předmětem kapitoly čtyři, v kontextu všech výše uvedených informací je nutno podtrhnout skutečnost, že to byli právě zástupci vrchnostenského úřednictva, kteří představovali pro masu poddaných komorních panství „zosobnění“ vrchnosti, a pro centrální úřady i panovníka zase jakéhosi mediátora mezi potřebami majitele panství, potažmo habsburské monarchie, centrálních i zemských úřadů. V tomto úkolu pak úředníkům do značné míry sekundovali představitelé městské i venkovské samosprávy, kteří měli být přítomni některých úkonů a kteří se podíleli na převádění některých nařízení do praxe.

3. 2. Dvorská komora a dvorská účtárna v 16. století

3. 2. 1 K počátkům dvorské komory

Prvním úřadem, který bude blíže představen, je již výše zmíněná dvorská komora (Hofkammer), která se stala centrálním finančním orgánem habsburského soustátí. Ustanovena byla v lednu 1527 dvorským řádem Ferdinanda I. (Hofstaatsordnung), který mimo komory konstituoval též dvorskou radou (Hofrat), dvorskou kancelář (Hofkanzlei) a tajnou radou (Geheimer Rat).¹⁹² Jednalo se nejen o poradní orgány panovníka, ale ve druhém plánu rovněž o instituce, které měly být jedním z prostředků sjednocení finanční správy i vojenské agendy a které měly v ideálním případě postupně přebírat kompetence a agendu jednotlivých stavovských úřadů. Kořeny dvorského řádu, potažmo několikastupňového správního systému,

---

189 Tento aspekt byl zakotven jak v hejtmanských instrukcích viz AČ XXII, s. 467–468 tak v instrukcích pro nejvyššího lovčího vydaných roku 1568 (výťah z instrukce otištěn tamtéž, s. 241–250) ji a 1599 (opis viz Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Historica Třeboň, inv. č 7411, sg. 5915, f. 217–264, za digitalizaci děkuji Kristině Popelka, edice SČ IX, 663–674.). Nejvyšší lovčí dohlížel nad komorními panstvími již od poloviny 16. století viz Josef NOŽIČKA, *Přehled vývoje našich lesů*, Praha 1957, s. 47.

¹⁹⁰ Waldtschreiber.

¹⁹¹ Označování souhrnně jako Jäger Parthei.

¹⁹² Tento dokument byl původně určen pouze pro potřeby rakouských zemí, nicméně po zisku české a uherské koruny vyšel jako norma platná pro celou monarchii. Nejnověji Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Dvorské řád Ferdinanda I.*, in: Václav Bůžek, Rostislav Smíšek (eds.), *Habsburkové: Země Koruny české ve středoevropské monarchii: 1526–1740*, Praha 2017, s. 346–348, edice *Hofstaatsordnung des Königs Ferdinand I. 1527 Jänner I und Zusatzbestimmung vom 8. Februar 1527*, in: *ÖZV I/2*, s. 91–96, přístupné online: <http://www.literature.at/alo?objid=19475> [cit: 2020–09–08].

lze podle některých badatelů hledat ve španělském (respektive burgundském) prostředí.¹⁹³ Toto spojení se pochopitelně nabízí i s ohledem na Ferdinandův původ – nezapomeňme, že rodiči byla španělská infantka Jana Kastilská a otcem Filip I. Sličný, jehož matka Marie Burgundská byla dědičkou burgundských držav. Sňatek s ní přinesl Maxmiliánu I. Habsburskému, Ferdinandovu dědovi, zisky v oblasti dnešní Belgie, Lucemburska a též část Nizozemí. Ferdinand se s oběma prostředími v mládí setkal, dětství strávil ve Španělsku, od roku 1517 pobýval v Nizozemí.¹⁹⁴ Historik Petr Maťa však s odkazem na moderní bádání upozorňuje na skutečnost, že se jedná pouze o předpoklad, neověřený analýzou a bližší komparací jednotlivých řádů.¹⁹⁵

S jistotou lze konstatovat, že Ferdinand do značné míry navazoval na reorganizaci rakouské správy započatou jeho dědem Maxmiliánem I.¹⁹⁶ Ten vytvořil již roku 1491 v Innsbrucku dvorské kolegium, které se orientovalo především na rakouské země. Nařízení z února 1498 pak dalo vzniknout společným dvorským úřadům (dvorská rada, dvorská komora a dvorská kancelář), sídlícím rovněž v Innsbrucku. Ustanovená finanční komora již neevidovala pouze příjmy a výdaje dotýkající se rakouských zemí, ale představovala centrální finanční úřad pro

---

¹⁹³ Odkaz na francouzsko–burgundskou inspiraci ve starších pracech (Adlera, Rosenthala, Walthera ad i v již citovaném ÖZV) viz Fritz HARTUNG, *Deutsche Verfassungsgeschichte vom 15. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, 1928, Wiesbaden 1928, s. 47. Ke konotacím s burgundským prostředím nověji Manfred HOLLEGER, *Burgundische Regierungs-, Verwaltungs- und Finanztechniken in Österreich? Zum Institutionentransfer um 1500*, in: Jean-Marie Cauchies – Heinz Noflatscher (ed.), *Publication du Centre Europeen d'Etudes Bourguignonnes (XIVe–XVIe s.)*, No 46, *Recontres Pays bourguignons et autrichiens (XIVe–XVIe siècles): une confrontation institutionelle et culturelle*, Neuchâtel 2006, s. 91–103, případně Christina Hofmann–Randall zabývající se španělským dvorským prostředím. Podle ní byl Ferdinandův dvorský řád připraven „nach französisch–burgundischen Vorbilder[n]“. Christina HOFMANN, *Das spanische Hofzeremoniell von 1500–1700*, Berlin 2012 (reprint), s. 280.

¹⁹⁴ K dětství a mládí Ferdinanda I. viz kupříkladu Alfred KOHLER, *Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser*, München 2003, zde zejména s. 35–60 (kniha je od roku 2017 dostupná i v českém překladu).

¹⁹⁵ Petr MAŤA, *Svět české aristokracie: (1500–1700)*, Praha 2004, s. 368, odkaz na studii dokládající konotace s burgundsko–španělským prostředím ostatně nezmiňuje ani výše opakovaně zmiňovaný přehled dějin správy habsburské monarchie HOCHEDLINGER–MAŤA–WINKELBAUER (Hg.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, v tomto kontextu zejména s. 825n

¹⁹⁶ Osobnosti Maxmiliána I. je věnováno hned několik publikací, nejobsáhleji se jeho osobě, politice a době věnoval Hermann Wiesflecker ve svém pětidílném eposu *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, v tomto kontextu je vhodné zmíni zejména druhý díl. Hermann WIESFLECKER, *Kaiser Maximilian I. .... Band II. Reichsreform und Kaiserpolitik 1493–1500. Entmachtung des Königs im Reich und in Europa*. Wiesflecker, Hermann. München : R. Oldenbourg, 1975 (zde rovněž odkazy na starší práce), z novějších prací kupříkladu Manfred HOLLEGER, *Maximilian I.(1459–1519). Herrscher und Mensch einer Zeitenwende*, Stuttgart 2005 nebo Sieglinde HARTMANN – Freimut LÖSER (Hrsg.), *Kaiser Maximilian I. (1459–1519) und die Hofkultur seiner Zeit*, Wiesbaden 2009. Přehledně k reformám Maxmiliána Manfred HOLLEGER, *Verfassungs- und Verwaltungsreformen Maximilians I. Entstehung des frühmodernen Staates*, in: *Die Steiermark im Spätmittelalter*, hg.v. Gerhard Pferschy im Auftrag der Historischen Landeskommission für Steiermark, (Geschichte der Steiermark, hg. v. Historischen Landeskommission für Steiermark, 4), Wien – Köln – Weimar 2018, s. 135–163.

všechny Maxmiliánovy země. V čele stál mezi 1521–1526 Ferdinand de Salamanca de Villan, označovaný jako generalis receptor (Generalschatzmeister),¹⁹⁷ odbornými správci jednotlivých oddělení rentmistři a jednotlivé zdroje financí spravovali vicedomové. Ferdinand nicméně „podědil“ i některé problémy, jež se s centralizačními praktikami pojily a které nabyly dalších rozměrů po zisku českých i uherských zemích. Jednalo se zejména o nevíli stavů k centralizaci, odkazy na omezování zemských svobod, pasivní rezistenci formou „ignorace“ centrálních úřadů,¹⁹⁸ stejně jako určitou nedůvěru elit k „personální politice.“ V té se nehledělo pouze na starožitnost rodů, ale také na oddanost, finanční zajištění a vzdělání adeptů, kde mělo nejvyšší váhu právní vzdělání.¹⁹⁹

Zatímco Ferdinandův Hofstaatsordnung podává pouze základní informace o zřízení úřadu a jeho úkolech,²⁰⁰ jasné kompetence byly vytyčeny v instrukcích vydaných pro dvorskou komoru v letech 1537 a 1568.²⁰¹ Prvně jmenovaná instrukce vymezila složení dvorské komory a stanovila, že má fungovat na kolegiálním principu. V čele komory stál roku 1537 superintendant, dále čtyři radové, dva (roku 1527), posléze tři (1537) sekretáři, jeden pro každou expedici (první pro říši a rakouské země, druhá pro české a třetí pro uherské země). Jmenován byl rovněž pokladník, taxátor, registrátor, knihvedoucí a další pomocný personál.

---

¹⁹⁷ P. RAUSCHER, *Quellen der obersten landesfürstlichen Finanzverwaltung in den habsburgischen Ländern* (16. Jahrhundert), s. 144–145.

¹⁹⁸ Viz kupříkladu Margarete DREXEL, *Die obersten landesfürstlichen Amtsträger in der Steiermark unter Maximilian I. (1493–1519)*, in: *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* Jahrgang 86, Graz 1995, s. 111–155

¹⁹⁹ K tématu kontinuity i diskontinuity správy u obou panovníků (pro Ferdinanda pak zejména s ohledem na počátky jeho vlády v dědičných rakouských zemích) ze starších prací Eduard ROSENTHAL, *Die Behördenorganisation Kaiser Ferdinands I. Das Vorbild der Verwaltungsorganisation in den deutschen Territorien. Ein Beitrag zur Geschichte des Verwaltungsrechts*, Wien 1887 s. 53–148 nebo Jana Morávka viz Jan MORÁVEK, *Před vznikem dvorské komory (1519–1526)*, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých: k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře* vydal Historický klub, Díl I, Praha 1930 s. 383–404, nově Peter RAUSCHER, *Personalunion und Autonomie. Die Ausbildung der zentralen Verwaltung unter Ferdinand I.*, in: Martina Fuchs – Teréz Oborny – Gábor Ujváry (Hgg.), *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher* (Geschichte in der Epoche Karls V., Bd. 5), Münster 2005, s. 13–39.

²⁰⁰ Praktické informace o chodu úřadu lze nicméně čerpat z tzv. Protokolbüchern z let 1531 a 1532, které dokládají, že agenda byla od počátku rozdělena nejen dle územního principu, ale též tematicky. Peter RAUSCHER, *Die Hofkammer. Die Hofkammer im 16. Jahrhundert*, in: HOCHEDLINGER – MAŤA – WINKELBAUER, *c.d.*, s. 826, podrobněji spolu s odkazy na literaturu k jednotlivým komorám TENTÝŽ, *Quellen der obersten landesfürstlichen Finanzverwaltung in den habsburgischen Ländern* (16. Jahrhundert), in: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (ed.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie* (16.–18. Jahrhundert): Ein exemplarisches Handbuch, Munich 2004, s. 145–150, k porovnání Christian SAPPER, *Das Hofkammerarchiv im Wandel der Zeiten. Vom Aktenfriedhof zur Forschungsstätte für den Historiker*, in: Franz Grillparzer, *Finanzbeamter und Archivdirektor. Festschrift zum 200. Geburtstag*, Wien 1991, s. 147–180.

²⁰¹ Přepis instrukcí pro dvorskou komoru ÖZV I/2, s. 319–357 (znění textu k roku 1568), přístupné online: <http://www.literature.at/alo?objid=19475> [2019–12–13].

Radové měli pracovat nepřetržitě a každý týden byli povinni předat/zaslat panovníkovi report o důležitých záležitostech, případně mu předkládala zprávy či suplikace přijaté od jednotlivých komor.²⁰² Instrukce zmiňuje jednotlivé zemské komory, a sice českou, hornorakouskou, dolnorakouskou i uherskou,²⁰³ explicitně je v textu vyjádřena mj. jejich povinnost zasílat komoře pravidelně účty (stejně jako roční hodnocení stavu komorního zboží a panovníkových dluhů), není zde však ještě uveden přímý instanční vztah. Vymezují se dále kompetence dvorského pokladníka²⁰⁴ i dvorského válečného pokladníka (dvorský válečný výplatčí, (Hof)Kriegszahlmeister) a dalších úřadů. Povinností všech úřadů bylo pravidelně komunikovat s dvorskou komorou, zasílat jí nejen roční vyúčtování, ale průběžně vedené účty zachycující výdaje i příjmy. Zástupci úřadů měli korespondence zároveň využívat k žádosti o radu v případě jakýchkoli nejasností či o vyrozumění stran významných záležitostí a dlouhodobých plánů.²⁰⁵

Nová instrukce pro dvorskou komoru vydaná roku 1568 reagovala na změny ve struktuře správy a rozložení agendy, jež se odehrály v uplynulých dvanácti letech. Návrh na vydání nového textu byl přitom učiněn již roku 1557, v souvislosti s ustavením dvorské válečné rady, nicméně vydán byl až Maxmiliánem II. v červenci roku 1568. Kromě vzniku nového centrálního úřadu reflektovala dále vyrovnání Maxmiliána s jeho bratry Ferdinandem a Karlem, kteří vedli své vlastní komory²⁰⁶ a změny vzniklé založením slezské (1557) i spišské komory (1567). Dvorské komoře byla podřízena v dané době rovněž komora ležící ve Štýrském Hradci

---

²⁰² Souhrn povinností stručně HLEDÍKOVÁ –JANÁK – DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 109

²⁰³ Blíže ke genezi jednotlivých komor viz Miloslav VOLF, Královský důchod a úvěr v 16. století. (Příspěvek k historii českých státních financí), in: ČČH 48–49, 1947–1948, č. 1, s. 110–171, nově s odkazy na aktuální literaturu viz HOCHEDLINGER –MAŤA –WINKELBAUER, *c.d.*, s. 856–927.

²⁰⁴ Obsáhleji k úřadu a jeho agendě viz Christian SAPPER, *Die Zahlamtsbücher in Hofkammerarchiv 1542–1825*, *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 35, 1982, s. 404–455, případně Mark HENGERER, *Die Abrechnungsbücher des Hofzahlmeisters (1542–1714) und die Zahlamtsbücher (1542–1825) im Wiener Hofkammerarchiv*, in: Josef Pauser, Martin Scheutz und Thomas Winkelbauer (Hgg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 44)*. Wien/München 2004, s. 128–143.

²⁰⁵ P. RAUSCHER, *Personalunion und Autonomie. Die Ausbildung der zentralen Verwaltung unter Ferdinand I.* In: Martina Fuchs – Teréz Oborny – Gábor Ujváry (Hgg.), *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher (= Geschichte in der Epoche Karls V., Bd. 5)*, Münster 2005, s. 13–39.

²⁰⁶ M. VOLF, *Dvorská komora a české finance před Bílou horou a po ní (1610–1640)*, in: SAP 30, 1980, č. 1, s. 63.

s územní platností pro Štýrsko a Vnitřní Rakousy.²⁰⁷ Vedle vymezení územní působnosti jednotlivých zemských komor bylo rovněž v textu explicitně uvedeno, že dvorská komora je „nadřízeným úřadem“ ostatních zemských komor a je oprávněna vydávat jim pokyny.²⁰⁸ Mimo zopakování povinnosti zasílat informace a účty dvorské komoře ze strany zemských komor je v textu zakotvena rovněž nutnost vizitovat jednotlivé úřady, zemské komory pak nejdéle po třech letech.²⁰⁹

Naprosto jednoznačně je v instrukci vyjádřeno výsadní postavení dvorské komory ve vztahu ke komornímu zboží,²¹⁰ přičemž jak tajné radě, tak dvorské válečné radě bylo zakázáno jednat o komorním majetku bez konzultace s dvorskou komorou. I jejich komunikace s komorami jednotlivých zemí měla směřovat přes dvorskou komoru. Dvorská komora byla rovněž pověřena dohledem nad výší císařových dluhů a jejich umořování, respektive splácení úroků. Problematika dluhů bude řešena v samostatné kapitole, nicméně sluší se na tomto místě připomenout, že jen v českých zemích Habsburkové při nástupu na český trůn „podědili“ jagellonský dluh 100 000 kop českých grošů, který slíbili splatit, a sám Ferdinand I. byl už v té době dlužen Fuggerům 650 000 zlatých.²¹¹ Panovníkovy příjmy však časem nestačily ani na výdaje dvora a krytí dluhů, ať již u zahraničních bankovních domů, šlechty, měst či poddaných a sirotčích pokladnic, obzvláště poté, co do hry vstoupila válka a s ní spojené výdaje. Státní

---

²⁰⁷ Za Ferdinanda Štýrského však byla (a to i době, kdy byl již panovníkem) z pravomoci dvorské komory vyčleněna a podléhala přímo dvorské kanceláři. HOCHEDLINGER–MAŤA–WINKELBAUER, *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit I/2*, s. 838.

²⁰⁸ Došlo rovněž ke změnám v organizační struktuře – v čele komory napříště stojí místo superintendanta prezident, jsou dále ustanoveny pevné úřední hodiny komory a při obsazení úřadu má být dodržován princip seniority. P. Rauscher rovněž upozorňuje na personální kontinuitu, kdy řada z radů vykonávala službu mnohem déle než pět let, což byla doba, po se mělo jmenování obnovit. Jednalo se povětšinou o osoby s dobrými obchodními kontakty, kteří v nejudenom případě za panovníka vyjednávali s jeho stávajícími či potenciálními věřiteli. HOCHEDLINGER–MAŤA–WINKELBAUER, *c.d.*, s. 829–830

²⁰⁹ ÖZV I/2; s. 338–340 (znění textu k roku 1568), přístupné online: <http://www.literature.at/alo?objid=19475> [2020–6–13]

²¹⁰ *Ibid.*, s. 353.

²¹¹ Ludmila KUBÁTOVÁ, *K otázkám ústřední a české zemské finanční správy v 16. až 19. století*, in: SAP 25, 1975, č. 1–2, s. 99. Kromě Fuggerů se Habsburkové obraceli o půjčky k dalším bankéřským domům (Welserovým, Haugům ad.). M. VOLF, *Královský důchod a úvěr*, s. 119, z novější literatury (s odkazy na další tituly). Významné věřitele a dodavatele pro dvůr a pro armádu představovali i tzv. „dvorní židé“ viz kupříkladu P. RAUSCHER, *Hofjuden als Heeres- und Münzlieferanten in der Frühen Neuzeit. Ein Plädoyer für die (Re)Integration einer jüdischen Elite in die Wirtschafts- und Finanzgeschichte*, in: Aschkenas. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden 23 (2013) [2014], s. 53–75. Autor nicméně v této i několik dalších statích upozorňuje, že vliv židovských půjček na státní finance je třeba v budoucnu zkoumat v širším kontextu, zahrnujícím kupříkladu poněkud opomíjené, avšak úctyhodné sumy poskytované státu ze strany (nejen) rakouské šlechty. Viz P. RAUSCHER, *Camerale, Contributionale, Creditors and Crisis: The Finances of the Habsburg Empire from the Battle of Mohács to the Thirty Year's War*, in: Pál Fodor (ed), *The Battle for Central Europe*, Brill (ebook) 2019, s. 193–212, přístupná online: <https://brill.com/view/title/54630> [cit. 2020–12–03].

dluh v průběhu 16. i 17. století se i přes pokusy panovníka, obou komor, speciálně ustanovených finančních komisí a konferencí, zavedení nových spotřebních daní a pokusy o navýšení výnosů ze zahraničního obchodu dále narůstal.²¹² Tuto skutečnost si dovoluji vyzdvihnout již na tomto místě, neboť jedním z jejích důsledků je „honba“ panovníka, komor, účtáren a vrchnostenských úředníků za navýšením výnosů komorních panství (nejen) v průběhu celého sledovaného období.

3. 2. 2 „Srdce komory“ – dvorská účtárna

Dvorská účtárna je záměrně vydělena z textu věnovaného samotné dvorské komoře, ačkoli spolu činnosti obou úřadů pochopitelně úzce souvisely a, jak uvidíme dále, v průběhu druhé poloviny 16. století byla účtárna dvorské komoře oficiálně podřízena. Účtárna byla ale zpočátku v podstatě dalším centrálním finančním úřadem, který měl soustřeďovat informace o finančních tocích v rámci monarchie. Dalším úkolem byla kontrola dvorských úřadů, stejně jako účtů přicházejících z jednotlivých zemských komor. To vše teoreticky z účtárny činilo nezastupitelnou a nenahraditelnou informační a „strategickou“ základnu, která mohla posloužit i pro plánování budoucích úvěrových a finančních operací. V praxi ale její závislost na informacích jednotlivých úředníků, kteří vedli vlastní finanční agendy, a skutečnost, že k některým materiálům dvorské komory neměl přístup dokonce ani hlavní účetní, narušovala činnost úřadu a přispívala jeho chybovosti. Zmatky do situace vnášel i fakt, že účtárna nemohla uzavřít tzv. účetní rok, dokud nebyly napraveny chyby a nedostatky v revidovaných účtech.

Speciální pozornost si tedy účtárna zaslouží nejen díky tomu, že z poměrně nepočetného úřadu se do počátku 18. století vyvinula v instituci s dvanácti expedicemi, se svými instrukcemi a pokyny (které ne vždy zcela korelovaly s texty vydávanými pro dvorskou komoru), ale také díky proto, že měla na starost jeden z nejpálčivějších sektorů (nejen) centrální habsburské správy. Jak uvidíme nejen v této, ale i ve většině následujících kapitol, bylo to právě (neřádné, „zastřené“) vedení účtů, nekompetentnost účetního personálu, chronické nedoplatky osob zodpovědných za vedení účtů a další neduhy, jež byly účtárnám a jejich personálu po celé sledované období vytýkány a které byly považovány za jeden z nejkritičtějších bodů finanční správy monarchie. Byla to ale také právě účtárna, respektive pokusy o reformu účetní praxe,

---

²¹² Roku 1612 činil státní dluh cca 30 miliónů zlatých, koncem 30. let 18. století k 99 milionům zlatých. P. RAUSCHER, *Prekäre Güter. Hofjuden als Heeres- und Münzlieferanten in der Frühen Neuzeit. Ein Plädoyer für die (Re)Integration einer jüdischen Elite in die Wirtschafts- und Finanzgeschichte*, in: Aschkenas. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden 23 (2013) [2014], s. 65.

kteře ukázaly, že ne vždy je možné implementovat nové postupy do starých úředních struktur, a přispěla tak ke strukturálním změnám úřadů na sklonku 17. a počátku 18. století.²¹³

Dvorský účetní zastával významnou pozici již ve finanční politice císaře Maxmiliána I.²¹⁴ Po ustavení Ferdinandovy dvorské komory, respektive soudě dle komorní instrukce roku 1537, byla osoba účetního (Buchhaltera) poněkud upozaděna, i v tomto textu je ale jeho osoba uvedena. Kromě povinnosti účetního vést evidenci pohybů do speciálních knih je zde zakotvena rovněž povinnost revidovat účty dvorské komory a jí podřízených úřadů i zemských úctáren, ustanovených při jednotlivých zemských komorách.²¹⁵ Ve druhé instrukci pro dvorskou komoru z roku 1568 se agenda dvorské úctárny řešila o něco obšírněji. Úctárna měla dle ní mj. do budoucna vést paralelní knihu, do níž by byla zapisovány všechny příjmy komory, aby tak komora i úctárna měly podklady při případném sporu o tom, zda byly finance skutečně k rukám centrálních úřadů odevzdány či nikoli.²¹⁶ Úctárna dále měla dohlížet na vymáhání nedoplatků a dluhů a měla mít též významné slovo v personálních záležitostech zemských úctáren. Paralelně s instrukcí pro komoru vyšel rovněž pokyn přímo pro dvorskou úctárnu. Ten reflektoval uvedené postupy, zejména kontrolní činnost účetního a povinnost vést paralelní účty, všimát si chybných nebo podezřelých položek a dávat je k náhradě a také evidovat situaci kolem splátek půjček a jejich úroků. V listopadu roku 1571 se bývalý dvorský pokladník a stávající dvorský účetní Sebastian Fuchs vyslovil k potřebě navýšení personálu úctárny.²¹⁷ Zmiňoval se rovněž o tom, že by bylo vhodné, aby účetní personál doplnily osoby znalé specifik (a jazyků) jednotlivých zemí.

---

²¹³ M. Hengerer ve své stati o dvorské úctárně, na níž rovněž odkazuje název této podkapitoly, dokládá tyto závěry hloubkovým studiem nejen instrukcí, ale také dalších úředních materiálů zaznamenávajících návrhy na reformu úctárny. Mark HENGERER, *Herz der Hofkammer – haubt buech über das universum. Die kaiserliche Hofbuchhaltung zwischen Transaktionsdokumentation und Staatsgestaltung (16. bis 18. Jahrhundert)*, in: Gerhard FOUQUET (ed.). *Hofwirtschaft : ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Ostfildern 2008.

²¹⁴ S ohledem na evidenční a zároveň kontrolní činnost a zároveň pravidelnou povinnost pravidelné komunikace s panovníkem i dalšími centrálními úřady (a jejich financemi) poposiuje M. Hengerer dvorského účetního jako „...idealiter Gedächtnis- und Systematisierungsinstanz der Amtleute, der Hofkammer und des Generalschatzmeisters sowie Auskunftsinanz für Kaiser und Hofkammer.“ M. HENGERER, *Herz der Hofkammer*, s. 196. Instrukce pro buchhaltera z roku 1514 viz ÖZV I/2, s. 76–83.

²¹⁵ *Ibid.*, s. 265. Zpočátku se tak mělo dít jednou ročně, od roku 1571 čtvrtletně.

²¹⁶ *Ibid.*, s. 343.

²¹⁷ M. HENGERER, *Herz der Hofkammer*, s. 201. Nejednalo se vzhledem k objemu agendy o požadavek neopodstatnění, o čemž svědčí mj. fakt, že k roku 1584 úctárna čítala kromě hlavního účetního dalších pět účetních (Raítidiener) a jednoho ingrosistu, k roku 1595 ještě o jednoho účetního a ingrosistu navíc. Údaje k roku 1584 viz J. HAUSENBLASOVÁ, *Seznamy dvořanů císaře Rudolfa II. z let 1580, 1584 a 1589*, s. 77.

Ačkoli vzájemná sounáležitost úřadů byla v instrukcích i v praxi patrná od počátku, podřízení dvorské účtárny a jejího vrchního představitele dvorské komory bylo stanoveno až v instrukci vydané dvorské účtárně roku 1583.²¹⁸ Text rovněž uvádí rozdělení agendy mezi účetní, kdy ten z nich, který uměl maďarsky, měl mít na starosti maďarské i militární záležitosti, pro české záležitosti bylo zapotřebí osoby se znalostí němčiny i češtiny, další účetní se specializoval na správu říšských záležitostí (včetně kontroly účtů říšského pokladníka), čtvrtý na záležitosti rakouských zemí a pátý měl na starost těžební regál.²¹⁹ Velká pozornost byla věnována předcházení nesrovnalostí v účtech a nedodržování předešlých opatření, zejména v oblasti nedostatečné kontroly dvorské účtárny nad transakcemi, jež procházely dvorskou komorou. Právě od posílení kontrolní funkce (a také spolu signování některých dokumentů) si panovník sliboval minimalizaci možného pochybení a restů.²²⁰

3. 3 „...das alte mit dem neuen suo modo zu connectiren sei“²²¹

3. 3. 1 Kritika centrálních finančních úřadů

Instrukce z roku 1568 zůstala v platnosti stěží uvěřitelných 113 let.²²² Nový pokyn nebyl vydán ani po roce 1583, kdy část dvorské komory přesídlila společně s Rudolfem II. do Prahy a druhá

---

²¹⁸ Edice instrukce viz M. HENGERER, *c.d.*, s. 233–240.

²¹⁹ *Ibid.*, s. 234–235.

²²⁰ Hengerer v tomto kontextu upozorňuje na nezáviděníhodnou pozici účetních, včetně představitelů účtárny, kteří si upozorněním na nedostatky v účtech mohli zneprátnit nejen rady dvorské komory, ale rovněž významné představitelů císařského dvora. Někdy se tak sami stávali v podstatě „spolupachateli“ zločinu, což byl jeden z důvodů, proč o zjištěných nedostatecích, mlčeli. Mark HENGERER, *Instruktion, Praxis, Reform. Zum kommunikativen Gefüge struktureller Dynamik der kaiserlichen Finanzverwaltung (16. und 17. Jahrhundert)*, in: Stefan HAAS (Hg.), *Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik und Verwaltung 1600–1950*, Frankfurt 2008, s. 84–85. Doklad o těchto praktikách přineslo ve druhé polovině 17. století vyšetřování kauzy komorního prezidenta Georga Ludviga von Sinzendorf (v české verzi Jiří Ludvík Sinzendorf), který se podle některých dokladů neostýchal ostatní úředníky zastrášovat nebo přímo vydírat. Hansdieter KÖRBL, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.* Wien 2009, zejména s.171n, k tomuto případu blíže viz následující podkapitola.

²²¹ Citace pochází z dekretu pro dvorskou účtárnu a vyjadřuje snahu implementovat nové přístupy v oblasti centrálního účetnictví do struktury stávajících úřadů. Samotná myšlenka propojení tradičních úřadů a jejich praxe s (velmi opatrně přijímanými) novými postupy se jeví natolik určující pro pokusy o reformy dvorské komory a účtárny v 17. století, že se jevílo příznačným zaštitit tímto spojením celou podkapitolu. Originální text HKA, *Instruktionen*, Nr. 585a, fol. 1–6v, 1. Dezember 1707 (k. Dekret), základní body dokumentu viz M. HENGERER, *Herz der Hofkammer*, s. 221–223.

²²² To však neznamená, že by mezitím komora zcela „stagnovala“ a nereagovala na různé proměny a výzvy, které s sebou konec 16. století a první polovina 17. století přinesla. Komorní radové v případě potřeby vydávali separátní texty pro jednotlivé úřady a úředníky, což je praktika, se kterou se setkáme později i u české komory a jejich instrukcí pro úředníky (nejen) komorních panství. Edice některých pokynů pro dvorského pokladníka, dvorského válečného pokladníka, hlavního účetního ad viz Hansdieter KÖRBL, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.* Wien 2009, s. 441–499

(početně menší) část zůstala ve Vídni,²²³ ani v letech 1608–1611, kdy byla vláda nad habsburskými zeměmi rozdělena mezi Rudolfa a Matyáše. Pražská část komory tehdy spravovala komorní zboží na českém území a příjmy z Horní a Dolní Lužice, vídeňská odnož spravovala Matyášovu část (rakouské země, Uhry a Moravu).²²⁴ Po spojení území a znovuoústavení vídeňského dvora se znovu spojily i obě části komory, což se ostatně projevilo i na počtu personálu – v dubnu roku 1616 sestávala dvorská komora z přibližně šedesáti osob, avšak včetně pomocného personálu.²²⁵ Nicméně ani poté nebyl vydán nový text a nedošlo k tomu ani v době, kdy se země vypořádávala s následky třicetileté války, důsledky velké i malé kalady a v důsledku nákladných válek vedených v průběhu 17. století nadále narůstal státní dluh. Komora se tento neutěšený stav snažila řešit vypisováním mimořádných daní, výběrem záloh z budoucích příjmů (ať již z podřízených úřadů, z poplatků za cla a mýta, případně i spotřebních daní) a soukromými úvěry.²²⁶ Díky tomu se podařilo několikrát odvrátit státní bankrot a splácet nejpalcivější pohledávky císaře, nicméně v průběhu celého sledovaného období se sama komora potýkala s kritikou a objevovaly se návrhy na její reformu.²²⁷

---

²²³ Již v této době se nicméně objevovaly hlasy navrhuující se reformu úřadu, přičemž velmi radikální byly návrhy Karla z Lichtenštejna. V souvislosti s finanční správou navrhoval, aby se členy dvorské komory stávali zástupci českých, uherských i rakouských zemí a zeměpanských úřadů, v zemských komorách neměli zasedat ti, kteří měli inkolát v dané zemi. Tímto by byl naplněn prvek vzájemné kontroly a rozhodování ve prospěch celého soustátí (a jeho vládců), nikoli pouze té či oné země, navíc by v centrálním úřadu seděli lidé znalí specifik jednotlivých zemí. Lichtenštejn se vyjadřoval rovněž k potřebě změn na poli tajné i dvorské rady, dvorské válečné rady nebo dvorské kanceláře a zeměpanských úřadů přičleněných zemí. Viz K. STLOUKAL, *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II I–III*, in: ČČH 18, č. 4, 1912, v tomto kontextu zejména s. 389n.

²²⁴ K rozdělení došlo uvnitř komory rovněž mezi lety 1633–1637, kdy se část úřadu věnovala agendě Ferdinanda III. jakožto krále českého (zcela podřízena byla česká expedice), kdežto větší díl personálu nadále řešila císařské záležitosti. Po nástupu Ferdinanda III. došlo k opětovnému sjednocení. Viz M. HENGERER, *Ferdinand II. (1619–1637) und Ferdinand III. (1637–1657)*, in: Werner Paravicini (Hg.), *Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Ein dynastisch-topographisches Handbuch, Teilband I: Dynastien und Höfe (Residenzenforschung 15.I)*. Ostfildern 2003, S. 404–41, k tomuto období (avšak s takřka výhradním zaměřením na militaria) viz též Lothar HÖBELT, *Ferdinand III. (1608–1657). Mírový císař proti vůli*, České Budějovice 2015 (německý originál vydán roku 2006, český překlad Jan Kilián). Spisy vydávané dvorskou komorou jménem Ferdinanda jakožto českého krále viz ČDKM I–Čechy (dodatek), poř. č. 17, karton 70–75.

²²⁵ Komora čítala prezidenta (direktora), čtyři rady (ačkoli roku 1615 bylo zamýšleno rozšíření na šest radů, včetně viceprezidenta), šest sekretářů, šest koncipistů, dva expeditory, jednoho pomocného písaře, čtrnáct kancelářských písařů, dva kancelářské sluhy, dva dveřníky, pěšího posla, dále vrchního dvorského účetního, deset účetních, čtyři služebníky dvorské komory, dvorského pokladníka a kontrolora úřadu dvorského pokladníka. Viz HOCHEDLINGER–MAŤA–WINKELBAUER, *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit I/2*, s. 845.

²²⁶ Nejnověji k otázce úvěrového a daňového systému Habsburků a přístupu českých stavů k této otázce viz Petr VOREL, *Zahájení „české války“ v kontextu vládního bankrotu roku 1615*, in: ČČH 118, Č. 4, 2020, s. 893–963. Za poskytnutí rukopisu ještě před jeho publikováním prof. Vorlovi srdečně děkuji.

²²⁷ Návrh na rozsáhlé změny komory předložil již roku 1620 Gundakar z Lichtenštejna viz Thomas WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien 1999, s. 354–373. Komory se zřejmě zásadněji nedotkla dvorská reforma Ferdinanda III., která byla cílena na dvorské úřady a v rámci níž vznikly při dvoře poměrně zásadní dokumenty

Vycházela nejen od věřitelů, kteří kritizovali neschopnost komory sehnat finance na splátku úroků a dlužných částek, ale také od dalších složek finanční správy, včetně zemských komor a úředníků, jimž byla komora dlužná slíbený plat.²²⁸ Objevují se rovněž odkazy na neřádné „operace“ mezi úředníky a třetími stranami (často vojenskými i dvorskými dodavateli), které využívaly vzhledu do jednotlivých finančních toků a neváhali je využívat ve svůj prospěch.²²⁹ M. Hengerer dokládá, že kritika však mířila spíše k nižším úředníkům, kteří nebyli tak ošemetným terčem jako prezident a radní, těšící se panovníkově přízni.²³⁰

Úřadem, který byl nicméně podrobován kritice nejčastěji a která přicházela opakovaně i „zevnitř“, byla bezesporu dvorská účtárna. O tomto faktu svědčí nejen zprávy komorních radů a zemských účtáren, které odkazují k nepořádkům a těžkopádnosti dvorské účtárny, ale i dokumenty samotného hlavního účetního. Jeden z nich, obsáhlý, čtyřicetistránkový text z roku 1612 vidí hlavní příčiny problémů účtárny v nedostatku zkušeného a jazykově vybaveného personálu, odkazuje rovněž k pozdnímu a nekompletnímu dodávání účtů ze strany zemských komor a jednotlivých úředníků, případně jejich naprosté absenci.²³¹ Vyplývá z něj dále, že instrukcemi požadovaná (a v praxi žádoucí) kontrola dvorské komory nebyla důsledně prováděna. Nezastírá ani chybu „lidského faktoru“, naopak přiznává nepořádného vedení a archivaci materiálů přímo ze strany účetních, a odkazuje na nekalé praktiky některých členů, na nichž participovali s osobami mimo úřad. Podchycení takových praktik nebylo pro buchhaltera, prezidenta komory nebo komorní rady snadné i s ohledem na početní zastoupení

(ceremoniální protokol, protokol dvorských instrukcí apod). K reformě Martin SCHEUTZ – Jakob WÜHRER, *Zu Diensten Ihrer Majestät: Hofordnungen und Instruktionsbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof*, Böhlau 2011.

²²⁸ Služebné nebo deputát určený pro úřední personál byl oblíbeným polem machinací. Sumy či naturálie nebyly předány tak, jak bylo vyměřeno, nýbrž pouze částečně, přičemž zbytek si ponechal někdo z úředníků dvorské komory. Zboží od dodavatelů (nejen luxusní komodity, ale také vojenské vybavení, jídlo, krmivo apod) pak bývalo nakoupeno za nižší cenu, než bylo vykázáno v účtech, a rozdíl sum opět plynul do pokladen osob, které nad transakcí držely ruku. Viz HOCHEDLINGER–MAŤA–WINKELBAUER, *c. d.*, 841–842.

²²⁹ Tuto skutečnost ostatně lze pozorovat i u konfiskací ve 20. letech, kdy právě komorní radové i kancelářský personál kanceláře komory nebo buchhalterie měli přehled o konfiskátech. T: KNOZ dokládá, že v řadě případů a žádali o jejich přidělení sami (někdy jim byla navíc odpuštěna část kupní sumy – jako projev milosti nebo jako náhrada za zadržený plat, nesplacené dlužní částky či předešlé služby), jindy mohli poskytovat potřebné informace dalším stranám nebo fabulovat odhady konfiskátů. Viz T. KNOZ, *Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006, s. 594n.

²³⁰ Tomuto stavu nepomohl rovněž fakt, že obvinění nebyli ve většině případů výrazně perzekuováni a své přečiny v podstatě skryli pod „těžkopádnost“ správy, nesprávně vedené účty apod. HOCHEDLINGER –MAŤA – WINKELBAUER, *c. d.*, s. 844.

²³¹ Uvádí se mj., že z úřadu rentmistra české komory nedostává hlavní účetní takřka žádné měsíční výkazy a ty, které zaslány byly, pravděpodobně nejsou v pořádku. Podobná situace panovala i u dalších komor. M. HENGERER, *Herz der Hofkammer*, s. 204

úřadů. S nárůstem agendy a postupující specializací došlo k rozčlenění účtárny mezi několik účetních radů, kolem kterých se vytvořila menší oddělení. K roku 1618 je jich uvedeno deset,²³² k roku 1717 dvanáct, přičemž vedle územního rozdělení probíhala specializace rovněž podle působnosti (mincovní expedice, expedice a registratura dvorských financí ad.). České oddělení, do jehož agendy spadaly rovněž písemnosti týkající se českých komorních panství, čítalo deset osob, dva účetní rady, dva vyšší úředníky, tři nižší úředníky, jednoho kontrolora a dva akcesisty.²³³ Další podrobná zpráva o činnosti účtárny z roku 1679 dokládá, že s neuralgickými body vyznačenými již ve zprávě z roku 1612, účtárna bojovala i nadále.²³⁴ Na centrální účetní úřad, stejně jako na úřady obou pokladníků je nadále poukazováno jako na stěžejní původce nesrovnalostí a nedoplatků, neboť účty, které vyhotovovaly (sestavovaly), byly předávány se značným zpožděním, některé s velkými nedostatky. Naznačeny jsou znovu i machinace, kterých se někteří členové aparátu dopustili v uplynulých letech, přičemž velká část sankcionovaných úředníků, kteří byli povinni nedoplatky uhradit, měla několikaleté prodlení se splátkami sum.²³⁵

Tento dokument předcházela poměrně významnému mezníku v dějinách dvorské komory, a sice rozsáhlému vyšetřování rozličných obvinění, které se snesly na hlavu samotného prezidenta dvorské komory Jiřího Ludvíka Sinzendorfa.²³⁶ Sinzendorf nebyl z podezřelých praktik obviněn poprvé, od roku 1657, kdy se stal prezidentem dvorské komory, byl vyšetřován

---

²³² *Ibid.*, s. 207.

²³³ Ludmila KUBÁTOVÁ, *K otázkám ústřední a české zemské finanční správy v 16. až 19. století*, in: SAP 25, 1975, č. 1–2, s. 101–104.

²³⁴ Zprávu vypracoval svobodný pán Johann Gabriel Selb, děkan právnické fakulty vídeňské univerzity a rada dvorské komory. Selb byl původně dolnorakouským mincmistrem, roku 1667 byl povýšen do rytířského stavu a v 70. letech získal titul svobodný pán. Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Díl II, N–Ž, Praha 2010, s. 211.

²³⁵ Selb jako jednu z nekalých praktik zmiňuje i kupčení s informacemi, tedy zřejmě předávání citlivých informací o stavu panovníkových financí (a pohledávek) dalším osobám, které na základě toho mohly lépe profitovat. Neubráníl se ani přímému útoku na dolnorakouského účetního Reischiho, který podle Selba postrádal pružnost v rozhodování, předával chybné účty a byl zřejmě také jednou z osob, která vynášela z kanceláře informace. M. HENGERER, *Herz der Hofkammer*, 209–211.

²³⁶ Mezi lety 1672 až 1680, paralelně s dvorským úřadem, vykonával Sinzendorf rovněž úřad prezidenta české komory. V tomto období rovněž rozšířil svou majetkovou základnu o panství v Čechách, kde získal velkou část statků zadluženého rodu Michnů z Vacínova. Petr MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 219–220. Sluší se také zřejmě připomenout, že to byl právě Sinzendorf, kdo předložil roku 1658 návrhu na reformu financí, která se týkala daňového systému, navrhovala zavedení nových typů daní a zpoplatnění některých komodit (včetně kolkovaných papírů) a také drobných měděných mincí pro vnitřní oběh, jejichž platební sílu by garantoval stát. Návrhu nebylo dopřáno sluchu, nicméně císař v patentu z roku 1659 snížil platební sílu zahraničních drobných mincí, kterými byl poválečný trh zaplaven, kterýžto krok je označován jakožto malá kaláda. Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české. Průvodce dějinami peněz v českých zemích*, Praha 2004 (2. vydání), s. 215–216.

opakovaně v 60. i 70. letech,²³⁷ nicméně osudným se mu stal roku 1680 „útok zevnitř“. V říjnu dostal Leopold I. do ruky obsáhlý popis Sinzendorfových provinění vypracovaný komorníkem Johannem Quintinem Jörgrem z Tolletu a Christophem Abelem z Lilienburku, sekretářem tajné konference. Rozjelo se rozsáhlé vyšetřování, během něhož byl Sinzendorf usvědčen ze zpronevěry takřka dvou miliónů zlatých a zbaven všech úřadů.²³⁸ Sinzendorfova aféra je velmi zajímavých případem sama o sobě, je ale také vnímána jako jeden z podnětů vedoucích ke změnám pojetí komorních financí a kontroly. Otevřela rovněž jakousi Pandořinu skříňku, letitou tradici rozličných mechanismů vedoucích k obohacování na úkor státní pokladny, a ukázala, že ani nejvyšší úředníci nejsou osobami zcela nedotknutelnými.²³⁹ Znovu vynesla také na světlo problematičnost propojení těch osob, které měly vzhled do státních financí, s úvěrovými konsorcií, dvorskými dodavateli a dalšími stranami. Na přetřes přišla v druhém gardu i celková ne hospodárnost a nekoncepčnost nakládání s financemi a otázka reformy účetnictví.²⁴⁰ Obsáhlou instrukci pro dvorskou komoru, která vyšla roku 1681,²⁴¹ lze tedy také do určité míry vnímat jako jednu z reakcí na tuto kauzu, respektive na diskuze, které se i díky ní na různých úrovních otevřely.

3. 3. 2 Epochenschnitt?

Období po vydání nové komorní instrukce, konkrétně roky 1680 až 1700 (1730) bývají v novější literatuře označovány jakožto významný předěl (nejen) v dějinách habsburské finanční správy²⁴², který byl poměrně dlouho neprávem opomíjenou vývojovou etapou,

---

²³⁷ Tehdy se na vyšetřování podílel nejen Raimond Montecuccoli prezident dvorské válečné rady, ale také jevyšší hofmistr Václav Eusebius z Lobkovic. K těchto kauzám viz H. KÖRBL, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.*, s. 157–168.

²³⁸ Průběh vyšetřování Sinzendorfovy kauzy je jádrem obsáhlé publikace H. Körbla, přináší rovněž bohatou edici dobových dokumentů a přehlednou časovou přímkou s vyznačením nejpodstatnějších okamžiků ve vyšetřování Hansdieter KÖRBL, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.* Wien 2009, zejména s. 171–340, ediční část s. 520n. K případu stručně též Mark HENGERER–Rostislav SMÍŠEK, *Dvorská komora a císařští obchodníci*, in: Václav Bůžek – Rostislav Smíšek (eds.), *Habsburkové: Země Koruny české ve středoevropské monarchii: 1526–1740*, Praha 2017, s. 700–702.

²³⁹ Sluší se nicméně zároveň dodat, že tento exemplární trest byl hned roku 1581 zmírněn, když císař udělil Sinzendorfovy milost a s výjimkou sumy 70 000 zlatých mu také odpustil zbylou dlužnou částku. *Tamtéž*, s. 701, vyjednávání a diskuze o výši sumy viz KÖRBL, *c.d.*, s. 308–328.

²⁴⁰ Viz M. HENGERER, *Instruktion, Praxis, Reform. Zum kommunikativen Gefüge struktureller Dynamik der kaiserlichen Finanzverwaltung (16. und 17. Jahrhundert)*, in: Stefan HAAS (Hg.), *Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik und Verwaltung 1600–1950*, Frankfurt 2008, s. 75–104

²⁴¹ Edice Geheime Instruktion 1681 viz ÖZV I/2, s. 592–664, dostupné online: <http://www.literature.at/alo?objid=19475> [2020–05–05]

²⁴² Historik Framz Balzek v tomto hledu pracuje s termínem *Epochenschnitt*, který se odráží i v názvu této podkapitoly viz Franz BALTZAREK, „*Finanz- und Steuerinnovationen im Habsburgerreich im Zeitalter zwischen 1680 und 1780*“, in: *Etatisation et bureaucratie. Staatswerdung und Bürokratie. Symposium der Österreichischen*

upozaďenou tereziňsko–josefiňsk˘ch reformami. Thomas Winkelbauer p˘mo definuje n˘kter˘ aspekty, kter˘ jsou pro toto etapu „p˘rodu“ typick˘. Zmiňuje p˘devšim Řsilı o racion˘ln˘jší organizaci Řst˘dnıch finan˘nıch Řrad˘, sledov˘nı, zaznamen˘v˘nı a n˘kolikastupňovou kontrolu v˘ech transakcı, uplatňov˘nı my˘lenky pl˘nov˘nıch „rozpo˘t˘“ monarchie, osamostatn˘nı a systemizace org˘n˘ zab˘vajıcıch se v˘le˘nou ekonomikou i její logistikou. D˘le uv˘dı zm˘nu p˘stupu ke kreditnı politice, v nıž je patrn˘ maxim˘lnı snaha o „vyt˘žov˘nı“ dom˘cıch v˘řitel˘ a s tım souvisejıcı snaha o nav˘šení dom˘cıho kapit˘lu a snıženı Řrokov˘ sazby.²⁴³ Na dv˘r rovn˘ž (i kd˘ž velmi pozvolna) pronikaly my˘lenky merkantilismu, jež mohly nabıdnout další v˘chodisko z neust˘leho nedostatku p˘středk˘ pot˘bn˘ho pro rozr˘stajıcı se administrativu, vydržov˘nı a z˘sobov˘nı st˘le arm˘dy, reprezentaci dvora i umořov˘nı dluh˘. Spojov˘n˘ jsou zejm˘na se jm˘ny a dıly Johanna Joachima Bechera, Ludwiga von H˘rnigka a Wilhelma Schr˘dera,²⁴⁴ kter˘m pop˘řav˘l do ur˘it˘ mıry sluchu jıž zmıňen˘ Christoph Abele, jeden ze str˘jc˘ Sinzendorfova p˘adu a jeho n˘stupce v Řradu prezidenta dvorsk˘ komory.²⁴⁵

Sluší se p˘itom zd˘raznit, že k t˘mto zm˘n˘m doch˘zelo v dob˘, kdy vedli Habsburkov˘ boje nejen s tureckou řıší (tzv. velk˘ tureck˘ v˘lka odehr˘vajıcı se v letech 1683–1699, navazujıcı ofenziva na Balk˘n), ale rovn˘ž s Francı (v˘lky o špan˘lsk˘ d˘dictvı mezi lety 1701–1714) a musela se rovn˘ž vyrovnat s R˘kocziho povst˘nım (1703–1711). William D. Godsey ozna˘uje v tomto kontextu obdobı mezi lety 1670 a 1720 za obdobı, kdy byl vytvořen „new fiscal–military system,“ respektive kdy se z habsbursk˘ monarchie st˘v˘ fisk˘ln˘–milit˘rnı

Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts, hg. von Moritz Csaky und Andrea Lanzer, Wien 1990 (Beihefte zum Jahrbuch der Osterreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts, 2), s. 27–38.

²⁴³ T. WINKELBAUER, *Nervus rerum Austriacarum*, s. 187–193, 212n, p˘ipadn˘ T˘Ž, *Die Habsburgermonarchie vom Tod Maximilians I. bis zum Aussterben der Habsburger in m˘nnlicher Linie, 1519–1740*, in: idem (ed.), *Geschichte Osterreichs*, Stuttgart 2015, s. 159–289, zde s. 195n (zde pro obdobı Josefa I. použív˘ p˘mo termın „Modernisierungsschub“).

²⁴⁴ V˘ichni t˘i muži se do Rakouska z řıše a pokusili se v Rakousku nejen o „my˘lenkov˘ prosazenı“ merkantilistick˘ my˘lenek skrze sv˘ dıla, ale tak˘ e založenı manufaktur a spole˘nostı odpovıdajıcıch dan˘mu sm˘šlenı. Jimi prosazov˘n˘ kameralismus (st˘fedoevropsk˘ forma merkantilismu) akcentovala stež˘jnı roli st˘tu v ot˘zk˘ch hospod˘rstvı, nutnost podpory manufaktur, řemesel a zem˘d˘lstvı „shora“ a ochranu dom˘cıho trhu i v˘roby (i za pomocı vysok˘ch cel na cizı zboží a odstran˘nı cel vnitřnıch), rekultivaci nevyužit˘ p˘dy a tak˘ omezenı zahrani˘nıho obchodu. Prosazenı takov˘ch postup˘ ale komplikovaly st˘tnı subvence, privilegia a monopoly, stejn˘ jako zdr˘havost investovat a v neposlednı řad˘ obavy z radik˘lnıch zm˘n. František STELLNER, *Hospod˘rsk˘ d˘jiny (16.–20. stoletı)*, Praha 2006, s. 25–26. P˘ehledn˘ viz Josef HAUBELT, *˘esk˘ osvıcenstvı*, Praha 2004, s. 126–127, Robert J. W. EVANS, *Vznik habsbursk˘ monarchie 1550–1700*, Praha 2002, s. 167–168, 196, p˘ipadn˘ *Velk˘ d˘jiny zemı Koruny ˘esk˘ VIII (1618–1683)*, Litomyšl 2008, s. 235n.

²⁴⁵ K Abelemu mj. S. SIENELL, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I.*, s. 222–233.

stát.²⁴⁶ Mezi charakteristické znaky takového státu patří budování silné (a stálé) armády, které bylo úzce provázáno s centralizací a byrokratizací, bez které by bylo efektivní vybírání daní pro vojenské účely nemožné. Kromě kontribucí a mimořádných daní měl mít takový stát rovněž stabilní kreditní politiku, která umožnila válečné výdaje v případě potřeby zafinancovat, centrálně řídit umořování dluhů a půjček (a z nich plynoucích úroků) a zároveň udržet důvěryhodnost státu před jeho (stávajícími i potenciálními) věřiteli.²⁴⁷ Godsey ve své práci upozorňuje na fakt, že nejen panovník a jeho centrální úřady, ale také jednotlivé země a představitelé zemských (ne pouze „zeměpanských“) úřadů sehrály v tomto procesu podstatnou úlohu. Byly to ony, kdo poskytoval finanční (zde nehovoříme pouze o kontribucích a dalších poplatcích, ale rovněž o půjčkách), materiální i „lidské“ rezervy, a jejich aparáty, které měly na starost praktickou stránku věci a její logistiku.²⁴⁸

Obsáhlá instrukce pro komoru z roku 1681 některé z těchto tendencí naznačuje, v otázce zamezení excesů podobných Sinzendorfově kauze však stále vsází na staré karty a snaží se optimalizovat a zefektivnit to, co již existuje. Těmi zůstávají striktně zavedené formální, procesní postupy mezi komorními rady,²⁴⁹ dalšími úředníky a zemskými komorami, tlak

---

²⁴⁶ William D. GODSEY, *The Sinews of Habsburg Power. Lower Austria in a Fiscal-Military State, 1650–1820*, Oxford University Press 2018, zejména s. 67–150., shrnutí 393–398. Tato práce přináší rovněž velmi zajímavé srovnání s Francií a její fiskální politikou, která dle Godseye vedla k určitému „odcizení“ elit a jejich panovníka a tudíž neochotě vypomoci „státnímu rozpočtu“ v kritických chvílích.

²⁴⁷ Charakteristika odkazuje k tradičním pracím P. G. M. Dicksona (*The Financial Revolution in England: A Study in the Development of Public Credit 1688–1756*, London 1967) i J. Brewera (*The Sinews of Power: War, Money and the English State 1688–1783*, London 1989), kteří nicméně vycházejí z anglického prostředí. Evropský kontext viz Richard BONNEY (ed.), *The Rise of the Fiscal State in Europe c. 1200–1815*, Oxford 1999.

²⁴⁸ K porovnání Michael HOCHEDLINGER, *Austria's Wars of Emergence, 1683–1797: War, State, and Society in the Habsburg Monarchy*, Modern Wars in Perspective series, London 2003. Ten sice v souvislosti s územními zisky Habsburků konstatuje, že monarchie v letech, kdy musela vést několik válečných konfliktů a získala nová území, „lacked the political, fiscal, and military infrastructure to sustain the earlier successes...“ (s. 205–206), i on ale charakterizuje období po tureckém obležení Vídně jako počátek strukturálních proměn habsburského soustátí, které jsou pro dějiny soustátí a jeho finanční správy velmi podstatné. K danému tématu rovněž plánovaná publikace William D. GODSEY – Thomas WINKELBAUER – Petr MAT'Á, *The Habsburg Monarchy as a Fiscal–Military State c. 1648–1815: Contours and Perspectives*, Proceedings of the British Academy/Oxford University Press, v době dokončování této práce v tisku. Velmi podnětný je rovněž výzkum S. Sandera–Faese, a to nejen díky zaměření autora na české reálie, ale rovněž vzhledem k sledování propojení linie centrální (habsburská) administrativa–správa českých zemí–patrimoniální správa (pro Eggenberský Český Krumlov) a roli panství na budování fiskálně–militárního státu tzv. „zdola“. Viz souhrnně Stephan SANDER–FAES, *Composite Domination and State Formation, 1650–1700: Manorialism and the Fiscal–Financial–Military Constitution in Habsburg Bohemia*. OH 19, č. 2, České Budějovice 2018, s. 151–190.

²⁴⁹ Zde pouze poznámka k početnímu zastoupení – roku 1658 čítala dvorská komora osm komorních radů, roku 1681 šestnáct a roku 1704 celem dvacet sedm radů. Dosáhnout plného (a smysluplného) plenárního jednání bylo v daném počtu de facto nemožné, docházelo zde proto k „rozbití“ jednání na samostatné schůzky, tzv. komise, konference nebo deputace. Körbl udává v práci i počty sekretářů a dalšího kancelářského personálu, díky čemuž lze konstatovat, že k roku 1704 čítal komorní personál cca 70 osob. H. KÖRBL, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident*, s. 115–120. Po roce 1705 byla komora „zeštíhlena“ na 32 osob. S podobným vývojem se nicméně potýkaly i další úřady, mj. tajná rada zřízená za Ferdinanda II., jež měla v době Leopolda I. již 60 členů

na celostní dokumentaci všech transakcí (čím více dokumentů shromážděných k jedné transakci, tím transparentnější rozhodování), zamezení osob nenáležejících ke komorním nebo účetním radům v přístupu k informacím o státních financích (včetně „fyzického“ zamezení přístupu do kancelářských prostor). Společným rysem s instrukcemi, o nichž bude řeč v souvislosti s českou komorou a jednotlivými úřady na komorních panstvích, byl důraz na vzájemnou kontrolu dvorské komory a dvorské účtárny a jejího personálu a snaha o vzájemnou provázanost při provádění úkonů. Výslovně se proto uvádí, aby komorní radové i účetní radové dodržovali stanovené úřední hodiny a participovali na zásadních jednáních.²⁵⁰ Připomenuta je znovu pasáž pocházející již ze staré komorní instrukce, podle níž všechny doklady o transakcích procházejících skrze sekretáře dvorské komory, registrátora či expeditora měly být rovněž předány k nahlédnutí či v kopii účtárně, což se v uplynulých letech nedělo. Zaznívá zde znovu rovněž požadavek na vedení speciálních a pravidelně aktualizovaných knih záznamů, které poslouží, bude-li třeba konzultace.²⁵¹

Systémovější změny v přístupu k fluktuaci financí a zdrojů v habsburské finanční správě i pojetí účetnictví lze ovšem pozorovat zejména na sklonku 17. století a jsou spojeny s osobou Gundakra Thomase ze Starhemberku. Starhemberk se stal prezidentem komory roku 1703 a setrval v úřadě do roku 1717, nicméně již na sklonku 17. století byl viceprezidentem a o jmenování do čela komory usiloval již roku 1700.²⁵² Hned v počátcích čelil velmi kritické situaci, neboť oslabenou státní pokladnu zasáhla další rána v podobě úmrtí Samuela Oppenheimera, dvorského faktora a velmi významného podporovatele válečných operací.²⁵³

---

a podobně jako u dvorské komory v podstatě nebylo možné projednávat záležitosti kolegiální formou. Viz Z. HLEDÍKOVÁ – J. JANÁK – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 119.

²⁵⁰ ÖZV I/2, s. 600, online:

<http://www.literature.at/viewer.alo?objid=19475&viewmode=fullscreen&scale=3.33&rotate=&page=609>
[2020–09–21]

²⁵¹ *Ibid.*, s. 659.

²⁵² Ke Starhemberkově osobě viz Brigitte HOLL, *Hofkammerpräsident Gundaker Thomas Graf Starhemberk und die österreichische Finanzpolitik der Barockzeit (1703–1715)*, *Archiv für österreichische Geschichte* 132, Wien 1976, zde s. 34–37, Holl vykresluje Starhemberkovu postavu velmi „plasticky“ upozorňuje tedy nejen na jeho „reformní“ činnost, ale rovněž na skutečnost, že i sám Starhemberk byl „člověkem své doby“ a nezdral se slabostí úřadu využít ve svůj osobní prospěch. K období, kdy byl prezidentem dvorské komory, stručně též M. HENGERER–R. SMÍŠEK, *Dvorská komora a císařští obchodníci*, s. 701.

²⁵³ K bankrotu Oppemheimerova podniku po jeho smrti a dopadu na císařské finance viz P. RAUSCHER, *Verwaltungsgeschichte und Finanzgeschichte. Eine Skizze am Beispiel der kaiserlichen Herrschaft (1526–1740)*. In: Michael Hochedlinger, Thomas Winkelbauer (Hgg.), *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung und Bürokratisierung. Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit* (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 57), Wien/München 2010, 185–211, zde zejména s. 194–197.

Aby byla zachována (nebo spíše obnovena) kredibilita císaře, byla jednak založena Vídeňská městská banka (1706) a posléze státní banka (Bancalität, 1714), které neřídila dvorská komora, nýbrž nově zřízená ministeriální bankovní deputace (Ministerialbancodeputation). Roku 1716 byla navíc ustanovena tajná finanční konference (Geheime Finanzkonferenz), která de facto dozorovala veškeré státní finance.²⁵⁴ Dvorská komora nadále obhospodařovala komorní zboží a regály a státní banka měla umořovat státního dluh, rozhodovat o úvěrové politice státu a dozorovat zemské bankovní úřady. Administrativa týkající se válečných výdajů měla od poloviny 90. let 17. století vlastní účetní kancelář a od roku 1697 převzaly administrativu přímých daní a jejich užití pro potřeby vojska speciálně zřízené deputace.²⁵⁵

Starhemberk si byl dobře vědom nutnosti strukturálních změn v rámci úřadů i samotné úřední praxe. Původní myšlenka udržovat informace o transakcích v maximálním utajení i uvnitř samotných úřadů, omezit přístup k určitým materiálům (zejména ze strany komory pro dvorskou účtárnu), jakkoli opodstatněná, byla v uplynulých letech zneužita samotnými úředníky komory i účtárny. Zejména pochopitelně těmi, kteří k citlivým materiálům přístup měli (na prvním místě pochopitelně prezident nebo viceprezident komory, sekretáři nebo vrchní účetní) a mohli si dovoluť zasahovat, různě je upravovat apod.²⁵⁶ Již v korespondenci dotýkající se vrchní účtárny na přelomu 17. a 18. století se objevuje pojem „totum“ a účetnictví je označováno jakožto „haubt buech über das universum“, které dle interpretace M. Hengerera odkazují ke skutečnosti, že kvalitně vyplněné, všeobsahující účty a potažmo tedy kvalitní účetnictví umožňuje zachytit naprosto všechny transakce, příjmy, výdaje, výnosy, dluhy a splátky a využít je nejen k reflexi stavu státních financí,²⁵⁷ ale též pro plánování čehosi, co

---

²⁵⁴ Starhemberk byl nejen členem ministeriální bankodeputace, ale od roku 1712 také tajné konference a od roku 1716 tajné finanční konference viz B. HOLL, *Hofkammerpräsident Gundaker Thomas Graf Starhemberk*, s. 35n.

²⁵⁵ HOCHEDLINGER–MAŤA–WINKELBAUER, *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit I/2*, s. 848–850, případně HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ, *c.d.*, s. 120–122. Tomuto systému odpovídalo rovněž rozdělení příjmů, ke kterému došlo již v průběhu 17. století. Kromě termínů camerale a contributionale se nově objevuje termín bancale, tedy prostředky určené k umoření dluhů a vytvoření jakési úvěrové rezervy. Sestávaly z příjmů plynoucích z určitých spotřebních daní a monopolů (solní monopol, cla a mýta, daň z transportu dobytka, vinný a pivní ták). Contributionale se užívalo ke krytí vojenských požadavků a plynuly na ně berně nebo mimořádné příspěvky povolované stavy jednotlivých zemí. Camerale pak nadále sloužily k financování dvora, státní správy, diplomacie apod. Ze starších prací viz Jan KAPRAS, *Přehled právních dějin zemí české Koruny. Díl druhý. Dějiny státního zřízení doby pobělohorské*, Praha 1935, s. 28.

²⁵⁶ HOCHEDLINGER –MAŤA –WINKELBAUER, *c.d.*, s. 843.

²⁵⁷ Kromě dřívějšího naléhání na pravidelná hlášení a porady, pevné obsahové struktury účetních knih a extraktů je rovněž zmíněna potřeba uchovávat další materiály související s transakcemi, tedy i patenty, nařízení, mírové smlouvy apod. HENGERER, *Herz der Hofkammer*, s. 216, případně WINKELBAUER, *Nervus rerum Austriacarum*, s. 187–192.

můžeme definovat jakožto „státní rozpočet“. Řešila se tedy i otázka, jak za tímto účelem instruovat zemské komory a jak upravit podobu jejich výkazů. V tzv. Methodu, dokumentu, jehož autorem byl sám Starhemberk, zašel šlechtic ještě o krok dále, když navrhl revidovat státní účetnictví po vzoru účetnictví obchodního (kaufmännische Buchhaltung, řečí pramenů *stilo mercantili*), které lépe zachycovalo toky prostředků, umožňovalo lépe sledovat zisk či ztráty i penzum (ne)zaplacených pohledávek.²⁵⁸

Ke Starhemberkem navrhovaným změnám nicméně Leopold I nepřistoupil, většího sluchu jim dopřál až Josef I. V prosinci roku 1707 inicioval rozeslání dotazníku, který obsahoval dvacet otázek a adresáty byli vrchní účetní, dolnorakouský účetní a vojenský účetní.²⁵⁹ Představitelé účtáren měli sdělit, za jakých podmínek by bylo možné dosáhnout Starhemberkem navrhované transparentnosti a naprosté „nezastřenosti“ účetního materiálu, jak systém nastavit tak, aby účetní i dvorští radní byli schopni vidět všechny finanční toky v jejich celistvosti, jak naložit s ideou „centrální“ pokladny²⁶⁰ a tudíž i propojení zemských komor. Roku 1713/1714 byl pro oba úřady, dvorskou komoru i účtárnu, zavedeny nové vnitřní řády, které se promítly i do nové instrukce vydané dvorské komoře roku 1717.²⁶¹ Instrukce reflektovala vznik výše zmíněné tajné finanční konference i státní bankality a samotná komora

---

²⁵⁸ Starhemberk zde pracoval s teorií jednoho hlavního deníku, který by byl přístupný pouze prezidentovi (zde měly být uvedeny všechny položky z protokolů, označené dle pravidel obchodního účetnictví buď pojmy *credito* či *debito* a přepočtené na jednu konkrétní měnu) a s dalšími pěti knihami (protokoly) komorní rady, kam budou chronologicky zapisovány všechny transakce dle určitého klíče. Dalším podkladem měla být tzv. hlavní kniha, kam se měly přepisovat položky z deníků dle pojetí *Má dáti a Dal*. Takto vedené knihy měly umožnit rychlé a přesné vyhledávání, stanovení jasné bilance státních financí, mimo to by umožnily v případě ztráty (nebo zfalšování) některého z dokumentů rekonstruovat toky na základě ostatních materiálů. K systému podvojného účetnictví a jeho vývoji v severozápadní Evropě viz Pavla SLAVÍČKOVÁ, *Účetnictví mezi tradicí a racionalitou v českých zemích od středověku*, Olomouc 2017, zejména s. 27–44. P. Slavičková v tomto kontextu upozorňuje na fakt, že knihy věnující se tomuto mechanismu účtování, jež vycházely v jižní i severozápadní Evropě od sklonu 15. století, se nepotkaly do této doby v úředních strukturách habsburských zemí s celkým ohlasem. Nejasná systematika účetnictví a podcenění jeho klíčové úlohy v plánování i nevyužití výhod kupeckého účetnictví nebyly ovšem problémem pouze habsburského soustátí, ale i dalších evropských států viz edice Anne DUBET – Marie-Laure LEGAY (dir.), *La Compatibilité publique en Europe 1500–1850*, Rennes 2019, přístupné online: <https://books.openedition.org/pur/107223> [2020–10–30].

²⁵⁹ B. Holl, *Hofkammerpräsident Gundaker Thomas Graf Starhemberk*, s. 91, 226–227., originál uložen v HKA, Instruktionen, Nr. 585, I–6vb, podrobná interpretace HENGERER, *Herz der Hofkammer*, s. 221–223.

²⁶⁰ Myšlenka jakési „generální poklady“ se ostatně neobjevuje zdaleka poprvé, zmiňována byla na poli dvorské komory několikrát již v první polovině 17. století a mezi její „propagátory“ patřil i Gundakar von Liechtenstein viz T. WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 174–176 a 236–260. Základní informace k jejímu ustanovení a podobě roku 1749, včetně popisného schématu Ch. SAPPER, *Die Zahlamtsbücher im Hofkammerarchiv*, s. 404–454, zde zejména s. 427.

²⁶¹ Plné znění instrukce viz ÖZV I/3, s. 203–300.

byla rozdělena mezi osm oddělení, tzv. kamerálních hlavních komisí.²⁶² Teritoriální rozčlenění nebylo roku 1714 zohledněno tak, jako v dřívějších systematizacích, navíc pravomoci komisí měly být posíleny na úkor prezidenta komory a pravidla plenárního rozhodování.²⁶³ Toto bylo však v instrukci z roku 1717 upraveno, kdy komise měly předjednat záležitosti posléze řešené kolektivně v radě. V následujících letech došlo k dalším proměnám v počtu komisí, tedy nejprve k rozšíření na dvanáct komisí, posléze k redukci na tři, roku 1736 byly komise zrušeny a jejich agenda byla předána referentům ustanoveným podle teritoriálního klíče.²⁶⁴

---

²⁶² HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 120, HOCHEDLINGER – MAŤA – WINKELBAUER, *c.d.*, s. 850.

²⁶³ Blíže viz ÖZV I/3, s. 63–120, zde rovněž personální obsazení komisí.

²⁶⁴ *Inventář fondu České oddělení Dvorské komory I. a II.*, zprac. Jaroslav Vodička, Josef Kollmann, č. fondu 184, odd. I., s. IV–VI.

4. Česká komora

4. 1 Počátky finančních úřadů

4. 1. 1 Zrod komory

V předešlé kapitole byla česká komora krátce představena především v kontextu hierarchie správy komorních panství, tedy jako úřad, který dohlížel nejen na správu panovníkových statků v českých zemích, ale také výnosy z regálu a daní, které byly panovníkovy postoupeny. Do komorní pokladny měla podle ní plynout solná i židovská daň, příjmy spojené s horním a mincovním regálem, dále cla, ungelt i poplatek za mýta, stejně jako výnosy rybníčního a lesního hospodaření či perkrechtu.²⁶⁵ Kromě uvedeného plynuly rukama komorních radů rovněž finanční či materiální dávky z církevních statků (zejména klášterů) zřízených či obnovených na královských statcích nebo z královských měst, jež měly po roce 1547 odvádět navíc zvláštní daň ve formě posudného.²⁶⁶ Tyto záležitosti ostatně komora (camera regis) obhospodařovala již od středověku a Ferdinand tak mohl odkazovat k dlouhé tradici úřadu v dějinách království.²⁶⁷ V podobě, v jaké byla prvním habsburským panovníkem ustanovena a (re)organizována následnými instrukcemi – podřízení dvorské komoře, hierarchizace, plenární jednání, pevné úřední hodiny a absolutní důraz na písemné úřadování – se však prakticky jednalo o zcela novou instituci. Jsou to ostatně právě tyto změny a nová ustanovení, díky kterým je česká komora označována jakožto první byrokratický úřad ustanovený v českých zemích.²⁶⁸

První instrukce pro komorní rady pochází z března roku 1527²⁶⁹ a byly v ní vymezeny základní kompetence personálu, strukturu úřadu a jeho vztah k dalším institucím. Komora byla

---

²⁶⁵ K jednotlivým platům podrobně J. KAPRAS, *Přehled právních dějin zemí české Koruny (2. díl)*, s. 100–113, s. 151–154.

²⁶⁶ Kromě posudného plynuly do komorní pokladny rovněž finance za prodeje některých statků zkonfiskovaných po prvním stavovském odboji roku 1547. K tomuto tématu souhrnně s odkazy na další literaturu P. VOREL, *Velké dějiny VII*, s. 195–204.

²⁶⁷ K použití termínu „komora“ pro prostředí českých středověkých knížecích a královských dvorů viz Libor JAN, *Několik postřehů k vývoji panovnícké komory, soudů a správy země*, in: Pocta Janu Janákovi: předsedovi Matice moravské, profesorovi Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci, Brno 2002 s. 75–83.

²⁶⁸ Viz HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 105.

²⁶⁹ K založení české komory tedy došlo jen dva měsíce poté, co byla Hofstaatsordnungem (re)konstituována dvorská komora. Vzorem pro instrukci „dceřině“ organizace se stala instrukce pro dolnorakouskou komoru, která existovala spolu s hornorakouskou komorou již před rokem 1526. Přepis nejen této první instrukce, ale i dvou

přítom od svého vzniku konstituována jako centrální finanční instituce pro země Koruny české.²⁷⁰ Kromě správy výše uvedených platů patřilo rovněž mezi stěžejní poslání české komory přezkoumání a následné umořování královských dluhů.²⁷¹ V počátcích se jednalo zejména o ty sumy, k jejichž splacení se Ferdinand zavázal ve volební kapitulaci pro český trůn,²⁷² těmto částkám se nicméně přidaly, jak už víme z předešlé kapitoly, další částky, které byli panovníkovi věřitelé dle vládce oprávnění anticipovat i na komorních platech z českých zemí. Sluší se v tomto kontextu připomenout právě někdejší panovnické statky a staletí přetrvávající přesvědčení panovníka, že jejich důchody mohou hrát v oddlužování a financování dvora zásadní úlohu. Vytvoření víceméně stabilní domény komorních statků mělo panovníkovi zajistit pravidelný zdroj finančních i materiálních prostředků, komora měla proto hned od počátku za úkol vést podrobné zápisy o těch statcích, které ještě panovníkovi náležely, případně které by bylo možné (a strategicky výhodné) vyplatit nebo zakoupit.

Pod dohled komory byly – často s nelibostí jejich představitelů – svěřeny dále některé tradiční či nově ustanovené úřady. V prvé řadě připomeňme mistra komory²⁷³ (od roku 1548 označovaný pojmem rentmistr) a knihvedoucího komory (de facto nejvyšší účetní, označovaný však i v českých pramenech často německým pojmem Buchhalter či puchhalter). Bližší pozornost jim bude věnována v následující podkapitole, zde tedy pouze připomínka, že se

---

následujících z let 1530 a 1548 viz V. PEŠÁK, *Dějiny ČK*, s. 295–358, originály viz NA, ČDKM IV Čechy 7–7/2, karton č. 28.

²⁷⁰ V počátcích svého působení představovala komora centrální finanční úřad pro Čechy, Moravu, Slezsko i obě Lužice. To se však změnilo po vzniku slezské komory (1557), retmístmistrovského úřadu na Moravě (1567). Slezská korespondence sice nadále procházela českou komorou a i moravský rentmistrovský úřad byl oficiálně podřízen komoře, jednalo se spíše o formální akt – oba úřady nezřídka se svými záležitostmi obracely přímo na dvorskou komoru. K zeměpanským úřadům na Moravě a jejich kompetenci (s odkazy na další literaturu) viz Tomáš STERNECK *Několik poznámek o správě veřejných financí na Moravě kolem roku 1600*, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C 53, 2004, s. 35–54, zde zejména s. 37–40, k provázanosti Lužic a jejich tradičních i panovníkem nově ustanoveným úřadům s českou komorou viz E. MAUR, *Die Böhmische Kammer und die Kammergüter in Böhmen*, in: HOCHEDLINGER – MAŤA – WINKELBAUER, *c.d.*, s. 898, případně Tomáš VĚLIČKA, *Instrukce pro hornolužické zeměpanské úředníky v 16. století*, in: HOP 11, č. 2, 2019, s. 125–134.

²⁷¹ Panovníkovy dluhy se dělily na dvě skupiny: tzv dluhy registrované (v pramenech označované jako pravé či spravedlivé) a dluhy mimořádné (milostivé). První skupinou byly úvěrové transakce, které proběhly podle normativně stanovených postupů, dluhy mimořádné byly původně odměnami za určitou službu, jejich nesplacením se však transformovaly do dluhu. Josef ČÍŽEK, *Věřitelé Ferdinanda I. ze zemí Koruny české v letech 1526–1545*, in: HO 21, č. 1, 2020, s. 7–8.

²⁷² K podrobnostem zvolení Ferdinanda Habsburského viz tradiční práci Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547 I/1*, Praha 1968, s. 37–47, ze starší literatury Antonín REZEK, *Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále Českého*, Praha 1877, o české volbě s. 9–58.

²⁷³ „Mistr komory a výběřčí všech plynoucích daní a pomocí, též řádných a mimořádných příjmů a důchodů našeho Království českého.“ V. PEŠÁK, *Dějiny ČK*, s. 31–32.

v úřední systematice jednalo v podstatě o zeměpanské analogie k dvorskému pokladníku (v případě rentmistra) a vrchnímu účetnímu. Komorní radové byli mimo to pověřeni dohledem nad mincmistrem (oficiálně od roku 1545), hejtmanem německých lén (od roku 1546), horním hejtmanem a jeho kanceláří (1530/1555–1570, v daném roce došlo k sjednocení s kanceláří mincmistra). Kooperace s vrchním hejtmanem komorních panství (1579) a úředníky jednotlivých komorních statků byla již naznačena, formálně byl komora pověřena též dozorem nad vrchním lovčím (1555), nicméně jeho představitelé podléhali přímo dvorské komoře a vedli s ní samostatnou korespondenci.²⁷⁴ V instrukci z roku 1548 byl mezi úředníky podřízené komoře zařazen rovněž komorní prokurátor.²⁷⁵ Úkolem jeho představitele bylo v prvé řadě hájení zájmů české komory v soudních záležitostech a také řešení sporů a vyšetřování kriminálních činů vztahujících se svou podstatou ke komornímu jmění. Byl zároveň jakýmsi právním poradcem komory, která mu byla povinna předávat všechny informace a materiály potřebné k vedení sporu, a radit se s ním v příslušných záležitostech.²⁷⁶

Na unikátní postavení české komory, která byla instančně podřízena dvorské komoře a tedy de jure nezávislá na zemských úřadech a zároveň pověřena dohledem nad některými z nich, bylo ze strany stavovské obce pohlíženo s nedůvěrou. Situaci nenapomohl ani dohled komory nad výběrem berní, ačkoli zde se jednalo spíše o kontrolní funkci.²⁷⁷ Zároveň spolu s komorou dvorskou spolunavrhovala (případně vydávala svá zdání) k článkům navrženým k projednání na zemských sněmech. S nelibostí se nazíralo rovněž na soudní pravomoci komory. Ty byly sice uplatňovány zejména v komorních záležitostech, mimo to však z králova pokynu radové zasedali též v soudu komorním či dvorském a královský prokurátor v soudu zemském.²⁷⁸

---

²⁷⁴ Relace nejvyššího lovčího, zejména pro druhou polovinu 16. a počátek 17. století viz NA, ČDKM IV, sg. Čechy 17/4, karton 37.

²⁷⁵ Podobnou provázanost lze pozorovat i u dolnorakouské komory a komorního prokurátora viz Jaroslav DEMEL, *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých, Díl I., Odd. I. Doba státu stavovského (až do roku 1620)*, Praha 1904, s. XLVIIn.

²⁷⁶ *Ibid.*, s. 150. V Demelově publikaci viz rovněž ediční část obsahující pokyny pro komorního prokurátora, případně části instrukcí české komory, které se dotýkají tohoto úřadu (přílohy na konci knihy).

²⁷⁷ Ve správě berní hrála hlavní roli česká kancelář a jejich vypsání bylo v pravomoci zemského sněmu, a to až do Bílé hory. Bezprostředně poté nebyly sněmy svolávány a výši berní určovala panovníkova nařízení. Nicméně i v Obnoveném zřízení zemském byla zemským sněmům ponechána jejich finanční pravomoc a právo schvalovat berně podle návrhu panovníka a upravovat jejich výši i podobu. V praxi byl nicméně panovník schopen pomocí postranních pokynů jednotlivým členům, direktorům, komorním radům i komisařům výsledky jednání výrazně ovlivňovat. Petr MAŤA, *Český zemský sněm v pobělohorské době (1620–1740). Relikt stavovského státu nebo nástroj absolutistické vlády?*, in: *Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku*, Opole 2000, s. 49–67.

²⁷⁸ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, Praha 1881, s. 51.,

Samostatnost komory, stejně tak fakt, že byla oprávněna vydávat jménem panovníka určité dokumenty a závazná nařízení, byly jablkem sváru mj. mezi komoru a českou (dvorskou) kancelář.²⁷⁹ V komorní instrukci z roku 1530 sice byla stanovena povinnost kontrasignovat závazné dokumenty oběma institucemi, nicméně nebyla vždy dodržována. V následujícím textu z roku 1548 bylo navíc přímo uvedeno, že česká komora není povinna plnit příkazy kancléře či požadavky české kanceláře, které nevychází z příkazu panovníka. Dvojkolejnost správy v některých sektorech tímto nevytizela a ze vzájemných stížností vyplývá, že zástupci obou kancelářů vstupovali navzájem do svých agend nejen v prvních letech po vzniku úřadů, ale i dlouho poté.²⁸⁰

Ambivalence úředního stejně jako personálního rázu se promítaly i do komunikace s dalšími úřady či zemskými úředníky. Uvést lze kupříkladu nejvyššího purkrabího, případně královského podkomořího, kteří sice vedli své oddělené agendy, ale finanční agenda, respektive její finální vyúčtování, bylo podřízeno kontrole české komory. Podkomoří se navíc posléze stal jedním z radů a byl tedy povinen zasedat při jednání komory. Nejvyšší mincmistr a hejtman německých lén zase považovali podřízení české komoře jako útok na suverenitu svého úřadu a bezkonfliktní nebyla ani komunikace se zemskými hejtmany.²⁸¹ Všechny tyto aspekty spolu s personální politikou panovníka, který do úřadu obsazoval nejen osoby v českém inkolátem, ale také příslušníky vedlejších zemí Koruny české,²⁸² včetně neurozených osob, byly častými jablky sporu mezi panovníkem a stavy. Odrazily se pochopitelně i do komunikace mezi

---

²⁷⁹ Název česká dvorská kancelář byl užíván stabilně až po jejím přesídlení do Vídně roku 1624, ojedinele se s ním však lze v pramenech setkat i v rudolfinské době. Více ke kanceláři viz Karel STLOUKAL, *Česká kancelář dvorská 1599–1608. Pokus z moderní diplomatiky*, Praha 1931, k vývoji úřadu a registratury rovněž J. KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého státu*, s. 26–45, aktuálně Petr MAŤA, *Die Böhmisches (Hof)Kanzlei*, in: HOCHEDLINGER –MAŤA –WINKELBAUER (Hg.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, s. 461–488, zde rovněž odkazy na starší literaturu.

²⁸⁰ Viz K. STLOUKAL, *Česká kancelář dvorská 1599–1609*, s. 101–102. Kancelář přitom komoru oslabovala i zásahy do činnosti úřadů, které byly podřízeny jejímu dohledu. Dokládá to mj. stížnost komorního prokurátora z roku 1594 poukazující na to, že nejvyšší kancléř odpouštěl pokuty, které prokurátor předešle vydobyl. *SC IX*, s. 136, více k zásahům kanceláře J. DEMEL, *Dějiny fiskálního úřadu*, s. 157.

²⁸¹ Ti dokonce roku 1539 odmítli vydat komoře jimi vybranou hotovost, neboť komora zadržovala jejich písařům služebné. Nebyli ostatně jediní, kteří měli u komory vysoké pohledávky – radové komorního soudu vymáhali téhož roku u komory pohledávky ve výši takřka 7200 zlatých. Jednalo se celkově o velmi kritický rok pro panovnickou pokladnu, na kterou tlačili věřitelé starých dluhů, veškeré výnosy se proto ubíraly tímto směrem. V. PEŠÁK, *Dějiny ČK*, s. 162, podobně s. 210–214.

²⁸² Opět k velké nelibosti stavů, kteří se odvolávali na volební kapitulace a slib, že nebudou do úřadu obsazováni cizozemci. Panovník kontroval faktem, že česká komora není zemský úřad, nýbrž panovníkem jmenovaný orgán, který se stará zejména o jeho užítky, je tedy na jeho libovůli, jaký personál zvolí. J. KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého*, s. 46. Faktem nicméně zůstává, že exponovaná místa prezidenta a radů komory se habsburští panovníci z ryze praktických důvodů snažili obsadit osobami, které budou přijatelní jak pro korunu, tak pro stavy.

komorními rady a jednotlivými zemskými úředníky. Dobové prameny podávají dokonce zprávy o situacích, kdy ti komorní radové, kteří byli zároveň zemskými úředníky, v podstatě vystupovali pouze pod těmito tituly – které jim ostatně také na rozdíl od postu v komoře zajistilo přednost při jednáních sněmu. Jsou známé rovněž případy, kdy žádali od panovníka záruku, že post prezidenta/rady komory nikterak nepoznamená výkon zemského úřadu.²⁸³

Komorní rady jmenoval panovník, který v tomto ohledu mohl přihlídnout k návrhu stávajících radů, dvorských komorních radů, případně zemských úředníků, rozhodl-li se je o radu požádat. Vybraný kandidát byl posléze uveden do úřadu, složil přísahu a také kauci.²⁸⁴ Ve svých počátcích nebyla česká komora (stejně jako jí nadřízená centrální instituce) nikterak početným orgánem. Tvořilo jej pětičlenné kolegium, v jehož čele stál nejvyšší rada, který byl nejpozději od roku 1548 titulován jako prezident komory²⁸⁵ a kancelářští úředníci. Druhá komorní instrukce z roku 1530 pevně stanovila úřední hodiny, které byli radové povinni dodržovat, a sice na tři hodiny dopoledne i odpoledne, hodinovou pauzou v poledne. Jakkoli rozporuplná mohla služba komoře být, nelze zároveň popřít, že byla od počátku strategicky výhodným východiskem pro kariéru ve službách císaře. Umožňovala i méně urozeným, ale loajálním a schopným jedincům získat díky službě poměrně slušný společenský kredit, nedocenitelné informace o toku komorních financí (a tedy i klíče k tomu, jak jich využít ve svůj prospěch) a pravidelný plat. Jednalo-li se navíc o osoby mající zkušenosti s úvěrovou politikou a také jasnou ideu, čeho chtějí tímto krokem dosáhnout (zisk nebo rozšíření pozemkového

---

²⁸³ Takto získal kupříkladu Jáchym z Kolovrat při (znovu)přebírání postu prezidenta české komory roku 1592 od císaře písemnou záruku, že jeho služba nebude v rozporu s povinnostmi, které měl jakožto karlstějnský purkrabí. Vyhotovení podobného ujištění, které mělo sloužit pro uklidnění Kolovrata, stejně jako dalších představitelů stavovské obce, doporučila ve svém dobrozdání i samotná dvorská komora. *SC VIII*, č. 22, s. 63.

²⁸⁴ Jedním z velmi podstatných kritérií při výběru odpovídajících uchazečů byla jak v předbělohorském období, tak v tom pobělohorském majetková základna a celkově solventnost dotyčného. J. Bérenger, který v tomto ohledu učinil srovnání s francouzským systémem, hovořil v daném kontextu o „prodeji úřadů“, který se v určitých podobách projevil nejen v centrálním, ale také v zemském prostředí. Jean BÉRENGER, *Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIe siècle (1650–1700)*, Paris 1975, s. 420–427. Mezi jejich projevy v rakouském prostředí zařadil právě i kauce a nucené půjčky, na nichž mohla být nominace do určité funkce postavena, stejně jako nárůst tzv. expektancí, kdy byl určité osobě za uhrazení specifikované částky přísliben konkrétní úřad. P. Mařa podobné praktiky naznačil i u řady českých aristokratů, kde půjčka vyšší částky peněz časově korelovala se ziskem vyšších úřadů, případně kdy byla v korespondenci šlechticů přímo zmíněna obava, že úřad získá osoba, která již „za něj zaplatila“. P. MAŘA, *Svět české aristokracie*, s. 178–183.

²⁸⁵ V literatuře bývá uváděno, že v 17. století navrhovala prezidenta české komory již pouze dvorská komora, nikoli česká dvorská kancelář, jak tomu bývalo předešle. Viz kupříkladu Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české, VIII. díl, 1618–1683*, Praha 2008, s. 173. Jednání o obsazení pozice komorního prezidenta nicméně ukazují, že ani v tomto období to nebyla výhradně česká kancelář, kdo vznášel návrhy na obsazení postu, nýbrž i další zemští úředníci a osoby, na něž se panovník sám (či některý z dvorských či českých radů) obrátil o radu. Jednání o tom, kdo má nastoupit do tohoto úřadu, mohlo být i jednou ze záležitostí, kterou se zabývaly zemské sněmy, neboť obě strany (jak panovník, tak stavovská obec, zejména ta předbělohorská) sledovaly v tomto směru své zájmy.

majetku, získání vyššího titulu apod.), pak mohli z této skutečnosti nejen ve společenské rovině, ale i jako věřitelé císařské pokladny, což byl vždy velmi rizikový podnik, vytěžit maximum.²⁸⁶

Vzhledem k jednoznačné orientaci na písemné úřadování i na skutečnost, že česká komora vydávala jménem panovníka některé listiny či mandáty, ležela velká zodpovědnost na kanceláři komory. V první řadě pak na bedrech komorního sekretáře, byl to právě on, kdo zodpovídal za formální stránku i za bezchybný obsah odeslaného dokumentu.²⁸⁷ Od roku 1548, kdy došlo k rozdělení sekretariátu na dvě expedice (českou a německou), působili při komoře dva sekretáři, každý pro jednu expedici.²⁸⁸ Při kanceláři byli dále vedeni koncipisté,²⁸⁹ expeditoři, registrátoři a posel/poslové.²⁹⁰ Písemnosti všednodenní, ty, které sloužily pro potřeby vnitřního úřadování instituce, a koncepty sloužící jako podklady pro oficiální, expedované dokumenty vyhotovovali obvykle kancelářští písaři.²⁹¹ Při kanceláři bývali přítomni rovněž kancelářští sluhové²⁹² a dveřníci.²⁹³ S ohledem na specializaci úřadů a rozrůznění agendy v průběhu 16. století je nutno upozornit na vzrůstající význam odborných referentů, kteří měli komorní rady pravidelně informovat o komorních záležitostech. Disponovali rovněž hlasovacím právem, které mohli využít při hlasování týkající se oblasti, na niž se specializovali.

---

²⁸⁶ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 218–222. Další velmi významnou „ingrediencí“ na cestě ke kýženému úspěchu byl podle Matěje vztah se dvorem, respektive s nejbližšími rádci císaře. Jejich intervence byla často klíčová, aby se daná osoba posunula v nepřeberném množství panovníkových věřitelů před ostatní a získala zpět alespoň nějaké prostředky (přínejmenším část úroků), náhradu ve formě pozemkového majetku či anticipací na příjmech některých komorních platů. Václav Bůžek dává v tomto kontextu do souvislosti i zakupování radů v okolí Pražského hradu, které bylo pochopitelně zčásti praktickou (každodenní přítomnost v úřadu komory), zčásti reprezentační. Radové mohli rovněž ve svých domech či palácích poskytovat ubytování dvořanům cestujícím s dvorem/ke dvoru a navazovat důležité kontakty. Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem0: Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*. České Budějovice 2006, s. 50.

²⁸⁷ Post sekretáře zastávali povětšinou příslušníci nižší šlechty nebo erbovní měšťané, včetně rodů původně nečeského, které Ferdinand i jeho nástupci obsazovali do centrálních i zeměpanských úřadů a kteří byli rovněž v nejednom případě panovníkovými věřiteli. Díky tomu získali nejen značný sociální kredit, ale rovněž podíl na některých konfiskacích a zástavách. Z předbělohorského období jsou známy osobnosti Jiřího Žabky z Limberka nebo Floriána Griespeka z Griespachu. Ke Griespekovi Václav BŮŽEK, *Florián Griespek z Griespachu ve stavovské společnosti předbělohorských Čech*, in: Jiří FÁK (ed.), *Gryspokové a předbělohorská šlechta*, Mariánská Týnice 1998, s. 11–17, k Jiřímu Žabkovi z Limberka a dalším šlechticům citovaný J. ČÍŽEK, *Věřitelé Ferdinanda I. ze země Koruny české v letech 1526–1545*, zde s. 19–21. Podobně jako

²⁸⁸ Be[o]heimischen Kammersecretari/deutschen Kammersecretari.

²⁸⁹ Kammerkanzlei concipisten.

²⁹⁰ Expeditor(en), Registrator, Bot(meister)/Boten.

²⁹¹ Kammerkanzleischreiber.

²⁹² (Kanzlei)diener.

²⁹³ Türhüter.

V systému administrace a registrace písemností česká komora převzala model dvorské komory a ostatních zemských komor a datovala své písemnosti dny a měsíci, nikoli pomocí svátků a významných dní církevního roku, jak bylo v dané době ještě u některých úřadů (včetně některých kanceláří podřízených panství) běžné. Tento systém usnadňoval kancelářskému personálu rychlou orientaci i následnou archivaci písemností.²⁹⁴ Podobně jako u dvorských úřadů byl i v textech pro komory od počátku kladen značný důraz právě na řádné vedení pomocných knih, tzv. register.²⁹⁵ V nich byly sice dokumenty tematicky rozčleněny a evidovány v celém znění, nicméně nezachycovaly celé penzum úřední komunikace, pouze vybrané písemnosti. Prim proto od počátku 17. století získaly komorní protokoly, zaznamenávající sice pouze registry, nicméně registry všech příchozích, expedovaných, ale i tzv. vysílaných spisů (tedy těch, které byly dočasně předány kanceláří k rukám jiného úředníka či úřadu).²⁹⁶ Logistiku uvnitř i vně úřadů zajišťovali výše zmínění komorní poslové, peší či jízdní, na větší vzdálenosti (zejména na trasách mimo zemi) bylo ale využíváno poštovních služeb.

4. 1. 2 Rentmistrovský úřad a komorní buchhalterie

Zmínky o mistrech komory²⁹⁷ pochází již z poloviny 14. století, kdy se jednalo o velmi významné posty, zastávané zpravidla představiteli nejvýznamnějších českých rodů.²⁹⁸ V jagellonském období jsou pak zmiňováni mistr (v jednotném čísle) a písaři královské

---

²⁹⁴ Při zakládání došlých písemností uváděl kancelářský personál pro rychlejší orientaci ve spisech nejen dataci písemnosti (případně datum přijetí, později též datum expedice odpovědi), ale rovněž stručný regist. V některých dokumentech jsou u jednotlivých odstavců též uvedeny poznámky písaře či sekretáře, jež komentovaly řešené záležitosti a sloužily k dohledání potřebných materiálů, připomenutí případné konzultace s dalšími úřady nebo ke koncepci samotné odpovědi. Více viz OP1.

²⁹⁵ První zaznamenávaly korespondenci se dvorem panovníka, druhé záznamy jednání panovníka a dvorských úřadů, které se týkaly komorních záležitostí, třetí vzájemné korespondenci české komory a dalších (zejména jí podřízených) úřadů, poslední pak finančních záležitostí. V. PEŠÁK, *Studie*, s. 114–144.

²⁹⁶ Josef KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého státu*, s. 48–50. Zde rovněž k obnově registratury po požáru roku 1541, podrobněji k vnitřní organizaci a uspořádání registratury a protokolů nejprve podle abecedněchronologického systému, který byl nahrazen chronologickým. Ten zachycoval spisy v daném protokolu tak, jak byly uloženy v měsíčních fasciklech (držících se jak chronologického, tak věcného klíče) jednotlivých sérií. Stará registratura byla přitom zřejmě uložena na Hradě ve sklepení pod zelenou světnicí (místnost komorního soudu), stejně jako registratura české kanceláře. Odkud byla roku 1603 přenesena do místnosti nad Vladislavským sálem, která byla vyklizena právě pro tyto účely.

²⁹⁷ Mistr komory byl označován jako „magister camere regalis.“ V pramenech se lze setkat též o s označením *supremis magister curiae* – nejvyšší mistr komory, které bylo užíváno pro nejvyššího představitele finanční správy ve chvíli, kdy bylo při komoře zapotřebí více mistrů komory pro rozličné agendy.

²⁹⁸ Mistr (či mistři) komory odpovídali též za úvěrovou politiku vlády a v nejednom případě byli oni sami panovníkovými věřiteli. Základní informace Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Velké dějiny země Koruny české 4/a., 1310–1402*, Praha 2003. 693 s. 524, 556.

komory, kteří zodpovídali za panovníkovy příjmy a jejich evidenci.²⁹⁹ Pod dohled komory byl tento úřad začleněn roku 1530, načež v instrukci z roku 1548 bylo již namísto titulu mistr komory užíváno termínu rentmistr.³⁰⁰ Zpočátku byl rentmistr de facto šestým členem kolegia, nicméně v průběhu druhé poloviny 16. století se postupně vyčlenil jako samostatná, byť s komorou neodmyslitelně spjatá kancelář s vlastními instrukcemi, kancelářským řádem a personálem. Pověřena byla administrací a evidencí všech dědičných, řádných i mimořádných důchodů a příjmů komory³⁰¹ a zodpovídala též veškeré vydání komory.³⁰² V těsném styku s rentmistrem měly být i všechny další úřady, které byly pověřeny nakládáním s hotovostí a měly se v manipulaci s ní řídit pokyny vydanými rentmistrem či samotnou českou komorou. Paralelně se vznikem rentmistrovského úřadu byl ustanoven rovněž úřad kontrolora rentmistra.³⁰³ Jednalo se v podstatě o zemskou paralelu dvorského úřadu nazývaného kontrolor úřadu dvorského pokladníka,³⁰⁴ jehož hlavní úlohou měla být kontrola rentmistrovky agendy a křížové zapisování údajů o všech transakcích, které kanceláři prošly či o kterých byla informována. Z daného dokumentu i z pozdějších instrukcí a nařízení však vyplývá, že představitel úřadu byl pověřen nejen kontrolou rentmistra, ale i některých dalších úředníků. V instrukcích bývá obvykle instruován společně s rentmistrem, nicméně stejně jako jiní úředníci získával i on samostatné pokyny, určené pouze jemu či jeho kanceláři.³⁰⁵ S ohledem na penzum agendy zřejmě nakonec převzal část rentmistrových úkonů.

Podobný vývoj jako u rentmistrovského úřadu lze pozorovat u účetního. Základní povinnosti buchhaltera stanovila již první komorní instrukce roku 1527, která mu předepisovala dohled

---

²⁹⁹ Jmenovitě viz J MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích*, Díl 1, s. 328–329.

³⁰⁰ V. PEŠÁK, *Dějiny ČK*, s. 338–339.

³⁰¹ Teoreticky tedy měly jít mimo rentmistrovský úřad daně a kontribuce, nicméně existují doklady, že představitelé úřadu byli pověřeni i dohledem nad berní – viz kupříkladu list rentmistra Eliáše Schmidgrabnera z Lusteneku z roku 1606, který dokládá, že již sedm let paralelně vedle úkonů rentmistra spravoval při kanceláři direktorů berně. *SC XI (2)*, č. 208, s. 354.

³⁰² K jakýmkoli vydáním přitom teoreticky měla mít komora vždy k ruce pokyn panovníka či jeho písemné svolení, které musely být uvedeny i v knize výdajů, a originál musel být uschován spolu s kvitancí a stvrzenkou (dlužním úpisem). V praxi však, jak dále uvidíme v příští podkapitole, docházelo k obcházení tohoto pokynu a proplacení částek, které momentálně nejvíce „pálily“ českou komoru a její představitele.

³⁰³ *Gegenhändler*, označovaný též jako *Gegenschreibier des Rentmeisteramts* viz koncept pokynu pro *Gegenhändlera* z ledna roku 1548. NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/19, karton č. 961.

³⁰⁴ Viz podkapitola 3. 1. 2.

³⁰⁵ Poměrně rozsáhlá je instrukce z roku 1586, která se týká komorních poslů, respektive jejich platové hodnocení, rozdělení tarifů za ubytování podle krajů, ročního období apod. Viz NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/19, karton č. 961, f. 19–32.

nad veškerými vyúčtováními, které komora činila. Dále byl pověřen řádným vedením účetních knih a jejich výtahů, ať už těch určených pro zápis do register účtárny, nebo takových, která sloužila pro potřeby komory či dvorské komory.³⁰⁶ Zdůrazněna byla i jeho kontrolní úloha nejen dovnitř komory, ale směrem k účetním dokladům (zejména pak důchodním účtům a pravidelným vyúčtováním), které komorou procházely. V případě, že odhalil nějaké nedostatky nebo měl pochybnosti o správnosti účtu, bylo jeho povinností upozornit radní a žádat po původci účtu nápravu. V instrukci z roku 1530 byl jako jeho pomocník zmíněn jeden komorní písař (později dva) a byl rovněž konkretizován druh register, které byl účetní povinen vést. Jednalo se celkem o sedm druhů register – o registra určená k zápisu komorního jmění (1), dále registra kvitancí (2), obligací a dlužních listů (3), zápisy o jmenovacích listech, provizích a milostech (4), registra zástavních listů, prodeju a zpětných prodeju (5), zvláště byla vedena registra pro horní a mincovní agendu (6) a také registra shrnující platy, příjmy, vydání i nedoplatky úředníků podřízených komoře (7).³⁰⁷ Po roce 1548, kdy došlo v souvislosti s nárůstem agendy k rozdělení komory na dvě expedice, doznala účtárna personálního navýšení. Napříště měla čítat hlavní účetní (jednoho pro každou expedici),³⁰⁸ čtyři účetní rady³⁰⁹ a dva písaře.³¹⁰

Významným letopočtem pro dějiny obou úřadů byl rok 1562, kdy došlo k vnitřní reformě rentmistrovského úřadu, jehož předlohou měly být rakouské rentamty.³¹¹ Rentmistr při té příležitosti získal k ruce další personál a také pokyny, jaké typy platů bude od jednotlivých úřadů přebírat, jak je bude sčítat, pod jakými kurzy by mělo docházet k přepočtům měny. Byl rovněž instruován, jakým způsobem vyhotovovat podklady pro expedice komory i účtárny a také jaké náležitosti má při převzetí/předávání hotovosti dodržovat. V této souvislosti měl být vydán rovněž nový kancelářský řád pro účtárnu, jehož vzorem měly být účtářské řády horní- a dolnorakouské komory.³¹² Jednalo se o další krůček k postupné unifikaci, která by

---

³⁰⁶ V. PEŠÁK, *Dějiny ČK*, s. 300–301.

³⁰⁷ Blíže L. KUBÁTOVÁ, *K otázkám ústřední a české zemské finanční správy v 16. až 19. století*, s. 111–112.

³⁰⁸ Be[o]heimischen/deutschen Buchhalter/Buchhalter der boheimbischen Cammer.

³⁰⁹ Raitrãth(e).

³¹⁰ Buchhaltereisreiber. Viz V. PEŠÁK, *Studie k dějinám královské české komory*, s. 78. Mimo to byla účtárna pověřena rovněž kontrolou horních a mincovních účtů, k čemuž získala další personální výpomoc. *Ibid.*, s. 346.

³¹¹ NA, ČDKM IV, sg. Čechy 7/15, karton č. 29, f. 804n.

³¹² Koncept viz NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/20, karton č. 961. Kancelářské řády byly vydávány separátně – pro českou komoru tak byla vydána instrukce pro komorního prezidenta a rady a pro komorní kancelář kancelářský

zautomatizovala a zrychlila činnost obou úřadů³¹³ i následné kontroly na centrální úrovni. Účtárnou měly přitom do budoucna procházet nejen důchodní účty, ale veškeré účty příjmů a vydání, a to včetně záznamů rentmistrovského úřadu. Mimo výše uvedených knih byla založena registra dluhů a pohledávek – zde tedy komora získala další významnou (a značně problematickou) povinnost a s tím související zodpovědnost za dohled nad umořováním panovnických dluhů a pohledávek. Došlo dále k rozšíření úředních hodin a sjednocení pracovních režimů účtárny a rentmistra, což usnadňovalo vzájemnou kooperaci. Pracovní doba byla stanovena na pět hodin dopoledne (7–12 hodin) a poté od 13 hodin, přičemž personál směl dle instrukce opustit kancelář až po odchodu rentmistra/buchhaltera a účetních radů.³¹⁴ Byla přitom vyžadována nejen přesnost, ale také bezchybná pracovní morálka – v případě pochybení v jedné z těchto oblastí mohl být dotyčné osobě jako výstraha snížen plat. Volné byly neděle, církevní svátky a den před svátkem měli úředníci dovoleno opustit kancelář již po dopolední „směně“.

Skutečnosti zakotvené do textů pro oba úřady byly vetknuty též do instrukcí vydaných Maxmiliánem Habsburským pro českou komoru a její účtárnu v lednu roku 1571.³¹⁵ Zde jsou zopakovány povinnosti účtárny vést kompletní evidenci účtů, register a knih dluhů a také přebírat pravidelné (čtvrtletní a roční vyúčtování) podřízených úřadů. V instrukci je také bližší specifikace toho, které účty patří pod českou a které pod německou účtárnu. Ne vždy se agenda účtářenských expedic kryla se záležitostmi, jež měla na starost česká a německá expedice komory, což může mást nejen soudobého badatele, ale někdy i tehdejší úředníky. Účty kanceláře komory i účtárny měla na starost německá účtárna, totéž platilo v dané době pro účty komorních panství, ovšem s tou výjimkou, že pro ty materiály, které byly psány česky (a takových byla nejen v 16., ale také v 17. století velká část), byl ustanoven účetní, který ovládal

---

řád, se kterým museli být komorní radové seznámeni. Stejně tomu bylo i u účtárny a rentmistrovského úřadu a jejich kancelářů.

³¹³ Což byl krok nanejvýš potřebný – v rozhodnutí dvorské komory bylo přímo uvedeno, že účtárna má i sto nezpracovaných účtů denně. Napříště byla proto povina zasílat jednou za dva měsíce informace, kolik účtů není zpracováno a za jakými úředníky tyto nedostatky zůstávaly. Ibid, základní informace L. KUBÁTOVÁ, *c.d.,s.* 115n.

³¹⁴ Text instrukce pro účtárnu z roku 1562 viz NA, ČDKM IV, sg. Čechy 7/8, karton č. 28, b.f.

³¹⁵ Oba texty jsou uloženy NA, SM, sg. J 18/20, karton č. 961, sv. 1, b f. Sluší se připomenout, že rok 1571 nebyl dílem náhody – téhož roku došlo rovněž k vydání instrukce pro dvorskou účtárnu. Podstatné aspekty vycházející z instrukcí a dopadající i do praxe podřízených úřadů byly delegovány hejtmanům a důchodním úředníkům na jednotlivá panství.

český jazyk.³¹⁶ U kancelářského personálu, který byl tabulkově přidělen k jedné či druhé expedici, se přitom očekávalo, že bude znalý obou jazyků, účetní praxe a terminologie úřadů, jimž byly účty kontrolovány (toto platilo v první řadě pro hornictví a mincovnictví) a zároveň bude pomáhat při té expedici, kde bude přetlak agendy markantnější.

Naznačené rozšiřování působnosti rentmistra i účtárny, nárůst kompetencí i kancelářského personálu, vnitřní diferenciacce, stejně jako přizpůsobení praxi rakouských úřadů byly významnými aspekty v postupné specializaci jednotlivých finančních úřadů a nezbytnými kroky ve snaze o centralizaci veškerých stupňů finanční správy habsburské monarchie. Stejně tak ale kladly na bedra zejména kancelářského personálu velkou tíhu zodpovědnosti, která šla ruku v ruce s apelem na absolutní pořádek a systematicklost. Stejně jako centrální úřady, zejména dvorská účtárna, byly tedy i zemské finanční úřady podrobovány kontrolám. Nacházely se rovněž pod neustálou palbou kritiky, která byla dána tu nepořádností, těžkopádností, tu nekvalifikovaností úřednictva, tu nedodržováním úředních hodin, nařízených postupů či způsobů registrace písemností. Není v podstatě od konce 16. a po celé 17. století textu určeného účtárně (či takového, který by účtárnu zmiňoval), který by neobsahoval zmínky o předešlých nepořádcích, případně neopakoval již dříve ustanovené náležitosti. Další paralelou s dvorskými úřady, kterou je možné po celé sledované období století zaznamenat, jsou snahy o redukci personálu účtárny. I (nebo snad zejména) v tomto prostředí se tedy, jak dále uvidíme, odrážela ona ambivalence byrokratizace úřadů, která s sebou na jedné straně přinesla velký důraz na písemné úřadování a tím pádem i potřebu kvalifikovaného personálu, na druhé straně však také velké náklady na udržování takového aparátu a jeho (nejen) materiální zajištění.

4. 2 Maxmiliánova, Rudolfova a Matyášova komora

4. 2. 1 Reformationlibell a nová komorní instrukce

Velmi zásadní informace o činnosti komory, rentmistrovského úřadu a účtárny (a jejich neduzích) podávají dokumenty vydané Rudolfem II. v rozmezí let 1582–1592. Prvním z nich je resoluce vydaná v září roku 1582,³¹⁷ na kterou se císař odvolával i v obsáhlé instrukci

---

³¹⁶ Více k dělení agendy mezi účtárny L. KUBÁTOVÁ, *c.d.*, s. 118–120. Nejdéle na konci 20. let 17. století byla však agenda komorních panství vyřizována českou expedicí buchhalterie, která rovněž úředníky instruovala, případně vydávala zdání k jejich požadavkům a připomínkám. Viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 19/7 (sv. 1), karton 2262, f. 7–10,

³¹⁷ Plné znění viz *SČ VI*, č. 154, s. 242–258. Dokument, který odkazuje k řadě aspektů rezonujících v realitě komorního úřadu i komorních panství dlouhá desetiletí poté, byl vydán v Augsburgu. Zde probíhal od počátku července říšský sněm, jehož se Rudolf II. účastnil. V Čechách přitom již od května sílila morová epidemie, která měla v Praze velmi dramatický průběh. Z toho důvodu se kancelář komory opakovaně přesouvala – nejprve se uvažovalo o přesunu do Kutné Hory, posléze úřadovala v Táboře a v Českých Budějovicích. Doklady o morovém

pro českou komoru vydané o desetiletí později.³¹⁸ Dokument byl vydán v reakci na relaci komisařů, kteří komoru vizitovali a již před vizitací dostali pokyny, jak mají českého komorního prezidenta a rady instruovat stran kancelářského a organizačního řádu, vyplácení platů, penzí, provizí a některých dalších, v nejednom případě předešle zadržovaných platů a mezd. Po vizitaci byl tento pokyn aktualizován a zaslán spolu s resolucí české komoře,³¹⁹ lze si tedy díky němu učinit poměrně přesnou představu o tehdejší struktuře úřadu. Zaměříme-li se na českou komoru, ta kromě prezidenta čítala i nadále pět radních, přičemž jedním z nich byl v daném období Hertvík ze Žejdlíc, který byl zároveň vrchním hejtmánem komorních panství, a Niclasen Skalski, královský prokurátor. Kromě dvou sekretářů, každého pro jednu expedici, jsou uvedeni tři koncipisté, dva u německé expedice a jeden pro expedici českou, jeden expeditor, jeden registrátor a posel (v dané době vykonáváno jednou osobou) a sedm písařů náležejících kanceláři komory,³²⁰ plus jeden kancelářský služebník. Další osoby nejsou jmenovány, z resoluce i pozdějších instrukcí nicméně vyplývá, že kromě těchto person se při kancelářích komory a dalších úřadů zdržovaly pomocníci či čekatelé. Byli to povětšinou mladí muži, kteří se učili „řemeslu“ a které bylo v případě uvolnění pracovní pozice možné okamžitě obsadit na uprázdněné místo.³²¹

Pod sekci Raitkammer je v první řadě uveden rentmistr a jeho kontrolor, písař, který byl povinen vést účty paralelně s ním a o němž byla řeč v předešlé kapitole. Dále jsou zaznamenáni oba vrchní účetní, český i německý, dva účetní radové, pět účetních³²² a sedm písařů při kanceláři účetního. Otázka finančního ohodnocení personálu je poměrně složitá, neboť kromě

---

vlnám v 80. letech opakovaně v citovaném čísle *SC* (k přesunu kanceláře komory s. 240 a 269), k morové epidemii 1582 viz Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Litomyšl 2003, s. 208n.

³¹⁸ Zde byla označována jako Reformationlibell „...wir noch im 82. Jahr bei Reformierung unsers böheimischen Kammerwesens *Mass und Ordnung gegeben, wie es mit Certificierung der Ausgaben und Fertigung der Geschäftel gehalten werden sollen...*“ *SC VIII*, s. 46. *Ibidem*, s. 56–58. Jedná se s největší pravděpodobností právě o tento text, neboť právě zde byla formulována řada článků, které byly posléze použity v dalších nařízeních a instrukcích pro českou komoru.

³¹⁹ *SC VI*, č. 155, s. 258–266.

³²⁰ Z resoluce pak vyplývá, že písaři byli vždy přiřazeni na výpomoc k určitému členovi kanceláře, nicméně bez ohledu na zařazení měli být k ruce tam, kde bylo jejich pomoci nejvíce třeba. Tato fluktuace byla přínosná pro obě strany – seznámení s agendou registrátora, ingrosisty, expeditora atd. rozšířila dotyčným obzory v otázce budoucího uplatnění a posílila též moment vzájemné, horizontální kontrole uvnitř komory „*wie es dann bei unser Hof- und andern Kammern auch also bräuchig ist.*“ *SC VI*, s. 251.

³²¹ Tuto praxi, jak později uvidíme, praktikovaly i vrchnostenské kanceláře na jednotlivých panstvích.

³²² Raitdiener.

základního platu (ordinari),³²³ který byl vázán k určité úřední funkci, mohli posléze úředníci získat ještě další finanční zaopatření, povětšinou označované jako extraordinari. Mohlo se jednat o dary z milosti, tedy příspěvek určený přímo pro danou osobu (nevázaný přímo na danou funkci). Mimo to mohli zástupci úřadů obdržet provize z určitých platů/důchodů, ať již časově omezené či doživotní,³²⁴ dále penzi, která však nebyla udělována automaticky, ale na žádost, či další, blíže nespecifikované sumy vydávané nad rámec platu (označené jako Zubußgeld).³²⁵ Z uvedených sum i z textu resoluce a pozdějších komorních instrukcí vyplývá, že sumy, které dostala dotyčná osoba navrch ke službě, neměly při personální výměně automaticky přejít na jeho nástupce. Naopak, o dalším postupu mělo být jednáno s dvorskou komorou, potažmo s panovníkem, který rozhodl, zda extraordinární částka bude nadále vyplácena (a z jakého důvodu) či nikoli. Odůvodněna mohla být kupříkladu odvoláním na předešlé služby v úřadu i mimo něj, ale stejně tak mohlo osobu, která měla pro danou práci předpoklady, motivovat k přijetí služby.³²⁶

Vizitační komisaři při kontrole odhalili velké nepořádky v archivaci a registrování spisů. Rozsah škod dokládá nejpřesvědčivěji zjištění, že od roku roku 1572 bylo zaregistrováno jen nepatrné množství dokumentů.³²⁷ S ohledem na to vydal císař paralelně s resolucí řád přímo pro kancelář a její registraturu.³²⁸ Řešena byla i vnitřní cirkulace spisů, která rovněž vykazovala

---

³²³ Pro představu – prezident komory měl v dané době vyměřen roční plat 600 kop, komorní radové po 250 kop, sekretáři po 150 kopách, koncipisté, expeditor a registrátor po 75 kopách a písaři po 50 kopách. Kancelářský sluha a dveřníci měli okolo 20–26 kop. Rentmistrův plat činil 271 kop, jeho kontrolor získával přes 132 kop, oba vrchní účetní a oba radové nad počty po 150 kopách, účetní dostávali 50 kop a písaři při kanceláři buchhalterie 40 kop. *ŠČ VI*, s. 259–260.

³²⁴ Zde opět nelze paušalizovat, neboť pro různé osoby, byť na jednom a téže postu v rozmezí několika let, mohly být sumy rozdílné a jejich výše opět závisela na řadě okolností, zejména však na předešlé službě panovníkovi (nejen v úřadu, ale i na bitevním poli, v diplomatických službách, jakožto věřitel panovnické pokladny apod.)

³²⁵ Petr Maťa je nazývá termínem „roční nalepšení“ viz P. MAŤA, *Svět české aristokracie: (1500–1700)*, Praha 2004, s. 203.

³²⁶ V textu není zmíněn deputát, který byl nicméně velmi podstatnou položkou úřednického platu. Jednalo se o fixní sumu stanovenou na výživu, cestovné i případné vydržování služebnictva, která mohla, ale nemusela být satureována hotovostí. Neobvyklá nebylavýplata v naturáliích a produktech režijního podnikání, jejichž celková suma mohla (nejednou významně) přesahovat samotné služebné.

³²⁷ *Ibid.*, s. 252. Rok 1572 není nahodilým letopočtem – roku 1571 proběhly rozsáhlé inventarizační práce pod taktovkou Eustacha Dunandta, registrátora a taxátora dvorské komory. Ty sice započaly již roku 1567, kdy byly odděleny spisy komory (a její staré a běžné registratury) a české kanceláře, nicméně pod díky Dunandtovi, kterého vyslal do Prahy Maxmilián II., získaly rychlejší tempo. Do konce roku byly vypracovány dva inventáře, zvláště pro obě expedice. Očekávalo se, že od tohoto okamžiku bude registratura vedena řádně a pravidelně. Josef KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého státu*, s. 51–55.

³²⁸ Kancelářský řád Rudolfa II. z prosince roku 1582, NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7, karton č. 958, 24f. O rok později došlo k revizi inventáře české registratury, zřejmě na popud nového registrátora Šimona Fiedlera, který

velké nedostatky – spisy nebyly vždy po vyjmutí z registratury deponovány tam, kam patřily, některé opisy písemností (ba dokonce ani jejich originály) nebyly k dohledání. To bylo dáno mj. tím, že si je radové v nejednom případě odnesli do svých domovů, kde stále částečně úřadovali. Resoluce odkazovala již na dřívější ustanovení dotýkající se čtyřtýdenní dovolené, na kterou měli komorní radové právo, nicméně s tím dovětkem, že i v tomto čase jsou povinni zajistit chod úřadu. O svém odjezdu v tomto případě (i v případě jiné, naléhavé potřeby opustit službu) museli informovat panovníka (nebo jím ustanovené zástupce) a vyčkat udělení povolení.³²⁹

Na zjištění, že některým úředníkům, kteří byli komoře podřízeni, nebyly dosud vydány instrukce, pak Rudolf reagoval nařízením vydat texty neprodleně. Paralelně s tím měly být aktualizovány ty ze starších instrukcí, které by byly vyhodnoceny jako zastaralé. Resoluce se dotýkala dále problematiky rukojemství (Bürgschaft), které byli úředníci mít zajištěno/ skládat při nástupu do úřadu. V tradičním pojetí sloužilo rukojemství jako záruka „poctivosti“ úředníka, za kterou ručila jiná osoba/jiné osoby nejen svým slovem, ale v případě potřeby i svým majetkem. V praxi šlo tedy o to, aby všichni, včetně těch méně majetných, ale pro výkon úřadu vhodných adeptů, byli schopni splatit případné resty, které by vznikly v době jejich působení.³³⁰ Vizitační komisaři nicméně během kontrol zjistili, že tento požadavek nebyl dodržován. Panovník proto kladl důraz na to, aby zejména ty úřední osoby, které nakládaly s penězi,³³¹ nebyly bez složení či zaručení rukojemství do služby přijaty. Text také odkazoval k nepořádkům ve vedení kas³³² i účtů u úředníků spravujících komorní statky. Odkazoval v daném kontextu na předešlé nařízení (vorige Verordnung), kterým se očividně komora ani úředníci neřídili. V resoluci byly uvedeny rovněž Fuggerovské půjčky zaručené na výnosu

---

chtěl zachytit stav registratury v době jejího převzetí a vyhnout se tak případným budoucím obviněním z nedostatků. J. KOLLMAN, *c.d.*, s. 57–59.

³²⁹ Dokument zmiňuje v tomto kontextu dva příkazy, které vydal komoře Maxmilián II. v září roku 1569 a v červenci roku 1570 a které měly řešit náležitosti spojené s absencemi úředníků. *SC VI*, s. 255–256.

³³⁰ V recipovaných pramenech se však kromě tohoto typu rukojemství objevují i situace, kdy se úředníci zaručili buď složením hotovosti, nebo zastavením určité části majetku a požadovali, aby byli zproštěni povinnosti stavět za sebe ještě rukojmí. Není proto vždy snadné rozlišit ji od kauce skládané rovněž při nástupu do úřadu. Ta měla být opět složena v hotovosti, respektive zaručena na jeho majetku. Objevovaly se ale i případy, kdy byla anticipována na platu dotyčného, na komorních panstvích povětšinou ve výši 1/4 či 1/3 ročního platu.

³³¹ „...Amtleuten, so Geldämter halten...“ *Ibidem*, s. 248.

³³² „...Gleichergestalt befindet sich, dass die Kassa mit den unterschiedlichen Schloßern bei allen Geldämtern, wie es wohl sein sollt, nit gehalten wurdet.“ *Ibid*, s. 249.

pardubického panství a požadavek, zda by bylo možné vyzvednout i nějaké prostředky ze sirotčích truhlic na panství k jejich pokrytí.

Většina výše uvedených článků byla rovněž včleněna do konceptu komorní instrukce z roku 1588 a do rozsáhlé komorní instrukce, která byla vydána v květnu roku 1592.³³³ Tento text byl v počátcích koncepcie této práce považován za analogii instrukce dvorské komoře z roku 1568 – i ta zůstala v platnosti po celé následující století a byla pouze aktualizována. Během archivních výzkumů se však ukázalo, že instrukce z roku 1592 má svého předchůdce v již zmiňované Maxmiliánově instrukci pro českou komoru z ledna roku 1571.³³⁴ Z tohoto textu ostatně přebírala názvy většiny článků (a tam, kde nebyla nutná aktualizace, částečně též jejich náplň). Mezi další recipované texty patřila obsáhlá instrukce pro účtárnu vydaná roku 1591,³³⁵ poznatky z libely z roku 1582 a některé instrukce a nařízení vydaná pro další úředníky.³³⁶ Jedním z velmi podstatných aspektů, kterými se však instrukce z roku 1592 přece jen liší od předchozích instrukcí (a kterým se spíše blíží textu z roku 1582), je jistá změna rétoriky. První čtyři instrukce se zaměřovaly zejména na vymezení hierarchie a kompetencí komory, její postavení komory vůči dalším úředníkům a úřadům, personální složení úřadu a stěžejní úkony náležející jednotlivým pozicím. Tento text však dává oproti dřívějším textům silnější důraz na negativní vymezení kompetencí, práv a praktických náležitostí, v nejednom případě s odkazem na škodlivé případy z dřívějších praxe úřadu/úřadů a jeho/jejich zástupců. Je to právě tato tematika, tyto odlišnosti a zmínky (ať již skutečně zaznamenané či prosvítající takřkajíc mezi řádky), které si zaslouží bedlivou pozornost. Nejenže s ohledem na dobu a skutečnosti, ke kterým se vztahují, ale dají se v nich rovněž zachytit určité neuralgické body, s nimiž se bude nejen komora, ale i vrchnostenské aparáty komorních panství velmi dlouho potýkat. To ostatně

---

³³³ Oba texty jsou uloženy v NA, ČDKM IV Čechy 78/4 a 7/5, karton č. 28. Přepis instrukce z roku 1592 viz *SC VIII*, č. 20, s. 27–62.

³³⁴ Koncept instrukce české komoře z 12. ledna roku 1571 NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7 (sv. 1), karton č. 958, b. f. Koncept je (stejně jako většina přípravných materiálů vzniklých při kanceláři) zajímavý průběžnými úpravami v textu, škrtnáním i prepisováním jednotlivých článků, které dovolují nahlédnout do procesu postupného koncipování písemnosti. Koncet kancelářského řádu určeného kanceláři komory a datovaného prosincem 1570 *Ibid.*, sg. SM S 49/6, karton 2163, b.f.

³³⁵ Tento text bohužel nebyl uložen pod sg. citovanou L. Kubátovou, ani v odpovídajících kartonech ČDKM.

³³⁶ Vzhledem k již řečenému faktu, že se i kolem ostatních úřadů podřízených komoře utvářely kanceláře s úředním personálem, který bylo rovněž nutné instruovat, podrobný popis organizace, kancelářských pořádků, kompetencí a specifika agendy měla být zakotvena (a, jak víme z resoluce z roku 1582, rovněž aktualizována) v separátních instrukcích. Daným úřadům (či jejich agendě) byly tedy ve všeobecné komoní instrukci z roku 1592 věnovány sice samostatné, avšak povětšinou nepřilíš rozsáhlé články. Výjimku v tomto ohledu nepřekvapivě představují účtárna a rentmistrovský úřad, jejichž agenda byla s komorou nejúžeji provázána a byly proto i v instrukci řešeny obsáhleji.

dokládají dovětky u některých pasáží přebraných z dřívějších textů, které uvádí, že přestože měli odpovědní úředníci dané pokyny k dispozici, případně byli již několikrát instruováni k nápravě, stále je neuvedli do praxe a nenapravili vytýkané nedostatky.

Hned mezi prvními články se objevilo ustanovení, které bylo rovněž součástí instrukcí pro dvorskou komoru, tedy připomínka určená všem komorním radům, radům nad počty i dalším úředníkům komory, že nejsou oprávněni vstupovat do služeb služeb dalších osob nebo institucí. Měli rovněž striktně zakázáno získávat od takových osob obdarování a nesměli za účelem vlastního profitu vstupovat do záležitostí, které měla komora na starost a kde by se tudíž mohli obohatit na úkor panovníkova profitu. Tato praxe byla běžnou součástí úřední reality nejen ve sledovaném období, ale i hodně dlouho po něm. Nelze vyloučit, že se postupně stala dokonce jedním z lákadel úřadu, neboť nejen prezidenti, ale i komorní radové, radové nad počty a další personál se díky povědomí o výnosnosti jednotlivých panství a statků i aktuální situaci panovnické pokladny často dostávali k zajímavým kariérním i obchodním příležitostem, případně získávali za výhodných podmínek (nejen) pozemkový majetek.³³⁷ V textu byla rovněž silně akcentována skutečnost, že prezident, radové i kancelářský personál jsou přísně povinni zachovávat služební tajemství a měli zakázáno poskytovat informace týkající se komorní agendy třetím stranám (zejména pak těm, o jejichž záležitostech se v radě jedná).³³⁸ Měli rovněž zamezit vzniku a dalšímu řízení kopií z úředních knih, které by mohly sloužit právě osobám zvenčí. Za nedodržení tohoto příkazu mohla být přitom podle instrukce dotyčná osoba propuštěna nebo stížena exemplárním (avšak blíže nespecifikovaným) trestem, který by další úředníky od podobných praktik odradil.³³⁹ Radové komory neměli též před radou probírat soukromé záležitosti, měli dodržovat kancelářský řád a do jednání nevnášet zmatky přeskokováním ze záležitostí jedné expedice do druhé.

---

³³⁷ Tento aspekt by si rozhodně zasloužil souvislý a velmi podrobný výzkum, neboť dříve zmiňované práce P. Rauschera, M. Hengerera či H. Körbla odkazují k získávání konfiskátů, pronájmů jednotlivých statků a panství či výhodným koupím jakožto k běžné praxi představitelů dvorské komory. Dávají je rovněž do souvislosti s kreditní politikou zúčastněných, kteří díky svým půjčkám panovníkovi mohli získat určitý úřad či čestnou funkci a díky nim poté přístup k dalšímu posílení svého postavení a nvyvýšení sociálního statutu.

³³⁸ *SC VIII*, s. 28–29. Tyto osoby neměly být také k plenárním jednáním zvány. Komorní radové s nimi rovněž neměli udržovat žádné kontakty, které by vedly ku prospěchu a obohacení zapojených stran na úkor komorních důchodů.

³³⁹ V originálním znění „... mit Entsetzung der Dienst oder auch anderer ernstlicher Straf gegen den Verbrechern, Andern zur Abscheuch, zu verfahren.“ *Ibid*, s. 29.

Až po tomto ustanovení byly uvedeny články odkazující k povinnosti radních jednat v plénu,³⁴⁰ dodržovat každodenní šestihodinové služby (mimo soboty a svátky) a zopakováno bylo svolení opustit úřad jednou ročně na čtyři týdny. Tento článek byl oproti resoluci z roku 1582 konkretizován. Stále platila povinnost žádat panovníka při opuštění úřadu o svolení, našly se však i výjimky. President komory mohl kupříkladu povolit krátkou neúčast některého člena komorního personálu, pokud potřeboval doprovodit svou manželku při cestě z Prahy na domovské statky nebo za jinými účely.³⁴¹ Instrukce pamatovala i na případ nouze, kdy kdokoli z komorního personálu musel opustit město ve spěchu, kvůli ochraně cti, rodiny (manželky a dětí) nebo majetku.³⁴² Nicméně ani v tomto případě neměl být úřad absencí zasažen a prezident nebo ten z radů, který byl pověřen vedením v době prezidentovi nepřítomnosti, musel být informován kam, za jakým účelem a na jak dlouhou dobu se dotyčná osoba ubírala. Dalším článkem, který byl převzat z předešlého textu a reagoval na dřívější nešvary, byl ten týkající se platu určeného nově jmenovaným komorním radům (potažmo kancelářským úředníkům). Ti měli nastoupit se základním platem a teprve posléze zažádat o finanční či materiální odměnu na přilepšenou. Z textu rovněž vysvítá, že registratura české komory, která byla od roku 1572 neúplná a jejíž náprava byla urgována už o desetiletí dříve, nebyla v dané době v o mnoho lepším stavu.

Dalším okruhem, který byl řešen v několika člancích, byly povinnosti komory stran přijímání a evidence výnosů z dávek, které obhospodařovala, a jejich dalšího přerozdělení. Většina výnosů přitom padla na uhrazení provozních nákladů a také na likvidaci panovníkových dluhů. Aby měla komora úplné a nezkalené povědomí o vlastní bilanci, měla vést velmi podrobnou evidenci veškerých přijatých i vydaných/postoupených sum, stejně jako dlužných částek a z nich plynoucí úroků. Stejně jako v instrukci pro dvorskou komoru byla v tomto kontextu zdůrazněna povinnost postupovat tyto materiály v opisech účetnímu a dohlížet na to, aby byly řádně registrovány, mj. i proto, aby se platby nedublovaly.³⁴³

---

³⁴⁰ Jednání rady přitom mělo být podle instrukce „*fein, friedentlich, einig und ohne Zank oder sunst ungebührliche hitzige Wort.*“ *Ibid.*, s. 31.

³⁴¹ S otázkou, jak „vyčlenit“ rodinu (a osobní služebnictvo) z byrokratizující se úřední struktury, se musely vypořádat v podstatě všechny stupně správy, od dvorských úřadů, přes českou komoru i vrchnostenské úředníky na jednotlivých panstvích, kterým bývaly opakovaně vyčítány příliš velké náklady vynaložené na výživu rodinných příslušníků a sloužících.

³⁴² *SČ VIII*, s. 30.

³⁴³ V instrukci byla také velmi silně a opakovaně zdůrazněna důležitost pravidelných kontrol účtárny ze strany prezidenta a ostatních rad komory české. Ti si dokonce na účetní agendu měli vyhradit určité dny v týdnu a

Instrukce se v tomto kontextu zmínila o speciálních berní schválených sněmem roku 1586, které měly sloužit pouze a přímo na splátky některých panovníkových dluhů. Komora měla zostřit dohled nad výběrem (minulých i budoucích) berní a daní a vybrat značné nedoplatky, které nedoputovaly do panovníkovy pokladny. Právě tyto nedoplatky, zejména na posudném (a později nápojových daních) přispěly podle panovníka významnou měrou k platební neschopnosti komory. Instrukce dále podtrhovala povinnost sekretáře a buchhaltera každý rok uvádět, jaké částky a komu byly z vybraných sum vyplaceny,³⁴⁴ aby bylo zřejmé, jak se umořovalo dluhové břemeno.³⁴⁵ Mimo to mělo každý týden proběhnout setkání prezidenta komory (či některého z radů, kterého tímto úkolem prezident pověří) a rentmistra, během něhož měli dotyční zkontrolovat a zaevidovat, kolik financí se v pokladně nachází, zda a případně nač jsou anticipovány a s kolika z nich lze naopak volně nakládat. Při svých jednáních měli též kontrolovat rentmistrový zápisy (cedule), opět nejdéle v týdenních intervalech, předat je ke kontrole účtárně a zaslat výtahy dvorskému pokladníkovi.³⁴⁶ Důležitou informací obsahuje rovněž pasáž týkající se truhel s hotovostí. Truhly měli u sebe v kancelářích i někteří další úředníci (včetně prezidenta a radů), což se mělo změnit a hotovost se měla soustředit pouze do rukou rentmistra. I ostatní úřady nakládající s hotovostí měly předávat finance do rukou rentmistra co nejčastěji a nezadržovat je dlouho ve svých pokladnách či s nimi nijak dále „neobchodovat“, nepůjčovat je apod.

---

dohlédnout na to, aby nedocházelo k žádným zdržením v běžné agendě ani v uzávěrkách a přehledech pro dvorskou komoru tak, jak tomu bývalo zvykem. *SC VIII*, s. 35–36.

³⁴⁴ Panovník na jiném místě komorním radům přímo vytkl, že přestože měli již deset let k ruce podklady, jaké sumy mají být splaceny prioritně, nedrželi se jich a postupovali finance na (z panovníkova pohledu méně důležité) položky, jakými byly platy, provize či dary z milosti.

³⁴⁵ Zmíněn byl stejně jako v minulém textu bankovní dům Fuggerů, jimž byly splátky zajištěny na některých sumách spravovaných českou komorou, mj. na důchodech pardubického panství, největšího a rovněž nejvýdělečnějšího celku komorního komplexu. Jiřík Adlspach z Damsdorfu, hejtman pardubického panství v letech 1563–1591, i česká komora se v korespondenci opakovaně ohrazovali proti skutečnosti, že panovník svolil k tomu, aby faktoři Fuggerů zajížděli přímo na panství a přebírali hotovost zde (i mimo smluvené termíny), navíc bez vypsání validní kvitance. Ze zpráv hejtmána Adlspacha vyplývá, že Fuggerové měli díky faktorům velmi dobré informace, dozvěděli se mj. o snahách české komory domoci se alespoň části výnosu z daného panství a skrze své faktory proti takové praxi okamžitě ostře vystoupili. Viz list Adlspacha komoře z roku 1575, kde odkazuje k ostrým napomenutím fuggerovského faktora Ergarta Wolfa, NA, SM, P 70/30, karton 1647, b. f. Více k danému období Z. RŮŽKOVÁ (VLASÁKOVÁ), *Mezi kladivem a kovádlinou. Vrchnostenský aparát pardubického panství*, s. 74, 100, 176 aj.

³⁴⁶ Rentmistr měl mít zároveň přehled o všech částkách, které byla komora povina vyplácet a vést k nim důkladnou evidenci. Všude, kde docházelo k vydáním, musel přitom rentmistr postupovat dle předem daných instrukcí, částka musela být schválena ze strany dvorské komory, respektive dvorského pokladníka, a teprve posléze mohl rentmistr skutečně pustit peníze či poukazy na určité platy z rukou. To vše opět s kvitancí, která obsahovala všechny potřebné náležitosti. *SC VIII*, k rentmistovi a jeho agendě s. 45n.

Mimo výše uvedené skutečnosti měla podle instrukce komora povinnost velmi poctivě archivovat veškeré údaje o platech či pozemkovém majetku, který byl zastaven nebo pronajat. Komorní radové měli dokonce za úkol zavést do instrukce pro pronajímatele povinnost vést s komorou korespondenci a poskytovat jí klíčové informace o stavu daných panství/výnosech ze zastavených platů. Panovník se dále v textu věnoval otázce dělení komorního majetku nebo alodizaci některých částí, o níž v některých případech žádali nejen zaměstnanci komory, ale i vrchnostenská úředníci. Ani jeden z uvedených postupů neměl být dovolen, komora měla naopak zajistit, aby komorní statky zůstaly v maximální možné míře intaktní. V textu byly také pochopitelně obsaženy zásadní pokyny ke všem oblastem, které komora dozorovala. Obširně se věnovala problematice horního a mincovního regálu (a dodržování instrukcí a patentů, které se k těmto sekcím vztahovaly), lesního hospodářství a dalších. Panovník udával komoře rovněž povinnost upozornit jej i dvorskou komoru na data konání zemských sněmů, ke kterým měli komorní radové vždy doložit, jaké články sami k jednání doporučují. Zopakována byla rovněž povinnost vizitovat pravidelně všechny podřízené úřady a nezatajovat ani neodkládat řešení případných nedostatků, které byly při takových kontrolách zjištěny.

Směrem k instruování podřízených úřadů byla v instrukci znovu přítomna výtku týkající se rukojemství, neboť ani přes předešlé napomenutí nebylo od nastupujících úředníků důsledně vyžadováno.³⁴⁷ Komora se bránila tím, že některé osoby, jinak vhodné pro výkon funkce, z různých důvodů naplnění tohoto závazku odmítaly, bylo proto ve vybraných případech odstoupeno od jeho vymáhání. Instrukce požadovala, aby do budoucna do úřadu jmenovány či ve službě ponechány pouze osoby, které složily takový závazek.³⁴⁸ Panovalo-li pak jakékoli podezření, že se kterýkoli z úředníků komory či z úřadů jí podřízených dopustil činu, který jakkoli ohrozil panovníkovy zájmy, měl být postaven mimo službu a komora měla – do doby, než by byla událost prošetřena – zajistit chod úřadu. Zopakován byl článek z roku 1582 vyzývající českou komoru k vydání instrukcí pro ty úřady, které ji neměly, a k aktualizaci

---

³⁴⁷ *SC VIII.*, s. 51–52.

³⁴⁸ Nejen z hlediska české komory, ale rovněž v kontextu reality komorních panství bylo velmi podstatné i ustanovení hovořící o spoluvíně a finanční spoluúčasti *gegenhandlerna/gegenschreibera*, respektive jakéhokoli jiného úředníka, který byl pověřen dohledem nad financemi. Podle instrukce měla tedy v případě restu nést spoluzodpovědnost za vzniklé škody. *Ibid.*, s. 52. Tento aspekt se česká komora již opakovaně pokoušela uplatnit i na komorních panstvích, kde měl jako kontrolor důchodního písaře působit hejtman panství, u sirotčího písaře pak purkrabí.

stávajících textů.³⁴⁹ Instrukce odkazovala i ke skutečnosti, že v minulosti někteří z úředníků přijížděli do Prahy a cestovali za svými soukromými záležitostmi. Do budoucna měly být proto k účtům za cesty předkládány i povolání ke komoře či ke dvoru, případně zprávy o charakteru cest, potvrzené komorou. Teprve na základě takové dokumentace mohla být proplacena (pasírována) suma za cestu.³⁵⁰ V závěru textu rovněž zazněl tradiční pokyn, aby byla instrukce, stejně jako kancelářský řád a pokyny pro účtárnu, které byly vydány o rok dříve, pravidelně (konkrétně o suchých dnech) předčítány nahlas a tak udržovány v živé paměti.³⁵¹

4. 2. 2 Spory o subordinaci

Předešle citovaná instrukce byla obsáhle interpretovaná nejen kvůli svému dlouhému trvání, kterým výrazně zasáhla do století následujícího, ale také pro význam, který jí byl přisuzován ve starší historiografii. F. Roubík ji označil za text, který české komoře přinesl určitou suverenitu a jisté posílení moci v porovnání s dvorskou komorou.³⁵² Odvozuje tuto skutečnost zprvu z faktu, že instrukce zástupcům české komory přiznávala právo účastnit se jednání dvorské komory, které se týkaly majetkových a finančních otázek českých zemí.³⁵³ Za druhé se odvolává na požadavek reciproční výměny účetních materiálů mezi oběma komorami tak, aby byly obě strany dostatečně informované o fluktuaci financí a platební bilanci úřadu. Nelze zastírat, že obě skutečnosti představovaly pro komoru a pro českou stavovskou obec a její představitele důležitý krok. Je však nutné zařadit ji do širších souvislostí a pokusit se ji interpretovat s ohledem na další dobové prameny a skutečnosti.

Již vícekrát byla v této stati zmíněna skutečnost, že česká komora byla podřízena dvorské komoře a že tento fakt byl od počátku trnem v oku představitelům českých stavů a zemských úřadů. Problematika podřízenosti úřadu a práva dvorské komory vydávat pokyny a nařízení pro českou komoru byla teoreticky podchycena vyjádřením subordinace v instrukci z roku 1568, nicméně oba úřady se v tomto směru nadále potýkaly. Zcela nové pole působnosti se českým komorním radům otevřelo po přesídlení císařského dvora do Prahy roku 1583, kdy bylo pro

---

³⁴⁹ Tento apel se odrazil mj. v koncipování obsáhlého textu určeného hejtmanům komorních statků, jehož první podoba je známa z let 1603/1604 a jež byl, podobně jako zmíněné komorní instrukce posléze, s určitými úpravami vydáván po celé následující století. Více viz pod kapitola 8.2. 2 a 8. 2. 3.

³⁵⁰ *Ibid.*, s. 49–50.

³⁵¹ *SČ VIII*, s. 61–62.

³⁵² F. ROUBÍK, *Slavatův pokus o nezávislost České*, s. 475.

³⁵³ *SČ VIII*, s. 34–35.

prezidenty komory snazší dosáhnout audience přímo u Rudolfa II. a řešit některé záležitosti přímo (a v nejednom případě pouze) s panovníkem. Jáchym Novohradský z Kolovrat a Štěpán Jiří ze Šternberka se rovněž účastnili jednání tajné rady, jednalo-li se o otázkách dotýkajících se českých zemí, potažmo kompetencí komory, a byli zvyklí přednášet komorní záležitosti přímo při jednáních s panovníkem.³⁵⁴ Ke stejnému postupu docházelo i při vydávání různých písemností, které bývaly postupovány přímo k Rudolfovým rukám, nikoli nejprve dvorské komoře. Byla to pro českou komoru a její zástupce z řad stavovské obce rozhodně příznivá situace, nicméně je nutno mít stále na paměti, že i v tomto období byla de jure stále česká komora podřízena komoře dvorské. Ústupky stran protokolu a účasti prezidentů při významných jednáních byly důsledkem vyjednávání, nikoli systémovou a automatickou záležitostí. Tato skutečnost se naplno projevila v prvních dvou desetiletích 17. století. Toto období bylo poznamenáno mnoha střety, nejen těmi věroučnými, ale také tureckou válkou a draze vykoupeným mírem (a tedy větším daňovým zatížením země), spory mezi Rudolfem II. a Matyášem, rozdělením habsburských držav a jejich znovuspojením do rukou Matyáše Habsburského, po němž následoval přesun císařského dvora zpět do Vídně. Komora se přitom potýkala s velkým schodkem, narůstajícím dluhem a rovněž s nedostatkem dalších potenciálních věřitelů, které odrazovala insolvence komory.³⁵⁵

Samotní prezidenti a komorní radové pak poukazovali na problematičnost subordinace pramenící nejen z kompetenčních nejasností, ale též ze skutečnosti, že představitelé dvorské komory měli mít rozhodující slovo v řadě správních, hospodářských i finančních záležitostí inkorporovaných zemí. Zástupci jednotlivých komor se proti tomuto postupu ohrazovali a upozorňovali, že se neblaze odráží na hospodaření a finanční i účetní stabilitě komory, která se dostávala do situací, kdy na ní vázla řada pohledávek, které nebyla schopna plnit, neboť sama byla v značné platební nouzi. Centrální úřad přesto své pozice nadále využíval a výnosy

---

³⁵⁴ Již bylo uvedeno, že Jáchym Novohradský z Kolovrat se úřadu ujal (již podruhé, poprvé byl prezidentem – komory v letech 1575–1577) roku 1592 a vykonával jej do roku 1597, kdy byl vzhledem k obvinění z vraždy jiného šlechtice ze dne na den zproštěn úřadu. Štěpán Jiří ze Šternberka spravoval komoru mezi lety 1597 a 1601, toho roku byl jmenován jejím prezidentem a v tomto postu setrval do roku 1606. Dalším prezidentem se stal až Abraham z Donína, jmenovaný do úřadu 1611, roku 1612 byla však komora opět spravována správcem, tentokrát Mikulášem z Gerštorfu. Mezi lety 1606–1611 byl post prezidenta neobsazen a místo něj řídil komoru správce (Krištof Želivský ze Sebusína, po něm Kašpar Kaplír ze Sulevic). Datace korigovány dle HOCHEDLINGER – MAŤA – WINKELBAUER (Hg.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, s. 901.

³⁵⁵ Roubík uvádí pro roky 1605–1607 průměrný roční schodek přes 108 000 kop míšeňských, v letech 1611–1614 pak takřka 120 700 kop míšeňských, přičemž v roce 1610 činily celkové dluhy české komory přes 2 000 000 kop míšeňských, a to bez dluhů vázících se k Horní i Dolní Lužici a Kladsku. František ROUBÍK, *Slavatův pokus o nezávislost České komory*, in: Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám (1872–1932), Praha 1932, s. 469–470.

z různých platů (včetně těch budoucích) používal jako záruku nejen na dlužní a jiné závazky panovníka, ale i samotné dvorské komory. Zástupci komory nebo vyslanci osob či společností, které měly záruky na platech z Čech, dokonce vyrazili přímo do rentmistrovského úřadu (nebo na uvedená panství) a přebíraly finance přímo zde. Snažili se tak (v podstatě proti všem instrukcím) obejít zdoluhavý proces fluktuace prostředků přes jednotlivé úřady a získat je pro okamžitou potřebu co nejrychleji.

Za této konstelace se stal roku 1612 prezidentem komory Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Přesun dvora a znovuspojení pražské a vídeňské části dvorské komory znamenalo rovněž návrat k praxi komunikace českých komorních věcí výlučně přes dvorskou komoru, což ostatně Matyáš potvrdil i ve svém listu místodržícím.³⁵⁶ Panovník, uvažující o reformě v úřadu komory i účtárny, také po komoře vyžadoval návrhy, jak by bylo možné eliminovat dluhy váznuocí na české komoře, respektive na komorních platech.³⁵⁷ Již tradičně byl vznesen rovněž dotaz na to, jakými cestami by bylo možné navýšit výnosy nejen z komorního zboží, ale i z ostatních sektorů, jejichž správou byla komora pověřena. Na tyto podněty Slavata reagoval v obšírném dokumentu, který byl schopen skrze českou kancelář postoupit přímo tajné radě a obejít tak dvorskou kancelář.³⁵⁸ Z textu je patrné, že jej Slavata vypracovával s ohledy na podněty ostatních komorních radů – sám přímo upozornil na to, že některé články byly již v předešlých letech akcentovány. Podobně jako jeho předchůdci přitom Slavata viděl jako největší problém české komory její podřízenost komoře dvorské. Odkazoval přitom na staleté tradiční pojetí správy královských financí, které nikdy dříve nebyly podřízeny nikomu jinému nežli panovníkovi. Návrat k této tradici by umožnil komoře rozhodovat o záležitostech českého království samostatně, s přihlédnutím ke všem specifikům a okolnostem, jichž dvorští radové nebyli schopni dohlédnout.

Komorní rada byla ostatně dle Slavaty podrobena kritice ze strany ostatních úředníků, kteří nesouhlasili s nepopulárními kroky požadovanými dvorskou komorou, a zároveň posměchu, že

---

³⁵⁶ List Matyáše místodržícím ze 7. listopadu 1612, v NA, SM, inv.č. 130, sg. S 49/1, karton 61, b. f.

³⁵⁷ Pohledávky za českou komorou byly enormní a v průběhu následujících měsíců a let se ještě navyšovaly, a to nejen dílem nově poukazovaných sum, ale také s narůstajícím počtem suplik zasílaných císaři ze strany osob sloužících na dvoře jeho bratra. Pověštinou upozorňovaly na dlužné částky vážící se k jejich osobám (nevypáčené služné, sumy za zboží, vykonané služby ad.) a Matyáš posléze nařizoval české komoře dané částky uhradit. Supliky jednotlivých osob viz Archiv Pražského hradu, fond (Česká) Dvorská komora z let 1529–1621, sg. D K, inv. č. 694n, karton 5.

³⁵⁸ Koncept uložen tamtéž, sg. S 49/6 (sv.2), karton 2164, f. f. 1–23, rozbor František ROUBÍK, *Slavatův pokus o nezávislost České komory*, s. 472nn.

měla natolik omezené pravomoci, že s těmito rozhodnutími nemohla takřka nic učinit. Řešením mělo být předání většiny rozhodovacích pravomocí české komoře a její podřízení přímo panovníkovi tak, jako tomu bylo u české kanceláře, která rovněž nebyla podřízena kanceláři dvorské. Slavata proto navrhol rozdvojení komory na dvě části. Prezident české komory, jeden rada a oba sekretáři by mohli doprovázet dvůr a informovat tak panovníka o českých financích, zatímco oni by dostávali informace z Prahy, z komorní kanceláře. I další argument souvisel s otázkou autority a společenské prestiže úřadu. Slavata zmiňoval nelibost, s níž předešlí prezidenti komory i čeští komorní radové, z nichž většina pocházela z panského stavu,³⁵⁹ referovala o nejcitlivějších otázkách zemských financí dvorské komorní radě, v níž zasedali povětšinou příslušníci nižšího stavu. Stavěl se též proti zásahům do jmenování komorních radů, o něž se dvorská komora pokoušela, vizitačních komisařů i do koncepce pokynů pro vizitační komise. Prezident dvorské komory se vyjádřil ke Slavatovým požadavkům nepřekvapivě zamítavě, mj. s odkazem na to, aby tento postup nevytvořil nebezpečný precedens pro další zemské komory.³⁶⁰ V textu se hovořilo i o vydání nové instrukce, nicméně další dochované texty pochází až z pobělohorského období.³⁶¹ Slavata se poté uchýlil k praxi svých předchůdců a pokoušel se některé dokumenty konzultovat přímo s panovníkem (či skrze jeho rádce) alespoň při jeho přítomnosti v Praze.

Slavatovy snahy o soběstačnost komory, respektive o maximální možnou míru kompetencí je nicméně nutno vnímat nejen jako boj o moc, prestiž a místo u dvora, ale rovněž v kontextu finanční situace komory, která byla kritická.³⁶² Slavata v textu upozorňoval na skutečnost, že větší autorita komory a ozdravení komorní pokladny je naprosto nezbytná pro nabytí kreditibility před stávajícími i budoucími věřiteli. Poukazoval přitom i na kroky, které komoře v tomto ohledu opakovaně přitěžovaly. V první řadě se jednalo o delegování výdajů, které měly jít dle Slavaty za dvorskou pokladnou, na českou komoru (náklady na služebné dvorských úřadů, zálohy na obchodní pohledávky, dary z milosti, ale také pohledávky zahraničních věřitelů). Mimo to centrální úřad i přes zákaz zakotvený v komorní instrukci z roku 1592 nadále

---

³⁵⁹ Slavata v textu vyjmenoval všechny předešlé prezidenty komory i s výčtem jejich dalších zemských či dvorských úřadů, přepis F. ROUBÍK, *Slavatův pokus*, s. 475–76.

³⁶⁰ NA, SM, sg. S 49/6 (sv.2), karta 2164, f. 24–28.

³⁶¹ Jedná se o texty z let 1628 a 1633, více v následující podkapitole.

³⁶² Připomeňme, že dluh komory činil roku 1610 přes 2 00 000 kop míšeňských. Viz pozn. č. 355.

vybíral v zemi prostředky přímo, bez vědomí českých radů.³⁶³ Kritickému stavu nejen české, ale i centrální habsburské pokladny měly opakovaně již v minulosti „odlehčit“ mimořádně berně schvalované zemským sněmem, ke stejnému postupu se tedy panovník uchýlil i roku 1615. Tradiční paradigma³⁶⁴ o nelogickém kroku stavů, kteří schválili roku 1614 nejen jednorázový příspěvek panovníkovi a splátku dvou urgentních částek zahraničních věřitelů (plynoucí z různých druhů daní), ale o rok později také berni po 800 000 zlatých ročně na pět let dopředu a zároveň se zavázali ke splátce části panovníkových dluhů, podrobil ve svém aktuálním výzkumu Petr Vorel.³⁶⁵ Původní interpretaci založenou na Gindelyho práci je dle Vorla třeba podrobit zevrubnému výzkumu, založenému na mnohem širší pramenném základě, neboť situace nebyla zřejmě tak krystalicky jasná, jak ji popisuje Gindely. Roky 1614 a 1615 byly sice lety, kdy byly schváleny nejen jednorázové i dlouhodobé berně a splátky určitých dluhů, byla ale zároveň velmi jasně stanovena pravidla, na které segmenty (financování vojska, splátka domácích panovníkových úroků/jistin/dluhů, camerale, čistě pro zajištění dvora apod.) budou dané sumy, včetně panovníkem vypsanych mimořádných daní, využity.³⁶⁶ Vedle české komory přitom paralelně fungovaly komise pověřené dohledem nad berníky a nad zpětným výběrem nevybraných berní od roku 1597, nad nimiž měli dohled právě stavové. V podstatě zde tedy měla fungovat jakási dvojkolejnost správy, přičemž nejen české, ale i dvorské komoře byla odebrána možnost distribuovat prostředky dle jejího uvážení. Zároveň nebyly sumy velké většiny zahraničních věřitelů, které měly být anticipovány na platech z českých zemí, uznány. Právě proto P. Vorel užívá termín státní bankrot, neboť řada pohledávek tak v podstatě ze dne na den pozbyla krytí.³⁶⁷ Tento aspekt mohl sehrát (a s největší pravděpodobností také sehrál) podstatnou roli před i během stavovského povstání a jeho pacifikace a zasáhl rovněž

---

³⁶³ Tyto dva aspekty byly ostatně momenty sporu nejen mezi českou a dvorskou komorou, ale i mezi ostatními komorami viz cit. práce T. WINKELBAUER, „*Das Geld est sanguis corporis politici.*“, s. 143–159.

³⁶⁴ P. VOREL, *Zahájení „české války“ v kontextu vládního bankrotu roku 1615*, in: ČČH 118, Č. 4, 2020, s. 893–963.

³⁶⁵ Anton GINDELY, *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526 bis 1618*, Wien 1868 a přejímané posléze dalšími autory (E: Denisem, O. Plachtem ad.).

³⁶⁶ Výnosy z komorních panství hrály pochopitelně v tomto ohledu významnou roli a měla být sice přednostně určeny na splátku panovníkových dluhů, avšak pouze těch, které byly vedeny u domácích věřitelů.

³⁶⁷ Dle zápisu z roku 1623 se mělo jednat o dluhy v hodnotě 76 439 kop 39 grošů (včetně úroků) viz M. VOLF, *Obnovení nejvyšších zemských úřadů po Bílé hoře*, s. 36. Další recepce domácích i zahraničních fondů, která je v době dokončování této práce plánována v rámci projektu navrženého na GAČR, může ukázat, že se nejednalo o finální sumu.

významnou měrou do již tak rozjitřených (nejen) finančních poměrů mezi panovníkem a stavy, stavy a českou komorou i oběma komorami, zemskou a tou centrální.

4. 3 Na cestě 17. stoletím

4. 3. 1 Komora v dobách války

Po vypuknutí stavovského povstání byla kancelář české komory zabráná a veškerá hotovost, která byla v rentmistrovském úřadu, přepočtena a zadržena pro potřeby povstalců. Stavovská obec posléze využila jednoho z ustanovení výše zmíněného sněmu, podle kterého mohla v případě ohrožení země obrátit finance k její obraně.³⁶⁸ To se stalo nejen s příjmy plynoucími z berní a daní, ale také s důchody komorních statků, vůči nimž komora i nadále vystupovala jako nadřazená instituce.³⁶⁹ Určité zdání kontinuity ostatně zaručovala i skutečnost, že větší část kanceláře komory, včetně sekretářů Jana Pelhřimovského z Vyškořic a Abrahama Günzla z Günzlfeldu, zůstala po dobu povstání ve službě.³⁷⁰ Po příjezdu Fridricha Falckého stanul v čele komory Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic a část komorních výnosů posléze plynula na zajištění panovníkova dvora, část výnosů byla určena na deputáty, část byla přenechána k užívání sympatizantům povstalců. Po bělohorské porážce převzal komoru, účtárnu i rentmistrovský úřad spolu s dalšími úřady Karel z Lichtenštejna, respektive jím ustanovená komise. Ta okamžitě nařídila provést soupis všech hotových peněz, rentmistr byl povinen vykázat poslední provedené platby, sdělit, kolik a komu zbývá k splacení a zúčtovat korunovační berní Fridricha Falckého.³⁷¹ Roku 1621 se komora podílela na vypracování obširné relace o pozemkovém vlastnictví osob, které měly přímou či nepřímou účast na

---

³⁶⁸ Mimo to přistoupili stavové ke konfiskaci (či obstavení) majetku osob, které byly označeny za zpronevěřilé syny vlasti, případně těch, které měly nedoplatky na daních. Anton GINDELY, *Dějiny stavovského povstání léta 1618*, I. díl, Praha 1870, s. 396–411.

³⁶⁹ Spisy komory a direktoria NA, SM, inv.č. 1580, sg. K 1/212, karton 1078, k ústředním knihám (zejména registrům) z doby stavovského povstání viz M. VOLF, *Obnovení nejvyšších zemských úřadů po Bílé hoře*, in: SAP, roč. 27, č. 1 (1977), s. 3–52, zde s. 4–7.

³⁷⁰ Güzl se ostatně na své místo vrátil i po Bílé hoře viz Václav LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze. Díl 3. 1618–1625*, Praha 1951, s. 7–8.

³⁷¹ Ze stejného období pochází také německy psaná kniha služebních přísah jednotlivých komorních úředníků. NA, ČDKM rkp, č. knihy 121. Kniha začíná přísahou prezidenta a dále zachycuje nejen texty přísah pro komorní rady, sekretáře a kancelářský personál, ale též pro celý personál účtárny, rentmistrovského úřadu a další úředníky podřízené komoře. Mimo to jsou za zněním většiny přísah krátké zápisy ze 20. a 30. let zachycující kdo, kdy a za jakých podmínek přísahy složil. Frekventovanější jsou přitom zápisy u kancelářského personálu (ty sahají do 40. let), oproti tomu záznamy o složení přísahy prezidenta jsou pouze dva – z roku 1625 (Vilém z Vřesovic, ten skládal přísahu v češtině) a 1628 (Jiří Adam Bořita z Martinic). Viz OP2.

stavovském povstání.³⁷² Mimo to se sama vypořádávala s dopady předešlých válečných událostí a posléze čelila nárůstu agendy souvisejícímu s konfiskacemi a taxací zabraných/obstavených majetků.³⁷³ Vyrovnat se dále musela nejen se starými dluhy, ale i novými pohledávkami, které vznikly uznáním jistin a úroků na některých konfiskátech, jejichž noví majitelé byli ochotni převzít pouze oddlužené majetky. Navíc pochopitelně i komorní pokladnu postihly následky kalady, která nastala roku 1624.³⁷⁴ Podle Lichtenštejnovy relace z roku 1623³⁷⁵ byla komora dlouhodobě ve velmi špatné finanční situaci i z toho důvodu, že komorní platy plynuly na odměny císařových generálů nebo na zaplacení vojsk. Mimo výše uvedeného musela i nadále plnit svou úlohu ve vztahu k podřízeným úřadům, dohlížet na převádění rekatolizačních patentů do reality komorních panství (včetně výměny personálu) a odpovídat na podněty dvorské komory, aby nalézala nové zdroje příjmu.³⁷⁶

Titulárním prezidentem komory byl stále Slavata, kterého v době nepřítomnosti zastupoval Jaroslav Bořita z Martinic. Slavata se úřadu ujal po svém návratu z exilu, nicméně roku 1625

---

³⁷² K Lichtenštejnově roli v tomto procesu T. KNOZ, *Die Rolle Karls I. von Liechtenstein bei den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg*, in: *Studia historica Brunensia*, roč. 64, č. 1 (2017), s. 123–169.

³⁷³ K činnosti a mechanismům obou komor během konfiskací viz cit.práce T. KNOZ, *Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006, s. 588–62, případně TENTÝŽ, *Die Konfiskationen nach 1620 in (erb)länderübergreifender Perspektive. Thesen zu Wirkungen, Aspekten und Prinzipien des Konfiskationsprozesses*, in: Petr MAŤA – Thomas WINKELBAUER (hrsg.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740: Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006, s. 99–130, zde rovněž k procesu taxací a prodeje statků. K přerozdělování prostředků získaných konfiskacemi nejen v Čechách, ale i v dalších částech soustátí nejen ve sledovaném období viz T. WINKELBAUER, „*Das Geld est sanguis corporis politici.*“ *Notizen zu den Finanzen der Habsburger und zur Bedeutung des Geldes im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Wolfgang Häusler (Hg.), *Geld. 800 Jahre Münzstätte Wien*, Wien 1994, s. 143–159.

³⁷⁴ Cesta ke kaladě započala v Čechách teoreticky roku 1621 snížením obsahu stříbra v ražených mincích, prakticky se však k této praxi uchýlovalo už direktorium. V rámci honby za vyšším a stabilním zdrojem příjmu pronajal panovník roku 1622 mincovní regál nejen v Čechách, ale i na Moravě a v Dolním Rakousku tzv. mincovnímu konsorciu. V čele tohoto patnáctičlenného uskupení stál nizozemský obchodník Jan de Witte, dalšími známými členy byl již zmíněný kníže z Lichtenštejna, Albrecht z Vladštejna, Jakub Bassewi nebo Pavel Michna z Vacínova. Konsorcium začalo razit nové mince s nižším obsahem drahého kovu (označované jako kiprové nebo dlouhé mince), což vedlo k vyšší inflační vlně, než s jakou státní pokladna počítala. Pomocí inflační mince navíc někteří členové konsorcia a další osoby zaplatili nabyté konfiskáty, panovnická pokladna se tedy stala do značné míry obětí vlastní lsti. Dvorská komora musela nakonec do situace zasáhnout, v půli roku 1623 nebyla domluva s konsorciem prodloužena, započalo se s ražbou kvalitnějších mincí a koncem roku byla inflační mince devalvována na osminu původní hodnoty. K dlouhé minci Antonín KOSTLÁN, *Dlouhá mince v Čechách*, in: *Problémy studia starších českých dějin*. AUC – Philosophica et historica 1/1989, *Studia historica* 34, Praha 1991, s. 101–127, případně P. VOREL, *Od pražského groše ke koruně české*, s. 189–200.

³⁷⁵ NA, ČDKM IV, sg. Čechy 6/2, karton 27, f. 5–21. Základní údaje viz M. VOLF, *Dvorská komora a české finance*, s. 77–80.

³⁷⁶ V tomto kontextu padl kupříkladu návrh na splavnění Vltavy a Labe, možnost zástavy některých komorních statků nebo apel na vymáhání starých berních nedoplatku sahajících až k roku 1615 (či dále). Toto byla nicméně nelehká záležitost, neboť situace k roku 1626 byla velmi odlišná od situace roku 1615. Na některých místech byly místo někdejších usedlostí poustky, jiné objekty byly poškozeny, bylo nutné zohlednit též úbytek poddaných a dělení berních jednotek. Sám Lichtenštejn navrhoval nový výměr a změnu berniční praxe. *Ibid.*, s. 77.

jej vystřídal Vilém z Vřesovic.³⁷⁷ Ten byl rovněž autorem rozsáhlého dobrozdání o stavu komory,³⁷⁸ jejíž ozdravení podle jeho názoru stálo a padalo na návratu některých platů do její správy (kupříkladu posudného), rozšíření a zefektivní správy již stávajících platů (ungelt) a trvalého setrvání mincovního regálu pod dohledem komory. Hojně se věnoval rovněž správě komorního dominia, kde kladl silný důraz na kvalitní personál, obnovení úřadu nejvyššího hejtmana a navrhoval rovněž, aby byla lesní správa převedena na kompetentnější osobu, než za jakou považoval nejvyššího lovčího. Vřesovcova zpráva také znovu poukazovala na zhoubnou tradici přesouvání poukazů dvořanů a jiných osob na českou komoru, stejně tak hrazení nákladů na zbraně a fortifikaci pak podle něj mělo plynout mimo komorní platy, případně ze zvláště vyčleněných fondů. Toto byla podle Viléma jediná možná cesta, jak navrátit úřadu určitou stabilitu a umožnit umořovat alespoň úroky z nahromaděných dluhů.³⁷⁹

Roku 1627 kníže Lichtenštejn zemřel a nejvyšší zemští úředníci převzali jako společné kolegium místodržících správu země. V jejich sboru stanuli na základě Obnoveného zřízení zemského (OZZ) rovněž prezidenti apelačního soudu a prezident české komory,³⁸⁰ zastoupen nebyl úřad karlštejnského purkrabí, který byl již před vydáním OZZ císařskou resolucí zrušen. V souvislosti s vydáním zákoníku vyšel rovněž v září roku 1628 reskript o změnách titulů zemských úředníků, kteří byli propříště titulováni jakožto úředníci Království českého, nikoli krále českého. Prezidentovi komory náleželo ve sboru deváté místo a při nástupu do úřadu přísahal stejně jako zbylí úředníci již pouze panovníkovi, nikoli i představitelům stavovské obce jako v předbělohorském období.³⁸¹ Začlenění prezidenta komory mezi nejvyšší úředníky a

---

³⁷⁷ Vřesovcovi Lichtenštejn přiznával nadšení pro věc, nicméně zastával názor, že by zrovna na tuto pozici bylo zapotřebí kvalifikovanější osoby. Výše zmíněná relace i korespondence z pozdějších let zaznamenávají nejen Lichtenštejnovy připomínky k jednotlivým komorním platům, kontribucím, činnosti ustanovených komisí apod., ale také komentáře k Vilému Slavatovi i Jaroslavu Bořítovi (který v podstatě vykonával všechny úkony za Slavatu) i výzvy k vydání nových pokynů pro komoru i účtárnu. ČDKM IV, Čechy 6/2, karton č. f. 3–4, f. 5–22 (instrukce f. 22). Základní informace viz M. VOLF, *Dvorská komora a české finance*, s. 77–78

³⁷⁸ NA, ČDKM IV, sg. Čechy 6/2, karton 27, b.f., celkem 56 f. K dokumentu blíže M. VOLF, *Obnovení nejvyšších zemských úřadů po Bílé hoře*, s. 38–39.

³⁷⁹ Za zmínku stojí i Vřesovcův návrh, aby komorní účtárna vyhotovovala nejen roční vyúčtování a uzávěrky, ale rovněž souhrn za každé desetiletí, jak bylo zvykem v době, kdy komoru v době svého místodržitelství instruoval Ferdinand Tyrolský.

³⁸⁰ Článek XXXVI. Panovník rovněž ustanovil, že apelační prezident bude volen pouze ze stavu panského, u prezidenta české komory se mohlo jednat o osobu ze stavu panského i rytířského. Hermenegild JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého. Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen. 1627*, Praha 1888.

³⁸¹ ÖZV I/2, s. 453–55. Povinnost skládat při nástupu do úřadu přísahu ustanovilo již OZZ, vzorem znění měla být přísaha nejvyššího purkrabí uvedena v článku A XLII. Mimo to bylo ustanoveno pětileté funkční období, po uplynutí této doby byli úředníci povinni úřad opustit, pokud by panovník nerozhodl jinak (A XXXIX).

posléze stabilně též do sboru místodržících bylo velmi podstatným krokem, který napomohl inkorporaci původního zeměpanského úřadu do struktury starých zemských úřadů. Prezidentem komory se roku 1628 stal Jiří Adam Bořita z Martinic a následující pětiletí se na poli komory vyznačovalo poměrně čilou aktivitou. Hned roku 1628 byla vydána resoluce pro českou i německou expedici účtárny, která upozorňovala na skutečnost, že se zřejmě účetní radní ani personál nadržel předchozích instrukcí a pokynů, neboť za uplynulá dvě desetiletí nebyl žádný hlavní účet řádně sestaven.³⁸² Paralelně byl vytvořen rovněž koncept insinuátu určeného rentmistru, jeho kontrolorovi a dalším úředníkům, kteří působili při jejich kanceláři, případně kteří nakládali s hotovostí.³⁸³ V jejich případě šlo především o zopakování povinnosti předávat týdně, měsíčně a čtvrtletně spolu s hotovostí, kvitancemi a dalšími podklady také své cedule a zápisy (a pochopitelně i uzávěrky) ke kontrole rentmistrovskému úřadu. V případě rentmistra a kontrolora pak o připomenutí povinnosti převzatou hotovost sečíst a také rozčlenit na sektory, na které měla být využita. Zároveň se znovu zmiňuje povinnost rentmistra informovat pravidelně ve svých zprávách jak komorní rady, tak účtárnu. V obou textech je rovněž naznačena nutnost cílit na kvalifikaci úředníků, neboť právě nedostatek *genugsamben qualificirten Rait verstendienst Personen*³⁸⁴ byl považován za příčinu předešlých problémů.

Z ledna roku 1633 pochází text, označený v archivním kartonu jako instrukce,³⁸⁵ jedná se však opět spíše o dodatek k instrukci (jak je ostatně také prezentován). Lze v něm rovněž spatřovat pokračování výše zmíněných textů pro účtárnu a rentmistra, neboť v podstatě opakuje tytéž záležitosti – povinnost komorních radů dohlížet nad účtárnou,³⁸⁶ nad tím, že i účty z platů podřízených komoře byly pravidelně odevzdávány, příkaz konat vizitace a participovat na těch,

---

³⁸² „...keine Haubtraitung instificirt und richtig gemacht werden.“ Text ze srpna roku 1628 byl původně určen pro německou expedici účtárny, ale v opisu měl být předán i české expedici pro komoru viz NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7, karton 958, b. f.

³⁸³ Koncept insinuátu rovněž ze srpna roku 1628 viz NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/19, karton č. 961, f. 50–51. Část z tohoto textu byla zakotvena do instrukce pro nově ustanoveného rentmistra a jeho kontrolora z února roku 1642 (Ibid., f. 52–76). Ta byla mnohem obsáhlejší – čítala celkem 56 článků a věnovala se zejména náležitostem, kteří měli oba úředníci během svého úřadování dodržovat, jaké doklady ke kterým platům jsou třeba doložit apod. Předlohou jí byla instrukce pro rentmistra z roku 1591, která byla doplněna a upravena dle aktuální reality úřadování. Jednalo se tedy do značné míry o další z příkladů instrukce, která měla „dlouhé trvání“ a byla v případě potřeby aktualizována (povětšinou při nástupu nového úředníka), případně doplněna dalšími, ale separátními texty, které nerušily platnost původní instrukce. Z konceptů instrukcí pro rentmistra roku 1657 a dokonce i roku 1712 vysvítá, že daný text byl základem i pro tyto instrukce. *Ibid.*, d. 77–142.

³⁸⁴ NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7, karton 958, b. f. (1. strana dokumentu).

³⁸⁵ Instrukce Fedinanda III. pro českou komoru z ledna roku 1633 viz NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7 (sv. 1), karton č. 958 celkem 12 f.

³⁸⁶ A to i in situ, „in der rath Stube,“ v předem stanovené kontrolní dny. *Ibid.*

kteře bude na komoře a jí podřizených úřadech konat dvorská komora.³⁸⁷ Odrazila se zde i skutečnost, že byl mezitím komoře odňat dohled nad solným monopolem a nápojovou daní. Pro administraci platů z nich plynoucích byl roku 1630 zřizen úřad deputovaných.³⁸⁸ který byl podřizen přímo dvorské komoře. Mimo to bylo z pravomoci komory vymaněno průjezdní mýto z hnaného dobytka. V daném období byla česká komora (a také česká expedice dvorské komory, jak bylo již uvedeno v předešlé kapitole) podřizena Ferdinandovi III. jakožto českému králi. Panovník kromě komory vydal rovněž instrukci místodržitelům³⁸⁹ a inicioval generální vizitaci panství roku 1635, o které bude blíže pojednáno v další kapitole. Po převzetí císařské koruny roku 1637 se situace navrátila k normě.

Roky 1638–1645 znamenaly náročnou etapu pro celou zemi, přes niž několikrát táhla a na různých místech, včetně komorních panství, ložirovala císařská i nepřátelská vojska. Válčná vřava a její finanční, hospodářské i populační důsledky se velmi výrazně projevíly i na platech komory. Roku 1640 se stal direktorem komory Jindřich Wolf Berka z Dubé³⁹⁰ a předložil dvorské komoře tzv. *Puncta cameralis*,³⁹¹ poměrně rozsáhlý dokument obsahující

---

³⁸⁷ Poslze byly řešeny personální a platové záležitosti, přičemž některé úkony vykonávané více osobami, měly být přeneseny na jednu osobu, které k jejímu platu přidána určitá suma za vykonávání daného úřadu. Jednalo se přitom nejen o kancelář komory či účtárnu, ale i o kancelářský personál dalších úřadů, kterým komora vyplácela služné.

³⁸⁸ Deputiertenamtes. E. MAUR, *Die Böhmisches Kammer und die Kammergüter in Böhmen*, in: HOCHEDLINGER – MAŤA – WINKELBAUER (Hg.), *c.d.*, s. 898. Podobně panovník postupoval i u dalších komor – úředníci dolnorakouské komory a vicedomemové měli v gesci správu financí, avšak mýtné, solný monopol a další platy byly podřizeny přímo dvorské komoře. Peter RAUSCHER, *Quellen der obersten landesfürstlichen Finanzverwaltung in den habsburgischen Ländern (16. Jahrhundert)*, in: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (ed.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert): Ein exemplarisches Handbuch*, Munich 2004, s. 145

³⁸⁹ J. KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého státu*, s. 75. Místodržící představovali pro Ferdinanda III. jakousi královskou radu, komunikace mezi oběma úřady tedy v daném období zhoustla, což je patrné i z dochovaných pramenů. Souvislá řada písemností v NA, SM, inv. č. 1580, sg. K 1–19/30, karton 1053.

³⁹⁰ Prezidentem komory byl oficiálně Oldřich František Libštejský z Kolovrat, který se však stal roku 1637 prezidentem komory dvorské a od roku 1644 tajným radou, ve 40. letech zastával rovněž úřady zemského komorníka a nejvyššího hofmistra. Roku 1642 proběhla jednání s několika šlechtici (včetně Adama Pavla Slavaty), zda by se úřadu prezidenta české komory neujali, nicméně ani jedno nebylo korunováno úspěchem. Berka byl tedy mezi lety 1640–1645 direktorem komory, poslze se stal jejím prezidentem (1645–1650). K jednáním o místo prezidenta roku 1642 Antonín REZEK, *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1634–1648)*, Praha 1890, s. 384–384, k osobě Oldřicha Františka Libštejského Jiří KUBEŠ, *Národné dospívání urozených. Kavalířské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013, s. 119–123.

³⁹¹ Panovník, respektive dvorská komora měla pravděpodobně cosi jako formulář, který v různých obměnách zasílala k vyjádření novému prezidentovi. Ten se poslze vyjadřoval k jednotlivým bodům, přičemž jeho stěžejním cílem bylo navrhnout ve spolupráci s kolegiem radů možnosti, jak komorní platy navýšit, na jakých položkách by bylo možné možné ušetřit a které bylo naopak v zájmu komory rozšířit. Kromě již uvedených textů viz též punkta z let 1681 i 1712, NA, ČDKM IV, sg. Čechy 6/2, karton 27, f. 237–313 a 326–363.

připomínky ke stavu komory i komorních financí a jejích příjmů.³⁹² De facto zde opakoval některé palčivé problémy, které se opakovaly v podobných textech let předešlých i následujících. V první řadě tedy navrhoval restrikcí úředního personálu a jeho personální (a generační) obměnu. Mimo bylo dle Berky nutné, aby likvidační a revizní komise, která byla zřízena při komoře v návaznosti na stále nedokončené konfiskace a s nimi spojená řízení, zasedala častěji a měla lépe na paměti panovníkovy zájmy. Dodával též, že komorní prokurátor musí urychlit řešení zejména těch případů, které by mohly vylepšit finanční situaci komory³⁹³ a znovu odkazoval na nutnost revize nedoplatku daní uložených už od roku 1615, ať již v penězích či v naturáliích. Mimo to Berka odkazoval na dluhy úředníků na panstvích, zejména pak pardubického důchodního písaře Fontany.³⁹⁴ Během předešlých (i následných) průtahů vojsk navíc komora nedosáhla na některá místa či platy a umenšily se i výnosy z míst, která vojsky zasažena nebyla. Velké finanční částky nadále odčerpávalo válečné úsilí.³⁹⁵ Situace byla podle Berky tak kritická, že česká komora nejen nebyla schopna plnit své závazky, ale byla v tak kritické situaci, že již neměla prostředky ani na zajištění základních potřeb, jakými bylo kupříkladu dřevo na otop pro vlastní kanceláře. Dvorská komora proto navrhla, aby byla české komoře dočasně navrácena alespoň část příjmů z piva a soli, doporučila rovněž zřídit zvláštní komisi zabývající se lesy na komorních panstvích³⁹⁶ i konfiskátech a pokusit se zvýšit příjmy z tohoto sektoru, obnovit vinice a mlýny.³⁹⁷

---

³⁹² Ibid., f. 37n, blíže M. VOLF, *Dvorská komora a české finance*, s. 88–89.

³⁹³ Kromě cit. práce J. Demla k úřadu prokurátora a jeho účasti na panovníkem (či místodržícím Karlem z Lichtenštejna) zřízených komisích Jaroslav DRÍMAL, *Královský prokurátor a jeho úřad do roku 1945*, in: SAP 19, 1969, s. 348–385, zde zejména od s. 366.

³⁹⁴ NA, ČDKM IV, sg. Čechy 6/2, karton 27, f. 38 a 39.

³⁹⁵ Berka tehdy nemohl tušit, že zemi čeká další švédský vpád, během kterého dojde i k obléhání Prahy, průniku švédských vojsk na hrad, a to včetně prostor, kde sídlila samotná komora. Tato skutečnost ostatně znamenala nejen životy některých členů komory, kteří se zúčastnili obrany města a patřili posléze do skupiny osob nobilitovaných za zásluhy při obraně města, ale pochopitelně i běžnou praxi a agendu komory, účárny a rentmistra, nemluvě o registratuře úřadů. Königsmarekovi bylo po dobytí města přikázáno projít registratury centrálních institucí a některé dokumenty odeslat do Švédska, což archivu komory, která se za války stěhovala hned několikrát nejen před vojsky, ale také před morovými nákazami, zasadilo další zdrcující ránu. Ke švédské stopě v registratuře J. KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého*, s. 97–93. K nobilitacím po obléhání Prahy Jan ŽUPANIČ – Michal FIALA, *Praha 1648. Nobilitační listiny pro obránce pražských měst roku 1648*, Praha 2001, odkazy na komoru a její představitele s. 14, 43, 56, 188, 228 a 272.

³⁹⁶ Ochrana lesů a snaha o racionalizaci nakládání se dřevem, kterého bylo stále nedostatek, byla dalším podnětem, která se opakovaně objevoval ve zdáních komory i v instrukcích pro komorní rady či vrchnostenské úředníky komorních panství. Sám nejvyšší lovcí František Vilém z Lobkovic dokonce žádal přímo panovníka, aby přiměl českou komoru k lepší péči o lesy. ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české 1618–1683*, s. 177.

³⁹⁷ NA, ČDKM IV, sg. Čechy 6/2, karton 27, f. 52.

4. 3. 2 Čas obnovy, čas reformy?

Poválečný čas se měl stát časem obnovy nejen pro habsburské země, ale také pro její finanční úřady, které se pokoušely rekapitulovat stav země, vyčíslit reálný dosah válečných škod a tedy i dopad na komorní platy a situaci na jednotlivých komorních panstvích. Česká komora získala přitom nedlouho po válce velmi cenné informace nejen díky vizitacím, ale také díky dvěma soupisům, které sice nevznikly v její gesci, na kterých se však určitou měrou ona sama nebo jí podřízené úřední aparáty podílely. Prvním z nich je soupis poddaných podle víry z roku 1651, který byl sepsán na základě patentu místodržících z února téhož roku. Soupis zprostředkovává nejen přehled o vyznání zapsaných osob (vyjma vojáků a duchovních, kteří nepodléhali zápisu), ale také řadu cenných doprovodných informací.³⁹⁸ Druhým soupisem byla berní rula, jež byla odpovědí na letité volání po aktualizaci zastaralé evidence, podle níž by bylo možné stanovit odpovídající výši daňového zatížení.³⁹⁹ V letech 1653–1654 k tomuto účelu ustanovené vizitační komise vytvořily seznamy berních poplatníků v jednotlivých krajích, přičemž vzniklé seznamy, které dohromady představují první český katastr, opět poskytují řadu důležitých doprovodných informací. Jednalo se o soupisy domů, usedlostí či dvorů (včetně poustek) a jejich pozemkového příslušenství s dalšími podrobnými údaji (rozloha pozemků a jejich specifikace, počty dobytka, povolání/živnost vlastníka) apod., kterážto kritéria určovala výši berně. Základní berní jednotkou byl osedlý, v podstatě uměle ustanovená jednotka. Od roku 1667 do roku 1682 probíhaly další revizitace, na jejichž základě byl zaveden v Čechách nový kalkulus.⁴⁰⁰ Nezapomínejme přitom, že přestože se na území Čech od třicetileté války neválčilo, habsburská vojska vedla v 17. století boje hned na několika frontách. S tím souvisel i kontinuální nárůst výdajů na válku a tedy i tlak na její zajištění. Důraz na

---

³⁹⁸ V textu byla uvedena u jednotlivých panství, měst, městeček a vsí uvedena jména a příjmení hospodáře, jeho rodinných příslušníků a dalších členů domácnosti, informace, jakého jsou náboženství, povolání i věku, jaký je jejich status (poddaný, svobodný, i s bližším určením – rytíř, měšťan apod). Všech jedenáct svazků edice *Soupis poddaných podle víry z roku 1651* je přístupných ke stažení na stránkách NA viz <https://www.nacr.cz/vyzkum-publikace-odborne-akce/publikace/e-knihy> [2020–12–21], k prameni a jeho využití viz E. MAUR, *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století*, in: E. Maur–Š. Nekvapil Jirásková, *Historik bez hranic: z díla profesora Eduarda Maura*, Pardubice 2017, s. 29–60. Blíže bude tento pramen využit ve druhé části disertace, neboť obsahoval mj. i informace o jednotlivých úřednících a jejich domácnostech.

³⁹⁹ Základní práci ke katastrům zůstává J. PEKAŘ, *České katastry*, Praha 1932 (2. vydání), k edici berní ruly Karel DOSKOČIL, *Berní rula 1–2, Popis Čech r. 1654 : souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule*, Praha 1953–1954. rejstřík Václav ČERVENÝ – Jarmila ČERVENÁ, *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651*. Díly I. a II, Praha 2003.

⁴⁰⁰ S těmito podklady se posléze pracovalo až do druhého desetiletí 18. století, kdy mezi lety 1713 a 1714 vznikly první fáse nového katastru, upravené důkladnými revizitacemi z let 1715–1727. Základní shrnutí E. MAUR, *Berní rula, lánové rejstříky, práce na dalších katastrech*, in: V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK (eds.), *Habsburkové: Země Koruny české ve středoevropské monarchii: 1526–1740*, s. 439–441.

maximální přesnost seznamů a aktualizace berní agendy tedy není ani v kontextu českých zemí, ani v dějinách monarchie, jak už bylo naznačeno v podkapitole 3. 3. 2, ničím překvapivým.

Mimo daňového zatížení vyvstala po válce znovu i otázka dědičných platů poddaných, potažmo jejich povinností vůči vrchnostem. Jedním z témat, která dlouhodobě rezonovala nejen na komorních panstvích, byla diskuse o robotním zatížení. To bylo ostatně opakovaně diskutováno již v předbělohorském období a rozpravy o podobě robot sahaly na komorních panstvích prakticky až do poloviny 16. století.⁴⁰¹ Představitelé komory však velmi dlouho (a v nejednom případě navzdory vizi dvorské komory a panovníka) výraznější navýšení či rozšíření robot nedoporučovali. Argumentovali jednak nevýhodností robot v porovnání s placenou námezdní prací, jednak obavou z odlivu poddaných. Po válce stála komora před těžkým dilematem, kdy bylo na jedné straně třeba rekolonizovat zejména polabská komorní panství, výrazně poškozená průtahy vojsk, a zároveň zajistit co nejrychleji dostatek sil pro zemědělství i pro režijní výrobu, avšak za co nejmenší náklady. V tomto kontextu by bylo rozšíření robotních povinností logickým východiskem, nicméně převládla obava z dalšího odlivu obyvatel.⁴⁰² Z toho důvodu byly naopak poddaným komorních panství v 50. letech poskytnuty rozličné úlevy (odpuštění poplatků a daní, poskytnutí materiální podpory těm, kteří ji potřebovali apod.), které měly vést v první řadě k zalidnění komplexu, osídlení poustek a postupné stabilizaci situace. V následujících dvaceti letech se nicméně téma podoby robot a robotního zatížení několikrát řešilo jak u dvora, tak na úrovni komory a dokonce i na jednotlivých panstvích. Hejtmáni zmiňovali rozšíření a racionalizaci robotního zatížení povětšinou ve chvílích, kdy se komora dotazovala, kde hledat další zdroje příjmu či jak ušetřit zbytečné náklady. K novému vyměření roboty na jednotlivých panstvích došlo však až v polovině 70. let, po rozsáhlé vizitaci komorních panství.⁴⁰³

---

⁴⁰¹ Na úrovni centrální byly opakovaně řešeny vysoké sumy, které bylo nutno vynakládat za nájemní práci a které by bylo možné ušetřit navýšením robotních povinností. Tento moment nebyl přítomen až ve známé Vchynského zprávě, která navrhovala navýšit roboty na panství hned v několika oblastech, ale objevoval se v korespondenci komory již v podstatě od 60. let. Jeho protiváhou jeho prosazení býval obvykle argument o nižší efektivitě robotní práce. *Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maxmiliána II.*, in: ČDV XVI, 1929, s. 50–58, 116–134, 195–216, 279–296, k Vchynského komisi a revizitaci Škréty a Kolidia, které robotní zatížení od E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století* (kd), s.404n.

⁴⁰² A zřejmě rezonoval s obecným laděním nejen komorních radů, ale i jednotlivých vizitačních komisařů a vrchního hejtmana panství, jak dokládají zprávy vizitačního komisaře Jindřicha Kustoše ze Zubří a Lipky, který vizitoval panství v letech 1650 a 1651, i vrchního hejtmana Viléma Jindřich Odlkolka z Újezdce. Blíže podkapitola 5 3.

⁴⁰³ Blíže viz podkapitola 5 3. 2.

Komora sama, podobně jako centrální úřad, se v průběhu 17. století rozrostla a rozkošatěla, navzdory tomu, že některé platy byly z jejího dohledu vymaněny (viz zmíněný úřad deputovaných), nebo dlouhodobě pronajímány (správa hraničního cla) a také navzdory rozličným hlasům zdůrazňujícím nutnost úspor a omezení personálu.⁴⁰⁴ Roku 1653 čítala prezidenta, viceprezidenta a šest radů, o čtyři léta později přišlo nařízení Leopolda I. O nutnosti snížit jak počet (zejména „neaktivních“) radů, tak počty kancelářského personálu.⁴⁰⁵ Navzdory tomuto dokumentu, pocházejícímu z počátků Leopoldovy vlády, to bylo však právě období jeho panování, kdy došlo k dalšímu nárůstu radů. V roce 1672, kdy proběhla rozsáhlá vizitace komory i její účtárny, čítala komora prezidenta a devět komorních radů (šest „*die Besoldung genießen*“ a tři nadpočetné),⁴⁰⁶ v každé expedici pak jednoho sekretáře, registrátora, expeditora, dva koncipisty a osm kancelistů.⁴⁰⁷ Německá expedice měla navíc viceregistrátora a osobu označenou jako *expeditans-verwalter*. Účtárna komory pak čítala na každou expedici jednoho buchhaltera,⁴⁰⁸ čtyři rady nad počty, jednoho registrátora, dva ingrosisty a účetní – u německé osm, u české čtyři. Komise navrhla u české expedice snížení stavů na jednoho buchhaltera, dva rady nad počty, jednoho registrátora, dva účetní a jednoho ingrosistu s dovětkem, že česká expedice není oproti německé tolik vytižena.⁴⁰⁹ Je nicméně otázkou, zda bylo k tomuto roku přistoupeno, neboť v řádu české účtárny, který pochází v ledna roku 1673, se radové nad počty ohrazovali nad snižováním stavů s poukázáním na množství agendy, kterou obhospodařovali a která ve velké míře přicházela právě z komorních panství.⁴¹⁰

---

⁴⁰⁴ Stejně jako komora dvorská se také ta česká „rozpadala“ do různých komisí, v nichž mohli být kromě komorních radů účastníky též zástupci místodržitelství, apelačního soudu. Viz pověření jednotlivých komisí NA, ČDKM IV, sg. Čechy 6/2, karton 27, f. 146n.

⁴⁰⁵ NA, SM, S 49/6 (sv. 2), karton 2164, f. f. 252–257.

⁴⁰⁶ Na konci 17. století se již číslo pohybovalo kolem dvaceti, avšak včetně osob, které působily při komoře jako poradci, nepocházely ze šlechtického stavu a nevztahovaly se na ně stejné výhody jako na jejich urozené a do úřadu instalované kolegy.

⁴⁰⁷ NA, ČDKM, knihy, č. 5, staré č. 125, f. 103–110. Důležitá je zde také informace, že další restringování ani omezení platů již nebylo možné, neboť omezení personálu se mohlo neblaze projevit na správě důchodů. Ohledně platů je doslova uvedeno: „...*die Besoldungen der königl: Camer bedienten seynd nit so groß, wie auß lit. Gg. zusehen* [pozn. aut, tato není součástí knihy]*den sie davon leben könnten, wiewohl zwahr der bedienten etwaß viel zu sein scheinen mögen*“.*Ibid.*, f. 110.

⁴⁰⁸ U české expedice nebylo v době vizitace místo obsazeno, neboť předešlý buchhalter nedávno předtím zemřel. K účtárně viz *Ibid.*, f. 92–110., zde f. 100.

⁴⁰⁹ *Ibid.*, f. 109–110.

⁴¹⁰ Tento materiál je součástí NA, ČDKM, Rukopisy (rkp) 6, staré č. 126, příl. Df, b. f. Radové odkazovali k počtům hlavním (peněžním, obilním, dobytčím, sirotčím, purkrechtním, pivovarským, lesním, kontribučním+ k účtům hřebčinů, ungeltu a rychtářským účtům z královských měst), které museli porovnávat s dalšími materiály (měsíčními cedulemi, urbáři, registry a dalšími podklady), aby je zkontrolovali a případně vyčíslili resty. Expedice

Za Leopolda byla rovněž – v návaznosti na nový text pro dvorskou komoru – roku 1682 vydána nová instrukce pro českou komoru.⁴¹¹ Srovnáme-li její znění s instrukcí pro centrální finanční úřad⁴¹² a zároveň s textem instrukce známým z roku 1592, je patrné, že při koncepci nového textu byly obě dané instrukce zohledněny, stále však udržovala spíše „tradiční linii“ staršího textu, z něhož také přebírala názvy i znění velké řady článků.⁴¹³ Úvodní články byly klasicky věnované složení úřadu, povinností komorních radů udržovat povědomí o všech instrukcích pro podřízené úřady a projednávat všechny záležitosti v plné radě. Upřesňovala průběh hlasování o probíraných záležitostech a stejně jako dvorská komora řešila otázku, které záležitosti měly být předmětem služebního tajemství. V textu zůstala i nadále pasáž o tom, že se komorní radové neměli v době úředních hodin věnovat soukromým záležitostem⁴¹⁴ a měli zakázáno pořizovat pro osoby mimo úřad opisy ze služebních dokumentů. Doba dovolené byla rozšířena na osm týdnů, nadále se však přiznávalo radním právo opustit úřad v odůvodněných případech i mimo danou dobu. Tam, kde se instrukce zaměřila na jednotlivé platy a oblasti spravované komorou (zejména články 30–36), v podstatě kopírovala starší instrukci. Tradičně obsahovala pasáže týkající se úřadu rentmistra a chodu účtárny,⁴¹⁵ tedy i základní, aktualizované pokyny stran vedení účtů, přijímání hotovosti či nakládání s truhlami.⁴¹⁶ Ty

---

také, jak dále uvidíme, se rovněž vyjadřovala k instalacím nových úředníků, skládání jejich přísah a rukojemství, platovému hodnocení a dalším personáliím.

⁴¹¹ Mimo tohoto textu je v daném kartonu další instrukce, určená pro prezidenta Františka Josefa Šlika, oba texty čítají celkem 79 článků a hned v úvodu je pro lepší orientaci uveden obsah instrukce (sopsis jednotlivých článků a odkazy na konkrétní strany). Oba texty NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7 (sv. 2), karton č. 958, vázáno ve dvou knihách, viz OP3. Opis první instrukce je uložen v SOA Zámorsk, Instrukce pro správu české komory z roku 1682, inv. č. 173, G 97, č. knihy 174.

⁴¹² Edice instrukce viz ÖZV I/2, s. 592–664, blíže podkapitola 3. 3. 2.

⁴¹³ Článků bylo celkem 79, jejich soupisu byl publikován v úvodu instrukce.

⁴¹⁴ „*Camer Rätthe sollen in ihren eigenen sachen, zu den Raths Stunden nichts schreiben, converieren oder tractiren.*“ NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7 (sv. 2), karton č. 958, dle staré f. 9–10.

⁴¹⁵ „...*im widrigen lauth: unser derentalben Anno sechzehnhundert acht und sechzig ergangenen gnädigsten Resolution, keine oder mehrere bezahlung mit dafür erfolger werde solle, als was für die einhandlung gegeben worden, zu welchem ende unser Böhmische Cammer Präsident alsobalt eine Commihision anstellen und darbei was ein jeder dafür gegeben, und wie er es erhandlet examinieren und ausständig machen lassen. Es soll aber der Interesent bei verluet seiner pratenhion auszusagen schuldig sein was er darumb bezahlet habe, nach vollendung dessen uns nun die aus führliche Relation mit angehenkten guetachten was zuunsern nuzen disfehls weitter es zu thun, vonnöthen, zu erstatten sein wird.*“

⁴¹⁶ Článek 52 *Ambts Truhen*, který se týká nejen rentmistrovské pokladnice, ale jednotlivých truhel a pokladnic, včetně těch na jednotlivých panstvích. Článek zdůrazňoval fakt, že hotovost u sebe smí přechovávat pouze osoby, které byly držení pokladny a s tím spojenou agendou pověřeny, nikdo další. Takové osoby (a jejich pokladny) měly podléhat pravidelným kontrolám. Připomeňme, že toto téma nebylo podružné – ti, kteří byli pověřeni strážení truhlic s hotovostí, nesli rovněž za tyto prostředky a s tím související agendu zodpovědnost. Směrem ke komorním úředníkům proto komora vždy při instalaci nového úředníka zdůrazňovala, kolik osob má mít klíč od

nebyly však až tak obsažné jako v předešlé komorní instrukci, neboť se počítalo s tím, že účtárna a její personál je pojištěn vlastní instrukcí (a vlastním kancelářským řádem), který měli její členové i samotný prezident a rada komory k dispozici.

Zacílení centrální instrukce na co nejpodrobnější vymezení úředníkového pole působnosti i jednotlivých postupů se pak odrazilo vložением některých nových článků. Jedním z nich byl článek číslo 21 nazvaný *Dienstersezung und beförderung unser alten tauglichen diener*, který odkazoval k tematické panovníkově resoluci z prvního února roku 1671.⁴¹⁷ Podle ní (a nyní tedy i na základě daného článku) měla komora (dvorská i česká) dávat při obsazování úřadů přednost loajálním úředníkům, případně rodinným příslušníkům osob, které již v panovníkových službách pracovaly. Délka a povaha praxe ve službách panovníkovi, zkušenosti s hospodářskou agendou a příslušnost k rodině některého z úředníků či sloužících byly určujícími faktory při výběru kandidáta, respektive při rozhodování mezi více uchazeči. Obzvláště bedlivě se měli komorní radové střežit jmenování osob, které stály dosud mimo panovníkovy (komorní) služby a u nichž se dal zájem o daný post odůvodnit především vidinou vlastního profitu. Součástí textu byla rovněž otázka hromadění úřadů a tedy i jednotlivých platů v rukou jedné osoby, což neměl prezident ani rada do budoucna připouštět.⁴¹⁸ Dalším řešením aspektu byla úprava podmínek při skládání úřednické kauce a rukojemství, které byly řešeny hned v několika článcích. Oba instituty měly nadále velký význam v úřední praxi a bez jejich složení nemělo být možné dosáhnout převzetí úřadu. Instrukce zároveň ustanovovala, že komora a prokurátor byli povinni ošetřit skládání kauce i rukojemství (i případné vymáhání

---

trulicie spadající pod jeho agendu a za jakých okolností mají probíhat převzetí, evidence a předání financí do rukou důchodního písaře.

⁴¹⁷ Originál textu v excerpovaných kartonech uložen nebyl, nicméně komorní účtárna citovala v březnu roku 1703 jeho část v dobrozdání k otázce obsazení obilného písaře na kolínském panství: „... so uns dann bewogen den werke etwas mehrers auf den grundt nach sehen zu lassen, wie denen selben abzuheiffen und unser dabei versirendes Cameral Interesse nach der einem jeden beambten obligenden anstpflicht, in bessere obacht zu halten. Als haben wier auff der sachen gehaltene Reiffe deliberation, und darüber uns beshehene gehorsambsten vortrag unterschiedlichen Punkten unter anderen nachfolgen dergestalt dahin gnädigst resoluirt, das forderist und fürs erste, alle unsere ambter und dienste mit wohlbekandten tauglichen Subiectis ersezet, und bei denen ereignenden Vacanten oder beforderungen, vor anderen die jenige, deren Elteren hievor, undt die uns auch selbsten in geringeren verrichtungen, wolgedinet, mit hindensezung aller anderwertigen recomendation beobachtet und die selbe dardurch zu vleisigen undt getrauen diensten angefrischet werden sollen/ iedoch mit diesem verstandt, das man gleich wol auch wegen der ein oder anderen obligenden Raittungs richtigkeit versichert sein könne.“ NA, NM. sg. P 26/1 (rok 1703), karton 649, b. f.

⁴¹⁸ Kompletní znění viz TP1, citováno z NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7 (sv. 2), karton č. 958, dle st. f. 12–13.

prostředků z nich plynoucích) tak, aby byly právně i jakkoli jinak nenapadnutelné jak ze strany zástupce úřadu, tak jeho rodiny (zejména manželky).⁴¹⁹

Výlučně komorních statků a jejich správy se týkal článek 37.⁴²⁰ V něm se podobně jako v řadě předešlých textů odkazovalo k nešvarům úřednictva a škodám, které zapříčinily personály jednotlivých panství (zejména pak důchodní písaři) vlastní nedůsledností. Instrukce znovu podtrhla důležitost kontrol a vizitací konaných ze strany komory (a zejména její účtárny) a včasného odhalení a řešení případných nedostatků a přečinů. Stejně tak bylo však v textu uvedeno, že si panovník uvědomuje špatné platové ohodnocení personálu a pověřuje prezidenta komory a rady, aby navrhl cesty k jeho zlepšení (*Verbesserung*). Na všechny úředníky a služebníky podléhající komoře, tedy i na aparát komorních panství, se nicméně vztahovala i řada dalších článků publikovaných v komorní instrukci. Jedním z nich byl článek 55, v němž se zakazovaly půjčky z prostředků obhospodařovaných v rámci úřední funkce (případně z těch, ke kterým měly jednotlivé osoby přístup).⁴²¹ Dále je třeba uvést článek 59 řešící postup proti úředníkovi, který byl podezřelý z určitého přečinu (či přímo zpronevěry – *Untreue*).⁴²² Nepřímo se o úřednicích a služebnicích na jednotlivých panství mluvilo též v článku 63 ustanovujícím evidenci reversů jednotlivých úředníků.⁴²³

Na počátku 18. století pak došlo k velmi důležitým změnám v pojetí finanční politiky monarchie, o které byla již řeč v předešlé kapitole. Jednalo se o zřízení univerzální bankality a vymezení samostatných platů, které měly plynout na umořování státního dluhu (již zmiňované *bancale*). Jedním z důsledků nového rozdělení bylo zrušení rentmistrovského úřadu, jehož roli převzalo bankální kolegium, zřízené v Praze roku 1715, o pět let později agenda přešla na nově ustanovené bankální reprezentace. Česká a německá expedice při komoře zanikly, ve své podstatě však úřad stále fungoval na dvou kolejích s tím, že hospodářské

---

⁴¹⁹ Přepis článků č. 60 a 61, které se této tematice věnují, viz výše citovaná textová příloha. Konkrétní případy skládání kauců a rukojemství a otázka manželství, žen a jejich práv v praxi budou představeny v sedmé kapitole na případě úředník.

⁴²⁰ *Unsere Böhmische Cammerguetts herschafften betreffend* viz NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7 (sv. 2), karton č. 958, dle staré f. 22–23, TP1.

⁴²¹ *Auf den Ambtern nichts fürleihen zulassen*, *ibid*, *ibid.*, f. 34.

⁴²² *Wie es mit denen Ambtleüthen so in unfleis und gefahr betretten werden zu halten*, *ibid*, f. 35 viz textová příloha (dále TP)1.

⁴²³ *Alle und jede Revers in ein sonders Buechlein zu Registrieren*, f. 39. Doklady o reversech skládaných členy vrchnostenských aparátů komorních panství jsou v pramenech zachovány cca od poloviny 17. století, blíže viz podkapitola 8. 1. 2.

záležitosti (*oeconomium rurale*) byly odděleny od ostatních záležitostí.⁴²⁴ Všechny uvedené změny se propsaly též do úřední reality české komory, které byl vydán nový kancelářský řád a v červenci roku 1719 též nová instrukce. Komora v dané době dle instrukce měla čítat prezidenta a osm komorních radů, plus dva rady nadpočetní.⁴²⁵ Přestože vydání nových textů ani naznačené proměny v pojetí správy financí již nespádají do časového období sledovaného touto disertační prací, je nutno tento text alespoň v základních rysech představit, neboť se výrazně odlišoval od předchozích komorních instrukcí. Čítal celkem 65 článků a v úvodu se odvolával na instrukci a řád vydaný pro dvorskou komoru roku 1717.⁴²⁶ Porovnáme-li znění obou instrukcí, lze konstatovat, že vykazují výrazně vyšší míru shody⁴²⁷ než předešlé instrukce pro dvorskou a českou komoru z let 1681 a 1682. Texty jsou mnohem adresnější a konkrétnější, stylisticky obratnější a více než kdy dříve se do nich promítl právní jazyk a jeho terminologie.

Tato charakteristika beze zbytku platí nejen pro články týkající se vnitřního úřadování komory, ale také personálií, které jsou obsáhlé a oproti dřívějším textům velmi konkrétní v oblasti požadavků na vzdělání, znalosti a zkušenosti komorních radů a dalšího personálu.⁴²⁸ Stejně jako v dřívějších textech bylo i v tomto textu zdůrazněno dodržování stanovených procesních postupů, nyní se zvláštním důrazem na jejich dodržování i při zasedání jednotlivých komisí. Zakomponována byla do i znění přísahy (Formula Juramenti), která byla do textu instrukce zakomponována.⁴²⁹ Komora v dané době dle instrukce měla čítat prezidenta a osm

---

⁴²⁴ Materiály k tomuto období jsou soustředěny v NA nejen v již zmiňované NM (s přesahem i do SM), ale ve fondech Komorní knihy (KK) a Česká komora (ČK).

⁴²⁵ Mimo to je udáván požadovaný poměr příslušníků vyšší a nižší šlechty (Herren und Ritter), kde byl stanoven poměr 3 (pánové):5 (rytíři), jeden z nich mohl být i z jiného stavu (*oder einen anderen Standt sein mögen*). Zmínka je zde i o zastoupení nadpočetných (supernumerariis), z nichž jeden může pocházet z pánů a druhý z jiného stavu. *Ibid.*, f. 5. Pro srovnání – dvorská komora měla k roku 1717 podle instrukce 30 radů, 12 pánů, 18 rytířů (případně jiného stavu), u šesti čekatelů byl poměr stanoven na 2 (pánové):4 (jiný stav). *ÖZV I/3*, s. 207.

⁴²⁶ Originál instrukce viz NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7 (sv. 3), karton 958, vázaná kniha o 96 f., zde rovněž další opisy instrukce a extrakty některých článků, zřejmě sloužících pro pořeby úředníků, kteří měli nastarost excerpovanou agendu. Samostatně uložen je zde rovněž opis kancelářského řádu. Další opis instrukce i řádu je uložen NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/13, karton 959, f. 1–89, z tohoto exempláře pochází následující citace, neboť ten měla autorka k dispozici jako první.

⁴²⁷ Tam, kde to bylo možné s ohledem na realitu úřadu, byly články převzaty slovo od slova, případně nahrazeny tituly (prezident dvorské komory za prezidenta či viceprezidenta komory české) nebo názvy samotných úřadů (kupříkladu článek 15 centrální instrukce se týká komunikace komory s bankalitou, naproti tomu odpovídající část v textu pro českou komoru odkazuje na komunikaci s dvorskou komorou, se kterou měl úřed jednat in rebus pure cameralibus). V instrukci byla zdůrazněna subordinace dvorské komoře, povinnost pravidelných konzultací i právo dvorské komory komoru českou instruovat. *Ibid.*, f. 28.

⁴²⁸ Nejobsáhleji je řešeno v článku *Woher unsere böhm: Camer Rätthe die fernere zu solch: ihrem Caracther erforderliche Wissenshaft und erfahrungheit ziehen sollen*, *ibid.*, f. 8–9 viz TP2.

⁴²⁹ *Ibid.*, f. 10, TP2.

komorních radů, plus dva rady nadpočetní.⁴³⁰ Dále kancelářský a další personál komory, jemuž byly věnovány čtyři články a který kromě tradičních pozic (sekretáři, registrátoři, expeditoři ad.) jmenoval nově posty protokolistů, adjunktů či rolistů.⁴³¹ Následně se instrukce věnovala nové podobě účtárny, jejíž expedice byly rovněž sjednoceny do jedné a svěřeny pod dozor jednoho vrchního účetního jakožto ředitele. Kromě něj při účtárně pracovalo pět účetních radů, dvanáct účetních úředníků, čtyři ingrosisté, dva akcesisté, registrátor a expeditor.⁴³² Prostor byl stejně jako v předešlých instrukcích věnován též fiskálnímu úřadu a královskému prokurátorovi. Ponechány a upraveny byly některé body z předešlých instrukcí (spoluúčast kontrolorů jednotlivých úředníků na případných nedoplatecích, povinnost uchovávat a aktualizovat při komoře urbáře jednotlivých panství ad.).⁴³³

---

⁴³⁰ V textu je udáván i požadovaný poměr příslušníků vyšší a nižší šlechty (Herren und Ritter), kde byl stanoven poměr 3 (pánové):5 (rytíři), jeden z nich mohl být i z jiného stavu (*oder einen anderen Standt sein mögen*). Zmínka je zde i o zastoupení nadpočetných (*supernumerariis*), z nichž jeden může pocházet z pánů a druhý z jiného stavu. *Ibid*, f. 5. Pro srovnání – dvorská komora měla k roku 1717 podle instrukce 30 radů, 12 pánů, 18 rytířů (případně jiného stavu), u šesti čekatelů byl poměr stanoven na 2 (pánové):4 (jiný stav). *ÖZV I/3*, s. 207.

⁴³¹ Články, *ibid*, f. 18–21.

⁴³² Článek 23, *ibid*, f. 37–40. V kontextu snahy o maximální transparentnost účetního materiálu také nepřekvapí fakt, že bylo do instrukce zakomponováno hned několik článků věnujících se problematice sestavování účtů i účetních knih, přísahám a odpovědnosti osob, které za ně byly odpovědné.

⁴³³ Naznačené srovnání instrukcí je pochopitelně schematické, podobnější zpracování, kritika a případně též edice nejen této, ale i výše zmíněných komorních instrukcí by si zasloužila samostatnou, rozsáhlou studii (studie). Výzkum zaměřený nejen na úřadování komory a dalších úřadů, ale na komoru jakožto instituci a její genezi v 17. století a první polovině 18. století bych osobně uvedla jako jedno z velkých desiderat budoucího bádání. Pomohlo by zasadit finanční úřady českých zemí a jejich proměny do kontextu bádání o centrálních institucích moarchie tak, jak bylo naznačeno ve třetí kapitole.

5. Z pověření (nejen) komory....

Vizitační komisaři, vrchní hejtman a nejvyšší lovčí

5. 1 Reminiscence vizitací 16. věku

5. 1. 1 Nejen kontrolní orgán

Povinnost pravidelně vizitovat podřízené úřady byla, jak již bylo řečeno, vetknuta de facto do všech instrukcí, od těch centrálních vydávaných pro dvorskou komoru, přes texty určené pro komoru českou, její účtárnu i jí podřízené úřady, které měla komora podrobovat kontrolám nejdéle po dvou letech. Ve vztahu ke komorním panstvím suploval tuto úlohu mezi lety 1579 a 1657 do určité míry tento úkol vrchní hejtman, pro lesní personál pak od roku 1555 vrchní lovčí, kteří byli povinni navštěvovat jednotlivá panství dokonce i několikrát ročně. Mimo běžných kontrol však panovník prostřednictvím dvorské komory vyžadoval za určitých okolností provedení tzv. generálních vizitací. Jak sám název napovídá, komisaři jmenovaní do tohoto typu vizitace měli obvykle širší pole působnosti, a to jak s ohledem na poměrně široké pravomoci, které jim byly svěřeny, tak co do množství a komplexnosti úkolů, jimiž byli pověřeni. Kontroly měli provádět buď na všech komorních panstvích, nebo v určité části komplexu. Jejich zástupce mohla teoreticky jmenovat samotná česká komora, nicméně centrální úřady v tomto případě více zasahovaly jak do personálií, tak do samotného průběhu akce. Personální složení vizitačních komisí pro komorní panství pak většinou sestávalo z poměrně širokého okruhu osob. Mezi členy komise mohl zpočátku patřit některý z komorních radů, posléze rady zastupoval jeden ze sekretářů komory, radové nad počty nebo další představitelé jednotlivých kanceláří, včetně té rentmistrovské. Do generálních vizitací bývali jmenováni i zástupci jiných úřadů, v nejednom případě představitelé místodržitelství kanceláře, a to jak v 16. století, tak ve století následujícím. V komisi se však mohli objevit i bývalí úředníci panství,⁴³⁴ případně osoby stojící mimo uvedené úřady, které panovník či dvorská komora zvolily pro jejich předešlé zásluhy, zkušenosti a věrné služby.

---

⁴³⁴ Takto komora kupříkladu využila pro vizitaci roku 1565 Buriana Svítkovského ze Škudel, někdejšího pernštejnského úředníka a správce panství v počátcích komorní éry. K osobě Buriana Svítkovského Vítězslav PRCHAL, *Úřednický personál na pernštejnském panství Pardubice v letech 1491–1560*, in: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica 31, 2003, s. 82, 93–94, případně V. HRUBÝ – P. VOREL, „*Burianova báseň*“ a *pozdě gotické Pardubice*. In: Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráňe, Praha 1991, s. 161–190.

Před svým odjezdem na panství obdrželi komisaři obšírné pokyny, na které oblasti se při svých kontrolách zaměřit, případně jaké kompetence mohou jakožto zástupci panovníka a komory uplatňovat. V některých případech byli též instruováni konkrétními úkony, které záležitosti měli za komoru na panstvích vyřešit, jaká nařízení publikovat, které oblasti pečlivěji prošetřit apod.⁴³⁵ Všechny náležitosti byly uvedeny v instrukcích, které vycházely z kanceláře komory a byly signovány panovníkem. Zejména v případě generálních vizitací je však k nelibosti českých radů vydávala dvorská komora. Jednalo se o poněkud odlišný typ instrukcí, než jaké byly prozatím popisovány. I tyto texty také zaznamenávaly úkoly, povinnosti a pravomoci komise a jejích představitelů, nicméně byly časově omezeny na dobu trvání vizitace, pro další vizitační komisi byla vydána instrukce nová. Při převzetí instrukce byli komisaři povinni složit přísahu panovníkovi. Zavázali se rovněž uskutečnit vizitaci co nejdříve a předložit v co nejkratším časovém úseku relaci o svých nálezech. De facto každá z vizitací, které proběhly v 16 a 17. století na komorních panstvích a pro niž se dochovaly do dnešních dní prameny, měla během svých cest posoudit stav a výnosnost jednotlivých panství, zaměřit se na efektivitu výroby v režijních podnicích, lidnatost a sociální strukturu vizitovaných oblastí. Všechny byly rovněž povinny důsledně kontrolovat práci vrchnostenských úřadů a jejich nakládání s financemi a účty.⁴³⁶ Ve svých finálních zprávách sumarizovali své poznatky, připomínky a zdání, referovali o změnách, které oni sami učinili, případně které navrhovali k uvážení komoře. Mimo to vedli již během vizitací čilou korespondenci s komorou, ve které sdělovali svá dosavadní zjištění a případně i personální změny u jednotlivých úřadů, případně žádali o zaslání rady nebo podkladů od komory, účtárny, rentmistra, prokurátora apod.

Nutno již na tomto místě uvést, že ne všechny závěry komisařů vstoupily do praxe a někdy i kroky, které již byly prosazeny při samotných vizitacích, mohly být stornovány, vyjádřila-li se jedna z komor (účetáren, rentmistr) nebo samotný panovník v neprospěch daných postupů. V řadě případů se navrhané postupy prosadily do praxe až s několikaměsíčním či dokonce několikaletým zpožděním, kterému předcházela dlouhá jednání, proces připomínkování

---

⁴³⁵ Ještě před jmenováním vrchního hejtmani bývali vizitační komisaři pověřováni instalací nových hejtmanů, mohli se rovněž účastnit jmenování nového důchodního a sirotčího písaře a dohledu nad tím, aby předání účetní agendy proběhlo hladce.

⁴³⁶ Návštěvy komisařů bývaly však využívány i pro řešení některých případů, k jejichž rozhodnutí se hejtman nebo někteří další úředníci necítili oprávněni. Lze je proto možné zachytit i zápisech vrchnostenských nebo městských úřadů, které se mohly spolupodílet na nákladech spojených s návštěvou vizitačních komisí. Mohli rovněž zastoupit role ubrmanů, tedy zprostředkovatelů dohod mezi znesvářenými stranami a jejich jména se tak objevila u některých dohod a smluv. Viz SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Registra poddanských smluv 1597–1673*, inv. č. 4104, sg. F 153, č. knihy 1513, f. 25, 123, 239.

konceptů nařízení, instrukcí a dalších dokumentů a jejich projednávání na jednotlivých stupních správy. Stejně jako lze sledovat určité tendence v instrukcích a nařízeních, můžeme i v kontextu vizitačních komisí a jejich závěrů, diskusí mezi panovníkem, komorami, komisaři a úředníky zaznamenat témata a určité tendence, které se prolínaly lety, desetiletími i staletími. V některých případech dané subjekty ve svých relacích na někdejší závěry odvolávaly, a to dokonce i na takové, které byly proneseny o několik desetiletí dříve. Připomeňme v tomto kontextu návrh prezidenta české komory Viléme z Vřesovic z roku 1625, který se ve svých bodech odvolával na Ferdinanda Tyrolského a vizitace 60. let. V jejich relacích padl návrh, aby komorní účtárna zasílala dvorské účtárně nejen roční, ale také desetileté souhrny hospodaření komory.⁴³⁷ Ferdinand Tyrolský se přitom ve svých snahách nesoustředil pouze na českou komoru, ale i na komorní panství, kde podporoval rozšiřování rybníků, extenzivní chov dobytka a nových zvířat či polní hospodářství. Byl to rovněž on, kdo se pokusil už na sklonku 50. let prosadit měsíční intervaly v odevzdávání průběžných účtů.⁴³⁸ Doba, po kterou byl Ferdinand místodržícím, se ostatně vyznačovala značnou agilitou na poli komorní správy. Lze ji, jak bude patrné z následujících řádků, do určité míry srovnat s obdobím, kdy se ve 30. letech 17. století komora zodpovídala Ferdinandovi, tehdy ještě českému králi, později císaři Ferdinandu III.

5. 1. 2 Vizitační komise 60. a 70. let 16. století

Již první dochované vizitační relace upozorňovaly na nízké výnosy panství v kontrastu s vysokými stavy personálu komorních panství a zvláště jejich pomocníku a čeledí, případně i rodinných příslušníků, na jejichž udržování plynuly z důchodů panství nemalé finanční částky. Komora se proti tomuto pokusila zakročit hned několika kroky. Prvním z nich byly v podstatě kontinuální návrhy na zrestringování personálu, zejména pomocníků při zámku a podnicích, dvorech apod. Ty se objevovaly již v návrzích vizitační komise roku 1559,⁴³⁹

---

⁴³⁷ Bližší informace a odkaz na prameny i literaturu viz podkapitola 4. 3. 1.

⁴³⁸ Tento návrh nicméně nebyl přijat ani s ohledem na množství agendy, kterou by to pro komorní účtárnu znamenalo, ani na skutečnost, že většina stálých i běžných platů a příjmů se vážala na pololetní termíny.

⁴³⁹ Přitom v této vizitaci ještě nebyly začleněny Pardubice, které přibýly ke komplexu o rok později a které mívaly nejpočetnější personál. Po odkoupení pardubického panství z rukou Pernštejnů spravovala Pardubice speciální komise, která měla pomoci se začleněním panství do komplexu komorních panství. K tomuto tématu blíže Z. VLASÁKOVÁ, „*Práce a klopoty hojné mám, že na mně někdy sotva hlava zuostane...*“ *Správa komorního panství Pardubice mezi lety 1560–1630*, in: Oldřich Chládek – Tomáš Petříček – Jan Síč – Veronika Stachurová Kucrová (eds.) *Jdi svou cestou a nech lidi mluvit. Variety sociálních a kulturních dějin. Profesoru Jaroslavu Čechurovi k 66. narozeninám*, Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium; vol. XXXII, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta 2018, s. 186–205.

opakovány byly i v elaborátech komory a podnětech dalších komisí z let 1565, 1566 či 1571.⁴⁴⁰ Komise se shodovaly i v otázce nákladů na vyživení, šacení a další potřeby personálu, které byly považovány za příliš vysoké. Již na konci 50. let bylo proto navrhováno stanovit na základě týdenních register útrat maximální výši (finančních i naturálních) dávek pro úředníky i personál, která bude úředníkům a dalším osobám proplácena. A již zde byl rovněž uveden návrh na zavedení deputátu, v tomto případě v podobě fixní částky určené na platy, výživu, cestovné i další potřeby, vždy s ohledem na specifika jednotlivých panství. Po dlouhých debatách stran deputátu a jeho formy, který komisaři doporučovali opakovaně, komora nakonec na sklonku 60. let doporučila panovníkovi deputát zavést, avšak až po konzultaci s hejtmany a stanovení sum, které by odpovídaly realitám jednotlivých panství. Otázka na snižování platů i stavů personálu, stejně jako otázka vyřešení deputátu jako pevně stanovené a neměnné sumy na výživu jednotlivých vrchnostenských personálů, rezonovala nicméně korespondencí dvorských i českých radů celá šedesátá a značnou část sedmdesátých let.

Kromě výše uvedeného se při vizitacích opakovaně řešily nesprávně vedené, pozdě odevzdávané účty nesouhlasící navíc s příjmy a výdaji, kvitancemi a dalšími podklady odevzdávanými při pololetních vyúčtováních. Za úředníky tak neustále zůstávaly resty, tedy nedoplatky do důchodních, sirotčí, kontribuční a jiných pokladnic, jejichž výše nebyly nikterak zanedbatelné. Jevilo se proto naprosto nezbytným zrychlit samotný proces zúřadování účtů ze strany personálu i samotné účtárny, která nemohla uzavírat účty ještě dlouho po uzávěrkách, neboť stále neměla vyřešené nedostatky, které se v nich objevily.⁴⁴¹ Ve sledovaném období došlo v souvislosti s pokyny pro účtárnu k vyhotovení jakéhosi čistopisu vzoru pololetních účtů, aby každé panství postupovalo podle určitéhoustru a usnadnilo účtárnám práci. Komise také doporučovaly častější vyzvedávání hotovosti z pokladen a ponechávání pouze předem vypočtených sum určených na útraty personálu. Navrhovala rovněž zesílit hejtmanovu zodpovědnost za výdaje panství, za které měl do budoucna rovněž zodpovídat. Mimo to měl hejtmán dohlížet na pravidelnou aktualizaci urbářů, vybírání zadržených platů a komisaři

---

⁴⁴⁰ Pramenný materiál k vizitačním komisím z 50. a 60 let NA, SM, inv. č. 3312, sg. 195/5–6, 195/9–11), kartony č. 2257–2267. Podrobněji k jednotlivým vizitacím V. PEŠÁK, *Hospodářství a správa*, zejména s. 116–134, 195–216, 279–296.

⁴⁴¹ Ty nicméně nebyly v dané době vyslyšeny a došly svého naplnění až v roce 1579, kdy byl ustanoven vrchní hejtmán komorních panství. Komora sama reagovala na přítomnost svých úředníků na panství zamítavě, protože by to oslabilo početní stavy i akceschopnost jí samotné, navíc by to zatížilo její pokladnu, neboť by na cesty jednotlivých radů nad počty musela vynakládat finance. Vyjádření komory z ledna a února roku 1568 NA, SM, sg. S 195/6, kartaon 2261, b.f

rovněž doporučovali lépe ošetřit odúmrť, což přispělo k omezení dědického práva na komorních panstvích.

Za určitý mezník vývoje lze považovat rok 1571, kdy, jak už bylo uvedeno v předešlé kapitole, došlo k vydání nových instrukcí pro komoru i účtárnu,⁴⁴² panovník zároveň odsouhlasil některé z výše naznačených návrhů vizitačních komisařů. Toto vzepětí aktivity souviselo mj. se zvýšením nároků na komorní pokladnu, která měla částečně dotovat pobyt panovníkových synů ve Španělsku. Své pohledávky na ní anticipovaly i bankéřské domy,⁴⁴³ u kterých měli Habsburkové půjčky, mj. na zaplacení války s Turky. Vydání nových dokumentů a prosazování některých změn zřejmě napomohla Maxmiliánova přítomnost v Čechách, a to nejen roku 1571, ale také předešle v letech 1568 a 1569. Maxmilián II. si po svém příjezdu do Prahy na sklonku roku 1568 nechal předložit některé z předešlých relací, opisy instrukcí pro úřednictvo a nechal vyhotovit nový dokument zaznamenávající výnosy panství, zřejmě i kopie z urbářů. Posléze nařídil komoře snížit stavy úředníků a pomocného personálu tam, kde to bylo možné, případně sloučit nebo zrušit zcela některé funkce. Mimo to měli úředníci zakázáno hospodařit na vlastních dvorech a dbát na včasné odevzdávání hotovosti. Maxmilián rovněž odsouhlasil pronájmy některých podniků, avšak pouze těch, které nebyly pro komorní statky klíčové nebo na kterých nebyly závislé další podniky.⁴⁴⁴ Stojí také za povšimnutí, že již v tomto období se objevovaly myšlenky, že by se dalo za některé úkony (fůry, předení či údržba lesů) ušetřit tak, že by se navýšily robotní povinnosti poddaných.

Maxmilián též jmenoval novou vizitační komisi, která ještě před cestou na jednotlivá panství získala k dispozici relace předešlých komisí a souhrn účtů panství. Předsedou komise této generální vizitace byl dvorský rada Kryštof z Althanu, dalšími komisaři se stali hejtmané brandýského panství Vilém z Opprstorfu a zástupci účtárny Pavel Šturm a Matyáš Poříčský. Ti zastupovali původně jmenovaného Jana Domažlického z Riesengruntu, buchhaltera komory. O radu se mohli komisaři kromě komory ucházet též u Diviše Slavaty z Chlumu a Košumberka a

---

⁴⁴² Vydaných v návaznosti na instrukce pro dvorskou komoru a její účtárnu viz podkapitoly 3. 2. 1 a 3. 2. 2.

⁴⁴³ O bankovních domech byla již řeč, k otázce zadlužení panovníka tedy již citovaný M. VOLF, *Královský důchod a úvěr*, s. 119n, aktuálně P. RAUSCHER, *Camérale, Contributionale, Creditors and Crisis: The Finances of the Habsburg Empire from the Battle of Mohács to the Thirty Year's War*, in: Pál Fodor (ed), *The Battle for Central Europe*, Brill (ebook) 2019, s. 193–212.

⁴⁴⁴ Vizitační komise přitom v uplynulých letech navrhovaly i pronájem některých, pro komoru méně klíčových panství. Radové české komory se ale pronájmům bránili, protože si byli vědomi faktu, že komora tak ztratí na nějakou dobu dohled nad pronajatými panstvími a tudíž i nad pracně vybudovanými podniky. Koncepty zdání komory NA, SM, sg. S 195/6, karton 2261, b.f.

Zdenka Berky z Dubé, kteří se účastnili některých předešlých vizitací a měli tudíž dobrý přehled o reálném stavu panství v době jejich návštěv.⁴⁴⁵ Komisaři během vizitace aktualizovali inventáře panství i urbáře, neboť původní již neodpovídali skutečnosti. Měli za úkol od každého pořídit vždy dva kusy, jeden měl být dle pokynů komory uložen ve vrchnostenské kanceláři, druhý v kanceláři komory. Komise se vyjádřila i k deputátu, který měl být dle názoru komisařů zaveden pouze ve formě naturální, tedy vymezit hejtmanovi určitou míru naturálií a prostředků, které bude moci čerpat z důchodů panství pro zámeckou kuchyni a další obživu personálu. Vizitační komisaři mimo to navrhli vyměnit úředníky, kteří měli své statky na panstvích i mimo ně, jelikož podle komisařů věnovali větší pozornost zisku a údržbě vlastní majetku než úředním povinnostem. Posty proto podle nich měly být do budoucna obsazovány pouze těmi, kteří nedisponovali takovými druhy nemovitostí, dokonce byl vysloven i návrh instalovat pouze svobodné osoby, nezátížené sňatky a výživou potomků. Tento návrh sice přijat nebyl, to však neznamená, že v praxi nebyla skutečnost, že byl uchazeč o ten či onen post svobodný a bezdětný, reflektována.⁴⁴⁶ Podobně nedošel prozatím naplnění podnět zavést při komoře nový úřad, který by byl pověřen kontinuálním dohledem nad komorními panstvími a měl by tudíž mnohem lepší a neustálý přehled o situaci na jednotlivých panstvích.

Zůstaneme-li ještě na okamžik u roku 1571, je třeba konstatovat, že kromě jiných, výše uvedených skutečností se jednalo rovněž o rok, kdy byla vyhotovena nová instrukce pro hejtmany komorních panství. Německý koncept byl zřejmě sepsán v kanceláři české komory a posléze odeslán k připomínkám komoře dvorské. Finální verze byla přeložena do češtiny a nejdéle následujícího roku postoupena na jednotlivá panství. O nové instrukci se zmiňovali v korepondenci nejen komorní radové, ale i samotní hejtmané. Její plné znění bohužel ale zůstává pro autorku této práce i po letech, kdy se danou problematikou zabývá, záhadou.⁴⁴⁷ Na základě paralely s komorními instrukcemi z let 1571 a 1592 lze vyslovit předpoklad, že původ některých bodů publikovaných v hejtmanských instrukcích z let

---

⁴⁴⁵ Text instrukce pro komisaře je uložen NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/11 (sv. 1), karton č. 2264, spolu s relací komisařů pro brandýské a pardubické panství. V. Pešák cituje pouze tyto relace, nicméně pod sg. 195/11 v kartonu 2265, f. 62–82 je uložen česky psaný souhrn pojednávající i o zbylých vizitovaných panstvích.

⁴⁴⁶ Tento aspekt mohl být použit jako plusový bod, když se rozhodovalo o instalaci nového úředníka, rodinný stav býval někdy uváděn i v (bohužel raritně dochovaných) soupisech úředníků, neboť rodina a děti představovaly vyšší nároky na zajištění a tudíž i potenciální problém pro komoru a císařské finance.

⁴⁴⁷ Není uložen v žádném z citovaných kartonů ČDKM ani SM, nicméně instrukci zmiňovali (avšak také pouze s odkazem na sekundární zmínky) V. Pešák i V. Černý. Během přípravy diplomové práce ji nedohledala ani K. Růckarová, která se zabývala diplomatickým rozbohem velkostatkových (a dalších) písemností a nahlédla do řady kartonů uložených v NA. K. RŮCKEROVÁ, *Správa pardubického panství v době předbělohorské. Správa nad poddanými 1560–1620*, Praha 1989.

1603/1604 a 1615/1616, mohl ležet již v tomto textu. A to včetně těch, které se dotýkaly omezení vrchnostenských úředníků (zákaz skupování majetku na jednotlivých panstvích, handlování s produkty vrchnostenských podniků, využívání luk, polí, lesů pro své potřeby apod.) nebo zlepšení evidence a kontroly financí.⁴⁴⁸ I přes veškerou aktivitu a snahu o prosazení personálních i hospodářských opatření byla nicméně komorní pokladna roku 1576 naprosto vyčerpána. Výnosy panství byly oproti předešlým letům ještě nižší,⁴⁴⁹ a tak se znovu na poli komory řešila otázka pronájmu některého z komorních statků, případně jeho části. Na přetřes přišly dokonce i Pardubice, nicméně tato idea byla komorními rady striktně odmítnuta s tím, že zrovna Pardubice jsou pro ozdravení pokladny a pro celý komplex klíčové. K zárukám na komorních platech, případně k dočasným pronájmům či dokonce k odprodeji komorních celků se, jak už víme, museli někteří panovníci uchýlit, nicméně tato praxe byla přijímána se značnou nelibostí. A to nejen ze strany české komory, ale i stavovskou obcí, která se pokoušela krále přimět, aby byly komorní statky zapsány jako statky korunní.⁴⁵⁰ Panovník se však prostřednictvím komory rozhodl zasáhnout do správy komorních statků jinou cestou, a sice zavedením nového úřadu. Hlavním úkolem jeho představitele byla pravidelná a častá kontrola jednotlivých statků a jejich úředního personálu, mj. za účelem rychlého a včasného zásahu proti nežádoucím odchylkám v hospodářství i správě. Tak se v hierarchii správy komorního komplexu objevil roku 1579 úřad vrchního hejtmána komorních panství a setrval v ní téměř osm dekad.

---

⁴⁴⁸ Které měla dle Pavla Šturma všude své rezervy, nicméně obzvláště na Pardubicku byla i přes předešlé upomínání stále poměrně chatrná, neboť „...na příjmy všelijaké toho panství žádných téhodních register, tak jako na jiných panstvích, který by hejtmán vlastní rukou podpisoval, se nedrží, a tak jsem musel písaři věřiti a v tom přestati, co mi koli toho, že přijal, předložil“. NA, SM, sg. 195/11 (sv. 2), č. kartonu 2265, f. 81.

⁴⁴⁹ Roku 1572 činil čistý zisk z pardubického, chlumeckého, přerovského a poděbradského panství celkem 23 003 kop míšeňských, roku 1573 19 691 kop míšeňských. Lysou v daný čas držel Dětrich Schwendi, nejvyšší lovčí, který ji získal náhradou za nesplacené pohledávky, které byly z panovníka přeneseny na českou komoru. V. PEŠÁK, *Správa za Maxmilliána*, s. 286

⁴⁵⁰ Tato záležitost byla vznesena na sněmu roku 1575: „[...]dáleji také stavové žádají, aby V. C. M. na místě statkuov těch, jenž se království jmenují a předešlých časuov na mnohá předkládání a z důležitých potřeb od slavné paměti císaře Ferdinanda, pána a otce V. C. M. nejmilejšího; i od V. C. M. prodány jsou, statky své vlastní vedle milostivého zamluvení svého, kterých jste V. C. M. od jistých osob z stavuov v držení vjiti ráčili, jmenovitě Pardubice, Brandejs, Lišany, Chlumeck a Přerov k těm jiným – od starodávna královským a zemským statkuom připojiti ráčili...“ *SC VI*, s. 228, záporné vyjádření komory k tomuto bodu sněmovního jednání viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/2, karta 2258, f. 186–191. Panovníkova dispoziční práva se tak stavům podařilo omezit až roku 1615 (viz podkapitola 4. 2. 2), tentokrát již s větším úspěchem v obou případech přitom stavové horovali zejména proti praxi zastavování důchodů, případně i celých panství panovníkovým věřitelům.

5. 2. Mezi komorami a panstvími

5. 2. 1 Vrchní hejtman komorních panství

Z předešlé podkapitoly vysvítá, že otázka jmenování nového úředníka speciálně pro komorní panství nebyla novem, naopak se o něm opakovaně zmiňovali vizitační komisaři. Maxmilián II. ani sama komora však této myšlence přílišný kredit nepřiznávali, což ovšem nelze říci o Rudolfovi II. a jeho rádcích. Ti ve druhé polovině 70. let usoudili, že bude-li dohledem nad komorními panstvími pověřena celoročně jedna konkrétní osoba, která bude panství vizitovat průběžně a na kterou bude možné převést některé pravomoci (instalování hejtmanů, řešení konfliktů apod.), bude to v konečném důsledku pro všechny strany (a pro císařské finance) velmi výhodné řešení.⁴⁵¹ Tak se v hierarchii správy komorního komplexu objevil roku 1579 úřad vrchního hejtmana komorních panství, který o rok později získal vlastní instrukci.⁴⁵² V prvních dokumentech byl jako vůbec nejdůležitější úkol komorního hejtmana stanoven dohled nad pololetním skládáním účtů, respektive nad jejich řádným dokončením ze strany vrchnostenských kanceláří.⁴⁵³ Měl se proto spolu se zástupcem účtárny osobně účastnit předávání pololetních účtů přímo na panstvích a trvat na tom, aby byly dohotoveny a předloženy ve smluvených termínech.⁴⁵⁴ Dále byl povinen kontrolovat režijní

---

⁴⁵¹ Model, kdy bylo několik hejtmanů (případně správců nebo ředitelů panství) podřízeno další osobě – regentovi, vrchnímu hejtmanovi či nejvyššímu řediteli, lze ostatně pozorovat i u řady dobových šlechtických dominí (kromě někdejšího perštejnského dominia lze uvést jihočeská dominia pánů z Hradce a Rožmberků, lobkovické nebo smiřické državy). V 17. století pak byl zcela běžnou a pro rozsáhlá šlechtická dominia a jejich narůstající písemnou agendu čím dál nezbytnější záležitostí. Souhrnně viz V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 52–59, J. HANZAL, případně *Patrimoniální úředníci a úřady v době předbělohorské*, in: SAP 19, 1969, s. 446–47.

⁴⁵² Koncept instrukce pro vrchního hejtmana komorních panství z roku 1580 NA, ČDKM IV, Čechy 7/11, karton 28, b.f.

⁴⁵³ V Rudolfově instrukci komoře je vznik úřadu odůvodněn právě předešlými nepořádky v účtech a nedoplatky úředníků, kterým je nutno učinit přítrž. *Nachdem wir unsere Kammergutsherrschaften bei allen denen von Jahr zu Jahr angerichten Besserungen, darauf uns dann nicht ein wenig gangen, bei weitem nicht soviel zum Überschuss genossen, als nach Gelegenheit derselben ansehnlichen Herrschaften billich besehenen sollen, welches nun allein daher erfolgt, dass der eigen Nutz bei etlichen Ambtleuten mehr als unser beliebt und in Acht genomben worden, die Ausständ von den Rentschreibern nicht abgefordert, dadurch böse Rest und Schulden gemacht und also nicht allerdings zum Besten gehauset: zu Abstellung nun solcher Unrichtigkeiten sind wir verursacht worden, den wohlgebornen unsern böhemischen Kammerrath und lieben getreuen Hertwigen von Seidlicz und Schönfeld auf Chotzen und Swoleniowes zu unserm Oberhauptmann zu bestellen und ihme zu Administrierung angeregter Herrschaften ein sundere Instruction, davon unsere böhemische Kammerräth Abschriften haben, verfertigen lassen, darauf soll unser Präsident und Kammerräth jederzeit ihr fleissigs Aufmerken haben, damit derselben Ordnung gemäss von jetzigem und künftigen Oberhauptmann gehandelt und daraus keinswegs geschritten werde.* “ SČ VIII, s. 43.

⁴⁵⁴ Hejtman a duchovní písaři byli povinni mít účty připraveny nejdéle šest neděl (na konci 20. let 17. století je uváděno čtyři neděle) od svátku sv. Jiří a sv. Havla. Komora se kontrolou ze strany vrchního hejtmana snažila předejít situacím, kdy účty a sumy předané účtárně a rentmistru v Praze nesouhlasily a komora pak dlouze korespondovala s hejtmany o nápravě, bez které nebylo možné účty uzavřít.

podniky provozované panovníkem a dohlížet nad hospodářskou situací komplexu, nad příjmy a výdaji a zápisy o nich. O svých zjištěních (a případných návrzích změn, které by znamenaly buď úsporu nákladů anebo umožnily navýšení výnosů z panství) informoval v pravidelných relacích, v době přítomnosti v Praze pak osobně.

Požádala-li jej komora, vydával dobré zdání nejen k hospodářským otázkám, ale i k personálním záležitostem. Zástupce úřadu měl být proto velmi dobře obeznámen nejen s instrukcemi a nařízeními vydávanými hejtmanům i dalším úředníkům, s jejich agendou s osobami, které jednotlivé úřady zastávaly, aby byl schopen posoudit, zda se k dané práci hodí či nikoli.⁴⁵⁵ Bylo-li potřeba instalovat do úřadu nového hejtmana, měl se napříště ujímat této povinnosti, s čímž souviselo také předání hejtmanské instrukce a přijetí přísahy od dotyčného hejtmana.⁴⁵⁶ Kromě hejtmana měl vést v patrnosti i další osoby sloužící při jednotlivých panstvích a měl pravomoc v odůvodněných případech úředníky také z funkce odvolat. Byl to rovněž on, bez jehož povolení nesměli členové vrchnostenského aparátu (zejména pak hejtmané) odjet z panství nebo opustit službu. Ve své podstatě tedy plně suploval vizitační komisaře a většinu záležitostí řešil a kontroloval on sám, případně ve spolupráci se zástupci kanceláře komory nebo účtárny. První osobou, která vykonávala post vrchního hejtmana, byl český šlechtic Hertvík Žejdlíc ze Šenfeldu, který byl v daném období zároveň radou komory.⁴⁵⁷ Hertvík byl synem Jiřího Žejdlíce ze Šenfeldu, mezi lety 1568–1574 pobýval na dvoře Ferdinanda Tyrolského a po svém návratu do vlasti byl radou komorního soudu. Po získání titulu komorního rady a vrchního hejtmana byl roku 1580 povýšen do panského stavu. Roku 1592 požádal o zproštění komorní služby⁴⁵⁸ a stal se dvorským radou. Figuroval rovněž

---

⁴⁵⁵ Viz kupříkladu relace vrchního hejtmana osobě Jiřího Olbrama Čejky z Olbramovic, že „... ač člověk dobrý jest, však k této práci, která nemalá než dosti velká bude (poněvadž jeden dvory spravovati bude a po všech soudích držeti, též lid v spravedlnostech jejich soudnejch zastávati musí) prostý mi se zdá... NA, SM, sg. P 70/5II, karton 1642, f. 270n. Vrchní hejtman mohl rovněž navrhnout výměnu stávajícího úředníka s odkazem na nedostatečné zkušenosti, malé možnosti finančního krytí, ale i věk, mohl-li stát v čeště řádnému výkonu funkce tak, jak jej předepisovala instrukce. Tak u hejtmana královodvorského, točnického a zbirovského panství dospěl vrchní hejtman spolu s buchhlaterií k přesvědčení opatřit ji novým hejtmanem, osobou „silnou, celou a čerstvou,“ kdežto v současné chvíli byla svěřena „jednomu hejtmanu, a to ještě zpracovanému a vysokém věku“. NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 19/7 (sv. 1), karton 2262, f. 7.

⁴⁵⁶ Koncepty listin pro vrchního hejtmana o dosazování nových hejtmanů viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/7 (sv. 1), karton 2262, f. 23–24 (rok 1629), 92–93 (rok 1603).

⁴⁵⁷ Roku 1582 mu bylo tedy vypláceno celkové služné 300 kop, 150 kop za post komorního rady a 150 za služby zastávající jako vrchní hejtman komorních panství. *SC VI*, s. 250, 262. Žejdlíc měl být vzhledem ke své dvojí funkci z komorní rady uvolněn vždy v období, kdy docházelo ke skládání účtů, aby byl schopen se jich na panstvích účastnit in persona.

⁴⁵⁸ NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/7 (sv. 1), karton 2262, f. 98

mezi věřiteli panovníka i některých šlechticů,⁴⁵⁹ což byl, jak už bylo naznačeno, jeden z významných předpokladů pro vzestup, a byl rovněž významnou osobou na poli literárního mecenátu.⁴⁶⁰

Další známý text instrukce pro vrchního hejtmána byl určen Zikmundovi Měsíčkovi z Vyškova a pochází z roku 1604,⁴⁶¹ vyšel tedy souběžně s novou instrukcí pro hejtmány komorních panství. Oproti Žejdlicově textu byl text z počátku 17. století doplněn o několik článků, které si v určitých obměnách našly cestu i do zmíněné hejtmanské instrukce a které reagovaly na některá „slabší“ místa odhalená v praxi během předešlého čtvrt století.⁴⁶² Ihned v úvodu byl hejtman instruován, aby dohlížel na pravidelnou aktualizaci urbárů a pozemkových knih, k níž má docházet „*wo nit jährlich, doch zum wenigsten im andern Jahr.*“⁴⁶³ Získal rovněž k rukám instrukci zmíněnou pro hejtmány komorních panství,⁴⁶⁴ kterou byl povinen prostudovat spolu se svým textem a bedlivě dohlížet na její uvedení do praxe a následné dodržování. Zároveň měl při všech návštěvách panství sledovat počty úředníků, služebníků při kanceláři i při jednotlivých podnicích, služební koně a psi a případně navrhnout restrikce tam, kde by byly podle jeho uvážení vhodné. Zdůrazněna byla jeho povinnost přebírat rukojemství od všech důchodních písařů na jednotlivých panstvích. Z textu je patrné, že v komora počítala v tomto případě se zaručením více „živých“ rukojmí, s pravidelnou aktualizací rukojemství a dávala také důraz na to, aby se jednalo o movité osoby.⁴⁶⁵

---

⁴⁵⁹ Včetně pánů z Hradce viz V. LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení*, s. 152

⁴⁶⁰ V. BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, s. 83, 120–121, 137–139. Hertvík je označován za zakladatele „polenské“ větve rodu (dle panství Poná, které držel spolu s Chocní a Studencem), on sám měl s Markétou Zárubovou z Hustířan, která vlastnila dvorec na pardubickém předměstí, čtyři syny a čtyři dcery. Přes tyto nadějně vyhlídky se však polenská větev nestihla příliš rozkošatět. Hertvík skonal roku 1603 a hned tři ze čtyř jeho synů zemřeli v rozmezí let 1600–1612. Poslední syn Rudolf se účastnil stavovského povstání a zemřel rok po porážce stavů na Bílé hoře. K polenské větvi viz Filip PLAŠIL, *Dějiny polenské větve Zejdliců ze Šenfeldu*, in: Malý poklad z velkého světa: renesanční šperky rodu Zejdliců ze Šenfeldu, Polná 2020, s. 7–26.

⁴⁶¹ Zikmund pocházel ze starého, původem vladického rodu, jehož původním sídlem byl Výškov u Plané. Podobně jako Žejdlicové, rozdělili se i Měsíčkové z Vyškova ve druhé polovině 16. toletí na více větví. Zikmund sám vlastnil Dolany u Klatov, jeho bratr Bořivoj, který byl písařem menších desk zemských, pak Dolany a Melechov. P. MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 633.

⁴⁶² Výtah z instrukce viz *AC XXII*, č. 159, s. 483–487.

⁴⁶³ *Ibid.*, s. 484.

⁴⁶⁴ Blíže kapitola 8.

⁴⁶⁵ „...so nur auf ein Jahr gestellt sein, vor Ausgang desselben jederzeit wieder erneuert, oder bei denen, do die Pürgen abgestorben, andere vermögende an ihre statt gesetzt werden.“ *SC XXII*, s. 483.

Do textu byla připojena rovněž pasáž o tom, že musí vrchní hejtman kontrolovat nejen zásoby v sýpkách, sklepích apod. a porovnávat je s účty, ale má se rovněž dotazovat příslušných osob (úředníků, stejně jako poddaných), zda nebylo zboží prodáváno draže, než jak stojí v účtech. Mimo to měl hejtman sledovat pohyb cen a přistupovat k obchodům s komorními komoditami ve chvílích, kdy to přineslo panovníkovi největší užitek. Účasten měl být i při nasazování rybníků a při té příležitosti měl dohlédnout, aby žádný rybník nebyl opomenut, a to zejména při panstvích Pardubice, Chlumecko a Poděbrady.⁴⁶⁶ Velmi obsáhlý článek se týkal sirotčích peněz, respektive systému jejich přebírání a evidence i neblahého stavu některých sirotčích truhlic. Zakázána byla (běžná) praxe vypůjčování si ze sirotčích peněz, což činili nejen jednotliví úředníci, ale v případě nouze opakovaně i sám panovník.⁴⁶⁷ Stanovovaly se dále podmínky, za kterých dědictví zesnulého či zběhlého sirotka přecházelo na komoru. Do instrukce se propsaly též stížnosti arcibiskupa o osazování komorních far neřádnými kněžími. Napříště tedy měl vrchní Zikmund Měsíšek hejtmany instruovat, o tom, že tato praxe nebude ani ze strany obcí, které disponují patronátním právem, ani ze strany hejtmana tolerována.

Velmi kontroverzní osobou v oblasti správy panství byl bezpochyby Václav Vchynský z Vchynic a Tetova.⁴⁶⁸ Vchynský získal své výsadní postavení díky tomu, že se ve sporu Rudolfa II. a Matyáše Habsburského přiklonil na stranu Matyáše, za což byl také odměněn ziskem chlumeckého a kolínského panství. Byl rovněž jmenován vrchním komisařem komorních panství a pověřen uspořádáním generální vizitace komorních panství. Již roku 1613 poslal na jednotlivá panství listy, v kterých se jednak opakovaly povinnosti jednotlivých úředníků, zejména hejtmanů, jednak rozepisovaly, jaké podklady bude komise pro svou práci

---

⁴⁶⁶ Zvýšený dohled nad osazováním rybníků, případně nad tím, kolik z nich bylo vysušeno a ponecháno k osívání, nebyl dán jen prostou obezřetností, ale také poučením z praxe, kdy komora předešle několikrát přistihla úředníky, že některé rybníky schválně nezavodňovali a na vysušených plochách osívali pro sebe, nikoli pro panovníkovu potřebu. Tento způsob přivýdělků personálu ostatně sahal daleko do minulosti, podobné praktiky v instrukci pardubickému hejtmantu zmiňoval už Vojtěch z Pernštejna. Výťah z instrukce pocházející z roku 1525 viz *AC XXXII*, č. 47, s. 77–86.

⁴⁶⁷ Obzvláště kriticky se tato situace projevila za třicetileté války a těsně po ní, kdy pardubický sirotčí písař Václav Najmon referoval komoře o bídě vdov a sirotek, kteří „žebrotou se živí a hladem mřítí musejí.“ Dluh do pokladnice sirotek přitom v daném roce činil necelých 45 000 kgm. NA, SM, sg. P 70/9, karton č. 1646, f. 12. Na souvislost mezi prázdnotou sirotčí pokladny a zbíháním poddaných *upozornil* ve svém článku i Miroslav TOEGEL, *Zbíhání poddaných na pardubickém panství v druhé polovině 17. století*, SH 7, 1960, s. 191–226. V instrukci vrchnímu hejtmantu z roku 1653 bylo proto zdůrazněno, že splácení dluhů sirotkům a zákaz půjčovat do budoucna ze sirotčích peněz, musí být jednou z priorit. V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 305.

⁴⁶⁸ Václav byl synem Jana Vchynského ze Vchynic, někdejšího karlštejského purkrabí, který upadl u dvora v nemilost. On sám byl v mládí komorníkem Maxmiliána Habsburského, výběřím berní v kouřimském kraji a mezi lety 1603 a 1606 nejvyšším lovčím, ovšem tuto pozici opustil kvůli nedostatkům v účtech a hospodaření. K Janovi a Václavovi blíže V. BŮŽEK, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995, s. 133–150.

potřebovat.⁴⁶⁹ Průběh a zásadní závěry vizitace budou blíže představeny v podkapitole 5. 3. 1, nicméně je potřeba zdůraznit, že Vchynského zásahy na komorních panstvích byly v porovnání s dřívějšími zákroky vizitačních komisí něčím neobvyklým nejen svým rozsahem, ale také razancí. Rozličná opatření hospodářského, ale i personálního charakteru Vchynský prosazoval okamžitě, bez meškání a doznal-li později, že některá z jeho nařízení nebyla dodržena, byl jejich naplnění schopen velmi důrazně vymáhat.⁴⁷⁰ Roku 1615 bylo však proti jeho osobě vzneseno rozsáhlé obvinění, na základě něhož byl zbaven úřadu a měl být odsouzen ke ztrátě cti, majetku i hrdla. Na Matyášovu přímluvu měl být však nakonec doživotně uvězněn v Kladsku.⁴⁷¹ Na jeho místo nastoupil komorní rada Mikuláš Gerštorf z Gerštorfu a z Malšvic, který komunikoval se zástupci vrchnostenských úřadů i v dobách stavovského povstání.⁴⁷²

V pobělohorském období se stal vrchním hejtmánem Jiří Vilém Michna z Vacínova, který nastoupil do úřadu v březnu roku 1623 a zároveň zasedal při apelačním soudu.⁴⁷³ Do úřadu nastupoval s platem 300 kop míš, který mu byl na základě císařovy resoluce roku 1628 navýšen

---

⁴⁶⁹ Výtah textu viz *AČ XXII*, č. 182, s. 521–524.

⁴⁷⁰ O Vchynského autoritativní a prudké povaze se dochovalo od současníků hned několik zpráv. Na jeho chování si stěžovali nejen úředníci jednotlivých panství, se kterými měl hrubě jednat jak při své vizitaci, ale i komorní úředníci. Valentinu Žaludovi, pardubickému správci, kupříkladu Vchynský stran prodlení při koupi ždánického dvora a mlýna, které při své vizitaci nařídil, napsal, že pokud se o tuto záležitost Žalud okamžitě nezasadí, tak „... *na to se bezpečte, že vás za krk vzítí a do vězení vsaditi dám.*“ NA, SM, sg. P 70/5II, č. kartonu 1642, f. 199.

⁴⁷¹ Šlechtici se ještě roku 1616 podařilo z vězení utéct a následně pobýval v Polsku. Během stavovského povstání se vrátil do země, nicméně záhy zahájil tajnou korespondovenci s Ferdinandem II. o své podpoře, kterou podmiňoval zrušením sněmovních usnesení, na základě kterých byl roku 1616 uvězněn. O procesu i uvěznění Vchynského, stejně jako o jeho útěku se zmiňuje ve svém deníku i Adam z Valdštýna, viz Marie KOLDINSKÁ–Petr MAŤA, *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší 1602–1633*, Praha 1997, s. 242, 243, 246, 371 (k zisku Chlumce a Kolína). K okolnostem povstání proti Vchynskému v Chlumci a zajetí Vchynského za vlády Fridricha Falckého, na kterém se podílela i pěchota vyslaná z Pardubic a Poděbrad, viz A. GINDELY, *Dějiny stavovského povstání léta*, přílohy A, s. I–XI. Ani to však nebyl konec Vchynského vzestupů a pádů – po Bílé hoře se vrátil zpět do Chlumce nad Cidlinou, který již zůstal v držení jeho rodu, a ztrátu Kolína nahradily některé statky zkonfiskované povstalců. Jeho synem byl Jak Oktavián Kinský, pozdější komorník a nejvyšší hofmistr.

⁴⁷² Část Gerštorfových listů je uložena v již citovaném NA, SM, inv.č. 1580, sg. K 1/212, karton 1078, dokládají mj. jmenování některých nových osob do postů hejtmánů, Gerštorfovy návštěvy komorních panství za účelem financování diplomatických i válečných operací a také snahu o získání maximálního množství prostředků pro financování dvora Fridricha Falckého ještě před jeho příjezdem do Čech.

⁴⁷³ Jiří Vilém byl bratrem Pavla Michny z Vacínova, zmiňovaného v souvislosti s konsorciem (podkap. 4. 3. 1). Rodina byla původně měšťanského původu, Pavel však roku 1622 dosáhl povýšení do panského a roku 1627 dokonce do hraběcího stavu. Tento postup byl do značné míry důsledkem jeho klientelského vztahu se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic, Pavel přitom kancléř a jeho ženě Polyxeně velmi výrazně dopomohl k získání pobělohorských konfiskátů. V jednom z dopisů manželů byl zmiňován i Jiří Vilém, o němž měl kancléř s panovníkem pohovořit, dá se tedy předpokládat, že i v jeho jmenování vrchním hejtmánem komorních panství mohl Lobkovic sehrát významnou úlohu. K Pavlovi a jeho vztahu s oběma manželi Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Prameny k českým dějinám 16.–18. století, řada B/I*, České Budějovice 2005, zejména s. 75–78

na 1000 kop míš.⁴⁷⁴ Ve stejném roce vizitoval jednotlivá panství spolu s Maxmiliánem z Endernu.⁴⁷⁵ O rok později předala účtárna k jeho rukám body, které vypracovala mj. i na základě jejich relace a které měly být zdůrazněny při instalaci hejtmanů na jednotlivých komorních panstvích.⁴⁷⁶ První článek instruoval hejtmana, aby upravit instrukce hejtmanů „*dle nynějších způsobů*“. Což soudě dle poznámky vedle článku neodkazovalo ani tak ke změnám souvisejícím s politickou situací v zemi, ale právě k závěrům, učiněným na základě předešlé vizitace komorních panství, jmenovitě pak k úpravě deputátu.⁴⁷⁷ Peněžitý deputát měl nahradit neefektivní vyživování personálu při zámecké kuchyni, kam většina personálu beztak na jídlo nedocházela a stravovala se ve svých domovech. Znovu zopakována byla povinnost mít vyhotoveny půlroční účty do čtyř neděl po sv. Havlu a sv. Jiřím, které měli skládat „*bez napomínání a dopisování*“ přímo do účtárny české komory, spolu s týdenními a měsíčními cedulemi, signovanými nejen důchodními písaři, ale i samotnými hejtmany. Kromě toho měl Michna nařídít, aby nedocházelo k převádění dluhů ze starého písaře na nového,⁴⁷⁸ k přijímání úředníků bez předešlého postavení rukojmí, k půjčování ze sirotčích pokladen a propouštění sirotků bez předešlé konzultace s komorou. V textu je přítomna také poznámka, aby písaři ani hejtmané v případě prokázání restů „*z takových [sum] dle navyklosti své posuňky, posměšky neměli*“,⁴⁷⁹ ale neprodleně je odváděly rentmistru, což se zdůrazňuje zejména pro Pardubice, Poděbrady, Kolín a Brandýs. Vrchní hejtman měl napomenout i fišmistry a jejich personál, který údajně neodváděl rybníční účty k rukám důchodních a ten zase účtárně. V rámci úsporných opatření byl hejtman, purkrabí, správci pivovarů apod. doporučit opatřit maximální množství obilí pro pivovary od poddaných, neboť tak vyšlo laciněji než na trhu. Již v tomto

---

⁴⁷⁴ Viz zpráva komorní účtárny z dubna roku 1655 v NM, sg. S 4/3, karton 813, b. f

⁴⁷⁵ Blíže k průběhu vizitace opět viz podkapitola 5. 3. 2.

⁴⁷⁶ Podnět účtárny je datován 8. 1. 1629 viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 19/7 (sv. 1), karton 2262, f. 7–10.

⁴⁷⁷ Jak už bylo zmíněno, deputát byl na panstvích zaveden již v roce 1571, nicméně velmi brzy došlo k jeho zrušení, neboť nepřinesl požadovanou úsporu. Srovnání výnosnosti panství před deputátem (pro období 1568 až 1570) a po jeho zavedení (1572–74), které si nechala roku 1576 dvorská komora vyhotovit, ukázalo naopak propad výnosu komplexu o více než 2200 kop míšeňských. Koncept dokumentu viz NA, SM, sg. S 195/5(sv. 3) karton 2261, f. 78–84. Lze pochopitelně předpokládat, že k danému poklesu nedošlo pouze vinou deputátu a jeho překračování, nicméně toto srovnání spolu s nálezy vizitačních komisařů i účtárny dokládající, že hejtmané vymezené sumy překračovali nebo si nárokovali sumy určené pro jiné členy personálu (a ty posléze na deputátu krátili), stačily jako argument pro zrušení deputátu.

⁴⁷⁸ Z textu vyplývá, že k tomuto zvyku docházelo někdy po oboustranné dohodě původního a nově nastupujícího úředníka. Je tedy otázkou, zda i v tomto ohledu docházelo k jakémusi „obchodování“ s úřady či „přeprdejí“ dluhu, který dotyčná osoba vzala na sebe, zřejmě s příslibem určité kompenzace. NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 19/7 (sv. 1), karton 2262, f. 8

⁴⁷⁹ *Ibid.*, f. 7.

textu je přítomna zmínka o obnovách urbářů, což měl ale činit vrchní hejtman spolu s příslušnou osobou z účtárny a s pomocí úředního personálu na jednotlivých panstvích. Roku 1632 pak vyzval Ferdinand III. Michnu, aby předložil úsporná opatření týkající se platu úředního personálu na panstvích a nařídil jej uvádět ve zlatých. Michna na to konto sepsal platy úředního personálu, přičemž navrhl ponechat stávající sumy, avšak uváděné napříště nikoli v kopách, ale ve zlatých. V rámci úsporných opatření se dále vyslovil pro propojení lyského, benátského a přerovského panství s panstvím brandýským, s tím dodatkem, že tato integrace by byla možná z a předpokladu, že bude k rukám hejtmana přidán ještě jeden purkrabí.⁴⁸⁰

V lednu roku 1636 byl jmenován vrchním hejtmanem komorních panství Jozue Kořenský z Terešova, předešle hejtman pardubického panství a purkrabí hradeckého kraje.⁴⁸¹ Instrukce vydaná pro jeho osobu je obsáhlejší než výše naznačený text pro Zikmunda Měsíčka z počátku 17. století. Čítá celkem 26 článků (včetně závěrku), nicméně podobně jako u řady dříve popisovaných instrukcí se jednalo spíše o aktualizované znění původního textu o některé nové články. Instrukce nově stanovila frekvenci, s jakou byl vrchní hejtman povinen panství navštěvovat (a to nejméně třikrát do roka každé komorní panství), byla zopakována jeho povinnost jednat na místě s hejtmanem, důchodním písařem a dalšími úředníky a nechat si vždy, při každé kontrole předložit ke kontrole jejich registra. Byl-li něco s ohledem na své pravomoci schopen rozhodnout, pak tak měl učinit, aby se zamezilo prodlením z následné písemné komunikace mezi panstvími a komorou a komorou a hejtmanem.⁴⁸² Sluší se rovněž zdůraznit, že byl ještě posílen apel na jeho dozor nad účetními záležitostmi – hned sedm článků instrukce bylo věnováno rozličným registrům, účtům a jejich administraci, nad nimiž měl vrchní hejtman

---

⁴⁸⁰ Zpráva Adama Michny komoře z dubna 1633 viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 19/7 (sv. 1), karton 2262, f. 33.

⁴⁸¹ Před svým vstupem do komorních služeb se Jozue v mládí účastnil protitureckých bojů, zasedal v zemském soudu a ve 20. letech působil v lobkovických službách na panství Litomyšl. Petra VOKÁČOVÁ, *Příběhy o hrdé pokoře: aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014, s. 741–742, litomyšlské období dokládá korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho ženy Polyxeny viz P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 630. Jen pro zajímavost, s Jozuem Kořenským působil ve službách Lobkovicům i Blažej Albín z Weisenberku, jehož deníky zpřístupnil P. Kopicčka. Petr KOPIČKA, *Deníky roudnického hejtmana Blažeje Albína z Weisenberku z let 1611-1625*, Praha 2003, s. lx, lxi. Rozhodnutí Ferdinanda III. o Kořenského jmenování vrchním hejtmanem viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. SM S 195/11, karton 2264, b. f. (prosinec 1635).

⁴⁸² Václav Černý, který uvedenou instrukci našel v roudnickém archivu, ji porovnával s hejtmanskými instrukcemi a doložil, že až na úvodní článek je znění publikovaných článků v podstatě totožné s analogickými články v hejtmanských instrukcích vydaných v letech 1615 a 1616. V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 303. Jednání o zpřístupnění tohoto textu i instrukce z roku 1653 citované níže byly několikrát přerušeny kvůli neustále se měnícím epidemiologickým opatřením a následným čekacím lhůtám na zpřístupnění, uchylují se proto v tomto textu k citaci ze sekundární literatury.

držet pevnou ruku.⁴⁸³ Osoby Jozua Kořenského se týká i koncept listu, který komora směřovala v listopadu roku 1638 pardubickému hejtmanovi a z něhož vysvítá cenná informace o platu vrchního hejtmana komorních panství. Komora přikazovala pardubickému hejtmanovi, aby proplatil Jozuovi 500 kop míš. z pardubické pokladnice, kterážto částka představovala služné vrchního hejtmana za pololetí.⁴⁸⁴ Jozue působil v úřadu i v kritických 40. letech, ačkoli zejména v dobách průtahů vojsk byla povinnost vizitovat vícekrát ročně všechna komorní panství spíše zbožným přáním než denní realitou.⁴⁸⁵ Po uzavření mírových smluv se podílel spolu s českou expedicí buchhalterie na poválečné obnově a roku 1649 byl pověřen aktualizací instrukce pro komorních panství.⁴⁸⁶

O nahrazení Jozua se začalo na poli hovořit nejdéle ve druhé polovině roku 1652,⁴⁸⁷ neboť z října téhož roku pochází memoriál Viléma Hendrycha Odkolka z Oujezdce,⁴⁸⁸ v němž vyslovil zájem o pozici vrchního hejtmana. Někdejší hejtman smiřického panství se v textu odvolával nejen na zkušenosti se správou vlastních statků, ale také na služby dalším význačným osobám a na post hejtmana hradeckého kraje, který vykonával i v dobách švédského vpádu do Čech.⁴⁸⁹ V lednu roku 1653 byl Odkolek do úřadu vrchního hejtmana instalován a byla mu

---

⁴⁸³ Od urbárních register, přijímání běžných platů, důchodů spravovaných důchodním písaře, přes sirotčí a kostelní účty a další účetní registra (rybníční, obilní ad.), včetně upozornění, že se mají osoby odpovědné za sestavování účtů držet určitých doporučení a vzorů zaslanych účtárnou komory a kontrolovaných právě vrchním hejmanem. *Ibid.*, s. 304.

⁴⁸⁴ Koncept listu viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/7 (sv. 1), karton 2262, f. 48. Daný koncept dokládá, že sama česká komora se uchylovala k praxi, kterou vyčítala komoře dvorské. I ona sama poukazovala v případě potřeby některé sumy, které měly plynout z rentmistrovské pokladny, na platy plynoucí do pokladny komorního panství.

⁴⁸⁵ Účet za vikuálie poskytnuté vrchnímu hejtmanu při vizitování panství roku 1644 dokládá, že Jozue panství navštívil pouze v červenci a srpnu. U některých panství jsou uvedeny dny, po které se na panství zdržel, u jiných pouze, o kolik se jednalo nocí. Největší útrata (38 zl 1 kr 3 d) byla nepřekvapivě vykázána na pardubickém panství, kde se Jozue zdržel od 26. července do 4. srpna. Následoval Zbiroh (25 zl 28 kr 38 d + výdaje na maso, vejce, ječmen pro koně), kde se Jozue zdržel šest dní (bez uvedení přesného data) a poté Poděbrady (20 zl 4 kr 1 d, samostatně byla vykázána oves, hrách, kroupy a mouka), kde pobýval cestou do Pardubic i zpět (od 22. do 24. července a poté od 5. do 7. srpna). Za Kolín bylo vykázáno 7 zl 14 kr a 2 korce ovsu na osm koní. Extrakt z důchodních počtů jednotlivých panství viz NA, NM, sg. S 4/3, karton 913, b. f

⁴⁸⁶ NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/7 (sv. 1), karton 2262, f. 49–50. Texty pro hejtmány byly skutečně posléze upraveny, jak dokládá instrukce vydaná pro pardubického hejtmana roku 1652 a popsaná dále v již citované podkapitole podkapitole 8. 2. 2 a 8. 2. 3.

⁴⁸⁷ Jozue zemřel roku 1653, je tedy pravděpodobné, že jednou z příčin byl jeho zhoršující se zdravotní stav. K pohřebnímu kázání za Jozua i jeho syna Bohuslava, který zemřel o desetiletí dříve, viz Miloš SLÁDEK (ed.), *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy*, Jinočany 1995, s. 202–211.

⁴⁸⁸ V literatuře se objevuje rovněž jako Vilém Jinřich Odkolek viz J, HRDLIČKA, *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, s. 85, 155 nebo P. MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II*, s. 34–35.

⁴⁸⁹ „...obírajíce já se pak hned z mladosti mé při hospodářství, jak svém vlastním, tak i v službách vzácných knížat a pánů, jak za hejtmana, tak i za regenta přes dvacet let pořád, zvláště po ta minulá těžká a nebezpečná léta,

vydána instrukce, jejíž extrakt zachytil v lobkovickém archivu Václav Černý. Podle něj se sem instrukce zřejmě dostala poté, co byl Odkolek roku 1669 jmenován inspektorem lobkovických panství a svou někdejší instrukci zřejmě poskytl k úpravám poplatným realitě správy lobkovických statků.⁴⁹⁰ Černý citoval úvodní část, v níž byla velmi pregnantně stanovena stěžejní úloha vrchního hejtmana v poválečném období, kdy měl nejen zhodnotit stav jednotlivých panství, ale také navrhnout, v jakých oblastech by si panství mohla navzájem vypomoci, aby byla obnova a repopulace komplexu rychlejší. Tento text je podle Černého kratší oproti původnímu znění z roku 1636 a již ze znění jednotlivých článků vysvítá, že komora reagovala na poválečnou situaci na jednotlivých panstvích a obracela se k aktuálním potřebám. Vrchní hejtman, který měl dočasně sjíždět panství i častěji než třikrát ročně, měl proto nařídít, aby poddaným nebyly ukládány jiné práce než roboty, neměli být rovněž nepřiměřeně trestáni, fyzicky ani jinak a všechny případné stížnosti na úředníky měl vrchní hejtman vyslechnout a zaslat komoře. Vrchní hejtman měl rovněž dohlížet na dostatek čeledi a případnou migraci čeledi mezi komorními panstvími tam, kde by bylo jejich služby zrovna třeba. Zopakován byl zákaz půjčovat ze sirotčí pokladnice a podnět usilovat o co nejrychlejší splátku sirotčích peněz, neboť dluhy do sirotčích pokladnic stále nebyly splaceny.⁴⁹¹ Instrukce zopakovala rovněž povinnost vrchního hejtmana kontrolovat týdenní a měsíční cedule důchodních písařů, které měli zasílat přímo jemu. Vizitoval-li panství, měli je úředníci postupovat rovnou české komoře, kde si je posléze vrchní hejtman vyzvedával. Důchodní a obroční písaře přitom směl do služby on nebo hejtman přijímat až po svolení komory a po složení kauce a se zaručením. K úředníkům panství mířila také připomínka, že jim není povoleno dávat si přivařovat pivo nebo chovat ve dvorech a ovčíněch dobytek na obrok a píci, což se ostatně, jak později uvidíme, promítlo i do hejtmanské instrukce.

Vilém Hendrych nicméně setrval v úřadu pouhé čtyři roky – roku 1657 byl úřad vrchního hejtmana zrušen a jeho agenda byla vrácena zpět komoře. Tento krok působí v kontextu výše popisovaného důrazu na zpřísnění kontrol a postupného doplňování a rozšiřování pravomocí

---

mnohých nepříležitostí, nebezpečství, pro zachování panství sobě svěřených vystojíce, jako i správu hejtmanskou kraje hradeckého po několik let až právě do času příchodu nešťastného generála švédského Banéra s armádou do Čech sobě svěřenou majíce, v kterémžto kraji také posavad obyvatel usedlý jsem, a tak netoliko hospodářství, ale také v správě politické obecní s lidmi rozdílnými, vedle případnosti po ta léta jsem mnoho pracoval, jako i panství JMC při Labi ležících na díle povědom jsem.“ NM, NM, sg. S 4/3, karton 813, b. f. Ve své pozdější žádosti o navýšení platu se pak jmenovitě odvolával na služby knížeti z Lichtenštejna.

⁴⁹⁰ V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 305.

⁴⁹¹ *Ibid*, s. 305.

a povinností vrchního hejtmana překvapivě. Obsáhlá dokumentace dochovaná pro Odkolkovo působení a zaznamenávající mj. otázku financování pravidelných vizitací však přináší určité vysvětlení. Dokládá, že se úřad i jeho představitel skutečně stali v polovině 50. letech předmětem diskusí a šetření dalece přesahujících kancelář komorní účetny, které s největší pravděpodobností přispěly ke zrušení úřadu. Jednou z řešených otázek byl plat, který se zdál Odkolkovi příliš nízký (1000 kop míš, tedy 1166 zl 40 kr, stejně jako u obou jeho předchůdců). Účetna doporučila navýšení na 1500 zl, ovšem s tím dodatkem, že bude daná částka sloužit zároveň na materiální zajištění jeho samého, čeládky i služebních koní.⁴⁹² Další diskutovanou oblastí byly akcidenční poplatky, o které se nový vrchní hejtman hlásil s odkazem na svého předchůdce – Jozue měl dle něj získávat určitou sumu při vystavování výhostů pro poddané komorních panství. Tento požadavek česká expedice účetny negovala s poukazem na obě instrukce, tedy pro vrchního hejtmany i hejtmany jednotlivých panství, v nichž bylo ustanoveno, že jakýkoli výhost bez vědomí komory neměl být povolen a kýmkoli jiným zůřadován. Sama účetna přitom neměla žádné podklady, které by dokládaly, na základě čeho měl Jozue Kořenský takové sumy získávat,⁴⁹³ nicméně konečné rozhodnutí o přidělení či odebrání této pravomoci Odkolkovi ponechala komorní radě.

Dalším bodem byly Odkolkem vykazované (a také nevykazované) sumy za vikuťalie in natura, které mu byly při jeho první vizitaci na jednotlivých panstvích poskytnuty a které při přepočtu na peníze činily 279 zl 24 kr a 2 d.⁴⁹⁴ Odkolek se bránil poukázáním na skutečnost, že částka zahrnovala výdaje na jeho osobu, koně i „*rozdílné hosti i domácí oficíry*,“ nicméně účetna vyhodnotila danou sumu jako neúměrně vysokou položku. Odmítla rovněž argument s pohoštěním pro úředníky, kteří měli sami vyhrazené sumy na výživu. Svě zdání zdůvodnila dále poukázáním na výši konečných výdajů, byla-li by podobná částka hrazena každý rok třikrát, při každé vizitaci vrchního hejtmana. Tento argument padl na úrodnou půdu, neboť o tři léta později Odkolek ve svém memoriálu žádal znovu o přiznání vyšší sumy k platu s odůvodněním, že bez vikuťalií a akcidencí je částka na jeho zajištění nedostatečná. Uváděl ji mj. do kontextu svých předešlých služeb, které byly dle jeho tvrzení lépe honorovány, a

---

⁴⁹² V podstatě se tedy jednalo o kombinaci základního platu (ordinari) a deputátu. Zdání radů nad počty z února 1653 viz NM, NM, sg. S 4/3, karton 813, b. f. Toto navýšení však nakonec nebylo schváleno, neboť Odkolek i v následujících letech žádal o navýšení platu a jako aktuální sumu uváděl stále částku 1000 kop míš.

⁴⁹³ „...*jakým jest pak způsobem od JMC on pan Jozue Kořenský a jestli pro svou zasloužilost a těžkou v předních službách práci té milosti k propuštění lidí poddaných a týchž accidenti dosáhl, o tom vědomost nemáme.*“ Ibid.

⁴⁹⁴ NM, NM, sg. S 4/2, karton 813, f. 338–341, počítáno bez nákladů na oves pro koně, které měly doložit obilní písaři jednotlivých panství.

porovnával ji i s hejtmany jednotlivých panství, kde „každý z nich lepší věc a příležitost tam vně na panství nežli já má.“ Komora nicméně ve stejném roce z listů hejtmanů a důchodních písařů zjistila, že Odkolek i přes toto tvrzení, za zády komorních radů, nadále z panství bral a vyvážel různé naturálie.⁴⁹⁵ Z dalšího prošetření vyplynulo, že je posléze sám dále prodával, v případě obilí užíval i k vaření piva. Komorní účtárna přikročila k vyčíslení přibližné výše dluhu, která jen za rok 1653 za pardubické a brandýské panství činila přes 1000 zl, a vydala pokyn k zadržení Odkolkova platu do doby, než budou jeho dluhy splaceny.⁴⁹⁶

V srpnu roku 1657 byla vydána resoluce Leopoldova I., která se dotýkala restringování komorního personálu za účelem snížení nákladů na platy a výživu. Jeho součástí je rovněž pasáž odkazující ke zrušení úřadu vrchního hejtmana, přičemž jako hlavní důvod je uvedena úspora prostředků a úsilí, které musela účtárna vynaložit na účetní evidenci daného úřadu.⁴⁹⁷ Nelze s jistotou určit, do jaké míry měla na Leopoldovo rozhodnutí vliv Odkolkova „éra“, a do jaké míry se jednalo o čistě pragmatické řešení nově nastupujícího panovníka a jeho administrativy. S ohledem na výše uvedené skutečnosti se však dá předpokládat, že výše výdajů (a dluhů) spojená s osobou posledního vrchního hejtmana nebyla zanedbatelným faktorem při rozhodování o osudu úřadu. Faktem zůstává, že komorní panství měla být nadále vizitována komorou alespoň jednou za dva roky, jak jí ukládala komorní instrukce. Materiály pocházející z činnosti české expedice komorní účtárny ukazují, že v praxi toto poslání, stejně jako supervizi nad personáliemi (vydávání zdání při obsazování úřadů, instalace úředníků, předání instrukce, evidence kaucí apod.) převzali radové nad počty a jejich personál. V případě potřeby a na panovníkův příkaz bylo komorní dominium nadále podrobováno též rozsáhlým generálním vizitacím.

---

⁴⁹⁵ A to nejen ve formě obilí, masa, mouky či piva, ale i železa (Zbiroh), které si osoboval „*k vlastní potřebě jeho, bez vědomí a povolení našeho.*“ NM, NM, sg. S 4/3, karton 813, b. f. Z konceptu listů, které byly určeny na jednotlivá komorní panství, vyplývá, že komora vyšetřovala tuto skutečnost cíleně a učinila hromadně dotaz na všechna panství.

⁴⁹⁶ Odkolek se proti tomuto kroku několikrát ohradil a žádal o znovupřidělení platu, z dalších materiálů pak vyplývá, že se tato záležitost opakovala i v dalších letech. O náhradu platu a *liefergeldu* (a také o sumu na vyživení svého písaře) žádal Odkolek dokonce ještě roku 1658, kdy již v úřadu nepůsobil. Jednalo se o naléhavou prosbu, neboť se danou sumou sám zaručil u svých věřitelů na splátce starších dluhů. Listy Odkolka i účtárny z let 1653-58 viz *tamtéž*, b. f.

⁴⁹⁷ „*Ferners haben wir für gut angesehen die oberhauptmanns stelle über unsere königl herrschaften aufzusehen den odkolek welcher diesen dienst bishero versehen zuentlasen, die visitationes aber und was sonst sein dienst mit sich gebracht können noch gelegenheit der sachen durch iemonadten auf dem Cammer Mittel ob auch von der buchhalterei verrichtet und also die auff ihne Odkolek bisher angewendete Besoldung erspahret werden.*“ NA, SM, S 49/6 (sv.2), karton 2164, f. 252–257, zde 255.

5. 2. 2 Nejvyšší lovčí Království českého

Jak už bylo naznačeno dříve, vrchní hejtman nebyl jedinou osobou, která stála na pomyslné žebříčku správy mezi komorou a komorními panstvími. Dalším úředníkem, jehož agenda zasahovala výraznou měrou na sledovaná panství, byl nejvyšší lovčí království českého. Tento, původně dědičný, titul má v českých dějinách dlouhou tradici, která sahá až do dob přemyslovských knížat a králů.⁴⁹⁸ Panovníci drželi nad lesními komplexy v českých zemích ochranu a veškerým zásahům činěným na straně forštu mělo předcházet jejich svolení. V jejich úsilí jim měli pomáhat právě nejvyšší lovčí pověření nejen dohledem nad knížecími (královskými) a klášterními lesy,⁴⁹⁹ ale rovněž nad kontrolou hraničních mezníků při korunních statcích. Lesy a zvěř měli přitom chránit nejen před škodlivými zásahy jiných vrchností,⁵⁰⁰ poddaných, stejně i před nežádoucími zásahy postupně narůstajícího lesního personálu. S nástupem Ferdinanda Habsburského na český trůn a následnou genezí komorního komplexu byly pod správu komory (znovu)zařazeny rozsáhlé plochy lesního porostu.⁵⁰¹ Tento aspekt byl pro habsburské panovníky stěžejní nejen s ohledem na myslivost a honitbu, což byly oblasti, kam na příští dvě století směřoval eminentní zájem panovníka a jeho personálu, ale představovaly též nenahraditelnou zásobárnu dřeva pro důlní podniky v podbrdské části komplexu, pro stavby a běžnou spotřebu. Habsburkové a jejich rádci si byli rovněž vědomi faktu, že lesy není možno spravovat jako oddělené části rozparcelované mezi jednotlivá panství, ale bylo nutno na ně nahlížet jako na celek/celky, které se jednotlivými panstvími prolínají a mohou sloužit pro různé účely. Roku 1555 byl proto (znovu)ustanoven úřad nejvyššího lovčí Království českého (Oberjägermeister, případně pouze Jägermeister), kterým byl jmenován Petr Šatný z Brodce.

---

⁴⁹⁸ Josef ŽEMLIČKA, *Přemyslovci. Jak žili, vládli a umírali*, Praha 2005, s. 163–164

⁴⁹⁹ Dějinám lesů se ve svých odborných pracích věnoval jednak již zmiňovaný Josef Nožička, J. NOŽIČKA, *Přehled vývoje našich lesů*, Praha 1957, zde jsou silněji zastoupeny i středověké a raně novověké reálie, J. Kazimour se naopak soustředil na proměny pojetí lesního hospodaření od tereziánského období do poloviny 19. století Josef KAZIMOUR, *Státní péče o lesy v Čechách v letech 1754–1852. Část I – do válek napoleonských*, Praha 1933. Řadu poznatků k dějinám lesního hospodaření pravidelně přináší Prameny a studie Národního zemědělského muzea. Z nové literatury (vedle prací uvedených v následujících pozn. pod čarou) též Jindřich FRANCEK, *Lovecká vášeň v proměnách staletí*, Praha 2008. Francek nicméně vychází především ze svého výzkumu smolných knih, soustřeďuje se proto na myslivost a lesní psych. Tam také směřuje většina jeho odkazů na literaturu.

⁵⁰⁰ Význam lesů si ostatně dobře uvědomovaly i ostatní pozemkové vrchnosti, na jejichž panstvích se postupně formovala více či méně propracovaná struktura lesního personálu, která se řídila pokyny purkrabího, později hejtmana panství.

⁵⁰¹ Dle propočtů E. Maura pokrývaly lesy na konci 17. století cca 3900 ha z rozlohy komorního komplexu, přičemž na pardubickém panství zaujímaly přibližně čtvrtinu celkové rozlohy, u Poděbrad a Kolína přibližně 15%. E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století* (kd), k lesnímu hospodářství s.140–149, zde s. 141.

Zásadní informace o kompetencích a povinnostech úřadu zaznamenala instrukce vydávané speciálně pro nejvyššího lovčího. Výťah z textu instrukce, který pochází z roku 1568 a je určený pro Dětricha Schwendiho⁵⁰², připravil pro své Hospodářské instrukce už A. Kalousek.⁵⁰³ Kromě tohoto německy psaného textu byly edičně zpracovány rovněž instrukce z roku 1599⁵⁰⁴ a následně 1666,⁵⁰⁵ obě psané česky. Text z roku 1568 čítá 65 článků, texty z let 1599, 1651⁵⁰⁶ a 1666 celkem 68 článků. Podíváme-li se na skladbu instrukcí, jedná se v podstatě o podobný princip jako u většiny předešle citovaných dokumentů – komora měla k dispozici určitý vzor instrukce, který dle potřeby doplňovala nebo aktualizovala. Kostra dokumentu nicméně zůstávala stejná, a to až do doby, kdy došlo k nějaké výraznější změně v pojetí úřadu, správy, k regulaci personálu apod.⁵⁰⁷ Paralelně s instrukcemi pak byly vydávány doplňující nařízení, pokyny, časově omezené úkoly. Velmi často byly po celé sledované období (nejen u lesní správy) vydávány i samostatné body (Puncta), které pocházely z instrukce, ale které se nedodržovaly, proto je vydavatel (lovčí, jedna z komor, místodržitelé) považoval za nutné zopakovat a publikovat v samostatném listu.⁵⁰⁸

---

⁵⁰² K osobě Dětrich Schwendiho V. PEŠÁK, *Z dějin lesního hospodářství v Čechách v druhé polovici 16. století, Dětrich Schwendi, nejvyšší lovčí za vlády Maxmiliána II.*, in: ČDV 18, 1931, s. 42–56, 104–117, 197–224 a 305–328, případně TÝŽ, *Správa za Maxmilliána*, s. 286–287. Zprávy Schwendiho a dalších představitelů úřadu zasílané dvorské komoře od roku 1554 do 1614 viz NA, ČDKM, sg. ČDKM IV – Čechy – 17/4, karton 37.

⁵⁰³ *AČ XXII*, č. 98, s. 241–50.

⁵⁰⁴ Přepis instrukce *SČ IX*, s. 663–674, rovněž Jan Evangelista CHADT–ŠEVĚTÍNSKÝ, *Dějiny lesů a lesnictví (Hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa – soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Písek 1913, s. 725–739, opis originálu je uložen v SOA Třeboň, Historica Třeboň, inv. č. 7411, sg. 5915, f. 217–264.

⁵⁰⁵ Forstmistrovská instrukce vydána in *Československý Háj XIII*, 1884, s. 362n.

⁵⁰⁶ Tuto instrukci, uloženou v NA, NM, sg. J 3/1, recipují ve své studii Romana MARTÍNKOVÁ – Aleš VALENTA – Veronika VILIMOVSÁ, *Úřad nejvyššího lovčího za Leopolda Kinského (1751–1760)*, in: *VčSH 14*, (2007), s. 109–141, zde konkrétně s. 112. Dokládají, že ani tento text se rozsahově i obsahově nelišil od instrukce vydané roku 1599.

⁵⁰⁷ Na nutnost změnit přístup k lesům a péči o ně upozorňovali někteří místodržitelé už ve druhé polovině 17. století, nicméně za skutečný zlom bývá považována první polovina 18. století. Tehdy komora přistoupila k umělé obnově lesa a v polovině 17. let rovněž k ochraně lesů, luk i poddanských hospodářství cestou omezení vysokých stavů zvěře. Uvedené skutečnosti se odrazily v textu lesního řádu pro Království české z roku 1754. R. MARTÍNKOVÁ – A. VALENTA – V. VILIMOVSÁ, *Úřad nejvyššího lovčího za Leopolda Kinského*, s. 139.

⁵⁰⁸ Viz pokyny komory a nejvyššího lovčího z roku 1640 určené hejtmanům i forstmistrům v NA, SM, J 19/5, karton 966. f. 1–10.

Z textu instrukce, která od počátku de facto suplovala lesní řád,⁵⁰⁹ je naprosto jasně patrné zaměření na honitbu a myslivost. Většina textu se proto obracela právě tímto směrem. Instrukce přitom omezovala už samotný přístup do komorních jednotlivých lesů.⁵¹⁰ Ten měli poddaní povoleni pouze za té podmínky, že vykonávali úlohu, kterou je pověřil některý z představitelů vrchnosti (redukce škodné, vybírání vlčích doupat, odklizení polomů apod.). Lovení zvěře bylo přísně zakázáno, poddaní rovněž nesměli používat (ani u sebe nosit) ručnice, s výjimkou samotného lesního personálu a osob, které přes les cestovaly za obchodem, obživou apod.⁵¹¹ I lesní personál nicméně směl ručnice použít pouze na svou obranu nebo při pobíjení škodné,⁵¹² k lovení husí a kachen se měly používat pouze sítě. Omezoval se dále sběr plodů, které sloužily jako krmivo pro zvířectvo, a dřeva a stanovovaly se způsoby, jakým má být zvěř ze strany personálu zaopatřena (krmné soli v zimě apod.). Mimo to měl nevyšší lovčí dohlížet na to, aby bylo vše v předstihu připraveno, pokud by se panovník v době svého pobytu v zemi rozhodl uspořádat hon. Pokyny k přípravám byly vydávány už ve chvíli, kdy se panovník k návštěvě chystal a nebylo zcela jisté, zda a kdy se hon uskuteční.⁵¹³ V instrukcích byly stanoveny pokuty za lovení zvěře, ze kterých si nesměl nejvyšší lovčí nic ponechat ve svůj prospěch. Sumy měly být rozděleny mezi forštmistry, foršty a osobu či osoby, které na pytláčení upozornily nebo

---

⁵⁰⁹ Již v textu Schwendimu bylo zakotveno, že s instrukcí se museli seznámit i poddaní, kterým měla být pravidelně čtena a připomínána: „...so wollen wir, dass unsere Hauptleut diese unser ordnung allen Unterthanen und sonderlich dem Bauernvolk öffentlich verkünden lassen.“ *AC XXII*, s. 246

⁵¹⁰ Regulace se netýkala jen lesů, ale také obor, bažantnic, zahrad apod. Překračování těchto nařízení nebylo přitom řešeno jen na jednotlivých panstvích, ale i při hlavním městě. V září roku 1656 vydal Ferdinand III. patent určený pražským městům zakazující honitbu, puch, střílení a držení ručnic, kterých se dopouštěly osoby různého postavení. Původ nebyvalého nárůstu těchto případů patent spatřoval v těžkých časech třicetileté války a s ní spojené zásobovací krize. NA, SM, J 19/5, karton 966. bf

⁵¹¹ Regulace ručnic byla zakotvena nejen v komorních instrukcích a poddanském řádu, ale také v zemských zákonících od Vladislavského zřízení zemského přes OZZ, stejně jako v Koldínově kodifikaci městských práv. Byla nicméně také jedním z nejčastěji porušovaných a trestaných zákazů, jak dokládají zápisy ze smolných knih, hejtmanských kopiářů, register smluv i korespondence s komorou. O tom, že ji u sebe neoprávněně nosili i úředníci, zámečtí sloužící a měšťané vypovídá zákaz vydaný komorou na všechna panství v říjnu roku 1680 viz Poručení české komory 1679–1680, sg. G 95, č. knihy 216, f. 242–244.

⁵¹² Jmenovitě vlků, lišek, divokých koček a jiných škodlivých zvířat, za jejichž zabití se platila odměna. *Ibid.* 667. V tomto ohledu byla instrukce spíše návodným textem, paralelně vycházely aktuální seznamy, jaká zvířata bylo nutno početně zredukovat. Byla-li škodná výrazně přemnožena, mohly se sumy vyplácené „na hlavu“ jednotlivých kusů výrazně navýšit – kupříkladu u dospělého vlka se tak z jednoho zlatého, uváděného v instrukci, vyšplhaly i k pěti zlatým. SOA Zámorsk, VS Pardubice, inv. Č. 251, sg., G 98, č. knihy 225, Kopiář správní, zprávy odeslané komoře roku 1681, f. 10. Aktuální podklady měl mít proto k dispozici nejen lesní personál, ale i důchodní písaři a hejtmán jednotlivých panství, aby byli schopni kontrolovat sumy vydané odměnou za skolení škodné. NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/20, karton 2267, f 19–32. –

⁵¹³ Viz kupříkladu nařízení komorním hejtmánům z června 1638, aby spolu s nejvyšším lovčím a lesním personálem na panstvích byli připraveni i s koňmi a psy, pokud by Ferdinand III. chtěl při své návštěvě Čech uspořádat hon. NA, SM, J 19/1–5, karton 966. b.f.

proti němu zakročily. Směrem k ochraně a údržbě lesů se prosazovalo pojetí minimálních možných zásahů do lesního prostoru. Zakazovalo se proto neúměrné kácení,⁵¹⁴ pasení dobytka při forštu a byl kladen důraz na čištění lesů a odklid spadaných a vyvrácených stromů.

Všechny uvedené texty i vzájemná korespondence lovčího s komorou a účtárnou odkazovaly k úzké kooperaci s českým finančním úřadem. Ta byla ostatně zakotvena od počátku a hned v prvním článku jägermeisterovy instrukce, kde se však zároveň zdůrazňovalo, že president a radové představovali pro představitele úřadu spíše poradní orgán. Formálně nejvyšší lovčí podléhal pouze panovníkovi a jeho agenda i komunikace s panovníkem a dvorskou komorou tedy běžely spíše paralelně s tou komorní, než v přímé závislosti na ni.⁵¹⁵ Hned v následujících člancích byla pak uvedena povinnost nejvyšších lovčích dohlížet k „...forstmistrům, forštům, lovčím a pacholkům, kteříž plátina spravují, nicméně voborníkům, holotům, pastevcům, lesním hajným a jiným osobám, kteříž k lovu a forštu náležejí, kteréž nyní jmíti anebo budoucně chovati ráčíme“⁵¹⁶ a také jeho pravomoc tyto osoby do úřadů volit a instalovat. S tím také souvisela povinnost pravidelně vizitovat lesy i lesní personál, který podle soupisu účtárny z poloviny 17. století činil na komorních panstvích 91 osob.⁵¹⁷ Z hlediska

---

⁵¹⁴ Tento požadavek si různí lovčí, lesmistři a hejtmané v různých částech komplexu a rozdílných obdobích vysvětlovali různě, ke špatnému stavu lesů ostatně přispěla i snaha komory zvýšit příjmy z lesního hospodářství. Nebylo neobvyklé, aby to byli hejtmané, nikoli příslušníci lesního personálu, kteří upozorňovali komoru na škodlivé mýcení lesů nařízené nejvyšším lovčím. Listy hejtmanů pardubického, poděbradského i brandýského panství viz NA, SM, sg. S 195/6 (sv. 1), karton 2261, f. 77–79, karton ;sg. S 195/20, karton 2267 b.f. (zprávy lovčího i komory určené hejtmanům), ČDKM IV, Čechy, karton 37, b. f.

⁵¹⁵ První článek instrukce nazývaná buď *Respect auf Ihr königl:May:* (v textu pro Jana Adama Hrzána z Harachu) nebo *Respect des Jägermeisters* (nedatovaný opis instrukce Ferdinanda III. pro Františka Viléma Popela z Lobkovic): „*Erstlich soll gedachte unser oberjägermester soviel dises ambt antrifft auf keinen andern, als so auf unns sein aufsehen haben, und unseren gehaiß und bevelch allein, iederzeit gebührlichen gehorsamb laisten. Da wir aber im Königreich Böhheim nit wehren und ihme oberjägermeister in seinen ambt was fürfiell darmnen er rath und weiter hilff bedürffte, so soll er hier innen zu unsern President und Cammer Ráthen in Böhheim welche, ihne an unser stalt, wie sie dessen won uns bevelich haben, mit hilff und rath er sheinnen sollen, sein aufmerken, und zu flucht haben.*“ NA, SM, inv. č. 1520, sg. J 19/13, karton 972, b. f.

⁵¹⁶ Dohled nad personálem byl ve všech instrukcích zakotven hned v druhém článku instrukce a Přepis instrukce SČ IX, s. 663–674, rovněž Jan Evangelista CHADT–ŠEVĚTÍNSKÝ, *Dějiny lesů a lesnictví (Hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa – soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Písek 1913, s. 725–739.

⁵¹⁷ Soupis učiněný v lednu roku 1648, NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/20, karton 2267, f. Z pohledu tehdejšího nejvyššího lovčího Františka Viléma z Lobkovic byl personál silně personálně i materiálně podhodnocen. Prameny z konce 40. let dokonce dokládají, že někteří členové lesního personálu nedostávali ke konci války žádný plat („*keiner bezahlung oder richtigkeit gelangen können*“). Roku 1649 proto František Vilém podpořil jejich žádost o okamžitou úhradu platů s dovětkem, že bez brzké nápravy nebudou schopni dále uživit své rodiny a pečovat o svěřenou část forštu. Jednalo se i o výši *liefergeldu*, který nebyl nikterak zanedbatelnou položkou příjmu, neboť někteří forstmistři a další členové personálu dohlíželi nad lesy na více panstvích a byli tudíž nuceni častěji cestovat. Listy vrchního lovčího i jednotlivých forstmistrů a forstknechtů, včetně zdání vrchního hejtmana a české expedice účtárny z let 1648 a 1649 viz NA, SM, J 19/1–5, karton 966. bf

personálních záležitostí lze nicméně instrukce pro nejvyššího lovčího označit za nejkonstantnější ze všech výše (i dále) sledovaných. I přes doklady o opakovaných výtkách lesnímu (i dalšímu personálu) stran zcizování dřeva, pokoutního prodeje, pychu ad. jeho instrukce nebyla v tomto ohledu nikterak korigována. Neobjevují se v nich odkazy k preventivním opatřením, které jsou patrný v komorních instrukcích (např. dohled nad kaucemi, rukojemstvími, postup v případě podezření na nekalé jednání apod.), které by reagovaly na tuto problematiku. V tomto ohledu (a ostatně i ve většině ostatních) byl lovčí instruován ke spolupráci s místním úřednictvem, zejména jeho nejvyššími představiteli (hejtmanem či purkrabím).⁵¹⁸ Přesvědčení, že důsledná a vícestupňová kontrola spolu se zpřesněním evidence zamezí bujení podobných praktik a přispěje k navýšení výnosů, se nicméně odrazila i do správy lesní správy. Komora proto pověřovala kontrolou personálu i lesů nejen lovčího a hejtmany, ale též vrchního hejtmana⁵¹⁹ (ve druhé polovině 17. století pak zástupce účtárny) a vizitační komisaře.

Ve výčtu kompetencí a povinností vrchního lovčího nelze opomenout fakt, že byl rovněž pověřen dohledem nad prodejem dříví a jeho evidencí. Každý rok přesně stanoveno a komorou schváleno, v jakém rozsahu by se mělo mýtit a za jaké sumy (případně do jaké výše) dřevo prodávat. Lesní personál byl povinen vést cedule zaznamenávající rozsah a lokace mýcení a nejvyšší lovčí pak spolu s hejtmany a důchodními písaři dohlížet na to, že bude daná evidence odpovídat skutečnosti a dříví ani utržené sumy nebudou plynout jinam než k potřebám a důchodům jednotlivých panství. Česká expedice účtárny v tomto kontextu opakovaně urgovala nařízení, aby truhlice uschovávající *znamení neb cejch* o mýcení dřeva, byly na panstvích uzpůsobeny po vzoru ostatních vrchnostenských truhlic, tedy dvěma zámky, od nichž měl mít jeden klíč hejtman a druhý forstmistr a jeden bez druhého je nesměli otevírat.⁵²⁰ Se zástupci

---

⁵¹⁸ Článek 48“ „*Auf das sich nun jetzo unser oberjägermeister und haubtleuthe auf allen unseren schlösen und herrschaften im königreich böheimb, da wie forst und jagten haben, in alle abgesagten articuln und andere zufällen, diese unsere ordnung betreffend sich wissen ihren amt gemas und die hand zumachen und zuhelfen, wollen und befohlen wir, das jeder unser haubtman bei den pflichten, so er uns schuldig unsern oberjägermeister, was sein amt belangt, nach laut unserer ihme gegebenen Instruction, wo er darf unf begehret, in allen notwendigen dingen rätlich und hilflich sein.*“ NA, SM, inv. č. 1520, sg. J 19/13, karton 972, b. f.

⁵¹⁹ Na špatný stav lesů, daný nešetnými zásahy i pokoutním prodejem, upozorňovali jak vrchní hejtmané, tak vizitační komisaři. Roku 1633 byl vrchní lovčí pověřen prošetřením přečinů lesního personálu křivoklátského, zbirovského, točnického a královedvorského panství, na které upozornil vrchní hejtman. Úředníci zde kromě prodeje dřeva měli pronajímat bez vědomí hejtmana louky a příjmy obracet do vlastních kapes. NA, SM, sg. S 195/6 (sv. 2) karton 2262, f. 368. Na kritický stav lesů v podbrdské části upozorňovali ve svých relacích i vizitační komisaři v 50. let a 70. letech.

⁵²⁰ Zprávy účtárny vrchnímu lovčímu, vrchnímu hejtmanu i jednotlivým hejtmanům z počátku 30., 40. i poloviny 50. let viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/20, karton 2267, f. 1–7.

místních aparátů pak lovcí příležitostně zasedal při výsleších i inkvizičních procesech vedených vůči osobám, které se svými činy provinily proti lesnímu regálu (povětšinou lesním pychem či krádeží dřeva). Jednalo-li se o provinilce z řad lesního personálu, mohl po dobu šetření dotyčného dočasně postavit mimo službu nebo (u závažnějších provinění) nařídit domácí vězení. Bylo-li podezření potvrzeno, měl být dle instrukce provinilec vsazen do vězení a přísně potrestán,⁵²¹ v praxi se však komorní správa u méně závažných provinění uchýlovala k nařízení peněžitých pokut a složení slibu dotyčného (a případně i jím postavených rukojmí), že se nic podobného nebude v budoucnu opakovat. Byla-li přistižena na panství osoba vyššího stavu, tedy panského nebo rytířského, která se dopustila některého z přestupků, byl vrchní lovcí povinen řídit se postupy zakotvenými v zemském zřízení a následná slyšení se též konala v jiném módu než u poddaných.⁵²²

Při pohledu na personální obsazení postu nejvyššího lovcího je hned na první pohled patrné, že jej v pobělohorském období obsazovali (takřka výhradně) příslušníci bílínské větve rodu Lobkoviců. Prvním z nich byl Vilém mladší Popel z Lobkovic, který byl předešle dvorským sudím a úřad nejvyššího lovcího zastával od roku 1634⁵²³ do své smrti roku 1647. Poté byl do úřadu instalován Vilémův syn František Vilém, který zřejmě vypomáhal otci s výkonem úřadu již před jeho smrtí⁵²⁴ a sám jej posléze vykonával do roku 1659. V dané době byli ještě Vilémovi synové příliš mladí, aby mohl některý z nich otce nahradit,⁵²⁵ nicméně v poslední čtvrtině 17.

---

⁵²¹ „... přestupitele a dočinitele před sebe obeslati, do vězení dáti a náležitým trestáním se k nim přísně zachovati.“ SC IX, s. 669.

⁵²² Příklady z praxe ukazují, že v případě provinění osob ze šlechtického stavu mohl být k výslechu přizván prokurátor. U osob nobilitovaných či svobodných komora doporučovala vyšetřování na svobodě, ovšem s postavením rukojmích. Za prokázání střelby, neoprávněného honu nebo lesního pychu byly udělovány pokuty, které nebyly rozhodně symbolickými sumami – roku 1630 panovník odmítl odpustit pokutu 900 kop míšeňských za tři kusy zvěře, kterou v komorních lesích zastřelil jistý Maxmilián Pechlar. NA, SM, J 19/1–5, karton 966. f. 12. U složitějších případech tedy mohli přisedat lovcí i prokurátor, nicméně je zároveň potřeba říci, že u běžných procesů (dokonce i u těch, kde byl obviněn příslušník lesního personálu) zastupovali na komorních panstvích lovcího představitel zdejšího lesního personálu. Tento postup znamenal nejen časovou, ale i finanční úsporu pro všechny zúčastněné strany (ušetření liefergeldu, naturalíí pro lovcího a jeho doprovod, koně atd.).

⁵²³ Tehdy nahradil Wolfa Ilburga z Vřesovic, který funkci převzal roku 1629 po Vilému Kinském. Marcela STROUHALOVÁ, *Jan Adam Hrzán z Harasova. Zrození barokního kavalíra*; Univerzita Pardubice, Pardubice 2010 (bakalářská práce), s. 30.

⁵²⁴ Minimálně neoficiálně, jak dokládá koncept žádosti určeného dvorské komoře, v němž česká komora zmiňovala Vilémovu žádost o uznání syna jakožto unterjägermeistera, neboť sám již nebyl schopen všechny úkony spojené s objžděním panství zastat. *Ibid*, f. 11. Dotaz komory pocházel z počátku roku 1647, nedlouho poté však Vilém zemřel a v březnu téhož roku žádala komora o signování instrukce pro Františka Viléma jakožto nového oberjägermeistera. Z přibližně téhož období pochází rozpis platu lesního personálu, jemuž vévodí suma určená nejvyššímu lovcímu, a sice 500 kop míšeňských základního platu. NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/20, karton 2267, f. 29–32. K porovnání může posloužit suma z roku 1582, která činila 250 kop. SC VI, s. 262.

⁵²⁵ Po Františku Vilémovi byly nejvyššími lovcími Rudolf z Kounic (zřejmě mezi lety 1659 a 1664) a Jan Adam Hrzán z Harasova (1665–1681). K rodu Hrzánů z Harasova viz Jan HALADA, *Lexikon české šlechty. Erby, fakta,*

století převzali úřad hned dva z nich. Nejprve starší Ferdinand Vilém (od března roku 1681) a posléze Oldřich Felix (v rozmezí let 1696–1722).⁵²⁶ Životopisné údaje zmíněných šlechticů dokládající další zapojení v dvorských (zejména titulárních) i zemských úřadech, což byl ostatně běžný postup, úřad nejvyššího lovčího pak lze označit za vrcholný bod jejich služeb panovnickému rodu. Autoři výše citované studie věnované Leopoldu Kinskému odkázali v tomto kontextu k možnosti, že mohl být úřad nejvyššího lovčího v pobělohorském období znovu ustanoven jako dědičný.⁵²⁷ Žádný z pramenů recipovaných pro tuto práci daný předpoklad explicitně nepotvrdil, nicméně jak už byl dříve řečeno, v praxi byl příbuzenský vztah s osobou sloužící předešle panovníkovi/komoře velkou výhodou nejen u dvorských úřadů, ale i u samotné komory a jejího personálu. Je tedy pravděpodobné, že se na něj Ferdinand Vilém mohl odvolat roku 1680, kdy se o daný post ucházel, mimo to v dané době již čtyři léta pomáhal se zákonem úřadu stávajícímu lovčímu Janu Adamu Hrzánovi. Zřejmě paralelně se jmenováním Ferdinanda Viléma byl ustanoven post sekretáře nejvyššího lovčího, který měl do budoucna vypomáhat lovčímu s jeho agendou a jehož plat byl financován komorou.

5. 3 Vizitační komise 17. věku⁵²⁸

5. 3. 1 Od Vchynského k Michnově vizitaci

V předchozí podkapitole bylo již naznačeno, že vrchní hejtmané v podstatě po celou poslední čtvrtinu století převzali na svá bedra velkou část povinností vázících se ke komorním panstvím, včetně účasti na vizitacích panství. Nejen při těch generálních, ale i během svých pravidelných cest na panství se uchylovali k personálním změnám u vrchnostenských aparátů, doporučovali prodeje či koupě určitých podniků, případně zaváděli (tu lépe, tu hůře přijímaná) opatření.⁵²⁹ V nastoupené tradici de facto pokračoval i Václav Vchynský ze Vchynic. Jak už

---

osobnosti, sídla a zajímavosti, Praha 1999, s. 214–215, kvalitní souhrn základních informací o kariéře Jana Adama Hrzána již citovaná M. STROUHALOVÁ, *Jan Adam Hrzán z Harasova. Zrození barokního kavalíra*; s. 20–33.

⁵²⁶ K bílinské větvi a jmenovaným Lobkovicům viz Marie MYŠKOVÁ – Petr MAREŠ – Stanislav KASIK, *Lobkoviczové. Dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002, s. 30, 93, 98, 100, 102 a 217.

⁵²⁷ R. MARTÍNKOVÁ – A. VALENTA – V. VILIMOVSKÁ, *Úřad nejvyššího lovčího za Leopolda Kinského*, s. 112. Mezi dvorské dědičné hodnosti jej ostatně řadil ve své studii i František Roubík viz F. ROUBÍK, *Místodržitelství v Čechách v l. 1577–1749*, s. 587.

⁵²⁸ Následující podkapitola se soustředí v prvé řadě představení jednotlivých vizitací, okolností jejich konání, průběhu a stěžejních závěrů. Přestože i ona představuje některé reálie vztahující se ke sledovaným panstvím, konkrétnější informace (soupisy úřednictva a jejich platové ohodnocení, personální obměny a jejich příčiny apod.) budou předmětem 6, 7 a 8. kapitoly.

⁵²⁹ Obsáhleji k reáliím 16. století s odkazy na pramennou základnu Z. RŮŽKOVÁ (VLASÁKOVÁ), *Mezi kladivem a kovádlinou. Vrchnostenský aparát pardubického panství v letech 1560–1630*, s. 78n.

bylo řečeno, Vchynský si u dvora vydobyl poměrně silné postavení díky podpoře Matyáše v jeho cestě za císařskou i českou korunou. Stal se karlíštejnským purkrabím a za své záslužné služby získal zápisem dokonce dvě komorní panství.⁵³⁰ Byl rovněž jmenován vrchním komisařem komorních panství, hned roku 1613 zaslal na jednotlivá panství pokyny k určitým změnám, které později při své vizitaci kontroloval.⁵³¹ Vchynského jmenování přišlo v situaci nevyšší finanční tísně, se kterou se Matyáš po (a ostatně i právě díky propojení) korun potýkal. Bylo spojeno i s určitou deziluzí stran čistých výnosů komorních panství, od kterých si o on sliboval zahojení některých urgentních položek. Vchynský tedy dostal poměrně silný mandát k provedení rozsáhlých změn, jejichž cílem bylo celkově snížit provozní náklady, které tradičně pohltily velkou část příjmů, a zajistit vyšší výnosy z panství.

Jednou z cest bylo podle Vchynského znovuzavedení robotních povinností pro podruhy, a sice na tři dny v týdnu, zrušení (případně výrazné omezení) potahů při dvorech a nařídil také, aby nebylo poddaným placeno za vykonávání fůr.⁵³² Proti Vchynského postupu se zdvihla vlna nevole ze strany hejtmanů, kteří upozorňovali na škodlivé účinky opatření projevující se nespokojeností a odlivem podruhů. Na to konto byly Vchynského návrhy císařem pozastaveny a na panství byli vysláni zástupci české komory, kteří se měli vyjádřit k (ne)oprávněnosti Vchynského postupů. Z této revizitace panství vznikla obsáhlá relace, jejímiž autory byli Daniel Škréta, sekretář české komory, a rada nad počty Václav Kolidius.⁵³³ Ve svých zprávách se k většině závěrů vrchního hejtmana vyjádřili velmi záporně, obšírně se pak věnovali návrhu

---

⁵³⁰ Připomeňme, že se jednalo o Kolín a Chlumec nad Cidlinou, druhé zmiňované panství zůstalo posléze v držení rodu. Adam ml. z Vladštejna označil tento Matyášův krok ve svém deníku za „*velikou a neslýchanou milost*“ a uvedl, že se spolu s přítomnými zástupci stavovské obce rozhodli konfrontovat panovníka, za co Vchynský tak působivou odměnu získal. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA, *Deník rudolfinského dvořana*, s. 233. K zisku Kolína i Chlumce viz list z června 1611 uložen v NA, ČDKM, ČDKM IV K, Kolín, karton 107.

⁵³¹ Prameny k Vchynského vizitaci (instrukce, korespondence Vchynského s českou komorou, připomínky hejtmanů) viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/10 i 11 (sv. 2), karton 2264. Vizitace se měla uskutečnit již zkráje roku 1613, byla však z důvodu „morového ovzduší“ odložena. Již v této době měl zřejmě Vchynský spory s komorními rady, podle nichž byl dle obyčeje (i instrukce pro vrchního hejtmana) de facto podřízen komoře. Vchynský se však odvolával na skutečnost, že přísahu složil pouze panovníkovi, jehož v dubnu 1613 žádal ve svém listu o stvrzení, že podléhá přímo a pouze jeho osobě. NA, SM, inv. č. 3312, sg. SM S 195/11, karton 2264, f. 292–293.

⁵³² Vchynský rovněž nařídil v duchu jakéhosi sjednocení přepočtů vážit prodávané ryby na kopy (kopa po 4 a půl kopách míšeňských), nikoli na džbery, jak bylo konkrétně v Pardubicích nebo Poděbradech zvykem. Škrétovi roku 1614 fišmistři sdělili, že se tak sice při letních výloveh zachovali, ale velká část tradičních kupců se na to konto rozhodla ryby nekoupit. NA, SM, sg. P 70/5I–2, karton 1642, f. 21.

⁵³³ Relace Škréty a Kolidia spolu s dobrým zdáním komory, která byla postoupena císaři NA, ČDKM, sg. ČDKM IV – Čechy – 18/1, karton 37, celkem 59 f., zde relace pro Pardubice, Benátky, Zbiroh (německy), koncept relace pro Pardubice NA, SM, sg. P 100/5I, karton 1707, f. 1–33, k oběma komisím E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století* (kd), s. 404–407.

na posílení robotního zatížení. Argumentovali nejen nízkou efektivitou robotní práce (ostatně i poddanských potahů) a tudíž negativním dopadem na ekonomiku komplexu, ale také obavou z odlivu pracovní síly. Ta byla ostatně odůvodněná – mobilita u podruhů, čeledi a služebnictva byla značná a jejich úbytek, který byl znát již po prvním roce Vchynského novot, mohla panstvím uškodit.⁵³⁴ Vchynského razance se projevila i v personální otázce – Vchynský nařídil propustit řadu osob nejen z pomocného personálu, ale i z řad samotných úředníků, povětšinou s odvoláním nepořádnost a nedoplatky v sektorech, které měli dotyční pod svou správou. Některé pozice měly být zrušeny zcela, jiné spojeny do jedné, další obsazeny dle jeho názoru „*vhodnějšími osobami*“.⁵³⁵ V tomto ohledu nebyly závěry Vchynského a komorních radů zcela v rozporu, neboť i komora byla vědoma nutnosti redukovat zejména pomocný personál.⁵³⁶ Další otázka, ve které se komisaři v podstatě shodli s Vchynským, byla nutnost snížit náklady na výživu personálu. Toho mělo být dle Škréty a Kolidia dosaženo ukončením vyživování úředníků při zámku – většina úředníků si podle komisařů beztak nechávala jídlo donášet do svých domovů nebo se při zámku vůbec nestravovala. Daná tradice tedy byla dlouhodobě nákladná a neekonomická.⁵³⁷

Při koncipování této práce zaměřené na úřednictvo se právě okolnosti Vchynského komise a následná revizitace Škréty a Kolidia jevily jako ideální počáteční mezník. Jednalo se ostatně o období, kdy byly jak ze strany Vchynského, tak ze strany představitelů komory proneseny zásadní ekonomické připomínky. Zároveň byly navrženy rozsáhlé změny týkající se jednotlivých vrchnostenských aparátů – a to nejen v rovině personální výměny úřednictva, ale též nezanedbatelných zásahů do struktury správy. Na základě poznatků stávajícího výzkumu lze však s určitostí konstatovat, že nemenší dosah přinesly změny uskutečněné ve spojitosti s komisemi konanými mezi lety 1628 a 1635 a s již opakovaně zmiňovanými zásahy Ferdinanda III. Roku 1628 vizitoval komorní komplex vrchní hejtman Jiří Vilém Michna

---

⁵³⁴ Vchynského návrhy nenašly nakonec u panovnického dvora významnějšího zastání nejen s ohledem na zprávu Škréty a Kolidia, ale také kvůli okolnostem spojeným s Vchynského vyšetřováním a následnou internací viz podkapitola 5. 2. 1.

⁵³⁵ NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/7 (sv. 1), karton 2262, f. 411–412

⁵³⁶ Nejednalo se zdaleka o „kosmetickou“ záležitost, ale o poměrně radikální zásah viz podkapitola 6. 1. 1.

⁵³⁷ Úspora za zrušení viktualií při zámku by byla v takovém případě značná – jen u Pardubic by se podle komise jednalo o sumu 1450 tolarů 50 grošů míšeňských. NA, SM, sg. P 100/5I, karton 1707, f. 17. Tentýž návrh zopakoval Kolidius znovu roku 1618, kdy komorní panství navštívil znovu, avšak do praxe byl zaveden až o deset let později.

z Vacínova a Vilám Maxmilián von Endern,⁵³⁸ kteří dostali od panovníka pokyn navštívit všechna panství a zhodnotit rozsah poválečných škod. Oba komisaři panovníka ujistili, že panství „*nicht so gar ruiniret sein*“⁵³⁹ a že jejich rychlá obnova bude možná v poměrně krátkém čase s využitím vlastních zdrojů. Hned v úvodu však upozornili, že nezbytnou podmínkou pro tento rozvoj je jmenování pouze těch úředníků, kteří by byli pro službu dobře „kvalifikovaní“. Obzvláště zdůrazněni jsou hejtmané, u nichž kvalifikace spočívala dle komisařů v tom, že měli být osobami schopnými rozhodovat, řídit a zároveň pravidelně panství objíždět, aby si udrželi čerstvé povědomí o všech záležitostech a nevydávali pokyny tzv. od stolu (v němčině doslova z křesla/ze židle, *von Stuel auß*).⁵⁴⁰ Mimo to měli být (i fyzicky) schopni vykonávat všechny náležitosti udávané v instrukcích a jít tak svou pílí příkladem ostatním úředníkům. Komisaři upozorňovali na skutečnost, že hejtmané se místo toho v některých případech zaměřovali na vlastní reprezentaci, na to kolik měli koní a jak vysoké byly počty jejich služebnictva. Mimo to obsahovala relace poměrně zásadní zmínku o tom, že řada z nich přikládá větší důraz tomu, jak a kdy se vypravit do Prahy za vlastními záležitostmi a zábavou, než tomu, jak obhospodařovat komorní důchody.⁵⁴¹

Relace připomněla i další zásadní problém, na který upozorňovali už Škréta a Kolidius, a sice vzdálenost majetků některých úředníků od centra panství. Michna i jeho spolukomisař doporučovali nařídit přítomnost úředníků v sídelním místě, respektive tam, kde byla umístěna kancelář hejtmana, nikoli rozesetí na různých místech po panstvích.⁵⁴² Komise rovněž doporučovala kontrolovat akcidenční poplatky úředníků, a to tím způsobem, že budou uvedeny v registrech příjmů a výdajů a bude tedy dohledatelné, kolik si který úředník za daný výkon vzal. Další připomínka týkající se úřednictva byl bod odkazující k hejtmanským a jiným instrukcím, které měly být „obnoveny a zlepšeny“ (*renovirt und zuebesert*). Komisaři navíc zjistili, že část personálu stále nedisponuje vlastními instrukcemi, doporučovali je tedy

---

⁵³⁸ Koncept instrukce pro vizitační komisaře NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/7 (sv. 1), karton 2262, f. 239–248.

⁵³⁹ Hauptrelation über alle Herrschaften viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/6 (sv. 1), karton 2261, f. 190–204, přílohy k relaci (počty poddaných, zpráva k režijním dvorům) viz S 195/6 (sv. 2), karton 2262, f. 389–293.

⁵⁴⁰ NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/6 (sv. 1), karton 2261, f. 191.

⁵⁴¹ V době konání vizitace navíc do kanceláře komory dorazila stížnost na hejtmana zbirovského panství, kterou sepsali sůchodní a obilní písař. Oba písaři postupovali při koncepci textu tak, že vyňali body přímo z hejtmanské instrukce, které se týkaly záležitostí zapovězených hejtmanu, a napsali k nim, jak konkrétně je hejtman přestupoval či nedodržel. Komora postoupila stížnost přímo komisařům k prošetření na panstvích. NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/7 (sv. 1), karton 2262, f. 25–30

⁵⁴² Připomeňme, že toto opět nesouvisí pouze s časovou úsporou a zjednodušením a urychlením jednání mezi zástupci úřadu, ale také se snížením nákladů na cestovní výdaje i na životní styl úředníků. *Ibid.*, f. 192.

neprodleně vydat. V relaci je pregnantně stanoven i návrh na periodicitu vizitací, kdy měly probíhat jak roční kontroly, tak hlavní (Haupt, tedy de facto generální vizitace). Ty se měly konat podle určitého klíče tak, aby se během pěti let stihla objet všechna panství. Toto je další zásadní připomínka, která dokládá, že generální vizitace se doposud konaly spíše dle potřeby a na základě rozhodnutí panovníka, než-li podle předem stanoveného schématu. Mimo výše uvedených skutečností komise vydala tradiční připomínky stran aktualizování urbářů a inventářů panství a dodala, že by bylo vhodné zorganizovat zmapování komorních panství. Mapový podklad by pak u sebe měla jak komora, tak hejtman, který by jej používal mj. jako podklad při sporech o hranice mezi panstvími, případně při obnovování mezníků.⁵⁴³ Michna s Endernem se zaměřovali tradičně i na kontrolu režijních podniků, rybníčního hospodaření, vyslovili se mj. pro uskutečnění samostatné vizitace lesů na komorních panstvích, která by se zaměřila přímo na lesní hospodaření a lesní personál. Lesní personál, který, jak si byl vrchní hejtman komorních panství vědom a jak v některých svých předešlých i budoucích listech komoře dokládal, pod jeho správou de facto nenáležel.⁵⁴⁴

V závěrech relace je zmínka o zavedeném deputátu pro úředníky, mimo kteroužto sumu neměli úředníci „vykračovat“ a pokud by se tak stalo, komora jim neměla cokoli nad rámec vymezené sumy proplatit. Roku 1630 pak Michna předložil soupis platů úředníků, který byl dle vrchního hejtmana přizpůsoben ustanovenému deputátu.⁵⁴⁵ Od této doby došlo také k ukončení stravování personálu při jednotlivých centrech a dalších sídlech, kde sídlila správa komorního panství. O dvě léta později vyzvala dvorská komora vrchního hejtmana k předložení dalších úsporných opatření, zejména stran platů personálu na panstvích, který měl Michna přepočíst na

---

⁵⁴³ Kontroly mezníků či řešení hraničních sporů nebývaly nikterak podružnou záležitostí, k jejich řešení byl v řadě případů povolán sám hejtman. Účastnili se jich i další úředníci, uváděni jsou písaři důchodní či pojezdny, případně fišmistři nebo forstmistři (či jejich zástupci), dále představitelé jednotlivých obcí a, v případě nejistot, i osedlé osoby vyššího věku, u kterých se předpokládala znalost terénu i tradičních mezí. Pravidelným kontrolám byly ostatně podrobovány i hranice jednotlivých komorních panství viz SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Popis hranic panství z let 1650–1727*, inc. Č. 151, sg. G 69, č. knihy 149, f. 40, zde kontrola mezníků pardubického, poděbradského, kolínského a sousedícího chlumeckého panství, SOA Praha, Vs Poděbrady, *Knihy komorních poručení a různých zápisů 1654–1658*, inv. č. 171, č. knihy 18, f. 29 (zde vymezení lesa na hranici poděbradsko-dymokurských panství), *Vejpisy rozdílných poručení a resolutí od JMC Královské komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu panu Tobiašovi Ludvikovi Czviekerovi z Došpergku prošlých 1674*, inv. č. 175, pův. č. 3, č. knihy 5, f. 15 (obnovení mezí mezi poděbradským panstvím a sídlem Kovanice).

⁵⁴⁴ Michna přitom odkazoval na některé nepravosti, které se z jeho pohledu stran lesního hospodaření nebo přímo mezi personálem děly, nicméně s dovětky, že tyto záležitosti musí nejprve posoudit nejvyšší lovčí. Tak ostatně postupoval i ve chvíli, kdy připravoval soupis úřednictva na panstvích a v otázce redukce a deputátu lesního personálu odkazoval na posouzení lovčího.

⁵⁴⁵ Jednalo se v podstatě o součet sumy vynaložené na služné i příspěvek na výživu personálu. Tabulky s excerpty údajů pro sledovaná panství viz podkapitoly 6. 3. 2 a 7. 3. 1.

tolary. Vrchní hejtman na to konto navrhl ponechat stávající sumy, avšak napříště uváděné nikoli v kopách, ale v tolarech. Mimo to v rámci úsporných opatření doporučil propojení lyského, benátského a přerovského panství s panstvím brandýským, s tím, že by byl k rukám hejtmana přidán ještě jeden purkrabí. Vyslovil se rovněž pro redukci lesního personálu, hlavně forstknechtů, nicméně v tomto ohledu se měl k situaci, jak už bylo naznačeno, vyjádřit nejvyšší lovčí.⁵⁴⁶ Další vlnu opatření navrhla vizitační komise opět pod taktovkou Jiřího Viléma Michny z Vacínova roku 1635. Inicioval ji Ferdinand III. a pověřil ji opět zhodnocením škod, které panstvím a jejich podnikům mohly způsobit předešlé přesuny vojsk. Mimo to měly navrhnout další cesty, jak by bylo možné redukovat náklady nejen na úřední aparát, ale i další platy a dávky, které komora ze svých důchodů poskytovala dalším institucím, včetně těch církevních.⁵⁴⁷ O rok později Ferdinand také nařídil všem hejtmanům na komorních panstvích, aby těm úředníkům, kterým by byl u komorní účtárny vyměřen rest, byl okamžitě zadržán plat. Žádné služné jim pak nemělo plynout až do doby, než dlužní částku splatí oni sami nebo jejich rukojmové.⁵⁴⁸ Po ukončení vizitace byly též pro hejtmany komorních panství i pro nově nastupujícího vrchního hejtmana Jozue Kořenského vydány aktualizované texty instrukcí. V nich byly o poznání podrobněji stanoveny záležitosti, které se osobám zastávajícím daný úřad zakazovaly a které měly být do budoucna zakotveny i ve všech dalších instrukcích, na které i ostatní úředníci při vstupu do úřadu přísahali.

5. 3. 2 Kustošova vizitace a druhá polovina století

Další velmi důležitou vizitací, pro kterou se dochovala bohatá pramenná základna nejen v centrálních archivech, ale rovněž ve velkostatkových písemnostech, byla vizitace vedená roku 1651 Jindřichem Kustošem ze Zubří a Lipky.⁵⁴⁹ Jindřich, jehož děd byl nobilitovaný

---

⁵⁴⁶ Zpráva Adama Michny komoře z dubna 1633 viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 19/7 (sv. 1), karton 2262, s. 33.

⁵⁴⁷ Relace komisařů z července roku 1635 spolu s rozhodnutím Ferdinanda III. (prosinec téhož roku), který schválil Michnovy návrhy, kromě toho týkajícího se propojení panství, který Michna při dané příležitosti zopakoval viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 19/10, karton 2264, b. f. Nutno dodat, že se stále nejednalo o poslední výzvu k redukci personálu či platů, deputátů apod – zápis pardubického kopiáře roku 1637 dokládá, že byli daného roku hejtmané vyzváni k návrhům, jak ušetřit rovněž na platech a viktualcích pro šafáře, dvorskou čeled' i dělníky přijímané k sezóním pracím. SOA Zámorsk, Vs Pardubice, Kopiář listů a nařízení hejtmana 1628–1687, inv. č. 4109, sign. F 160, č. knihy 1519, f. 28–29. Pro Poděbrady bohužel podobný doklad dochovaný není (první kopiář pochází až z poloviny 50. let), nicméně dá se předpokládat, že komora výzvu směřovala i ostatním komorním panstvím.

⁵⁴⁸ *Ibid.*, f. 7.

⁵⁴⁹ Na Pardubicích se nicméně s Kustošovým jménem lze setkat nejen o rok dříve, kdy dohlížel na podmínky obnovení desátku pro pardubický minoritský kostel, ale již roku 1623, kdy byl majitelem dvoru na pardubickém předměstí. Spolu se svou druhou manželkou získal později na panství i další statky. Gustav KADLEC, *Jindřich ml. Kustoš ze Zubřího a z Lipky*, in: ZKPP 1983, č. 9–10, s. 231–231,

novoměstský měšťan, působil ve 20. letech na Litomyšli ve službách Pernštejnů, poté se stal vrchním regentem trčkovských statků a působil rovněž jako vrchní inspektor statků Albrechta z Valdštejna.⁵⁵⁰ Za své služby byl roku 1630 povýšen do šlechtického stavu a jeho slibnou kariéru neukončil ani Valdštejnův a Trčkův pád. Po smrti obou šlechticů byl totiž roku 1635 obeslán spolu s dalšími úředníky do Vídně ke slyšením týkajícím se Trčkovy úlohy ve „valdštejnském spiknutí.“ Kustošova výpověď i jeho úloha při zisku výpovědi Jaroslava Sezimy Rašina z Ryzmburka,⁵⁵¹ stejně jako jeho vědomosti a bohaté zkušenosti se správou rozsáhlých panství byly ceněny natolik, že o jeho služby projevil zájem panovnický rod. Od roku 1641 patřil mezi přísedící komorního soudu, mezi lety 1647 a 1657 byl císařským radou, generálním proviantmistrem a také podkomořím králové. Byla mu rovněž nabídnuta pozice vrchního hejtmana, nicméně tu Kustoš nepřijal. Na počátku roku 1650 byl pak pověřen generální vizitací komorních panství a zhodnocení stavu poválečných škod.⁵⁵² Společníkem se mu stal rada nad počty Vavřinec Košín z Freudfeldu,⁵⁵³ jehož jméno se v souvislosti s komorními panstvími a jejich kontrolami objevovalo v pramenech již před a také řadu let po společné vizitaci. Zmíněná rozsáhlá dokumentace průběhu vizitace přitom obsahuje i velmi podstatné informace k samotné přípravě a průpravě Kustoše i jednotlivých hejtmanů, které k jiným generálním vizitacím v takové celistvosti povětšinou k dispozici nemáme. Díky nim víme, že hejtmané všech panství obdrželi v květnu roku 1650 informaci o Kustošově vizitaci plánované na léto daného roku s dovětkem, že mu byli povinni vyhradit „*místo k ložirování*“ a zpřístupnit všechny podklady a prostory, o které požádá a „*ničehož před ním nezatajujíc*.“⁵⁵⁴

---

⁵⁵⁰ Správa Valdštejnových statků sice do značné míry následovala tradiční hierarchický model patrný i na dalších rozsáhlých domích, její administrativně právní vztahy však byly dány specifiky vévodství. Kustoš tak stál jakožto regent v čele frýdlantské dvorské komory, nejvyššího finančně správního orgánu, a pod jeho správu byly nakonec svěřeny i Valdštejnovy statky nacházející se mimo Frýdlant (Zaháňsko, Meklenbursko, Velkohlohovsko). Marek STARÝ, *Frýdlantské vévodství a jeho státoprávní postavení v rámci České koruny*, in: Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918, Praha 2006 s. 135–157, specifika správy zejména s. 139–142. Kustoš byl i z toho důvodu jednou z klíčových osob při vyšetřování valdštejnského spiknutí

⁵⁵¹ Jednalo se o zásadní svědectví, neboť Rašín měl být častým návštěvníkem na Valdštejnově dvoře a podle některých svědectví též prostředníkem při vyjednávání s nepřítelem. Josef PEKAŘ, *Valdštejn 1630–1634. Dějiny valdštejnského spiknutí*. I. díl, Praha 1933, s. 15–17.

⁵⁵² Doklady pro vizitaci NA, ČDKM I, leden 1650, poř. č. 124, st. fasc. 15895, karton 485, dále NA, NM, sg. S 4/2, karton 813, f. 15n (Poděbrady), Kolín (f. 99n), f.173n (Pardubice), pro Pardubice též Na, NM, P 9/2, karton 596, f. 7–8, f. 10–13.

⁵⁵³ Košín sloužil roku 1648 při obléhání Prahy v městské kompanii a byl jedním z pražských měšťanů, kteří za své služby a obranu hlavního města získali erb a predikát. J. SCHWALLER, *Komorní velkostatek Pardubice v letech 1650–1651*, in: K novověkým sociálním dějinám. Díl I. (ed. Zdeněk Kárník), Praha 1999, s. 71–93, zde 74.

⁵⁵⁴ NA, NM, sg. S 4/2, karton 813, f. 226. Stran účtů a dalších materiálů byly jmenována jak hlavní registra, tak makulíře, týdenní cedule, rejstříky a další výkazy a specifikati, o které Kustoš zažádá. Mimo to byli hejtmané povinni obeslat osoby, s nimiž bude chtít komisař hovořit (jak úředníky, tak zaměstnance jednotlivých podniků,

Kustoš naproti tomu ještě před uskutečněním cesty získal k prostudování veškerou dokumentaci, která byla ze strany dvorské komory (potažmo české komory a její účtárny) vnímána jako zásadní pro vhled do reality komorních panství a jejich předešlého vývoje.⁵⁵⁵ Zapůjčeny mu nebyly jen relace (či výtahy z relací) předešlých komisí, soupisy učiněné vrchním hejtmanem nebo komorní účtárnou, ale také rozličné pokyny komory určené úředníkům panství či jejich reakce na ně. Jednalo se přitom nejen materiály postihující období krátce před vizitací, ale i o několik let či celá desetiletí nazpátek. Komisař měl tak k dispozici jak relaci vizitační komise konané o rok dříve, tak výtahy z ní a vybrané přílohy, které připravil personál komory,⁵⁵⁶ tak zprávy vizitací uskutečněných roku 1644 a 1631 vrchními hejtmany Jiřím Kořenským a Jiřím Vilémem Michnou i instrukci pro komisaře z roku 1635. Další částí dokumentace byly odpovědi jednotlivých úředníků na body zaslané „*hejtmanům a jiným oficírům*“ na komorní panství v uplynulých letech, dotýkající se povětšinou personálních záležitostí. Objevovaly se mezi nimi stížností nebo zprávy účtárny poukazující na škodlivé praktiky zachycené na jednotlivých panstvích, opět sahajících až k první polovině 30. let. Mezi podklady byly přidány dále zprávy o škodách, které se staly na panstvích v průběhu válečných let, zejména pak mezi lety 1639 a 1644, stávající soupis poddaných a informace o množství domácího zvířectva, které měli k dispozici.⁵⁵⁷ Kromě souhrnných materiálů byly Kustošovi zapůjčeny podklady vztahující se samostatně k panství Zbiroh (a k němu náležejícím panstvím) a Pardubice, kde šlo v prvé řadě o účetní záležitosti, předešlé resty a o řešení některých

---

představitele městských samospráv, poddané apod.) a zpřístupnit všechny „*půdy obilní a pivovarní, dvory, stodoly, rybníky, osení, louky i lesy.*“

⁵⁵⁵ Soupis dokumentů, které byly dle účtárny Kustošovi zaslány již v březnu roku 1650, viz *Ibid*, f. 342–346. Tytéž dokumenty komora od Kustoše získala zpět až v březnu roku 1652, kdy je předal již zmiňovanému Matyášovi Kuncovi.

⁵⁵⁶ V textu je uveden již zmíněný Vavřinec Košín, pak Matyáš Kunec (v německých textech podepisován jako Mathias Karl Kuntz), který byl v dané době s největší pravděpodobností radou nad počty, a Jiří Mařan Bohdanecký, tedy otec Jana Nikodéma Bohdaneckého z Hodkova. Jiří měl za sebou poměrně pestrou kariéru, v mládí byl pážetem na dvoře Viléma Slavaty (na slavatovském dvoře krátce působil ve 30. letech i jako sekretář), posléze zřejmě získal zkušenosti ve vojenské službě. Následně se stal ingrosistou u české komory a působil též přes deset let při berním úřadu, odkud se vrátil ve druhé polovině 40. let k české komoře, tentokrát na pozici sekretáře. V této pozici vypracoval podklady určené pro Kustošovu vizitaci. Po krátkém intermezzu ve službách Lobkoviců se stal hejtmanem přerovského a brandýského panství, nicméně tohoto úřadu se roku 1666 vzdal poté, co ho postihla mozková mrtvice. J. HRDLIČKA, *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, zejména s. 22–31.

⁵⁵⁷ Součástí dokumentace byly též informace o počtech rybníků a zprávy o lesním hospodaření a jeho personálu, opět včetně stížností na lesní personál (včetně té, kterou vnesl na královodvorského bažantníka nejvyšší lovcí). NA, NM, sg. S 4/2, karton 813, f. 343.

připomínek komory, nejvyššího lovčího či vrchního hejtmána, případně vzájemných stížností jednotlivých úředníků.

Z výše uvedeného vyplývá, že Kustoš na panství vstupoval s poměrně solidním vhladem do specifik jejich vývoje, na která navíc nazíral optikou vlastních bohatých zkušeností se správou rozsáhlých statků. Mimo to získal velmi obsáhlou instrukci, čítající 55 bodů, ve které byly popsány okruhy, na které se měl při svých vizitacích zaměřit.⁵⁵⁸ Na základně zjištění učiněných v průběhu vizitace v létě daného roku pak vznesl návrhy, které by dle jeho názoru přispěly k rychlé poválečné obnově jednotlivých panství. Kustošův přístup velmi dobře vystihuje starořímské krédo *ubi populus, ibi obulus*, které se objevovalo v teoretických pracech dané doby a které ostatně i sám Kustoš v relaci použil.⁵⁵⁹ Za základní kámen poválečné obnovy totiž považoval repopulaci panství, které mělo být dosaženo rozličnými cestami. Jednou z nich byly úlevy poskytnuté stávajícím i přicházejícím poddaným (odpuštění poplatků a daní, poskytnutí materiální podpory těm, kteří ji potřebovali nejvíce, pronájem nově koupených potažních volů ad.). Druhou byla otázka robotních povinností, které Kustoš za současných okolností nedoporučoval navyšovat.⁵⁶⁰ Do budoucna se nicméně přikláněl k omezení vzniku privilegovaných usedlostí, k předávání poustek těm skupinám obyvatelstva, které byly postiženy robotami a také k většímu zatížení lesního personálu, kde neměli být do budoucna za hajné vybírání sedláci, ale pouze chalupníci. Kustoš byl toho názoru, že zavedou-li se navržená opatření, obnově panství, poplužních dvorů,⁵⁶¹ pivovarů a dalších podniků, stejně jako osazení

---

⁵⁵⁸ Na instrukci Kustoš odkazoval ve svých relacích (pozn 551), ve kterých postupoval bod po bodu a ke každému z nich psal konkrétní poznatky pro jednotlivá panství. Hned první bod se týkal účtů a dalších účetních podkladů, které si měl Kustoš nechat neprodleně předložit, a vyupomínání zjištěných restů. Druhý bod jej pověřil kontrolou hejmanů, zda postupují podle hejtmanských instrukcí a zda dodržují nařízení o rozdělení klíčů od truhlice (u důchodní/sirotčí truhlice tedy jeden pro hejtmána, jeden pro důchodního/sirotčího písaře, u lesního hospodářství a jeho truhlice jeden hejtmán, druhý forstmistr). Poslední bod instrukce se k úředníkům obracel znovu, Kustoš měl zhodnotit početnost personálu, výši služného a kvalifikovanost úředníků.

⁵⁵⁹ Dané rčení, obavy z úbytku populace a doporučení k vstřícným krokům vrchností vůči poddaným lze ostatně ve sledovaném období zachytit i u dalších pozemkových vrchností či v dílech teoreticků typu B. Balbína, L. Scipia či K. Fischera. J. Mikulec je dává do souvislosti nejen s ekonomickým myšlením, ale rovněž s barokní zbožností, které od sebe nelze v textech, ani v myšlení současníků zcela oddělit. Jiří MIKULEC, *Poddanská otázka v barokních Čechách*, Praha 1993, s. 59–70.

⁵⁶⁰ V tomto bodě jej ostatně podpořil i vrchní hejtmán Odkolek viz Odkolkův list z října roku 1651 uložený v NA, NM, sg. S 4/2, karton 813, b.f. Nutno na tomto místě upozornit na fakt, že v průběhu války a po ní museli poddaní některé práce nad rámec vyměřených robot vykonávat. Tato skutečnost byla dána souběhem přetrvávající populační regrese a paralelní snahy vrchnosti obnovit podniky a poničené dvory. Kustoš i Odkolek si byli této situace vědomi, považovali ji však za dočasné řešení.

⁵⁶¹ Pro představu – mezi lety 1628 a 1651 se počet dvorů na komorních panstvích snížil ze 42 na 28. Po válce nicméně komorní správa skoupila některé opuštěné dvory a usedlosti a již o šest let později bylo dvorů 38, roku 1672 celkem 43. Pardubickým panství mělo po válce šest dvorů, roku 1651 i 1672 celkem osm. Poděbradské panství disponovalo roku 1651 pěti dvory a kolínské třemi, k roku 1672 pak měla obě panství o jeden dvůr více,

poustek v podstatě nestojí nic v cestě. Stejně jako všechny předešlé kontroly však nebyl spokojen s hospodařením některých úředníků jednotlivých panství a uchýlil se k propuštění. Jen na pardubickém panství propustila jeho komise šest osob (včetně purkrabího panství) a jmenovala dvě nové osoby na uvolněná místa fišmitra a druhého pojezdného písaře, na Poděbradech pak provedl výměnu tří osob, včetně důchodního písaře.

Kustošova vizitace, jak ostatně ukazují předešlé řádky, představuje pro badatele velmi vědecký předmět bádání, neboť se pro ni dochovala štedrá a především různorodá dokumentace. Nebyla nicméně jedinou rozsáhlou generální vizitací, která se odehrála ve druhé polovině 17. století a pro kterou máme do dnešních dnů dochované materiály. V květnu roku 1672 vyšla císařská resoluce k rozsáhlé vizitaci komorního majetku, která se netýkala jen komorních panství, ale i samotné komory, účtárny, rentmistrovského úřadu, komorních platů, zastavených statků a platů ad.⁵⁶² V září dorazili prezident dvorské (a v dané době i české) komory, kterým byl v dané době již vícekrát zmiňovaný Jiří Ludvík Sinzendorf, a rada dvorské komory Johann Adolf Merpoldt do Prahy. Společně se měli ujmout kontroly v Kutné Hoře, vizitacemi komorních panství byli pak pověřeni komorní radové, mezi něž byla jednotlivá panství rozdělena. Toto je poměrně unikátní situace, ke které bylo údajně přistoupeno z důvodu úspory času a také s ohledem na rozsah a hloubku kontroly, které mělo být komorní zboží podrobeno.⁵⁶³ Na poli české komory a její účtárny okamžitě započaly přípravné práce, podobné období před Kustošovu vizitací, kdy expedice komory i účtárny shromažďovaly veškeré validní podklady. Na pardubické panství byl mezitím vyslán hrabě Ferdinand Ernst Hieserle z Chodů, který měl provést jakousi „předkontrolu“ a zajistit, aby všechny materiály pro komisi byly na vizitaci připraveny a personál odpovídajícím způsobem instruován. Původní ideou bylo začít rozsáhlou akci právě kontrolou panství, nicméně i přes naznačené přípravy se nakonec komisaři na panství rozjeli až v průběhu listopadu, tedy po uskutečnění vizitace komory, účtárny ad. Do Pardubic směřoval již zmiňovaný Hieserle a rada nad počty Jan Bohuslav Evančický, Poděbrady a Kolín vizitovali Peter Stupart z Lauenthal a již zmiňovaný Matyáš Karel Kuntz.

---

tedy šest dvorů v Poděbradech a čtyři u Kolína. Převzato z E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století* (kd), s. 62.

⁵⁶² Okruhy, které měla komise na jednotlivých panstvích zkoumat, byly v podstatě totožné jako u Kustošovy vizitace, nicméně otázky byly položeny v řadě případů konkrétněji a byly početnější – jednalo se celkem o 92 otázek, které měli jednotliví radové ve svých relacích zodpovědět. Rozpis okruhů viz NA, ČDKM I, rok 1674, prosinec, XII/2, uložena pod číslem V.

⁵⁶³ Z daného dokumentu vysvítá, že každý z radů měl svůj referát, dá se tedy předpokládat, že klíč, podle něhož došlo k rozdělení panství, se mohl vztahovat k předešlé činnosti jednotlivých radů a potenciální „specializaci“ referátů.

Kromě hlavní relace, shrnující základní poznatky z jednotlivých vizitací, se dochovaly také některé přílohy, které byly k tomuto textu přidány, mj. právě relace jednotlivých komorních radů podrobně zodpovídající zadané otázky s ohledem na realitu vizitovaných panství.⁵⁶⁴

Jedním z nejakcentovanějších důsledků vizitace a následného jednání komory bylo vyměření robot pro jednotlivá panství, které mělo přinést určitý řád do otázky robotního zatížení, pojímaného rozličně na jednotlivých panstvích. E. Maur v tomto ohledu akcentoval propastný rozdíl stran roboty a robotní práce v porovnání s předešlými vizitacemi Škréty, Kolidia i Kustoše, kteří upozorňovali na nízkou úroveň robotní práce a její možný negativní dopad na důchody panství.⁵⁶⁵ Kustoš navíc její navyšování, jak už bylo řečeno, po válce nedoporučoval s ohledem na obavu z dalšího odlivu nebo znepokojení poddaných. S těmito návrhy se ostatně v první půlce století ztotožňovali i komorní radové, účtárna či vrchní hejtman. V průběhu 70. let byla však již otázka robot na poli komory pojímána jinak a korespondovala i s myšlením některých hejtmanů, kteří navrhovali nebo přímo nařizovali poddaným roboty nad rámec poměrů uvedených v urbářích.⁵⁶⁶ Toto nové vyměření se stalo v průběhu druhé poloviny 70. let příčinou určité nelibosti, která kulminovala na některých komorních panstvích roku 1679. Tehdy si poddaní zbirožského, poděbradsko-kolínského, pardubického a brandýského panství stěžovali na tíživé životní podmínky, dané mj. právě navýšením robotního zatížení, které překračovalo dřívější zvyky a privilegia udělená a potvrzovaná předešlými pány. Nesouhlasili také s požadavky kladenými na ně v souvislosti s přesunem panovnického dvora do Čech.⁵⁶⁷ Na Zbirožsku, Poděbradsku a Kolínsku i na Pardubicku se nespokojenost projektovala do petic zaslaných císaři a také do odmítání výkonu robot, neeskalovala však do ozbrojeného konfliktu jako na jiných panstvích. Situace se pro poddané komorních panství

---

⁵⁶⁴ NA, ČDKM I, rok 1674, prosinec, XII/2, relace pro Pardubice označena písmenem R, pro Poděbrady a Kolín V. Komisaři i v těchto relacích postupovali chronologicky dle bodů zadaných v instrukci (viz pozn. 562), materiály k personáliím (instalace a propuštění nových úředníků) je uložena i v NA, NM, sg. 4/12, karton 16, b. f. (N 54)

⁵⁶⁵ E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století* (kd), s. 425n.

⁵⁶⁶ Doklady o tomto postupu lze zaznamenat nejen na Pardubicku nebo Poděbradech, ale i na zbirožském panství viz E. Maur, *Geneze a specifické rysy českého pozdněfeudálního velkostatku*, s. 241.

⁵⁶⁷ E. Maur ve své studii označil tyto události jako jakýsi prolog k povstáním proti vrchnosti, které se rozhořela na jiných panstvích na sklonku roku 1679 a 1680. E. MAUR, *Nepokoje na českých komorních panstvích – prolog k nevolnickému povstání roku 1680*, in: SSH 9, Praha 1974, s. 65–89. Petice a další zprávy z komorních statků zpřístupnila též E. ČÁŇOVÁ (ed.), *Prameny k nevolnickému povstání v roce 1680*, Praha 1986.

nicméně nezměnila ani v červnu roku 1680 po vydání robotního patentu stanovujícího maximální možnou míru robotního zatížení.⁵⁶⁸

V kontextu této práce jsou velmi důležitá i další zjištění jednotlivých vizitátorů, která se týkala vrchnostenského úřednictva a jeho hospodaření. Konkrétnější údaje pro Pardubice, Poděbrady a Kolín budou akcentovány v následujících kapitolách, nicméně již na tomto místě je třeba uvést, že zjištění vizitačních komisařů přinesla opět velmi zásadní náhled do reality úřadování a (ne)dodržování instrukcí a nařízení, která panovník a komora úředníkům zasílali. V prvé řadě opět poukázala na porušování zákazu stran osívání pustých gruntů i pokoutných obchodů s poddanými. Mimo to komisaři zjistili, že úředníci využívali robotní i honorované práce poddaných pro své potřeby a tudíž na škodu císařských důchodů.⁵⁶⁹ Upozornili dále na nedostatek hotových peněz v důchodní i sirotčí truhlici, které by podle doložených cedulí a účtů měly v truhlicích být uschovány, a vyslovili pochyby o dodržování pravidla dvou klíčů.⁵⁷⁰ Pochyby se přitom vztahovaly nejen na ta panství, kde toto prokazatelně dodržováno nebylo (Pardubice, Zbiroh), ale i tam, kde sice klíče rozděleny byly, zela truhlice prázdnotou nebo obnos nesouhlasil s přiloženými cedulemi (Poděbrady, Kolín, Brandýs). Nejobsáhlejší a nejzásadnější připomínky se pak týkaly Pardubic a Zbirohu. U Pardubic byl připomínán fakt, že nejen hejtman, ale i další úředníci skupili ve městech na panství jak domy, tak některé chalupy nacházející se mimo město. Z těch si vytvořili vlastní dvory, na které dokonce „přetahovali“ za vyšší mzdu personál z císařských podniků. Dopouštěli se také tradiční neřesti přivařování piva nad rámec dávek, které komora povolovala, a následně jeho prodávání ve městě i mimoměstských krčmách. Velké výhrady měli komisaři u pardubického i zbirožského panství k vedení účtů (nebyla kupříkladu vedena týdenní registra příjmů a vydání), hejtman je navíc kontroloval jen jednou za měsíc. U zbirožského hejtmana Samuele Ignáce de Bois se navíc přidalo obvinění z neúměrného bití, až vyložené krutosti vůči poddaným, které měli

---

⁵⁶⁸ Patent byl vydán v Pardubicích, kam se Leopold I. uchýlil před morovou nákazou. V léte roku 1679 zachvátil mor Vídeň, panovnícký dvůr se proto odtud uchýlil do Prahy. Během jara roku 1680 se však stala situace kritickou i v hlavním městě českých zemí. Leopold se proto rozhodl uchýlit do Lince, kam se vydal mj. právě přes Pardubice. K morové epidemii let 1679 a 1680 viz Jiří HAVLÍK, *Epidemie let 1679–1680*, in: Karel Černý – Jiří M Havlík, *Jezuité a mor*, Praha 2008, s. 133–154, zmínky o morové nákaze a opatřeních proti moru, včetně uzavírání měst, na komorních panstvích viz SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopíř správní/zprávy odeslané české komoře 1681*, sg. G 98, č. knihy 225, N 4.

⁵⁶⁹ K tomuto závěru ostatně dospěl Stupart i v Kolíně a Poděbradech, kde byla jinak instrukce k hejtmanu a dalšímu personálu poměrně vstřícná. Úředníci zde tvrdili, že je předešlý hejtman s instrukcí neseznámil. NA, ČDKM I, rok 1674, prosinec, XII/2, příl. V, f. 13.

⁵⁷⁰ Připomeňme, že se jedná o opakovaně akcentované pravidlo, kdy hejtman měl mít k dispozici jeden klíč od druhý forstmis. Dá se předpokládat, že podobné pravidlo platilo i v případě hejtmana a fišmistra, případně fišmistra a a rybnického písaře, ačkoli toto nebylo v dochovaných pramenech doslovně akcentováno

komisaři rovněž prošetřit.⁵⁷¹ Naopak pochvalné hodnocení získal za své působení poděbradský hejtman, za jehož působení byly na panství ustanoveny nové dvory, ovčiny či rybníky a v důsledku toho i následování hejtmanské instrukce se zvýšily výnosy panství.⁵⁷²

Kromě popsaných generálních vizitací měly dle instrukce pro českou komoru v průběhu sledovaného období probíhat i nadále pravidelné vizitace. Díky řádu české expedice účtárny z roku 1673,⁵⁷³ korespondenci komory a úředního personálu uložené v NM a v neposlední řadě díky kopiářům hejtmanů lze konstatovat, že se na této povinnosti expedice, respektive její radové, významnou měrou podílela, respektive ji zřejmě do značné míry převzala na svá bedra.⁵⁷⁴ Odpovídající kartony SM a NM však bohužel neobsahují obsáhlejší informace (instrukce, relace) tak, jak se dochovaly pro generální vizitace. Kromě těchto pravidelných kontrol pak i nadále probíhaly parciální vizitace zaměřené na určitý úsek komorního komplexu. I k těmto vizitacím se však nedochovalo příliš informací, jedná se spíše o druhotné zmínky. Díky žádosti o liefergeld takto víme, že roku 1659 proběhla vizitace točnického, královedvorského a zbirovského panství a že ji opět vedl český rada nad počty Matyáš Karel Kunz nebo že roku 1677 proběhla dvanáctidenní vizitace pardubického, poděbradského a brandýského panství pod taktovkou Václava Maxmiliána Roudnického.⁵⁷⁵

---

⁵⁷¹ Jednalo se o nechvalně proslulého Samuele Ignáce de Bois, který byl na panství instalován roku 1670, po předešlém působení u vojska. Komise potvrdila na základě jednání s ostatním personálem, poddanými i samotným hejtmanem, že de Bois nejenže užívá častých a nebývale tvrdých fyzických trestů, ale neplní ani nároky kladené na hejtmana takto rozsáhlého (a pro panovníkovy důchody nenahraditelného) správního celku. Přesto, a toto je velmi podstatný moment, jej komisaři doporučili s ohledem na jeho předešlé zásluhy a služby v úřadu hejtmana ponechat s tím, že jeho hospodaření bude podrobena ztřeštěné kontrole komory a bude mu zakázáno poddané neúměrně trestat. Ke Zbirohu obecně NA, ČDKM, knihy, č. 5, staré č. 125, f. 74–83, zde f. 74–75. De Bois posléze zůstal zbirožským hejtmanem až do roku 1690, kdy zemřel v průběhu vyšetřování vedeného proti němu a purkrabímu kvůli podezření z defraudace.

⁵⁷² NA, ČDKM I, rok 1674, prosinec, XII/2, příl. V, f. 62. Oním chváleným hejtmanem byl Jakub Lysander z Ehrenfeldu, který se nedlouho po provedení vizitace dočkal „povýšení“ a stal se hejtmanem pardubického panství. Původní představitel pardubického panství Zachariáš Kressl z Kvaltenberku neměl požit stejných výsad jako zbirožský hejtman, komise navrhla jeho odvolání, nicméně Kressl nedlouho po vizitaci zemřel. NA, NM, sg. P 9/1, karton 593, f. 580 a 592.

⁵⁷³ NA, ČDKM, rkp. 6, staré č. 126, příl. Df, b, f.

⁵⁷⁴ U Pardubic jsou zaznamenány doklady o každoročních kontrolách v počátku 80. let, kdy se hejtman odvolával na předešlé pravidelné kontroly a přípravu podkladů pro komisaře. SOA Zámrsrk, VS Pardubice, inv. Č. 251, sg., G 98, č. knihy 225, *Kopiář správní, zprávy odeslané komoře*, 1681, N 27. Podobně u Poděbrad zmínka o pravidelných vizitacích a přípravných pracích viz SOA Praha, Vs Poděbrady, *Knihna na vpisování všelikých poručení od JMC komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu... od 22. VII. 1674, rok 1674*, inv. č. 176, č. knihy 5, f. 55.

⁵⁷⁵ NM, NM, sg. S 4/2, karton 813, f. 285–289.

**Úředníkem na panstvích Jeho milosti císařské
Pardubice, Poděbrady a Kolín**

6. Složení úřednictva komorních panství I

K problematice dobové evidence

Úvodem lze velmi obecně konstatovat, že vrchnostenské aparáty jednotlivých komorních panství se, podobně jako dříve představené složky komorní správy, v základu vyprofilovaly již v průběhu 16. století. V čele panství (či společenství panství, jak dále uvidíme) stál hejtman, který byl nejvyšším představitelem komorní správy na jednotlivých panstvích a tudíž jakýmsi garantem a zároveň vykonavatelem veškerých práv a závazků plynoucích ze správní, soudní i policejní moci, kterou panovník nad poddanými komorního dominia, jakožto jejich vrchnost, držel. Při vrchnostenské kanceláři působil rovněž purkrabí, jemuž byla svěřena správa sídel a dohled nad hospodářstvím poplužních dvorů, pivovarů a mlýnů. Za správu důchodů panství odpovídal důchodní písař, který v jedné osobě spojoval úkony účetního a zároveň pokladníka panství. Evidenci a dohledem nad majetky zdejších sirotků byl pověřen sirotčí písař. Velmi důležitou osobou byl písař obroční (někde nazývaný jako obilní), který vedl evidenci finanční, stejně jako naturální (obilné počty). Kromě těchto osob, které zodpovídaly za obsáhlou účetní agendu a držely také klíče od jednotlivých pokladnic, zaměstnávaly kanceláře panství další personál (listovního, pojezdného, kancelářské mládence ad.), jejichž agenda bude obsáhleji popsána v samostatné kapitole. Opakovaně byla již v textu akcentována skutečnost, že se sledovaná panství (v prvé řadě Pardubic a Poděbrad) pyšnila úctyhodnou rybniční sítí a dalšími vodními díly, podstatnou složku správy tedy tvořil rybniční personál sdružený kolem předního (prvního) fišmistra. V souvislosti s úřadem nejvyššího lovčího byla řeč o lesním personálu, který sice de jure podléhal hejtmanovi panství, de facto se však jednalo o samostatnou jednotku, řídící se do značné míry i pokyny nejvyššího lovčího.⁵⁷⁷ V čele tzv. Jägerparteie stál u větších panství forstmistr, u těch menších hofjäger. Podobně jako fišmistr měl i on k ruce další osoby, které se společně s ním staraly o lesní hospodářství a zaopatření zvěře v panovníkových lesích.⁵⁷⁸

---

⁵⁷⁷ Tato skutečnost se ostatně, jak bude dále ukázáno, projevila i v evidenci úřednictva. Lesní personál byl ze strany vrchního hejtmana či vizitačních komisařů (nebyli-li instruováni jinak) v jimi pořizovaných seznamech vynecháván s tím, že autoritou v této oblasti a tudíž i osobou, která by měla případné návrhy na zrestringování, změny ohodnocení apod. iniciovat, byl nejvyšší lovčí.

⁵⁷⁸ Spolu s „oficíry“ byli do seznamů, které budou dále představeny, nárazově zařazeni i představitelé některých panských podniků (správci pivovarů, šafáři ad.), některé soupisy zmiňovaly i zámecký, hospodářský a další personál zajišťující chod zámku a jednotlivých panovníkových podniků. Jsou-li v seznamech zmíněni, budou uvedeni i v prezentovaných tabulkách, nicméně stěžejní pozornost bude v této i v následujících kapitolách věnována personálu zámecké kanceláře, rybničnímu a lesnímu personálu.

Bude-li se hovořit o úřednictvu pouze v této základní lince, pak lze konstatovat, že ta se v období, které pokrývá tato práce, výrazně nezměnila. Nicméně bude-li se chtít badatel zaměřit na složení jednotlivých kanceláří a jejich proměny konkrétněji a podrobněji, pak výsledný obrázek nebude tak neměnný, jak by se mohlo na první pohled zdát. Určité proměny lze totiž zachytit nejen díky dobovým seznamům úřednictva, ale také díky materiálům uloženým v centrálních i velkostatkových archivech a pocházejícím z vnitřní i vnější komunikace komor, úctáren i úřednictva, a to jak pro období následující po letopočtu 1614, tak i pro léta a desetiletí předešlá. Jednalo se nejen o zdánlivě marginální kroky (úpravy počtů kancelářských mládenců), případně o zrestringování pomocného (tedy nikoli úředního) personálu při zámeckých sídlech a podnicích, ale i o významnější zásahy do samotného složení úředního personálu, kdy kromě rušení postů docházelo rovněž k propojování agend (původně samostatně obsazovaných) a jejich svěřením do rukou jedné osoby, pobírající jedno služné/jeden deputát.⁵⁷⁹ Naznačené a dále představené proměny přitom, stejně jako u některých dalších trendů, nelze sledovat jako jakousi „kontinuální křivku“, kdy jednou navržené (či dokonce prosazené) změny již natrvalo určily realitu. Postoje panovníka, jeho radů, komory a dalších složek správy se v čase proměňovaly tak, jak se měnil kontext doby, v níž se odehrávaly, a jak se střídaly osoby, které seděly na trůně, ve vídeňské kanceláři dvorské a v pražské kanceláři české komory či v rezidencích jednotlivých panství. Nebylo tedy nemožné, aby se (znovu)zaváděly již zrušené úřady nebo zvyky, případně aby se komora pokoušela personál zeštíhlit i tam, kde to její nejvyšší představitelé ještě před několika lety nedoporučovali. V důsledku toho byly některé úřady opakovaně rušeny/neobsazovány, aby byly v případě potřeby znovu vzkříšeny (kupříkladu post místohejtmana pardubického panství). Stejně tak mohly být podněty k restringování či snížení platu odmítnuty s odkazem na předchozí varování vrchního hejtmana/komisařů či prezidenta, radů/radů nad počty. Ti (anebo i sami hejtmané jednotlivých panství) poukazovali v několika případech na fakt, že další omezení personálu by sice přineslo úsporu na platech, ale v konečném důsledku by mohlo důchodům spíše uškodit, neboť by je podhodnocený personál nebyl schopen efektivně a řádně spravovat. I tyto zdánlivé diskontinuity patřily ke každodennosti komorní správy a jejich příčiny i dopady budou na následujících stránkách představeny.

Snahu o sledování naznačených trendů a také o přesnou kvantifikaci personálu v jednotlivých obdobích poněkud komplikuje skutečnost, že se dochovalo jen velmi málo

---

⁵⁷⁹ Jak dále uvidíme, s propojováním agend se lze setkat především u jednotlivých písařů, včetně těch majících na starost důchodní i sirotčí agendu, případně důchodního a obročního písaře, písaře listovního a porybného apod.

soupisů úřednictva (případně účtů zachycujících jeho platy), ve kterých by byl uveden jak zámecký, tak rybniční, lesní a další personál (případně včetně osobních písařských a dalších pomocníků jednotlivých úředních osob). Seznamy, které jsou do dnešních dnů k dispozici, pochází především z činnosti vizitačních komisí nebo vrchního hejtmána, a sestavovány byly povětšinou jako podklad pro restrukturalizaci, případně pro výměru služného, deputátů apod.⁵⁸⁰ Každý z nich byl pořizován za odlišným účelem, a to se pochopitelně odrazilo na obsahu (a rozsahu) dokumentu i na tom, kdo byl do evidence zahrnut a kdo nikoli. Tento aspekt je nutné mít neustále na paměti při jejich zkoumání a při případné komparaci a je odpovídajícím způsobem zdůrazněn nejen v této, ale i v následující kapitole, kde jsou řešeny platy personálu. Tam, kde ucelené soupisy chybí, což je, až na jednu výjimku, takřka celá druhá polovina 17. století, jsou pro srovnání použity údaje uvedené v jiných typech pramenů obsahujících personálie úřednictva (memoriály, supliky úředníků, hejtmanské kopiáře ad.),⁵⁸¹ z nichž lze změny ve struktuře správy – tu ve větší, tu v menší míře – rekonstruovat.

6. 1. Panství Pardubice

6. 1. 1 Vrchnostenský personál v relaci Škréty a Kolidia

Již v podkapitole 3. 1. 1, která přibližuje územní genezi komorního komplexu, bylo uvedeno, že pardubické panství nepatřilo na rozdíl od Kolína a Poděbrad k tradičním panovnickým državám. Komorním statkem se stalo v březnu roku 1560,⁵⁸² do té doby bylo stěžejní základnou šlechtického rodu Pernštejnů v českých zemích a město Pardubice jeho sídelním centrem. Ekonomický rozmach panství nicméně v 50. letech poznamenaly problémy spojené se zadlužením rodu a následné prodlužování jednání o odprodeji panství, které trvalo – především kvůli Jaroslavovi z Pernštejna, jeho odjezdu ze země a nerefluktování proseb o brzké vyřešení prodeje – dva roky.⁵⁸³ Začlenění panství do komorního komplexu a jeho konsolidaci

---

⁵⁸⁰ Tato témata nelze proto od soupisů zcela oddělit, nicméně větší pozornost jim bude věnována v podkapitolách 6. 3. 2 (pro lesní personál) a 7. 3 (zámecký a rybniční personál).

⁵⁸¹ Z výčtu jsou záměrně vynechány hejtmanské instrukce, které sice postihovaly vedle agendy hejtmána i záležitosti řešené dalšími členy personálu, avšak v obecné rovině. Proměny ve struktuře aparátů, restrikce, spojování a znovuustanovování úřadů na jednotlivých panstvích se ve znění (i s ohledem na to, že byly vydávány pro všechna panství a formulace tedy musela být co nejobecnější) neprojevovaly.

⁵⁸² Připomeňme, že původně se skládalo z kunětickohorského panství (utvořeného de facto z části majetku někdejšího opatovického kláštera) a pardubického panství, která byla na konci 15. století spojeny Vilémem z Pernštejna. Ve třicátých letech 17. století byly připojeny Staré Smrkovice se svým hřebčínem.

⁵⁸³ Jaroslav získal Pardubice po smrti otce Jana z Pernštejna, respektive poté, co nejprve perňštejnské dědictví spravoval spolu s bratry (Vratislavem a Vojtěchem) formou bratrského nedílu. Společně se pokoušeli o umoření enormních rodinných dluhů, s čímž jim měli pomáhat správci a regenti Oldřich z Prostiboře či Petr Hamza ze Zábědovic. Výnosy pardubického panství však časem nepokryly ani úroky, které byly spojeny s Jaroslavovým

věnovala proto komora od počátku zvýšenou pozornost, dobře si vědoma skutečnosti, že Pardubice jsou se svým hospodářským profilem i lidnatostí naprosto zásadním zdrojem finančních, materiálních i naturálních prostředků, které mohou sanovat pokladnu a saturovat nejen panovnický dvůr, ale i samotné představitele komory, účetní či rentmistrovské kanceláře. Jmenovala proto pro tuto akci speciální komisi, která dočasně panství spravovala a po ustanovení hejtmana roku 1563 na něj i nadále dohlížela. Jejími členy nebyli jen představitelé komory, ale také představitelé perněstejnského úřednictva, kteří na panství dlouhá léta působili a znali jeho zákonitosti.⁵⁸⁵ Ostatně i složení a počty personálu bylo třeba přizpůsobit nové realitě – i přes zrestringování, které provedli na radu regentů v 50. letech sami Pernštejnové, si Pardubice zachovaly určitý lesk někdejší aristokratické rezidence, a tedy i poměrně početný personál. Restrikce přišly hned v několika vlnách, poprvé po připojení ke komornímu komplexu, další výraznější a prameny doložené omezení pak nastalo po roce 1571, kdy hejtman Adlspach vyčíslil počet osob placených ze zámecké pokladnice na 180,⁵⁸⁶ a znovu po Škrétově a Kolidiově vizitaci roku 1614.

Díky posledně zmiňované relaci je do dnešních dnů k dispozici obšírný seznam nejen úředního, ale i dalšího personálu pardubického zámku na počátku 17. století. Při příjezdu komisařů do Pardubic pobíralo z důchodní pokladnice plat a ze zámecké kuchyně obživu celkem 90 osob, což bylo dle mínění komisařů i komory nepřijatelně vysoké číslo. Oba komisaři proto navrhli snížení počtů, případně snížení služného, obé podpořili nejen sumou, kterou by

---

jménem, a když se začalo hovořit o odprodeji panství, projevil o ně již roku 1558 zájem Ferdinand I. Suma 400 000 kop grošů míšeňských, za kterou byly Pardubice zakoupeny, byla posléze určena na umoření části perněstejnských dluhů. K prodeji Pardubic F. ŠEBEK, *Dějiny Pardubic I*, s. 136–137, 201–202, podobně J. KOTYK, *Pernštejnský prodej Pardubic*, in: ZKPP 1979, roč. 14, č. 12, s. 270–274, k perněstejnské kreditní politice a jejímu zhroucení P. VOREL, *Páni z Pernštejna*, 184–236, případně TÝŽ, *Petr Hamza ze Zábědovic a regentská správa perněstejnských dominií v Čechách v letech 1550–1552*, in: Scientific papers of the University of Pardubice – Series C – Institute of Languages and Humanities 2, 1996, s. 115–142

⁵⁸⁵ V prvé řadě Burian Svítkovský ze Škudel, někdejší perněstejnský hejtman, nebo Matouš Křižanovský ze Živanic. Fišmistr Burian byl nejprve městským písařem, ve 20. letech vstoupil do služeb Pernštejnů a od roku 1544 byl hejtmanem, posléze místohejtmanem a v počátcích komorní éry správcem pardubického panství. Matouš patřil mezi perněstejnské úředníky nejméně od čtyřicátých let 16. století, roku 1557 byl nobilitován a roku 1567 povýšen do rytířského stavu. V komorních službách působil i jeho syn Bohuslav, který vykonával mezi lety 1570–82 post pardubického důchodního písaře. K oběma Tomáš ŠIMEK, *Správa pardubického komorního panství*, s. 92n, k osudům Buriana Svítkovského viz Vítězslav PRCHAL, *Úřednický personál na perněstejnském panství Pardubice v letech 1491–1560*, in: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis — Historica 31, 2003, s. 82 a 93–94, též V. Hrubý - P. VOREL, „Burianova báseň“ a pozdně gotické Pardubice, in: Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně, Praha 1991, s. 161–190, případně BERNARD, *Zapomenutý východočeský rybníkář Burjan Svítkovský ze Škudl*, in: ZKPP 1976, č. 12, s. 3–5, k Matoušovi J. SAKAŘ, *Dějiny II/2*, s. 181–182, 187, F. ŠEBEK, *Dějiny Pardubic*, s. 202, Karel VYŠÍN, *O znaku Křižanovských z Živanic*, in: ZKPP 1974, roč. 9, č. 1–2, s. 10–11.

⁵⁸⁶ Letopočet 1571 stojí za zdůraznění, jednalo se o období, kdy komora vydala hned několik zásadních dokumentů a kdy se také konala jedna z generálních vizitací panství. Viz podkapitoly 4. 2. 1 a 5. 1. 2.

komorní pokladna díky zrestringování ušetřila,⁵⁸⁷ ale také potvrzením, že počty pomocného personálu při zámku i režijních podnicích byly dle jejich pozorování skutečně nadhodnoceny. Navržené zeštíhlení se tudíž nemělo negativně podepsat na správě důchodů ani na akceschopnosti aparátu. Do relace přitom zaznamenali jak stávající strukturu, tak jimi navržené změny, a to včetně údajů o služném a sumách určených na vyživení personálu (tzv. deputát). Nutno podotknout, že pojetí deputátu u Škréty a Kolidia bylo rozdílné od přístupu komory v poslední čtvrtině 16. století. Tehdy byla stanovena fixní suma, případně maximální množství viktuálií určených na výživu personálu, do které se měly vejít všechny osoby, které měly na deputát nárok. Roku 1614 byl však navržen deputát personalizovaný, tedy vyčíslený každému z úředníků zvlášť, a naprosto nezávislý na vyživování u zámecké kuchyně. Tu ani komisaři nedoporučovali dále udržovat, neboť se při vizitaci přesvědčili, že většina úředníků i část pomocného personálu se při zámku beztak nestravovala, neboť zůstávala na svých nemovitostech nacházejících se mimo město, případně ve svých městských domech, kam si nechali jídlo ze zámku donášet. Komora by tak ušetřila i prostředky vynaložené na vydržování kuchyňského personálu a dalších osob, které měly na starost logistiku a evidenci naturálií předávaných na zámek.⁵⁸⁸

---

⁵⁸⁷ Celková suma vynaložená na služné i deputát by po změně činila 2136 tolarů a 40 grošů a představovala by oproti původnímu stavu úsporu o 1450 tol a 50 gr (míšeňských).

⁵⁸⁸ „...poněvadž nemálo zbytečné a bezpotřebné čeládky odbyto a tudy útrata kuchyňská také zmenšena jest, vidí se nám za nejlepší býti, aby se jednomu každému z oficirů místo vychování jisté peníze dávaly a jeden každý se sám stravoval, jak by nejlépe věděl.“ SM, inv. č. 2673, sg. P 100/I, karton 1707, f. 14.

Tabulka č. 1 Úřední a další personál pardubického panství, který roku 1614 podléhal Škrétovým a Kolidiovým návrhům na restringování⁵⁸⁹

	Služné (do roku 1614)	Služné (po roce 1614)	Deputát
Hejtmanu	100	100	564 ⁵⁹⁰
Místohejtmanu	40	0	0
Purkrabímu	40	60	65
Písaři důchodnímu	60	30	52
Písaři sirotčímu	14	0	0 ⁵⁹¹
Písaři outratnímu	30	0	0 ⁵⁹²
Písaři obročnímu	30	20	52
Písaři listovnímu	10	10	43 t 20 gr
Pojezdnému po hospodářství	12	12	52
4 mládencům při kanceláři, kteří ze dvojích šatů za 25 tol sloužili ⁵⁹³	100	0	0
mládenci v kanceláři	0	10	26
Pekaři	8	8	43 t 20 gr
Řezníku	10	0	0
Rourníku	8	8	43t20gr
Puškaři	30	30	43t20gr
Šatnému	4	0	0
Jednomu hlásnému	6	6	26
Druhému (který pokoje topí)	5	5	26
Klíčnici	6	6	43t 20 g
Děvečce	2	0	0
Staršímu kuchaři	10	10	43t 20g
Druhému	7, 5	0	0
Kuchťík (1)	7, 5	7	26
Kuchťík (2)	7, 5	0	0

⁵⁸⁹ Částky jsou uvedeny v tolaech. NA, SM, inv. č. 2673, sg. P 100/I, karton 1707, f. 14–17. Závěry vizitace, včetně tabulky s údaji o platech a deputátu již předešle publikoval P. VOREL, *Důsledky generální vizitace pardubického panství roku 1614*, in: Informační zpravodaj KPPM 1985, č. 2, s. 14–21, zde lehce upraveno.

⁵⁹⁰ Suma vzniklá sečtením částek za kopy slepic, dva džbery kaprů, dva džbery štik, dva džbery drůbeže a deset věder vína.

⁵⁹¹ Navrženo spojit s důchodním písařem, ale vzhledem k množství agendy nebylo realizováno.

⁵⁹² Zrušeno.

⁵⁹³ K roku 1581 udával hejtman mládenců pět a na dotaz vrchního hejtmana, zda by bylo možné počet mládenců snížit, odpověděl záporně s dovětkem, že vzhledem k množství agendy by bylo vhodnější spíše rozšíření jejich řad. NA, SM, sg. P 70/5II, karton 1642, f. 270–271.

...pokračování	Služné (do roku 1614)	Služné (po roce 1614)	Deputát
Holomku	5	5	26
2. holomku	0	5	26
Švecovi	5	0	0
Štěpaři	7,5	0	0
Kováři	14	14	43t 20 g
Koláři	13	13	43t 20 g
Šafáři zámeckému	8	8	26
Dvěma pacholků, při koních zámeckých	14	0	0
Dvěma pacholkům při koních zámeckých	10		
Jednomu maštalíři	3,5	5	26
Maštalíři místohejtmana	3,5	0	0
deseti osobám čeládky hejtmanovy za stravu	Nevyčísleno	0	0
Pacholetí místohejtmana	Nevyčísleno		
dvěma oficiálům a čtyřem žákům útrata do školy	Nevyčísleno		
Vinaři	10	0	0
Výběřím cla v Přelouči	12	0	0
Druhému v Týnci	12	0	0
Pastuchovi v Opatovicích	10	0	0
Staršímu fišmistru	60	60	52
Druhému fišmistru	20	20	52
Třetímu fišmistru	15	0	0
Písaři rybničnímu ze strany Bohdanče	10	20 (spojeno v jednu funkci)	52
Písaři rybničnímu ze strany Dašic	10	20 (spojeno v jednu funkci)	52
Třimecítma pacholkům rybníkářským	83	0 (spojeno v jednu funkci)	0
Hospodáři na haltýřích		5	
Vazači sítí		5	

...pokračování	Služné (do roku 1614)	Služné (po roce 1614)	Deputát
Přijímači peněz, oba po:	0	0	20
Dva přijímači obilí, oba po:	0	0	17
Celkem	887 tol 30 g	487 tol	1649 tol 40 g ⁵⁹⁴

Jak už bylo řečeno v úvodu, k údajům v relaci i novému výměru je nutno přistupovat s jistou obezřetností a nelze je automaticky pokládat za dokument určující beze zbytku budoucí realitu. Byly pouhým návrhem, který posléze ještě procházel připomínkováním radů české komory i samotného hejtmana panství a v neposlední řadě schválením ze strany dvorské komory. Z pozdějších relací, soupisů a dalších pramenů vysvítá, že některé z návrhů nebyly realizovány vůbec,⁵⁹⁵ případně byly zavedeny pouze na krátkou dobu, protože se v praxi neosvědčily. Příkladem prvně uvedeného byl podnět k propojení sirotčí a důchodní agendy. Nejednalo se o nikterak překvapivý námět, neboť na některých komorních panstvích byly skutečně obě agendy svěřeny jedné osobě.⁵⁹⁶ Pro pardubické panství však radové toto řešení nepovažovali za optimální jednak s ohledem na rozlohu panství a penzum agendy, jednak z obavy, aby narušením vzájemné kontroly obou písařů nenarostly resty do pokladnic. Do druhého ranku patřil návrh zcela zrušit post místohejtmana.⁵⁹⁷ Ten byl sice realizován, ale již o čtyři roky později se za jeho znovuzavedení přimlouval sám Kolidius, opět s odkazem na rozlehlost pardubického panství i na množství povinností, z nichž mnoho vyžadovalo delší nepřítomnost hejtmana v sídle panství. Ze seznamu písařů naopak nadobro vymizel útratní písař, a to i přestože ke zrušení kuchyně po vizitaci nedošlo. Jeho agenda byla s největší pravděpodobností převedena na obročního písaře nebo na některého z kancelářských mládenců.⁵⁹⁹ Komise se dále

⁵⁹⁴ Částku placenou v průměru za stravu, nápoje a další potřeby personálu vyčíslili komisaři přibližně na 2700 tolarů. Je třeba počítat s tím, že tato částka je přibližným ukazatelem, neboť komisaři k ní dospěli součtem sum za nakoupené potraviny a vyčíslením sumy za všechny naturálie, které byly kuchyni poskytnuty ze samotného panství.

⁵⁹⁵ A to včetně návrhu na zrušení zámecké kuchyně, ke kterému došlo až počátkem 30. let přispěním vrchního hejtmana Jiřího Viléma Michny.

⁵⁹⁶ Z Michnových údajů vyhotovených roku 1630 vyplývá, že důchodní písař vykonával paralelně sirotčí agendu na panstvích královedvorském, zbirovském, křivoklátském i benátském. NA, SM, S 195/7 (sv. 1), inv. č. 3312, karta 2262, f. 12, 14, pro Benátky f. 43, kde důchodní písař Václav Žatecký ve své prosbě o propuštění ze služby roku 1639 uvedl, že vykonával oba úřady paralelně po dobu devatenácti let.

⁵⁹⁷ Unterhauptman.

⁵⁹⁹ Útratní písař měl za úkol zapisovat do svých register nejen obilí, ale i další naturálie vydané ze sýpek, sklepů apod., dále dobytek a další hospodářská zvířata náležející vrchnosti, včetně produktů živočišné výroby a jejich

rozhodla omezit počet fišmistřů, ze tří – jeden hlavní a dva podfišmistři – na dva,⁶⁰⁰ a rybníčních písařů ze dvou na jednu osobu.⁶⁰¹ Je třeba si zároveň povšimnout, že komisaři vedli v patrnosti vzájemné propojení postů, tedy i fakt, že zrušení jednoho bude spojeno s úsporami na přidruženém personálu.⁶⁰² Jiné posty naopak doporučili obsadit nad rámec – nově se takto v seznamech objevili přijímači peněz a obilí, s dovětkem, že se má jednat o osoby vypomáhající s agendou spojenou se stálými platy a poddanskými dávkami. Zcela zrušeny pak měly být posty výběrčích cel, o ukončení platu či výživy při zámku měli být informováni i někteří členové pomocného personálu, jako šatný, kuchtík, švec či štěpař.⁶⁰³

6. 1. 2 Soupisy personálu z let 1630, 1633, 1659 a 1669

Kromě výše představeného soupisu z pera Škréty a Kolidia se v kartonech Staré manipulace, Nové manipulace a ČDKM IV dochovaly ještě čtyři soupisy úřednictva komorních panství. První dva se váží k již vícekrát akcentovaným proměnám ve struktuře a v platovém hodnocení úřednictva v letech 1628 až 1635. V prvním případě jde o soupis pořízený roku 1630 vrchním hejtmanem Jiřím Vilémem Michnou z Vacínova, který zaznamenává ty úředníky, se kterými byl sjednán přechod na peněžitý deputát. Vznikl v době, kdy komora dospěla k rozhodnutí zrušit benefit zámecké kuchyně, tudíž i výživu úřednictva a dalšího personálu při zámeckých rezidencích. Byla stanovena jakási fixní suma, která měla úřednímu a dalšímu personálu sloužit k zajištění základních životních potřeb.⁶²⁷ Porovnáme-li Michnův seznam s relací Kolidia a Škréty, potvrzuje výše zmíněnou poznámku o znovuzavedení místohejtmanského postu, přičemž místohejtman (300 zl) byl platově ohodnocen ještě o něco

---

dalšího užití. Vzhledem k absenci podobného seznamu ze stejného období pro poděbradské a kolínské panství nelze říci, zda se jednalo pouze o specifikum pardubického panství či zda komora útratního písaře platila i z důhodů poděbradského či kolínského panství, respektive kolínsko-malešovského komplexu.

⁶⁰⁰ Podle shodného platového ohodnocení lze soudit, že se mělo jednat o osoby se shodnými kompetencemi, přičemž jeden by byl zřejmě odpovědný za bohanečskou rybníční soustavu a druhý za rybníky ležící od Pardubic směrem k Dašicím.

⁶⁰¹ Poměrně překvapivý je radikální zásah do stavu rybníčních pacholků, kterých bylo v době vizitace dvacet tři, a komisaři posléze nepočítali s platem či deputátem ani pro jednu osobu. Uvedeni byli jen haltýřníci, pro které komisaři doporučovali zavést fixní služné.

⁶⁰² Takto by odpadlo vydržování maštaliře i pacholety, kteří sloužili u místohejtmanových koní. Komisaři také počítali také s nulovými prostředky na hejtmanovu čeládku, která v době vizitace čítala deset osob.

⁶⁰³ V seznamu zcela schází lesní personál, u kterého lze i s ohledem na dříve uvedené skutečnosti předpokládat, že pokud měly úspory zasáhnout i tuto oblast, navrhoval je nejvyšší lovčí ve spolupráci s hejtmanem a místním forstmistrem.

⁶²⁷ NA, SM, S 195/7 (sv. 1), inv. č. 3312, karton 2262, f. 15. Konkrétní sumy viz podkapitola 7. 3. 1.

výše než purkrabí (200 zl). Důchodní a sirotčí agenda zůstala rozdělena mezi dvě osoby, nově v seznamu přibyla zmínka o „mladším písaři“, který není v textu nikterak specifikován, nicméně z pozdějších dokumentů lze odvodit, že se jednalo o osobu, která vypomáhala důchodnímu písaři.⁶²⁸ Úřad obročního a listovního písaře byl zachován, zmíněni byli dále dva mládenci působící při zámecké kanceláři⁶²⁹ a po jednom pojezdném a polesním písaři. Z textu lze dále vyčíst početní zastoupení rybničního personálu, u kterého Škréta s Kolidiem plánovali rozsáhlejší škrty. Ukazuje, že počet fišmistrů byl skutečně snížen na dva, avšak nikoli s rovným postavením – starší fišmistr měl ustanoven o 80 kop míš vyšší plat než mladší, podobně hierarchizováni (minimálně platově) byli rybniční písaři, kteří byli rovněž označeni přívlastky starší a mladší a v jejich platu byl rozdíl 10 kop. Kromě toho čítal rybniční personál dva haltýřníky, celkem patnáct rybničních pacholků (šest starších a dva mladší k bohdanečské straně a sedm k Dašicím, plus osobu označenou jako viežic). Zmíněni byli i správci obou pivovarů, dašického a bohdanečského, opět se znatelným (a vzhledem k množství produkce obou pivovarů očekávaným) rozdílem v platech. Až na lesního písaře zcela absentuje lesní personál, s nímž měl o přechodu na peněžní deputát jednat nejvyšší lovčí.

---

⁶²⁸ V Michnově textu z roku 1633 je přímo označován jako „Unter Rentschreiber,“ přičemž Michna navrhol, aby byl přesunut na post kancelisty (a tudíž pobíral menší plat) viz NA, SM, S 195/7 (sv. 2), inv. č. 3312, karton 2263, f. 267.

⁶²⁹ O tři léta později navrhl Michna v rámci úspor zrušit post listovního a učinit z něj kancelistu při kanceláři s tím, že dva mládence při kanceláři by bylo možné propustit. Je otázkou, zda k tomuto kroku komora skutečně přistoupila, sám Michna jej podmiňoval konzultací s hejtmany panství, aby se případné snížení stavů neodrazilo na kvalitě odvedené práce. *Ibid.*, f. 290.

Tabulka č. 2 Úřední osoby a další personál pardubického panství uvedený v soupisech z let 1630, 1659 a v nedatovaném soupisu ze 2. poloviny 17. století

Personál uvedený v Michnově seznamu roku 1630⁶³⁰	Personál pobírající velikonoční a vánoční viktualie roku 1659	Osoby zmíněné v soupisu úřednictva komorních panství (po r. 1669)
Hejtman	Hejtman	Hejtman
Místohejtman	Purkrabí	Purkrabí
Purkrabí	Důchodní	Důchodní
Písař důchodní	Sirotčí	Kancelářský písař při důchodních účtech
Mladšímu písaři	Obroční	Sirotčí
Sirotčímu	Přední pojezdny	Kancelářský písař při sirotčích počtech
Obročnímu	Druhy pojezdny	Obroční
Listovnímu	Polesní	Přední pojezdny
Na výchovu dvou mládenců při kanceláři	Přední fišmistr	Druhý pojezdny
Pojezdnému	Druhý fišmistr	Listovnímu
Polesnímu	Písař rybníční	Přední fišmistr
Kováři ⁶³¹	Správce dašického pivovaru	Druhý fišmistr
Holomkům dvěma	Forstmistru	Polesní
Hlásným dvěma	Listovnímu	Písař rybníční
Vrátnému, topiči ⁶³² a šafářovi	Kancelářskému	Písaři pivovaru dašického
Staršímu fišmistru	Druhému kancelářskému	Písaři zámeckého pivovaru
Mladšímu fišmistru ⁶³³	Třetí kancelářský	Vrátný
Staršímu písaři rybníčnímu	P. gestütmistrovi	Dva holomci při zámku
Mladšímu písaři rybníčnímu	Gegenschreiberovi	
Haltýřníkovi pardubskému	Holomkovi	
Haltýřníkovi bohdanečskému	Klíčnici	
6 pacholkům starším do roka věcí i za stravu	Švastěji(?)	
Viezici (?) i za stravu	Vrátnýmu	
2 pacholkům mladším po straně bohdanečské	Topičovi	

⁶³⁰ V Michnově seznamu z roku 1633 byli navíc uvedeni kuchař a řezník, kteří však sloužili přímo hejtmanovi, dále dva strážní a biřic.

⁶³¹ K roku 1633 byl uveden ještě kovářův pomocník, který byl ale podle Michny postradatelný.

⁶³² Topič mohl být dle Michny propuštěn, protože zatápet by mohli i jiní členové personálu.

⁶³³ V textu z roku 1633 je uveden znovu i třetí fišmistr, panství podle Michny mělo vrchního, staršího a mladšího fišmistra, přičemž posledně jmenovaného o tři roky dříve neuváděl.

Personál uvedený v Michnově seznamu roku 1630 ...pokračování	Personál pobírající velikonoční a vánoční viktualie roku 1659 ...pokračování	Osoby zmíněné v soupisu úřednictva komorních panství (po r. 1669) ...pokračování
7 pacholkům mladším po straně dašické	Žironíkovi	Staré Smrkovice
Písaři pivovaru dašického	Do špitálu	Správce
Písaři pivovaru bohdanečského	Do šatlavy	Kancelářský písař
Sládcí zachovávají se při předešlém způsobu	Hlásnýmu	Vrátný
	Vinařům	
	Chmelaři	
	Kováři s tovaryši	
	Zahradník s tovaryši	
	Koláři	
	Zámečníku, co hodiny spravuje	
	Bednáři zámeckému	
	Bednáři dašickému	
	Sládkovi zámeckému a dašickému po	
	Vodákovi	
	Vážicovi	
	Haltýřníku pardubskému, bohdaneckému po	
	Řezníkovi zámeckému	
	Cihláři	
	Soustružníku	
	Mlynářům	
	Vartýřům v branách	

Z Michnova doprovodného textu (a ostatně i ze struktury a délky soupisu) vyplývá, že dostal pokyn zaměřit se zejména na hejtmana a další „oficiry,“ se kterými měl o ustanovení sumy jednat. Po dosažení konsensu stvrdil on i hejtmané dokument svými podpisy.⁶³⁷ Michnův soupis

⁶³⁷ Výhoda tohoto postupu pro hejtmány tkvěla v tom, že se na přípravě seznamu spolupodíleli a mohli tedy do určité míry ovlivnit uvedené sumy. Jednalo se ale zároveň o dvousečnou zbraň – svou účastí a především svým podpisem stvrzovali, že jsou s konečnými sumami srozuměni a že s nimi souhlasí. Tato skutečnost sloužila ve prospěch komory a byla zejména pro účtárnou silnou argumentační zbraň, pokud by se některý z nich v budoucnu proti výši deputátu ohrazoval.

skutečně cílil v první řadě na zámeckou kancelář, rybniční personál a zástupce vybraných podniků. Kromě úřednictva Michna zaznamenal i některé další osoby (kováře, hlásného, topiče ad., viz níže), kteří měli být převedeni na peněžitého deputát. Vzhledem k opatřením stran stravování není překvapením, že nezahrnul kuchyňský personál, v seznamu však nebyly uvedeny ani další osoby, které takřka o dvacetiletí dříve Škréta a Kolidius doporučili ve službě ponechat. Tato skutečnost by mohla svádět ke konstatování, že došlo k maximálnímu okleštění personálu buď v souvislosti s vizitací 1614, nebo pod vlivem válečných událostí a souvisejících úsporných opatření na konci 20. a počátku 30. let.⁶³⁸ Nicméně opět je nutno bedlivě pamatovat na zadání komory – v textu se měly objevit pouze osoby, se kterými se jednalo o peněžitého deputátu, lze tedy předpokládat, že část personálu zůstala u kombinace služného a naturálního deputátu, část mohla získávat pouze naturální odměny či viktualie vydávané při vánočních a velikonočních svátcích.⁶³⁹ Nejednalo se ani o celistvý seznam těch, kteří peněžní deputát získávali, jak ukazuje druhý Michnův soupis vyhotovený o tři léta později.⁶⁴⁰ Ten byl opět iniciován komorou, která se vrchního hejtmána v listopadu 1632 dotázala, zda by bylo možné dále uspořit náklady na personál, ať již snižováním stavů, restrukturalizací nebo zásahem do peněžitého deputátu.⁶⁴¹ Michna na to konto vyhotovil další seznam, do něhož zahrnul nejen zámecké úřednictvo, ale rovněž rybniční a lesní personál a personál při dvorech. Prvotním podkladem pro výše prezentovanou srovnávací tabulku zachycující zastoupení úřednictva je soupis z roku 1630, avšak s tím, že v tabulce či v poznámkách jsou vyznačeny odchylky od skutečností zaznamenaných Michnou roku 1633.⁶⁴²

---

⁶³⁸ Sám Michna ostatně redukci personálu (zejména toho pomocného) navrhoval NA, SM, S 195/7 (sv. 1), inv. č. 3312, karton 2262, f. 239–240.

⁶³⁹ Nutno na tomto místě podtrhnout, že ani peněžitého deputát stanovený Michnou ještě automaticky neznamenal, že úředníci jej získávali vždy a důsledně v hotových penězích. Ačkoli se komora zavázala k vyplácení v hotovosti, v časech nejvyšší nouze museli vzít úředníci za vděk i naturálními odměnami, které měly být stanoveny ve výši nesplaceného platu/deputátu. Roku 1632 takto komora hejtmánům nakázala, aby platy lesnímu personálu hradila jen zčásti hotovostí, zbytek obilím, pivem či jinými viktualii. SOA Zámorsk, Vs Pardubice, Kopiař listů a nařízení hejtmána 1628–1687, inv. č. 4109, sign. F 160, č. knihy 1519, st. f. 12. Pardubický purkrabí Daniel Rabštejnský zase roku 1650 sám žádal komoru, aby mu zadrželý plat (ve výši 300 zl) nahradila poměrnou sumou ryb z panství. Na, NM, P, karton 592 (rok 1650), b. f.

⁶⁴⁰ NA, SM, S 195/7 (sv. 2), inv. č. 3312, karton 2263, f. 266–271 (Pardubice).

⁶⁴¹ NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 19/7 (sv. 1), karton 2262, f. 335. V souvislosti s úsporou na platech Michna v dubnu téhož roku navrhl přepočtení platů z kop míšeňských na toлары viz již dříve citovaná zpráva komoře z dubna 1633, NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 19/7 (sv. 1), karton 2262, f. 33, komora však poté vyžadovala i snížení stavů.

⁶⁴² Údaje pro lesní personál, které v textu z roku 1630 absentovaly, ale v roce 1633 byly součástí evidence, jsou zpracovány samostatně v podkapitole 6. 3. 2.

Třetí dochovaný soupis úřednictva byl pořízen českou expedicí komorní buchhalterie za účelem úpravy svátečních viktuálních dávek. Radové nad počty jej finalizovali v prosinci roku 1659⁶⁴³ a uváděli nejen stávající výši (příděly stanovené „dle starobylého obyčeje“),⁶⁴⁴ ale i nově navržené příděly.⁶⁴⁵ Z tabulky vysvítá, že expedice u některých osob naturální dávky navrhla zcela zrušit, u jiných snížila jejich výši. V seznamu není oproti Michnově soupisu vyznačen místohejtman, který nebyl jmenován ani v době Kustošovy vizitace,⁶⁴⁶ nezmiňuje jej dobový hejtmanský kopiář⁶⁴⁷ ani další dobové materiály. Zanikl tedy někdy mezi lety 1640, kdy byl místohejtmanovi adresován list poděbradského hejtmána,⁶⁴⁸ až 1650, z něhož pochází zpráva o sporech mezi nemocným pardubickým hejtmanem a purkrabím, spravujícím v dané době panství.⁶⁴⁹ V soupise chybí mladší důchodní písař,⁶⁵⁰ uveden je pouze jeden rybniční písař, ale přibyl další (mladší) pojezdny a seznam zmiňuje též tři kancelářské mládence. Oproti Michnovým textům mlčí o pomocném rybničním personálu (kromě fišmistřů a rybničního písaře zmiňuje pouze haltýřníky), mnoho nenapoví ani o počtech lesního personálu, neboť sváteční viktuálie dle seznamu pobíral v dané době pouze forstmistr. Navíc je oproti předešlým

---

⁶⁴³ NA, NM, sg. S 4/25, karton 817 (rok 1658), b. f.

⁶⁴⁴ Odkaz na starobylý obyčej byl poměrně častou stylistickou kličkou, bylo-li třeba ukotvit některé nařízení tak, aby bylo považováno za tradiční, vydané již v dobách předešlých panovníků a představitelů komory. A. Stejskal užívá v tomto kontextu přílehavého termínu *starobylá navyklost*, kdy byly normy pojímány a prosazovány jako něco, co platí, protože to vždy platilo, ne proto, že by to platit mělo. A. STEJSKAL, *Nedoplatek a zpětná dotace*, s. 19

⁶⁴⁵ Velmi nešťastná je v tomto ohledu absence seznamů úřednictva mezi posledním Michnovým soupisem (1633) a obdobím těsně po třicetileté válce, neboť došlo ve druhé polovině 30. a na počátku 40. let, soudě dle zpráv komory, nejvyššího lovčího, hejtmanů a dalších členů, k početímu i finančnímu omezení u všech složek úřednictva. Doklady ze všech tří panství odkazují k hmotné nouzi personálu, která byla dána nejen opakovanými průtahy vojsk, kontribucemi a rabováním vojáků, ale také skutečností, že komora dotyčným i několik let nevyplatila služné/peněžité deputát, který často neměla možnost nahradit ani naturálními dávkami. Žádosti o náhradu zadrželého platu viz NA, NM, sg 9/1, karton 592 (Pardubice), sg. K 35/4karton 367 (Kolín) a sg. P 26/1, karton 647 (Poděbrady).

⁶⁴⁶ A to za situace, kdy by jinak místohejtman jistě jmenován byl, neboť tehdejší hejtman Havel Gotthelf z Freudenberku byl dlouhodobě nemocný a pobýval mimo Pardubice. Ve všech záležitostech jej zastupoval místní purkrabí Kašpar Cerekvický, který byl ovšem (mj. kvůli Gotthelfovým stížnostem) Kustošem po příjezdu do Pardubic odvolán. SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopiář 1628—1687*, inv. č. 4109, sg. F 160, č. knihy 1519, st. f. 47, f. 38

⁶⁴⁷ Viz předešlá pozn. pod čarou.

⁶⁴⁸ NA, SM, sg.. P 72/30, karton 1661, f. 210.

⁶⁴⁹ NA, NM, sg. P 9/1, karton 592 (rok 1650), b. f., ke sporům mezi oběma úředníky viz kapitola 8. 3. 3.

⁶⁵⁰ Což ale, jak bude dále ukázáno, neznamená, že se taková osoba při důchodní agendě nenacházela, jen jej již tou dobou mohl důchodní písař platit ze svého platu.

evidencím uveden správce kladrubského hřebčína a jeho protipísař,⁶⁵¹ z personálu při podnicích pak vinaři, chmeláři, bednáři, mlynáři ad., stejně jako zámecký personál (zámečníci, klíčnice, topič apod.). Přináší také informaci o přidělech, které mířily do špitálu či do šatlavy.

Posledním, čtvrtým soupisem je dokument *Specification waß Beambten auf Ihrer Kay: May; Herrschaften an Jährlichen besoldungen gerichtet wirdt*. Jedná se o nedatovaný soupis uložený ve fondu ČDKM,⁶⁵² nicméně vzhledem k tomu, že v soupisu není uvedena Přísečnice, lze usoudit, že byl vyhotoven po roce 1669. Jedná se opět o „výběrový“ seznam, zachycující určitou část personálu, označenou pojmem *Beambten* a záměrně vynechávající další složky personálu, podobně jako první Michnův soupis. Z rybničního personálu je tak zmíněn pouze přední a druhý fišmistř a rybniční písař, z lesního personálu pouze polesní písař.⁶⁵³ Potvrzuje skutečnost, že místohejtmanský post nebyl na panství po třicetileté válce obnoven. Dále dokládá, že oba hlavní písaři, důchodní i sirotčí, měli v dané době k ruce dalšího pomocníka, který jim pomáhal s jejich agendou a získával za své služby peněžité plat. Z toho by opět bylo nasnadě usuzovat, že došlo k plánovanému přesunu jednoho mládence a listovního na pozici kancelisty, jak navrhoval Michna, ale není tomu tak. Listovní písař byl nadále členem kanceláře, stejně jako kancelářští mládenci, kteří ale nebyli (neboť dle účtárny nespádali do sekce úředník) zařazeni do seznamu.

Kancelářští mládenci a pomocní písaři přitom tvořili čím dál početnější skupinu, oficiálními prameny těžko zachytitelnou, avšak zaznamenanou v korespondenci úřednictva a komory. Žádali-li jejich zástupci o uprázdněný úřad, odvolávali se na své služby u toho kterého úředníka a zatímco v první čtvrtině 17. století se ještě odkazovali obecně k zámecké kanceláři, nejdéle od poloviny 17. století udávali, při které konkrétní kanceláři svou službu vykonávali. Nejednalo se pouze o kanceláře hejtmana a purkrabího, ale s určitým počtem takto „neviditelných“ písařů s největší pravděpodobností pracovali i důchodní a sirotčí písaři a představitelé lesního a

---

⁶⁵¹ V seznamu uveden jako Gegenschreiber.

⁶⁵² NA, ČDKM, sg. ČDKM IV – Čechy – 17/3, karton 36, b. f. Originál je v němčině, v následující tabulce pro snazší srovnání uvedeno v češtině.

⁶⁵³ Absence údajů k početnímu zastoupení lesního personálu u pardubického panství i poděbradsko-kolínského celku je o to nešťastnější, že memoriály i kopiáře naznačují, že se tato složka správy po válce rozkošatěla. U Pardubic dokonce získal forstmistr ke své ruce zástupce, viceforstmistra. O viceforstmistrovi hovořil hejtman Lysander koncem 70. let viz NA, NM, sg. 9/1, karton 593, f. 928, roku 1681 se podílel na výsledku forstknechta Jiřího Maupa, který zastřelil rybničního pacholka Jana Kopaře viz SOA Pardubice, Vs Pardubice, *Kopiář správní/zprávy odeslané české komoře 1681*, sg. G 98, č. knihy 225, f. 3135.

rybníčního personálu.⁶⁵⁴ U některých postů komora z důchodů panství vyčlenila určitý příspěvek na zajištění pomocného písaře, u jiných prosbu o přidělení písaře zamítla. Ani to však neznamená, že si dotyční úředníci nezajistili podobnou výpomoc, jen ji museli hradit z vlastních prostředků. Mimo písařů mohli úředníci také zaměstnávat pomocný personál (vrátného, posla), v podstatě se tedy kolem jednotlivých úředníků vytvářely menší a do určité míry samostatné kanceláře. Tyto početnější (u pardubického panství) či méně početné (poděbradské a kolínské panství) jednotky⁶⁵⁵ znamenaly další pracovní příležitosti, v nichž se případní adepti na vrchnostenskou službu naučili řemeslu a později při uvolnění honorovaného místa mohli na tuto pozici, s odvoláním na nabyté zkušenosti a praxi, aspirovat.

6. 2 Panství Poděbrady a Kolín

Stejně jako u pardubického panství a jeho správy, tak i u panství poděbradského a kolínského je třeba nejprve zmínit určitá specifika vývoje obou panství. Obě patřila mezi tradiční državy českých panovníků a spolu s Křivoklátem byla také panstvími, která Ferdinand I. od počátku počítal mezi komorní statky a o jejichž držení usiloval. V následujících letech byla nicméně i územími, jejichž výnosy byli Habsburkové opakovaně nuceni zastavovat,⁶⁵⁶ případně přecházela do zástavy zcela. Kolínské panství bylo takto nejprve zastaveno Pernštejnům (1531–1544) a posléze Žerotínům (1555–1591).⁶⁵⁷ Karel starší ze Žerotína, který jej získal za své úvěrové služby vládnoucímu domu, měl právo držet Kolín po dobu svého života a k tomu ještě tzv. do vyjití dvou životů, tedy do smrti své vdovy a syna, posléze jej musel nejdéle do deseti let vrátit císaři. Po smrti Karla a jeho ženy Veroniky z Lípy spravovala panství Karlova dcera Alena Říčanská ze Žerotína, nicméně roku 1579 se jej ujal Karlův prostřední syn

---

⁶⁵⁴ Daniel Faber byl roku 1673 kancelářským písařem při kanceláři kontribuční, Václav Vopcha při kanceláři sirotčí (NA, NM, sg. 9/1, karton 593, f. 617), Lukáš Alexius Felix udával, že byl kancelářským písařem při rybníčním hospodaření (Ibid., f. 911), Jan Karel Hlava při kanceláři purkrabské (Ibid., f. 928).

⁶⁵⁵ V obou případech úředníci odůvodňovali potřebu pomocných písařů poválečným rozmachem podniků, repopulací a tedy i nárůstem agendy, v případě pardubického panství navíc rozlohou panství a vzdálenostmi, které museli jednotliví členové urazit v případě služebních cest. Další důvod, který v pramenech chybí, ale mohl sehrát velmi důležitou roli, byla skutečnost, že ti z úředníků, kteří se zároveň věnovali obchodu či řemeslu, pověřili své písaře rutinní agendou a sami měli tak volnější ruce na své záležitosti.

⁶⁵⁶ V předchozí části práce bylo nastíněno, že na výnosech z komorních panství měly kromě bankovních domů své anticipace i další subjekty a osoby.

⁶⁵⁷ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 12., Čáslavsko*, Praha 1900, s. 120–121, k Žerotínskému období také (sic bakalářská, avšak na Žerotínské korespondenci postavená) práce J. Vrkotové viz JANA VRKOTOVÁ, *Žerotínové na Kolínsku*, Brno 2006, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta (bakalářská práce).

Kašpar Melichar, který o dvanáct let později Kolín vrátil za 65 000 kop míš zpět císaři.⁶⁵⁸ K jednání o převzetí panství, podpisu smlouvy a inventarizaci byla podobně jako u Pardubic ustanovena komise, v tomto případě dvoučlenná, složená z pardubického hejtmána Václava Chotka z Chotkova a poděbradského hejtmána Krištofa Mettycha z Čerova a na Kličině. Právě pod Mettychovu správu bylo kolínské panství na čas svěřeno.⁶⁵⁹ Následující dva roky byla obě panství spravována společně, roku 1593 se ale Kolín znovu osamostatnil. Tehdy byl do jeho čela jmenován Jan Mlázovský z Tešnice a na Syrovátce a po něm další tři komorní hejtmáné.⁶⁶¹ Komorní správa byla na krátkou dobu znovu narušena po roce 1611, kdy Kolín získal Václav Vchynský ze Vchynic, aby se panství o čtyři léta později opět navrátilo do vlastnictví komory. Tentokrát došlo k jeho propojení s libenickým a malešovským panstvím a společně byly svěřeny pod správu komorou instalovaného hejtmána.⁶⁶² Ani to však nebyl konec změn – v době stavovského povstání spravoval panství krátce Burian Šlechta ze Všehrd, roku 1619 odpadl od celku Malešov, který byl svěřen nejprve rodu Malovců a poté Kristianu Adrspachovi Berkovi z Dubé. Kolín zůstal i po Bílé hoře ve vlastnictví komory a od roku 1621 byl samostatným panstvím, v jehož čele stál hejtmán Václav Grýzl z Grýzlova (1621–1628).

Poděbradské panství bylo zastaveno několikrát již za Jagellonců a bylo v zástavě i v době, kdy Ferdinand I. nastoupil na český trůn. Ve 20. a 30. letech jej užíval nejprve Albrecht z Gutšteina, posléze Zdeněk Lev z Rožmitálu a Jan starší Trčka z Lípy,⁶⁶³ pod komorní správu se vrátilo roku 1542. Následně byl na panství dosazen panovníkův hejtmán a také forstmistr,

---

⁶⁵⁸ Sluší se v tomto kontextu zdůraznit, že na splátku 20 000 kop míš v hotovosti, které měly být vyplaceny do 14 dní od podpisu smlouvy (respektive 5000 kop míš při převzetí, 15 000 kop míš do dvou týdnů), byly využity peníze ze sirotčích pokladnic pardubického, chlumeckého, poděbradského i přerovského panství, kam měly být navraceny příští rok z částky vybrané za posudné. Podklady k podmínkám zástavy, spory mezi Žerotíny a kolínskou městskou obcí a následný výkup panství roku 1591 viz NA, ČDKM, sg. ČDKM IV–K–Kolín, karton 107.

⁶⁵⁹ Nutno dodat, že Mettych se z tohoto postupu příliš neradoval a ve svých listech naznačoval, že dané uzpůsobení je nutno považovat za provizorium, neboť samotné poděbradské panství si žádalo většinu jeho pozornosti. J. VRKOTOVÁ, *Žerotínové na Kolínsku*, s. 42.

⁶⁶¹ Instalace Mlázovského v dubnu 1593 viz NA, SM, inv. č. 1624, sg. K 44/67 a 68, karton 1157, b. f., dalšími hejtmány byli Jan Habartický z Habartic (1599–1604), Pavel Neupauer z Weitenfeldu (1604–1609) a Martin Wellheim z Wustenova (1609–1611. K hejtmánům Josef VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína nad Labem I (do roku 1618)*, Kolín 1888, s. 146–147, zde s mírnou korekcí letopočtů učiněnou na základě datací z citovaného kartonu.

⁶⁶² Roku 1616 se této role ujal již dříve zmiňovaný Šebestián Rejšvický z Freifeldu, pozdější pardubický hejtmán. List komory z května 1616 týkající se instalace Rejšvického viz NA, SM, inv. č. 2645, P 72/30 I, karton, 1661, b. f.

⁶⁶³ Stejně jako u Kolína si nicméně panovník vymínil užívání lesů náležejících k daným panstvím a výsadní lov vysoké. A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze 12., Čáslavsko*, s. 10–11.

spravující v počátcích lesy na Křivoklátsku i Poděbradsku.⁶⁶⁴ Započalo se s opravou zámku. Pro panovníka měly Poděbrady naprosto zásadní význam, jednalo se o panství s rozvinutou sítí rybníků a s bohatými lesy, což slibovalo solidní a stabilní výnosy. Jistý optimismus velmi záhy vystřídalo zjištění, že panství kontinuálně nedosahovalo odhadovaných výnosů, z čehož vizitační komisaři roku 1558 i 1565⁶⁶⁵ vinili tři momenty, o nichž se již v této práci opakovaně hovořilo a které byly dle komorní správy v podstatě po celé 16. i 17. století zdůrazňovány, tedy: 1) nepořádnost a nesystematičnost, 2) manipulace s hovotostí i naturáliemi a následné úpravy účtů, 3) nadměrné náklady na úřední a další personál. Dochované údaje o počtu osob vyživovaných ze zámecké kuchyně napovídají, že podobně jako na pardubickém panství, i zde komora přistoupila v 60. a 70. letech k omezení stavů. K roku 1561 zámecká kuchyně vyživovala 123 osob, k zámku z toho dle komisařů náleželo 37 osob, na jejichž služné se ročně vynaložilo 629 kop 35 g a 2 d (českých).⁶⁶⁶ V relaci roku 1580 bylo zmíněno celkem 81 osob s tím, že zejména počty pomocného personálu a osobních služebníků jednotlivých hejtmanů by mohly být dále redukovány.⁶⁶⁷ Ruku v ruce s restringováním počtu personálu šlo omezování nákladů na výživu personálu, který se panovník, jak už bylo naznačeno, pokusil roku 1571 omezit ustanovením fixní deputátní částky. Tato změna ale neměla dlouhého trvání, ukázalo se totiž, že hejtmané a další „vyšší“ úředníci ochuzovali ostatní členy personálu a užívali deputátu přednostně ve svůj prospěch. Kromě toho vyměřené deputátní částky překračovali, a to tak výrazně, že účtárna na přelomu století uvedla, že na některých panstvích, jmenovitě na panstvích Kolín, Přerov, Mělník, Brandýs i Benátky sotva „...*důchody na hejtmany postačovaly*“, protože hejtmané živili z deputátu i vlastní početný doprovod.⁶⁶⁸

6. 2. 1 Poděbradský personál ve světle dobových soupisů

Pro Poděbrady i Kolín bohužel chybí Škrétovy a Kolidiovy údaje známé z Pardubic z roku 1614. Tato absence je pochopitelná pro Kolín, který byl v rukou Vchynského, nicméně

---

⁶⁶⁴ Po nějakou dobu byly dokonce pozice hejtmana a forstmistra spojeny, minimálně v dobách, kdy je vykonával Kryštof Prog z Velnic (1561–1568) viz Progova intitulace v NA, SM, sg. P 72/29, karton 1660, b. f. (rok 1567).

⁶⁶⁵ Relace pro Chlumeck, Brandýs, Lysou, Přerov i Poděbrady viz NA, SM, S 195/11 (sv. 1), karton 2264, b. f., zde i pověření pro komisaře, sine dato.

⁶⁶⁶ NA, SM, sg. S 195/5 (sv. 3), karton 2261, f. 91–92.

⁶⁶⁷ V. PEŠÁK, *Hospodářství a správa*, s. 116–134. Dvorská komora si v tomto kontextu nechala vyčíslit samostatně i náklady na udržování personálu náležejícího přímo a pouze hejtmanovi, kdy naturálie vydané na tuto skupinu osob přepočítala na kopy grošů českých a vyšlo jí celkem 189 kop a 56 g. Z poznámky vyplývá, že komora chtěla na poděbradském i na dalších panstvích ustanovit jednotnou částku, kterou byla ochotná hejtmanům na jejich potřeby vyplatit. NA, SM, S 195/7 (sv. 1), inv. č. 3312, karton 2262, f. 110.

⁶⁶⁸ NA, SM, sg. P 100/1-I, karton 1707, f. 37.

dohledání paralelní poděbradské relace bylo jedním z nenaplněných desiderat výzkumu.⁶⁶⁹ Prvními známými soupisy úřednictva poděbradsko-kolínské enklávy tak zůstávají Michnovy seznamy vyhotovené v letech 1630⁶⁷⁰ a 1633.⁶⁷¹ Vznikly nedlouho po opětovném propojení obou panství, ke kterému došlo – tentokrát natrvalo – roku 1628.⁶⁷² Tehdy kolínské panství opustil hejtman Grýzl⁶⁷³ a kolínským hejtmanem se stal Petr Štýrnský ze Štýrn, který byl v dané době již tři roky poděbradským hejtmanem. V čele obou panství stál od této doby vždy jeden hejtman, kterému byli podřízeni oba purkrabí, jak poděbradský, tak kolínský. Na post kolínského purkrabího je přitom třeba nazírat poněkud odlišnou optikou, než jak je tomu u purkrabího v Pardubicích či v Poděbradech. Osoba zastávající tento úřad totiž de facto zodpovídala za správu kolínského celku, sídlila v jeho centru a odtud jej spravovala. Poděbradský hejtman byl sice purkrabímu nadřazen, zároveň byl ale do určité míry odkázán na úzkou spolupráci s ním a na věrohodnost předávaných informací.⁶⁷⁴ Agenda poděbradského purkrabího se v základě nelišila od té, kterou vykonával jeho pardubický kolega, platilo i to, že mohl v případě potřeby hejtmana zastoupit nebo – v době delší indispozice či náhlého uprázdňení úřadu – převzít správu panství.⁶⁷⁵ Důchodní a sirotčí agenda byly v soupisech

---

⁶⁶⁹ Stejně jako objevení soupisu či pololetního účtu zachycujícího personál kolínského a poděbradského panství před jejich propojením, případně z období prvního propojení panství po roce 1591. Spolu se zmíněnou relací tak zůstávají desideratem i do budoucna.

⁶⁷⁰ NA, SM, S 195/7 (sv. 1), karton 2262, f. 13 (Poděbrady), f. 20 (Kolín).

⁶⁷¹ NA, SM, S 195/7 (sv. 2), karton 2263, f. 272–274 (Poděbrady), f. 273 (Kolín).

⁶⁷² Propojení panství bylo motivováno ryze pragmatickou snahou o úsporu prostředků spojených s vydržováním hejtmanského postu. Sama komorní účtárna na tuto skutečnost odkazovala o dvacetiletí později, když pro komorní rady vypracovávala zdání týkající se platu kolínského purkrabího a mimoděk uvedla, že kolínské panství mělo kdysi svého hejtmana, ale „...*pro uspořené jeho milosti důchodů na témž panství kolínském hejtmana chovati zbytečně jest uznáno.*“ NA, NM, sg. K 35/4, karton 367, b. f.

⁶⁷³ Grýzl z Kolína odešel na brandýské a přerovské panství, kde působil rovněž jako hejtman. Jeho osoba je velmi nelichotivě vylíčena ve Vávrových dějinách města Kolína, neboť byl (stejně jako ostatní hejtmané) v době po Bílé hoře a po vyhlášení generálního pardonu vykonavatelem většiny opatření, od odebrání některých podniků (dvorů, mlýnů, cihelny) obci, přes prosazování katolického náboženství, po organizaci a výběr peněz i naturálií pro vojska kvartýrující, případně mustrující se ve 20. letech často v prostoru kolínského panství. Sluší se nicméně dodat, že Grýzl na bídu poddaných i samotných měšťanů danou nejen pustošením, ale i morovými radami a neúrodou ve svých listech komoře opakovaně upozorňoval a zasazoval se o odvelení vojáků z okolí města i ze samotného panství. Upozorňoval rovněž na neblahé dopady pokusů o násilnou rekatolizaci. V. LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze. Díl 4, 1626-1635*, s. 77, 81.

⁶⁷⁴ Této skutečnosti si byli poděbradští hejtmané vědomi a byli proto obvykle silně zainteresováni na tom, kdo bude do pozice uveden. Neostýchali se odmítat kandidáty, kteří jim nekonvenovali, protože, jak uvedl poděbradský hejtman Tobiáš Ludvík Czwieker v červenci roku 1674 „*v nepřítomnosti hejtmana spravuje [purkrabí] celé hospodářství*“ a bylo tedy třeba, aby se jednalo o zkušenou a specifík komorního hospodaření znalou osobu. NA, SM, sg. P 72/30, karton 1661 (rok 1649). b. f., dále NM, K 35/4, karton 367, b. f. (1674)

⁶⁷⁵ Koncem 40. let byl fakticky správcem purkrabí Bartolomeo Bava, přičemž příslovce má své opodstatnění, Bava (někdy sám sebe jmenující jako Bavoli) se ve svých listech totiž i v době, kdy panství po smrti hejtmana spravoval, označoval jakožto purkrabí. Ve své podstatě však převzal na svá bedra jak záležitosti Poděbrad, tak i Kolína,

odděleny s tím, že je zastávaly rozdílné osoby,⁶⁷⁶ součástí kanceláře byli dále obroční, listovní i pojezdny pisař. Z rybnického personálu zmiňoval Michna fišmistra, rybnického pisaře a mladšího holomka,⁶⁷⁷ lesní personál nebyl v soupisu z roku 1630 uveden vůbec.⁶⁷⁸

Tabulka č. 3 Úřední osoby a další personál poděbradského panství uvedený v soupisech z let 1630, 1659 a v nedatovaném soupisu ze 2. poloviny 17. století

Personál uvedený v Michnově seznamu roku 1630	Personál pobírající velikonoční a vánoční viktualie roku 1659	Osoby zmíněné v soupisu úřednictva komorních panství (po r. 1669)
Hejtman	Hejtman	Hejtman
Pojezdny	Purkrabí	Purkrabí a fišmistr (spojeno)
Rybniční	Důchodní	Důchodní a sirotčí pisař
Listovní	Sirotčí	Obroční
Kancelářský ⁶⁷⁹	Obroční	Listovní
Klíčník	Pojezdny	Kancelářský pisař
Zahradník	Přední fišmistr	Pojezdny
Hradský ⁶⁸⁰	Druhý fišmistr	Mladší fišmistr
Holomek starší a mladší rybniční	Hofjägr	Zahradník
Purkrabí	Vrátný	Starší holomek
Pisař důchodní	Topič	Mladší holomek
Fišmistr	Do špitálu	Truhlář
Obroční pisař	Chmelař	
Sirotčí pisař ⁶⁸¹	Kovář s tovaryši	

zodpovídal za odevzdání účtů, evidenci hotovosti, dohled nad ostatním personálem ad. Zprávy Bavoliho z let 1649 a 1650 viz NA, NM, sg. P 26/2, karton 649, b. f.

⁶⁷⁶ Michna se už roku 1633 vyslovil pro svěřeni obou agend jedné osobě, na což komora přistoupila (viz níže). NA, SM, S 195/7 (sv. 2), karton 2263, f. 272.

⁶⁷⁷ Totožné pro soupis z roku 1633.

⁶⁷⁸ Obsáhle se mu však věnoval druhý Michnův seznam z roku 1633, opět viz podkapitola 6. 3. 2.

⁶⁷⁹ Roku 1633 podal Michna návrh na zrušení.

⁶⁸⁰ Totéž.

⁶⁸¹ Jak už bylo řečeno, roku 1633 navrhl Michna svěřit důchodní i sirotčí agendu jedné osobě.

Personál uvedený v Michnově seznamu roku 1630	Personál pobírající velikonoční a vánoční viktuálie roku 1659	Osoby zmíněné v soupisu úřednictva komorních panství (po r. 1669)
Kovář	Zahradník s tovaryši	
Tovaryš	Zámečník, co hodiny spravuje	
Kolář	Bednář zámeckému	
Kolář	Sládek zámeckému	
Hlásný	Pilař	
Vrátný ⁶⁸²	Mlynáři	
	Truhláři	
	Provazníci	
	Mejtní	

Stejně jako u pardubického panství jsou Michnovy údaje ve výše prezentované tabulce postaveny vedle seznamů z let 1659 (zaznamenávajících v tomto případě subjekty pobírající viktuálie z poděbradského a kolínského panství)⁶⁸³ a 1669 (zmiňovaná *Specification waß Beambten ...*).⁶⁸⁴ V již zmíněném soupisu z roku 1659 jsou stejně jako u pardubického panství uvedeny všechny osoby, které pobíraly velikonoční a vánoční viktuálie plynoucí z poděbradského panství. Posty důchodního i sirotčího písaře jsou v soupisu uvedeny zvlášť, s tím, že oba úřady mají nárok na viktuálie, což by teoreticky mohlo nahrávat předpokladu, že je v daný rok vykonávaly dvě různé osoby.⁶⁸⁵ Změnou oproti předešlému období je rozšíření počtu fišmistrů na dvě osoby (přední a druhý fišmistr), z lesního personálu je jmenován pouze hofjäger a nikdo další. V seznamu nechybí konstantně obsazované pozice obročního a pojezdného písaře, nicméně listovní písař absentuje. To mohlo být způsobeno jak tím, že pozice nebyla v dané době obsazena, tak vyloučením listovního písaře z okruhu osob, které nepobíraly sváteční viktuálie. Mohlo se ale rovněž jednat o prosté opomenutí ze strany osoby,

⁶⁸² Roku 1633 byl navíc uveden mýtný, sládcí zámeckého pivovaru a pět sokolníků, na něž plynulo z kolínských důchodů přes 1700 kop gr míš ročně. NA, SM, S 195/7 (sv. 2), karton 2263, f. 273.

⁶⁸³ NA, NM, sg. S 4/25, karton 817, b. f.

⁶⁸⁴ NA, ČDKM, sg. ČDKM IV – Čechy – 17/3, karton 36, b. f.

⁶⁸⁵ V opačném případě by osoba zastávající oba posty měla dle účtárny nárok pouze na jeden příděl viktuálií. Zdání komory z roku 1651 tomuto předpokladu nenapovídalo, naopak, komorní účtárna ve svém listu z roku 1651 zmiňovala, že Michnou navržené propojení agend se uskutečnilo a od roku 1633 byly agendy svěřeny jedné osobě, viz Na, NM, sg. P 26/1, karton 646, b. f. (rok 1651). Počátkem 50. let komora uvažovala o jejich opětovném rozdělení, to ale i Kustošova vizitace ponechala jako možnost do budoucna, až se panství více zalidní NA, NM, sg. S 4/2, karton 813, f. 155 (Poděbrady). Ještě roku 1656 se tehdejší důchodní písař zmiňoval o tom, že vykonával obě agendy (karton 646, viz první citace), nicméně posléze se na čas rozdělily, když byl sirotčím písařem a fišmistrem Lysander, aby se v 60. letech znovu spojily.

kteřá soupis sestavovala, v soupisu vyhotoveném po roce 1669 se daný post znovu objevuje. Podobně jako u pardubického soupisu je seznam z roku 1659 sdílnější v představení dalšího personálu při zámku i při některých podnicích náležejících k vrchnostenským podnikům (vrátný, topič, zámečník, sládek s bednářem, mlynáři ad).

Poslední recipovaný soupis platů vydaný po roce 1669 je opět zaměřen pouze na úřednictvo a dosvědčuje, že v letech mezi vyhotovením rozpisu viktuálních dávek a tímto seznamem došlo minimálně k jedné podstatné změně, a tou bylo svěření agendy purkrabího a fišmistra jedné osobě. Seznam potvrzuje i propojení správy důchodních a sirotčích financí. Prvně jmenované propojení fišmistrovské a purkrabské funkce na Poděbradech může posloužit jako další ilustrace nesystematičnosti a proměnlivosti obou komor a jejich představitelů v personálních otázkách. Propojení obou agend nebylo zcela novum, jistý precedenc lze vypořozovat již v prvé polovině 17. století,⁶⁸⁷ nicméně do rukou jedné osoby byly účelně svěřeny v 60. letech za Jakuba Lysandera, který byl nejprve fišmistrem a sirotčím písařem⁶⁸⁸ a po úmrtí purkrabího se ujal této funkce. Komora se s ohledem na Lysanderovu pilnost rozhodla ponechat mu oba závazky s tím, že měl ke své pomoci dalšího fišmistra, rybničního písaře a pomocný personál a v souvislosti s purkrabskou funkcí také nárok na kancelářského písaře.⁶⁹⁰ V tomto režimu posléze úřadovali i Lysanderovi nástupci, a to až do roku 1691, kdy se obě agendy znovu osamostatnily. Stalo se tak na popud vizitačních komisí konaných v letech 1689 i 1690, které doznaly, že propojení agendy bylo „*na škodu důchodům Jeho Milosti císařské*“ a bylo zapotřebí vrátit se k systému, kdy za purkrabské a fišmistrovské účty zodpovídaly dvě kvalifikované osoby. Na závěry komisí, jichž se účastnili nejvyšší představitelé komory, ve svém listu odkazoval roku 1704 jak hejtman Jan Antonín Tušlovský, tak komorní účtárna, která se k Tušlovského listu a návrhu na znovuspojení obou funkcí vyjadřovala.⁶⁹¹ Mimo výše uvedených představitelů správy na seznamu nechybí konstantně obsazované pozice obročního a pojezdneho písaře a uveden je znovu i písař listovní, dále kancelářský písař a výše zmiňovaný

---

⁶⁸⁷ Ačkoli zde s otazníkem, zda se nejednalo spíše o propojení z nutnosti, kdy purkrabí vykonával dočasně post fišmistra, dokud nebylo místo znovu obsazeno.

⁶⁸⁸ Poděbradský hejtman Václav Albrecht Vltavský jeho jmenování zmiňoval v listu komoře viz NA, NM, sg. S 4/11, kanton 815, b. f (rok 1656).

⁶⁹⁰ Podobně jako u pardubického panství lze v pramenech nalézt zmínky i o kancelářských písařích vyskytujících se při kancelářích důchodního/sirotčího písaře a obročního písaře. NA, NM, sg. P 26/ (roky 1683–1702), b. f. (pro důchodní kancelář 1684, u obročního 1689).

⁶⁹¹ Zdání české expedice buchhalterie na Tušlovského psaní viz NA, NM, sg. P 26/1, kanton 649, b. f (rok 1704).

mladší fišmistr. Z pomocného personálu jsou uvedeni dva holomci (starší a mladší), zahradník a truhlář.

6. 2. 2 Kolínské panství a jeho personál

Soupisy dochované pro kolínské panství jsou ze sledovaných panství nejkratší a relativně nejméně „proměnlivé.“ Připomeňme, že v čele panství stál od roku 1628 de jure hejtman poděbradského a kolínského panství, nicméně fakticky jej in situ spravoval kolínský purkrabí, jehož nejbližšími spolupracovníky byli důchodní a obroční písař. Důchodní písař měl od počátku na starost i sirotčí agendu⁶⁹⁶ a sluší se dodat, že přestože z logiky věci musel úzce spolupracovat s důchodními a sirotčími písaři poděbradského panství, nebyl jim podřízen. Zodpovídal se v prvé řadě hejtmanovi, který měl rovněž rozhodující slovo v personálních otázkách, a poté kolínskému purkrabímu, který mohl osoby na daný post navrhnout či doporučit a zároveň s nimi ručil za přijímanou i vydávanou hotovost, naturálie, odevzdávané účty, registra a další evidenci. Seznam z roku 1633 je oproti ostatním o něco sdílnější v popisu (nikterak početného) rybníčního personálu, u kterého je uveden jak fišmistr, tak osoby, které jsou označeny jako *Inspector über die Fischhalter und Gärten a Rohrmeister do daß Wasser ins schloß treibt*. Z lesního personálu byli jmenováni pouze dva forstknechti s poznámkou, že se zodpovídali poděbradskému představiteli lesní správy. K roku 1659 se jako příjemci viktualii plynoucích z produkce kolínského panství uvádějí pouze purkrabí, důchodní písař a písař obroční, vrátný, kovář a sládek s bednářem, chybí klíčníci, provazník a holomek i osoby při rybnících uvedené v předešlém seznamu. Nejúspornější je pak záznam úřednictva po roce 1669, který udává tři stěžejní představitele správy (purkrabího, důchodního/sirotčího písaře a obročního) spolu s jedním kancelářským písařem.⁶⁹⁸ V soupisech od počátku zcela chybí písaři listovní i pojezdny.

---

⁶⁹⁶ Kromě těchto agend mu bývala svěřována i kontribuční agenda, jeho představitel tedy mohl být zároveň důchodním, sirotčím i kontribučním písařem. V takovém případě měl dle účtárny nárok na 20 zl k platu a také na příspěvek na dalšího kancelářského pomocníka, na jehož vychování mu vyměřila 30 zl., což posléze potvrdila i jeho následníkům. Viz odpovědi na žádost písaře Karla Václava Roudnického z dubna 1656 (žádost o navýšení služby) a z roku 1685, korespondence týkající se dluhů a výpisu z inventáře zemřelého důchodního Jiřího Volfa, NA, NM, sg. K 35/4, karton 367, b. f.

⁶⁹⁸ I v tomto případě jsou ale v pramenech dochovány doklady, že jednotliví úředníci zaměstnávali své kancelářské písaře. Doložení jsou jak u purkrabího, tak u důchodního i obročního písaře, přičemž všichni měli od účtárny schválený k platu příspěvek 30 zl na rok na vydržování písařů. Doklady o písařích viz NA, NM, sg. K 35/4, karton 367, b. f. (roky 1650, 1654, 1656, 1682).

Tabulka č. 4 Úřední osoby a další personál kolínského panství uvedený v soupisech z let 1630, 1659 a v nedatovaném soupisu ze 2. poloviny 17. století

Personál uvedený v Michnově seznamu roku 1630	Personál pobírající velikonoční a vánoční viktualie roku 1659	Osoby zmíněné v soupisu úřednictva komorních panství (po r. 1669)
Pukrabí	Purkrabí	Purkrabí
Důchodní, který i sirotčí správu též zastává má	Důchodní ⁷⁰⁰	Důchodní a sirotčí písař
Obročnímu	Obroční	Obroční
Klíčnickovi Holomkovi celkem Vrátnýmu	Vrátnýmu	Kancelářský písař
	Kováři s tovaryši	
Roku 1633 navíc uvedeni:	Bednáři zámeckému	
Sladovník a jeho pomocník ⁷⁰²	Sládkovi zámeckému	
Kovář		
Rohrmeister do daß Wasser ins schloß treibt		
Inspector über die fischhalter und Gärten		
Fišmistr		
Holomek		
Provazník		
Dva forstknechti		

⁷⁰⁰ V seznamu je zmiňován pouze důchodní, který byl zároveň sirotčím písařem (případně i kontribučním), a měl tedy dle výměru komory nárok pouze na jeden příděl viktualíí.

⁷⁰² Pod sladovníkem je uvedena poznámka o dalších nákladech na stravné – *Item Ihnen beiden Kostgeld jährlichen 121 kop 20 g.* NA, SM, S 195/7 (sv. 2), karton 2263, f. 273.

6. 3 Lesní personál komorních panství

6. 3. 1 Základní charakteristika

V podkapitole věnované nejvyššímu lovčímu Království českého a ostatně i na předešlých stránkách bylo naznačeno atypické postavení, které v hierarchii komorní správy zaujímal lesní personál a jež se odrazilo mj. právě i při sepisování oficiální evidence.⁷⁰³ Členové tzv. Jägerparteie sice oficiálně náleželi k vrchnostenskému aparátu, a tudíž podléhali hejtmánovi panství, nicméně forstmistři či (na menších panstvích, včetně Kolína) hofjägrové⁷⁰⁴ byli povinni o všech stěžejních záležitostech stran forštu komunikovat stejně tak s hejtmány, jako s jägrmistrem. Teoreticky nemělo jakékoli mýcení ani prodej dřeva proběhnout bez předchozí konzultace s oběma představiteli komorní správy, kteří se navíc měli podle instrukcí účastnit objížděk lesních prostranství společně.⁷⁰⁵ Nejvyšší lovčí byl pověřen stanovením maximální výše mýcení, včetně vyčíslení částky, která z tohoto množství plynula do komorní pokladny.⁷⁰⁶

---

⁷⁰³ Nutno podotknout, že členové lesní správy měli svá centra, Jägerhausy, která zřejmě nemusela být a nebyla ve sledovaném období stabilním sídlem jako zámecká rezidence, ale stávala se jimi dočasně obydlí forstmistrů (viceforstmistrů, hofjägrů), ve kterém se personál v případě potřeby scházel. Toto platilo minimálně ve 40. letech i u poděbradského panství, kde hejtmán Gotthelf doporučoval využívat jako Jägerhaus dům někdejšího forstmistra, neboť jeho vdova svolila, že vyhradí personálu část dvora. Byla zde navíc vidina, že po její smrti spadne majetek na císaře a dvůr by tak teoreticky mohl i nadále sloužit potřebám lesního personálu. NA, SM, sg. P 72/29, karton 1660, b. f. (rok 1641).

⁷⁰⁴ České výrazy pro tyto posty by zněly vrchní polesný a vrchní lovčí, nicméně i v česky psaných dobových pramenech byly upřednostňovány výše uvedené termíny, jsou proto v této podobě užívány i v této práci.

⁷⁰⁵ Tento požadavek byl však – zejména v případě jägrmistra – v plné míře neuskutečnitelný a u některých případech, kdy bylo třeba s dřevem manipulovat neprodleně, i nebezpečný. Na to upozorňovali hejtmáné i sami forstmistři s tím, že v časech, kdy byla panství ohrožena povodněmi (a bylo nutno neprodleně začít se stavbou zátarasů) nebo když byla třeba rychlá oprava vodních děl, nebylo možné čekat na příjezd nejvyššího lovčího a jeho svolení. Stejně tak ne u všech prodejů (a na všech panstvích) mohl vždy nejvyšší lovčí asistovat, proto byla v polovině 17. století upravena i hejtmánská instrukce, kde byl zdůrazněn dohled forstmistra a hejtmána: „*Co by se kdy a kdekoli jakého dříví prodati mělo [roku 1652 doplněno: pokudž by náš nejvyšší jägrmistr dle sobě vydané instrukci sám přítomen býti nemohl], to mají hejtmán s forštmistrem naším v přítomnosti hajných prvě očitě spatřiti, a to spolu dobře uvážiti, pokud a jak daleko by se to bez ublížení foštu, dadouc nejprve o tom komoře naší české věděti, k takovému prodaji dříví povoleno býti mohlo.*“ *AC XXII*, s. 467–468. Zároveň s tím však komora odmítala v případě nepřiměřeného mýcení argumenty hejtmánů, že by o mýcení neměli potuchy, jelikož se dělo na příkaz nejvyššího lovčího. Všichni byli povinni komunikovat s lesním personálem a mít bedlivý přehled o stavu lesů.

⁷⁰⁶ Nutno na tomto místě zmínit příklad z praxe, který vycházel z toho, že se na manipulaci s jednou komoditou podílelo více lidí s různými představami, jak rozsáhlá těžba je ještě pro panství a jeho lesy z dlouhodobého hlediska únosná. Rozsah mýcení stál minimálně v první polovině 17. století v protikladu ke zprávám komorních radů, kteří stejně jako v jiných případech, i v této souvislosti nabádali personál k šetrnosti a k určité obezřetnosti. Stávalo se tedy, že jägrmistři nařídili mýtit do výše určité sumy, kterou bude možné za dřevo utržit, avšak kterou hejtmáné či vizitující komisaři považovali za příliš vysokou a fatální pro stav lesů. Stejně tak se v pramenech objevovaly situace, kdy komora tlačila na hejtmány nebo lesní personál, aby navýšili příjmy z lesního hospodaření, proti čemuž se stavěl nejen nejvyšší lovčí, ale i místodržitelé. Další, samostatnou záležitostí bylo svévolné mýcení konané nejen ze strany lesního personálu, o němž si někteří hejtmáné (lyský, poděbradský a pardubský) stěžovali, že „*kdeže se jim zlíbí, tu mejtí,*“ ale i dalších členů úředního a pomocného personálu. Odkazy na nepovolené obohacování na úkor foštu se objevovaly po celé sledované období a patřily k dalším problémům, které se v praxi hůře podchycovaly a ze strany komory minimálně sankcionovaly. Zprávy stran lesů z konce 16. i první poloviny

Teoreticky byl rovněž odpovědný za personální záležitosti, nicméně příklady z praxe dokládají, že samotný proces hledání nového forstmistra byl spíše v rukou hejtmanů,⁷⁰⁷ zatímco jägrmistr býval žádán o vyjádření, zda je vybraná osoba k výkonu práce způsobilá, případně participoval na instalaci nového forstmistra. V podkapitole 5. 2 byla naznačena kontrolní úloha jägrmistra, kterou mu přiznávala jak sama komora, tak i vrchní hejtman komorních panství a z níž plynula větší míra odpovědnosti nejvyššího lovčího za kvalitní personál a předcházení případných poklesků.⁷⁰⁸

Samotný forstmistr byl povinen podílet se na návrzích mýcení a každoročně je předkládat hejtmanovi i samotnému nejvyššímu lovčímu bez předchozího vyzvání. Stejně tak byl vyzván k podávání návrhů, jaké revíry (či jejich části) by bylo vhodné zakoupit či naopak nabídnout k prodeji. Se svým personálem organizoval veškerou logistiku související s přípravou i samotným průběhem mýcení a následnou distribucí a prodejem dřeva. S ohledem na stěžejní zaměření lesního hospodaření, tj. na zvěř a péči o ni, byl také povinen vést v patrnosti stavu zvěře, dohlížet na hubení přemnožených škůdců a (zejména v zimních měsících) zajistit dostatečný přísun stravy pro lesní zvěř. Mimo to měl zajistit s pomocí dalšího personálu pravidelný a v podstatě neustávající osobní dohled nad revíry a jejich ochranu před případnými škůdci a pytláky, které bohaté komorní lesy lákaly.⁷⁰⁹ Účastnil se dále vyměřování hranic a

---

17. století viz NA, SM, sg. S 195/6 (sv. 1), karton 2261, f. 77—78, užitá citace z listu pardubického hejtmana, viz NA, SM, sg. P 70 /5I, č. kartonu 1642, f. 9–10.

⁷⁰⁷ Nebyl-li ovšem nejvyšší lovčí na obsazení úřadu jakkoli zainteresován, v takovém případě měl hlavní slovo on, a to nejen u obsazení místa forstmistra, ale i u dalších postů. Tento postup měl své opodstatnění – předpokládalo se, že nejvyšší lovčí byl díky svým vizitacím lesů a personálu nejlépe obeznámen s jednotlivými osobami při forštu, mohl tedy v případě uvolnění toho kterého místa rychleji doporučit či instalovat kvalifikovanou osobu, včetně takové, která byla ve službě na jiném panství.

⁷⁰⁸ Forstmistr či jeho zástupce držel tedy nad personálem nejen ochrannou ruku, ale byl také oprávněn jej zadržet, pokud se dopustil nějakého přečinu. Jeden z takových případů je zaznamenán v pardubickém hejtmanském kopiáři z roku 1681, kdy zástupce pardubického forstmistra (víceforstmistr), uvěznil forstknechta Jiřího Maupa za zabití rybníčního pacholka, který se dopustil v lesích pychu. Nepředal jej přitom ihned do šatlavy (jak ale dle instrukce měl, viz *AC XXII*, s. 473), ale držel jej ve svém vlastním domě třináct dní, aby jej posléze odvezl do Pardubic, kde čekal na zahájení procesu. SOA Zámorsk, VS Pardubice, inv. Č. 251, sg., G 98, č. knihy 225, *Kopíř správní, zprávy odeslané komoře roku 1681*, f. 31–35

⁷⁰⁹ Lesní pych, prováděný jak za pomoci pytláckých ok, tenat, chladných zbraní, tak i zapovězených ručnic, přitom nebyl pouze záležitostí poddaných (domácích i mimopanských), ale jak už bylo naznačeno, mohli z něj být usvědčeny i svobodné či urozené osoby vlastníci na panství své nemovitosti, případně sousedící s danými panstvími a jejich revíry. Za zmínku stojí skutečnost, že ačkoli tresty za pych, uvedené v zákonících (v zemském zřízení, stejně jako v Koldínově sbírce městských práv), byly pravidelně citovány v procesech s pytláky, uchylovala se vrchnostenská správa u řady méně závažných přečinů k mnohem mírnějšímu řešení. Požádal-li dotyčný o milost, postavil za sebe rukojmí a zaplatil určitou sumu, byl povětšinou propuštěm s tím, že musel rukou dáním hejtmanovi stvrdit, že se podobného skutku již nikdy nedopustí. V některých případech byl navíc místo tělesných trestů povinen vykonat určitou práci, kterou mu komora uložila. Doklady o pomoci provinilců při opravě rybníků, při lesním hospodářství, případně přimluvy samotných úředních osob za nižší tresty viz SOA Zámorsk, Vs Pce, *Registra poddanských smluv*, kn. č. 1513, f. 22, 34 a 35, stejně situace zmiňoval též P. MATLAS, *Dvojím*

případných hraničních sporů, na jejichž smírném řešení byl povinen participovat. Stejně jako většina dalších úředníků, měl forstmistr či hofjäger k ruce další personál, jehož početnost a složení se odvíjely od rozlohy a rázu konkrétního panství. Ani menší panství se přitom neobešla bez polesného písaře, jehož úkolem byla evidence pokáceného dřeva (včetně množství a typu dřeva a specifikace revíru, kde k mýcení došlo). Zaznamenával rovněž následnou logistiku dřeva (komu bylo prodáno, předáno, kdy a kam plaveno...), stejně tak i finance za něj utržené, případně přislíbené, bylo-li dřevo vydáno na dluh.⁷¹⁰ Své záznamy byl povinen předávat důchodnímu písaři, spolu s pokladnicí, do které uschoval finance utržené za dřevo nebo obdržené kvitance. Právě tato spojitost se zámeckou kanceláří zřejmě také přispěla k tomu, že byl v některých soupisech polesný písař řazen ke kanceláři, nikoli k lesnímu personálu. Lesní personál tvořili dále lovčí, forstknechti, myslivci a hajní, případně polesní holomci, jejichž početní zastoupení bylo, jak dále uvidíme, na sledovaných panstvích různé.

Samostatnou instrukci získali forstmistři jednotlivých panství až roku 1651, do té doby zřejmě samostatným textem nedisponovali (nevydal-li jej z vlastní iniciativy některý z hejtmanů), ale řídili se tím, co bylo stran forštu uvedeno v hejtmanské instrukci. Počátkem 50. let komorní radové zdůraznili potřebu separátní instrukce, která byla za přispění hejtmanů ještě téhož roku vyhotovena.⁷¹² Radové nad počty v tomto kontextu akcentovali, aby v textu nebyly zdůrazněny jen povinnosti forstmistra a dalšího lesního personálu, ale také záležitosti, které byly lesnímu personálu zapovězeny a které vycházely ze všech předešlých negativních zkušeností (opouštění panství bez povolení a hrazení takových cest z *liefergeldu*, nedovolený prodej dřeva pro vlastní obohacení, zneužívání potahů poddaných pro potřeby forstmistra ad). Ve stejném duchu byly doplněny i články týkající se lesů a jejich personálu v hejtmanské instrukci, kde bylo, kromě uvedených přečinů, zmiňováno pytláčení ze strany lesního

---

metrem. Trestní praxe patrimoniální jurisdikce v raném novověku, in: Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku, České Budějovice, 2007, s. 291—313, ze zahraničních autorů K. HÄRTER, *Social Control and Enforcement of Police-Ordinances in Early Modern Criminal Procedure*, in: L. BEHRISCH - H. SCHILLING (ed.) *Institutionen, Instrumente und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa. Institutions, Instruments and Agents of Social Control and Discipline in Early Modern Europe*, Frankfurt am Main 1999, s. 39—64.

⁷¹⁰ Vydávání na dluh bylo hejtmanskou instrukcí zakázáno (*AČ XXII*, s. 469.), v praxi k němu však stejně jako u rybnického hospodaření docházelo zcela běžně.

⁷¹² Extrakt z konceptu instrukce, který obsahoval články 45–47 je uložen v NA, NM, sg. P 26/1, karton 646 (roky 1651–1652), b . f. Instrukci zmiňovali radové nad počty roku 1651 ve svém zdání o adeptu na poděbradského forstmistra, zmínka o ní byla začleněna též do hejtmanské instrukce: „...*bude povinen forstmistr, tak jakž instrukcí jemu vydaná to sebou přináší, když toho potřeba ukazuje, na zámek náš k hejtmanu přijeti, zprávu svou, co se důchodů a hospodářství při forštu dotýče, činiti, s ním se, co by zpotřebí opatřiti bylo, snášeti, a rejstříky lesní... přehlížeti a společně podepisovati...*“ *AČ XXII*, s. 468.

personálu, přivlastňování vývratků a polomů, které byly určeny pro potřeby pivovaru, nedovolené braní ovoce, trav, sena, které se při forštu nacházely, zpeněžování dřevěného uhlí, popela i smoly určených hutím a sklárnám, braní úplatků za nedovolené připouštění cizích dobytků na komorní pastviny ad.⁷¹³ Ve verzích instrukce z let 1652, 1673 a 1702 jsou rovněž doplněny články týkající se evidence veškerého dřeva i zvíře, které prošly rukama lesního personálu a které měly být vepisovány velmi podrobně do zvláštních register odevzdávaných ke kontrole forstmistrovi, od něj dále důchodnímu písaři.⁷¹⁴ Instrukce ponechala forstmistru, forštům a hajným výsadu tzv. pařezného (sekerného), přivýdělků počítaného od kopy mýceného dřeva, který byl ale oproti dřívějšímu stanoven fixně (od kopy dřeva po 4 gr. míš). Zisky z poplatků se měly následně dělit mezi forstmistra, foršty a hajné, na panstvích, která neměla forstmistra, pak mezi foršty (dvěma díly) a hajné.⁷¹⁵

Stejně jako hierarchie lesního personálu, tak i soupisy, které ji zaznamenávají, s sebou nesou určitá specifika. Jak už bylo v předešlé kapitole opakovaně vysloveno, ze soupisů zachycujících úřední personál byl lesní personál obsáhleji evidován pouze ve druhém Michnově seznamu z roku 1633. Ten bude také na následujících stránkách využit ke komparaci.⁷¹⁶ Pro představu o počtech personálu na konci třicetileté války lze využít záznam, které zaslal komoře nejvyšší lovcí Vilém mladší Popel z Lobkovic roku 1647, když chtěl doložit žalostný stav Jägerparteie.⁷¹⁷ Mimo těchto podkladů se v bohatých kartonech Staré manipulace dochovaly další cenné soupisy z května roku 1644, jejichž původcem byla české expedice komorní účtárny. Radové nad počty a účetní je vytvořili pro potřeby české komory, která si vyžádala záznamy o platech forstmistrů a jejich vývoji za císařů Rudolfa II., Matyáše i Ferdinanda II. Účtárna v tomto kontextu odkazovala na podobný soupis, který již pro komoru připravila roku 1639 a kde byly uvedeny i údaje pro další lesní personál. Většinu materiálů měla k dispozici a rozhodla se komoře předložit hned tři soupisy. První se týkal platového hodnocení lesního personálu za Rudolfa II. a Matyáše (příloha A), druhý platů za Ferdinanda II. (příloha B) a poslední část

---

⁷¹³ *Ibid.*, s. 470. Hejtman byl zároveň pověřen dohledem nad tím, že forstmistr se instrukcí řídil, její přepis mu byl proto zaslán z kanceláře komory.

⁷¹⁴ *Ibid.*, s. 473–474.

⁷¹⁵ *Ibid.*, s. 471.

⁷¹⁶ NA, SM, S 195/7 (sv. 2), karton 2263, údaje k lesnímu personálu viz f. 268 (Pardubice), f. 272 a 274 (Poděbrady), f. 273 (Kolín).

⁷¹⁷ NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/20, karton 2267, f. 1–2.

ordinárního platu forstmistrů za všech tří panovníků (příloha C).⁷¹⁸ Možnost disponovat takto komplexním seznamem, který lze navíc korigovat zmíněnou Michnovou relací a Popelovými údaji, je v podstatě malým splněným snem badatele. Srovnání soupisů s dalšími dobovými prameny však ukázalo, že ani v tomto případě se nevyplatí podléhat bezbřehému optimismu, naopak je stále nutno přistupovat k dané materii s určitou skepsí. Ze zpráv samotných komorních radů z konce 30. i počátku 40. let totiž vysvítá, že účtárna za války ztratila určitou kontinuitu (nejen) v této oblasti a s největší pravděpodobností neměla ani k dispozici veškeré potřebné materiály. Na tuto skutečnost odkazují dotazy účtárny zasílané na panství při instalaci některých úředníků či představitelů režijních podniků, kdy se radové nad počty doptávali nejen na platové podmínky, ale i na dříve požadovanou kvalifikaci, výši rukojemství a další náležitosti.⁷¹⁹ Ze všech sektorů byla diskontinuita zřejmě nejvíce patrná právě u lesního personálu, kde komora roku 1644 zjišťovala maximum možných informací, včetně údajů o služném/peněžitém deputátu a materiálním deputátu, o počtu forstknechtů, hajných apod.⁷²¹ U některých z nich byla tedy schopna uvést výši služného, avšak nespécifikovala, kolik zástupců daného úřadu se na panství vyskytovalo. Nepřekvapí, že nejcelistvější jsou záznamy zachycující období Ferdinanda II., pro které měli radové nejúplnější penzum informací. Při rekonstrukci struktury, početního zastoupení i platů⁷²² je nutné s těmito limity počítat.

---

⁷¹⁸ Na, SM, inv. č. 1520, sg- K 19/5, karton 966, b. f. U posledně jmenované přílohy účtárna zdůraznila, že platy byly původně nastaveny na všech panstvích stejně (233 zl 20 kr), avšak za Ferdinanda II. byl plat pardubického, benátského a křivoklátského forstmistra, tedy správců nejrozsáhlejších (a panovníkem také velmi ceněných) lesních revírů, navýšen, a to tím způsobem, že k ordinárnímu platu forstmistra dostávali navíc plat určený jägroví.

⁷¹⁹ Údaje se pak rekonstruovaly na základě záznamů z jiných komorních statků, případně i za pomoci vrchního hejtmana – když se roku 1653 poděbradský hejtman Vltavský doptával na platy sládka a jeho pomocníka, které jmenoval k obnovenému zámeckému pivovaru, radové pověřili vrchního hejtmana, aby sumy rekonstruoval na základě pardubických údajů. SOA Praha, Vs Poděbrady, *Kniha komorních poručení a různých zápisů 1654–1658*, inv. č. 171, č. knihy 18, f. 10.

⁷²¹ Dotazy na výši platu lesního personálu kromě citovaných kartonů NM pro 40. léta 17. století rovněž NA, SM, sg. S 195/6 (sv. 1) karton 2261, b. f. (rok 1644, 1648).

⁷²² Platy a další ohodnocení lesního personálu jsou vzhledem k povaze jednotlivých seznamů představeny v této podkapitole, nikoli odděleně, v následující kapitole, jak je tomu u ostatních členů úředního personálu.

6. 3. 2 Pardubická a poděbradsko-kolínská Jägerpartei

Pardubice

Tabulka č. 5 Soupis pardubického lesního personálu z roku 1644

Zur Zeit	Rudolf II.	Matyáš	Ferdinand II.
Forstmistr			
• Besoldung	233zl 20	233zl 20	233zl 20 kr
• Als ein Jäger Besoldung	neuedeno	neuedeno	228 zl
• Habern auf 2 Pferd, Jährlichen	0	52 str	78 str
• Liefergeld täglich	1 zl	1 zl	1 zl 30 kr
• Jährliche Rascosten	neuedeno	neuedeno	46 zl 40 kr
• Kleidergeld	neuedeno	neuedeno	20 zl
Jäger			
• Besoldung	91 zl	91 zl	228 zl
• Kleidergeld	neuedeno	neuedeno	20 zl
• Liefergeld			1 zl 30 kr
Waldschreiber	neuedeno	neuedeno	81 zl 40 kr
Türgartner Besoldung	52 zl	52 zl	52 zl
Forstknecht			
• Besoldung	52 zl	52 zl	676 zl ⁷²³
• Liefergeld	neuedeno	N euvedeno	4 zl ⁷²⁴
Dem so die Phafen und Rābhüner über den Winter gewarttet	9 zl 20 kr	neuedeno	
Feldjäger			
• Besoldung	52 zl	neuedeno	91 zl
• Kleidergeld	36 zl 20 kr	neuedeno	
• Habern auf Pferd zu 2 auch 3 viert: die Wochen		neuedeno	
• Hundts Jungen	30 zl 20 kr		

⁷²³ Plat na jednoho forstknechta byl i za Ferdinanda II. 52 zl, nicméně na panství jich podle účtárny v dané době působilo třináct, proto tak vysoká suma.

⁷²⁴ S poznámkou o povolených vyšších nákladech jednoho z forstknechtů: „Einem Forstknecht Raisekosten nach Prag, wan er dahin geshieket, wird einem mehr alß den andern bezahlt nemblich für die gantze Reiß 1 zl 30 kr, 2 zl auch 3 und biß in die 4 zl.“

Zur Zeit	Rudolf II. ...pokračování	Matyáš ...pokračování	Ferdinand II. ...pokračování
Der andere ⁷²⁵			60 zl 40 kr
• Korn auf 2 Hund			19 str 2 viertr
• Habern auf 2 Pferd			52 str
Jägerknecht			
• Besoldung			52 zl
• Kleidergeld			15 zl
Riedknecht			
• Besoldung			52 zl
• Kleidergeld			15 zl
• Korn für Hund			6 str
• Liefergeld ⁷²⁶			30 kr
Provision:			
Forstmeisters Wittib jährlichen	0	52 zl	
Einen Forstknecht jährlichen	0	20 zl 23 kr 4 d	
Pozn. (mimo soupis) Einen forstknecht wann er mit Wild nach prag geshieket worden Anno 1650 Zehrungs Costen angesezt 56 kr			

Pardubické panství mělo i vzhledem k rozsahu lesních revírů ze sledovaných panství nejobsáhlejší aparát, v jehož čele stál forstmistr. Jak už bylo uvedeno, dle poznatků účtárny pobíral forstmistr za Rudolfa II. i Matyáše tutéž sumu jako ostatní hejtmané panství, tedy 233 zl 20 kr.⁷²⁷ Za Ferdinanda II. však získali představitelé úřadu výrazné přilepšení, když jim bylo navíc přidáno ještě 228 zl. K tomu pobírali příspěvky na ošatné (uveden pouze pro období Ferdinanda II.) a dvě sumy, které byly spojeny s cestováním, a sice *liefergeld* a částku označenou jako *Rascosten* (jinde *Reiscosten*). Zatímco o *liefergeldu* již byla předešle řeč – jednalo se o položku komorní instrukcí fixně stanovenou na 1 zl, za Ferdinanda na 1 zl a 30 kr. denně při cestě mimo panství – druhý údaj odkazuje k dalším, blíže nespecifikovaným

⁷²⁵ Nespecifikováno, uvedeno pouze v soupisu zaznamenávajícím platy za Ferdinanda II., z kontextu však vyplývá, že se jednalo o dalšího myslivce.

⁷²⁶ Kromě osob uvedených v tabulce pobíral dle seznamu *Liefergeld* také „Besuch Knecht“ a „Schickmistr“ (po 1 zl denně), „Placken Knecht“ a „jäger Simon“ (po 30 kr za den).

⁷²⁷ Respektive 200 kop gr míš, což souhlasí se sumami uváděnými v Michnově soupisu z roku 1633, viz výše citovaný NA, SM, karton 2263, f. 268 a 272.

cestovním nákladům forstmistra, hrazeným jednou ročně ve výši 46 zl a 40 kr.⁷²⁸ Pardubický forstmistr měl rovněž k ruce jägra, jehož plat za Ferdinanda dosáhl takřka výše původního forstmistrovského platu a měl stejně jako jeho nadřízený právo na ošatné i hrazení cestovních nákladů 1 zl a 30 kr denně. Plat polesného písaře není pro období prvních dvou panovníků uveden, což mohlo být dáno tím, že účtárna neměla údaje k dispozici.⁷²⁹ Za Ferdinanda II. pak pobíral ročně čátsku 81 zl a 40 kr. V seznamu na první pohled zarazí raketový vzestup sumy uvedené za plat forstknechtů, nicméně ten byl dán skutečností, že forstknechtů bylo v dané době na pardubickém panství třináct. Zde je rozhodně na místě vyjádřit pochybnost o tom, že by v předešlém období na panství působil pouze jeden forstknecht, obzvláště je-li zde určitý předpoklad, že došlo za třicetileté války k zrestringování personálu. Jednalo se spíše o výše naznačený případ, kdy komora akcentovala zachování výše platu, ale s největší pravděpodobností neznala přesný počet forstknechtů. Podobně tabulka ukazuje nárůst platu u jednoho z myslivců, ale je třeba si položit otázku, jestli se nejednalo o navýšení související s přechodem na peněžitý deputát. Za Ferdinanda II. je uveden další myslivec, jeden Jägerknecht a osoba označená jako Reitknecht.⁷³⁰

Tabulka č. 6 Soupis pardubického lesního personálu na základě soupisu jägermistra (1647)

	Pardubice
Forstmistr	1
Jäger	1
Besuch knecht	1
Hutsknecht od holota	1
Veldtjäger	2
Jägerknecht	1
Ryderknecht	1
Forstknechten	13
Tiergartenen	1
Celkem	22

⁷²⁸ S největší pravděpodobností šlo v tomto případě o sumu určenou k pokrytí nákladů souvisejících s cestami v rámci panství.

⁷²⁹ Stejně jako u Michnových soupisů byl písař pravděpodobně i tehdy počítán k zámeckému personálu a uváděn v soupisech a účtech zachycujících tuto složku úřednictva, které komorní účtárna buď neměla k dispozici, nebo údaje právě proto ze svého textu vynechala.

⁷³⁰ J. Ševětínský ve své publikaci o lesích užívá české označení pojezdny, dalo by se tedy použít i zde, nicméně je třeba dávat pozor na záměnu s pojezdným náležejícím k zámecké kanceláři. Viz Jan ŠEVĚTÍNSKÝ, *Dějiny lesů*, Písek 1895, s. 125–126 a 138–139.

Porovnáním těchto dokumentů se soupisy z let 1633 a 1647 vznikne (i přes určité naznačené nejasnosti) poměrně solidní obrázek o složení a částečně též o počtu lesního personálu na pardubickém panství. Michnův soupis z roku 1633 neuvádí platové podmínky v tolarech, nýbrž v kopách míšeňských, po přepočtu se údaje uváděné komorou a jím v mnohém neliší. Složení personálu a označení jednotlivých členů se až na výjimky shoduje,⁷³¹ stejně jako počet forstknechtů, nicméně Michna neuvádí některé položky (výdaje na cestovné, *liefergeld*), které vyznačili radové nad počty. Krátký soupis personálu sestavený nejvyšším lovčím roku 1647 pak uvádí pouze početní zastoupení jednotlivých postů (viz výše). Popel daná čísla se zřetelem na poměry pardubického panství a jejich revíry vnímal jako silně podhodnocená, akcentoval zároveň fakt, že personálu byly dlouhodobě zadržovány platy, a hrozilo, že další členové opustí službu.

Poděbrady a Kolín

Tabulka č. 7 Soupis poděbradského lesního personálu z roku 1644

Zur Zeit	Rudolf II.	Matyáš	Ferdinand II.
Forstmistr			
• Besoldung	233zl 20	233zl 20	233zl 20 ⁷³⁶
• Liefergeld taglich	1 zl	1 zl	neuveveno
• Woechentlich ¼ Bier thuet Jährlich	13Vas.	neuveveno	neuveveno
Forstknecht Besoldung	52 zl	60 zl 40 kr	364 zl ⁷³⁷
Landtjäger			
• Besoldung	87 zl 30 kr	60 zl 40 kr	121 zl 20kr
• Habern	26 str	26 str	26 str
• Mehl auf einem Hundt	neuveveno	neuveveno	6 str 2 viert.
Hoffjäger:			
• Besoldung	neuveven	neuveven	180 zl
• Kleidergeld			20 zl
• Auf 2 Hundt			48 zl

⁷³¹ Mimo osob uvedených komorní účtárnou zaznamenal Michna navíc dvě osoby označené pojmem *Wildschützen*, z nichž jedna pobírala 78 a druhá 52 kop míš. Kromě toho uvedl celkovou výslednou sumu vynaloženou na lesní personál panství, která činila 1507 kop míš ročně NA, SM, S 195/7 (sv. 2), karton 2263, f. 268.

⁷³⁶ K forstmistrově platu náležel za Ferdinanda II. ještě určitý díl mouky pro psy: „*Auf 2 Hundt woechentlich 1 viert. Mehl thuet Jährlich 13 str.*“ Na, SM, sg- K 19/5, karton 966, b. f

⁷³⁷ Roční suma na jednoho forstknechta činila stále 60 zl a 40 kr, markantní nárůst nákladů v této položce je dán faktem, že na poděbradském panství bylo podle účtárny vydržováno hned šest forstknechtů.

• Zur Zeit	Rudolf II. ...pokračování	Matyáš ...pokračování	Ferdinand II. ...pokračování
• It. Umb halsbandt und Rimen zu den hunden			10 zl
• It.aufs 6 Pferdt (Mehl)			26 str
• Mehr auf 2 Hundt (Mehl)			13 str
Feldjäger			
• Besoldung	52 zl	60 zl 40 kr	60 zl 40 kr
• Kleidergeld	15 zl	neuveveno	neuveveno
• Habern	26 str	26 str	neuveveno
Zu Unterhaltung eines Hundes wochentlich 11 kr 4d, jährlichen	10 zl 6 kr 4 d		6 str 2 viert.
Mehr auf 1 Hundt (Stocken Mehl)			
Thiergärtner Besoldung	52 zl	neuveveno	52 zl
Im Jägerhaus dem Eltisten Jägerknecht, bei den englischen Hunden:			
• Besoldung	34zl20 kr	60 zl 10 kr	
• Kleidergeld	15 zl	15zl	
Dem andern knecht:			
• Besoldung	34 zl 20 kr	34 zl 20 kr	
• Kleidergeld	15 zl	15 zl	
Riedknecht Besoldung	30zl 20 kr	neuveveno	
Einem Jungen Besoldung	30zl 20 kr	30zl 20 kr	
Liefergeld, wann er auf eine andere Herrschafft auf der Jagdt geweßen, täglich 10 kr			
Zehrung nacher Prag			36 kr
Pozn. (mimo soupis) Den Jägerknechten wann sie im October daß Wildt gehäget wochentlich gehabt zu Lohn 35 kr			

Při pohledu na soupisy zachycující lesní personál poděbradsko-kolínské enklávy je patrné, že struktura personálu je podobná, ne však zcela srovnatelná s tou pardubickou. V čele obou panství stál forstmistr, který pobíral nižší plat než jeho pardubický protějšek, chybí u něj i další položky týkající se naturálního deputátu i jiných nákladů.⁷³⁸ Ty jsou naopak zmíněny

⁷³⁸ Tuto skutečnost, jak ukazuje Michnův soupis z roku 1633, bylo možné saturovat tak, že byla forstmistrovi přiznána určitá provize – v případě tehdejšího forstmistra činila 308 kop 34 g a 2 d, v souhrnu tudíž pobíral ještě vyšší sumu, než jakou dostával pardubický forstmis. Provize byla nicméně personalizovanou záležitostí, je tedy otázkou, zda byla podobná výsada přiznána i dalším představitelům úřadu. NA, SM, S 195/7 (sv. 2), karton 2263, f. 272.

u hofjägra, který získával z důchodů panství druhé nejvyšší platové hodnocení, příspěvek na ošatné i naturálie na vydržování psů a koní. Dále je zmiňován landjägr, post pro prostředí pardubického panství neznámý. Jednalo se o jakousi reminiscenci z dob, kdy se lesní personál jakožto skupina osob dohlížejících nad lesním regálem teprve utvářel. Tehdy měl nejvyšší lovčí k rukám další pomocné lovčí, označované pojmem landjägr a dohlížející na lesní revíry v zemi, posléze především na lesy královské. Tito „zemští polesní“ působili i na poděbradském panství a ještě v lednu roku 1629 byli minimálně dva, jak dosvědčuje list poděbradského hejtmana Petra Štýrnského, v němž se vyjadřoval ke zrestringování lesního personálu. Štýrnský dokládá, že zdejší lesní personál „zeštíhlil“ o pět forstknechtů sám nejvyšší lovčí, když projížděl panstvím na své cestě z Vídně. Jen tento krok přinesl ročně na peněžitých platech úsporu 250 kop gr. míš. Hejtman se dalšímu umenšení nebránil, uváděl, že na panství kromě obou landjägrů nadále sloužilo šest forstknechtů a třicet čtyři (!) hajných. Čtrnáct z nich navrhl propustit a uvolnit je k vykonávání robot.⁷³⁹ Hajní figurují pouze ve Štýrnského listu, v soupisech účtárny uvedeni nejsou, na rozdíl od dvou knechtů, kteří měli na panství sloužit za Rudolfa a Matyáše. Jeden z nich, starší knecht, sloužil při Jägerhausu a loveckých psech, u druhého nebyla lokace ani činnost specifikována, každopádně v období vlády Ferdinanda II. na ně z komorních důchodů neplynul žádný plat ani naturálie. Podobný vývoj lze pozorovat u obou reitknechtů, kteří jsou opět zmíněni jen za prvních dvou panovníků. Poděbradští měli také jednoho myslivce (vybaveného do dob Ferdinanda II. platem, příspěvkem na ošatné i obilním deputátem).⁷⁴⁰

Porovnání Štýrnského tvrzení s prezentovanou tabulkou naznačuje předešle uvedenou hypotézu, že na údaje uvedené komorní účtárnou se lze spoléhat omezeně, a to i na ty z doby Ferdinanda II., které zachycují stav personálu již po určitých restrikcích. K dalšímu omezení se komora nebo nejvyšší lovčí uchýlili i v následujících letech, neboť dle zmiňovaného Popelova soupisu z roku 1647 (viz Tabulka č. 9) se na Poděbradech nacházelo v tu dobu pouze devět členů Jägerpartie, bez landjägrů, jägrknechtů a reitknechtů, tradičně nejsou uvedeny ani počty hajných.⁷⁴² Soupis kolínského lesního personálu je pak ze všech prezentovaných nejkratší – o lesní hospodářství zde pečovali dva forstknechti, kteří byli v dřívějších dobách doplněni o

---

⁷³⁹ NA, SM, karta 1661, sg. P 72/30, f. 249–254.

⁷⁴⁰ Stejně složení zachytil ve svém soupisu Michna, který také zaznamenal sumu vynaloženou na lesní personál (528 kop 97 g 1 d gr.míš), doplněnou o další náklady na forst čínici 528 kop 97 g a 1 d. a také náklady na sokolníky, které činily 1884 kop 7 g aa 1 d míš.

⁷⁴² Úbytek personálu mohl být zapříčiněn odlivem pracovní síly z důvodu dlouhodobého nehrazení platů, o čemž ostatně sám nejvyšší lovčí, jak už bylo řečeno, ve své korespondenci hovořil.

reitknehta. Posledně zmiňovaný však není uveden ani roku 1633⁷⁴³ ani v době, kdy sepsal svůj soupis nejvyšší lovčí.

Tabulka č. 8 Soupis kolínského lesního personálu z roku 1644

Zur Zeit	Rudolf II.	Matyáš	Ferdinand II.
Forstmistr ⁷⁴⁴			
Forstknecht Besoldung	52 zl	60 zl 40 kr	121 zl 40 kr ⁷⁴⁵
Riedknecht:			neuvedeno
• Besoldung	34 zl 40 kr	neuvedeno	neuvedeno
• Kleidergeldt	15 zl	neuvedeno	neuvedeno
Auf 20 Englische Hunde wohentlich 2 str: 1 viert:Korn, in Außgab angesetzt			

Tabulka č. 9 Soupis poděbradsko-kolínského lesního personálu na základě soupisu jägermistra (1647)

	Poděbrady	Kolín
Forstmistr	1	0
Hofjäger	1	0
Forstknecht	6	2
Feldtjäger	1	0
Celkem	9	2

Jak už bylo naznačeno v případě Poděbrad, soupisy souhrnně opomíjí nedílnou a také nejpočetnější složku lesního personálu, kterou tvořili hajní (Häger).⁷⁴⁶ Hajní byli pověřeni de

⁷⁴³ NA, SM, S 195/7 (sv. 2), karton 2263, f. 273.

⁷⁴⁴ U této položky uvedena poznámka: „*Forstmeisters Besoldung, ist bei diesen herrschaftit nich zubefinden daß etwas bezahlet sei, habern auf des forstmeisters wie auch auf des Veldtjäger Pferdt, von Podiebradt wann sie dahin kommen, in außgab veraittet, daraus abzunehmen, daß sie bemelte herrshaftit Kolin, mit im Versehnung gehabt.*“ NA, SM, S 195/7 (sv. 2), karton 2263, f. 273 (Kolín).

⁷⁴⁵ Plat vynaložený na dva forstknechty.

⁷⁴⁶ Díky hejtmanskému kopiáři pardubického panství pak víme, že v tutéž dobu (roku 1628) bylo na daném panství hned 60 hajných, přičemž komora poručela hejtmanovi, aby všem připomněl, že nebyli osvobozeni od potažních robot a jsou povinni je dle vyměření vykonávat. SOA Zámřks, Vs Pardubice, *Kopiář listů a nařízení hejtmana 1628–1687*, inv. č. 4109, sign. F 160, č. knihy 1519, st. f. 6. Díky Kustošovým relacím jsou známe počty i počty hajných k roku 1651 – v Pardubicích bylo podle Kustoše původně 55 hajných, nyní napočítal 82 osob (což byl takřka návrat k stavu roku 1614, kdy bylo na panství 100 hajných). Kustoš proto doporučil domluvit s nejvyšším lovcím opětovné snížení počtů. NA, NM, sg. S 4/2, karton 813, f. 198, Vchynského a Kolidiovy údaje o počtu hajných viz NA, ČDKM, sg. ČDKM IV – Čechy – 18/1, karton 37. O počtu hajných zaznamenaných poděbradským hejtmanem k roku 1629 byla řeč výše – jednalo se o 34 osob, hejtman navrhl snížení počtu na

facto neustálým dohledem nad lesy a chytáním případných narušitelů, byli tedy součástí personálu. Byli ale také složkou hojně diskutovanou v souvislosti se svobodami, které jim byly poskytovány, a s robotními povinnostmi, kterým se snažili vyhnout, případně ke kterým je nechtěli propouštět forstmistři. Tato témata byla řešena nejen v dobách Kustošovy vizitace, kdy bylo doporučeno, aby byli místo sedláků přijímáni na post hajných chalupníci,⁷⁴⁷ ale i v předešlých a následujících letech, kdy se lesní personál obecně pokoušel vyvarovat robotních a dalších nároků, které na něj byly ze strany vrchnosti kladeny.

---

20 osob. Kustoš uváděl, že v předešlých letech se nacházelo na panství 16 hajných, nyní však napočítal 32 osob, které navíc forstmistr Matyáš z Loo nepouštěl robotovat (výše cit. karton 813.,f. 157). Kolín čítal hajných 14 a dva foršti (f. 105–106).

⁷⁴⁷ Viz podkapitola 5. 3. 2.

7. Složení úřednictva komorních panství II

Povinnosti, kompetence a zaopatření personálu

V předešlé kapitole byla nastíněna struktura vrchnostenských aparátů a její proměny ve sledovaném období. Poslední podkapitola se pak kromě soupisů lesního personálu podrobněji věnovala povinnostem a kompetencím, které byly přiznány jejich zástupcům, a také platovému a dalšímu ohodnocení. Obě posledně zmíněná témata budou zpracována i v této kapitole, v tomto případě bude ale akcentováno úřednictvo a další personál náležející k zámecké kanceláři (kancelářím) a rybniční personál. Nezastupitelným pramenem jsou (nejen) v tomto kontextu hejtmanské instrukce, které jsou pojímány jako skizza poskytující určitou základní představu o realitě správy komorní správy a povinnostech jejích představitelů, zohledněny jsou ale i další (časově omezené i neomezené) separátní instrukce, nařízení a pokyny. Koncepty některých z nich se dochovaly v recipovaných a opakovaně citovaných centrálních fondech (ČDKM a zejména pak SM a NM), kde jsou uloženy koncepty textů, jako např. odpovědi hejtmanů a dalších členů aparátu nebo zdání komory a komorních buchhalterie k jednotlivě řešeným záležitostem. Některé z dokumentů byly vydávány na všechna komorní panství, jiná byla určena jen těm, jichž se nařízení (či výtky) dotýkaly, případně reagovaly na konkrétní dotazy, výzvy a potřeby personálu i poddaných panství. Část z těchto pokynů zaznamenaly hejtmanské kopiáře, které sice neumožňují tak komplexní časové srovnání jako instrukce,⁷⁴⁸ přesto jsou informace v nich obsažené naprosto jedinečným zdrojem pro různé aspekty politických, hospodářských, správních i sociálních dějin (nejen) sledovaných panství. Kromě korigování charakteru povinností uvedených v instrukcích pro jednotlivé posty zprostředkovávají drobnosti všednodenní agendy (nejen) zámecké kanceláře a vyjadřují se i k záležitostem spojeným s instalací, služebním postupem či odvoláním úředníků. Stejně jako hejtmanské instrukce, ani kopiáře, nezachycují pouze pokyny pro vrchního představitele panství a jeho agendu, naopak, ale mohly směřovat a často směřovaly k dalším členům aparátu, které měl hejtman dále instruovat. I ony jsou proto nedílnou součástí heuristické základny této práce a je na ně v jednotlivých kapitolách odkazováno.

---

⁷⁴⁸ Připomeňme, že souvislejší řady kopiářů se zachovaly až pro druhou polovinu 17. století viz podkapitola 2. 3. 2

7. 1 Hejtman, purkrabí, fišmistr

7. 1. 1 Hejtman a správce

Vrchním představitelem vrchnostenské správy pardubického i poděbradsko-kolínského celku byl, jak už bylo řečeno, hejtman, který představoval nejen pro úřednictvo, ale i pro většinu poddaných nejvyšší autoritu, ke které se v případě potřeby obraceli o pomoc. S jeho jménem se poddaní setkávali i na řadě dokumentů, které pocházely z činnosti zámeckých kancelářů (urbáře, purkrechtní knihy, zhostní listy, svatební smlouvy či kšafty, sirotčí agenda ad.),⁷⁴⁹ znamenal pro ně tedy doslova jistou personifikaci vrchnosti. Pro panovníka a komorní rady byli pak hejtmané jakousi „prodlouženou rukou“ svrchované komorní správy a také kontaktní osobou, na kterou se obraceli s pokyny směřujícími k dalším členům personálu. V ideálním případě byli zároveň prostředníkem mezi panovníkem, komorami a ostatními členy personálu, stejně jako mezi centrální správou a místními (městskými i venkovskými) samosprávami a poddanými jednotlivých panství. Tato manifestační a reprezentační úloha hejtmana je podstatným (a ne vždy plně akcentovaným) aspektem, který nebyl o nic méně důležitý než jeho úloha v rovině hospodářské, finanční či soudní. S tím také souvisela skutečnost, že udělení hejtmanského postu bylo jedním ze způsobů, kterými panovník mohl prokázat svou náklonnost či ocenit předešlé zásluhy instalovaných osob, měla tedy i tento potenciál, kterého si byly všechny zúčastněné strany vědomy. V hierarchii komorní správy byl pak hejtman podřízen české komoře (mezi lety 1579 až 1657 i vrchnímu hejtmanu, který byl ale opět instruován komorou), se kterou byl povinen vést pravidelnou korespondenci o všech podstatných záležitostech, a bylo-li to ze strany radů, rentmistrovského úřadu či účtárny vyžadováno, pak i osobní jednání. Sám měl mít přehled nejen o hospodářských otázkách, o účetní, finanční a další agendě, ale v podstatě o veškerém dění, zejména pak o situacích, které by mohly jakkoli narušit stabilitu a mír na panství. Některé úkony se proto teoreticky ani neměly odehrát bez jeho osobní účasti (každoroční soudy, inkviziční a akuzační procesy, tzv. stavění sirotků ad.).

Bedlivému dohledu hejtmana byly dále podrobeny rybníční práce (násady a výlovy rybníků, opravy hrází ad.)⁷⁵⁰ i lesní hospodářství (tedy už zmiňovaný dohled nad nakládáním se dřevem, nad stavy zvěře), v kterýchžto oblastech byla vyžadována úzká spolupráce s fišmistrem či

---

⁷⁴⁹ Toto „zpřítomňování“ hejtmana bylo přitom v oficiálních dokumentech běžné, změna na dané pozici byla rovněž vnímána jako podstatný datační mezník a v knihách i dalších materiálech byla vždy jasně vyznačena.

⁷⁵⁰ A nejen ty, od roku 1651 byl hejtman povinen dohlížet rovněž nad pronájemy spojenými s využíváním Labe, dalších řek a potoků na panstvích. Viz srovnání a edice hejtmanských instrukcí v *AC XXII*, s. 366–481, zde s. 434.

forstmistrem. Bez hejtmanova vědomí (a svolení, ve většině případů ještě potvrzeného samotnou komorou) nesměly být teoreticky organizovány ani rozsáhlejší stavební akce, koupě či prodeje vztahující se k režijnímu hospodaření a oblastem znamenajícím příjmy pro komorní pokladnu. Mimo výše uvedeného pak byl hejtman povinen pravidelně kontrolovat další personál, zejména pak důchodního písaře a jeho agendu, kde byl povinen kontrasignovat nejen hlavní, ale i průběžné účty, jednotlivá registra a rejstříky.⁷⁵¹ Probíhala-li ze strany vrchního hejtmana, vizitačních komisařů, rentmistrovské kanceláře či účetny kontrola evidence, měl být vždy osobně přítomen a v případě objevení jakýchkoli nesrovnalostí byl povinen přimět případné provinilce k nápravě. Nešlo opět jen o zámeckou kancelář, její zaměstnance či písaře činné při lesním nebo rybníčním hospodářství, ale také o správce při dvorech, pivovarech, mlýnech,⁷⁵² stejně jako o představitele městských i vesnických samospráv. Ti se rovněž hejtmanovi zodpovídali, byli povinni žádat jej o svolení s personálním obsazením městských rad, které hejtman schvaloval a účastnil se jejich obnovování. S radními i s rychtáři pak hejtmané a další úředníci participovali v průběhu roku na zmiňovaném stavění sirotků nebo na výročních soudech.

V hejtmanových rukou spočívala i soudní moc, hlavní slovo měl nejen v inkvizičních, ale i v akuzačních procesích. První zmíněné řešily tzv. hrdelní soudy, kterým měli hejtmané předsedat, účastnili se jich i někteří další úředníci, stejně jako městští radní nebo rychtáři a radní či zámečtí písaři pořizující záznam o průběhu procesu.⁷⁵³ Ono sloveso „měli“ je uvedeno

---

⁷⁵¹ „A poněvadž na častém vytahování register téhodních do týchž regiter hlavních neb titulních nemálo, ale téměř podstata všeho počtu záleží, protož písaři naši hned po zavření jednoho každého týhodního oučtu hned ten nejprv příští týden všechny počty z register týhodních bez dalšího odkladu do register hlavních pod náležité rubriky, v té rozdílnosti s tou dokonalou specifikací, jakž v registřích téhodních zapsány jsou [...] aby netoliko hejtman náš na každý den do týchž register sobě volně nahlídnouti a v nich o všem všudy dokonalou zprávu najíti mohli. Ale aby i v čase potřeby tíž písaři, když by se jim koliv zakazovalo ku počtu pohotově nalezeno bejtí mohli.“ AČ XXII, s. 449.

⁷⁵² Instrukce zmiňovala hejtmanův dohled nejen nad představiteli podniků, ale i čeládkou, kterou měl pravidelně a co nejčastěji osobně kontrolovat. Tam, kde byly panské podniky pronajímány, měl také dohlížet na to, aby byly pronajmuty hodnověrným osobám, které složily rukojemství, a aby byly podmínky nájmu, ať už peněžitého, obilného či jiného podrobně evidovány. AČ XXII, s. 414

⁷⁵³ Díky smolným knihám, které byly pro účely vedení inkvizičních procesů vedeny, se tak zachovaly nejen některé výsledky obviněných, ale také jména, povětšinou i s určením titulů/úředních postů, na kterých působili, lze je tedy v některých případech použít pro doplnění či upřesnění případných mezer či nejistot stran personálního obsazení úřadů. Unikátní jsou v tomto ohledu smolné knihy pardubického panství, které obsahují zápisy z let 1538–1626 a jsou nejobsáhlejší skupinou zápisů tohoto typu pramene v českých zemích. Jedná se o tři kompletní celky a dva zlomky – *Zlomek smolných register panství 1561–1615* (inv. č. 4101, sg. F 158, č. knihy 1510), *Zlomek smolné knihy 1564–1567* (inv. č. 311, sg. G 16, č. knihy 271), *Smolná kniha 1568–1590* (inv. č. 4095, sg. F 151, č. knihy 1504) a *Knihá smolná aneb černá 1590–1626* (inv. č. 312, sg. G 29, č. knihy 272). Z datace uvedených písemností vyplývá, že zápisy ukazují dominantně 16. století, nicméně zápisy z počátku 17. století dokládají větší „překlopení“ dané agendy na městské úředníky, se spouasistencí jednoho až dvou zástupců vrchnostenského úřadu, tedy jeden z projevů trendu, kdy centrální i vrchnostenská správa delegovala část svých povinností na představitele samosprávy. Pro Poděbrady a částečně i kolínské panství viz SOkA Nymburk, Vs Poděbrady,

oprávněně, neboť při zasedání hejtmány v řadě případů zastupovali pukrabí (v případě pardubického panství i místohejtman), procesů se ale mohli účastnit i další představitelé aparátu jako forstmistr nebo fišmistr, případně správci dvorů, pivovarů, šafáři apod., spadala-li řešená záležitost do sféry jejich působnosti.⁷⁵⁴ Totéž platilo i pro civilní procesy (sporné i nesporné), jichž se zástupci vrchnostenského personálu účastnili a pro které byly vedeny samostatné knihy.⁷⁵⁵ Před hejtmanskými soudy bývaly řešeny spory vedené nejen mezi poddanými zkoumaných panství, ale také mezi nimi a představiteli městských správ, měšťany, představiteli duchovní správy⁷⁵⁶ i svobodnými osobami usazenými na jednotlivých panstvích. Objevovaly se i případy, kdy byly spory vedeny za účasti dalších osob náležejících pod jinou vrchnost (pod mimopanské město, královská města, se sousedními šlechtici apod.).

Představitelé personálu nevystupovali vždy pouze jako soudci, ale též v roli prostředníků (ubrmanů), kteří se zasazovali o smírná řešení sporů a dojednání (a dodržování) podmínek, na základě kterých byly spory urovnány.⁷⁵⁷ Kromě uvedených smírů se v Registrech poddanských smluv objevují také stížnosti některých poddaných dotýkající se již dříve řešených neshod, respektive nedodržování podmínek stanovených úmluvou. Ty byly znovu prošetřeny a v některých případech do budoucna opatřeny pokutami vymahatelnými

---

Kriminální záležitosti, hrdelní soudnictví – vraždy, lesní pynch, loupeže, vyhnání plodu aj. – vyšetřování, rozsudky apelačního soudu 1601–1817, inv. č. 601, karton 24.

⁷⁵⁴ Byl-li souzen poddaný jiné vrchnosti, který se dopustil svého činu na některém z komorních panství, případně poškodil některého ze zdejších poddaných, mohli se procesu účastnit zástupci vrchnosti, případně představitelé městských rad, pod něž dotyčná osoba spadala. Ti se také podíleli na finančních nákladech vynaložených na vyšetřování, případně na zaplacení mistra popravčího a jeho pomocníků, bylo-li při výslechu využito některé z jejich služeb. Náklady na vydržování kata (kam nespádaly pouze náležitosti spojené s torturou, samotnými exekucemi či příprava pohřbu pro odsouzené, ale i jeho plat a také finance vynaložené na zaléčení vězňů v případě opakované tortury) nebyly nikterak nízké a spoluúčast na jejich pokrytí znamenala pro komorní pokladnu ulehčení.

⁷⁵⁵ Pro Pardubice již dříve zmíněná, *Registra poddanských smluv 1597–1673*, č. knihy 1513, dále SOA Zámorsk, Vs Pardubice jsou uložena též *Registra při 1539–1604*, inv. č. 308, sg. G 5, č. knihy 268, pro Poděbrady a Kolín SOA Praha, Vs Poděbrady, *Knihy přísah–formulářů z r. 1606/v druhé části císařská instrukce pro korunní statky z r. 1702*, inv. č. 374 a 375, č. knihy 42.

⁷⁵⁶ Spory mezi faráři a jinými duchovními se přitom vždy netýkaly pouze financí či viktuálií určených k vyživení duchovních, ale také vzájemných antipatií, které i v pobělohorském období mohly vygradovat do obsáhlých stížností a snah o propuštění kněze. Poddaní z vosdické a žďánské kolatury takto využili císařova ohlášeného příjezdu do Pardubic a adresovali mu stížnost na zdejšího kněze, kterou posléze vyřizoval hejtman spolu s dalšími čtyřmi úředníky. Rychtáři obcí si stěžovali na to, že po nich chce kněz odříkávat slovo od slova katechismy, uráží je i jejich ženy a dokonce je bije. Farář je měl nazývat „*volu, voslu, bejku, ženám pak nadává do kurev, cepů, nadívaných jelit, s tím doložením, že by lépe bylo, aby ji kat u planýře vymrskal, než aby v kostele spala,*“ během kázání rovněž pronesl, že „*z boha nejsou, nežli z čerta, že sobě nadělali děti jako kusech psů a lépeji by bylo, aby ženy rodily prasata a telata a mužové že nejsou, nežli bejci.*“ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopíř správní/zprávy odeslané české komoře 1681*, sg. G 98, č. knihy 225, N. 2.

⁷⁵⁷ Jméno hejtmána bylo přitom u jednotlivých smírčích případů uvedeno i v případě, že byl fyzicky zastoupen jiným členem personálu (jehož jméno bylo v tom případě také zmíněno).

za porušení okolností stanovených ve smlouvě. Poměrně překvapivým prvkem jsou zde dohody uzavřené s osobami, jež byly přistíženy při pochybné či vyloženě kriminální činnosti, která běžně spadala do trestněprávní agendy. Díky nim se ukazuje, že pokud uznal hejtman (případně jiní zástupci úřadu) za vhodné vyjít viníkovi vstříc, mohl být původní ortel — včetně trestu dekapitace - podstatně zmírněn. Většinou se tak dělo na základě přešlé „*přímluvy dobrých a poctivých lidí*“,“ doplněné o ujištění a písemný slib dotyčného, že se do budoucna vystříhá nežádoucího chování. V některých případech bylo vyžadováno i složení finanční pokuty nebo vykonání práce, jež nahrazovala původní trest.⁷⁵⁸

Došlo-li k situaci, kdy stávající hejtman rezignoval či zemřel, mohla se komora uchýlit k provizornímu řešení, tedy ke jmenování správce. Této pozice se obvykle ujal některý z nejbližších spolupracovníků hejtmana, tedy purkrabí či místohejtman. Správce převzal na potřebnou dobu hejtmanovu agendu a také veškerou zodpovědnost nad komunikací s komorou. Nabízí se v tomto případě otázka, proč komorní správa volila tuto cestu, když mohla uvolněné místo rovnou přidělit některému z loajálních šlechticů. Radové odůvodňovali tento krok odkazem na absenci osoby s potřebnými předpoklady, nicméně nedá se vyloučit, že komorní i panovnická pokladna uvítaly danou „proluku“ s ohledem na úsporu na platech.⁷⁵⁹ Mimo tohoto typu správcovství se lze setkat s pojmem správce rovněž u subjektů, které byly nějakým způsobem zařazeny pod komorní správu, respektive pod jednotlivá panství, ale udržovaly si velkou míru samostatnosti a vlastní agendu. To byl příklad již zmiňovaného hřebčína v Kladrubech nad Labem, který měl vlastního správce, a ten byl na pardubickém

---

⁷⁵⁸ Stalo se tak kupříkladu roku 1604 v případě Jiříka Pokorného, mlynáře z Nemošic, který v opilosti zabil Matěje Stupana, souseda z téže vesnice. Za tento čin byl původně odsouzen k dekapitaci. Avšak s ohledem na „*snažnou a slzavou přímluvu manželky své a přímluvu mnohých poctivejch lidí*“ napsal o jeho případě pardubický hejtman Albrecht Pfefferkon z Otopachu komorním radům a s jejich svolením byl posléze Pokorný propuštěn. Byla mu zároveň uložena jednak pokuta ve výši dvě stě kop grošů míšeňských, jednak dehonestující trest ve formě povinnosti stát každou neděli při mši s mečem v ruce před pardubickým kostelem.

⁷⁵⁹ Jmenování správce bylo ze strany komorních radů vždy prezentováno jako provizorní a krátkodobé řešení, nicméně případy zachycené na sledovaných panstvích dokládají, že se mohlo jednat i o období v řádu měsíců či let. Tak to ostatně bylo v letech 1599 a 1601 a posléze 1614 až 1617, kdy byl pardubickým správcem jmenován Valentin Žalud, pardubický měšťan a vrchnostenský úředník, o němž ještě bude později řeč. V roce 1633 byl dočasně pardubickým správcem purkrabí Václav Khyrbík, který byl stejně jako Žalud pardubickým měšťanem, během svého působení ve vrchnostenském úřadu dosáhl roku 1630 nobilitace. Na konci 40. let se pak setkáváme se správci na obou (všech třech) panstvích – v Pardubicích již zmíněný Kašpar Cerekvický a v Poděbradech Bartoloměj Bavolli. Ten se nicméně v únoru 1650 stěžoval na nepoměr mezi platem, který dostával jako purkrabí, a množstvím agendy, kterou zastával (tedy de facto hejtmanskou, purkrabskou a navíc fišmistrovskou, neboť na panství v danou dobu nebylo místo fišmistra obsazeno) a žádal o přiznání vyšších peněžních i naturálních deputátů. Bavolliho rozčarování pramenilo i z toho, že o rok dříve byly ceny za džber ryb sníženy u kaprů z 5 zl 15 kr při haltýřích a 5 zl při rybníku na 4 zl, u štik dokonce z 8 zl 15 kr na 5 kr za džber. Z nižších cen plynulo pochopitelně i menší podžberné do Bavolliho měšce. Zpráva Bavolliho z února 1650 viz NA, NM, sg. P 26/2, karton 649, b. f. (rok 1650).

hejtmanovi de facto nezávislý a čile korespondoval s komorou, nicméně platy a viktuálie měly personálu hřebčína plynout z pardubického panství.⁷⁶⁰ Toto uzpůsobení bylo jablkem sváru v podstatě po celé sledované období, kdy si představitelé hřebčína stěžovali na nedostatečné zajištění plynoucí z Pardubic a hejtmané zase na ekonomickou zátěž, kterou hřebčín pro Pardubice představoval, a pochybnou pracovní morálku kladrubského personálu. Opakovaně byla též řeč o včlenění Starých Smrkovic, zde byla sounáležitost s pardubickým panstvím silnější než u Kladrub. Dala by se do určité míry připodobnit k situaci mezi poděbradským a kolínským panstvím, kdy si i panství smrkovické zachovalo vlastního purkrabího, ten byl však podřízen pardubickému hejtmanu. Hejtman rovněž určoval či odsouhlasoval personální obměny personálu a byl povinen Smrkovice pravidelně, několikrát ročně navštěvovat.

7. 1. 2 Purkrabí a místohejtman

Purkrabí

Ze všech výše vedených skutečností jasně vyplývá, že povinnosti, úkony, kontrolní činnost, soudní pravomoc, cesty v rámci panství i mimo něj, spolupráce s dalšími členy a veškeré další úřední záležitosti, které ležely na bedrech hejtmana, byly rozsáhlé. Bylo-li třeba, mohl v nich proto hejtmana zastoupit některý z dalších členů personálu, nejčastěji purkrabí, jehož agenda se vyprofilovala paralelně s tou hejtmanskou. To bylo do značné míry dáno faktem, že samotný purkrabský úřad byl de facto nejstarším z vrchnostenských úřadů a v průběhu staletí pouze modifikoval, dle dobových podmínek, svou náplň. Povinností jeho představitelů na komorních panstvích ve sledovaném období zůstávala tradičně péče o zajištění chodu a zásobování sídla vrchnostenské správy a dohled nad přidruženým personálem.⁷⁶¹ Kromě toho ale spadal pod jeho kontrolu i personál poplužních dvorů či mlýnů, včetně stále i sezónní čeledi pracující na vinicích, lukách, chmelnicích, stejně ovčáků apod. Ty všechny měl purkrabí vést „...*k pobožnosti a aby práce své [každý] pilný byl*“⁷⁶² a kontrolovat, zda veškeré, zejména sezónní či časově omezené práce jsou vykonávány svižně a pilně. S šafáři a šafářkami měl pak vést registra zaznamenávající počty dobytka a své zápisy mu měli předávat i ostatní

---

⁷⁶⁰ A nejen odtud – poděbradský hejtman Petr Štýrnský informoval komoru o nemožnosti uhradit kladrubskému personálu peněžité platy, oves, seno a slámu pro koně z poděbradských důchodů. Minimálně v tomto období se tedy „kladrubské břemeno“ rozdělilo mezi pardubické a poděbradské důchody. V . LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války/4, 1626-1635*, s. 298.

⁷⁶¹ A to včetně tradičního zamykání a odemykání zámku, které byl povinen činit každou noc a každé ráno, spolu s kontrolou, že jsou na zámku (pouze) osoby, které jsou povinny zde na noc zůstat, případně osoby, jimž bylo přenocování na zámku povoleno.

⁷⁶² Viz přísaha purkrabího na Pardubicích z roku 1606, NA, SM, inv. č. 1509, sg. J 8/8, karton 954, b. f., přepis viz TP 3.

představitelé jednotlivých podniků.⁷⁶³ De facto tedy na svá bedra přebíral i za přítomnosti hejtmana část povinností, které měl dle instrukce vykonávat on.

Purkrabí mohl též hejtmana doprovázet při důležitých jednáních anebo jej v případě potřeby plnohodnotně zastoupit. Činil tak v první řadě v časech, kdy nebyl hejtman na panství osobně přítomen nebo nebyl z různých příčin, a po rozličně dlouho dobu schopen svou agendu vykonávat. V průběhu sledovaného období je doloženo hned několik případů, kdy hejtmané nebyli na panství přítomni, protože pobývali (údajně) kvůli svému zdravotnímu stavu mimo město, respektive ve svých městských domech v Praze.⁷⁶⁴ Purkrabí nicméně zastupoval svého nadřízeného i ve chvílích, kdy byl představitel panství v plné síle, ale došlo ke kolizi několika povinností, případně vyžadovala-li by daná událost delší nepřítomnost v centru panství a tím by mohlo dojít i prodlení při vyřizování ostatní agendy. Vypravoval se tak místo něj k výročním soudům, instaloval nové rychtáře, případně se účastnil obnovování městských rad. Tyto úkony nicméně mohl provést teprve poté, co hejtman v předstihu jednotlivé kandidáty schválil a svolil k jejich nastolení do úřadu. Purkrabí býval pověřován i úkony, při nichž docházelo k manipulaci s většími obnosy peněz, ke kontrole účtů či pokladnic.⁷⁶⁵ Nesl tudíž na svých bedrech značný díl odpovědnosti a osířel-li dočasně úřad po smrti, odchodu či odvolání svého představitele, snažila se komora i sám hejtman nalézt panství urychleně nástupce. V mezidobí povinnosti purkrabího buď převzala hejtmanská kancelář, nebo se jí dočasně ujal jiný člen personálu, který byl seznámen s danou agendou.⁷⁶⁶

---

⁷⁶³ Purkrabí se kromě toho měl s obročním a pojezdným písařem dělit o povinnost přihlížet přijímání obilí z mlatů, aby byli u příjmů přítomni a nespolehalo se pouze na šafáře, *AC XXII*, s. 424.

⁷⁶⁴ V Poděbradech takto dlouhodobě nepobýval hejtman Thomas Cornelli, na Pardubicku na sklonku 40. let Havel Gotthelf viz NA, SM, sg. P 72/30, karton 1661, f. 75(zmínky z let 1648 a 1649, Cornelli), SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopíř listů a nařízení hejtmana 1628—1687*, inv. č. 4109, sign. F 160, č. knihy 1519, f. 39, podobně NA, NM, sg. P 5/1, karton 592, b. f. (rok 1651, zpráva obilního písaře a purkrabího, že předkládali Gotthelfovi pololetní účty v jeho pražském domě). O skutečnosti, že hejtmané se ve svých pražských domech zdržovali neoprávněně, a mimo povolení komory i mimo dané případy, nicméně hovořil už Michna ve své relaci z roku 1628. Je tedy otázkou, zda někdy hejtmané odvolání na špatný zdravotní stav neužívali k tomu, aby získali oprávnění pobývat delší dobu v Praze. NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/6 (sv. 1), karton 2261, f. 191, k Michnově a Endernově vizitaci viz podkapitola 5. 3. 1.

⁷⁶⁵ To byl ostatně také důvod, proč komora kladla značný důraz na to, aby se purkrabí vždy neprodleně po instalaci dostavil do kanceláře komory, složil přísahu, kauci a postavil za sebe rukojmí. K těmto náležitostem blíže následující kapitola.

⁷⁶⁶ V Pardubicích se takto za zemřelého purkrabí na čas ujal jeho úkonů hejtman Lysander spolu s jedním ze svých synů, zatímco zaučovali nového purkrabí. SOA Zámorsk, VS Pardubice, inv. Č. 251, sg., G 98, č. knihy 225, *Kopíř správní, zprávy odeslané komoře, 1681, N 1*. Na Poděbradech roku 1074 nově nastupující purkrabí František Vilím Logdman odkazoval při přebírání agendy k jednomu z hejtmanových písařů. NM sg. / 26/1, karton 649, b. f. Z konce 17. století pak pochází žádost Ludmily Čupíkové, vdovy po pardubickém purkrabí, která dokládala, že od smrti manžela do doby, kdy byl dosazen nový purkrabí, vykonávala službu spolu s písařem svého chotě. Dokládala

Závěrem nutno podotknout, že pardubické panství mělo v počátcích komorní éry nejen purkrabího náležejícího k pardubickému zámku, ale i jednoho na Kunětické hoře, kterému plynul plat a další požitky z komorních důchodů. Při jmenování Lorence Lojovického roku 1579 navrhoval tehdejší hejtman Adlspach pořídit k užítku a výživě jeho i jeho následovníků, stejně jako hradního personálu (dle hejtmana čítající celkem pět osob, včetně vrátného, hlásného a holomků) dvůr v nedalekých Brozanech, který prodával pardubický forstmistr (a zároveň bývalý kunětický purkrabí a hejtmanův švagr) Jetřich Manštein z Pappenheimu.⁷⁶⁷ Lojovický vykonával úřad maximálně dvě léta, neboť již roku 1581 byl v pardubickém svatohavelském počtu uveden příspěvek Alžbětě Lojovické na vypravení manželova pohřbu. O jménu dalších kunětických purkrabí prostudované kartony mlčí, v soupisu úřednictva vypracovaného Škrétou a Kolidiem roku 1614 rovněž purkrabí na hradě nefiguruje. Kolidius se o něm nezmiňoval ani o čtyři léta později, kdy byl vyslán panství znovu vizitovat.⁷⁶⁸

Místohejtman

V předešlé kapitole bylo již zmíněno, že pardubické panství mělo stran správy a složení personálu určitá specifika, jedním z nich byl post místohejtmana. V předbělohorském období se nejednalo o pravidelně obsazovaný úřad, ale spíše o jakousi odpověď na stížnosti hejtmanů stran přetíženosti, stejně jako na obavy komory, aby se hejtmanovo vypětí neodrazilo negativně na důchodech pardubického panství. Místohejtmanický post byl opakovaně navrhován k propojení s pozicí purkrabího (případně docházelo ke sloučení úkonů do rukou jedné osoby pobírající jeden plat), aby byly posléze (s ohledem na prosby hejtmana, zdání vrchního hejtmana či vizitačních komisařů) zase odděleny.⁷⁶⁹ Tomáš Šimek ve své stati o pardubickém

---

dokonce, že sama cestovala po panství, dohlížela nad evidencí a přebírala hotovost. Žádala proto o úhradu čtvrtletní služby. Ibid. (písemnost je omylem uložena mezi poděbradskými záležitostmi, ale patří k Pardubicím).

⁷⁶⁷ K instalaci Lojovického a otázce jeho zajištění viz NA, SM, sg. P 70/5II, č. kartonu 1642, f. 45.

⁷⁶⁸ V pardubické relaci se přitom hradu dotkl, když zmiňoval žalostnou morálku hradní i zámecké posádky: „V tento čas roztržitosti vojenské zámek i hůra Kunětická před vpádem nějakého lidu velmi chatrně jsou opatřeni. Nebo zámku toliko 20 osob, kteří na větším díle po strany i v městě se toulají, a více užrali nežli strážliví jsou, se chová.“ NA, SM, sg. P 70/5I-2, karta 1642, f. 53.

⁷⁶⁹ Vrchní hejtman Hertvík Žejdlík ze Šenfeldu se o propojení pozic purkrabího a místohejtmana zmínil pardubickému hejtmanu Jíříku Adlspachovi z Damsdorfu hned roku 1579, při své první návštěvě. Sám hejtman přitakal, že „kdyby se kdo pilně a pracovitej v to dáti chtěl, že by to dobře spraviti mohl.“ Vrchní hejtman na to konto doporučil výměnu stávajícího purkrabího a odmítl Adlspachem navrženého kandidáta, který: „...ač člověk dobrý jest, však k této práci, která nemalá než dosti velká bude (poněvadž jeden dvory spravovati bude a po všech soudích držeti, též lid v spravedlnostech jejich soudnejch zastávati musí) prostý mi se zdá.“ Jak už bylo uvedeno výše, Kolidius naproti tomu roku 1618 doporučoval zachovávat a obsazovat místohejtmanický a purkrabský úřad samostatně a odkazoval přitom na značnou rozlohu panství (a tudíž rozsah povinností, množství a délku služebních cest, Obě písemnosti viz NA, SM, sg. P 70/5II, karta 1642, f. 270 (případ z roku 1579), f. 52 (zpráva z roku 1618).

úřednictvu uvedl, že „*přesná náplň činnosti [místohejtmana] nebyla v instrukcích zaznamenána a jisté je pouze to, že zastupoval hejtmana v době jeho nemoci či nepřítomnosti na panství.*“⁷⁷⁰ Toto tvrzení je však nutno na základě aktuálních poznatků korigovat. Je pravdou, že v době své nepřítomnosti mohl hejtman určit jako svého zástupce místohejtmana, nicméně sami hejmané hovořili ve svých listech o nepostradatelnosti místohejtmana i v době své přítomnosti na panstvích, kdy přebíral část hejtmanské agendy. Zároveň jeho povinnosti vyjmenovali, uvedeny jsou rovněž v přísaze místohejtmana z roku 1606. Díky těmto materiálům lze říci, že místohejtman byl pověřen v první řadě účastí na výročních soudech. Další klíčovou oblastí, kam měla směřovat jeho pozornost, byly sirotčí záležitosti, včetně každoročního stavění sirotků, kontroly sirotčího písaře a jeho počtů. Zodpovědný byl rovněž za přebírání zádušních a obecních počtů.⁷⁷¹

Mimo to mohl (sám nebo v doprovodu hejtmana) participovat dle aktuální potřeby i u řady dalších úkonů (dohled nad výlovy rybníků, u oprav rybníční sítě a dalších prací okolo rybníků, mýcení lesů, kontroly mezníků, inventarizací podniků, sýpek apod). Ve své podstatě místohejtman představoval (spolu s pukrabím) nejbližšího spolupracovníka hejtmana a velkou výpomoc nejen v době, kdy nebyl hejtman z jakéhokoli důvodu schopen svůj úřad vykonávat, ale i v době jeho plného nasazení. V neposlední řadě je nutno zdůraznit fakt, že byla-li obsazena místohejtmanská pozice, panství zároveň získalo další kontrolní orgán. Stejně jako byl hejtman zodpovědný za kontrolu důchodního písaře a jeho agendy, místohejtman přebíral analogickou zodpovědnost za náležitosti spojené s agendou sirotků, a tedy i za účty a pokladnici sirotčího písaře. Tato souvztažnost mezi agendami obou úřadů mohla být kladem, bylo-li třeba aby místohejtman na nějakou dobu zastoupil uprázdněné místo sirotčího písaře, nicméně nesla s sebou zároveň riziko zásahů do sirotčích záležitostí ze strany místohejtmana.⁷⁷²

---

⁷⁷⁰ Tomáš ŠIMEK, *Správa pardubického komorního velkostatku v předbělohorském období*, in: VSH 1, Pardubice 1991, s. 149.

⁷⁷¹ „[...] a ty věci, kteréž k úřadu místohejtmanskému náleží již [k] právu přicházejí jako nejprve teď při sv. Martinu přistavování sirotků činění a přijímání počtů zádušních a obecních z vesnic panství pardubického, potom počet sirotčí a za ním hned soudové v městečkách a ve všech [...]“ NA, SM, sg. P 70/30, karton 1647, b.f. (1599), přísaha pardubického místohejtmana z roku 1606 viz výše citovaný NA, SM, sg. J 8/8, karton 954, b. f., přepis viz TP 4.

⁷⁷² Přestože takové propojení nebylo ze strany komory kvitováno, neboť se tím negovala vzájemná kontrola obou úředníků, v případě potřeby se k němu komorní správa uchýlila. Znamé jsou případy z let 1585–90, kdy byl místohejtmanem a zároveň sirotčím písařem již zmiňovaný Valentin Žalud, posléze roku 1601 Jan Vostřešanský. Žalud posléze do sirotčí agendy zasahoval i v době svého správcovství, což vyvolalo spor mezi ním a tehdejšími sirotčím písařem Mikulášem Faberem. Blíže kapitola 8. 3. 3.

7. 1. 3 Fišmistr a rybníční personál

Vrchním představitelem rybníční správy byl na Pardubicku i Poděbradsku fišmistr, kterému podléhal zbylý rybníční personál, v případě poděbradského panství, včetně toho kolínského. Byl to nejvyšší představitel rybníční správy, který byl povinen zasílat pravidelně komoře hlášení o aktuálním stavu rybníční sítě, upozorňovat neprodleně na potřebné opravy a plánovat veškerou logistiku násady i výlovu rybníků, stejně jako navrhopvat, které rybníky by měly být vysušeny a osety. Byl to rovněž on, kdo byl osloven (případně kdo sám mohl iniciovat) s návrhy na ideální lokaci pro rozšíření či vybudování vodních děl a řešení náhrad poddaným, jednalo-li se o místa v osídlených oblastech. Vzhledem k zodpovědnosti a očekávaným znalostem a zkušenostem, které byly s úlohou fišmistra spojeny, si osoby zastávající daný post udržovaly určitý kredit, nejen před obyvateli panství, ale také před komorou samou. Prameny bohužel nejsou příliš bohaté stran poděbradsko-kolínské enklávy, na Pardubicku jsou doloženy případy z předbělohorského období, kdy se hlavní fišmistři cítili uraženi faktem, že by nevedli samostatnou korespondenci s komorou, ale že by jejich listy měly procházet skrze hejtmanskou kancelář. Z recipovaných pramenů nicméně nevyplývá, že by fišmistr a jeho personál požíval podobné míry nezávislosti jako ten lesní, komora tedy nakonec určitou unifikaci prosadila.⁷⁷³

Pardubičtí i poděbradští fišmistři pak měli k ruce mladšího fišmistra, který byl jejich nejbližším pomocníkem a dělil se s nimi o určitý díl agendy. Společně pak instruovali další personál, tedy rybníční (porybné) písaře, haltýřníky, sádečníky, rybníční pacholky a holomky. Ti společně asistovali jak na násadách i výlovech rybníků, tak na jejich následném rozvozu a prodeji rzb. Celý rok též průběžně kontrolovali jednotlivé rybníky a měli dbát na dobrý stav nejen jich, ale také všech kanálů, haltýřů a stavidel. Podobně jako lesní personál, i oni měli přiděleny své „revíry“, tedy dohlíželi nad určitou částí rybníční sítě, kterou zároveň hlídali

---

⁷⁷³ Na pardubicku k tomu zřejmě pomohla i generační obměna – je nutno si uvědomit, že v počátcích komorní éry byl patrný trend „silných fišmistřů,“ který nastolila osoba Matouše Křížankovského z Živanic. Připomeňme, že Matouš patřil mezi pernštejské úředníky (a také mezi věřitele Jaroslava z Pernštejna), roku 1557 byl nobilitován a o desetiletí později se dočkal povýšení do rytířského stavu. Na jeho vliv se snažili navázat i nástupci v úřadu Jan Bořek z Poličan či Franc Čířek z Dybsdorfu, kteří se odvolávali na skutečnost, že za jejich předchůdce rozhodoval o rybníčním hospodaření fišmistr sám, respektive po konzultaci s komorou. „... věřím, že toliko při tom zachován budu jakož nebožtík Matouš, což by se tak koli auřadu mého dotejkalo, že o to ke mně od Vašich M. by se mělo dopisovati, ne k jinému, což mně s nemalých posměchem jest [...] a tak jestliže by to mělo bejti a vaši milosti mně v tom opomítati, nemohl bych nijak pro posměch svůj v tom trvati...“ Bořkovi se jednalo i o personální otázky, kde se neztotožňoval s vybíráním nekvalifikovaného personálu za svými zády. „...byl bych já na to místo dobrého, rozumného podfišmistra způsobil, ne tak, jak by mi snad tu nějakej strčen byl, čemuž by nic nerozuměl, tomuž já bych povolit nemohl“ (Listy Bořka viz NA, SM, sg. P 70/30, karton 1647, b. f, Čířkovi zprávy komoře NA, SM, sg. P 70/90, č. kartonu 1651, f. 6n).

před osobami, které by neoprávněně lovily ve vodních dílech náležejících vrchnosti.⁷⁷⁴ Člověk přitom nebyl jedinou silou, která měla být bedlivě sledována – komora personál vybízela i k zajištění rybníků proti ztrátám způsobeným divokou zvěří. Zbystřit měl personál vždy i v časech tání ledu či po velkých bouřích, kdy nastalo nebezpečí povodní a tudíž hrozba poškození vodní sítě. Rybníční písař pak spolu s fišmistrem zodpovídal za evidenci příjmů z prodeje,⁷⁷⁵ za zajištění jejich bezpečnosti a také za jejich neprodlené předání do rukou důchodního písaře.⁷⁷⁶ Peníze měly být během výlovů ukládány do truhlice, která měla několik přihrádek, značící druhy ryb i stáří v době výlovu. Jak už bylo uvedeno dříve, i tato truhlice měla být opatřena dvěma zámky, z nichž jeden vlastnil fišmistr, druhý hejtman.⁷⁷⁷ Vedle hotovosti byla důchodnímu písaři a hejtmanu předávána tzv. rybníční registra, která měla zachycovat nejen příjmy, ale také výdaje (násada rybníků, finance vynaložené na materiál a práce související s údržbou rybníční sítě apod.). Díky těmto zápisům bylo možné vyčíslit nejen reálné výnosy daného odvětví, ale také rozdíly mezi očekávaným a skutečným ziskem z každoročních výlovů.

Rybníční hospodářství bylo významným, avšak také bedlivě sledovaným sektorem, a to jak ze strany účtárny, tak od vrchního hejtmana i jednotlivých vizitačních komisařů, kteří upomínali na často propastné rozdíly mezi předpokládanými a reálnými výnosy. Žádali po hejtmanech a rybníčním personálu reálné odhady zisků a maximální možnou ochranu

---

⁷⁷⁴ Nutno podotknout, že dohled nad rybníky a jejich násadou byl další oblastí, kde komorní správa kromě rybníčního personálu, počítala i s pomocí rychtářů a poddaných, žijících při císařských vodních dílech. Viz úprava komorní instrukce roku 1652: „*Nicméně fišmejstr, pojezdni, pacholci rybníční, rychtářové při nasazování jednoho každého rybníka a do volného sjití všeho plodu sám a při tom zůstávati... a co by kdy a kde téhož plodu pomřelo, z vozby do rybníka nesešlo, to mají hejtmanovi našemu pro spěšné a včasné doplnění všeho počtu, co do téhož rybníka náleží, v známost uvéstí...*“ *AC XXII*, s. 426–427.

⁷⁷⁵ Případně o zapsání výše a podmínek úvěru, za něž byly ryby poskytnuty. Poskytování ryb na úvěr bylo velmi běžné, stejně jako následné nesplacení a vymáhání takto vzniklých dluhů, které se podobně jako u jiných restů mohlo protáhnout až na několik let. Proto bylo v instrukci pro hejtmany od roku zakotveno, že dojde-li k prodeji na dluh, musí za sebe kupující postavit dostatečné rukojmí a dodržet smlouvené termíny splátek. *AC XXII*, s. 429.

⁷⁷⁶ Ryby, k jejichž přenosu či převozu byly využívány vozíky a koše naplněné čistou vodou, byly tradičně váženy a prodávány na džbery, nikoli na kopy. Do tohoto systému se pokusil zasáhnout Vchynský, který přikázal prodávat ryby na kopy (kopa po 4 a půl kopách míšeňských). Kancléř komory Daniel Škréta o rok později v relaci uvedl, že když se tento příkaz pokusili pardubičtí v rámci letních výlovů naplnit, řada kupců odmítla ryby přijmout. NA, SM, sg. P 70/51-2, karton 1642, f. 21. Blíže *AC XXII*, s. 205. K roku 1619 pražští kupci a rybáři žádali o úlevu při nákupu ryb z pardubického, chlumeckého a poděbradského panství, a to nejen s ohledem na fakt, že odbyt ryb podle jejich slov nebyl takový jako v předešlých letech, ale také s odkazem na náklady na cestu (zajištění pacholků, formanů, mýta apod.), kterými se domácí kupci sídlící na panstvích nemuseli zatěžovat. Dle poznámky na vnější straně listu jim nebylo vyhověno a měli se držet smlouvy, která byla sepsána o rok dříve. NA, SM, inv.č. 1580, sg. K 1/212b, karton 1078, f. 69.

⁷⁷⁷ Roku 1652 přibýlo k danému článku ustanovení o povinnosti skládat počty a finance k rukám důchodního písaře každou sobotu. *AC XXII*, s. 430.

rybníků a dalších vodních děl před narušiteli. Na tyto podněty se hejtmané i fišmistři zdráhali dávat jakékoli konkrétní odpovědi a odkazovali přitom na množství (ve své podstatě neodhadnutelných a jen málo ovlivnitelných) faktorů, na nichž byl příjem závislý. Jednalo se v první řadě o přírodní faktory, ale taky o škody způsobené dalšími vodními živočichy, divokou zvěří, ptactvem či pychem ze strany poddaných i cizopanských osob (zejména tam, kde rybníky tvořily přirozenou mezní hranici). Bylo rovněž nutno počítat se ztrátou odpovídající počtu vysušených rybníků a s celkovým stavem a dostupností těch, které byly toho kterého roku určeny k výlovu. Nejednalo se tedy zdaleka o jednoduchou rovnici, kterou aplikovala komora, tedy jakýsi ideální odhad zisku spočítaný tak, že množství násady se vynásobilo cenou stanovenou za jeden džber (případně jednu kopu) ryb. Komisaři naopak ve svých odhadech počítali s jakousi „ideální sumou“, již získali vynásobením množství násady a ceny za jeden džber. O problematice rozličných měr byla řeč v předešlé poznámce, hejtmané, fišmistři, ale i někteří z komorních radů upozorňovali i na řadu podmínek, jež ovlivňovaly konečný výnos.⁷⁷⁸ Komorní buchhalterie zase nejednou ve svých listech napomínala hejtmany a důchodní písaře za nepravdělné odevzdávání rybníčních účtů i samotné hotovosti, díky kterým se jednak prodlužovaly účetní uzávěrky jednotlivých let, jednak komoře chyběly očekávané sumy potřebné ke splácení rozličných pohledávek.

7. 2. Písařem u zámecké kanceláře

7. 2. 1 Důchodní písař

V první části této práce byly opakovaně akcentovány snahy obou komor o co nejpřesnější účetní agendu i přetrvávající nespokojenost s jejím vedením ze strany úctáren. Oba tyto aspekty se výrazně manifestovaly i do prostředí sledovaných komorních panství, kde hlavního účetního představoval (a tedy nejexponovanější osobu stran evidence) důchodní písař. Jeho představitel přicházel nejčastěji do styku s účetními rady a komorou a nesl na svých bedrech správu a evidenci všech příjmů i výdajů. Ty musel sumarizovat nejen ve svých registrech, ale také v pravidelných týdenních, měsíčních, čtvrtletních a pololetních účtech, které zasílal ke kontrole komoře a předkládal je i při jednotlivých vizitacích. Mimo to byl povinen evidovat všechny nedoplatky do důchodních (a dalších) pokladnic, které pozůstávaly za poddanými i dalšími osobami a subjekty (panovnickým dvorem, kupci, řemeslníky, církevními institucemi ad.), a to včetně těch, které vznikly úvěrovou činností. Veškerá evidence měla souhlasit s hotovostí,

---

⁷⁷⁸ Komisař Škréta k tomuto ostatně sám v relaci uvedl slovní hříčku pardubických odkazující k nejistotě stran rybníčního hospodaření: „[...]obecní o tom říkají, že rybníci, chybníci.“ NA, SM, sg. P 70/5I-2, karton 1642, f. 21.

kvitancemi, naturálními a materiálními příjmy/výdaji, o kterých rozličné zápisy vypovídaly.⁷⁷⁹ Byl povinen zároveň kontrolovat další osoby (a úřady) pověřené evidencí příjmů a výdajů, ať už se jednalo o úředníky a jednotlivé písaře sdružené při kanceláři (purkrabské účty, evidence obročního či pojezdného písaře), nebo o lesní a rybníční personál, správce pivovarů, dvorů a mlýnů,⁷⁸⁰ městské důchodní písaře i rychtáře a jejich počty a pokladnice. Ti všichni byli povinni jednou týdně předkládat důchodnímu svá vyúčtování a vše, co náleželo k uložení do důchodní pokladnice. Důchodní písař z těchto podkladů vyhotovoval registra evidující týdenní příjmy a přehled hotovosti, kvitancí a vedl evidenci dalších záznamů (evidoval „virtuální“ příjmy a výdaje). Oboje mělo být posléze podrobeno pečlivé kontrole hejtmána, který měl správnost register stvrdit svým podpisem, a to nejen u týdenních zápisů, ale také u měsíčních účtů a zejména pak u tzv. hlavních register. Ty byl důchodní písař povinen vést s největší bedlivostí, neboť posléze sloužily jako hlavní podklad pro vyhotovování pololetních účtů. Ve všech knihách měly být přitom jasně odděleny jak zápisy týkající se běžných a stálých příjmů, tak částky určené na berni, které se odevzdávaly krajským výběřčím.⁷⁸¹

Stejně jako příjmy, i výdaje, které vzešly přímo z důchodní pokladnice, musely být přesně specifikovány, případně i slovně zdůvodněny a podloženy buď hejtmanovým stvrzením, nebo (u vyšších sum) svolením samotné komory (případně kvitancí vrchního hejtmána, vizitačních komisařů apod). Tyto materiály si komora, potažmo účtárna a rentmistrovský úřad, žádaly i k pololetním vyúčtováním a na jejich správnost se zástupci kanceláří zaměřovali při svých vizitacích. Velmi jasně byla rovněž stanovena bezpečnostní opatření pojednávající o manipulacích s vrchnostenskými důchody a jejich ukládáním do pokladnice. Důchodní, stejně jako sirotčí pokladnice měla být situována v sídle správy a v dosahu kanceláří,⁷⁸² které byly

---

⁷⁷⁹ Viz OP4.

⁷⁸⁰ Ačkoli představitelé režijních podniků měli v ideálním případě předkládat své počty po kontrole obilního písaře a pukrabího, nebylo tomu tak vždy a v případě potřeby se uchylovali k přímé komunikaci s důchodním písařem.

⁷⁸¹ Jedním z důsledků kontinuální snahy o upřesnění účetní a další agendy bylo zakládání nových úředních knih a zasílání vzorů, jak měly být knihy, zápisy, účty apod. vedeny a předávány v maximálně unifikované podobě ke kontrole účtárně. S každým takovým (znovu) založením, změnou apod. se pojil akcent k jejich pečlivějšímu a hlavně pravidelnému vedení, neboť nepořádnost v zápisech byla jednou z konstant úřední reality. Písaři i hejtmané byli za ni opakovaně napomínáni jak komorou a účtárnou, tak jednotlivými vizitačními komisaři. Jednotlivé citace byly uvedeny v podkapitole 4 a 5, nicméně sluší se podotknout, že na nepořádnost si stěžovaly opakovaně komise uskutečněné ve druhé polovině 16. století – roku 1571 kupříkladu Pavel Šturm dokládal, že se týdenní registra nedržela na žádném z panství, na jejich žalostný stav upozorňoval i vrchní hejtman Hetvík Žejdlic, k nepořádkům odkazovali Škréta s Kolídiem roku 1614, vrchní hejtman Jiří Vilém Michna roku 1628, zpráva buchhalterie z roku 1637, hovořila o nich relace Jindřicha Kustoše roku 1651 i vizitační komisaři o dvacetiletí později, četné upomínky dokládají rovněž zápisy v hejtmanských kopiářích.

⁷⁸² Prameny udávají obvykle jako místo uložení „sklep“ (případně je užito slova „kvelb“), nicméně je třeba mít na paměti, že stará čeština označovala termínem sklep nejen podzemní prostory, ale i místnosti s klenutým

jednotlivým písařům vyhrazeny. Zde mohl hejtman kontinuálně kontrolovat písaře a zároveň zajistit ochranu pokladnic, a to nejen před zásahy zvenčí, ale i před nežádoucími machinacemi ze strany personálu činného při zámku. Z toho důvodu byly pokladnice opatřeny dvěma zámky, které měly být sestrojeny tak, aby šla pokladnice otevřít pouze za použití obou klíčů zároveň. Komora v tomto ohledu opakovaně apelovala na hejtmany i důchodní písaře jednotlivých panství, kteří byli strážci klíčů, aby toto ustanovení dodržovali. Od počátku bylo součástí hejtmanských instrukcí,⁷⁸³ přesto se opakovaně, při vizitacích i z přiznání některých hejtmánů ukazovalo, že beze zbytku nebylo dodržováno.

7. 2. 2 Sirotčí písař

V prostoru zámeckého areálu bývaly uschovány rovněž sirotčí truhlice,⁷⁸⁴ nad kterými bděl sirotčí písař. Truhlice měly být uloženy buď v jeho kanceláři či ve sklípku poblíž, podobně jako u písaře důchodního.⁷⁸⁵ Převzetí sirotčího majetku, předcházela inventarizace movitého i nemovitého majetku, vyčíslení pohledávek pozůstávajících za nebožtíkem (nebožtíky) a vyčíslení dědictví, které náleželo sirotkovi. Finanční hotovost, která spadala do posledně uvedeného oddílu, byla posléze ukládána do sirotčí truhlice. Její zabezpečení bylo postaveno na stejném principu jako u důchodní pokladnice, avšak s tím rozdílem, že počet zámků a osob držících klíče se lišil. Instrukce předepisovala sirotčí truhlici hned tři zámky, z nichž od jednoho měl klíč sirotčí, od druhého důchodní písař a od třetího hejtman. Sirotčí písař posléze bděl nejen nad finančním majetkem sirotků, ale též nad jistotami i částkami pojištěnými na jejich majetku,

---

(povětšinou nižším) stropem. Viz kupříkladu František ŠIMEK, *Slovníček staré češtiny*, Praha 1974, s. 166, podobně P. VOREL, *Dějiny města Přelouče. Díl. 1086–1618*, Přelouč 1999, s. 61. Zde je nutno upozornit též na fakt, že důchodní písaři měli mít dle instrukcí ve svých kancelářích ještě menší truhlici, v níž uschovávali částky schválené hejtmánem na týdenní vydání.

⁷⁸³ Pravidlo dvou klíčů nebylo výdobytkem komorních instrukcí z počátku 17. století, ale bylo jasně zakotveno již v instrukci pardubickému hejtmánu roku 1563 : „...a přijmouc jakéž koli peníze, má je ihned do register hlavních v příjem, kdež náležité bude, zapsati, a zapišíc do tuhlice obzvláště dobře opatřené schovati, při níž dva zámky býti mají: k jednomu zámku má hejtman, a k druhému písař klíče míti, tak aby písař bez hejtmána a hejtman bez písaře k penězům nemohli, kterážto truhlice v sklepě hejtmanově aneb v jiném bezpečném místě chována býti má.“ *AC XXII*, s. 208.

⁷⁸⁴ Instrukce pro hejtmany sice užívala termínu v jednotném čísle, nicméně prameny dokládají, že užití plurálu odpovídá spíše situaci na některých panstvích. Zprávy z poděbradského i kolínského panství dokládají, že sirotčích truhlic bylo více a přestože byly uloženy na zámcích, klíče k nim měli ve svém držení jednotliví rychtáři viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. SM S 195/9 — II, karta 2264, b. f. Pardubický hejtman se ve své korepondenci zmiňoval vždy o jedné „sirotčí truhle“, která však s největší pravděpodobností byla také určitým způsobem rozčleněna.

⁷⁸⁵ U Poděbrad a Kolína je jako místo uložení zmiňován přímo zámek, u Pardubic byla sirotčí kancelář v 17. století přesunuta na tzv. Příhrádek, kde se nacházely i další kanceláře, tzv. soudná světnice, konírny či kovárna. Daný prostor byl jakýmsi opevněným předpolím zámku a zároveň spojnicí mezi městem a zámeckou rezidencí.

nad kterým měla vrchnostenská správa bdít až do dovršení sirotkovy dospělosti.⁷⁸⁶ Do té doby byla dotyčnému vyplácena suma určená pro zajištění základní výživy a „vychování“ (tedy běžných vydání na ošacení apod.). Došlo-li k odprodeji domu, usedlosti apod., sumy pak byly vypláceny ze splátek (vejruňků), které splácel nový majitel.⁷⁸⁷ Odprodej sirotčích majetků nebyl ze strany vrchnosti preferovaným řešením, ta se spíše snažila zajistit prozatímní správu do doby, než bude sirotek plnoletý a schopný ujmout se svého majetku. Dohled nad sirotčím majetkem byl tak v zájmu vrchnosti, která se snažila zajistit, aby sirotci na panstvích zůstali, založili rodinu a stali se nejen dobrými hospodáři, ale také plnohodnotnými poddanými. Z toho důvodu byla vrchnost zároveň garantem vzdělání a zajištění pracovní praxe. Jednou do roka probíhalo tzv. stavění sirotků, tedy jakési hromadné setkání („přehlídka“) sirotků z jednotlivých koutů panství, po nichž byli přiděleni k různým pracem.⁷⁸⁸ Sirotci měli být k práci přiřazováni dle svých kvalit, které spíše znali členové vsí či městeček, ze kterých sirotci pocházeli, ti se proto také účastnili stavuňků. Komorní instrukce pak ukládala hejtmanovi, aby ty nejpracovitější a nejzdatnější sirotky vybíral pro službu císaři (ve dvorech, pivovarech, mlýnech, ale i k administrativní práci).⁷⁸⁹ Sirotci díky tomu získávali cenné zkušenosti, stejně

---

⁷⁸⁶ Případně do doby, kdy sirotek naplnil další podmínky pro převzetí dědictví (sňatek, dosvědčení o vlastní poctivosti a dobré službě osobám, k nimž byl v rámci sirotčí služby přidělen). Teoreticky tedy sirotčí truhlice představovala jeden z mála relativně stabilních rezervoárů hotových peněz, jejichž vyplacení mělo v některých případech nastat až po několika letech. Proto se právě sirotčí peníze půjčovaly na úrok nejen k potřebě panovníka, ale i ze strany samotných úředníků, zástupců městské i venkovské správy a poddaných panství. Blíže opět následující kapitola.

⁷⁸⁷ Vladimír PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963, s. 417–434., zde s. 424. Zůstal-li majetek sirotka v rukou rodinných příslušníků (včetně matky–vdovy), případně byli-li ustanoveni navíc poručníci hájící práva sirotků, byli i oni zodpovědní za to, aby sirotci netrpěli hmotnou (ani jinou) nouzí a jejich právoplatný díl nebyl v době, kdy s ním nemohli disponovat, nijak umenšen. Praxe, jak dále uvidíme, však byla mnohdy odlišná od toho, co bylo uvedeno v zemských zřízeních, městských zákonících, instrukcích, smlouvách apod.

⁷⁸⁸ Tato událost se na komorních panstvích konala okolo svátku sv. Lucie (jinde se lze setkat se svatomartinským termínem, případně s obdobím vánočním, respektive se svátkem Tří králů) a zpočátku na jednotlivých rychtách. Již v poslední čtvrtině 16. století komorní správa z úsporných opatření nařídila hejtmanům a sirotčím písařům, aby se stavění sirotků odehrávala v sídle panství a cestovní náklady se tak přenesly z vrchnostenské správy na města, městečka a vsi.

⁷⁸⁹ Tato povinnost byla součástí komorní instrukce už od roku 1604: „*Kdeří pak sirotci již větší a vyrostlejší jsou, jichž by se doma nepotřebovalo, tyž hejtman náš k službám našim obrátiti [roku 1652 připsáno jak do dvorů poplužních našich ane k čemu by se který hoditi mohl], aneb je jiným lidem poddaným našim, pobožným a správným hospodářům v službu propůjčiti má [...] A majice hejtman náš ty všecky sirotky před sebou tu opět s pilností též šetřiti má, jestli by se kdeří sirotci vostřejšího vtipu mezi nimi našli, aby ti mimo jiné fedrování na díle k literárnímu umění aneb [po roce 1652 přidáno pro budoucí služeb našich potřebu], na řemeslo pro rozličné potřeby naše oddáni byli.*“ *AC XII*, s. 387–388. Přibýlo rovněž ustanovení, že sirotci byli povinni při službě vytrvat tři roky, poté mají být propuštěni, pokud o to projeví zájem. Vyskytla-li se v dané době příležitost k sňatku, měl hejtman ke sňatku svolit.

jako osvědčení od svých zaměstnavatelů, které jim mohlo otevřít různorodé cesty k uplatnění.

790

Sluší se rovněž zmínit, že sirotčí písař mohl být, podobně jako již dříve uvedení úředníci, přítomen i u řady dalších jednání a úkonů, které přímo či nepřímo souvisely s jeho agendou (sepisování kšaftů, rukojemství, výroční soudy). V některých případech (zejména neměli-li sirotci ustanovené poručníky) mohl též zastupovat zájmy sirotků při jednáních, soudních přích apod. Zprávy z pardubického panství navíc dokládají, že sirotčí písař v časech, kdy nebyl zahlcen vlastní prací, participoval na agendě důchodního písaře a dohlížel i na rybníční hospodářství.⁷⁹¹ Instrukce pro hejtmana, ani závazek sirotčího písaře se o těchto povinnostech v souvislosti se sirotčím písařem nezmiňuje, nicméně i komisaři Škréta s Kolidiem se o součinnosti sirotčího a důchodního písaře ve své relaci zmiňovali. V době, kdy vizitovali panství, se toto v praxi nedělo, ve (znovu) zavedení přítom spatřovali komisaři hned několik výhod – urychlení celého procesu vypracovávání hlavních (i dalších) účtů, vzájemná kontrola písařů a také fakt, že sirotčí písař se tak dostane do kontaktu s agendou důchodního a v případě potřeby (odvolání z funkce, úmrtí) by jej mohl nahradit.⁷⁹²

7. 2. 3 Písař obilní, listovní či pojezdny

Kromě obou zmíněných písařů, kteří stáli v čele nejvýznamnějších finančních a účetních agend jednotlivých panství, působili při zámku další písaři a osoby, které bylo možné označit za kancelářský personál. Ačkoli jejich rotace při vyřizování a sepisování různých agend by sváděla k tvrzení, že v praxi nebyla zřejmě jejich agenda striktně oddělena a účast toho kterého písaře byla spíše dílem aktuální potřeby, než-li jednání dle předem stanového klíče, tento předpoklad by nebyl pro sledované období validní. V prvé řadě ono střídání písařů u různých jednání a seznamování s rozličnými agendami byly naprostou normou a výhodnou pro obě

---

⁷⁹⁰ Vrchnostenská správa byla v tomto kontextu vyzývána skutečně k „otcovskému“ přístupu vůči sirotkům, neměla kontrolovat pouze to, zda se oni sami chovají ve službě spořádaně, ale rovněž zda i osoba, u které jsou ve službě, se k nim chová poctivě a křesťansky. Tento apel ještě zesílil po třicetileté válce, kdy se, jak už víme, komora snažila udržet na panství maximum poddaných. U zběhlých sirotků se nemělo hledět jen na samotný akt nedovoleného opuštění panství, ale také na to, proč k němu došlo (tedy i zda sirotek nezběhl z důvodu špatného zacházení), případně jak napomoci tomu, aby se dotyčný/dotyčná na panství vrátil/a. *AC XXII*, s. 389.

⁷⁹¹ Vyplývá to kupříkladu z hejtmanova listu české komoře datovaného rokem 1567: „Což z kterého rybníka a kterého týhodne se utrží a komu co prodáno jest, to se všecko do register trojích v přítomnosti mé, písaře důchodního, fišmejstra a Šimona, písaře sirotčího, kterejž proti písaři důchodnímu i fišmejstru rejstra drží, se vepisuje.“ NA, SM, SM P 70/2, karton 1642, f. 19.

⁷⁹² Vyslovili se však jasně proti propojení obou agend pod jednu osobu, nejen pro Pardubice, ale i pro další komorní panství, protože se tím negovala právě možnost vzájemné kontroly písařů. NA, SM, inv. č. 2673, sg. P 100/I, karton 1707, f. 15.

zúčastněné strany – písařům či jejich pomocníkům umožnilo nasbírat rozličné znalosti a zkušenosti, které jim posléze posloužily k snazšímu uplatnění v komorních i jiných službách. Pro vrchnostenskou kancelář přinášela výhodu vzájemné zastupitelnosti a reservoáru osob seznámených s poměrně rozsáhlým penzem agendy, jíž se mohly okamžitě ujmout, došlo-li k uprázdňení některého z míst. Tento rotacismus se přitom neomezoval pouze na jedno komorní panství – memoriály jednotlivých osob dokládají vysokou mobilitu písařů v rámci komorních statků i mimo ně.⁷⁹³ I v tomto sektoru nicméně docházelo k postupné specializaci, striktnějšímu oddělování agend a utváření samostatných kancelářů, a lze říci, že písaři vystupovali ve druhé polovině 17. století do značné míry jako samostatné jednotky, více či méně odpoutané od zámecké kanceláře a disponující vlastními kancelářskými pomocníky.⁷⁹⁴ Na prvním místě je nutno uvést obročního (obilního) písaře, který evidoval zaseté a sklizené obilí, přicházející v první řadě z poplužních dvorů, dále to, jež pocházelo z poddanských dávek, případně bylo zakoupeno. Zaznamenával rovněž jeho další užití (běžnou spotřebu, výrobu, výměnu/prodej na panství, v rámci komorního komplexu i mimo něj apod.). Kromě obilí zapisoval do svých register naturálie vydané ze sýpek, sklepů apod., dobytek a další hospodářská zvířata náležející vrchnosti, a to i produkty živočišné výroby a jejich další užití.⁷⁹⁵ Komunikoval proto nejen s šafáři a správci pivovarů, ale také s mlynáři, oborníky a řadou dalších osob.⁷⁹⁶ Samotnou „kancelářskou práci“ pak zastával listovní písař, který spolu s kancelářskými mládenci přijímal došlé písemnosti, zajistil jejich evidenci a připravil koncept odpovědi na některé z nich, jež posléze postoupil hejtmanovi, purkrabímu či jinému úředníku.

---

⁷⁹³ Blíže viz podkapitola 8. 1. 1.

⁷⁹⁴ Viz podkapitola 6. 2.

⁷⁹⁵ Dokud byli úředníci vyživováni při zámku, zaznamenával písař rovněž všechny naturálie a produkty uvolněné (zakoupené) pro zámeckou kuchyni. Na základě těchto zápisů pak důchodní písař vyčíslil týdenní (měsíční, pololetní...) kuchyňské útraty: „...*nicméně má i všeckna jiná útrata kuchyňská, co se kdy dobytka k zabiti přikupuje, masa od řezníkův v čas nedostatkův vezme, též koření, solí, ryb suchejch, tunných, štik, herynkův a všelijakých jinejch věcí drobnějších při kuchyni spotřebuje, podle té formy, jaký regiment zvláštní z komory naší české na jisté poručení naše vydaný to šíř ukazuje, světle a pořádně podle též rubriky zapsáno bejti, aby netoliko hejtman náš na každý čas o tom o vše v patrnější zprávu v registřích najíti a neřády časně přetrhnouti mohl, ale aby v čas přijímání počtův volněji v to nahlídnouti a vyvozeno bejti mohlo, jak spoře v jednom i druhém se zacházelo, a co kde pasírováno bejti má neb nemůže*“. *AC XXII*, 401. Již bylo řečeno, že pardubické panství mělo oproti poděbradskému a kolínskému k tomuto účelu do roku 1614 hned dva písaře, obročního a útratního, přičemž druhý jmenovaný přebíral na svá bedra především agendu týkající se kuchyňských útrat. Po zrušení zámecké kuchyně byly body týkající se této agendy a její evidence z instrukce vypuštěny.

⁷⁹⁶ Hospodářská správa přitom počítala i s negramotností některých osob, včetně správců pivovarů, šafářů, ovčáků apod. V takovém případě byl dotyčný vyzván k čárkování či „vrubování“ (jedna čárka či jeden vrub čili zárez do hole či obecně do dřeva měl symbolizovat předem smlouvenou jednotku – várku, prodaný sud, množství prodaného dřeva apod.). Správci vrchnostenských pivovarů byli spolu se svým personálem rovněž povinni zaznamenávat, kolik varů se v předem vyměřeném intervalu (povětšinou za týden, měsíc, čtvrtletí a pololetí) uskutečnilo, kolik sudů bylo vyprodukováno, komu a za jakou sumu směřovaly

Listovní písař a jeho pomocníci také byli nejčastěji autory zápisů v knihách svatebních smluv, podíleli se na purkrechních a urburních registrech, mohli být dále účastni inkvizičních i akuzačních procesů a dalších jednání a příležitostí, ze kterých bylo třeba pořídit zápisy. V souvislosti s výše uvedenými úkony se v pramenech zmiňoval také pojezdny.⁷⁹⁷ Jak samo přízvisko napovídá, osoba vykonávající tento úřad bývala pověřována vyřizováním záležitostí, které se odehrávaly mimo centrum panství a které povětšinou vyžadovaly dlouhodobější nepřítomnost v kanceláři a přesuny mezi několika lokalitami. Pojezdny byl jednak jakýmsi poslem, který vyřizoval korespondenci vrchnostenské kanceláře, zároveň také urgoval nedoplatky či nezaplacené pokuty. Vzhledem ke své znalosti terénu a značné mobilitě se mohl účastnit jednání a stání, která vyžadovala přítomnost člena vrchnostenského personálu, býval pověřován sepisováním kšaftů, smluv, rukojemství apod.

Podobně jako dříve popisované kanceláře komory či účtárny, čítaly i ty na jednotlivých panstvích kancelářské mládence. Rekrutovali se povětšinou z chlapců a mladých mužů z měst, městeček i vsí, kterým služba zajistila triviální vzdělání,⁷⁹⁸ seznámili se i s náležitostmi písařského povolání i účetní praxí. Mohli být proto přiřazeni jakožto úředníci k zámecké kanceláři na vychování a zároveň jako výpomoc, případně mohli sloužit konkrétnímu úředníkovi. To byl trend, který se začal výrazněji prosazovat v 17. století a který byl do určité míry paralelou utváření jednotlivých kanceláří na centrální úrovni. Získal-li některý z úředníků právo na výživu svého osobního písaře, byla také stanovena suma na jeho vyživení a vychování. Vzhledem k penzu agendy, s nímž se povětšinou kancelářští mládenci střetli, a snoubila-li se u nich píle, cílevědomost a trocha štěstí, kdy se v pravý čas uvolnilo některé z písařských míst, mohli posléze zůstat ve vrchnostenské správě. Nebylo ani nemožné dosáhnout postupně vyšších pozic (včetně postů důchodního a sirotčího písaře či dokonce purkrabí) a určitého společenského statutu, v případě předešlé majetnosti, dědictví či výhodného sňatku, i slušného majetku. Zářnými příklady mládenců–sirotků, jejichž kariéra směřovala poměrně vysoko, byli již zmiňovaní Valentin Žalud či Mikuláš Fáber, pardubický písař a posléze správce dašického

---

⁷⁹⁷ Uváděný jako pojezdny, případně jako pojezdny písař.

⁷⁹⁸ Nelze zároveň vyloučit, že minimálně část mláďenců navštěvovala již před nástupem do služby městskou školu (a byli vybráni kupříkladu na doporučení kantora). Vzdělání, sociální a majetkové postavení kancelářských mláďenců je ostatně jedním z témat pro další bádání, založené v prvé řadě na pramenech městské provenience.

pivovaru Martin Borovec. Na vychování při zámecké kanceláři odkazoval poděbradský obilní písař Daniel Alexius.⁷⁹⁹

7. 3 Finanční a materiální zaopatření

7. 3. 1 Služné a deputát

Zpracování platového hodnocení úřednictva a zejména pak stanovení reálné (a totální) výše odměn, které pobírali jednotliví členové personálu za své služby, není úkolem snadným. To, co lze v dnešním slova smyslu nazvat platovým ohodnocením, se totiž neskládalo z jedné položky, ale mělo hned několik podsekcí. Není zde novou informací, že jakýmsi základním kamenem bylo tzv. ordinari, jehož výše se vázala k určitému postu. Byl to tedy v podstatě nástupní plat, který měl být podle instrukcí vždy přiznán novému úředníkovi v době jeho nástupu. Časem mohl jako odměnu za dobré služby získat určitý příplatek, o který buď zažádal nebo který mohl navrhnout jeho nadřízený, doznal-li, že si úředník takové ocenění zasloužil. Kromě toho získali někteří úředníci v době své služby, po jejím ukončení (případně rodiny po jejich smrti) doživotní či časově omezené provize z důchodních platů panství (tzv. provize). Dalším aspektem, který je nutno brát v potaz, byly tzv. dary z milosti, tedy určitá odměna, vázaná přímo na osobu, která plynula, nikoli na úřad, který vykonávala. Částky, které dotyčná osoba nad rámec ordinari pobírala, měly být přitom dle instrukcí vyměřeny pouze pro ni, neměly tedy automaticky přecházet na jeho nástupce, ten měl nastupovat se základním platem. O jejich udělení či odebrání měla rozhodovat česká komora, která si nechávala vypracovávat stanovisko účtárny, nicméně konečné rozhodnutí muselo být v tomto případě vždy signováno panovníkem a prezidentem dvorské komory.

Další, v podstatě nejzásadnější, složkou ohodnocení byl deputát, příspěvek určený v prvé řadě na výživu úřednictva.⁸⁰¹ Jednalo se o fixní sumu stanovenou na výživu, cestovné i případné vydržování služebnictva, která mohla být poskytována jak ve formě peněžní, tak naturální. I deputát a jeho podoba ve sledovaném období byla dříve představena, nicméně zde poněkud širší kontext. Diskuse o zavedení deputátu a jeho podobě sahala na komorních statcích až do poloviny 16. století, konkrétně do roku 1567, kdy komora přikázala hejtmanům vyčíslit útraty za stravu a další náležitosti, které se pořizovaly pro zámecký a další personál, a v následujících

---

⁷⁹⁹ Materiály k Pardubicím viz NA, SM, sg. P 70/5II, karton 1642, f. 170n, stejně tak SM, sg. 70/30, č. kartonu 1647, k osobě Alexia NA, NM, sg. P 26/1, karton 649 (rok 1703), b. f.

⁸⁰¹ Mohlo z něj však být hrazeno též ošatné, zprávy hejtmanů v druhé polovině 16. století naznačují, že bylo z tohoto ranku původně dotováno i cestovné. V 17. století bylo cestovné (Lieferdeld) vyčleněno a byla také fixně stanovena jeho výše, viz dále.

letech nastolila téma, jakou formou deputát pojmut.⁸⁰² Komora se nakonec, mj. i na základě závěrů vizitačních komisí, ujednotila v názoru, že z počátku bude vhodné zavést naturální deputát, vázaný na zámeckou kuchyni. K tomuto kroku se uchýlila roku 1571 a v praxi to vypadalo tak, že hejtmané směli z důchodů panství odčerpat určitou sumu, kterou použili na nákup surovin pro zámeckou kuchyni.⁸⁰³ Roku 1576 si dvorská komora nechala vypracovat srovnání výdajů před a po zavedení deputátu, které ukázalo, že stanovené sumy jsou překračovány o stovky kop grošů míšeňských. Mimo to obdržela komora stížnosti na hejtmany (jmenovitě pardubického a poděbradského), kteří zneužívali deputáty ve svůj prospěch, na výživu své rodiny, služebníků a čeledi.⁸⁰⁴ Stejný závěr obsahovala i zpráva buchhalterie pocházející (pravděpodobně) z let 1603/1604: „*Ten deputát, jakž jsme slejchali, za několik let trval, kterýžto hejtmané, netoliko nějaké ztenčení mimo předešlý způsob, když deputátové nebyly, na stravě neměli, ale mimo své náležité vychování ještě nemálo z toho deputátu nabyli a přispořovali [...] služebníky ke útratě náležející skrovněji a tenčeji chovali a sami sobě jaká kdy chtěli, na stravě i pití připravovali*“.⁸⁰⁵ Jelikož komora začala na počátku 17. století znovu zvažovat, jakou formou nadměrné náklady na výživu úřednictva omezit, připomněla účtárna tuto neblahou zkušenost. Jako jeden z protinávrhů padla možnost zavedení personalizovaného finančního deputátu, případně přechod části personálu na finanční deputát, s možnými naturálními příspěvky (pivo pro vlastní spotřebu, obilí, mouka apod. pro služební koně či psy), část ponechat na čistě naturálním deputátu. Návrh řešení, které se plně prosadilo až roku 1630, se na poli komory vážně projednával již o třicetiletí dříve, oživeno bylo Škrétovou a Kolidiovou vizitací, nicméně plné uplatnění našlo až v souvislosti s úspornými opatřeními prosazovanými na konci 20. a počátku 30. let 17. století.⁸⁰⁶ Část personálu tak měla vyměřen

---

⁸⁰² NA, SM, sg. S 195/6 (sv. 1) karton 2261, f. 1n.

⁸⁰³ V textech bylo také přímo specifikováno, na jaké zboží byla částka přednostně určena (maso, chleby, slepice, koření a sůl, pivo a víno). Toto omezení bylo určitou pojistkou, aby byl deputát skutečně použit na základní zabezpečení personálu, ne na opulentní hostiny pořádané hejtmany. Hejtmané se nicméně v listech ohrazovali proti nízké sumě (pro Pardubice bylo stanoveno 400 kop míš, pro Poděbrady o 100 kop míš méně), která podle nich nepostačovala, a doporučovali navýšení sumy. Zmiňovali se také o tom, že zejména služebnictvo a čeleď ve dvorech byli zaskočeni zrušením týdenních přidělů ryb, na které měli do té doby nárok.

⁸⁰⁴ Koncept dokumentu viz NA, SM, sg. S 195/5 (sv. 3) karton 2261, f. 78—84.

⁸⁰⁵ NA, SM, sg. P 100/1-I, karton 1707, f. 37.

⁸⁰⁶ Jak už bylo uvedeno dříve, udržování této tradice bylo z hlediska úřednictva přežitkem, neboť ti, kteří měli své nemovitosti v centrech panství, si nechávali jídlo přinášet, členové lesního i rybnického personálu a také ti, jejichž sídlo se nacházelo dále od centra panství, získávali peněžitou náhradu z principu věci. Lze však předpokládat, že zrušení zámecké kuchyně se mohlo podepsat spíše na zámeckém služebnictvu a čeledi, pro niž se jednalo o poměrně významný benefit.

plat, který se skládal z původního služného a částky určené na vyživení a běžnou útratu.⁸⁰⁷ Další část (jak ukazují tabulky zveřejněné v předešlé podkapitole) obdržela základní služné a k němu naturální deputát a nelze vyloučit, že část personálu získávala odměny pouze v naturáliích.

Je nicméně nezbytné počítat s tím, že stejně jako složení a početní zastoupení personálu nezůstalo po celé sledované období konstantní, nezůstal neměnný ani plat úřednictva. Je rovněž třeba připomenout si, za jaké situace došlo k paušalizaci peněžitého deputáta – stalo se tak ve třicátých letech, v době, kdy byla nejen pokladna, ale celá země oslabena válkou a epidemiemi, aby se následně dalších takřka dvacet let potýkala s průtahy a kvartýrováním vojsk, s ekonomickým i psychologickým vyčerpáním z financování i osobní účasti na válečném úsilí, s drancováním, při kterém došlo k poničení měst, vesnic, komorních dvorů, pivovarů, vinic, rybníků i lesů, s demografickou regresí a tedy i s úbytkem pracovních sil.⁸⁰⁸ Realita správy ve 30., 40. letech a v počátku 50.let byla odlišná od reality druhé poloviny 17. století. V období po třicetileté válce došlo k pomalému restartu hospodářství, k obnově některých dvorů či k založení dvorů nových, k zakládání některých nových podniků a patrná byla rovněž snaha o obnovu potenciálu pardubické a poděbradské rybníční sítě. Tyto kroky se komora pokoušela uskutečnit se stávajícím počtem personálu a za již nastavených platových podmínek. Prameny navíc odhalují, že po nástupu Leopolda I., ve stejné době, kdy byl vydán dokument týkající se zrestringování personálu komory a kdy byl zrušen úřad vrchního hejtmána, došlo též k zadržení platu úřednictva na jednotlivých panstvích, je tedy otázkou, zda komora neuvažovala o zrestringování.⁸⁰⁹

Udrzet „válečný“ status quo nicméně nebylo do důsledku a z dlouhodobého hlediska možné a ze strany samotných úředníků žádoucí. Členové personálu se již v první polovině 50. let

---

⁸⁰⁷ A to včetně sum dříve vyplácených zvlášť (ošatné, obuvné apod.).

⁸⁰⁸ Mimo to docházelo za války i k dalšímu umenšení platů, jak dokládá zpráva účtárny o platu pardubického předního fišmistra, který byl dle Michny vyměřen na 150 kop míš, ale jelikož za války dle účtárny rybníční hospodářství málo vynášelo, byl snížen na 100 kop. Po válce došlo opět k jeho navýšení. NA, NM, sg. P 9/1, karton 592 (rok 1652), f. 30.

⁸⁰⁹ O této skutečnosti víme díky listu pardubického hejtmána, který v říjnu roku 1657 kontaktoval komoru s dotazem, jak dlouho ještě nebude moci vyplatit personálu platy. Odkazoval přitom na všeobecný neklid a obavy personálu, zejména těch jeho členů, kteří neměli další zdroje příjmů (obchod, živnost) a byli na službě existenčně závislí. NA, NM, sg. P 9/1, karton 592 (rok 1653), f. 254. Koncept odpovědi komory se v kartonu nenachází, neznáme tedy přesný kontext opatření, komora mohla k zadržení platů přistoupit z důvodu vyčerpání pokladny. O dvě léta později nicméně účtárna usilovala o další úsporu prostředků, tentokrát na virtuálních dávkách poskytovaných úřednictvu a některým dalším členům personálu o Vánocích a Velikonocích. Nelze tedy popřít, že se komora snažila přijít na to, na kterých místech by bylo ještě možné stran personálu uspořit.

odvolávali na nárůst agendy, na časovou náročnost úkonů, které jim přisuzovaly instrukce,⁸¹⁰ či které po nich vyžadovala komora, na podhodnocenost platů oproti službám na jiných panstvích, na skutečnost, že s danými sumami, případně s výší naturálního deputátu nejsou schopni vystačit, natož uživit vlastní rodiny.⁸¹¹ O navýšení žádali i sami hejtmané, často s odkazem na to, že zaopatření je tak malé, že nevystačí ani na pokrytí nákladů spojených se samotnou službou a základní obživu, natož na zajištění rodiny a čeládky a na reprezentaci.⁸¹² Odpověď na otázku, zda komora prosby úřednictva vyslyšela, přináší alespoň níže prezentované tabulky, zachycující platy zaznamenané Michnou v letech 1630 a 1633 a údaje z nedatovaného seznamu úřednictva vypracovaného po roce 1669.

---

⁸¹⁰ Hejtmanská instrukce byla v 50. letech rozšířena a odrazil se v ní důraz na ještě přesnější evidenci různých sfér, nad kterými měl personál dohlížet (viz podkapitola 8. 2), rozšířil se také seznam bodů, které hovořily o nevhodném chování úřednictva. Komora a její účtárna také od 50. let opakovaně a soustavně akcentovala odpovědnost jednotlivých úředníků za svěřenou agendu, a to včetně odpovědnosti hmotné, kterou na sebe jednotliví úředníci přebírali ve chvíli, když se ujali úřadu, který byl „tzv. pod počtem.“ Tento bod byl zakotven nejen v instrukci, ale i v přísahách, rukojemství či hejtmanských reversech.

⁸¹¹ Na nárůst práce s obnovou dvorů a pivovaru se odvolával kolínský důchodní písař Matěj Mařík Bausovský, který uváděl srovnání s točnickým a přerovským panstvím a chtěl dorovnat plat, aby odpovídal podmínkám, které měli tito důchodní písaři, tedy ze 120 zl na 140 zl a plus 30 zl jako příspěvek na udržování kancelářského pomocníka. Již před nástupem do funkce se o navýšení platu pojezdného zasazoval i zdejší pojezdný Jan Prokůpek s tím, že z původního platu (80 zl) nemůže jeho rodina vyžít. NA, NM, sg. K 35/4, karton 367, b. f. (rok 1652)

⁸¹² Pardubický hejtman Gotthelf si k roku 1652 že do služby nad rámec platu investoval už snad tisíc rýnských jen na obživu a na obroky pro koně. NA, NM, sg. P 9/1, karton 592 (rok 1653), f. 48.

Tabulka č. 10 Srovnání peněžitých deputátů z let 1630, 1633 a nedatovaného soupisu z druhé poloviny 17. století

Tabulka 10. 1 Pardubice

	1630/1633⁸²¹	Po roce 1669⁸²²
Hejtman	600 kop	700zl
Místohejtman	300 kop	–
Purkrabí	200 kop	260zl 20 kr ⁸²³
Písař důchodní	120 kop	175 zl
Mladšímu písaři	80/0 kop/	–
Sirotčímu	120 kop	135 zl ⁸²⁴
Obročnímu	110 kop	120 zl
Listovnímu	60/0 kop	60 zl
Na výchovu dvou mládenců při kanceláři	100/0 kop	110 zl ⁸²⁵
Pojezdnému	70 kop	75 zl ⁸²⁶
Druhému pojezdnému	0/70 kop	75 zl ⁸²⁷
Polesnímu	70 kop	75 zl
Kováři	52/60 kop	–
Holomkům dvěma	52 kop	60 zl ⁸²⁸
Hlásným dvěma	52 kop	–
Vrátnému, topiči a šafářovi	52 kop	55 zl 20 kr ⁸²⁹
Staršímu fišmistru	200 kop	150 zl
Mladšímu fišmistru	120 kop	70 zl
Staršímu písaři rybničnímu	70 kop	80 zl

⁸²¹ Uvedeno v groších míšeňských.

⁸²² Sumy v tabulce souhlasí s platy, které byly uvedeny v listu komory z července 1662 viz SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopiář listů a nařízení hejtmána 1628–1687*, inv. č. 4109, sign. F 160, č. knihy 1519, f. 204 (publikováno v *AC XXIII*, č. 275, s. 374–375).

⁸²³ Purkrabí měl rovněž nárok na 40 str žita.

⁸²⁴ K tomu nárok na 21 str žita.

⁸²⁵ Přičemž 40 zl písaři při důchodní kanceláři, 70 zl písaři při kanceláři sirotčí.

⁸²⁶ K tomu nárok na 27 str žita.

⁸²⁷ Totéž

⁸²⁸ Tj. staršímu i mladšímu holomku shodně po 30 zl.

⁸²⁹ Suma určena na topiče a hlásného (v originále je uveden termín *Nachwächter*, teoreticky se mohlo jednat i o ponocného, ale z kontextu dřívějších seznamů se lze přiklonit spíše k prvně jmenovanému výrazu) činila 30 zl 20 kr, k tomu navíc nárok na 3 korce pšenice a 6 str, plat vrátnému 25 zl.

	1630/1633 ... pokračování	Po roce 1669 ... pokračování
Mladšímu písaři rybničnímu	60 kop	–
Haltýřníkovi pardubskému	15 kop	–
Haltýřníkovi bohdanečskému	20 kop	–
6 pacholkům starším do roka věcí i za stravu	30 kop	–
Viezíci (?) i za stravu	15 kop	–
2 pacholkům mladším po straně bohdanečské	17 kop	–
7 pacholkům mladším po straně dašické	9 kop 30 gr	–
Písaři pivovaru dašického	100 kop	140 zl
Písaři pivovaru bohdanečského	43kop	40 zl ⁸³⁰
Sládci zachovávají se při předešlém způsobu	–	–
Smrkovské panství		
Správce	–	150 zl ⁸³¹
Kancelářský písař	–	30 zl
Vrátný	–	14 zl

⁸³⁰ Zde však uveden jako písař pivovaru zámeckého, neboť došlo k přesunu pivovaru do prostoru pardubického zámku.

⁸³¹ K platu navíc přiznáno 26 str pšenice.

Tabulka 10. 2 Poděbrady

	1630/1633⁸³²	Po roce 1669⁸³³
Hejtman	600 kop ⁸³⁴	700 zl
Purkrabímu	200 kop	300 zl ⁸³⁵
Fišmistru	100/160 kop ⁸³⁶	0
Mladšímu fišmistru	–	70 zl ⁸³⁷
Písaři důchodnímu	120/150 kop	180 zl ⁸³⁸
Sirotčímu písaři	80/0 kop	–
Obročnímu písaři	80/100 kop	116 zl 40 kr ⁸³⁹
Pojezdný	70 kop	81zl 40 kr ⁸⁴⁰
Rybniční	60/0 kop	–
Listovní	60 kop	60 zl
Kancelářskému	5/0 kop	46 zl
Klíčníky	24 kop	–
Zahradníkovi	60 kop	30 zl
Hradskému Hlásnému Vrátnému	70/20 kop ⁸⁴¹	–
Holomku staršímu rybničnímu i mladšímu	80 kop/23kop20gr ⁸⁴²	81zl 40 kr ⁸⁴³
Kováři, Tovaryši, Koláři	112/60 kop ⁸⁴⁴	–

⁸³² Uvedeno v groších míšeňských.

⁸³³ Uvedeno ve zlatých.

⁸³⁴ K roku 1633 je přeškrtnuta suma 684 kop a také poznámka u hejtmana, že suma sloužila na vyživení listovního, klíčnice a kuchařky, na jejichž vydržování neměly dle Michny dále plynout prostředky.

⁸³⁵ Purkrabí v dané době zároveň vykonával fišmistrovskou funkci a za obě pobíral jeden plat.

⁸³⁶ V seznamu z roku 1633 byl uveden plat fišmistra a rybničního písaře (*Fischmeister und Fischschreiber*) pod jednou položkou ve výši 160 kop.

⁸³⁷ K platu přiznáno navíc 13 str pšenice.

⁸³⁸ Zároveň vykonávající agendu sirotčí.

⁸³⁹ K platu přiznáno 26 str pšenice.

⁸⁴⁰ Totéž.

⁸⁴¹ Roku 1633 uveden pouze vrátný.

⁸⁴² Roku 1633 jmenován jen jeden holomek.

⁸⁴³ Z toho staršímu holomku 46 zl 40 kr a mladšímu holomku 35 zl.

⁸⁴⁴ Suma 60 kop byla roku 1633 určena pouze kováři.

Tabulka 10. 3 Kolín

	1630/1633⁸⁴⁵	Po roce 1669⁸⁴⁶
Pukrabí	140 kop	163 zl 30 kr ⁸⁴⁷
Důchodní, který i sirotčí správu též zastává má	90 kop	120 zl
Obročnímu	75 kop	116 zl ⁸⁴⁸
Kancelářskému písaři	–	30 zl
Klíčnickovi Holomkovi celkem Vrátnýmu	70 kop	70 kop

Po přepočtu platů z Michnova seznamu, jež jsou uvedeny v kopách míšeňských, na zlaté, v nichž se počítají platy v seznamu druhém,⁸⁴⁹ je patrné, že sumy nastavené Michnou roku 1630, respektive 1633 (připomeňme, skládající se fakticky ze služného a peněžního deputátu určeného na stravu, ošacení apod.) nebyly výrazně odlišné od platového hodnocení z druhé poloviny 17. století. V druhém soupisu chybí pochopitelně posty, které byly v mezidobí, či přímo na Michnův podnět, zrušeny (úřad místohejtmana, mladší rybníční písař na pardubickém panství), případně jejichž agenda byla svěřena jedné osobě (propojení purkrabské a fišmistrovské, stejně jako důchodní a sirotčí agendy na poděbradském panství). Ukazuje se přitom, že tam, kde k propojení úřadů došlo, komora skutečně, alespoň dočasně, dosáhla určité úspory, protože osoba vykonávající dvě agendy naráz nikdy nezískala stejný plat, jaký byl uveden u jejích předchůdců.⁸⁵⁰ Komora se proto bránila zavádění již zrušených úřadů a hledala jiné cesty, jak nespokojenost úřednictva vyřešit. Radům nad počty nelze rovněž upřít snahu o střízlivé ohodnocení jednotlivých úředníků, založené na bedlivém zvážení všech okolností, zejména množství agendy dotýčného, posuzované dle velikosti panství, na němž

⁸⁴⁵ Uvedeno v groších míšeňských.

⁸⁴⁶ Uvedeno ve zlatých.

⁸⁴⁷ K platu navíc přiznáno 26 str pšenice.

⁸⁴⁸ Totéž.

⁸⁴⁹ Při užití poměru 6:7 (tedy 6 kop grošů míšeňských = 7 zlatých) viz P. VOREL, *Peníze a peněžní početní jednotky v 16. Století*, in: TH 6, (2010), s. 219–233, zde s. 229, 231.

⁸⁵⁰ Poděbradský purkrabí a fišmistr získával 300 zl, přičemž v době, kdy byly posty odděleny, byl součet sum dle Michnova soupisu z roku 1633 celkem 360 kop míš (420 zl). I po přičtení částky 70 zl, která byla nově připlácena mladšímu fišmistru, tedy komora stále uspořila. Podobně pobíral důchodní a zároveň sirotčí písař ve druhé polovině století celkem 180 zl, přičemž roku 1630 měla suma vynaložená na platy obou představitelů činit dohromady cca 268 zl 20 kr.

působil, jeho hospodářského profilu a lidnatosti. Uznali-li, že byla žádost dotyčného oprávněná, případně že na jiném panství s podobnými podmínkami získávaly osoby na téže postu vyšší ohodnocení, nerozpakovala se rozdíly dorovnat. Kromě toho, jak už bylo řečeno, uměla přetlak a narůstající agendu vyřešit tak, že některým představitelům správy přiznala právo na vydržování pomocného písaře.⁸⁵¹ Na vydržování písaře totiž komora stanovovala průměrně sumu 30 zl. ročně, stále se jí tedy takový krok vyplatil více než kříšení či znovuzavádění nových postů, případně jmenování někdejších „mladších“ důchodních, „mladších“ písařů apod.

Výjimku, o které víme díky dalším pramenům a o které se již hovořilo v předešlé kapitole, bylo obnovení samostatného fišmistrovského postu na Poděbradech roku 1691. Pro příště měly být agendy odděleny a svěřeny do rukou dvou osob. Na pardubickém panství se pak nově v druhé polovině setkáváme s osobou viceforstmistra, který zastupoval vrchního představitele lesní správy a v žádném ze seznamů prvé poloviny století nebyl uveden. Dalo by se tedy přepokládat, že komora či sám nejvyšší lovčí zde reagovali na poválečné vzkříšení lesního hospodářství, které však, jak už bylo naznačeno, bohužel nelze podložit přesnými daty o počtu lesního personálu na jednotlivých panstvích, ani výší jejich platových podmínek. S určitou nadsázkou lze prohlásit, že i platové ohodnocení rybničního personálu koreluje s tím, jak si rybniční hospodářství vedlo ve druhé polovině 17. století. O obnovu rybniční sítě se pokoušela obě polabská panství, jak Poděbrady, tak Pardubice, u obou se o jistý nový rozmach zasloužil Jakub Bohuslav Lysander. Nicméně i tak zůstávaly na obou panstvích nevyužitá rybniční plochy, sloužící spíše k pasení nebo chovu zvěře, a některé už jako rybníky nikdy obnoveny nebyly. Plat pardubického fišmistra, který byl za války snížen ze 150 kop na 100 kop, byl sice navýšen na 150 zl, nicméně nedosáhl původních 200 kop míš a nižší bylo i ohodnocení mladšího fišmistra. O haltýřnících, rybničních pacholcích a dalším personálu seznamy bohužel neinformují, mnoho údajů bohužel nebylo excerptováno ani z kartonů vztahujících se k panstvím, ani z těch věnovaných komorním statkům či přímo rybničnímu personálu souhrnně.

Bedlivě byly zvažovány žádosti úřednictva o navýšení platu, které se porovnávaly s panstvími, jež měly podobné podmínky, a tudíž by mělo odpovídat i finanční ohodnocení personálu. Usoudila-li komora, že z toho důvodu je vhodné platy navýšit, učinila tak. V opačném případě uvedla, že navýšení na jednom panství by se mohlo stát zbytečným

---

⁸⁵¹ Časté bylo propojení sirotčí a kontribuční služby na poděbradském panství, Matěj Mařík Bausovský, kolínský důchodní, byl roku 1650 zároveň písařem obročním, Karel Václav Roudnický v roce 1656 udával, že vykonává službu důchodní, sirotčí i kontribuční.

precedencem pro žádosti z panství dalších, jejich představitelé by rovněž žádali o navýšení platu. V některých případech pak mohla komora přiznat úředníkovi několik zlatých či navýšit přiděl piva v případě, že chtěla ona sama nebo hejtman ocenit dobré služby dotyčného a nemohla tak učinit tzv. promoci, tedy jmenováním dotyčného na místo s lepším finančním a materiálním zaopatřením. Ještě jednu skutečnost je možné na prezentovaném platovém hodnocení ilustrovat, a sice skutečnost, že komora držela jednotné platové hodnocení pouze u obou hejtmanů, u ostatních členů personálu je měla rozrůzněno dle množství agendy, již dotyčná osoba zastávala, dle velikosti panství, lidnatosti apod. Nejvyšší hodnocení obvykle získávali úředníci na Pardubicku, kteří také dostávali vyšší ohodnocení nejen finanční, ale jak dále uvidíme, také sváteční deputáty a určujícím faktorem byla i výše úřednických akcidencí.

7. 3. 2 Naturální deputát a sváteční viktuální dávky

V souvislosti s naturálními dávkami bylo v minulé kapitole naznačeno, že část personálu pobírala spolu s finančním deputátem i určitý naturální deputát (v první řadě pivo, mouku, obilí pro koně a psy) a pak ještě jakýsi sváteční deputát, vydávaný dvakrát ročně vždy o velikonočních a vánočních svátcích. Tradice svátečních deputátů sahala na Pardubicku a zřejmě i na Poděbradsku již do 16. století, tehdy se personálu přiznával určitý přiděl piva a ryb, případně doplněný o určitý díl masa a chleba. Je otázkou, zda byla tato tradice udržována důsledně i za války, lze předpokládat, že v určité, omezené podobě ano, nicméně pramenný doklad pro toto tvrzení v recipovaných pramenech není. Celistvější informace o deputátech pochází až z konce 16. let, kdy již roku 1658 vznikl na Pardubicku soupis svátečních viktuálních dávek, zřejmě jako podklad pro podobný, již vícekrát zmiňovaný seznam sestavený účetní v říjnu roku 1659. Pro dřívější a ani pozdní období není takto komplexní tabulka k dispozici, nicméně z kusých poznámek hejtmanů i písařů lze konstatovat, že struktura svátečního deputátu se v průběhu času lišila. Zatímco z konce 17. století, jak už bylo naznačeno, tvořily základ deputátu ryby (které ostatně zůstaly stěžejní částí u řady osob i nadále jedinou položkou viktuálních dávek) a pivo, případně na přílepenou některé produkty ze dvorů (vejce, mléko apod), v polovině 17. století bylo části úřednictva poskytováno telecí a jehněčí maso.

Tabulka č. 11. Seznam osob přijímajících velikonoční deputát z pardubického panství – stav k roku 1659 a návrh vypracovaný českou expedicí účtárny⁸⁵²

Pardubice	Telata⁸⁵³		Beránky		Štiky⁸⁵⁴		Kapry	
Hejtman	1	1/2	1	1	6	5	10	8
Purkrabí	1/2	1/4	1	1	5	2	5	4
Důchodní	1/4	1/4	1	1	4	2	4	4
Sirotčí	1/4	0	1	1	4	2	4	4
Obroční	1/4	0	1	1	3	2	3	3
Přední pojezdny	1/4	0	1	0	2	2	2	2
Druhy pojezdny	1/4	0	1	0	2	1	2	2
Polesní	1/4	0	1	0	2	2	2	2
Přední fišmistr	½	1/4	1	1	4	2	4	4
Druhý fišmistr	¼	0	1	0	4	2	3	3
Písař rybniční	¼	1/4	1	1	4	2	3	4
Správce dašického pivovaru	¼	1/4	1	1	4	2	4	4
Forstmistru	½	0	1	1	4	2	4	4
Listovnímu	¼	0	1	0	2	0	2	0
Kancelářskému	¼	0	1	0	1	0	2	0
Druhému kancelářskému	1/4	0	1	0	1	0	2	0
Třetí kancelářský	0	0	0	0	1	0	2	0
P. gestütmistrovi	0	0	0	0	4	2	4	4
Gegenschreiberovi	0	0	0	0	3	2	3	3
Holomkovi	0	0	0	0	0	0	1	1
Klíčnici	0	0	0	0	0	0	0	0
Šrastěji?	0	0	0	0	0	0	1	1
Vrátnýmu	0	0	0	0	0	0	1	1
Topičovi	0	0	0	0	0	0	1	1
Žironíkovi	0	0	0	0	0	0	1	5
Do špitálu	0	0	0	0	0	0	5	3
Do šatlavy	0	0	0	0	0	0	3	0
Hlásnému	0	0	0	0	0	0	1	0
Vinařům	0	0	0	0	0	0	1	0

⁸⁵² U všech komodit je v první tabulce uvedena výše viktualii v době pořizování soupisu, za lomítkem nový výměr. Kompletní soupis viz NA, NM, sg. S 4/25, karton 817, b. f.

⁸⁵³ Počítáno na kusy.

⁸⁵⁴ Počítáno na kusy, souhrn na kopy (dle počtu a typu ryb).

Chmelaři	0	0	0	0	0	0	1	0
Kováři s tovaryši	0	0	0	0	0	0	1	0
Zahradník s tovaryši	0	0	0	0	0	0	0	0
Koláři	0	0	0	0	0	0	1	0
Zámečníku, co hodiny spravuje	0	0	0	0	0	0	1	1
Bednáři zámeckému	0	0	0	0	0	0	1	1
Bednáři dašickému	0	0	0	0	0	0	1	1
Sládkovi zámeckému a dašickému po	0	0	0	0	0	0	1	3
Vodákovi	0	0	0	0	0	0	1	1
vážicovi	0	0	0	0	0	0	1	0
Haltýřníku pardubskému, bohdaneckému po	0	0	0	0	0	0	2	2
Řezníkovi zámeckému	0	0	0	0	0	0	2	0
Cihláři	0	0	0	0	0	0	2	0
soustružníku	0	0	0	0	0	0	1	0
mlynářům	0	0	0	0	0	0	2	0
Vartýřům v branách po	0	0	0	0	0	0	2	0

Tabulka 12 Seznam osob přijímajících velikonoční deputát z poděbradského panství – stav k roku 1659 a návrh vypracovaný českou expedicí účtárny⁸⁵⁶

Poděbrady	Štíky		Kapři		Drůbež	Telata⁸⁵⁷	Beránci
Hejtman	5	5	8	8	10	1/2	1
Purkrabí	2	2	3	4	6	1/4	1
Důchodní	2	2	2	4	6	0	1
Sirotčí	2	2	2	4	4	0	1
Obroční	2	2	2	3	4	0	1
Pojezdný	2	2	2	2	4	0	0
Přední fišmistr	2	2	2	4	4	0	1
Druhý fišmistr	2	1	2	2	2	0	0
Hoffjagru	1	2	2	2	2	0	0
Vrátnýmu	0	0	0	3	3	0	0
Topičovi	0	0	0	2	2	0	0
Do špitálu	0	0	0	6	6	0	0
Chmelaři	0	0	0	0	2	0	0
Kováři s tovaryši	1	0	1	0	4	0	0
Zahradník s tovaryši	0	0	0	0	2	0	0
Zámečníku, co hodiny spravuje	0	0	1	1	2	0	0
Bednáři zámeckému	1	0	1	1	4	0	0
Sládkovi zámeckému	1	0	1	2	4	0	0
Pilaři	0		0	0	2	0	0
mlynářům	2		2	0	8	0	0
Truhláři	0	0	1	0	2	0	0
Provazníku	0	0	2	0	2	0	0
Mejtnýmu	1	0	1	0	4	0	0

⁸⁵⁶ Soupis datovaný českou expedicí účtárny k prosinci 1659 viz NA, NM, sg. S 4/25, karton 817, b. f.

⁸⁵⁷ Přidáno nově roku 1659.

Tabulka č. 13. Seznam osob přijímajících velikonoční deputát z kolínského panství – stav k roku 1659 a návrh vypracovaný českou expedicí účtárny

Kolín	Štíky		Kapři		Drůbež		Beránci
Purkrabí	2	2	3	3	6	0	1
Důchodní	1	1	2	2	4	0	půl
Obroční	1	1	2	2	4	0	půl
Vrátnýmu	0	0	0	0	4	3	0
Kováři s tovaryši	1	0	1	0	4	0	0
Bednáři zámeckému	0	0	1	0	20	0	0
Sládkovi zámeckému	1	0	1	2	6	4	0

Z tabulky je patrné, že radové nad počty se pokusili v první řadě o snížení přidělu masa, a to zejména u pardubického úřednictva, u některých členů personálu účtárny navrhla zrušit sváteční vikrutálie zcela. To se týkalo nejen hospodářského a zámeckého (neúředního) personálu, ale i zdejšího listovního písaře a kancelářských písařů.⁸⁵⁸ Naproti tomu na Poděbradech masné přiděly doporučili v menší míře zavést, jelikož dosud nebyly přiznány ani hejtmanovi a purkrabímu, natož dalším členům personálu. Zřejmě se tedy účtárna nenechala vést jen vidinou úspory prostředků, ale také snahou vyrovnat nerovnosti panující mezi panstvími. Je nicméně nutno v tomto kontextu zmínit dvě další skutečnosti, které tabulka neodhalí. Teoreticky by těm úředníkům, kterým byl přiznán peněžitý deputát, neměly plynout již další zdroje naturálního příjmu, kromě výše představených svátečních vikuálií. Opak je ale pravdou – nařízení komory, zdání účtárny, i listy hejtmanů dokládají, že i ve druhé polovině 17. století získávali někteří úředníci k platu navíc obilí (včetně těch, u nichž nebylo poznačeno v seznamu prezentovaném v minulé podkapitole), piva, vína, chleba či omastku.⁸⁵⁹ Toto je tedy další segment, který v podstatě unikal evidenci, ačkoli teoreticky měl být zapisován do rejstříků zaznamenávajících vydání. Za druhé je nutno poznamenat, že panství nesaturovala vikuáliemi pouze své úřednictvo, personál, představitele duchovní správy, škol nebo městské či venkovské správy, ale zasílala rovněž velikonoční a vánoční přiděly představitelům komory, buchhalterie či prokurátorské kanceláři.⁸⁶⁰

⁸⁵⁸ Listovní i kancelářští nesli skutečnost, že se měli v budoucnu obejít bez jakéhokoli svátečního deputátu, velmi nelibě. Adresovali proto společně komoře prosbu o zachování dávek, neboť byly vítaným přídatkem k nevelikému platu. NA, NM, sg. P 9/1, karta 592 (rok 1653), f. 310.

⁸⁵⁹ A nejen úředníci, ale i šafáři a šafářky, dvorská čeleď, sezónní dělníci a další členové personálu při podnicích, i mimo ně. Viz rozpis v SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopiář listů a nařízení hejtmana 1628–1687*, inv. č. 4109, sign. F 160, č. knihy 1519, f. 24–30.

⁸⁶⁰ Rozpis velikonoční dávky z pardubického panství viz *Kopiář komorních poručení 1678*, sg. G 93, č. knihy 215, f. 29–32, Poručení české komory 1679–1680, sg. G 95, č. knihy 216, f. 26, vánoční deputát roku 1679 viz Poručení

7. 3. 3 Benefity úřední služby

Akcidence a osívání rybníků

Další položkou, ze které plynuly úřednictvu příjmy, a která hrála významnou úlohu při posuzování atraktivity toho kterého úřadu (a také na tom kterém panství), byly tzv. akcidence, respektive akcidenční poplatky a dávky. Jednalo se o vedlejší příjmy, které pramenily z úkonů souvisejících s pracovní činností úředníka. Písaři takto získávali akcidence z přípravy písemností pro poddané a další osoby, které požádaly o jejich pomoc, od sepisování záznamů dotýkajících se jak soukromého, tak majetkového práva, z účasti na soudech, obnovování městských rad apod.⁸⁶¹ Lesnímu personálu plynuly akcidence z prodaného dřeva⁸⁶² a rybníční personál získával tzv. podžberné, tedy určitou sumu za každý džber, který se prodal při výlovu nebo při haltýřích.⁸⁶³ Takto nabyté sumy nicméně neplynuly pouze té osobě, která je fyzicky převzala, ale dělily se podle určitého klíče mezi ni a její nadřízené. Akcidence přijaté zámeckou kanceláří a jejími písaři tak neskončily v měšcích samotných písařů, ale dělily se mezi příjemce, důchodního (případně sirotčího) písaře a hejtmana. U rybníčního personálu směřoval díl z podžberného rybníčním pacholkům (či členovi personálu, který při výlovu zrovna asistoval), díl písaři, další díl fišmistru a poslední hejtmanovi. Vzhledem ke skutečnosti, že komora chtěla podchytit jakékoli problematické jednání ze strany úřednictva, zavedla již v počátku 17. století maximální výši akcidenčí a v polovině 17. století ji znovu upravila.⁸⁶⁴ Při

---

české komory 1679–1680, sg. G 95, č. knihy 216, f. 118–119, pro poděbradské panství SOA Praha, Vs Poděbrady, Kniha na vpisování všelikých poručení od JMC komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu. od 22. VII. 1674, rok 1674, inv. č. 176, č. knihy 5, f. 86. V době průjezdu či pobytu císaře zajišťovala panství viktualie císaři a jeho doprovodu, a to nejen pobýval-li přímo na panství, ale i při jeho pobytu v Praze, kam panství zasílala viktualie, viz Ibid, f. 44–46.

⁸⁶¹ Písařové pivovarů zase vybírali akcidence od šenkýřů, což sice komora roku 1658 zakázala, ale ještě roku 1678 připomínala tento zákaz pardubickým písařům. Kopíř komorních poručení 1678, sg. G 93, č. knihy 215, f. 19–20.

⁸⁶² Forstmistři měli rovněž do poloviny 17. století ve své správě rybníky a potoky, kde byli pstruzi, z nichž sice měly plynout užitek císaři, nicméně komora v instrukci z roku 1652 přiznala tato vodní díla k dohledu hejtmanovi, protože „častokráté buď nevědomostí buď nedbanlivostí a nepovědomostí neb zameškáním a nečasným jich nasazováním dchodové naši k ztenčení přicházeli.“ AČ XXII, s. 433.

⁸⁶³ Verze komorní instrukce z roku 1652 stanovovala sumu 7 krejcarů z každého džberu prodaného u rybníku a 15 krejcarů ze džberu ryb haltýřním AČ XXII, s. 433. Kromě toho měl rybníční personál právo chytat bobry a vydry-považování za škůdce.

⁸⁶⁴ Akcidence byly nastaveny již k roku 1615 a 1616, zmiňovaly pouze důchodní a sirotčí písaře, kteří směli brát 2 bílé groše české od každého zápisu, u peněz gruntovních a sirotčích, když směřovali na domácí panství po 1 penízi, pokud na jiná pak po 2 penězích, k roku 1638 bylo udáno po 3 penězích/po 6 penězích na domácí grunty, po 1 g a 5 den na cizí, vše v míš. K roku 1652 přibyl také článek o akcidenčních spojených s povolením k manželství a s povolením k řemeslu, kde měl hejtman zvážít, zda vůbec u chudších vybírat, případně požadovat 30 kr, u bohatších 1 zl, stropem pak byla suma 1 zl 30 kr z každé kopy AČ XXII, s. 390–391. V poválečných instrukcích bylo navíc zmíněno, že úředníci neměli požadovat úplatu za listy, které pro poddané vyhotovovali a které se zasílaly komoře. Ustanovila rovněž, že „*mimo nadepsané žádných jiných obyčejných akcidenčí sobě zarážeti, nařizovati, ani jakých darů přijímati nemají.*“ Ibid. Vizitační komise nicméně roku 1673 zjistila, že hejtmané dané

vizitacích jejich dodržování komisaři prošetřovali, a to nejen s pomocí účetních záznamů, ale dotazovali se i poddaných, kolik po nich členové personálu za rozličné úkony považovali. Jakkoli by se mohlo zdát, že se jednalo v podstatě o jakýsi“doplňkový“ balíček, opak byl pravdou – výše akcidenčních poplatků byla velmi důležitým aspektem, který též výrazně určoval atraktivitu té které služby. Je nutno si uvědomit, že byla také jedním z těch poplatků, který byl do zavedení evidence (ale i po ní) nejhůře detekovatelným. Personál mohl do register zapsat komorou schválenou výši akcidence, zatímco od poddaného vybral vyšší sumu a rozdíl si mohl ponechat. Akcidence se ostatně mohly stát i jablkem sváru mezi samotnými úředníky, když se některému členovi personálu zdálo, že je na poplatcích tratný.⁸⁶⁵

Mezi velmi vítané (a také komorou opakovaně zakazované) způsoby výdělku patřilo tzv osívání rybníků. V praxi šlo o osívání vysušených rybníčních ploch, které nebyly v daném období zavodněny a mohly tak být využity jako zemědělské plochy. Sama praktika osívání vysušených rybníčních ploch byla obvyklá a žádoucí a úředníci ji dokonce měli nakázáno praktikovat, avšak nikoli pro své soukromé potřeby, nýbrž pro další užitek panovnické komory.⁸⁶⁶ Tolik teorie, ale v praxi se – i přes opakované zákazy komory i vizitačních komisařů – na osívání podílely skoro všechny složky personálu. Spolu s akcidenčními poplatky byla tato praktika hůře zachytitelnou a poměrně nenáročnou cestou, jak navýšit své ohodnocení.

---

sumy překračovali – pardubický hejtman měl dle ní dát písařům pokyn vybírat akcidence až do výše 6 zl. Z překračování limitu byl obviněn dokonce i hejtman Jakub Bohuslav Lysander z Ehrenfeldu, který byl jinak vizitačními komisaři i komorou v dobách svého působení na Poděbradech i Pardubicích chválen. SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopiář správní/zprávy odeslané české komoře 1681*, sg. G 98, č. knihy 225, N 30.

⁸⁶⁵ Nerovné dělení akcidenčí bylo zmíněno i během procesu mezi pardubickými úředníky Žaludem a Faberem, kdy Žalud (stávající správce a bývalý sirotčí písař) nejen sám manipuloval se sirotčími registry, ale také si přisvojoval větší díl akcidenčí, což Faberův pomocník Jan Kule během šetření dosvědčil: „... *co akcidenčí přišlo, z toho [Žalud, pozn. aut] sobě dva díly brával, a Faberovi třetí dával, což jsem kolikrát od Fabera slyšel, že mu na to líto, má jich on a ne Žalud počít z toho činiti hleděti jest.*“, NA, SM, sg. P 70/5II, č. kartonu 1642, f. 122. Úředníci byli též velmi dobře informováni o tom, kolik akcidenčí měli jejich kolegové na jiných panstvích,

⁸⁶⁶ „*Po vylovení rybníků, kteří se sušiti budou, mají co nejvíce a v nejlepších místech nám k ruce všelijakým obilím osívání býti, a jestliže by ti všichni rybníci nám k ruce oseti nemohli býti, tehda lidem má se po kusu k oseti povolití, však na odvedení mandelního [roku 1652 bylo konkrétně stanoveno, že má být při sklizení obilí z takových ploch odvozen třetí mandel panovníkovi]* AČ XXII, s. 431.

Příspěvek na svatební hostinu

Nezanedbatelnou výhodou úřednické služby nebyl ani příspěvek na svatební hostinu. Záznamy dokládají, že se nejednalo o sumu vydávanou automaticky při každém svatebním veselí, byla vydávána na požádání a až po schválení ze strany účtárny. Původně byl příspěvek určen kancelářským mládencům, jejichž zástupci o něj, nejlépe s dobrým zdáním hejtmana, žádali komoru, a to po celé sledované období.⁸⁶⁷ Objevují se však i žádosti hejtmanů, purkrabích či důchodních písařů, kteří žádali o přiznání určité sumy či viktualií (sudy piva, víno, maso),⁸⁶⁸ pokud pořádali svatbu pro své děti.⁸⁶⁹

Penze a rekompensace

Nárok na penzi (provision) nevznikal úředníku, který se rozhodl ukončit kariéru, automaticky, ale musel o přiznání určité sumy požádat. Byla-li mu přiznána, získával ji formou provize z komorních důchodů, a to buď po omezenou dobu (quantum semel pro semper) nebo do konce svého života (ad dies vita).⁸⁷⁰ Jednalo se tedy buď o fixně stanovenou sumu, vyplacenu jednorázově či na splátky, nebo o částkou plynoucí dotyčným doživotně z důchodů panství, respektive z výnosu některého z režijních podniků, ze zisku plynoucího z rybníčních výlovů apod. O provision mohly požádat i vdovy po zemřelých členech personálu, případně

---

⁸⁶⁷ Záznamy dokládají, že se nejednalo o příspěvek automaticky vydávaný při každém svatebním veselí, ale byl v prvé řadě určen „mládeňům při kanceláři“, jinde je uvedeno *písařům jako i pojezdňma*, i ti o něj museli, nejlépe s dobrým zdáním hejtmana, zažádat účtárnu. Zprávy z počátku 17. století i zdání komory pocházející ze druhé poloviny 17. století hovořily o sumě 10 kop míš/5 kop gr českých viz NA, SM, sg. P 70/5II, č. kartonu 1642, f. 45, dále sg. P 70/30, karton 1647, b.f, podobně NA, NM, sg. 9/1, karton 592, f. 241 a 326, karton 593, f. 833, karton 594, f. 1001, karton 595, f. 188, NM, sg. 4/8, b. f. (rok 1650).

⁸⁶⁸ Pardubickému hejtmanu Lysanderovi byly na sňatek syna poskytnuty dva sudy piva, dvě telata, šest skopců a jeden centýř másla. Kopíř komorních poručení 1678, sg. G 93, č. knihy 215, f. 53–54.

⁸⁶⁹ Kolínský purkrabí Václav Vít Valášek při svatbě dcery Kateřiny, jež si brala Václava Načeradského, sekretáře hejtmana Kouřimského kraje, žádal o přivaření pár sudů piva z vlastního obilí při zámeckém pivovaře. Dotazoval se rovněž komory na možnost pohostit hosty skromným obědem v kanceláři důchodního písaře. NA, NM, K 35/4, karton 367, b. f. (sine dato, nejdéle r. 1674). Matyáš Klumpar, pardubický purkrabí při své svatbě žádal o vykázání jednoho pokoje s kuchyní a o čtyři sudy bílého piva. NA, NM, sg. P 9/1, karton 592, b. f.

⁸⁷⁰ Jednalo se tedy buď o jednorázovou sumu, vyplacenu naráz či splácenou ve více termínech, nebo doživotně stanovenou finanční částkou plynoucí dotyčným z důchodů panství, respektive z výnosu některého z režijních podniků, ze zisku plynoucího z rybníčních výlovů apod. Úředníci navíc mohli zažádat i o naturální provizi nebo o kombinaci obého – pojezdň Šalamoun Viktorin Solečka takto prosil o provizi 35 zl v hotovosti a dále chleba, tzv. vaření na jednu osobu (tedy mouku, hrách, kroupy a jáhly) ve výši 20 zl, k tomu ještě o nespecifikované množství piva (karton 593, f. 820). Jan Hogen ze Schwarzpachu zase roku 1657 ve své žádosti o zproštění hejtmanské funkce žádal komoru, aby mu přiznala právo přivařovat pro vlastní potřebu pivo ze zámeckého pivovaru, neboť nebyl „od mladosti jinému pivu nežli pšeničnému přivyklý.“ NA, NM, sg. P 9/1, karton 593 (rok 1657), f. 95-96.

potomkové úředníka.⁸⁷¹ V případě hejtmanů či purkrabích⁸⁷² je v pramenech zmiňována ještě jedna možnost, jak dosáhnout zajištění, a sice žádost o tzv. recompens. Jednalo se rovněž o určitou formu provize, kterou úředníci, případně jejich rodiny získali v podstatě „náhradou“ za své věrné služby (a také za prostředky, které případně na službu vynaložili).⁸⁷³ V obou případech se v žádostech objevovaly stejné důvody pro udělení milosti, jako když dotyční žádali o přijetí do úřadu nebo o promoci – odkazy na předešlé služby rodu i dotyčného, počet let, který strávili ve službě, případně touha zaopatřit pomocí sumy svou rodinu.

Liefergeld

Zařazení liefergeldu mezi služební benefity může být překvapivým krokem, avšak jen do chvíle, kdy se badatel seznámí blíže s dobovou materií. Jednalo se, jak už bylo vícekrát uvedeno, o sumu určenou k pokrytí cestovních nákladů vynaložených na služební cesty do Prahy. Úředníci, zejména ti, kteří měli v Praze své domy, si však nechávali od účtárny hradit i cesty podniknuté za soukromými účely, v takovém případě pro ně tedy liefergeld představoval jakýsi nepřiznaný, a ze strany komory, nežádoucí benefit. Již na počátku 17. století proto účtárna přistoupila k fixaci liefergeldu a stanovila maximální výši útraty za noc, odstupňovanou pro jednotlivé úředníky.⁸⁷⁴ Vyplacení liefergeldu bylo nejdéle od 50. let 17. století vázáno na to, že úředník ke svým vydáním doložil odpovídající kvitance, dále vyzvání, případně povolení

---

⁸⁷¹ Vdova po kolínském purkrabím Janu Prokúpkovi se ucházela o dobročinnost (*titulo pura elemosina*) ve výši 20 nebo 30 zlatých. NA, NM, K 35/4, kartaon 367, b. f. Provizion přiznala komora též Marii Frišové, vdově po poděbradském forstknechtu, přičemž částka 40 kop míš měla být splácena z důchodu panství po 10 kopách ročně. SOA Praha, Vs Poděbrady, *Knihá do které se všelijaké poručení komory vpisují 1674–1706*, inv. č. 177, č. knihy 19, f. 13.

⁸⁷² Nelze vyloučit, že o podobnou milost nežádali i další členové personálu, nicméně žádosti, které se dochovaly a vztahují se k jiným úředníkům, hovoří o provizích.

⁸⁷³ Poděbradský purkrabí Jan Maxmilián Hořovský žádal roku 1647 prostřednictvím hejtmana o recompens 150 kop gr. míš, u hejtmanů se jednalo o mnohem vyšší částky než u provizí – Gotthelfova rodina předložila roku 1657 komoře žádost o recompens ve výši 4000 až 4500 zl, (NA, NM, sg. P 9/1, kartaon 592, f. 240), Jakub Lysander žádal při penzionování o 3 000 až 4000 zl, odkazující se nejen na své služby při obou panstvích, poděbradském i pardubickém, ale také na potřebu zaopatřit manželku a svých dvanáct dětí (Ibid., kartaon 593, f. 737). Nelze vyloučit, že hejtmané či jejich rodina zamýšleli pomocí recompensu pokrýt některé dluhy a jiné závazky, ať už komorní pokladně či jiným subjektům.

⁸⁷⁴ Roku 1652 byly hejtmanovi přiznány náklady ve výši maximálně 2 zl. r. (k roku 1655 jsou uvedeny 3 zlaté rýnské), důchodnímu písaři, purkrabímu a přednímu fišmistru pak po 1 zl. r., obilnému a porybnému písaři 45 kr., pojezdnému 30 kr. *AC XXII*, s. 397.

komory (hejtmana) k vycestování z panství⁸⁷⁵ a dokonce i cestovní zprávu o tom, ke komu se ubíral, za jakým účelem a jak probíhalo služební jednání.⁸⁷⁶

---

⁸⁷⁵Viz OP5.

⁸⁷⁶ Tomuto nařízení neunikli ani hejtmané, jak dokládá list Albrechta Vltavského, v němž obsírně popisuje pobyt a jednání v Praze. NA, NM, sg. P 26/1, karton 646 (rok 1652), b . f.

8. Úředníkem na panstvích Jeho milosti císařské Od instalace k penzi

V předchozích dvou kapitolách byla představena jak struktura personálu, tak finanční a naturální zaopatření jeho představitelů, podrobněji byly rozebrány povinnosti a kompetence jednotlivých členů komorní správy. Tam, kde to bylo možné, naznačila autorka i genezi studovaných fenoménů, konstanty i proměny (a jejich příčiny), které bylo možné na základě prostudované pramenné materie rekonstruovat. Zatajena nezůstala ani určitá úskalí a nejistoty, které s sebou přinesl záměr postihnout úřednictvo všech tří panství a jeho modus vivendi ve své celistvosti a v poměrně dlouhém časovém úseku. Tato stať by nicméně autorkou nikdy nebyla považována za kompletní bez této poslední kapitoly, která se zaměřuje na samotný mechanismus úřední služby od okamžiku, kdy dotyčný projevil zájem o službu na komorních panstvích až do jeho odchodu z ní. Sleduje nejen kroky, které vedly toho kterého zájemce do zámecké kanceláře, k lesnímu personálu či rybníčním dílům, ale také podmínky, které stran kvalifikace kladla sama komora. Zaměřuje se i na kauci, rukojemství a hejtmanský revers, tj. instituty, které byly na uplynulých stranách naznačeny, ale nebyl zcela vysvětlen dosah, jaký měly na samotné obsazení jednotlivých úřadů. Stranou nezůstává ani tematika přísah, instalací a proměny hejtmanské instrukce. Ta se sice držela mustru stanoveného na počátku 17. století, ale její reedice doznaly v průběhu 17. století (a zejména pak v 50. letech) zásadních úprav. V poslední podkapitole se nastiňuje, jak bylo pojmáno povýšení (promoce) a podmínky jeho získání, stejně jako odkazuje k tematice propouštění ze služby, zaopatření úředníka a jeho rodiny po úmrtí dotyčného. Nezapomíná přitom průběžně upozornit na některé fenomény, které jsou v souvislosti se správou a s úřednictvem skloňovány (klientelismus, patronát) a přibližuje též tematiku restů, nedoplatků a defraudací, které byly sice silně nežádoucí, ale naprosto běžnou (dalo by se říci dokonce nevyhnutelnou) součástí úřední praxe po celé sledované období.

8. 1. Před nástupem do úřadu

8. 1. 1 Otázka kvalifikace personálu

Již v kapitolách věnovaných české komoře, vrchnímu hejtmanu či komisařům bylo uvedeno, že zúčastnění pracovali ve svých zdáních s termínem kvalifikace, respektive spojením, že dotyčná osoba byla či nebyla pro výkon, toho kterého postu, dostatečně „qualifirovaná.“ Co však tato kvalifikace znamenala a proměňovala se nějak v průběhu sledovaného období? Jistou odpověď na tuto otázku přinášejí v první řadě memoriály

jednotlivých úředníků. Jednalo se v podstatě o žádosti o přidělení toho kterého úřadu, v nichž dotyčná osoba sdělovala ty skutečnosti, o kterých předpokládala, že by jí mohly dopomoci k získání služby. Ve chvíli, kdy kancelář obdržela memoriál či více memoriálů, ležela na hejtmanech (či představitelích lesní správy) zodpovědnost vybrat nejvhodnějšího kandidáta. Mohli proto obeslat představitele panství, kde dotyčný předešle sloužil, případně požádat o dobrozdání osoby, na něž se v memoriálu kandidát odvolával. Dokud měla panství vrchního hejtmana, vyjadřoval se k některým žádostem i on sám, jakožto osoba, která prostředí i řadu tazatelů osobně znala. Po zrušení úřadu převzala tuto povinnost česká expedice komorní účtárny, která zároveň pro hejtmany představovala jakýsi poradní orgán, váhala-li mezi více adepty. Argumenty udávané v jejich zdáních i v memoriálech se v mnohém nelišily a zůstaly po celé sledované období poměrně konstantní.⁹⁶⁰ Mezi nejčastější body patřily odkazy na předešlé služby v komorní správě, případně na jiných, zejména šlechtických panstvích.⁹⁶¹

Nutno na tomto místě zdůraznit, že adepti na službu neodkazovali pouze na své zásluhy, ale také na služby svých předků. Služba děda, otce či dalšího příslušníka rodiny byla jako plusový bod vždy v pramenech uváděna, panovníkova resoluce z roku 1671 a jednadvacátý článek nové komorní instrukce vydané roku 1682 však povýšily daný argument na určující normu, která měla být brána v potaz nejen při žádosti o funkci, ale i při případné promoci (povýšení).⁹⁶² Pro připomenutí – oba dokumenty zavazovaly komoru a její úřednictvo k tomu, aby při obsazování úřadů dávali přednost loajálním osobám, případně rodinným příslušníkům osob, které již v panovníkových službách, a to nejen v hospodářské správě, působily. Délka a povaha služeb, zkušenosti s hospodářskou agendou a příslušnost k rodině některého z úředníků či sloužících byly zásadními faktory nejen při výběru kandidáta na obsazení té které pozice, ale také při rozhodování o tom, koho z uchazečů povýšit, ucházelo-li se o uvolněný post více osob. Hejtmanská instrukce sice nebyla o podobné ustanovení obohacena, úředníci se však ve svých žádostech odkazovali přímo na výše uvedenou resoluci a komorní instrukci, dokonce je i přímo, slovo od slova citovali a dožadovali se práva, které jim oba dokumenty přiznávaly. Jiří Josef Karát, který se roku 1703 hlásil na místo sirotčího a kontribučního písaře na poděbradském

---

⁹⁶⁰ Totéž nelze říci o formě sdělení, nicméně k tomuto bodu viz závěr této podkapitoly.

⁹⁶¹ Poděbradský purkrabí Václav Ludvík Lipanský se v červenci 1640 odvolával na služby „u vzácných pánů z Lobkovic“ viz NA, SM, karton 1661, sg. P 72/30, b. f. (rok 1640), Martin Štika ucházející se o post poděbradského pojezdného dokládá službu (sedm let) „na rozličných Expedicích“ [na] *schwarzenberských panstvích*“ (NA, NM, sg. P 26/1, karton 647, b. f., 1677).

⁹⁶² Výňatek z resoluce je prezentován v pozn. č. 417, článek č. 21 viz TP1.

panství, udával jako argumenty nejen svou službu (působil sedm let jako pojezdny na pardubickém panství a dalších sedm let jako obilní písař na Kolíně), ale také zásluhy svého otce Martina Karáta, který sloužil v komorních službách dvacet čtyři let.⁹⁶³ Uváděl v tomto kontextu i odkaz na danou resoluci, na základě které měl mít přednost před jinými uchazeči.⁹⁶⁴ Hejtman Tušlovský tento předpoklad potvrdil a doplnil ještě odkaz na jednadvacátý článek instrukce, které společně „...to s sebou přináší a vyměřuje, aby děti těch rodičů, jenž předešle JMC v službách setrvali, i k tomu způsobu jsou před jinými fedrováni a promovirováni byli.“⁹⁶⁵ Smrkovský purkrabí Jan Vilém Pelikán dokonce využil tohoto článku, když se přimlouval za zetě Matěje Bärgera, který se hlásil na post sirotčího na Poděbradech. Pelikán podporoval jeho žádost odkazem na císařskou resoluci a na vlastní službu nejprve při pardubické kanceláři a posléze při Smrkovicích.⁹⁶⁶ Dalším silným argumentačním bodem, který mohl stát vedle všech výše uvedených, ale zároveň i jako samostatný validní argument, byl odkaz na vojenské zásluhy. Odvolání na službu ve vojsku, zejména při bojích proti Turkům, nebylo nevýznamným argumentem ani v předbělohorském období. Nicméně v dobách třicetileté války a po ní se okruh osob, které měly zkušenost s válečnou vřavou a odvolávaly se na ni, logicky navýšil. S podobnými reminiscencemi se lze setkat nejen u osob hlásících se na post hejtmanů,⁹⁶⁷ ale i u dalších členů úřednictva, kteří v memoriálech poukazovali méně na přímou účast na bitevních polích, častěji pak na participaci při obraně Prahy v době jejího obležení Švédy, případně na působení v úřadu, který s vojenským prostředím souvisel, zejména pak na službu u generálního proviantmistra.⁹⁶⁸

---

⁹⁶³ NA, NM, sg. P 26/1, karton 649 (rok 1703), b. f. Martin Karát byl nejprve obilním písařem na poděbradském panství a posléze kolínským důchodním písařem. Po své smrti zanechal dluh do důchodní pokladnice, o jehož odpuštění žádala komora jeho vdova. Ibid., sg. K 35/4, b. f., sine dato (koncept odpovědi komory).

⁹⁶⁴ „Poněvadž také od JMC Nejmil. Resolucti prošla, aby zasloužilých dědiců děti, když k čemu dostateční jsou, přede všemi jinými cizími k JMC službám bráni byli. Pročež VV hr. Exell a Vmti poníženě prosím, že z milostivého ohledu svrchu psaných pana otce i mé zasloužilosti tuž službu sirotčí a spolu kontribuční na témž JMC panství poděbradském proti složení dostatečné Cauti přede všemi jinými milostivě conferirovati sobě oblíbiti ráčíte.“ Ibid., b. f., sine dato.

⁹⁶⁵ Ibid, b. f., zdání Tušlovského z ledna 1703.

⁹⁶⁶ Ibid. (rok 1704).

⁹⁶⁷ Na zásluhy v bojích se odvolával Jozue Kořenský z Terešova (pardubický hejtman a posléze vrchní hejtman), Jan Purkhart Kordule ze Sloupna (pardubický hejtman) a poděbradský a později pardubický hejtman Havel Gotthelf z Freudenburku. Seznam pardubických, poděbradských a kolínských hejtmanů viz TP5 a TP6, vybrané podpisy hejtmanů a dalších členů personálu viz OP6.

⁹⁶⁸ Poděbradský hejtman Václav Albrecht Vltavský, původem pražský měšťan, se mohl prokázat obojím, když od roku 1646 sloužil, dle svých slov, pod nejvyšším proviantmistrem a podílel se i na obraně Prahy při švédském obležení roku 1648, za což byl o rok později povýšen do rytířského stavu a získal predikát z Mannschwertu a Helfenburgu. Memoriál Vltavského, v němž se ucházel o hejtmanský úřad, pochází ze září roku 1650, kdy jej

Velmi podstatnou úlohu stran přijetí či nepřijetí do funkce hrály zkušenosti uchazeče, konkrétně charakter služby, kterou předešle vykonával, a její délka. Ti, kteří měli již zkušenosti s agendou spojenou s úřadem,⁹⁶⁹ na nějž se hlásili, tzn. pracovali na stejném postu, ale na jiném panství, nebo naopak na témže panství a ve stejném sektoru, zmiňovali své minulé působení i s udáním počtu odsloužených let. Stejně aspekty byly zdůrazňovány z pozice nadřízených osob (hejtmana, vrchního hejtmana či účtárny). Jednalo-li se o post, ke kterému se vázala manipulace s penězi, pořizování register či účtů, bylo dalším z logických předpokladů triviální vzdělání.⁹⁷⁰ Teoreticky mělo být také bráno v potaz, zda se dotyčný v minulosti nedopustil nějakého restu, případně zda za ním nezůstal velký dluh v některé z pokladnic. Zmiňovány byly, v některých případech, i charakterové vlastnosti uchazeče/uchazečů a jeho sociální kredit. Důraz byl kladen v první řadě na zachovalost a poctivost kandidáta,⁹⁷¹ zdůrazňována byla loajálnost,⁹⁷² ctnost,⁹⁷³ pobožnost, věrnost a pilnost⁹⁷⁴ či respekt, kterému se těšil mezi lidmi. Společně se zkušenostmi, znalostmi a dovednostmi mohly dané ctnosti sloužit nejen k užtku

---

komora obdržela spolu s doporučením Jindřicha Kustoše, pod nímž Vltavský sloužil v priviantambtu. NA, NM, sg. P 26/1, karton 646 (rok 1650), b. f. (N. 86). K Vltavskému a jeho nobilitaci Jan ŽUPANIČ, *Dvě měšťanské nobilitace*, in: Heraldická ročenka Praha. Heraldická společnost v Praze (1998), s. 30-33. Na šestiletou službu pod Kustošem se odvolával i kolínský pukrabí Václav Vít Valášek. NM, L 35/4, karton 367, b. f. (sine dato, nejdéle r. 1674)

⁹⁶⁹ Žadatelé mohli jako plusový bod uvést fakt, že znali účetní zákonitosti uplatňované konkrétně buchhalterii komory. Pardubický kancelářský písař Václav Šimůnek, sloužící při důchodní kanceláři, se při aspiraci na úřad kolínského obilního písaře odvolával na skutečnost, že díky své službě „*cedulí a počtů neb způsobů expedice JMC povědom jest*“. NA, NM, sg. K 35/4, karton 367, b. f. (rok 1656).

⁹⁷⁰ To bylo bezesporu nezbytné u zámecké kanceláře, otázkou zůstává, do jaké míry bylo vyžadováno u představitelů rybnického hospodářství, kde byl důraz více kladen na praxi. Poděbradský hejtman se v listu komoře zmiňoval o memoriálu Tomáše Smlsala Rovenského, který byl nejprve rybnickým holomkem, posléze podfišmistrem a nyní se ucházel o místo fišmistra, nicméně neuměl číst, ani psát. Hejtman přesto Rovenského memoriál podpořil s dodatkem, že by si dotyčný ze svého platu musel platit písaře, který „*by jemu cedule, počty a jinší potřebné věci spravoval a spisoval*.“ NA, NM, sg. P 26/1, karton 646 (rok 1650), b. f.

⁹⁷¹ P. Mařa upozorňuje v tomto kontextu na dobový posun významu, kdy bylo slova poctivost (případně adjektiva „poctivý“) užíváno jako synonyma pro respekt, reputaci, vážnost, autoritu i dobré jméno. Sami úředníci ostatně ve svých memoriálech vyjadřovali naději, že jim bude zisk úředního postu „*k dobrému a poctivosti*“, tj. že jim přinese určitou prestiž a uznání ve společnosti. P. MAŘA, *Svět české aristokracie*, s. 22–25. Tato skutečnost byla zejména pro ty z nich, kteří měli další zdroje příjmu, pravděpodobně stejně silnou motivací jako přístup k různým zdrojům a příjmům, které se s komorním postem pojily.

⁹⁷² V případě kancelářského písaře sloužícího u pardubického důchodního bylo zmíněno, že „*věrně se chová ke svému principálu*.“ NA, NM, sg. K 35/4, karton 367, b. f. (rok 1656).

⁹⁷³ Vrchní hejtman Odkolek zmiňoval o adeptovi na pardubického polesního písaře, že se v předešlých povinnostech „*dobře, ctně a šlechetně choval*“. Na, NM, P 9/1, karton 592, f. 87.

⁹⁷⁴ K Vítu Valáškovu hejtman poznamenal: „*týž písař důchodní člověk velmi pobožný, věrný a pilný jest, tak že večer své registra z kanceláře domů bere a v práci noci nelituje*.“ NA, NM, sg. 9/1, karton 594, f. 45.

a dobré pověsti císaře a komory, ale také jako vzor pro ostatní úředníky.⁹⁷⁵ V poslední čtvrtině 17. století se ve zdáních hejtmana či úctáry jako plusový bod zmiňovala i přísnost, až tvrdost, která měla zajistit poslušnost poddaných. Zařazení tohoto kritéria souviselo zřejmě nejen s nepokoji, které musela komorní správa roku 1679 řešit na Zbirohu, Poděbradech a Kolínu a v březnu roku 1680 na Pardubicku,⁹⁷⁶ ale také se skutečností, že úředníci byli povinni poddané v případě, že se bránili výkonu robot, nejen pokutovat, ale také je (respektive rychtáře pověřené dohledem nad výkonem robot) ke splnění požadovaného penza přimět.⁹⁷⁷ Jako argumenty při nepřijetí některého z kandidátů pak byly uváděny nedostatečná kvalifikace⁹⁷⁸ nebo fakt, že se, kromě dotyčného hlásil na danou pozici někdo s lepšími předpoklady. V potaz byl vzat i nedostatek jeho zdraví,⁹⁷⁹ případně negativní posudek hejtmana, který upozornil na předešlé přečiny adepta.

Koncem 17. století jsou ostatně i odkazy na kvalifikaci uchazečů ve zprávách hejtmanů poněkud konkrétnější. Ač stále zůstávaly postaveny na podobných argumentech (zásluhy dané

---

⁹⁷⁵ Ve svém zdání stran výše zmiňovaného Albrechta Vltavského použil dané argumenty i Jindřich Kustoš, když se přimlouval za přijetí Albrechta na místo hejtmana poděbradského panství s tím, že „není kvalifikovanějšího člověka, navíc s takovým kreditem mezi lidmi,“ a dodával „...nebo na jednom člověku a oficíru, z kterého sobě jiní příklad brátí mají, mnoho záleží.“ NA, NM, sg. P 26/1, karton 646 (rok 1650), b. f.

⁹⁷⁶ Poděbradský hejtman Tobiáš Ludvík Czwieker z Došperku takto roku 1674 o odstoupivším kolínském purkrabím Václavu Vítu Valáškoví prohlásil, že „přílišnou dobrotou lidi k nedbalosti přivedl“ a chtěl na daný post někoho s pevnější rukou. NA, NM, sg. K 35/4, karton 367, b. f. (rok 1674). Roku 1704 pak hejtman Jan Antonín Tušlovský hájil kolínského obilního písaře Daniela Alexia, na něhož si jeden z místních rychtářů stěžoval u komory, že jej Alexius zbil. Hejtman Alexiův čin komentoval tak, že Alexius „[k bití] z té příčiny přinucen byl, by druzí tu přítomní se toho báli, a jemu v upominání lěpěji na ruku šli.“ NA, NM, sg. P 26/1, karton 649, b. f. (rok 1704).

⁹⁷⁷ Viz *Nařízení komory české, kterak poddaní na panství Pardubském mají býti trestáni, když odpírají robotovati*, které bylo vydáno v prosinci roku 1679. *AC XXIII*, č. 310, s. 460–461. Komora byla v otázce trestání zdrženlivá a po celé sledované období doporučovala úředníkům, vyhnout se přílišným fyzickým trestům i dlouhému věznění poddaných. Nabádala také úředníky, aby se v případě, že by se setkali se zatvřelým chováním u rychtářů či jiných osob, nejprve obrátili na komorní radu a projednali následný postup, než aby se nechali vést hněvem a pádnou rukou. Zároveň ale v podstatě nesankcionovala případy, kdy k takovým situacím došlo, a to ani ve chvíli, kdy přicházely stížnosti na chování úřednictva opakovaně. Exemplární je v tomto ohledu případ zbirožského hejtmana Samuela Ignáce de Bois a zdejšího purkrabího Matyáše Sychrovského, kteří byli opakovaně nabádáni, aby upustili od neúměrného bití a věznění poddaných, přesto oba na panství působili dvacet let. K oběma osobám viz E. MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století* (kd), s. 524–528.

⁹⁷⁸ Poděbradský hejtman Tobiáš Ludvík Czwieker takto nedoporučil do úřadu kolínského purkrabího Daniela Ignatia Dobříkovského, který se sice odvolával v duchu císařské resoluce na zásluhy předků, nicméně dle hejtmana neměl dostatek zkušeností: „...srozuměl jsem, že při takových hospodářských službách sotva sloužil, obávaje se, aby k též povinnosti purkrabské dostatečný nebyl.“ NA, NM, sg. K 35/4, karton 367, b. f. (rok 1674).

⁹⁷⁹ V tomto kontextu uváděno nejen v souvislosti s věkem, ale i s ohledem na povolání, které měl dotyčný vykonávat. Hejtman Lysander takto odmítl na post polesného France Skalického, přestože měl teoreticky dobré předpoklady (jeho otec post vykonával a syn se při něm učil), v kanceláři zároveň působil jako kontribuční písař Francův bratr. Lysander i viceforstmistr však odkazovali k jeho mladosti a zejména na „nestálost jeho na zdraví,“ která byla na postu spojeném s cestováním velkým problémem. NA, NM, sfg. P 9/1, karton 593, f. 928.

osoby/jeho předků, sociální kredit a zázemí dotyčného, jeho schopnosti a znalost agendy), byly komunikované poněkud odlišnou formou. V textech se zdůrazňovaly hospodářské (ekonomické) znalosti,⁹⁸⁰ a ačkoli znalosti práva nebyly explicitně požadovány, byly i v nové komorní instrukci zmiňovány jako významný předpoklad pro výkon komorního úřadu. Z některých písemností je patrné, že dokonce ani základní pojmy z právnické latinské terminologie nebyly některým představitelům úřadu (případně jejich písařům) neznámé, v textech jich běžně užívali. Prvotní předpoklad, že by v memoriálech či ve zdáních hejtmana či komory mohlo být minimálně koncem století silněji akcentováno vzdělání (případně absolutorium), se nicméně nepotvrdil.⁹⁸¹

Závěrem stojí za to položit si otázku, jak se případní adepti o uprázdněném místě dozvěděli. Nedošlo-li k jejich oslovení přímo ze strany komory, hejtmana panství nebo některého z dalších úředníků, jak se kupříkladu porybný písař na Kolínsku dozvěděl, že se na pardubickém panství uprázdnilo místo tamního mladšího fišmistra? Dochované memoriály nabízí v tomto směru jen mlhavou odpověď, adepti povětšinou udávají pouze, že se doslechli o uvolnění určitého postu. Jistou nápovědu poskytuje zmínka kolínského pukrabí z června roku 1656, kdy zmiňoval, že dal na panství vyhlásit, že se hledá obilní písař.⁹⁸² Na místo se mu ale ozval mj. i kancelářský písař sloužící u důchodního písaře v Pardubicích. Nelze vyloučit, že se vakantní místa vyhlašovala či vyvěšovala na jednotlivých rezidencích, nicméně část informací se zřejmě šířila neoficiálními cestami, zejména tam, kde bylo v komorních službách zaměstnáno více členů rodiny. Minimálně mezi hejtmany a s největší pravděpodobností i mezi dalšími úředníky lze předpokládat existenci jistého informačního pole plynoucího mimo oficiální linku. Dnešní optikou je poměrně těžko zachytitelné, protože probíhalo na bázi osobních setkání anebo korespondence. V té se mohli úředníci doptávat na případné adepty na posty uvolněné na jejich panstvích ve chvílích, kdy dospěli k názoru, že v jejich zájmovém poli se nenacházela osoba

---

⁹⁸⁰ „i my také téhož meritované soby i jeho hospodářských kvalitů dobrou povědomost máme.“ Ibid. 1704

⁹⁸¹ Byl by jedním z možných výsledků studia, i s ohledem na zjištění T. Siglové, která větší důraz na vzdělání doložila v pardubických městech a městečkách na konci 17. století. T. SIGLOVÁ, *Soudové zisky nenesou*, s. 150. Autorka v dané souvislosti upozorňuje také na častější obměny v obsazení městských rad, jež začínají být patrné především koncem 17. století. V řadě případů bylo - stejně jako v případě vrchnostenského úřednictva - spojeno nejen se špatným výkonem úředních povinností, ale také s defraudacemi a zneužíváním obecních financí pro obohacování a hospodaření radních. To jistě neznamená, že by se podobné praktiky v městech a městečkách neobjevovaly již předtím, jen byly nyní zřejmě více sledovány a akcentovány jak samotnými radními, tak pardubickým hejtmánem, který byl za schválení a sázení pardubické rady, tudíž do značné míry i za výběr jejich členů, zodpovědný.

⁹⁸² „Vedle kteréhožto nařízení VM nepominul sem takové místo písaře obročního na témž panství VMC prohlásiti a pokudžby se kdo o něj bud při VM neb při mně a tolikéž při pánu hejtmanu téhož panství na tom ohlásil, očekával.“ NA, NM, K 35/4, karton 367, b. f. (červenec 1656).

vhodná k výkonu úřadu. Komorní správa přitom pracovala i s jakousi zkušební dobou, kdy určité úředníky, přijímala tzv. „na probu“,⁹⁸³ v pramenech se objevuje i termín „modo provisorio“.⁹⁸⁴ V takovém případě byli rovněž do úřadu instalováni na půl roku, případně na rok s tím, že o dalším postupu se rozhodne podle toho, zda se ve službě osvědčí či nikoli. Jednalo-li se o tuto dočasnou službu, úředníci nebyli nuceni skládat kauci ani rukojemství.

8. 1. 2 Kauce, rukojemství a revers

Poté, co byl adept na úřad schválen, byl vyzván k tomu, aby složil přísahu, kauci a ve většině případů také rukojemství. Jak už bylo řečeno ve čtvrté kapitole, pasáž o povinnosti složit při nástupu do funkce kauci a zaručit se rukojemstvími byla přítomná již v instrukci z roku 1592. Bez kauce a rukojemství neměli být do služby přijati ani členové komory, účtárny, a totéž mělo platit i pro úředníky na komorních panstvích. Skládat ji měli všichni ti, kteří zacházeli s penězi nebo byli tzv. „pod počtem“, tzn. byli zodpovědní za vedení účetní evidence.⁹⁸⁵ Podobně jako v jiných oblastech, i zde se ale teorie rozcházela s praxí – nedůsledné skládání kauce i zaručení dokládají jak upomínky Škréty a Kolidia, Michny (v letech 1628 i 1635), tak opakované výtky komory směřující na jednotlivá komorní panství.⁹⁸⁶ Kauce byla jednorázovým poplatkem, který nastupující úředník skládal před ujmoutím se úřadu a bývala stanovována ve výši 1/4 až 1/3 platu.⁹⁸⁷ Oficiálně měli nově nastupující úředníci skládat kauci spolu s rukojemstvími v účtárně komory, ale v praxi ji zřejmě dávali k rukám důchodního písaře toho panství, kam nastupovali do služby, a ten ji s náležitou specifikací zapsal mezi příjmy.⁹⁸⁸

---

⁹⁸³ „...mohl-li by na probu vzat býti... aby o probě zůstával.“ NA, NM, P 26/1, karton 646, b. f. (rok 1652).

⁹⁸⁴ List Jana Antonína Tušlovského, poděbradského hejtmána, komoře z ledna 1703 viz NA, NM. sg. P 26/1 (rok 1703), karton 649, b. f.

⁹⁸⁵ *SC VIII*, f. 51–52.

⁹⁸⁶ NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/7 (sv. 1), karton 2262, f. 46 a 47, SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopiář listů a nařízení hejtmána 1628–1687*, inv. č. 4109, sign. F 160, č. knihy 1519, f. 31 (rukojemství Jiřího Václava Rafiusa), f. 10, 37 (rukojemství důchodních písařů).

⁹⁸⁷ Instrukce i sami úředníci zmiňovali, že kauce měla činit 1/3 až 1/4 ročního platu, koncept obsahující výměr kauce hejtmanů z roku 1651 ale ukazuje, že jejich kauce byly v dané době mnohem vyšší – pardubický i poděbradský hejtman museli dle účtárny složit při svém nástupu kauci ve výši 5000 zl. S ohledem na další zkoumané prameny lze však soudit, že se jednalo o kombinaci kauce a dodatečného zaručení rukojemstvími do určité výše (tedy zmiňovaných 5000 zl). NA, SM, inv. č. 2728, sg. P 130/62, karton 1898, b. f. (první list).

⁹⁸⁸ Viz SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopiář správní zprávy odeslané české komoře 1681*, sg. G 98, č. knihy 225, N 16 (kauce pěti úředníků byla přijata hejtmanem a zapsána jako příjem, u všech se jednalo o čtvrtletní službu). Zde také případ purkrabího Jana Jonáka Kosteleckého, který složil kauci a poté dodatečné zaručení 1000 kop míš. Tamtéž N 26. Podobně rukojemství kolínského písaře Václava Vopchy SOA Praha, Vs Poděbrady, *Knihy na vpisování všelikých poručení od JMC komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmána... od 22. VII. 1674*, rok 1674, inv. č. 176, f. 72

Teoreticky se mělo jednat o vratnou sumu, kterou dotyčný získal zpět v případě, že se po dobu svého působení v úřadu nedopustil žádného přečinu, kterým by způsobil nedoplatky do jakékoli z pokladnic.

U druhého zmiňovaného institutu, rukojemství, je nutno se na okamžik zastavit, neboť byl velmi zásadním aspektem úřední reality a také jednou z hojně diskutovaných záležitostí, a to po celé zkoumané období. V případě rukojemství skládaného za jednotlivé úředníky, se v podstatě jednalo o kombinaci dvou typů rukojemství – o zaručení poctivosti a zároveň o ručení majetkem v případě, nebyl-li by dotyčný schopen splatit případné resty. V prostředí jednotlivých panství byl podobný institut v podstatě nezbytností, to komora věděla už od druhé poloviny 16. století, kdy za úředníky zůstávaly vysoké, nespécifikované resty do pokladnic. Dle instrukcí neměla osoba, která rukojmí nepostavila, do úřadu vůbec nastoupit, případně měla být z úřadu okamžitě propuštěna, ukázalo-li se toto opomenutí v době její služby. Realita však byla zcela odlišná, a to i po určité „renesanci“, kterou si komora směrem ke správě panství prošla v 50. letech 17. století. V poválečném období, které bylo, jak už bylo naznačeno, naplněno čilou aktivitou a v průběhu níž proběhla Kustošova vizitace, úprava hejtmanských instrukcí, snaha o revizi personálu a jeho platů a vyplacení částek zadržovaných v dobách války apod., se komora zaměřila blíže právě i na rukojemství. Účtárna si nechala předložit všechna rukojemství a při té příležitosti zjistila, že řada úředníků (včetně některých hejtmanů) jej buď nemá složeno vůbec, nebo jsou jejich texty zastaralé, ještě z dob nástupu do služby, někteří měli dokonce za rukojmí osoby, které již byly po smrti. Nařídila tedy tuto skutečnost neprodleně napravit a vzhledem k tomu, že úředníci zasílali rukojemství každý v jiné podobě, vyhotovila účtárna ve spolupráci s dvorskou komorou vzory rukojemství, které byly rozeslány na jednotlivá panství.⁹⁸⁹ Rukojmí se přitom museli za dotyčného zaručit vždy nejméně na rok, do uplynutí dané doby nesměli být z učení propuštěni, přičemž doba rukojemství se kryla s účetním rokem.⁹⁹⁰ Dochované materiály dokládají, že účtárna následně pravidelně zasílala na panství upozornění, kteří zástupci úřadu rukojemství složeno neměli, případně u kterých bylo třeba jej obnovit. Některá

---

⁹⁸⁹ To sice neznamená, že by od té doby byla rukojemství podle daných notulí skládána, nicméně komora byla v tomto ohledu zásadovější a pokud obdržela dokument v nevyhovující formě, vracela jej dotyčnému k opravě. SOA Zámorsk, Vs Pardubice *Poručení české komory 1679–1680*, sg. G 95, č. knihy 216, f. 80–81. Soupis rukojmí pardubických, poděbradských a kolínských úředníků spolu s komentářem účtárny viz OP7.

⁹⁹⁰ Viz TP8. Komorní buchhalterie vyručení v jiném termínu odmítala, jak dokládá záporné zdání radů nad počty, které napsali k žádosti rukojmích za kolínského důchodního Václava Ignatia Žáka žádajících o okamžité vyučení. NA, NM, K 35/4, karton 367, b. f. (červenec 1656). Účtárna tak činila z toho důvodu, že v případě dobývání restů, rukojmích, by mohlo docházet ke sporům úředníka a původních i nových rukojmí v tom smyslu, kdo z nich případný dluh uhradil.

jména se v soupisech objevují rok co rok, i několik let po sobě, přestože teoreticky by dané osoby dávno neměly na postech působit.⁹⁹¹

Kromě vzoru rukojemství byl na poli komory ve stejném období vyhotoven i další důležitý dokument, a sice hejtmanský revers, doplňující výše uvedenou kauci a rukojemství. Revers byl na rozdíl od předešle uvedených institutů novinkou, která vzbudila mezi hejtmany rozruch a značnou nejistotu. Lze v tomto kontextu konstatovat, že komora se alespoň částečně poučila z dřívějších chyb a sestavila dokument, ve kterém se hejtmáné jednak sami za sebe, ale i za své manželky a potomky zavazovali, že dojde-li v období jejich úřadování ke vzniku restů, bude jejich majetek (majetek ženy i dětí) bezvýhradně směřovat na jejich zaplacení. Hejtmán se za sebe i svou rodinu navíc zaručil v tom smyslu, že on, žena ani potomkové nebudou hledat právní ani jiné klíčky, jak z této povinnosti vyvážnout. Samostatný revers musela dokonce složit i hejtmánova manželka, která se ve svém rukojemství výslovně vzdávala práva neručit, které jí poskyvalo římské právo (a které se tedy dalo v případě potřeby použít jako protiargument) a zavázala společným majetkem ručit za manžela a za jeho službu komoře a císaři. Závažnost složení reversu vyplývá již ze všeho výše uvedeného, nicméně jeho dosah byl ještě podtržen faktem, že jím hejtmán rovněž stvrzoval zaručení za správnost počtů odevzdávaných jeho podřízenými.⁹⁹² Pokud by oni nebyli schopni své závazky splatit, přecházela tato povinnost splatit je on, případně se na splátkách podílet.⁹⁹³ Odhalení tohoto mechanismu považuje autorka za jeden ze zásadních poznatků výzkumu.

Reakce hejtmánů na zavedení reversu byly různé – pardubický hejtmán Gotthelf jej kategoricky odmítl podepsat a raději žádal o zproštění funkce,⁹⁹⁴ poděbradský hejtmán Albrecht Vltavský signování podmiňoval splněním několika podmínek. Vyhrazoval si jednak to, že

---

⁹⁹¹ Soupisy osob ze všech panství z 50. let, z roku 1673, 1677 i 1686 viz NA, NM, sg.4/10, karton 814, b. f.

⁹⁹²Jmenovány byly v tomto kontextu počty purkrabího, důchodního, obročního a fišmistra. To neznámá, že za správnost dalších účtů hejtmán nenesl spoluzodpovědnost, nicméně v tom případě se o ni dělil s výše uvedenými úředníky, kteří byli povinni dohlížet nad danou evidencí.

⁹⁹³ V podobném duchu byla ostatně upravena i hejtmánská instrukce, kam byla od roku 1652 vložena zmínka o tom, že hejtmán ručil za vyupomínání restů důchodního písaře (a také za to, aby písař své resty nevykazoval na dlužích), a že tak měl činit okamžitě, jak pojal z týdenních cedulí podezření, že se o toto důchodní písař pokoušel. *AC XXII*, s. 447, 455. Pokud se nezachoval dle nařízení komory, měly být vzniklé nedoplatky dobývány na jeho osobě (či jím postavených rukojmích).

⁹⁹⁴ Gotthelf se odvolával mj. na své třiačtyřicetileté služby „...v nichž nikdy jsem se žádnému nezaručoval, mnohem pak méněji reversíroval, čehož také že teprve v starosti [pozn.aut.stáří] svědčiti nebudu a neučiním, v tom VM hříšným tělem a hrdlem svým na konec bezpečným.“ Odpověď na jeho list se na rozdíl od Vltavského připomínek nezachoval, nicméně vzhledem k tomu, že Gotthelf byl pardubickým hejtmánem až do roku 1655, našel očividně cestu, jak si zachovat vlastní integritu a zároveň vyhovět nárokům komory.

buchhalterie bude povinna zasílat výpis nedostatků a restů z pololetních účtů do osmi týdnů od jejich předání, zašle-li je později, nebude na ně hejtman nucen reagovat. Zadruhé si vymíňoval rozhodující slovo a vliv stran obsazování úřadů na panství. Měl-li za své úředníky ručit, chtěl jmenovat pouze osoby, u nichž byla záruka, že samy měly dostatečnou majetkovou základnu a také poctivé zaručení garantující, že se hejtman v budoucnu nedostane do svízelné situace, kdy dluhy přejdou na jeho osobu. Další Vltavského podmínkou byla ohraničená platnost dokumentu na dva roky, poté o něm chtěl s účtárnou znovu jednat. Kromě reversu polemizoval poděbradský hejtman i o nutnosti skládat rukojemství, argumentoval v prvé řadě odkazem na kauci, kterou měl zaručenou „,, domem svým vlastním a nezávadným, který na Novém Městě Pražském, nedaleko Horské brány, od starodávna U Čirusů řečeném.“⁹⁹⁵ Odkazoval též na své zásluhy a spolehlivost v předešlých letech, kdy spravoval proviantní kasu „v těch nejtěžších letech, kdy statkem, ale i hrdlem povinen byl jest.“ Naštěstí se pod stejnou signaturou zachovalo i zdání účtárny, kterou komora pověřila, aby se k Vltavského požadavkům vyjádřila. Ta hejtmanovi přiznala předešlé zásluhy s tím, že nebylo třeba dodatečného zaručení, odsouhlasila i dvouleté omezení platnosti. Stran účtů teoreticky souhlasila s osmitýdenní lhůtou,⁹⁹⁶ ovšem s tou výjimkou, že budou-li členové buchhalterie zaneprázdněni, spraví hejtmana o této skutečnosti a o faktu, že se doba kontroly protáhne. Vltavský nebyl sám, kdo o podmínkách kauce, rukojemství i reversu s komorou a účtárnou jednal, v následujících letech se na komoru s podobnými požadavky obrátil i hejtman Jan Hogen ze Schwarzpachu a Černodolu, který rovněž požadoval lhůtu na odpověď účtárny a rozhodovací pravomoci stran jmenování úřednictva.⁹⁹⁷

---

⁹⁹⁵ Vltavský nebyl v tomto ohledu výjimkou, ručení svými majetky, namísto skládání rukojemství, navrhl i Tobiáš Ludvík Czwiker, když jeden z jeho rukojmích zemřel na morovu ránu a druhý žádal o vyručení. Czwiker argumentoval skutečností, že jeho grunty v Nymburku přesahují výši kauce i rukojemství. NA, NM, sg. P 26/1, karton 647 (rok 1681), f. 35–36.

⁹⁹⁶ Tento závazek měl nicméně také dvě strany mince – stejně jako účtárna ručila za včasné dodání, ručil i Vltavský, respektive ostatní hejtmané, za včasnou odpověď, tedy do čtyř neděl od doby, kdy mu bude doručena zpráva se specifikací nedostatků. Doklady o osmitýdenních/čtyřtýdenních termínech viz kromě citovaného kartonu zprávy buchhalterie z 50. let NA, SM, sg.

⁹⁹⁷ NA, NM, sg. P 9/1, karton 592 (rok 1653), f. 234. S podobně vtícným přístupem jako hejtmané se nicméně nesetkali ostatní členové personálu, pokud chtěli o rukojemství jednat. Kolínský obilní písař Jan Rambousek byl takto při svém pokusu o umenšení či odpuštění rukojemství napomenut, že jemu nepřísluší o otázce rukojemství pochybovat a buď jej složí, nebo nemůže nastoupit do funkce. Kniha na vpisování všelikých poručení od JMC komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu... od 22. VII. 1674, rok 1674, inv. č. 176, pův. č. 4, č. knihy 5, f. 39–40.

8. 1. 3 K sociálnímu a majetkovému složení úřednictva

V kontextu výše uvedených skutečností je nutné zastavit se u otázky sociální, stavovské a majetkové skladby úřednictva. V souvislosti se šlechtickými vrchnostenskými úřady v 16. a počátku 17. století je zejména pro posty hejtmanů, pukrabí a vrchních představitelů lesní a rybníční správy na šlechtických panstvích zdůrazňováno zastoupení příslušníků nižší šlechty. Úřední služba mohla pro příslušníky z řad nižší šlechty představovat garanci určitého finančního a společenského zázemí, v rámci něhož se vytvářely různé vztahy mezi jednotlivými úředníky a „dvořany“ sloužícími danému šlechtici. Tento trend lze pozorovat i na komorních panstvích, kde všichni hejtmané, doložené osoby forstmistrů a také někteří pukrabí skutečně v první polovině 17. století pocházeli z rytířských rodin. I v tomto směru lze pozorovat určitý posun. Zatímco ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století se jednalo o představitele tradičních domácích nebo nově příchozích rodin z řad nižší šlechty,⁹⁹⁸ od druhé čtvrtiny 17. století i na tyto posty výrazněji pronikaly osoby z řad majetných měšťanů, se kterými se v minulosti bylo možné setkat spíše na postech písařů. Je nutno zdůraznit, že se nejednalo pouze o příslušníky privilegovaných poddanských měst nebo městeček z daných panství, ale rovněž o majetné pražské měšťany.⁹⁹⁹ Někteří z nich sloužili na postu pukrabího či písařů, jiní dosáhli již před nástupem do funkce nobilitace nebo povýšení do rytířského stavu, případně tyto milosti přejali po svých otcích a dědech, a ucházeli se posléze i o post hejtmana.¹⁰⁰⁰ Tuto obměnu lze částečně zasadit k narativu o postupném pronikání měšťanstva do správy a postupného začleňování městských úřadů do řady úkonů správy, který je pochopitelně rovněž nutno mít neustále na paměti. S ohledem na vytěžené prameny je ale důležité k tomuto narativu přidat další, naprosto neopomenutelný aspekt, který byl součástí této proměny a výrazně ji určoval. Jak bylo již uvedeno, se získáním vyššího postu v komorní správě souviselo i navýšení zodpovědnosti nejen za vlastní agendu, ale i za další personál a za jeho evidenci (včetně té účetní). Ujmout se takové funkce mohla pouze osoba ochotná a schopná složit požadovanou

---

⁹⁹⁸ V komorních službách přitom mohlo být i více příslušníků jedné rodiny, u rodin jakými byly Granovští, Berbisdorfové, Gerštorfové či Pffferkonové lze s určitou nadsázkou hovořit o úřednických dynastiích.

⁹⁹⁹ NA Pardubicku lze tento trend pozorovat od počátku 17. století, kde se stal hejtmanem Albert Pfefferkon z Ottopachu viz J. SCHWALLER, *Pardubice a pardubické panství v letech 1560–1650*, Praha 1998 (diplomová práce), s. 41. V Poděbradech bylo provázání s Prahou ještě o něco silnější, nicméně výraznější příliv měšťanů do správy panství lze vysledovat v době hejtmanství Havla Gotthelfa a ještě výrazněji za Albrechta Vltavského v 50. letech.

¹⁰⁰⁰ Byla již řeč o osobě Václava Albrechta Vltavského, měšťanského původu byla též rodina Jakuba Bohuslava Lysandera z Ehrenfeldu, poděbradského (1668–1773) a pardubického (1673–1688), případně pardubického hejtmana Pavla Celestina Slavíka (1695–1704).

kauci a rukojemství a vzít na sebe případné riziko splácení nedostatků, které se v době jejího působení vyskytly.¹⁰⁰¹

Samotné výše kaucí, respektive sumy, které byli dotyční povinni zaručit majetkem či kombinací majetku a rukojemství, do jisté míry předurčovaly okruh osob, které se o funkci mohly ucházet. Jak už bylo řečeno, suma z kauce a zaručení u hejtmanů činila pro Pardubice a Poděbrady roku 1651 celkem 5000 zl,¹⁰⁰² dochovány jsou i některé další sumy, opět spíše pro druhou polovinu 17. století. Známa je výše rukojemství pardubických fišmistrů roku 1696 celkem 500 zl za každého¹⁰⁰³, pardubického kontribučního písaře roku 1703 celkem 1500 zl a obročního 1200 zl,¹⁰⁰⁴ poděbradského sirotčího a kontribučního písaře v tomtéž období 1500 zl. V čele úřadů, které byly pověřeny vedením a kontrolou evidence, měly už z principu stát osoby se solidním majetkovým zázemím, které za sebe zároveň musely jako rukojmí postavit osoby „*slovutné, poctivé a dobře zachovalé i dostatečně usedlé*“,¹⁰⁰⁵ navíc schválené (a prověřené) komorou. Ty zase požadovaly dostatečné záruky od osoby, které měly ručit, zejména ručily-li osobě, která zodpovídala za rozsáhlou účetní a peněžní agendu. V tomto kontextu je nutno zdůraznit ještě další podstatný aspekt. Rukojemství bylo sice sepsáno dle předlohy komory, ale skládáno bylo pod dohledem městského úřadu toho města, ke kterému náležela osoba, za níž se ručilo, respektive, kde měla ona a/či rukojmí své majetky.¹⁰⁰⁶ Originál rukojemství musel být vepsán do městských knih a opis zasláný komorní účtárně opatřen městskou pečeti.¹⁰⁰⁷ Volba rukojmí tedy odkazovala k různorodým sociálním, majetkovým

---

¹⁰⁰¹ Případně osoba, která měla natolik silnou pozici (či mocné zastánce), že si byla schopná vyargumentovat výjimku z tohoto pravidla.

¹⁰⁰² I o výši kauce se však zřejmě dalo jednat, případně ji upravit dle aktuálních potřeb komory. Roku 1655 složil pardubický hejtman Jan Hogen ze Schwarzpachu a Černodolu kauci ve výši 4000 zl, na tutéž sumu se zaručil o třináct let později i jeho nástupce Zachariáš Kressl z Kvaltenberku. NA, NM, sg. P 9/1, karton 593 (rok 1668), f. 234, 481–482.

¹⁰⁰³ NA, NM, sg. P 9/1, karton, kartn 595, f. 95.

¹⁰⁰⁴ NA, NM, sg. P 9/1, karton 593, f. 321.

¹⁰⁰⁵ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopíř listů a nařízení hejtmana 1628–1687*, inv. č. 4109, sign. F 160, č. knihy 1519, f. 37.

¹⁰⁰⁶ A to opět včetně hejtmanů, za které ručila města, kde měl dotyčný majetky a konexe, nejčastěji v Praze, za Zachariáše Kressla pak ručily čtyři osoby, a to radní z města Klatov. NA, NM, sg. P 9/1, karton 593, f. 481. Za smrkovského purkrabího ručila osoba vlastníci dům v Německém Brodě, Ibid., f. 911, za kolínského purkrabího a posléze pardubického důchodního písaře ručili měšťané z Jičína, Ibid, karton 594, f. 45.

¹⁰⁰⁷ K rozklíčování mechanismu zaručení napomohly nejen rukojemství založená mezi memoriály v centrálních archivech, ale též originály zaznamenané v recipovaných městských knihách viz SOKA Nymburk, AM Poděbrady, *Knihy smluv svatebních, testamenty, inventáře pozůstalostí, zachovací listy, obligace, kvitance, rukojemství*,

i právním vazbám úředníků, které měli nejen mezi příslušníky měst a městeček na sledovaných panstvích, ale ve velké míře právě mezi pražskými měšťany. Ti ručili za své spoluměšťany, působící ve službách kolínského, poděbradského nebo pardubického panství a vymíňovali si v textech, že v případě restu budou i oni případné škody na svém majetku dobývat na dlužníkovi.

Kromě zmíněných šlechticů, svobodných osob a (nobiletovaných i nenobiletovaných) pražských měšťanů se ve vrchnostenské správě, jak už bylo naznačeno, setkáváme také s příslušníky měst a městeček¹⁰⁰⁸ a poddanými jednotlivých panství. U těch z nich, kteří byli tzv. pod počty, bylo opět třeba doložit kauci i rukojemství, ti, kteří nebyli za počty zodpovědní, nebyli povinni minimálně v 50. a 60. letech kauci a rukojemství skládat, ať už se jednalo o personál při lesním a rybníčním hospodaření nebo pomocný personál při jednotlivých kancelářích. Komorní správa si, jak už bylo naznačeno, cenila dobře odvedené práce a získaných zkušeností, které dokázala ohodnotit, jednalo-li se tedy o osobu, která za dobu své služby nashromáždila určitou majetkovou základnu, dobře se oženila, případně měla vedlejší zdroj příjmu a přímluvce v řadách vyššího úřednictva, nebylo nemožné se za příspěví všech uvedených veličin, dostat k poměrně solidní kariéře, a to ani u osoby, která začínala u kanceláře jako kancelářský písař či jako rybníční pacholek. Naznačený trend pronikání poddaných, zejména z řad vzdělaných měšťanů, do vrchnostenských úřadů, je považován za jeden z projevů byrokratizace a profesionalizace aparátů v raném novověku, který lze pozorovat jak na centrální úrovni, tak v prostředí vrchnostenských i městských úřadů. Lze jej doložit i v realitě sledovaných panství, stejně jako začleňování členů místních samospráv do úkonů a povinností, které náležely vrchnostenské správě.¹⁰⁰⁹ Přítomný byl i moment vzájemné kontroly, důraz na ni si ostatně našel cestu i do hejtmanských instrukcí.

---

výpovědi aj. 1669–1700, inv. č. 24, č. knihy 11, f. 25, 60 a 111 a SOkA Pardubice, AM Pardubice, *Knihy rukojemství 1603–1764*, inv. č. 154, č. knihy 123, f. 55, f. 92.

¹⁰⁰⁸ U Poděbrad a Kolína se jednalo především o tato sídelní města, Sadská ze strany úřednictva zmíněna nebyla, na pardubickém panství jsou kromě Pardubic zmiňováni měšťané z Přelouče (František Karel Reinwetter, jehož otec byl primasem a děd „*tělem i krví ponížene a věrně sloužil*“ císaři ve vojsku, NM, karton 594, f. 219) či z Holic (Václav Šimůnek, kancelářský písař při důchodním písaři v Poděbradech, NA, NM, K 35/4, karton 367, b. f. (1657).

¹⁰⁰⁹ Na význam tohoto procesu, a nepřímo i na přínosnost výzkumu, jeho geneze a podoby v prostředí vrchnostenských aparátů a místních samospráv, upozornil již J. PÁNEK, *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, in: AUC Phil et Hist 1989, č. 3, s. 75–85 (v tomto případě s. 78). Otázka propojení úřednictva s městem, městskými radami, měšťany a městem jako takovým je jedním z velkých témat pro autorčin následující výzkum.

8. 2 Instalace a převzetí instrukce či závazku

8. 2. 1 Instalace

Po schválení jednoho z kandidátů ze strany hejtmana (nejvyššího lovčího) a komory, složení kauce, rukojemství, případně reversu následovala instalace. Ta se odehrávala ve správním centru panství a pozvány na ni byly ty osoby, o nichž komora uznala, že měly být s novým úředníkem seznámeny. Hejtmana měl vždy instalovat zástupce komory, od roku 1579 do roku 1657 v první řadě vrchní hejtman komorních panství, poté se na panství vypravovali buď radové nad počty a komorní radové, případně doprovázeni některým z dalších členů komorního personálu. Kromě instalovaného a instalujícího se instalace účastnil odstupující hejtman a veškeré úřednictvo náležející ke kanceláři, personál zámku, správci režijních podniků a také zástupci městských rad, městeček a vesničtí rychtáři.¹⁰¹⁰ Těm všem mělo být datum instalace dopředu oznámeno a při samotné akci před nimi hejtman složil přísahu, převzal instrukci, rejstříky a další písemnosti, inventář zámku a klíče od pokladnic. Posléze se konala slavnostní hostina. U instalace dalších členů zámeckého personálu asistoval hejtman a ideálně i předchůdce instalovaného úředníka, který byl povinen předat dotyčnému veškeré písemnosti, klíče od kanceláře (případně od pokladnice) a podepsat převzetí inventáře. Poté, co splnili tuto proceduru, je mohl buď hejtman, nebo forstmistr (v případě lesního personálu, fišmistr u rybníčního personálu), ale také purkábí (v případě představitelů dvorů, správců pivovarů ad.) do úřadu instalovat, opět za přítomnosti osob, které náležely k sektoru správy, do něhož dotyční vstupovali. Platilo přitom, že úředníci, kancelářský a pomocný personál i čeledí měli mít vyhrazenou svoji místnost, komůrku nebo prostor v rezidenci panství, které v průběhu 17. století u úřednictva fungovaly více jako kanceláře, než místa pobytu. Na komorních zámcích trvale pobývaly především osoby, které neměly ve městě či blízko něj své rezidence, případně sídlily v jiných částech panství (či mimo něj) a na zámku přespávaly v době, kdy na panství plnily svou povinnost.

Instalace měla být ideálně naplánována tak, aby nový úředník nastupoval zkraje účetního pololetí. Tento pořadavek býval pochopitelně nejvíce akcentován směrem k hejtmanovi a důchodnímu písaři, a to již ve druhé polovině 16. století, kdy hejtmané nastupovali ke svatohavelským či svatojiřským termínům, nicméně v průběhu 17. století komorní účtárna zdůrazňovala tento aspekt i u ostatních členů aparátu. Nový člen personálu tak nastoupil

---

¹⁰¹⁰ Podobný průběh měla instalace forstmistrů panství, ovšem s tím rozdílem, že ti měli být instalováni nejvyšším lovčím. Hejtman byl pověřen zajištěním kauce a rukojemství, které byl nový představitel lesní správy povinen složit ještě před instalací.

do funkce v čase, kdy se začínal nový počet, což bylo z hlediska účetního i praktického nejvhodnější řešení, zejména u všech, kteří byli zodpovědní za vedení počtů a nové rubriky se tak začínaly již s jejich jmény.¹⁰¹¹ Ne vždy bylo však v silách zúčastněných naplánovat takto plynulé převzetí agendy. Došlo-li k náhlému odvolání úředníka nebo jeho úmrtí v době výkonu funkce, správa panství byla schopná dosadit na jeho místo někoho z ostatních členů personálu, učinila tak s co nejmenší prodlevou. Pokud adepta musela hledat nebo nástupce nejprve zaučit, mohl dočasně úřad zastat některý z jiných členů aparátu. V tom případě docházelo posléze k poměrnému dělení platu mezi odstoupivšího úředníka, případně jeho dědice, zesnul-li úředník v době výkonu funkce, osobu, která převzala dočasně na svá bedra jeho agendu, a jeho právoplatného nástupce.¹⁰¹²

8. 2. 2 K edicím komorních instrukcí z let 1604–1702

V první části této práce věnované jednotlivým stupňům komorní správy byla zmíněna rozličná nařízení udělovaná nejen dvorské a české komoře, ale též vrchnímu hejtmanu, nejvyššímu lovčímu i vizitačním komisím. Při té příležitosti byly opakovaně zmíněny i hejtmanské instrukce a další texty, které ze strany nadřízených úřadů směřovaly k aparátům jednotlivých panství. Václav Černý ve své publikaci vymezil instrukce jako „...*souhrn nařízení, rad a návodů o veškeré správě celého panství nebo některého jeho správního odvětví, který vydal majitel panství nebo jeho zástupce úředníkům na panství, a to všem nebo některému z nich.*“¹⁰¹³ Sám zároveň upozorňoval na skutečnost, že texty samy o sobě nemohou poskytnout přesný odraz reality, kterému je možné se přiblížit až komparací instrukcí s dalšími dobovými materiály, pocházejícími z činnosti zkoumaných úřadů. Další charakteristiku instrukcí,

---

¹⁰¹¹ Stejně komora přistupovala i k výměně osob na daném postu, nástup měl dle pokynů účtárny vždy proběhnout nejlépe koncem roku (okolo Vánoc), případně v půlce června, ačkoli ani toto nebylo optimální řešení. NA, NM, K 35/4, karton 367, b. f. (červenec 1662) k propuštění purkrabího na Kolíně, vyčkat do Vánoc.

¹⁰¹² Jak už bylo zmíněno, hejtman Lysander takto žádal o úhradu části purkrabského platu, když po zproštění služby Jana Suchomele musel 14 neděl vykonávat práci on sám a s pomocí svého syna. Mimo toho vychovával ke službě jednoho z písařů. Účtárna tedy dělila službu za rok 1680 mezi Suchomele, Lysandera a nově nastoupivšího purkrabího Jana Ludvíka Jonáka Kosteleckého. viz SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Kopíř správní/zprávy odeslané české komoře 1681*, sg. G 98, č. knihy 225, N 1.

¹⁰¹³ V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 11. Černý je staví do protikladu s tzv. „knížními instrukcemi“, tedy tištěnými publikacemi obsahujícími návody, jak spravovat panství, případně zaměřenými na určitý úsek vrchnostenského podnikání, se kterým měl autor díla zkušenosti. Příkladem prvně jmenovaného díla je Brtvínova kniha či Fischerův *Oeconomus*, příkladem druhého Dubraviovo dílo *De piscinis*. Nelze zcela vyloučit, že úředníci některou z těchto publikací znali nebo sami četli, minimálně u pardubického panství pro tuto skutečnost nahrávalo deponování Fischerova díla *Oeconomus* v SOA Zámorsk mezi ostatní instrukce. Dílo se sem však dostalo až na počátku 19. století z pozůstalosti jednoho ze zdejších farářů, nelze doložit, že jej měl některý z hejtmanů ve své knihovně. Viz SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Oeconomus aneb hospodářská kniha pro hejtmany a všelijaké správce nad panskými statky*, sg. G 89, č. knihy 177.

postavenou na poněkud jiném základě, uvedl ve své disertaci Aleš Stejskal – podle něj byly instrukce v první řadě „...prostředkem, který mají podřízení a nadřízení proto, aby dosáhli konformního jednání.“¹⁰¹⁴ Kanceláře na panství měly přitom k dispozici různé druhy instrukcí. Jednak ty, které byly studovány nejčastěji a které byly uvedeny i v předešlých podkapitolách, tj. instrukce vydávané úředníkovi při jeho instalaci. Jejich texty byly vždy vydávány jménem panovníka, jejich originály obsahovaly plnou intitolaci a také jméno hejtmána, kterému byly určeny s dovětkem, které panství bylo svěřeno jeho správě. Hlavní text byl rozdělen do tematických článků přinášejících výčet povinností a kompetencí představitele úřadu, včetně otázek hospodářských a finančních. V základech byla v textu popsána i hierarchie a vzájemná provázanost úřednictva a komory (případně úřednictva, vrchního hejtmána, nejvyššího lovčího apod.). Na závěr byla připojena pečeť, podpis panovníka a prezidenta dvorské komory, některé instrukce kontrasignoval prezident české komory nebo kancléř. Přijetí instrukce přitom hejtman stvrzoval verbálně (přijetím instrukce a složením přísahy) i neverbálně, kdy je přijímal z rukou osoby, která je instalovala a s níž si zároveň podal ruku na znamení, že svůj úřad i vše, co k němu náleží, přijímá a je srozuměn se svými povinnostmi, právy i kompetencemi, stejně jako s tím, čeho se má při výkonu úřadu vyvarovat.¹⁰¹⁵

Tyto iniciační instrukce mívaly, jak už bylo patrné z dříve prezentovaných textů, a jak ukáže i následný rozbor, nejstabilnější strukturu a byly upravovány až v situacích, kdy bylo nezbytné reagovat na změnu některých bodů. Změny se mohly uskutečnit i v případě, kdy komora uznala, že je třeba rozšířit či upravit stávající pasáže, přičemž jednou z nejupravovanějších sekcí byly právě články odkazující k nežádoucím praktikám úřednictva. Paralelně s nimi vycházely texty věnující se určité problematice (úprava formální podoby hlavních počtů, zrušení kuchyní při rezidencích, úprava dědického práva na komorních statcích,¹⁰¹⁶ změny v procesu vydávání zhostných listů). Teprve ve chvíli, kdy komora (dvorská nebo česká) doznala, že je třeba texty

---

¹⁰¹⁴ Aleš STEJSKAL, *Geneze a emancipace vrchnostenské byrokracie na rožmberském a švaberském dominiu. Sedlák, úředník a pán na jihu Čech v letech 1550–1616*, Praha 2002, s. 23.

¹⁰¹⁵ Tento symbolický aspekt je nutno zdůraznit, neboť se na něj i sami hejtmané odvolávali, pokud se cítili ohroženi některým z nařízení či separátních instrukcí vydávaných v průběhu jejich působení na panství. Mohli pak tvrdit, že tyto pokyny se neslučují s body v instrukci, na kterou oni sami přísahali, když nastupovali do funkce. To byl jeden z hlavních důvodů, proč komora aktualizovala instrukce vždy při nástupu nového hejtmána, či ještě lépe sešlo-li se více hejtmanů, které bylo nutné v danou chvíli instalovat.

¹⁰¹⁶ Po třicetileté válce došlo k rozšíření dědického práva na děti a rodiče i „dílné“ bratry a sestry nebožtíka, terpve poté majetek propadl odúmrtí panovníkovi. AČ XXII, s. 392–393. Dědické řízení řešila již resoluce vydaná císařem roku 1651, viz AČ XXIII, sč. 242, s. 275–282, v květnu 1651 se mu věnovala komora i v listu určenému pardubickému hejtmanu *Ibid.*, č. 237, s. 257–263. Výhodu měl lesní personál, kterému byla přiznána možnost předat své grunty při lesích „nejbližším přátelům jejich krevním“, avšak jen těm osedlým na panstvích nebo takovým, kteří by se při nich chtěli osadit.

instrukcí, které dostávali při nástupu do úřadu revidovat, vydala nový text, který následně dále aktualizovala dle potřeby a implementovala do něj další (i již vydaná a platná) nařízení a pokyny panovníka, komor, vrchního hejtmána i vizitačních komisí.¹⁰¹⁷ Příkladem nově vydaného textu byla hejtmanská instrukce z let 1603/1604,¹⁰¹⁸ respektive 1615/1616, vydávaná posléze v aktualizovaných verzích po celé 17. století. Vpodkapitole 4. 2. 1, která se dotýká mj. instrukce vydané roku 1592 pro českou komoru, bylo uvedeno hned několik textů, které předcházely vzniku instrukce, mj. i „předchůdkyně“ tohoto textu doložená roku 1571. Je tedy oprávněné ptát se, zda i instrukce pro hejtmány měla svého předchůdce a nakolik se text z počátku 17. století od toho staršího lišil. K porovnání je pouze instrukce z roku 1563 určená prvnímu komornímu hejtmánu pardubického panství Jiříkovi Adlspachovi z Damsdorfu.¹⁰¹⁹ Instrukce čítala padesát jedna článků, přičemž některé z nich byly rozhodně využity jako podklad pro pozdější texty. Již v tomto textu byly zakotveny prvky důsledné kontroly úředníků a jejich register i účtů ze strany hejtmána, a to nejen v případě purkrabího a písaře, ale rovněž u lesního a rybníčního personálu, stejně jako pravidlo více klíčů k jedné pokladnici (opět platné jak pro důchodního, tak pro rybníční a lesní personál). Nicméně celkově byla instrukce o mnoho kratší než pozdější texty. Z druhotných zmínek lze potvrdit, že roku 1571 byla hejtmánům zaslána nová instrukce, která řešila mj. zavedení deputátu a zřejmě i pokyny pro vedení

---

¹⁰¹⁷ Klasifikaci instrukcí se věnoval Milan Bastl, který kromě písemných instalačních instrukcí a nařízení vyzdvihoval ústní pokyny pronesené „ad hoc“, nezaznamenané, avšak později připomínané ze strany úřednictva, kteří se na ně odvolávali v písemné korespondenci. Milan BASTL – *Policejní disciplinace a boj s kriminalitou v rožmberském Českém Krumlově*, in: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeum Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 366. Osobní jednání mělo na komorních panstvích ve sledované době rovněž své místo, docházelo k němu ostatně jak při vizitacích, tak při předávání účtů a hotovosti, nicméně v průběhu 17. století je čím dál více patrný tlak na maximalizaci písemného úřadování a omezení cest a osobních jednání, které komora vyhodnotila jako neekonomické.

¹⁰¹⁸ Pod touto datací byly opisy instrukce (dva v němčině a tři česky psané) uloženy ve Schwarzenberském archivu v Českém Krumlově, kde s nimi J. Kalousek pracoval. Zde jejich uvedení v platnost dokládá datací totožného německého textu, uloženého ve Vídni, kam byl zaslán v prosinci roku 1603. Bohužel citované texty, opisy či koncepty instrukce se prozatím nepodařilo objevit ani ve zmiňovaném oddělení v Českém Krumlově, v písemnostech Staré manipulace a Českého oddělení dvorské komory v NA nebo ve fondu Historica Třeboň v SOA v Třeboni, kde byla uložena instrukce z roku 1616 pro panství královedvorské, točnické a zbirovské. Porovnání přepisu a originálu by bylo přitom zajímavé i s ohledem na jisté ediční úpravy textu, na něž Kalousek ve svém díle odkazuje. Za rady a pomoc při pátrání autorka na tomto místě velmi děkuje prof. Čechurovi a Mgr. Kristině Popelka ze SOA v Třeboni – oddělení Český Krumlov.

¹⁰¹⁹ Otištěna v *AC XXII*, s. 199–213.

účetnictví, nicméně vzhledem k tomu, že není známo její přesné znění, nelze říci, nakolik byla předobrazem pozdějších hejtmanských textů.¹⁰²⁰

Vrátíme-li se k nové komorní instrukci, úvodem lze potvrdit, že emise instrukce v roce 1604 se jevila jako vhodný krok hned z několika důvodů. Zaprvé časově korelovala s vydáním instrukce pro vrchního hejtmana, která byla rovněž rozšířena o nové články (mj. ty upozorňující na předešlé nešvary a zlořády personálu). Zadruhé se v daném roce chystala instalace hned čtyř hejtmanů, a sice hejtmana chlumeckého, malešovského, benátského a dobříšského.¹⁰²¹ Instrukce byla velmi obsáhlá – čítala hned 180 článků a, jak už bylo řečeno, stala se základem všech později publikovaných textů, které byly dále rozšiřovány či zpřesněny, případně doplněny novými pasážemi a odstavci, nicméně kostra zůstávala tatáž. Komparaci instrukcí provedl J. Kalousek v rámci již vícekrát citovaného dvaadvacátého dílu Archivu českého,¹⁰²² kde původní znění z roku 1604 komparoval s instrukcí pro královedvorského, zbirovského a točnického hejtmana z let 1615–1616,¹⁰²³ a to s texty určenými pardubickému hejtmanovi z roku 1652 a 1673¹⁰²⁴ a s textem z roku 1655, který směřoval křivoklátskému hejtmanovi. V této kapitole jsou pro srovnání využity i instrukce určené pardubickému hejtmanovi Janu Purkhartu Kordulovi ze Sloupna (vydaná roku 1638) a Zachariášovi Kresslovi z Kvaltenberku (vydaná roku 1668) a opis instrukce datované rokem 1702 (všechny uložené v SOA Zámorsk).¹⁰²⁵ Prvně zmiňovaný text se až na několik drobných odchylek, na které bude v textu upozorněno, neliší od instrukcí vydaných v letech 1615–16. Pro realitu druhé poloviny 17. století jsou pak určující

---

¹⁰²⁰ K Adlspachově instrukci a zmiňovanému textu 1571 viz Z. RŮŽKOVÁ, *Mezi kladivem a kovadlinou. Vrchnostenský aparát pardubického panství*, s.121–130.

¹⁰²¹ Koncept, ve kterém pověřila komora Zikmunda Měsíčka instalaci hejtmanů viz NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/7 (sv. 1), karton 2262, f. 92—93.

¹⁰²² *AC XXII*, s. 366–481, studoval je též V. Černý, který poukázal na výrazné podobnosti s lobkovickými instrukcemi, viz V. ČERNÝ, *c. d.*, zejména s. 11–25, s. 318–319. Aktuálně ke komorním instrukcím jakožto vzoru pro další instrukce J. ČECHURA, *Krizový management barokní ekonomiky?: panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou za prvních Schwarzenberků (1660-1720)*, Praha 2019, s. 255–262.

¹⁰²³ Přepis textu viz SOA v Třeboni, *Historica Třeboň*, inv. č. 7853, sg. 6253. Tento aktualizovaný text byl rovněž s největší pravděpodobností poskytnut nově nastoupivším hejtmanům na panství

¹⁰²⁴ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Instukce Ferdinanda III. o správě panství (1652)* a *Instukce JMC o správě panství (1652)*, inv.č. 166–67, sg. G 74–75, č. knihy 170–71. Jedná se o originál instrukce a její opis, u kterého je však patrné, že s ním současníci pracovali, dle charakteru poznámek a podtržených sekcí lze soudit, že byla uložena v sírotčí kanceláři) a *Ibid*, *Instukce Leopolda I. z roku 1673*, inv. č. 169, sg. G 43, č. knihy G 173.

¹⁰²⁵ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Instukce JMC na panství pardubské vydaná (1638)*, inv. č. 165, sg. G 58, č knihy 169, dále *Instukce o správě panství (1668)*, inv. č. 168, sg. G 79, č knihy 172 a *Instukce Leopolda I. (1702)*, inv. č. 170, sg. G 113, č knihy 175. Tyto i výše zmíněné instrukce jsou zpřístupněny na mikrofilmech, bohužel v nepříliš dobré kvalitě. Vzhledem k charakteru média a faktu, že foliace byla u většiny textů činěna tužkou a články nebyly číslovány, je v tomto případě podrobnější citace pramene značně ztížena.

instrukce vydané v letech 1652 a 1655, od nichž se texty z let 1668 a 1673 opět liší pouze v drobných odchylkách. Bližší zkoumání opisu instrukce z roku 1702 pak ukázalo, že původní předpoklad vyslovený v úvodu práce, a sice že hejtmanská instrukce by mohla být aktualizována či zcela změněna po vzoru nové komorní instrukce z roku 1682, se nepotvrdil. Znění instrukce je v podstatě totožné s texty z let 1652, 1668 a 1673, došlo zde pouze k propojení některých (původně) samostatných článků pod jeden tematický oddíl.¹⁰²⁶ To ale neznámá, že by vrchnostenská úředníci nebyli obeznámeni s některými změnami, které centrální instrukce přinesla, nebo že by dokonce neznali samotný text. Naopak, ve svých relacích byli nejen hejtmané, ale i někteří další členové personálu schopni slovo od slova citovat jednotlivé články, opis (či opisy) centrální instrukce tedy byl součástí vybavení zámeckých kanceláří¹⁰²⁷ a tam, kde to bylo třeba (či kde to komora nařídila), doplňoval či korigoval hejtmanské texty.

V nadpisu této kapitoly je u instrukcí uvedeno slůvko „nejen“, které naznačuje, že uvedené texty nebyly určeny pouze hejtmanovi panství. Jednotlivé články se netýkaly pouze jeho agendy a povinností, ale sloužily v podstatě jako jakýsi must, jak by měla správa panství v ideálním případě fungovat a navzájem kooperovat. Instrukce se proto snažila obsáhnout a pokrýt i agendu dalších skupin a osob, které byly podřízeny hejtmanovu dohledu, a tu více, tu méně obsáhle, se věnovala jejich úkolům a povinnostem. Původní idea komory byla taková, že tyto oddíly poslouží jako podklad, ze kterého hejtmané sestaví separátní texty pro další úředníky a představitele správy, které by odpovídaly realitě a specifikům daných panství. I přes opakovaný akcent k sepsání instrukcí pro všechny složky správy, byla však realita taková, že kupříkladu o instrukci pro forstmistra se začalo hovořit až v 50. letech 17. století. Dá se předpokládat, že hejtman předával jednotlivým členům personálu opisy těch částí hejtmanského textu, které se týkaly jejich agendy, nicméně stejně tak validní je tvrzení, že se většina představitelů úřadu řídila především radami a podněty, které jim předali předchůdci, zkušenostmi a znalostmi získanými praxí a také tím, co po nich komora a hejtman momentálně vyžadovali.¹⁰²⁸ Stručný

---

¹⁰²⁶ Jedná se kupříkladu o články *O spravování lidí poddaných, O nápadích a zachování sirotků, O platech běžných a pivovařích, o Forstu a lesích, O počtech a užitkách zádušních*. Ibid., č. knihy 175. Na tuto skutečnost upozornil i Kalousek viz *AČ XXII*, s. 365–366. Poznatky z Pardubic potvrdil i opis instrukce uložený ve Vs Poděbrady, *Knihy přísah–formulářů z r. 1606/v druhé části císařská instrukce pro korunní statky z r. 1702*, inv. 375, č. knihy 42.

¹⁰²⁷ Již bylo zmíněno, že opisy instrukcí pro českou komoru z roku 1682 i z roku 1719 jsou deponovány v SOA Zámorsk a byly rovněž opatřeny dobovými poznámkami. *Instrukce pro správu české komory 1682*, sg. G 97, č. knihy 174, *Instrukce pro správu české komory 1719*, sg. 123, č. knihy 176.

¹⁰²⁸ Výjimku v tomto směru tvoří instrukce vydané roku 1571 pro pardubického místohejtmana a pukrabího (jeden společný text, který měl obsahovat pokyny pro oba úřady) a pro místního předního fišmistra, o nichž se z pramenů dozvídáme díky zmínkám v konceptu listu pro pardubického hejtmana a vizitačního komisaře Opprstorfa. Oba se

popis povinností a náležitostí vztahujících se k danému úřadu, obsahovaly též přísahy úřednictva, respektive tzv. závazky, části přísah, které specifikovaly základní úkoly představitelů správy, jež dotyční přislíbili vykonávat dle svého nejlepšího vědomí a svědomí.¹⁰²⁹

8. 2. 3 Úředníci a evidence v instrukcích

Některé stěžejní články či body hejtmanské instrukce již byly citovány v předešlých podkapitolách, nicméně v této části bude na hejtmanskou instrukci nahlížena ze dvou úhlů pohledu: 1) které body instrukce se vztahovaly konkrétně k úřednictvu komorního dominia a kodifikovaly žádoucí i nežádoucí normy chování jeho představitelů, 2) zda, a pokud ano, jak se v instrukcích manifestovaly snahy o maximální (v tomto případě především vzájemnou, vertikální) kontrolu a co nejpřesnější evidenci, tedy aspekty, jež byly naznačeny již v první části této práce, která se zaměřovala na personál komory i na její kontrolní složky. Prvnímu bodu se nejobsáhleji věnoval článek *O všelijakých věcech, kteréž se hejtmanu i jiným služebníkům zapovídají*,¹⁰³⁰ který de facto hovořil o nežádoucích jevech, které se v úřední praxi již objevily, nebo o nichž komorní radové předpokládali, že by se v budoucnu vyskytnout mohly. Zapovídalo se v něm jednak hromadění nemovitostí a vydržování vlastních dvorů, zemědělských ploch i hospodářských zvířat na panstvích, na nichž dotyčný úředník působil. Zakázáno bylo rovněž obchodování úředníků mezi sebou i handlování s poddanými, ať již ve městech či na vesnici, přísně se zakazovaly půjčky z důchodní i ze sirotčí pokladnice. Tento samostatný oddíl přidaný do textu roku 1615 byl následně obměňovaný a doplňovaný o další nešvary, které se v úřední praxi objevily. Roku 1638 přibyly další čtyři články, které poněkud překvapivě nebyly přidány k tomuto oddílu, nýbrž k článku *O služebnících a jiné čeládce*.¹⁰³¹ V této sekci bylo hejtmanovi zakázáno vydržovat při rezidenci kohokoli jiného než svou manželku a děti, a pokud tak učiní, pouze na vlastní náklady. Nově byly stanoveny paušální výše *liefergeldu*, tedy sumy, které mohl, ten který úředník, nárokovat denně na zaplacení

---

měli k textu (který ke konceptu nebyl přiložen) vyjádřit, než bude oficiálně publikován. NA, SM, sg. P 70/30, karton 1647, b.f.

¹⁰²⁹ Některé ze závazků jsou deponovány v NA, SM, inv. č. 1509, sg. J 8/8, karton 954, další vzory přísah lze zachytit v hejtmanských kopiích viz přísaha šafářů a ovčáků SOA Praha, Vs Poděbrady, Vejpisy rozdílných poručení a resolutí od JMC Královské komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu panu Tobiášovi Ludvikovi Czviekerovi z Došpergu prošlých 1674, inv. č. 175, pův. č. 3, č. knihy 5, f. 87–88.

¹⁰³⁰ Viz TP7.

¹⁰³¹ V instrukci z roku 1702 byl daný článek nazván *O služebnících, povinnostech jejich a liefergeldích*. SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Instrukce Leopolda I. (1702)*, inv. č. 170, sg. G 113, č. knihy 175, b. f.

služební cesty do Prahy a případný pobyt v hlavním městě.¹⁰³² Instrukce vyměřovala pro všechny členy personálu povinnost zažádat komoru o svolení k odjezdu a informovat ji o délce i účelu cesty, budou-li na panství, kde sloužili nepřítomni déle než jeden den a jednu noc. Kromě těchto aspektů byly v instrukci rozesety další zapovězené aspekty, úředníci mj. nesměli překupovat purkrechtní peníze, handlovat se sirotčími penězi,¹⁰³³ kupovat poddanské grunty¹⁰³⁴ vyžadovat poplatky nad rámec vyměřených akcidencí,¹⁰³⁵ přijímat služebníky a čeládku nejen k zámku, ale i ke dvorům, pivovarům, mlýnům a dalším podnikům nad rámec vyměřený komorou.¹⁰³⁶ Zakazoval se jim též přeprdej ryb ze sádek¹⁰³⁷ a v souvislosti s lesním personálem byla zdůrazněna povinnost vzájemné kontroly nejvyššího lovčího, forstmistra, hejtmana, hajných i dalších osob k tomu určených.¹⁰³⁸

Vypuštěn byl naopak článek týkající se výživy při zámku a zrušení deputátu, který byl součástí textů instrukcí v letech 1604 a 1615/1616 a nabádal hejtmana i důchodního písaře k šetrnosti a podrobné evidenci kuchyňských útrat.¹⁰³⁹ Akcentována nebyla ani předešlá povinnost, a to zapisovat ryby a další požitky plynoucí k zámecké kuchyni, ačkoli i nadále evidenci podléhaly ty, jež byly na zámek předány pro potřebu vizitačních komisařů, vrchního hejtmana či představitelů komory, když se na panství nacházeli. Absence článku dotýkajícího se evidence a celkově stravování úřednictva při rezidencích byla dána, jak bylo naznačeno, v předešlé kapitole, zrušením této tradice a přechodem na peněžitý (či kombinovaný) deputát.¹⁰⁴⁰ Stejně byla vynechána již roku 1638 část týkající se množství piva, které bylo

---

¹⁰³² Viz podkapitola 7. 3. 3.

¹⁰³³ Nejen těmi uloženými v pokladnici panství, ale i těmi z pokladnic těch měst, které měly právo vést vlastní sirotčí agendu. *AC XXII*, s. 378–379.

¹⁰³⁴ *Ibid.*, s. 382.

¹⁰³⁵ *Ibid.*, s. 390–391.

¹⁰³⁶ *Ibid.*, s. 395.

¹⁰³⁷ *Ibid.*, s. 431.

¹⁰³⁸ *Ibid.* 468–469.

¹⁰³⁹ Důchodní písař (či písař útratní, který měl na Pardubicku do roku 1614 povinnost na starost) měl přitom od účtárny vzor i k této evidenci: „*Nicméně má i všeckna jiná útrata kuchyňská, co se kdy dobytka k zabiti přikupuje, masa od řezníkův v čas nedostatkův vezme, též koření, solí, ryb suchejch, tunných, štik, herynkův a všelijakých jinejch věcí drobnějších při kuchyni spotřebuje, podle té formy, jaký regiment zvláštní z komory naší české na jisté poručení naše vydaný to šíř ukazuje, světle a pořádně podle týž rubriky zapsáno bejti, aby netoliko hejtman náš na každý čas o tom o vše v patrnější zprávu v registřích najíti a neřády časně přetrhnouti mohl, ale aby v čas přijímání počtův volněji v to nahlídnouti a vyvozeno bejti mohlo, jak spoře v jednom i druhém se zacházelo, a co kde pasírováno bejti má neb nemůže“.* Tamtéž, 401.

¹⁰⁴⁰ Roku 1638 tak za článkem *O všelijakých věcech, které se hejtmanu ....zapovídají* následoval článek *O pivovaru a sladovně*, kdežto roku 1652 byl mezi tyto články vložen článek *O registřích urburních a vybírání platů stálých*.

přidělováno úředníkům, služebníkům, čeládce i námezdníkům zaměstnaným při jednotlivých vrchnostenských podnicích. Odkazy k úřednictvu a jeho (předešlým, případně možným) přečinům se vyskytovaly i v dalších člancích, mj. i v prvním článku instrukce, který klade důraz na potřebu podrobné evidence inventáře a čeledních register zámku i jednotlivých podniků.¹⁰⁴¹ Uváděl i zákaz stran ubytování jiných osob než úřednictva a personálu náležející k rezidenci, vrchního hejtmana, vizitačních komisařů či jiných vyslanců komory, ale i ti mohli být ubytováni až poté, co předložili písemné pověření.¹⁰⁴² U článku byla v první instrukci stanovena i periodicita vizitací (dvakrát ročně), tento údaj však v následujícím dochovaném textu z roku 1615 chybí.¹⁰⁴³

Velmi obsáhlé byly články dotýkající se jednotlivých režijních činností a podniků, kde byl kromě konkrétních připomínek k samotné výrobě kladen silný důraz na odevzdávání nejen podkladů k pololetním počtům, ale i na vedení průběžných počtů jako takových a jejich odesílání komoře. Jmenovány byly jak rybníční, tak obilné, sladovnické i pivovarnické počty¹⁰⁴⁴ a zmíněna byla též evidence lesního hospodaření. V souvislosti s rybníčními počty komora akcentovala zákaz vydávat ryby na dluh či na úvěr, úředníci tak měli činit pouze v případě, že za sebe kupující postaví věrohodné rukojmí. Do textu z roku 1652 bylo doplněno několik částí týkajících se pokut za vodní pých, zdůrazněn zde byl zákaz pronajímání vodních ploch bez předchozího svolení komory i jejich využívání pro potřeby mlýnů, které nenáležely panovníkovi a jejichž majitelé za užití nezaplatily.¹⁰⁴⁵ V této verzi instrukce komora také nově pověřila fišmistra a hejtmana správou lesních potoků bohatých na pstruhy, což bývala předešle

---

K roku 1673 se i tento článek „rozpadl“ na dva samostatné, tedy *O registřích urbánních a vybírání platů stálých a Přijímání všech a všelijakých jiných budoucích důchodů* viz SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Instrukce JMC na panství pardubské vydaná (1638)*, inv. č. 165, sg. G 58, č. knihy 169, f. 16–17, *Instrukce JMC o správě panství (1652)*, inv. č. 167, sg. G 75, č. knihy 171, f. 32–37 (dle nové foliace), *Instrukce Leopolda I. (1673)*, inv. č. 169, sg. G 43, č. knihy 173, b. f. (mikrofilm).

¹⁰⁴¹ Čelední registra měla být pravidelně aktualizována, u služebnictva a čeledi neměly chybět údaje jako jména a původ, ale také podrobná charakteristika služby (či práce, již byl pověřen), plat a deputát. Roku 1652 byl připojen dovětek udávající, aby tyto dokumenty byly každoročně zaslány komoře k přehlednutí, a to včetně partikulárních inventářů, cedulí apod. *AČ XXII*, s. 366–367.

¹⁰⁴² Z dovětku připojeného roku 1615 je patrné, že se tak nemělo dít ani při slavnostech jako svatby, křty apod., respektive je patrné, že tento článek mířil proti jednání, které bylo v minulosti na panstvích zachyceno.

¹⁰⁴³ *AČ XXII*, s. 368.

¹⁰⁴⁴ Komora navíc pro přehlednost provedla jinou formální úpravu, „*A co se kdy kterému krčmáři neb komu jinému z který várky piva buďto za peníze nebo na dluh vystaví, na to má rejstřík varní do pergamenu šitý místo těch malých cedulek, kderejch se prve užívalo, založen, za starším sládkem jednotejně zanechán a jistými prostými znamenými a připsáním jmen krčmářův tak spraven bejtí[...].*“ *Ibid.*, 409.

¹⁰⁴⁵ Rybníční hospodářství viz *ibid.*, s. 425–434.

doména lesního personálu. Týdenním kontrolám byly podřízeny rejstříky panských mlynářů, pilařů, šafářů a šafářek, stejně jako ovčáků, správců vinic, štěpnic, zahrad a kostelů, přičemž dohledem nad tímto personálem a jejich počty byli (kromě hejtmana) pověřeni purkrabí, pojezdny a obilní písař.¹⁰⁴⁶ Posledně jmenovaný měl být přítomen rovněž při sušení rybníků a jejich osívání. Nejúrodnější části měly být určeny pro vrchnostenské obilí, zbylé plochy mohly být postoupeny poddaným, kteří později odváděli panovníkovi část ze svých výnosů, tzv. mandelní. Dohled nad těmito záležitostmi, stejně tak nad pacholky a čeládkou při dvorech, rybnících a vinicích, nicméně již neměl spočívat přednostně na bedrech vrchnostenského aparátu – čím dál častěji bylo v instrukcích akcentováno zapojení představitelů místních vesnic a měst, které se nacházely v blízkosti toho kterého díla či podniku.¹⁰⁴⁷

Instrukce se věnovala dále otázce konání výročních soudů, které měly začínat po Novém roce a proběhnout do sv. Ducha (v instrukci z roku 1638 a 1652 je uveden termín sv. Jiří) s tím, že úředníci měli obeslat jednotlivé rychty alespoň s dvoutýdenním předstihem a vyzvat poddané, aby se k určitému datu dostavili se svými záležitostmi. Při těchto příležitostech se řešily plánované koupě, prodeje, převody majetku, poddaní ale přinášeli i podklady pro vyhotovení nových dohod či smluv a k řešení sporných a jiných záležitostí, které nemohli (či nechtěli sami) vyřešit rychtáři. Soudů se měl v první řadě účastnit hejtman a některý z vrchnostenských písařů (důchodní či sirotčí), kteří zapisovali veškeré transakce, převody, smlouvy apod. do knih a register k tomu určených.¹⁰⁴⁸ Výpisy z nich měly být, po ukončení, odesílány komorní buchhalterii. Došlo rovněž k úpravám článku týkajícího se zhostů, nad kterými převzala dohled komora. Kdokoli z poddaných, jehož majetek přesahoval 30 kop

---

¹⁰⁴⁶ Každý písař přitom kontroloval svoji agendu – obilní tedy dohlížel na obilí registra, zatímco s purkrabím měli šafáři a šafářky vést dobytčí registra, do kterých se měly zaznamenávat nejen počty dobytka jako takového, ale vše „[...] *co se kdy a kde hřibat, telat a prasat urodí, co těch doma ostaví, též husí, kácat, kuřat odchová, sejrův, másla nadělá, a co se z toho všeho kdy a kde zase prodá, pro kuchyni naši vezme aneb kamžkoli jinam obracuje*[pozn. aut. v instrukcích od roku 1638 není uvedeno] [...] *má se i to s pilností poznamenati, jak mnoho kterého roku z domácí kouděle příze se napřede, co se z ní jakého plátna na rozdílnosti nadělá, prodá neb načkoli k domácí potřebě zase vydá.*“ *AC XXII*, s. 418–19, k registrům též s. 422.

¹⁰⁴⁷ Ti také měli pomáhat s vedením průběžné evidence. *Ibid.* s. 435

¹⁰⁴⁸ Zejména u zápisů do gruntovních knih měl přitom hejtman dbát na správnost a aktuálnost záznamů a také na následné uschování na bezpečné místo, aby se zápisy nemohlo být dále manipulováno. Manipulace s úředními zápisy nebyla mezi úřednictvem nikterak výjimečnou záležitostí, o čemž svědčí nejen koncepce článku, ale též některé zprávy komisařů a listy komorních radů, které odkazují na stížnosti poddaných uvádějících nesoulad mezi zapsanými platy, dávkami a povinnostmi na straně jedné a požadavky úředníků na straně druhé. Článek *O soudech a posudích*, s. 374–79.

míšeňských, musel vyčkat na hejtmanovu poradu s komorou.¹⁰⁴⁹ Zhosty byly posléze evidovány ve zvláštních registrech, které měly být zasílány opět od roku 1652 ke kontrole komoře, a to spolu se sirotčími počty. V instrukci byla opakovaně zmíněna rovněž tematika urbářů, na jejichž neřádné vedení upozorňovaly opakovaně vizitační komise. V urbářích byly uvedeny výše stálých platů, které byli poddaní povinni vrchnosti platit, komora proto opakovaně akcentovala potřebu pravidelné aktualizace.¹⁰⁵⁰ Jakékoli změny v držbě nemovitostí měly být zapisovány do zvláštních knih ve chvíli, kdy se odehrály, a posléze za přítomnosti hejtmana a důchodního písaře vpisovány do urbářů. Pokud poddaní neodevzdali platy ve vyměřeném termínu (s Havel, sv. Jiří), měla je vrchnostenská kancelář, nejdéle dva týdny poté, stran restu oslovit. Pokud jim byly dočasně platy odpuštěny, což se dělo nejen za války, a těsně po ní, kdy byly některé nemovitosti, polnosti a další stavení a pozemky poničeny, ale i v časech, kdy na panství udeřily přírodní katastrofy, oheň nebo neúroda, měla být tato skutečnost odpovídajícím způsobem zaznamenána. V pardubické instrukci z roku 1652 je, poprvé uvedena obsáhlá pasáž týkající se berní a dalších dávek, která byla napříště součástí instrukce. Hovořilo se v ní o povinnosti, oddělovat prostředky plynoucí ze stálých platů od těch, určených na splacení berní a jiných dávek. Ty sice nešly ke komoře a měli je vybírat výběřčí berní, nicméně vrchnostenští úředníci (zejména pojezdny písař) participovali spolu s konšeli a rychtáři na jejich shromáždění a předání důchodnímu písaři. Roku 1652 přibyla v instrukci další pasáž věnovaná kontribučním registrům, které se měly k evidenci těchto sum vést.¹⁰⁵¹

Opakovaně byla v minulosti akcentována skutečnost, že instrukce kodifikovala hejtmanovu spoluodpovědnost za agendu vedenou důchodním písařem, zejména za pololetní účty

---

¹⁰⁴⁹ Od roku 1652 byl hejtman povinen posílat komoře všechny výhosty, bez výjimky. Na všech panstvích měla být rovněž založena podrobná výhostní registra. *Ibid.*, s. 381

¹⁰⁵⁰ Kromě toho instrukce akcentovala zákaz jakkoli měnit záznamy v urbářích poté, co jsou registra s pomocí úctárny obnovena. AČ XXII, s. 438–439. Úředníci někdy vkládali přímo do urbářů listy poddaných, v nichž informovali o majetkových přesunech či změně v platbách (rozdělení, sloučení pozemků, případně žádosti o odpuštění platu z důvodu poškození ohněm, krupobitím či povodněmi). Mimo to, se urbáře užívaly řadu let a tak se přepisovala jména původních majitelů, vedených v urbářních registrech, respektive vepisovala se nad ně jména stávajících držitelů, kteří povinnost platby převzali. Viz SOA Zámorsk, Vs Pardubice, *Urbář z roku 1617*, č. knihy 16, f. 356n nebo *Urbář z roku 1651*, inv. č. 18, sg. G 71, č. knihy 17, f. 21–22.

¹⁰⁵¹ Berní agenda měla mít také svoji truhlici a kontribučního písaře, který nebyl placen z důchodů panství, ale z těchto prostředků I od této pokladnice měly být dva klíče, za jejichž vlastníky byl označen hejtman a důchodní písař. Výběr berní měl vždy probíhat proti kvitancím, které měl hejtman povinnost kontrolovat se zápisy kontribučního písaře a s faktickým stavem hotovosti, načež kvitance předal představitelům jednotlivých obcí či svobodným osobám, které dávky odvedly. Stojí za zmínku, že právě v tomto článku je také, na rozdíl od řady jiných, stanovena konkrétní sankce, pokud nebudou tyto podmínky dodrženy. Hejtman byl v tom případě oprávněn zabavit dlužníkovi část jeho majetku (kupříkladu z živého inventáře), zpeněžit ji a použít na splacení berně. AČ XXII, s. 452.

a důchodní pokladnici, nicméně z předešlé podkapitoly víme, že hejtman od poloviny 17. století přebíral odpovědnost i za agendu dalších úředníků a za všechny pokladnice, nejen ty, od kterých mu byly svěřeny klíče.¹⁰⁵² Hejtman byl povinen pravidelně kontrolovat (a kontrasignovat) týdenní registra příjmů i útrat, které měli dle instrukce sepisovat a předkládat důchodnímu písaři i hejtmanovi i všichni ostatní písaři a představitelé jednotlivých sektorů hospodářství.¹⁰⁵³ Pokud byla v evidenci odhalena chyba nebo měl hejtman pochybnost o jejich správnosti, měl právo zápis nestvrdit svým podpisem, vyžádat si vysvětlení a případnou nápravu od autora rejstříku/účtu apod. Posléze měl všechny soupisy srovnat s penězi, které byly uloženy v zámecké pokladnici, případně předat k další kontrole purkrabímu, pojezdnému, kteří komunikovali s představiteli dvorů, pivovarů apod. Klíče od důchodní truhlice měl dle tradice střežit hejtman a důchodní písař, kteří ji jeden bez druhého neměli nikdy otevírat, stejně jako neměli sami zasahovat do účetní a další evidence. Bezprostředně po hejtmanově kontrole měly být týdenní příjmy přepsány do hlavních register, a to dle vzoru a rubrik postoupených komorou a její účtárnou.¹⁰⁵⁴

Samostatný článek je věnován pololetním počtům, které byly de facto nejpodstatnějším produktem účetní agendy celého panství. V průběhu 17. století se dvakrát změnil termín, během něhož měly být předkládány komorní buchhalterii. V instrukci z roku 1604 byly stanoveny na konec června a prosince, spolu s nimi měly být předány výpisy z hlavních a týdenních register, Instrukce z roku 1615–16 se vrátila k tradičním svatojiřským a svatohavelským termínům, jež se držely na panstvích po celou druhou polovinu 16. století, a v pardubické instrukci z roku 1638 je pak pololetí vyměřeno svatým Janem Křtitelem (24. 6.) a vánočními svátky, což byly

---

¹⁰⁵² Instrukce dokonce stanovovala, že by hejtman měl působit jako jakýsi protipísař, se kterým se setkáváme u rentmistrovského úřadu, a vést svoji vlastní evidenci, paralelní se zápisy důchodního: „*Co se pak dotejče všech a všelijakých jinech běžnejch důchodův, kteří se na též panství našem odkudžkoli scházejí, žádnejch nevyjímajíc, kromě důchodův pivovarských: na to má se hejtman náš obzvláštní rejstřík proti písaři důchodnímu držeti a s pilností dáti poznamenati, co se kdy komu buďto za peníze hotový nebo na dluh prodá, neb co se začkoli jiného od koho kdy přijme a takový rejstřík s podepsáním ruky vlastní při odvedení jednoho každého počtu proti písaři důchodnímu do buchhalterie komory naší české též odeslati.*“ *AČ XXII*, s. 442. Proti této povinnosti se však hejtmané opakovaně ohrazovali s tím, že by museli u důchodního písaře neustále sedět a hledět mu pod ruku, aby měli stoprocentní přehled o všech transakcích. Rezignaci na provedení tohoto článku nezměnila ani opakovaná upozornění komisařů a jejich mínění, že zvýšený dohled hejtmanů by pomohl zamezit vzniku restů.

¹⁰⁵³ V instrukci byli uvedeni purkrabí, pojezdný, šafáři, fišmistři a jiní služebníci, přičemž instrukce z roku 1652 zmiňovala kromě týdenních a pololetních soupisů i registra měsíčních útrat a zdůraznila, že stejnému dohledu mají být podrobně peněžité i obilné a jiné počty. Pokud byl náhodou hejtman na panství nepřítomen, měl jej v této činnosti dočasně zastoupit purkrabí. Instrukce myslela i na případ, kdy hejtman spravoval dvě panství, v tom případě mu měli důchodní zasílat pravidelně své zápisy ke kontrole. viz *AČ XXII*, s. 443.

¹⁰⁵⁴ *AČ XXII*, s. 449.

termíny, se kterými se pracovalo i v následujících instrukcích.¹⁰⁵⁵ Pokud účtárna při následné kontrole (nebo již při převzetí účtů a výnosů) objevila jakékoli nesrovnalosti, byla je vrchnostenská kancelář povinna vysvětlit či přivést k nápravě, a to nejdéle do čtyř týdnů. Disproporce, které nebyl důchodní písař (případně písař obroční, rybniční ad.) schopen vysvětlit či doložit kvitancemi, byly považovány za jeho osobní dluh a byl je povinen nahradit buď on, nebo rukojmí, které za sebe při převzetí úřadu postavil. Velmi obsáhle se v instrukci řešila též správa sirotčích peněz a jejich evidence, k níž roku 1652 přibyla v textu zmínka o povinnosti předkládat ji ke kontrole spolu s vánočními pololetními účty. I u sirotčí pokladnice se pak udržovalo pravidlo více klíčů od jedné truhlice, které měly být dány hejtmanovi, sirotčímu a od roku 1652 i důchodnímu písaři. Kontrole v účtárně měla předcházet kontrola provedená hejtmanem (případně místohejtmanem) a důchodním písařem. Ta se odehrávala většinou po výročních soudech, kdy došlo k revizi sirotčích záležitostí,¹⁰⁵⁶ spočtení peněz fyzicky uložených v sirotčí truhlici a vyčíslení, jaké dluhy (a úroky) jsou povinni splatit dlužníci. Hejtman měl navíc o provedení tohoto úkonu informovat komoru, která rozhodla, zda vyšle ke kontrole zástupce účtárny či nikoli. V textu z roku 1615 přibyl zákaz manipulovat se sirotčími penězi bez předchozího svolení panovníka.¹⁰⁵⁷ Jednalo se o reakci na zakázané půjčky a zřejmě i další machinace se sirotčími penězi, kterých se úředníci dopouštěli. Stejně jako u důchodních, i u sirotčích písařů platilo, že vznikl-li za písařem nějaký dluh, který nebyl schopen vysvětlit nebo doložit kvitancí, svolením apod., měl být také povinen jej splatit svépomocí či ze strany rukojmích.

Pochopitelné změny zaznamenal i oddíl nazvaný *O neřádných lidí poddaných obcování, kněžích a náboženství*, který nabádal hejtmana k dohledu nad poddanými nejen v oblasti morální a normativní, aby se na panstvích neobjevovaly „*žádné hříchy a rozličné*

---

¹⁰⁵⁵ *AC XXII.*, s. 454.

¹⁰⁵⁶ Nejen starých sirotčích peněz, ale také těch, které přibyla v průběhu roku zabráním peněz a zpeněžením gruntu a inventáře sirotků formou odúmrtí. Takové prostředky měly být neprodleně vyzvednuty ze sirotčí pokladnice a uloženy do hlavní pokladnice panství. Podobně se postupovalo i u zběhlých sirotků, avšak zde komora stanovila čekací dobu tří let, po kterou mohly aparáty vyčkat, zda se sirotek nevrátí a nepřevezme své náležitosti. Seznam pardubických sirotků z konce 60. let 17. století ukazuje, že sirotci byli evidováni i dvě desetiletí. Soupis obsahoval nejen jména a lokaci dotyčného sirotka, ale i osoby, u nichž v době odchodu sloužil, stáří chlapce či dívky a rok, kdy opustil/a komorní panství. V závěrečném sloupci byly odkazy na příslušné strany v sirotčích knihách, které podávaly informace o majetku sirotka. NA, SM, sg. P 70/5 (sv. č. 13), karton č. 1646, b. f

¹⁰⁵⁷ Instrukce z roku 1615 obsahuje, mimo to, ještě jeden další článek, který opakuje zákaz nakládání s penězi bez povolení komory nebo panovníka: „[...] *těch peněz sirotčích nemá žádný hejtman ani písař k sobě přijímati a jich za sebou zadržovati nemá... žádným vymyšleným způsobem nemají hejbatí, ani jich na mnoze neb na mále, byť toho naše nejpilnější potřeba ukazovala a v důchodu ten čas peněz nebylo, k potřebám našim vlastním, ovšem pak svým, bez zvláštního našeho neb komory naší České psaného povolení a poručení sobě vypůjčovati.*“

npravosti,“ale měl též bdít nad tím, aby se na panstvích nerozmáhalo sektářství. Osoby, jež by byly z vyznávání nekalých či nežádoucích praktik podezřelé, měl oznámit komoře. Zde je nutno zdůraznit, že vyznání podobojí, které bylo ještě v textu z roku 1604 uvedeno spolu s katolictvím, nebylo (pochopitelně) součástí žádné z pobělohorských verzí, ale ani textů pocházejících z let 1615–16.¹⁰⁵⁸ Matyáš navázal na dřívější snahu Rudolfa II. uplatnit nad farami na komorních panstvích v plném rozsahu patronátní právo a osazovat fary pouze kněžími, kteří byli vychováni při konzistoři (horní i dolní). Roku 1581 proto udělil pražskému arcibiskupovi právo dosazovat kněze na fary náležející ke komornímu panství, nicméně proti tomuto vystupovala nejen jednotlivá města a městečka, odvolávající se na své majestáty a práva, mimo jiné, obsahující i právo patronátní, ale i někteří hejtmané, kteří se sami snažili do osazování far zasahovat.¹⁰⁵⁹ Matyáš proto v letech 1615–1616 nechal instalovat nové hejtmany, katolíky či umírněné utrakvisty, od kterých bylo možné čekat větší podporu v této oblasti, nicméně paušálněji se situaci podařilo řešit až po roce 1621, kdy došlo k další výměně hejtmanů, tentokrátě těch jmenovaných roku 1619 direktoriem.¹⁰⁶⁰ Ti posléze dostali za úkol prosazovat na jednotlivých panstvích pobělohorská rekatolizační opatření. Roku 1652 přibylo ke stávajícím pokynům ustanovení o povinném vykonání zpovědi a přijímání svátosti, a to alespoň jednou do roka.

8. 3 Ve službě

8. 3. 1 Moment promoce a otázka mobility úřednictva

Ve chvíli, kdy se z žadatele stal vykonavatel vůle vrchnosti, mohla se jeho následná kariéra ubírat hned několika směry. Vprvé řadě mohl u své služby zůstat, neboť jemu samému vyhovovala, případně mu rodina, zdraví, majetnost nebo další faktory neumožňovaly pomýšlet na jakoukoli jinou službu. Vykonával-li svou službu dobře, mohl hejtman (či nadřízený dotyčného prostřednictvím hejtmána) navrhnout ocenění dotyčného provizí (příplatkem anebo

---

¹⁰⁵⁸ „Aby byli lidé poddaní naši předkem dobrými, řádnými pobožnými kněžími víry katolické, které by fary byly pod jednou, a které pod obojí, též kněžími řádnými, dobrými, pobožnými, kteříž by byli pořádně svěceni a starobylé řády a pořádky podlí nařízení církve svaté zachovávali, kteříž by od arcibiskupa našeho Pražského za hodné a pořádné uznání byli, s ním se řídili a spravovali, a žádných jiných sekt cizích náboženství neprovozovali, nýbrž slova Božího a služeb Božích bez zameškání pilní byli, opatření jsouce, ve dni sváteční slova Božího zoumysla nezameškávali, anobrž napořád, jaký staří, tak mladí, mužského a ženského pohlaví, do kostelův rádi chodili, a tu vůli Boží znáti se vyučovali.“ *AC XXII*, s. 371–372

¹⁰⁵⁹ Patronátního práva na komorních statcích se dotkly již citované práce L. PECHY, *Postavení nižšího kléru na pardubickém panství ve 2. polovině 17. století*, zde. s. 13 d. a A. SVOBODOVÉ, *Rekatolizace na pardubickém panství v letech 1618–1680*, Pardubice 2009.

¹⁰⁶⁰ Blíže viz kapitola 8. 3. 3.

navýšením (přiznáním) určitého naturálního deputátu. Nebyl-li však dotyčný ve výše uvedených směrech limitován, případně nebrala-li se některá z daných záležitostí jako překážka v případném postupu, pak se časem dočkal tzv. promoce (povýšení). Odměna za dobrou službu byla vždy považována za velmi podstatný motivační aspekt a vždy se jednalo o součást úřední kariéry. V poslední čtvrtině 17. století se téma promoce řešilo i v textu výše zmiňované relace z roku 1671 a v textu komorní instrukce roku 1682, kde bylo uvedeno v souvislosti s oceněním práce dotyčného, uznáním jeho zásluh a také motivací do budoucna. V textech se objevovaly obavy, že nebude-li brán zřetel na zásluhy představitelů komorních úřadů (a jejich rodinných příslušníků), může nedostatek uznání dotyčného úředníka demotivovat a do budoucna i odrazit se na kvalitě jeho práce či na jeho loajalitě. Předpokladem pro služební posun bylo pochopitelně uvolnění místa, na které se mohly osoby čekající na postup přihlásit. Posléze postupovaly podobně, jako kdyby se do komorních služeb hlásily prvně, tedy zaslaly svůj memoriál, případně doplněný zdáními dalších osob, nejčastěji hejtmana, fišmistra, forstmistra či purkrabího, případně kancelářští písaři se odkazovali rovněž na služby u kanceláře, později na kancelář konkrétních písařů. Odkazy na zásluhy předků se přitom objevovaly po celé sledované období, nicméně i v tomto případě jmenovaná rezoluce, a poté instrukce, ustanovila odkazy na zásluhy předků a na vlastní službu, a to jako velmi podstatný předpoklad pro promoci dotyčného a pro dosažení upřednostnění před dalšími kandidáty. Osoby působící předešle ve službách komory či panovníka měly jednoznačně dostat přednost před adepty z jiných panství, měst apod, kteří v komorních službách nikdy nepůsobili. Hejtman Tušlovský takto, již v uvedené žádosti kolínského obročního písaře Karáta, citoval resoluci i instrukci, které společně „...to s sebou přináší a vyměřují, aby děti těch rodičů, jenž předešle JMC v službách setrvali, i k tomu způsobu jsou před jinými fedrováni a promovirováni byli.“¹⁰⁶¹ Tušlovský v jiném listu přirovnal nenaplněnou touhu po promoci jako „odnímání darmo zasloužilho chleba od úst“ a upozorňoval na nebezpečí, že takto zklamaní úředníci by mohli být napříště ve svých službách váhaví.¹⁰⁶²

---

¹⁰⁶¹ Ibid, b. f., zdání Tušlovského z ledna 1703. Podobně radové nad počty doporučovali instalovat za kolínského obilního písaře Jana Hejna, jehož otec také sloužil při komorních službách dvacet čtyři let, až do své smrti, Hejn od maličkosti byl také v této službě vychován, posléze byl listovním hejtmanem v Pardubicích, pak polesním. NA, NM, sg. P 26/1, karton 649 (rok 1704), b. f.

¹⁰⁶² Hejtman konkrétně upozorňoval na to, že by z podobného postupu mohla vzejít „váhavost, malomyslnost a nelibka [nelibost]“, což by se neblaze podepsalo na panských důchodech. Zdání, ve kterém Tušlovský cituje daná slova, se týkala opět osoby Jiřího Josefa Karáta, který se po své službě u kanceláře rozhodl žádat o post forstmistra poděbradského panství.

Výše uvedené skutečnosti jsou poměrně jasně detekovatelné, náročnější už ale je, odpovědět si na otázku, jakými kritérii měřili úředníci sami, případně hejtmané či komora promoci. U hejtmanů je odpověď na tuto otázku poměrně na snadě, neboť již v první polovině 17. století lze, jako nejvíce chtěné posty, označit službu hejtmana na pardubickém, zbirožském anebo brandýském panství. Ze tří panství sledovaných v této práci pak bylo rozhodně nejzajímavějším a nejžádanějším panstvím právě to pardubické. Proč tomu tak bylo, když hejtmanské platy byly na Pardubicích i Poděbradech totožné? Své napovídá skutečnosti uvedené v kapitole 7. 3, kde se kromě peněžního platu řeší i další benefity služby, včetně naturálních deputátů a výše akcidenčních poplatků. Obé byly na Pardubicku vyšší a tedy štedřejší než na jiných panstvích.¹⁰⁶³ Komorní správa se přitom u hejtmanů ve druhé polovině 17. století řídila vlastními ustanoveními a také u nich zachovávala moment promoce, jako motivačního aspektu. Zemřel-li či odstoupil-li stávající pardubický hejtman, přesunul se na jeho post hejtman poděbradský a na jeho pozici zase mohl přijít hejtman (či purkrabí) z jiného komorního statku.¹⁰⁶⁴ Podobně komora postupovala teoreticky i u dalších úředníků, nicméně zde se nevyplatí generalizovat a označit službu na Pardubicku vždy za vrchol úřednické kariéry. I ostatní úředníci si byli velmi dobře vědomi rozdílů v hospodářské síle a lidnatosti (a tedy rozdílech v platech i akcidenčních dávkách), dokázali si tak udělat konkrétní představu o možnostech přivýdělku (povoleného komorou i toho, o kterém se nemluvílo a který byl za hranou povolených norem). Jak je patrné i z výše prezentovaných memoriálů, nejen u pisařů, ale i u rybnického či lesního personálu je patrná mnohem vyšší mobilita a jakýsi rotacismus, kdy se jedna osoba přesouvala na různé posty, a to nejen v rámci jednoho panství, ale i mezi panstvími navzájem. Nebylo neobvyklé, aby absolvovala službu na všech třech panstvích zároveň a přesouvala se vždy za tím postem, který byl pro ni atraktivní, ať už z důvodů vyššího platu, deputátních dávek, vysokých akcidencí či osobních pohnutek (uvolnění postu na panství, kde dotyčný měl nebo si vytvořil rodinné a/či majetkové zázemí nebo naopak opuštění této jistoty kvůli nabídce lukrativnějšího postu).

---

¹⁰⁶³ Pardubická služba byla kupříkladu pro Víta Vlalašku, kolínského purkrabí, natolik atraktivní, že opustil post purkrabího na Kolíně a zažádal o službu pardubického důchodního písaře. SOA Praha, Vs Poděbradym *Kníha na vpisování všelikých poručení od JMC komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu...* od 22. VII. 1674, rok 1674, inv. č. 176, pův. č. 4, č. knihy 5, f. 9.

¹⁰⁶⁴ Tento fakt jasně vysvětluje i z prezentovaných soupisů hejtmanů (viz TP 5 a TP 6), sestavených nikoli na základě sekundární literatury, ale s pomocí pramenů (memoriálů, zpráv o úmrtí hejtmana, vizitačních relací zmiňující instalaci nového představitele panství ad.).

8. 3. 2 Klientelismus, patronát a jiné vazby mezi úřednictvem

Ze všech výše uvedených skutečností o složení personálu, jeho rodinném i majetkovém zázemí je patrné, že se na správě panství podíleli příslušníci různých zájmových skupin, majetkových, vzdělanostních i profesních struktur i odlišných předpokladů. Vzhledem k pravidelnému kontaktu a vzájemné provázanosti agend vznikala různorodá spojení a vazby, které stály někde na hranici mezi pomyslnou soukromou a veřejnou sférou života úředníka, jež nebyly v daném období oficiálně, ani „psychologicky“ odděleny, ačkoli se k tomu některé centrální direktivy snažily zástupce úřadu směřovat. Úředníci nebyli propojeni jen svými agendami, ale také sňatky, poručnictvím nad sirotky či přátelskými a, v nejednom případě, oboustranně výhodnými vztahy v rovině patron a klient, případně vlivný přímluvce. Vedle patronátu se lze (nejen) na sledovaných panstvích setkat i s vazbami, které by se daly označit termínem klientelismus. První zmíněný „institut,“ patronát bývá užíván nejen pro popis oboustranně výhodného vztahu mezi šlechticem a jeho úředníky či dvořany, ale také pro popis podobného spojení založeného na poskytnutí určité ochrany a podpory jedné osoby, skupiny, vůči osobě druhé.¹⁰⁶⁵ Naproti tomu termín *klientelismus*, ač se jeho původní definice patronátu velmi přibližuje,¹⁰⁶⁶ odkazuje ke vzniku neoficiálních sítí vzniklých uvnitř hierarchizovaných struktur (v daném případě v rámci komorní hierarchie), jejichž součástí jsou zákulisní jednání, konkurenční boje mezi znesvářenými stranami, protekcionismus, malverzace, korupce i redistribuce vrchnostenských financí a prostředků k vlastnímu prospěchu.¹⁰⁶⁷

Vzhledem k povaze zkoumaných pramenů není zachycení podobných tendencí snadné, není ale zároveň ani zcela nemožné. Nejlépe se podobná spojení orkývala v situaci, kdy došlo ke konfliktu členy personálu. Díky tomu víme kupříkladu o spojení pardubického

---

¹⁰⁶⁵ Patronem mohl být i erbovník nebo měšťan, který měl v rámci aparátu určitý vliv a mohl jej využít k podpoře jiné osoby či k její ochraně, a to jak formou přímluvy, tak přímé intervence ve prospěch dotyčného. V širším kontextu lze tímto termínem označit kupříkladu i výše zmíněnou ochranu sirotků, k níž se zavazoval sám panovník jako správce panství a jejímž garantem měl být hejtman, respektive sirotčí písař a další členové vrchnostenské správy. Jako jeden z jeho projevů lze ostatně vnímat i hejtmanovu povinnost zastupovat poddané pardubického panství ve sporech s obyvateli či zástupci jiných panství a měst.

¹⁰⁶⁶ Viz kupříkladu *Ottův slovník naučný, svazek XIV.*, s. 377, dostupné z: [http://archive.org/stream/ottvslovnknauni00studgoog#page/n393/mode/2up\[2013-6-23\]](http://archive.org/stream/ottvslovnknauni00studgoog#page/n393/mode/2up[2013-6-23]).

¹⁰⁶⁷ V tomto kontextu definoval klientelismus A. Stejskal: „*Klientelismus není definován jako stavovsky limitovaný, nýbrž jako oboustranně prospěšný vztah umožňující za adekvátní reciproční služby klientům možnost redistribuce zdrojů, k nimž je přístup nějakým způsobem omezen.*“ A. STEJSKAL, *Geneze a emancipace*, s. 70, podobně TÝŽ, *Finanční zpronevěry a jejich funkce*, s. 82-94. TENTÝŽ – M. BASTL, *Vzestup a pád rožmberského úředníka*, in: HO 6, 1995, č. 5–6, s. 118–123.

forstmistra Ehrenfrida z Berbisodorfu a Jindřicha Matyáše z Thurnu.¹⁰⁶⁸ Dále lze doložit i spojení již opakovaně zmiňovaného Havla Gotthelfa a Františka z Kolovrat. Když mu Gotthelf v říjnu roku 1645 psal, že uvažuje o opuštění komorních služeb, Kolovrat jej nabádal, aby si tento krok rozmyslel, dokonce dodal „*na mě můžete se bezpečiti, že jsem váš jižtě volný přítel a nerad vidím, že chcete od VMC služby odjít, proším vás ze se rozmysléte a pokudž nějakou jinší promoti a fedruňku JMC službě žádáte, oznamně mě, já budu všelijak se snažiti vám k tomu dopomoci.*“¹⁰⁶⁹ O spojitosti křivoklátského forstmistra Materny a nejvyššího lovčího se ve svém listu také vyjádřil pardubický forstmistr Samuel von Kluge, kterému byl jako polesný doporučen Maternův nejstarší syn. Kluge v listu poznamenal, že je-li polesný doporučen nejvyšším lovčím a chová-li on k Maternovi přízeň, nezbyvá jemu samotnému nic jiného, než danou osobu přijmout.¹⁰⁷⁰ Sám Kluge měl být zase dle Gotthelfa chráněncem vrchního hejtmana komorních panství Viléma Hendrycha Odkolka z Oujezdce. O této skutečnosti víme právě díky sporu mezi hejtmanem a forstmistrem, který se rozhořel roku 1653 a k němuž se zachovalo vyjádření obou sporných stran i zdání komory. Rozbuškou bylo obvinění z nedovoleného obchodování se dřevem, které proti Klugemu vznesl polesný písař Jan Slavík,¹⁰⁷¹ hejtman na to konto vyzval Klugeho, aby se k situaci vyjádřil. Ten se ale odmítl hejtmanovi za své jednání zodpovídat, dokonce o hejtmanu hovořil ve svém listu jako o osobě, kterou označoval „*patrone,*“¹⁰⁷² jako o *huncfutovi* a sděloval, že mu hejtman nemá co rozkazovat a má mu „*...tak mnoho a více nežli některým těm klukům a pochlebníkům jeho [hejtmana] věřeno býti.*“¹⁰⁷³ Gotthelf mezitím komoře napsal, že Kluge se odmítl za své činy

---

¹⁰⁶⁸ Na Berbisodorfovy přečiny upozornil místohejtman Petrem Ježovský z Lub ve svém spisku *O zlém hospodaření forstmistra Berbisodorfa*

¹⁰⁶⁹ NA, NM, sg. 9/1, karton 592, b. f. (říjen 1645, vloženo ke Gotthelfovu listu z roku 1651 týkajícího se rukojemství).

¹⁰⁷⁰ NA, NM, sg. P 9/1, karton 592 (rok 1653), f. 99. S Maternou se později lze na panství setkat na pozici hofjagra, roku 1678 si dokonce pronajal ředickou krčmu. SOA Zámorsk, Vs Pardubice, Kopiař komorních poručení 1678, sg. G 93, č. knihy 215, f. 54–55.

¹⁰⁷¹ Součástí spisu je i Klugeho list Slavíkovi, ve kterém Kluge zmiňoval, že by jej za jeho opovázlivost nejraději „*posekal*“ a doporučoval mu, aby přestal hejtmanovi donášet. Připojil i výhrůžku...*a ačkoli již jste nyní dosti malý, než abyste boucoucně ještě menší nebyli*“ Ibid., f. 4, f. 8.

¹⁰⁷² Bez udání adresáta, lze polemizovat, že jím mohl být právě Odkolek.

¹⁰⁷³ Nejedná se o jediný případ, kdy bylo naznačováno, že kancelářští písaři vystupovali jako hejtmanovi konfidanti. Pardubický měšťan Mikuláš Klumper si stěžoval u komory na hejtmana Kressla, o němž tvrdil, že si na jeho zbití najal dva kancelářské písaře, a sice Daniela Fabera a Václava Vopchu, kteří pro hejtmana zajišťovali i jiné záležitosti než jen kancelářskou práci. NA, NM, sg. P 9/1, karton 593, f. 617.

zodpovídat, protože jej hejtman považoval za osobu bez cti.¹⁰⁷⁴ Ze sporu vyšel nakonec vítězně Kluge, ale zřejmě z toho důvodu, že Gotthelf vznesl mezitím obvinění i vůči samotnému vrchnímu hejtmanovi, o němž prohlašoval, že mu přeje jen to nejhorší, a že „*snad chce, aby i on měl tak velký rest,*“ jaký sám Odkolek splácel na kosteleckém panství, kde předešle působil. Gotthelf dokonce tvrdil, že se proti němu oba muži spojili, pořádali „*tajné rady*“ s jeho odpůrci a měli jej očerňovat i před místodržícími. Vyslovil dokonce obavu, že jej chtějí zahubit. Tato argumentace byla ze strany komory považována za krajně nevhodnou, proto obeslala pardubického hejtmana před radu komory a vzhledem k závažnosti Gotthelfových obvinění, navrhla nejen domluvu, ale pro výstrahu i krátký arest, byl-li by Gotthelf neoblomný, pak dokonce zostřeně věznění v Bílé věži.¹⁰⁷⁵ Díky poměrně bohaté pramenné základně, vztahující se k hejtmanství a k samotné osobě Albrechta Vltavského, lze vysledovat spojitost mezi jeho osobou a Jindřich Kustošem ze Zubří, o které již byla řeč a který podpořil Vltavského aspiraci na post poděbradského hejtmana. Vltavský sám pak na některé posty na poděbradsko-kolínském panství prosadil pražské měšťany, kterým důvěřoval.¹⁰⁷⁶

Na zhoubný vliv klientelismu, ale i vzájemných rodových aliancí, upozorňoval ve svém listu komoře o dvacetiletí později i pardubický hejtman Lysander, když se na post zdejšího purkrabího hlásil pardubický měšťan Martin Kutnohorský. Lysanderovo odmítnutí se zakládalo na skutečnosti, že Kutnohorský měl hojně příbuzných a přátel mezi místními oficíry, což vnímal Lysander jako potenciální nebezpečí. Obával se, že by díky podobným osobám mohlo dojít k návratu dřívějších škodlivých zvyklostí, které se velmi neblaze odrážely na komorních důchodech¹⁰⁷⁷ a které se dařilo, po dobu jeho hejtmanství potírat. Nicméně druhým dechem je

---

¹⁰⁷⁴ Gotthelf byl ve svém listu komoře velmi razantní: „...*dotud a tak dlouho, dokud se [Kluge] zje zlého ze všeho nářku nevyvede a neočistí, za lehkomyšlného šelmu a zrádce, manželku pak a dceru jejich za lehkomyšlný kurvy mítí a držeti, i také před jedním každým vyznávati nepominu, avšak když se z toho vyvedou a vyměří, tehdy za tak poctiví lidi jako kdy prve ode mě, manželky a všech mých dětí držáni budou.*“ NA, NM, sg. P 9/1, karton 592 (rok 1653), f. 95-96.

¹⁰⁷⁵ Pnutí mezi Gotthelfem a Odkolkem potvrzuje i úvod Odkolkovy relace k vizitaci Pardubic a Smrkovic, která se uskutečnila po smrti hejtmana. Odkolek v ní říká, že většinu podnětů, které jsou součástí textů, předložil již roku 1653, ale hejtman je odmítl uvést do praxe. NA, NM, sg. P 9/2, karton 597, f. 266–274, zde f. 266.

¹⁰⁷⁶ Za Vltavského se stal poděbradským purkrabím Jan Maxmilián Hořovský, který později přijal post důchodního písaře na Pardubicích. Znali se zřejmě z dob své služby pod Kustošem, na kterou se Hořovský ve svém pardubickém memoriálu odvolával. NA, NM, sg. P 9/1, karton 593), b. f. Spoluměštitěný obsazoval do komorních služeb již po roce 1601 Albrecht Pfefferkon z Ottopachu, který byl hejtmanem mezi lety 1601 a 1606.

¹⁰⁷⁷ „...*že však tento Martin Kutnohorský zde v městě Pardubicích dům a všechny téměř vedle mě sloužící oficíry přátele má, jmenovitě písaře sirotčího švagra jeho strejcem jmenuje, předního fišmistra Jiřího Tejneckého po manželce blízkého švagra, kontribučního a spolupivovarního písaře přítele, obročního písaře manželky dceru otce jeho Martina Kutnohorského za manželku má, holomek jeho otce vlastní bratr a přes půl města v přátelství zůstává, tak že by předešlá a dlouhotrvající nyní však prostředkováním mým velmi ztenčená zlá navyklost se navoditi i zase*

nutno dodat, že sám Lysander prosadil při pardubické kanceláři za listovního písaře syna Adama, jedno ze svých dvanácti dětí, který se navíc oženil za dceru zdejšího kontribučního a pivovarního písaře.¹⁰⁷⁸ Další syn, jehož jméno nebylo uvedeno, měl za manželku dceru Kateřinu Hilariusovou, dceru zdejšího důchodního písaře.¹⁰⁷⁹

8. 3. 3 Odejít nebo být odejit

Stejně jako měly žadatelé o službu v komorních službách rozličné pohnutky a rozličná očekávání, i jak rozličné byly jejich kariéry a životní osudy, tak uváděly ve svých suplikách rozličné důvody, proč se rozhodli službu opustit. I ti z nich, kteří strávili v komorních službách většinu produktivního života, jednoho dne, povětšinou s příchodem stáří a s ním spojených neduhů, usoudili, že nastal čas uvolnit své místo někomu dalšímu, a požádali prostřednictvím hejtmána o zproštění funkce.¹¹⁹² Doložil-li hejtman kladné zdání (v ideálním případě doplněné jmény kandidáta či kandidátů na uvolněný post), svolila komora k ukončení služby. Apelovala ale zároveň na hejtmány i odstoupivšího člena personálu, aby agendu předal ideálně na přelomu roku, případně ke konci června, a do té doby zajistili pečlivou kontrolu účtů, rejstříků a dalších písemností, inventarizaci kanceláře a přidružených prostor a všechny další náležitosti, které byly zapotřebí k tomu, aby předání agendy proběhlo co nejhladčeji.¹¹⁹³ Sám úředník po ukončení této procedury požádal účtárnu o navrácení rukojemství a vystavení tzv. Raitbriefu, což bylo v podstatě potvrzení o tom, že za dotyčnou osobou nezbyvaly žádné resty k doplacení, a že je mezi ním a komorou vše vyřízeno.¹¹⁹⁴ Jinak komora postupovala v situaci,

---

vkořeniti a mně na tom, že nyní za správy mé každoročně o několik tisíc více nežli za předků mých do renthausu pěníz se odvozuje překážku učiniti by mohla.“ NA, NM, sg. P 9/1, karton 593 (rok 1680), f. 957.

¹⁰⁷⁸ NA, NM, sg. P 9/1, karton 594 (rok 1684), f. 123.

¹⁰⁷⁹ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, Kopiař komorních poručení 1678, sg. G 93, č. knihy 215, f. 60–63. Uvedené příklady jsou zcela jistě jen špičkou ledovce, jehož odkrytí představuje další závazek pro budoucí bádání.

¹¹⁹² Kolínský obilní písař Fridrich Albrecht Dvorský v březnu roku 1674 udával s odvoláním na věk, že „v té službě dáleji zastávati obtížné se býti zdá“. viz NA, NM, sg. K 35/2, karton 365, b. f. Pardubický purkrabí Jan Žehuňský žádal po Kresslově smrti komoru o brzké zaslání nového hejtmána panství, neboť on sám trpěl různými nemocemi, včetně vodnatelnosti NA, NM, sg. P 9/1, karton 593, f. 606, fišmistr Václav Rohan se rovněž ve své žádosti odvolával na „sešlost věkem.“ Ibid, b. f.

¹¹⁹³ Hejtman byl dle instrukce povinen předat svému nástupci nejen instrukci, ale také „vyměření všelijakých práv při kanceláři zámecké, s jinými listy posílacím, zprávami, relacemi, smlouvami, zápisy a jinými listy všelijakými potřebnými, poručeními a paměti panství našeho a povinností jeho hejtmána i jiných oficírů se dotýkajícím.“ Kalousek udává, že tento článek byl obsahem závěru až v instrukci z roku 1652 (AČ XXII, s. 480), nicméně díky pardubické instrukci pro Jana Purkharta Kordule ze Sloupna lze s jistotou říci, že byl do hejtmanských testů začleněn už ve 30. letech viz SOA Zámorsk, Vs Pardubice, Instukce JMC na panství pardubské vydaná (1638), inv. č. 165, sg. G 58, č. knihy 169, f. 48.

¹¹⁹⁴ Žádost obilního písaře Fridricha Albrechta Dvorského z prosince 1678 viz NA, NM, sg. K 35/2, karton 366, f. (1678). Raitbrief obvykle garantoval dotyčnému, že na případné pozdější výtky stran účtárny nemusel odpovídat, a o jeho vystavení mohla požádat i rodina po zemřelém úředníkovi. Ferdinand Karel Kordule ze Sloupna takto

kdy došlo k úmrtí úředníka v době, kdy byl ještě stále ve funkci. Jednalo-li se o osobu, která měla vlastní kancelář, respektive která zodpovídala za určitou písemnou agendu, případně i za pokladnici, došlo k okamžitému zapečetění místností a k příkazu obstatit majetek dotyčného do doby, než komorní buchhalterie projde účty a vyčíslí případný rest.¹¹⁹⁵ I na této činnosti se spolu se zástupci kanceláře podíleli členové městské rady, jejichž pečetidlem se místnost opatřila a kteří byli celému procesu přítomni jako garanti.¹¹⁹⁶

Ne všichni úředníci nicméně v komorních službách sloužili do konce svých dní či do dob zasloužené penze. Někteří se sami (ne vždy zcela dobrovolně) rozhodli ze služby odstoupit, kteréžto rozhodnutí nebylo vždy dáno pouze zdravotními problémy, ale i konflikty s jiným členem personálu. Nejobtížnější byla pro člena personálu situace, kdy nevycházel s představitelem toho sektoru, u kterého působil, případně se samotným hejtmanem panství. O sporech mezi hejtmanem Gotthelfem a forstmistrem Klugem byla již dříve řeč, nicméně tam se jednalo o konflikt osob, které stály víceméně v rovném postavení, hierarchicky i svým sociálním kreditem. Jiná situace nastala mezi tímtož hejtmanem a jeho dvěma podřízenými, pardubickým purkrabím a obilním písařem. Gotthelf si na purkrabího Kašpara Cerekvického, který zastával post na konci 40. let a po nějakou dobu panství spravoval v době Gotthelfovy

---

žádal o potvrzení, že účty po otci jsou v pořádku a majetek jeho rodiny nebude komoře nijak zavázán. NA, NM, sg. P 9/1, karton 592 (rok 1666), f. 383. Vzor Raitbriefu viz OP8.

¹¹⁹⁵ K obstatení majetku se správa uchýlila i ve chvíli, kdy nebožtík již při kanceláři nepůsobil, ale neměl splacené všechny své dluhy vůči komoře. Poněkud kuriózní byl případ pozůstalosti kolínského důchodního písaře Jiříka Volfy. Volf zemřel na mor již roku 1681, avšak k vyčíslení jeho pohledávek vůči komoře se účtárna uchýlila až roku 1685. Resty (které vyplývaly nejen z důchodních, ale i obilních, kontribučních, zádušních a sirotčích počtů) činily 1752 zk 6 kr a 4 d, část stihl Volf splatit za svého života (1122zl 20kr a 1/2d), zbylých 629 zl 46 kr a 4 a půl denáru mělo být dobýváno na jeho majetku. Za přítomnosti tehdejšího důchodního písaře Těšovského a dvou přísežných osob od kolínského městského úřadu byl proto sepsán inventář Volfovy pozůstalosti i s odhadem sum, kolik by bylo za jednotlivé položky možno utržit. NA, NM, K 35/4, karton 367, b. f. (červenec 1685.) Volfovy makuláře a inventář byly v rukou radů nad počty již roku 1681 - vyplývá to z korespondence hejtmana viz NA, NM, K 35/2, karton 366, b. f. (říjen 1681) b. f. Je tedy otázkou, proč se záležitost protáhla až do roku 1685. Podobně byl rest pozůstalý po někdejším pardubickém purkrabím Mikuláši Klumparovi dobýván na jeho domě, opět s určitým časovým zpožděním a dle zdání hejtmana tím pádem i na základě zastaralého inventáře. SOA Zámorsk, Vs Pardubice, Kopiař komorních poručení 1678, sg. G 93, č. knihy 215., f. 26–27

¹¹⁹⁶ O této skutečnosti víme mj. díky skonům Gotthelfa (1655) i Kressla (1673). U druhé jmenované osoby jsou podrobně popsány následné kroky, kdy purkrabí, důchodní i sirotčí písař ještě v noci, neprodleně po zjištění hejtmanova úmrtí povolali pardubické radní, zapečetili místnosti, ve kterých Kressl úřadoval, i s jeho majetkem. O vydání osobních věcí a nábytku posléze prosili Kresslovi dědicové s tím, že vzhledem k obstatení majetku nemají jak jinak dosáhnout alespoň nějakých prostředků. NA, NM, sg. P 9/1, karton 592, f. 375 (Gotthelf) a karton 593, f. 580 a 592 (Kressl). Po smrti pardubického sirotčího písaře Najmona hejtman žádal o příjezd Lorence Košína z buchhalterie, neboť sirotčí počty nebyly podle něj již dva roky účtárně odvedeny a chtěl se sám vyhnout podezření, že by se sirotčími účty on nebo jiný člen personálu manipuloval. Když roku 1681 zemřel kolínský purkrabí Petr Duchoslav, vypravil se hejtman i s důchodním písařem neprodleně do jeho domu, aby jim Duchoslavova vdova vydala manželovy klíče a písemnosti, které měl doma. NA, NM, sg. P 26/1, karton 647 (rok 1681).

nepřítomnosti, stěžoval u komory a žádal prošetření jeho praktik při Kustošově vizitaci. Dle Cerekvického byla stížnost neoprávněná a sepsána z pouhé zášti,¹¹⁹⁷ s Gotthelfovou stížností nesouhlasil ani obilní písař Jan Jiří Zych, který dokonce s ohledem na hejtmanovo nevybíravé chování požádal o propuštění z funkce.¹¹⁹⁸ Oba mužové se ve svých listech odvolávali na své předešlé, vždy spolehlivé služby, a ani jeden z nich nerozuměl Gotthelfově odporu vůči jejich osobám. V průběhu Kustošovy vizitace patřily mezi ty osoby, jež byly odvolány, zejména s ohledem na jejich problematické hospodaření, nicméně spory mezi jimi a hejtmanem situaci nikterak nenapomohly.

Odvolání ze strany vizitačních komisí nicméně bylo další možností, jak mohl být představitel zbaven funkce. V podkapitole 5. 3 byly představeny všechny komise, z jejichž průběhu se dochovaly do dnešních dnů relace (případně, o kterých máme základní informace ze sekundárních zmínek). V tom kontextu byla mj. řeč o skutečnosti, že obě počáteční vizitace, tedy Vchynského i Kolidiova a Škrétova, byly oprávněny propustit nezpůsobilé úředníky a instalovat místo nich nové, což také obě učinily. Škréta s Kolidiem, mimo to, zdůraznily i jeden obecný problém, o kterém byla v textu dříve rovněž řeč – někteří úředníci (v tomto případě především ti pardubičtí) měli ve městech nejen své domy, ale provozovali rovněž obchod či řemeslo, kterým se věnovali více než vrchnostenské službě.¹¹⁹⁹ V podobném duchu vyzněla Michnova relace – Michna sice nepropustil konkrétní úředníky jako jeho předchůdci (a jako později Kustoš), nicméně zaměřil svou kritiku přímo na osoby hejtmanů a na skutečnost, že někteří z nich tráví více času ve svých městských domech a radovánkami, než snahou navýšit panovníkovy příjmy.¹²⁰⁰ Velmi štědré na informace, stran úředního personálu, jsou pak vizitace konané v letech 1673 a 1674. O hejtmanu Lysanderovi se komise vyjadřovala v superlativech, kvitovala navýšení výnosů panství a zakládání nových podniků, které realizoval v době svého hejtmanství. V kontrastu s Lysanderovou osobou stála osoba forstmistra, na kterého si stěžovali jak poddaní, tak sami komisaři, kteří zjistili, že vybíral pařezné dokonce i za mýcení v lesích, které patřily poddaným, prodával seno z lesních luk a přivlastňoval si platy plynoucí z pasení volů. Důchodního písaře usvědčili z malverzace, obročního písaře doporučovali okamžitě

---

¹¹⁹⁷ „...aniž jsem toho nevím, jak že zasloužil... neb on mě z pouhé zlosti žádné zprávy dobré nedá“ NA, NM, sg. P 9/1, karton 592 (rok 1650), b. f.

¹¹⁹⁸ Zych udával, že se za Gotthelfem vypravil do Prahy s obilními účty a hejtman jej s nimi poslal „k šibenici, ke všem čertům... cedule mé abych ku podpisu nesl k Matoušovi do Přelouče, tj. k mistru popravnímu, anebo k Ledvinovi, to je k pohodnému.“ *Ibid.*

¹¹⁹⁹ NA, ČDKM, sg. ČDKM IV – Čechy – 18/1, karton 37, f. 31–35.

¹²⁰⁰ NA, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/6 (sv. 1), karton 2261, b.f. 190–204, zde b.f. 188–190.

propustit, neboť při kontrole účtů zjistili, že za ním pozůstává za dvacetiletí jeho služeb rest 3000 zl, který není schopen nijak vysvětlit. Upozorňovali i na nežádoucí praktiky kolínského pukrabího Hajna, který poddané trestal fyzicky i ukládáním zostřeného vězení. Kromě toho komisaři odhalili i další přečiny, v první řadě nedovolené osívané pustých gruntů, na němž úředníci participovali s majetnými měšťany, kteří jim platili za možnost, sít ke své potřebě. Upozornili rovněž na to, že roku 1660 proběhlo pokutování úředníků za to, že brali akcidence ze zápisu sirotčích peněz.¹²⁰¹

„Žně“ měla i komise pardubická, kdy zjistila v podstatě všechny přečiny, které byly úředníkům v instrukci zakazovány, a ještě řadu navíc. Odkazovala nejen k nedovolenému obohacování úředníků na úkor důchodů. Úředníci se, dle zjištění komise, záměrně dopouštěli makulací v účtech, do kterých psaly částky ustanovené komorou (včetně akcidence, které vybírali i pětkrát vyšší, než stanovovala instrukce) či místodržitelkou kancelář (kontribuce), ale ve skutečnosti vybíraly vyšší sumy a rozdily si dělili mezi sebe. Toto byla tak zaběhnutá praxe, že se na ni měl podílet v podstatě všechen personál, jak zámecký, tak rybníční i lesní, pouze každý svými cestami. Purkrabí a obilní písař, případně i písaři pivovarní při výdeji obilí poddaným používali menších měr, než měli, a při výkupu platili poddaným méně, a část obilí si присvojovali. Dále úředníci v okolí města zakoupili menší poustky a postavili místo nich dvory, na kterých chovali dobytek i ovce, navzdory zákazu v instrukci skupovali rovněž sirotčí spravedlnosti. Hejtman Kressl si měl dokonce za prostředky získané povětšinou z neprávem požadovaných poplatků nechat stavět dům, zatím co pardubický zámek chátral. Resty pak komisaři zjistili jak u sirotčího, tak u pivovarního písaře, úředníci, sirotčí písař u sebe měli peníze, které měly ležet v sirotčí truhle. Výtky se ale netýkaly pouze hospodářských otázek, komisaři odkazovali též na hovory s místním děkanem a faráři, dle nichž se úřednictvo neúčastnilo bohoslužeb v městském kostele, ale separátně na zámku a dávalo tak zlý příklad poddaným, kteří na to konto při bohoslužbách také absentovali.¹²⁰²

Ze všech výše uvedených skutečností vyplývá, že komise a komisaři zjistili při svých vizitacích řadu závažných přečinů, z nichž některé doporučili vyřešit upomínkou, jiné častějšími kontrolami, u některých osob pak doporučili propuštění a dobývání dluhu na daném úředníkovi a jeho rukojmích. Některé komise vystoupily dokonce i proti samotným hejtmanům,

---

¹²⁰¹ NA, ČDKM I, rok 1674, prosinec, XII/2, V, b. f. Ani poděbradsko-kolínská, ani pardubická relace nejsou foliovány, nicméně u obou textů jsou vždy v levé části relace vypsány posty (nikoli konkrétní osoby), ke kterým se výtky vztahují, díky čemuž je orientace v prameni snadná.

¹²⁰² NA, ČDKM I, rok 1674, prosinec, XII/2, R, b. f.

nicméně zde je nutno poznamenat, že k propouštění hejtmanů se přistupovalo velmi obezřetně, a to s vědomím, že se jedná o ošemetnou záležitost. Jak už bylo řečeno, i u hejtmanů, více než u jakéhokoli jiného představitele vrchnostenské správy na komorních statcích, se při posuzování jeho kvalifikovanosti a poctivosti nebraly v potaz jen hospodářské kvality, zkušenosti, dovednosti a přínos pro správu panství, ale řada dalších faktorů, z nich některé lze dohlédnout, jiné je třeba spíše číst mezi řádky. Mezi ty první patří zásluhy daných osob v dobách, kdy ještě u komory nesloužily, ale které jim zajistily jejich post s určitou imunitou, která jim dala právo setrvat na své pozici, i když byla komora opakovaně informována, že selhávají. Dalším aspektem, který bylo třeba mít na zřeteli, byly rodinné, přátelské a další vztahy a jejich dosah, zcela nelze vyloučit ani vliv úvěrových vztahů.¹²⁰³ Výjimku v konzervativním přístupu k sesazování hejtmanů, avšak výjimku pochopitelnou, a vzhledem k dobovému kontextu stěží překvapivou, představují léta 1615–1621, kdy došlo hned ke třem rozsáhlejším výměnám na postech hejtmanů, motivovaných politicko-náboženskou situací v zemi. Prvá byla spojena s již zmíněným přeobsazením postů, které inicioval císař Matyáš a jeho rádci a v rámci něhož byli do úřadů jmenováni katoličtí či umírnění utrakvisté.

První výměna proběhla roku 1615 na podbrdských panstvích, další o rok později na panstvích polabských. Do Pardubic byl takto instalován Věněk Bukovský z Hustířan, do Poděbrad pak Jan Obytecký z Obytec a na Kolín Šebastián Rejšvický z Freifeldu.¹²⁰⁴ Obytecký a i Rejšvický, který se z Kolína mezitím přesunul na Pardubice, zůstali komorními hejtmany i po vypuknutí stavovského povstání, nicméně v polovině roku 1619 byli z úřadu odvoláni. Obyteckého nahradil v Poděbradech Václav z Bubna, do Pardubic byl dosazen Břeněk Ježovský z Lub a do Kolína Burian Šlechta ze Všehrd. Oficiálním důvodem odvolání byly stížnosti poddaných na to, že je předešní hejtmané nutili k praktikování pod jednou, a direktori se tímto krokem snažili zamezit vzbouření.¹²⁰⁵ Z listů, které direktori s jednotlivými adepty vedli, však vyplývá, že se spíše snažili dosadit na statky loajální osoby a zkušené vůdce, kteří následně zajišťovali přísun proviantu (koní, zbraní, obilí ad.) z komorních statků a měli se rovněž postarat o opevnění měst a přípravu jeho obyvatel pro případ ozbrojeného konfliktu. Roku 1621 došlo k další výměně hejtmanů, tentokrát motivované snahou instalovat ty

---

¹²⁰³ Lysander se takto roku 1679 zmiňoval o své půjčce císaři (SOA Zámorsk, Vs Pardubice, Poručení české komory 1679–1680, sg. G 95, č. knihy 216, f. 14–16), o půjčce 250 zl rýnských hovořil též Havel Gotthelf (NM, sg. P9/1, karton 592, f. 49) nebo Albrecht Vltavský (P 26/1, karton 646, b. f. (rok 1651), zde se jednalo pouze o 30 kr.

¹²⁰⁴ NA, SM, karton 1661, sg. P 72/30 I, b. f. (rok 1616).

¹²⁰⁵ V. LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války/3. 1618–1625*, Praha 1951, s. 37 a 38.

hejtmany, kteří budou nápomocni v pobělohorské konsolidaci a rekatolizačních snahách. Na Poděbradech je znovu zmiňován Obytecký, kolínského panství se ujal Václav Grýzl z Grýzlova a Břeňka Ježovského nahradil Kašpar Czeller z Rozentalu, který byl Grýzlovým předchůdcem na Kolíně.¹²⁰⁶

8. 3. 4 Není rest jako rest – krátce k problematice defraudací¹²⁰⁷

Závěrem nejen této kapitoly, ale samotné práce, je nutno pozastavit se ještě u jednoho výrazného dobového fenoménu, a to tematiky nedoplatků či „restů.“ K jejich odhalení obvykle docházelo při pololetních kontrolách účtů, při rutinních kontrolách prováděných komorou, případně při návštěvách vrchního hejtmána anebo vizitačních komisí. Pojmy „rest“ či „reštant“, představovaly v podstatě rozdíl mezi předpokládaným ziskem, stanoveným na základě porovnání všech výdajů i příjmů v účetních materiálech, a prostředků, úpisů, kvitancí, ale i naturálií a jejich evidence.¹²⁰⁸ Aleš Stejskal nedoplatky charakterizoval jako „...*pohledávky vůči garantovi hospodářsko-finančního subjektu, které nebyly odvedeny v příslušném termínu a byly zpětně, dle dobových norem, prokazatelné.*“¹²⁰⁹ Je nutno si položit otázku, zda byly všechny takto označené sumy, které se objevily v úředních dokumentech, a které byly vymáhány na jednotlivých představitelích úřadu, defraudacemi a malverzacemi, a to v tom významu slova, v jakém jej používá badatel 21. století?¹²¹⁰ A je skutečně to, co se v pramenech

---

¹²⁰⁶ *Ibid.*, s. 101. Ježovský upozorňoval před svým odchodem z panství na skutečnost, že zámek i dvory na panství byly nedávno vyplněny vojáky, kteří navíc roztrhali či odnesli mnoho písemností, intaktní zůstala pouze sirotčí registra. Téhož roku informoval Czeller o velikých škodách v Pardubicích, Chrudimi i blízkém okolí, které způsobili vojáci a které znemožnily vybírat od poddaných v podstatě jakékoli dávky, neboť již nyní někteří z nich vyhrožovali, že z panství zběhnou. *Ibid.*, s. 179.

¹²⁰⁷ K restům a nedoplatkům na komorních statcích viz rovněž Z. VLASÁKOVÁ, *Defraudace jako neuralgický bod raně novověké vrchnostenské politiky (nejenom) na příkladu polabských komorních panství v 16. a první polovině 17. století*, in: Jak se u nás podvádělo: za monarchie i za republiky, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2019, s. 37–59, případně TATÁŽ, *Debts and Claims as a part of Administration and everyday Life of Bohemian Chamber Estates in Early Modern Period*, in: Pavla Slavičková (ed.), *A History of the Credit Market in Central Europe: The Middle Ages and Early Modern Period*, New York/London: Routledge 2021, pp. 231–241.

¹²⁰⁸ Nezapomínejme na obilní, rybníční a lesní agendu.

¹²⁰⁹ Aleš STEJSKAL, *Nedoplatek a zpětná dotace – sociálněekonomické kategorie rožmberských velkostatků 1550–1611*, in: ČNM, A, 164, 1995, č. 1–4, s. 6–39. Aleš Stejskal je autorem několika článků o rožmbersko-švamberském úřednictvu, přičemž tematice nedoplatků i defraudací se věnoval nejen v nich, ale rovněž ve své obsáhlé disertační práci: TÝŽ, *Geneze a emancipace vrchnostenské byrokracie na rožmberském a švamberském dominiu. Sedlák, úředník a pán na jihu Čech v letech 1550–1616*, Praha 2002 (disertační práce). Ke zpronevěřám mj. TÝŽ, *Finanční zpronevěry a jejich funkce v politické a kulturní reprezentaci vrchnostenské byrokracie v Čechách na přelomu 16. a 17. století. Perspektivy výzkumu*, in: *Život na šlechtickém sídle v XVI.–XVIII. století* (Acta Universitatis Purkynianae, Phil. et Hist. I, Opera Historica 1), Ústí nad Labem 1992, s. 82–94.

¹²¹⁰ Dnešní trestní zákoník definuje zpronevěru jako „...*přisvojení cizí vě nebo jiné majetkové hodnoty, která mu byla svěřena, a způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou.*“ § 206 Předpis č. 40/2009 Sb.

na první pohled jeví jako jasná zpronevěra, skutečně zpronevěrou či nedoplatkem, která byla dílem toho kterého úředníka?

K zodpovězení této otázky (či spíše k nastínění možných odpovědí) je nutno v první řadě říci, jaké položky bývaly započítány mezi resty a následně zasílány k vyjádření důchodnímu písaři, případně těm písařům, kteří zodpovídali za zkoumanou evidenci prostředků. Prvoplánově byly do soupisů započítány i resty, za které byli do pokladny dlužni poddaní, obchodníci, kupci a další subjekty, a to včetně nesplacených půjček a úroků plynoucích z důchodní i sirotčí pokladny. Teprve poté, co je důchodní písař okomentoval a zdůvodnil, proč je nevydobytl na dlužnících tak, jak mu ukládala instrukce, buchhalterie výslednou sumu odečetla od úředníkovy restu. Zaúčtovány byly i prostředky, u nichž bylo poznačeno, že je dotyčný komoře, účtárně, komisařům, vrchnímu hejtmanu apod. odvedl, ale nemohl je doložit žádnou či pouze nesprávně vyhotovenou kvitancí.¹²¹¹ Jak ukázal případ vrchního hejtmana Odkolka, mezi resty byly započítány také finance vynaložené na pokrytí nákladů souvisejících s výkonem vrchnostenské funkce, které když komorní účtárna vyhodnotila jako nadhodnocené, připsala je dodatečně dotyčnému k náhradě.¹²¹² Dalším aspektem, který je třeba vzít v potaz, byla opakovaně akcentovaná a vytýkaná nepořádnost ve vedení (nejen) účtů, ukládání hotovosti, při vydávání kvitancí, stejně jako naznačená těžkopádnost komorní účtárny při revizi.¹²¹³ Ke zpřehlednění situace nepomohla ani skutečnost, že některé položky, vydávané v naturáliích, se následně přepočítávaly na hotovost, přičemž úředníci museli neustále pracovat jak s početními jednotkami (kopy gr míš, zlaté), u kterých byl stanoven poměrně stabilní přepočet (1 kopa gr míš=1 zl a 10 kr), tak se skutečným oběživem, ať domácího i cizího původu, u něhož naopak docházelo ke kolísání kursu i kupní síly. Netřeba zapomínat ani na zlehčené

---

¹²¹¹ Zde připomeňme, že pokud to komora nařídila, byli úředníci povinni odvést k jejím rukám peníze či naturálie, a to i mimo pololetní vyúčtování. Mohli je ale přebírat zástupci komory (včetně té dvorské), vrchní hejtman, vizitační komisaři nebo osoby, kterým byly na platech zaručeny jejich pohledávky. Stačila pak jedna nesprávně vyhotovená kvitance a rest byl na světě. Restem se mohly stát i viktualie dodané dvoru při příjezdu císaře, avšak opět nedoložené kvitancí viz NA, NM, sg. P 26/2, karton 649 b. f. vyměření komorní účtárny, resty za léta 1638–1652.

¹²¹² Viz podkapitola 5. 2. 1.

¹²¹³ Nejmarkantněji se toto projevilo v období po třicetileté válce, kdy se komora pokoušela upomínat na Poděbradech resty ve výši 4741 zl, jež vznikly za hejtmana Petra Štýrnského a tehdejšího důchodního písaře Vilímského, tedy o dvacetiletí dříve. V tomto případě se nejednalo o „osobní resty“ písařů, ale o dluhy vážnoucí na jednotlivých gruntech, které si potenciální kupci kvůli nim odmítali kupovat. NA, NM, sg. P 26/2, karton 649 b. f. , koncept č. 109. Účtárna proto doporučovala buď alespoň část sumy dobývat na potomcích úředníků, nebo je zcela odpustit. Podobně žádal Albrecht Vltavský o odepsání či upominání dluhů zbylých po Gott Helfově éře, které se stále objevovaly na jemu vystavovaných cedulích a on se obával, aby nakonec nebyly připsány jemu. SOA Praha, Vs Poděbrady, *Knih komorních poručení a různých zápisů 1654–1658*, inv. č. 171, č. knihy 18, f. 30–31, 61.

mince, které si čas od času našly cestu i do pokladnic jednotlivých panství.¹²¹⁴ Jedním z vysvětlení, které se v souvislosti s resty vyskytlo, bylo také zcizení sumy (krádež obilí, ryb apod) třetí stranou (zlodějem neznámým i někým z personálu kanceláře či domu úředníka), která posléze s prostředky utekla.

Všechny tyto okolnosti, spolu s neustále narůstajícím množstvím účtů, rejstříků a partikulářů, které byli písaři povinni vést, kladly zvýšené nároky na osoby odpovědné za jejich vedení a v některých případech jejich dopady manifestovaly právě do restů. Mohly ale samozřejmě, jak bylo ostatně v předešlé podkapitole jasně ukázáno, vytvářet i určitý prostor pro vědomé machinace úředníků a pro to, co skutečně můžeme nazvat zpronevěrou či malverzací, tj. vědomé a cílené zcizení či zatajení prostředků ze strany úředního personálu.¹²¹⁵ Jako první byli povětšinou při odhalení nedostatků konfrontováni důchodní písaři, kteří měli evidovat jednotlivé příjmy i vydání (a to i ty, které jim zprostředkovali ostatní písaři), sestavovat průběžné účty i pololetní vyúčtování a zasílat všechny podklady komorní buchhalterii, a hotovost odevzdat pak do rukou rentmistra, komisařů a dalších osob pověřených komorou. Vůči osobě vykonávající danou funkci tak byly logicky komorou opakovaně vznášeny výtky stran nesrovnalostí v počtech, nepořádnosti ve vedení účtů, případně v nedostatečné evidenci. „Do hry“ pochopitelně vstupovali výrazně i sirotčí písař, hejtman a purkrabí (či místohejtman), jakožto kontrasignatáři důchodních (v případě hejtmana) a sirotčích počtů či obročních počtů¹²¹⁶ a také vlastníci klíčů od důchodní, či sirotčí pokladnice. Sezónní prodeje ryb a dřeva konané v terénu poskytovaly dostatek příležitostí i fišmistřovi, forstmistřovi a jejich personálu, aby mohli, místo do vrchnostenské pokladnice, snadno vložit

---

¹²¹⁴ Zmínka o různých měnách NA, SM, sg. S 195/5(sv. 4) karton 2261, f. 355–56. V jihočeském prostředí této skutečnosti využil písař Bartoloměj Dašek tak, že sčítal naprosto neadekvátní sumy. A. STEJSKAL, *Finanční zpronevěry*, s. 87. Zmínky o falešné a zlehčené minci viz NA ČR, SM, sg. P 70/5II (sv. 3), karton 1644, f. 41, 53, 74.

¹²¹⁵ V souvislosti s reprezentací a vlastním společenským kreditem lze předpokládat, že i na komorních panstvích někteří úředníci zhodnotili finance odčerpané z důchodní či sirotčí pokladnice výhodnými koupěmi či investicemi, jak dokládá pro jihočeské dominium A. STEJSKAL, *Finanční zpronevěry a jejich funkce*, s. 82–94.

¹²¹⁶ V tomto kontextu nelze nezmínit spor mezi pardubickým správcem Valentinem Žaludem a sirotčím písařem Mikulášem Faberem, v němž se jednalo o zpronevěru bezmála 1700 kop grošů míšeňských. Oba muži, původně sirotci vychovaní při panské kanceláři, vystřídali několik písařských postů, Žalud byl mj sirotčím písařem, místohejtmanem a v době sporu správcem pardubického panství. Roku 1618 Faber obvinil Žaluda, že danou sumu, která mu byla přičtena k restu, zcizil správce. Obnos byl původně určen na koupi ždánického dvora a mlýna, s tím se také oba muži do Ždánic vypravili, nicméně po odmítnutí odprodeje ze strany majitelů nebyla suma do pokladnice vrácena. Někteří ze svědků vypověděli, že byla údajně dočasně uschována do ždánického kostela (a odtud se ztratila), jiní zase, že Žalud ponechal sumu u sebe s tím, že finance odvede rovnou rentmistřovi do Prahy. Podle mlynářky si je naopak ponechal se slovy: „Nu, poněvadž těch peněz přijít nechcete, já s nimi pojedou pro víno do Moravy.“ Následné vyšetřování se protáhlo na šest let, avšak vzhledem k nedostatku důkazů proti Žaludovi byla nakonec suma přičtena na vrub sirotčího písaře Fabera, jemuž komora mezitím našla v účtech některé další nesrovnalosti. Obsáhlá dokumentace k případu NA ČR, SM, sg. P 70/5II, karton 1642, f. 102 – 266.

získané sumy do vlastního v^áčku. Mimo to m^ěl personál velmi dobrou mo^žnost uz^mout pro svou pot^rebu samotné ryby či vrchnostenské d^rěvo. Tot^ěž platilo o surovinách, výrobcích a dalších druzích zisku p^rijímaných ze dvorů či režijních podniků, na nich^ž se mohli obohacovat nejen jejich správci, ale také zdejší ^čeládka, stálí i sezónní služebníci. Velmi častým „dlužníkem“ do panských důchodů byl i obroční písař, u kterého se mohly sejít jak finanční, tak naturální nedoplatek, a obojí se posléze m^ělo zajistit na jeho majetku. Řadu mo^žností k odcizení peněz m^ěl také purkrabí jako osoba spoluzodpovědná p^ráv^ě za dvorové hospodářství a do značné míry i za výnosy z mlýnů a pivovarnictví. Díky stále podrobnější evidenci, kterou komora od úřednictva vyžadovala, m^ělo být pro komorní účtárnu čím dál snazší rozklíčovat, za kterým z úředníků (a také do jakého počtu) pozůstával jaký rest a následně od dotyčného či jeho rukojmí úhradu vyžadovat.¹²¹⁷ Účtárna, nicmén^ě v nejednom p^rípadě, zaslala svá vyúčtování i s několikaměsíčním (či několikaletým) zpožděním, a následné dobývání částek, pohybujících se v řádech stovek i tisíců kop grošů/zlatých, bylo stejně jako u „neúřednických“ dluhů spadajících do důchodní i sirotčí pokladnice, zd^louhavým a v řadě p^rípadů nikdy nenaplněným procesem.¹²¹⁸

Komora se tuto skutečnost pokoušela v průběhu sledovaného období změnit různými cestami. V prvé řadě zesílením kontroly a zp^resněním evidence a současn^ě se požadavky, jak už víme, promítly i do instrukcí hejtmanů. Krom^ě výše uvedeného, ale i na základ^ě průběžně doplňovaného článku, uvádějícího jaké kroky se p^redstavitelům úřadu zapovídají, byl od počátku 17. století opakovan^ě zd^louzřen p^rvek vzájemné vertikální i horizontální kontroly. V instrukci byla té^ž zakotvena hejtmanova povinnost vést účty paraleln^ě s důchodním písařem, kontrolovat a signovat týdenní účty i ostatních písařů. Dalším krokem, kterým se komora snažila zamezit nekalým praktikám při manipulaci s penězi, byla povinnost otevírat pokladnice více klíči, p^ričem^ž každý klíč m^ěla opatrovat jiná osoba.¹²¹⁹ Dalším z návrhů bylo častější

---

¹²¹⁷ V p^rípadě, že úředník nedlužil peníze, ale naturálie, mohl si on nebo jeho rukojmí zvolit, zda dluh uhradí in natura nebo v penězích. Kniha na vpisování všelikých poručení od JMC komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu... od 22. VII. 1674, rok 1674, inv. č. 176, pův. č. 4, č. knihy 5, f. 22–23.

¹²¹⁸ V průměru se jednalo o stovky zlatých, případně sumu do 2000 zl, větší sumy byly úředníkům vyměřeny obvykle, pokud dlužili do více účtů. Kolínský důchodní písař Skuřimský takto dlužil do důchodní i obilní pokladnice v sumě 2499 zl 8 kr Kniha na vpisování všelikých poručení od JMC komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu... od 22. VII. 1674, rok 1674, inv. č. 176, pův. č. 4, č. knihy 5, f. 13.

¹²¹⁹ Pro zopakování – u sirotčí pokladnice se jednalo o tři klíče, jeden držel sirotčí, druhý důchodní písař a třetí hejtman. Od důchodní pokladnice pak byly klíče dva, jeden pro hejtmana a druhý pro důchodního písaře. Podle nedatovaného konceptu nařízení určeného všem hejtmanům komorních panství, se komora rozhodla pověřit dohledem nad pokladnicí v průběhu sledovaného období ještě další dvě osoby, jmenováni jsou rychtáři „*neb jiní*“

odvádění účtů a financí do rukou komory.¹²²⁰ Mimo preventivních opatření byly v průběhu let zavedeny rovněž postupy, které měly zajistit, že pokud již ke vzniku nedoplatků došlo, komora bude mít mechanismy, jak je z rukou dlužníka získat. K tomuto účelu sloužil jak institut kauce, tak zmiňované rukojemství i hejtmanský recompens. V čem ale komora dlouhodobě selhávala, bylo nastavení dalších, jasných a striktních sankcí. Václav Černý kdysi ve svých *Hospodářských instrukcích* napsal, že po odhalení jakýchkoli machinací vrchnostenského aparátu byl „*nepoctivý úředník potrestán, propuštěn, přišel nový a dostal novou instrukci*“.¹²²¹ Realita tak, jak ji ukazují archivní prameny, byla však na komorních panstvích odlišná, přestože součástí hejtmanské instrukce skutečně byla pasáž stanovující, že špatné vedení evidence je důvodem k propuštění.¹²²² Ze zpráv vrchního hejtmána, vizitačních komisařů, z korespondence, a ostatně i ze samotných instrukcí vyplývá, že odhalení disproporcí mezi účty a financemi (případně kvitancemi vyhotovenými na odevzdané sumy), neznamenalo okamžité propuštění a potrestání dotyčného. Úředníkovi bývala poskytnuta určitá časová lhůta, během níž měl nedostatky zdůvodnit, případně uhradit, a co je ještě podstatnější, že ani jeho odvolání z funkce na základě restu nemuselo znamenat provždy konec jeho úřední kariéry. S některými osobami se lze setkat v budoucnu ve vrchnostenském (nebo v městském) úřadu znovu, i po odhalení a splácení poměrně velké dlužní sumy.

---

sousedé, lidi víry hodní a hospodáři dobří“). NA ČR, SM, inv. č. 3312, sg. S 195/5 (sv. 4), karton 2261, f. 191–198. Tato myšlenka může souviset se závěry vizitačních komisí z roku 1614, která navrhla stejným způsobem rozšířit vlastnictví klíčů u sirotčí pokladnice pardubického panství. NA, SM, inv. č. 2673, sg. P 100/5I, karton 1707, f. 5. Z oficiálně vydaných instrukcí, ani relací komisařů z pozdějšího období, se však nezdá, že by se tento návrh ujal.

¹²²⁰ Poprvé s tímto návrhem přišel již Ferdinand Tyrolský v době svého místodržitelství, vizitační komise jej poté navrhovaly opakovaně, avšak vzhledem k nárůstu agendy, který by tento krok znamenal pro komorní účtárnu, se od návrhů vždy upustilo. V. PEŠÁK, *Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maxmiliána II.*, s. 117.

¹²²¹ V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století*, Praha 1930, s. 14.

¹²²² *AČ XXII*, s. 448–450.

9. Závěr

V úvodní části této práce byla nastíněna skutečnost, že jednou z hlavních příčin postupné centralizace správy a byrokratizace komorního personálu podřízeného panovníkovi a oběma komorám byla snaha o sjednocení správy financí a jejich cílené užití na splátku panovníkových a komorních dluhů. Dalším z kýžených cílů se jevilo vytvoření jakési finanční rezervy pro soukromé užití panovníka i jeho dvora, ale i pro financování válečného úsilí. Kontinuálně se proto v průběhu 16. i 17. století zvyšoval důraz na písemnou komunikaci, důsledné dodržování hierarchie a patrná byla také neustávající, kontinuální snaha o zpřehlednění a zkvalitnění evidence veškeré agendy, zejména té účetní. S těmito požadavky souvisely i vyšší nároky na představitele jednotlivých úřadů, na kvalitu jejich práce a důsledné dodržování instrukcí a nařízení. Kvůli velkému zadlužení komory a panovnické pokladny však po celé sledované období docházelo souběžně k pokusům zrestringovat úřednictvo, omezit výdaje na platy, deputáty, služební cesty či omezit vydržování pomocného personálu. Ke stěžejním krokům, které zásadně určily nejen strukturu personálu, ale i jeho platové hodnocení, došlo mezi lety 1628 a 1635 a naznačený kurs výrazně nezměnila ani poválečná obnova. Centrální úřady se tehdy, více než kdy jindy, dostaly do jakési patové situace, kdy na jedné straně potřebovaly maximálně funkční aparát, schopný zastat všechny povinnosti a úkony, které po něm komora žádala, ale na druhé straně na něj chtěly z komorní pokladny vynaložit jen nezbytně nutné prostředky. Komora proto schvalovala zavedení nových úřadů jen velmi výjimečně a raději místo toho přiznávala úřednictvu právo na kancelářské písaře, díky čemuž postupně i na panstvích, pod jednotlivými písaři a dalším úřednictvem, vznikaly samostatné kanceláře se specializovanou agendou a s vlastním personálem.

Ze samotné struktury stati vyplývá, že správa komorního majetku nebyla pouze záležitostí dvorské nebo české komory, ale poměrně rozsáhlého a několikastupňového systému dalších úřadů a kanceláří, jejichž agenda se komplexu dotýkala. Tento propracovaný systém mohl slibovat naplnění ideálu byrokratizovaného, kvalifikovaného personálu sestaveného z předních odborníků své doby, dohlížejících nad komorním zbožím pevnou rukou, ale zároveň podrobených neustálé vzájemné kontrole. V praxi avšak docházelo opakovaně ke kompetenčnímu soupeření nejen mezi komorami navzájem, ale také mezi komorou a účtárnami, případně mezi vrchnostenskými úředníky na jednotlivých panstvích. Zástupci představených úřadů (a dá se předpokládat, že i některých, které představeny nebyly) v průběhu sledovaného období předkládali své názory, podněty, připomínky a poznatky, které se někdy

více, jindy méně odrážely do všední reality jednotlivých panství a je třeba je brát při bádání neustále v potaz. Jistou konstantou, která se line jako červená nit celým zkoumaným obdobím, je dlouhotrvající předpoklad, že funkční správa stojí v podstatě na třech pilířích, a to na:

- 1) kvalifikovaném personálu,
- 2) co nejpřesnější (zejména účetní) evidenci,
- 3) důsledné a časté kontrole.

Ideálního stavu tedy jak maximálně funkčního systému s minimem chyb, zejména v lidském faktoru, tak komorního komplexu generujícího výnosy v maximální možné výši nemělo být dosaženo výraznějšími strukturálními proměnami, ale zkvalitňováním a doplňováním tradičního, již osvědčeného rámce, do něhož byly nové podněty implementovány.

Tento přístup se projevil i ve znění instrukcí pro jednotlivé úřady. Kostra textů, pro ten který úřad, tak zůstávala i po staletí víceméně totožná, jen se podle potřeby dále doplňovala nebo aktualizovala. Dělo se tak do okamžiku, kdy došlo k výraznější změně ve směřování správy, její praxe či k regulaci personálu. Instrukce nelze pojímat jako přesný odraz reality, nicméně udávaly jakési základní mantinely, v nichž se měl úředník pohybovat. Sledováním jejich edicí v delším časovém úseku lze odhalit proměny v úřední praxi, neuralgická místa, která se snažila ošetřit, nové skutečnosti o právním i sociálním postavení poddaných atd. Instrukce přitom nebyla vždy vydána tzv. od stolu, v kanceláři jedné z komor, ale mohla být – obzvláště jednalo-li se o text pro úředníky panství – s dotýčnými konzultována a zasílána k vyjádření či doplnění. V případě hejtmanské instrukce došlo k nejvýznamnější úpravě v poválečném období, kdy byla doplněna o články zdůrazňující zvýšenou potřebu evidence a dokumentace a maximální (sebe)disciplinace členů personálu. Mezi neoficiální kontrolní orgány se komora pokoušela začlenit zástupce městských rad a další představitele místních samospráv, na které též delegovala část původně vrchnostenských pravomocí ve vztahu k poddaným. Paralelně s hlavními instrukcemi byly vydávány kancelářské řády, vymezující povinnosti kancelářského personálu, který přináležel k jednotlivým úřadům, a také doplňující instrukce, resoluce, nařízení a pokyny. I u nich lze v řadě případů sledovat, jak se některé požadavky propisovaly do všech linií správy a tudíž i do textů určených osobám, které za řešenou problematiku zodpovídaly. Takové dokumenty upřesňovaly *modus vivendi* daný komorními, hejtmanskými a dalšími instrukcemi a pro badatele představují stejně podstatné prameny jako samotné instrukce, neboť více vypovídají o aktuální situaci.

Při bádání o komorním úřednictvu je třeba neustále myslet na fakt, že každý z úřadů byl manifestací raněnovověké, tradiční společnosti, která měla svá pravidla a specifika. Právě zorným úhlem těchto specifických znaků doby je nutno na některé pojmy (byrokracie, kvalifikace) nahlížet a případně je pro potřeby práce (re)definovat. Zkoumané úřednictvo lze takto označit pojmem byrokracie, bude-li se toto označení zakládat na zvýšeném důrazu na hierarchizaci, vzájemnou (horizontální i vertikální) kontrolu a písemné úřadování. Zároveň je nutno zdůraznit, že soukromá a veřejná sféra úřadu, včetně jeho představitelů, nebyla striktně oddělena a úřední služba mohla být (a byla) jako jakási odměna, která měla určitý symbolický a reprezentativní přesah. Naprostou samozřejmostí byly vzájemné vztahy na linii patron–chráněnc/klient, které prostupovaly životy úředníků a které nebyly stavovsky ani majetkově vyhraněné, ale vytvářely pole, které umožňovalo navázat spojení přínosná pro zúčastněné strany. Všechny tyto aspekty je možné sledovat nejen na centrální úrovni, ale jejich projevy se odrazily i do prostředí recipovaných panství. Podobně je třeba přistupovat k otázce kvalifikace, kdy adepti na úřad či žadatelé o promoci v první řadě odkazovali na předešlé služby v komorní správě či v jiných úřadech (a tedy na znalost hospodářské, účetní a jiné agendy). Uváděli ale i jiné služby prokazané panovnickému rodu (vojenské, kreditní ad.) a zmiňovali jak své zásluhy, tak přínos dalších příslušníků jeho rodiny. Absolutorium či právní vzdělání nebylo výslovně vyžadováno, konkrétněji byly znalosti (mj. i v oblasti práva), které se požadovaly po komorních radech, specifikovány až v instrukcích z let 1682 a zejména 1719, což však neznamená, že byly záhy striktně vyžadovány i na této nebo dalších úrovních. V souvislosti s oběma zmíněnými texty se podařilo prokázat jejich emisi ke kancelářím úřednictva jednotlivých panství, které se následně odvolávalo na články, jež se jej týkaly, případně na ty, které byly pro něj výhodné. Naproti tomu hejtmanská instrukce z roku 1702 zůstala beze změn i po vydání komorního textu.

Korespondence, relace i další materiály ukazují, že všednodennost úředníků byla ještě daleko pestřejší, než jak ji ukazují instrukce a nařízení. Úředníci je v některých případech dokonce nedodržovali cíleně, vědomě, ba dokonce s železnou pravidelností (viz opakované zákazy stran skupování majetků na jednotlivých panstvích, upřednostnění vlastního hospodaření a zisku před císařovým, půjčování z důchodních sirotčích peněz, a to i přes výslovný zákaz ad.), proto také panovník i komory hledali cesty, jak nevíтанé praktiky zastavit a komorní důchody ochránit před škodami. Kromě zpřísnění kontrolních mechanismů a doplňování instrukcí o body, kterými byla uvedená jednání personálu zapovězena, byli úředníci nuceni skládat při nástupu do úřadu kauce, rukojemství či reversy, jejichž zavedení

a urgování – a v případě rukojemství – pravidelné obnovování mělo případného provinilce přimět k napravení finančních i materiálních škod. Zmínky o nepořádkách, nedodržování instrukcí, nekvalitní práci či dokonce nekompetentnosti nebo špatné pracovní morálce personálu byly v relacích i zdáních účtárny uváděny poměrně často, ne vždy však vyústily v odvolání dotyčné osoby. Reálně měla komora jen velmi omezené vynucovací mechanismy, ke kterým se navíc směrem k úřednictvu uchýlovala váhavě. Nejednotný byl i systém sankcí, který uplatňovala bez předem stanoveného klíče, spíše postupovala dle sociálního statutu dané osoby a jejího postavení v komorní hierarchii. Podobně symptomatická byla problematika všude a všudypřítomných nedoplatků do pokladnic (důchodní, sirotčí, obilní, rybníční...), která byla v závěru práce rovněž představena. Nastíněna byla jak systematika vystavování dluhu ze strany komorní účtárny, tak i jaké položky byly mezi resty začleněny, a cesty, kterými se komora (tu s větším, tu, častěji, s menším úspěchem) pokoušela nedoplatky vydobýt na personálu.

Desiderata budoucího výzkumu

V textu disertace byla uvedena některá témata, která autorka stati považuje za nosná pro další (nejen soukromé) bádání. Na problematiku řešenou v tomto textu autorka naváže nejprve podrobnějším výzkumem majetkových i sociálních vazeb úřednictva v prostoru sledovaných panství, a poté jejich rodinných i dalších vztahů (zmiňované ručení, uzavírání vzájemně prospěšných smluv, kmotrovství), které byly v předešlé kapitole jen částečně naznačeny a jejichž pečlivé rozkrytí pomůže blíže pochopit jejich dosah na správu komorních statků i jeho ekonomiku. Soustavnější pozornost bude (v ideálním případě s grantovou podporou, o kterou bylo zažádáno) dále věnována komoře a komorním statkům v době po nástupu Matyáše Habsburského, v čase stavovského povstání i v letech pobělohorských. I toto téma, které je nosné nejen z hlediska politických dějin, ale také s ohledem na naznačené změny v umořování císařských dluhů, v nichž hrála komorní panství významnou roli, bylo ve stati lehce nastíněno. Samostatné a zevrubné bádání by si rozhodně zasloužil lesní personál, specifika jeho vývoje i postavení vrchních představitelů a „řádových“ členů lesního personálu.

Kromě výše naznačeného bádání soustředěného na komorní statky je rovněž velmi lákavou myšlenkou zaměřit se na samotnou českou komoru, účtárnu a rentmistrovský úřad. Konstatují-li rakouští historikové, že dvorská komora na svého autora teprve čeká, lze totéž bezpochyby prohlásit o zmíněných kancelářích. K jejich genezi (nejen) ve sledovaném období se dochovala

bohatá a jen zčásti prostudovaná materie, která by vydala ne na jednu, ale hned na několik tematických monografií. Námětem pro samostatné studie by pak mohlo být několikrát akcentované období, kdy byla komora podřízena Ferdinandovi III. Pro tyto výzkumy by se jeví nanejvýš vhodným využít nejen archivní prameny deponované ve fondech a jednotkách citovaných v této práci, ale rovněž fond Komorní knihy či archiválie uložené v Rakouském státním archivu.¹⁴⁹⁰

---

¹⁴⁹⁰ Kromě instrukcí zejména Gedenk- und Protokollbücher dvorské komory, k možnostem výzkumu Peter RAUSCHER, *Quellen der obersten landesfürstlichen Finanzverwaltung in den habsburgischen Ländern (16. Jahrhundert)*, in: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (ed.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert): Ein exemplarisches Handbuch*, Munich 2004, s. 147n.

Summary

One of the main reasons for the gradual centralization and bureaucratization of the official staff subordinated to the monarch and the two chambers was the desire to unify the administration of finances and their targeted use for the repayment of the monarch's and chamber's debts, while at the same time creating a kind of financial reserve for the private use of the monarch and his court, as well as for the financing of the war effort. Along the way, some singular (even titular) officials were surrounded by other persons and created offices, specialised bureaux with their own staff and their own agendas, where the desire for interconnectedness, horizontal and vertical control is evident. The emphasis on written communication and strictly observed hierarchy has therefore increased, and there has also been an ongoing, continuous effort to make all records, especially accounting, clearer and better. These requirements were linked to higher demands on the representatives of the individual offices, on the quality of their work and on the strict observance of instructions and regulations. However, due to the heavy debt of the Court and Bohemian Chamber and the monarchy's treasury, attempts were also made throughout the period under review to reduce the number of officials, to limit expenditure on salaries, deputies, business trips, support staff, etc. The central authorities were thus in more than one case faced with a stalemate, where they needed a highly functional apparatus, for which, however, they spent only the necessary amount. The administration of the chamber property was not only a matter for the Court or the Bohemian chamber, but for a rather extensive and multi-tiered system of other offices and bureaux whose agenda affected the complex. On the one hand, this elaborate system might have promised to fulfil the ideal of a bureaucratic, qualified staff made up of the leading experts of the time, supervising the chamber goods with a firm hand and subject to constant peer control. In practice, however, there were repeated competitions not only between the chambers, but also between the chambers and the accounting offices, or between the officials of the various estates etc. During the period under review, the representatives of the offices that were represented (and, one can assume, some that were not) submitted their opinions, suggestions, comments and observations, which sometimes more, sometimes less, reflected the everyday reality of individual estates and all of them should be taken into account during research. A certain constant that runs like a red thread through virtually the entire period under study is the long-standing assumption that a functional administration rests essentially on three pillars: 1) qualified staff, 2) the most accurate (especially accounting) records, and 3) consistent and

frequent control and supervision. The ideal state - i.e. both (1) a maximally functional system with a minimum of errors, especially in the human factor, and (2) a chamber complex generating the maximum possible revenue - was not to be achieved by major structural changes, but by improving and complementing the traditional, i.e. already proven, framework (administration, bookkeeping, etc.) into which the new initiatives were implemented.

This approach was also reflected in the wording of the instructions to the various authorities. The framework of the texts for a given office thus remained more or less the same over the centuries, only to be supplemented or updated as necessary, until a major change in concept, regulation of staff, etc. took place. In parallel with these main instructions, office regulations were issued, defining the duties of the office staff attached to the various offices, and supplementary instructions, resolutions, regulations, instructions, time-limited tasks. These documents specified the *modus vivendi* given by chamber, hetmen's and other instructions and are as essential sources for researchers as the instructions themselves, as they tell more about the actual situation. At the same time, it is important to keep in mind that each of the offices was a manifestation of early modern, traditional society, which had its own rules and specifics. It is with these specific features of the time in mind that certain concepts (bureaucracy, qualifications) must be viewed and possibly (re)defined for the purposes of the work. For example, the bureaucracy can be labelled as a bureaucracy if this label is based on an increased emphasis on hierarchisation, mutual (horizontal and vertical) control and written office. At the same time, however, it must be stressed that the private and public spheres of the office and its representative were not strictly separated, and official service could be (and was) granted as a kind of reward that had a certain symbolic and representative overlap. In many cases, it was also closely linked to the property base of the person concerned and to his or her clientele (and other) relations with other persons, whether they were lower nobles, burgesses or serfs who had been recruited to the service. Similarly, the question of qualification should be approached – qualification at the time did not mean university education, but primarily previous service in the chamber administration or other offices (and thus knowledge of economic, accounting and other agendas), or other merits in the service of the ruling family (military, credit, etc.), both on the part of the person concerned and other members of his family. The instructions of 1682 and especially 1719 specified more specifically the knowledge (especially in the field of law) that was required of the chamber councils, but this does not mean that it was soon strictly required at this or other levels.

At the same time, correspondence, sessions and other material show that the everyday life of officials was far more varied than the instructions and regulations indicate. In some cases, officials even deliberately and consciously failed to observe them (prohibition of buying up properties on individual estates, preference for their own interests and profit over the emperor's, loans from the estates' and orphans' treasuries). Therefore, both the court and the chambers sought ways to prevent unwelcome practices and to protect the chamber's income from damage. In addition to tightening control mechanisms and adding items to the instructions that were forbidden to staff, officials were forced to make guarantees (recognisance and surety bonds) before taking office, the introduction, urging and regular renewal of which was intended to compel the potential offender to make good the financial and material damage. References in the texts to disorder, failure to follow instructions, poor workmanship or even incompetence or poor work ethic on the part of the staff are fairly frequent but did not always lead to the removal of the person concerned. In reality, the Chamber had very limited enforcement mechanisms and a not very sophisticated system of possible sanctions, which were applied inconsistently, depending on the situation and the social status of the person concerned.

Similarly, the problem of the ubiquitous and omnipresent arrears to the treasuries is symptomatic of the reality of the chamber estates. Part of them was caused by debts of inhabitants as well as other persons that had trade relationship with estates (merchants, craftsmen). Part of them came of unpaid loans from patrimonial or orphan's treasury which were – again and again and with the same, virtually zero result – officially forbidden. Yet, it was common praxis (especially with regard to orphan's money) that different subjects were granted loans from treasuries and rulers repetitious prohibitions issued in the course of 16th, 17th and 18th centuries hadn't change that. After all, even the ruler himself didn't keep his own commands and he was often the one who owed large (or even the largest) sums of money to orphan's treasuries – both dominical as municipal. Another part of the problem were constant arrears of officers themselves. Arrear (*rest*) essentially meant the difference between the expected profit, specified by comparing all incomes and expenses recorded in the accounting books, and the real amount of money deposited in patrimonial treasuries at the time of comparison. The largest amount of arrears was usually detected during biannual controls of accounts and revenues or thanks to inspections and visitations conducted by the Bohemian chamber. Afterwards, an investigation ensued. Firstly, all sums that (according to the proclamations of the scribe or other officer in question) were given to the Chamber officer, commissioners, envois of a monarch, merchant houses or Habsburg creditors but cannot be

proven with acquittance (*kvitance*) were counted in. The fact that the Bohemian Chamber did not withdraw money only twice a year but sometimes also during visitation or control of other persons authorized by Bohemian as well as Court Chamber did not help to clarify the situation. All expenses that exceeded the limits of financial and natural resources earmarked for manorial office (*deputát*) and were not approved by the Bohemian chamber beforehand were also classified as arrears only when the Chamber's "accounting department" deducted these sums, the remaining arrears was considered as a personal debt of the officer and he was obliged to foot the amount in arrears. After that, the official had been given a certain period of time during which he had to clarify (or justify) the deficiencies. And even if he didn't manage to prove that he was not the one who should have been blamed, the penalties were in most cases limited to (sometimes only temporary) deposing the person from his position and pay the arrears. The officer was not forbidden to continue with his 'career' in the future and his honour was not questioned.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Národní archiv, fond České oddělení Dvorské komory:

sg. ČDKM I — rok 1650, poř. č. 124, st. fasc. 15895, karton 485.

sg. ČDKM I — rok 1674, prosinec, XII/2, přílohy R a V.

sg. ČDKM IV — Čechy — 6/2–67/4, karton 27.

— Čechy 7–7/12, karton č. 28.

— Čechy — 7/15, karton 29.

— Čechy — 10/4–17/3, karton 36.

— Čechy — 17/4–18/1, karton 37.

— Čechy — 18/1–2, 1–3, karton 39

— Čechy — 18/2/1– 18/3/3, karton 40–43.

— Čechy (dodatek), poř. č. 15, karton 67–68.

— Čechy (dodatek), poř. č. 17, karton 70–75.

— Čechy — K, karton 107.

— Čechy — P, karton 180.

ČDKM, Rukopisy

— č. 3, staré č. 121.

— č. 5, staré č. 125.

— č. 6, staré č. 126, příl. Df.

Národní archiv, Nová manipulace

sg. K 35/2, karton 365.

sg. K 35/3, karton 366.

sg. K 35/4, karton 367.

sg. P 9/1, karton 592.

sg. P 9/1, karton 593.

sg. P 9/1, karton 594.

sg. P 9/1, karton 595.

sg. P 9/2, karton 597.

sg. P 26/1, karton 646.

sg. P 26/1, karton 647.

sg. P 26/1–2, karton 649.

sg. S 4/2–3, karton 813.

sg. S 4/7–11, karton 815.

sg. S 4/12–22, karton 816.

sg. S 4/25, karton 817.

Národní archiv, fond Stará manipulace

- inv. č. 130, sg. S 49/1, karton č. 61.
- inv. č. 1509, sg. J 8/8, karton 954.
- inv. č. 1519, sg. J 18/7 (sv. 1), karton č. 958.
- inv. č. 1519, sg. J 18/13, karton 959.
- inv. č. 1519, sg. J 18/19, karton č. 961.
- inv. č. 1520, sg. J 19/1–5, karton 966.
- inv.č. 1580, K 1–19/30, karton 1053.
- inv. č.1624, sg. K 44/67–68, karton 1157.
- inv. č. 1580, sg. K 1/212, karton 1078.
- inv. č. 2209, sg. M 28/84, karton 1474.
- inv. č. 2643, sg. P 70/1–5, karton 1642.
- inv. č. 2643, sg. P 70/5, karton 1644.
- inv. č. 2643, sg. P 70/5–24, karton 1646.
- inv. č. 2643, sg. P 70/25–30, karton 1647.
- inv. č. 2643, sg. P 70/90–134, karton 1651.
- inv. č. 2645 , sg. P 72/9–29, karton 1660.
- inv. č. 2645 , sg. P 72/30, karton 1661.
- inv. č. 2645 , sg. P 72/37–47, karton 1663.
- inv. č. 2673, sg. P 100/1–5, karton 1707.
- inv. č. 2728, sg. P 130/62–83, karton 1898.
- inv. č. 3312, sg. S 195/1, karton 2257.
- inv. č. 3312, sg. S 195/2, karton 2258.
- inv. č. 3312, sg. S 195/5–6, karton 2261.
- inv. č. 3312, sg. S 195/6–7, karton 2262.

inv. č. 3312, sg. S 195/7–9, karton 2263.

inv. č. 3312, sg. S 195/9–11, karton 2264.

inv. č. 3312, sg. S 195/11, karton 2265.

inv. č. 3312, sg. S 195/13–20, karton 2267.

Archiv Pražského hradu, fond (Česká) Dvorská komora z let 1529–1621

sg. D K, inv. č. 694n, karton 5.

Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Historica Třeboň

Instrukce nejvyššímu jägrmistrovovi v Království českém, inv. č. 7411, sg. 5915, folio 217—264.

Matyášova instrukce hejtmanu panství Králův Dvůr, Točnick a Zbiroh, inv. č. 7853, sg. 6253.

Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Poděbrady

Kniha komorních poručení a různých zápisů 1654–1658, inv. č. 171, č. knihy 18.

Kniha pamětní na vpisování všelijakých platných poručení a resolutí od Slavné JMC komory české prošlých, za správy hejtmanské Tobiáše Ludv. Czvieker z Došpergku (založená 1. X. 1673), 1673–1682, inv. č. 174, č. knihy 18.

Vejpisy rozdílných poručení a resolutí od JMC Královské komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu panu Tobiášovi Ludvikovi Czviekerovi z Došpergku prošlých 1674, inv. č. 175, pův. č. 3, č. knihy 5.

Kniha na vpisování všelikých poručení od JMC komory české JMC panství poděbradského a kolínského hejtmanu... od 22. VII. 1674, rok 1674, inv. č. 176, pův. č. 4č. knihy 5.

Kniha do které se všelijaké poručení komory vpisují 1674–1706, inv. č. 177, č. knihy 19.

Kniha přísah–formulářů z r. 1606/v druhé části císařská instrukce pro korunní statky z r. 1702, inv. č. 374 a 375, č. knihy 42.

Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Pardubice

Urbář z roku 1651, inv. č. 18, sg. G 71, č. knihy 17.

Popis hranic panství 1650–1727, sg. G 69, č. knihy 149.

Instukce JMC na panství pardubské vydaná (1638), inv. č. 165, sg. G 58, č. knihy 169.

Instukce Ferdinanda III. o správě panství (1652), inv. č. 166, sg. G 74, č. knihy 170.

Instukce JMC o správě panství (1652), inv. č. 167, sg. G 75, č. knihy 171.

Instrukce Leopolda I. (1673), inv. č. 169, sg. G 43, č. knihy 173.

Instrukce pro správu české komory 1682, sg. G 97, č. knihy 174.

Instrukce Leopolda I. (1702), inv. č. 170, sg. G 113, č. knihy 175.

Instrukce pro správu české komory 1719, sg. 123, č. knihy 176.

Oeconomus aneb hospodářská kniha pro hejtmany a všelijaké správce nad panskými statky, sg. G 89, č. knihy 177.

Kopiář komorních poručení 1678, sg. G 93, č. knihy 215.

Poručení české komory 1679–1680, sg. G 95, č. knihy 216.

Knih komorních poručení 1682–1683, sg. G 99, č. knihy 217.

Registratura od komory prošlých poručení 1688–1689, sg. G 104, č. knihy 218.

Poručení české komory 1694–1695, sg. G 107, č. knihy 219.

Registratura prošlých komorních poručení 1694–1700, sg. G 108, č. knihy 220.

Kopiář správní/zprávy odeslané české komoře 1681, sg. G 98, č. knihy 225.

Registra při 1539—1604, inv. č. 308, sg. G 5, č. knihy 268.

Zlomek smolné knihy 1564—1567, inv. č. 311, sg. G 16, č. knihy 271.

Knih smolná aneb černá 1590—1626, inv. č. 312, sg. G 29, č. knihy 272.

Smolná kniha 1568—1590, inv. č. 4095, sg. F 151, č. knihy 1504.

Zlomky smolných register panství z let 1561—1615, inv. č. 4101, sg. F 158, č. knihy 1510.

Registra poddanských smluv 1597—1673, inv. č. 4104, sg. F 153, č. knihy 1513.

Kopíř listů a nařízení hejtmana 1628—1687, inv. č. 4109, sign. F 160, č. knihy 1519.

Státní okresní archiv Pardubice, fond Archiv města Pardubice

Knihy rukojemství 1603—1764, inv. č. 154, č. knihy 123.

Státní okresní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady (AM Poděbrady):

Knihy smluv svatebních, testamenty, inventáře pozůstalostí, zachovací listy, obligace, kvitance, rukojemství, výpovědi aj. 1669–1700, inv. č. 24, č. knihy 11.

Kriminální záležitosti, hrdelní soudnictví – vraždy, lesní pych, loupeže, vyhnání plodu aj. – vyšetřování, rozsudky apelačního soudu 1601–1817, inv. č. 601, karta 24.

Edice pramenů

Eliška ČÁŇOVÁ (ed.), *Prameny k nevolnickému povstání v roce 1680*, Praha 1986.

Václav ČERVENÝ – Jarmila ČERVENÁ, *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651. I. svazek A–L*, Praha 2003.

Václav ČERVENÝ – Jarmila ČERVENÁ, *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651. II. svazek M–Ž*, Praha 2003.

František DVORSKÝ– Antonín GINDELY (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu, Díl VI (1581–1585)*, Praha 1890.

František DVORSKÝ– Antonín GINDELY (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu, Díl VIII (1592–1594)*, Praha 1895.

František DVORSKÝ– Antonín GINDELY (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu, Díl IX (1595–1599)*, Praha 1897.

Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abteilung: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749); 2. Band, Actenstücke 1491–1681*; Wien 1907

Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abteilung: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749); 3. Band Aktenstücke 1683–1749*, Wien 1907

František HOFFMANN, *Soupis rukopisů městských práv v českých zemích*, in: Malý Karel, *Městské právo v 16.–18. století v Evropě (sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané právnickou fakultou UK ve dnech 25.–27. září 1979 v Praze)*, Praha 1983, s. 245–257

Josef HRDLIČKA, *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003

Hermengild JIREČEK, *Práva městská království českého a moravského*, Praha 1876 (5. vydání)

Hermenegild JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého 1627*, Praha 1888

Josef KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské*, Archiv český, díl XXII–XXIII, dodatky IXX, Praha 1905–1906, 1913.

Jan KILIÁN, *Martin Prušek z Prušova. Studie životopisná a edice hejtmanského kopiáře z let 1611–1614 (1616)*, Praha 2007

Petr KREUZ–Ivan MARTINOVSKÝ (ed.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*, Praha 2007

Jan POHL (ed.), *Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točníka, Dvora Králova z let 1637 a 1639*, Praha 1911.

Jan POHL (ed.), *Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točníka, Dvora Králova z let 1643 a 1646–1647* Praha 1911.

Jan POHL (ed.), *Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točníka, Dvora Králova z let 1651–1652*, Praha 1911.

Leoš VAŠEK (ed.), *Kopiář Jiříka Skřivánka, úředníka na Blansku 1594–1612 (1614)*, Blansko 2000.

Dagmar VORLOVÁ (ed.), *Compendium memorabilii královského komorního města Pardubic. Edice rukopisu Františka Červenky z roku 1811, svazek I.*, Pardubice 1996.

Seznam literatury

Karolina ADAMOVIČOVÁ – Antonín LOJEK – Karel SCHELLE (ed.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada – Stát*, Praha 2015.

Karolina ADAMOVIČOVÁ – Antonín LOJEK – Karel SCHELLE (ed.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada – Právo*, Praha 2017.

Radek BACÍK, *Přibík Jeníšek z Újezda, pobělohorský úředník*, in: *Časopis Národního muzea – řada historická 176, 2007, č. 3–4, s. 161–193.*

Pavel BALCÁREK, *Kancelář kardinála Ditrichštejna a správa biskupských statků před Bílou horou*, in: *SAP 28, 1978, č. 1, s. 66–126.*

Franz BALTZAREK, *Finanz- und Steuerinnovationen im Habsburgerreich im Zeitalter zwischen 1680 und 1780*, in: *Etatisation et bureaucratie. Staatswerdung und Bürokratie. Symposium der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts*, hg. von Moritz Csaky und Andrea Lanzer, Wien 1990 (Beihefte zum Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts, 2), s. 27–38.

Eva BARBOROVÁ, *Funkce hejtmánů (úředníků) na rožmberských panstvích*, *JSH 38, 1969, s. 198–207.*

Milan BASTL – *Policejní disciplinace a boj s kriminalitou v rožmberském Českém Krumlově*, in: *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století).*

Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno, Prostějov 1997, s. 363–375.

Vladimír BERÁNEK, *Osedlé obyvatelstvo na komorních panstvích Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem v předbělo. horském období*, in: Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc., Liberec 2004, s. 115–125

Vladimír BERÁNEK, *Proměny dvorového hospodářství na komorních panstvích do prvních let třicetileté války (panství Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem)*, in: ČNM–A 174, 2005, č. 1–2, s. 23–55.

Vladimír BERÁNEK, *Hospodářská proměna panství Brandýs nad Labem za Rudolfa II.*, in: HO 16, č. 9/10, Praha 2005, s. 211–217.

Vladimír BERÁNEK, *Feudální renta na komorních velkostatech Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem v předbělohorském období*, in: SSH 30–33, 2007, s. 88–111.

Vladimír BERÁNEK, *Územní a populační vývoj komorních panství Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem v letech 1547–1630*, in: SSH 39, 2014, s. 38–49.

Pavel BĚLINA, Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Irena VESELÁ – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české, IX. díl, 1683–1740*, Praha 2011.

Jean BÉRENGER, *Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIe siècle (1650-1700)*, Paris 1975.

Zdeněk BIČÍK. *Knihy smolné*, Hradec Králové 1969.

Peter BLICKLE– Peter KISSLING– Heinrich R.SCHMIDT, *Gute Policey als Politik im 16. Jahrhundert. Die Entstehung des öffentlichen Raumes in Oberdeutschland*, Frankfurt am Main 2003.

Peter BLICKLE (ed). *Theorien kommunaler Ordnung in Europa*, München 1996.

Lenka BOBKOVÁ (ed.), *Velké dějiny zemí Koruny české 4/a., 1310-1402*, Praha 2003.

Veronika BOHÁČOVÁ – Veronika KUCROVÁ (eds.) *Sedláci si dělají, co chtějí. Sborník vybraných prací profesora Jaroslava Čechury*, Praha 2012.

Richard BONNEY (ed.), *The Rise of the Fiscal State in Europe c. 1200—1815*, Oxford 1999.

Tomáš BOROVSÝ – Bronislav CHOCHOLÁČ – Pavel PUMPR, *Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*, Brno 2007.

Stefan BRAKENSIEK, *Politik, Justiz und Verwaltung im internationalen Vergleich. Praktiken lokaler Justiz, Politik und Verwaltung im internationalen Vergleich*, in: Stefan BRAKENSIEK – Heide WUNDER (ed.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln–Weimar–Wien 2005 s. 1–21.

Stefan BRAKENSIEK, *Communication between Authorities and Subjects in Bohemia, Hungary and the Holy German Empire, 1650–1800. A Comparison of Three Case Studies*, in: Wim Blockmans – André Holenstein – Jon Mathieu (ed.), *Empowering Interactions. Political Cultures and the Emergence of the State in Europe 1300–1900*, Aldershot 2009, s. 149–162.

Stefan BRAKENSIEK – Corinna von BREDOW – Birgit NÄTHER (Hrsg.), *Herrschaft und Verwaltung in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2014.

Stefan BREUER, *Sozialdisziplinierung. Probleme und Problemverlagerungen eines Konzepts bei Max Weber, Gerhard Oestreich und Michel Foucault*, in: Christoph Sachße and Florian Tennstedt (eds.), *Soziale Sicherheit und soziale Disziplinierung*, Frankfurt am Main, 1986, s. 45–69.

Peter BURKE, *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005.

Peter BURKE, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011.

Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996.

Václav BŮŽEK, *Dvořané, úředníci, služebníci a klienti*, in: Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997, s. 62–70.

Václav BŮŽEK, *Florián Griespek z Griespachu ve stavovské společnosti předbělohorských Čech*, in: Jiří FÁK (ed.), *Grypspekové a předbělohorská šlechta*, Mariánská Týnice 1998, s. 11–17.

Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha; Litomyšl 2002.

Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem: šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006.

Václav BŮŽEK – Rostislav SMÍŠEK (eds.), *Habsburkové: Země Koruny české ve středoevropské monarchii: 1526–1740*, Praha 2017.

Markus CERMAN, *Das Projekt "Soziale Strukturen in Böhmen, 16.–19. Jahrhundert"*, in: *Prager Wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen* 5, Praha 1999, s. 185–203.

Markus CERMAN – Hermann ZEITLHOFER (Hg.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*, Wien 2002.

Markus CERMAN – Robert LUFT (Hg.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im "Alten Reich": sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit*, München 2005.

Markus CERMAN, *Villagers and Lords in Eastern Europe, 1300–1800*, Basingstoke 2012.

Markus CERMAN – Jan PETERS – Axel LUBINSKI, *Gutsherrschaft vor dem "Weissen Berg". Zur Verschärfung der Erbuntertätigkeit in Nordböhmen 1380 bis 1620*, in: *Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich*, Berlin 1997 s. 91–111.

Eva CIRONISOVÁ, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13.–17. století*, in: *SAP* 31, 1981, č. 1, s. 105–178.

Jaroslav ČECHURA, *Šlechtický podnikatelský velkostatek v předbělohorských Čechách*, in: *Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla: prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892–1992*, Praha 1997 s. 145–160.

Jaroslav ČECHURA, *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, Praha 2008.

Jaroslav ČECHURA, *Krizový management barokní ekonomiky?: panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou za prvních Schwarzenberků (1660-1720)*, Praha 2019.

Jaroslav ČECHURA – Veronika KUCROVÁ – Zuzana VLASÁKOVÁ, *Smiřičtí. Krátké dějiny úspěšného rodu*, Praha 2018.

Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*, Praha 1881.

Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století*, Praha 1930

Václav ČERNÝ, *Začátky našich hospodářských účtů*, in: *Časopis Společnosti přátel starožitností* 60, 1952, s. 121–133.

Josef ČÍŽEK, *Věřitelé Ferdinanda I. ze zemí Koruny české v letech 1526–1545*, in: *HO* 21, č. 1, 2020, s. 7–8.

Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české, VIII. díl, 1618–1683*, Praha 2008.

Jiří DAVID, *Nechtěné budování státu: politika, válka a finance na Moravě ve druhé polovině 17. století*, Brno 2018.

Jaroslav DEMEL, – *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých, Díl I., Odd. I. Doba státu stavovského (až do roku 1620) i II., Fiskální úřad království Českého. Doba 1620–1740*, Praha 1904 a 1909.

Martin DINGES, *Frühneuzeitliche Armenfürsorge als Sozialdisziplinierung? Probleme mit einem Konzept*, *Geschichte und Gesellschaft* 17, 1991, s. 5–29.

Karel DOSKOČIL, *Berní rula 1-2, Popis Čech r. 1654 : souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule*, Praha 1953-1954.

Margarete DREXEL, *Die obersten landesfürstlichen Amtsträger in der Steiermark unter Maximilian I. (1493–1519)*, in: *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark Jahrgang* 86, Graz 1995, s. 111–155.

- Jaroslav DŘÍMAL, *Královský prokurátor a jeho úřad do roku 1945*, in: SAP 19, 1969, s. 348–385.
- Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku I–III*, Praha 1999–2006.
- Richard van DÜLMEN, *Historická antopologie*, Praha 2002.
- Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války: zemský a lokální kontext*, Praha 2013.
- Friedrich EDELMAYER, – Maximilian LANZINNER, – Peter RAUSCHER (Hrsg.), *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*, Wien–München 2003.
- Lenka EISNEROVÁ, *Purkmistrská kniha města Kolína z let 1601–1610. (Diplomatický rozbor a výběrová edice pramene)*, Hradec Králové 2017, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta (bakalářská práce).
- Christian (Ritter) d'ELVERT, *Zur Oesterreichischen Finanz–Geschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder, Schriften der historisch–statistischen Sektion XXV*, Brünn 1881.
- Robert J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2002.
- MICHEL FOUCAULT, *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Praha 2000.
- Jindřich FRANCEK, *Lovecká vášeň v proměnách staletí*, Praha 2008.
- Jindřich FRANCEK (ed.), *Pardubické smolné knihy 1538–1626 I., II.*, Pardubice 2016.
- Anton GINDELY, *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526 bis 1618*, Wien 1868.
- Anton GINDELY, *Dějiny stavovského povstání léta 1618*, I. díl, Praha 1870.
- Carlo GINZBURG, *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*, Praha 2000.
- William D. GODSEY, *The Sinews of Habsburg Power. Lower Austria in a Fiscal-Military State, 1650–1820*, Oxford University Press 2018.
- Josef HANZAL, *Hospodářské patrimoniální účty předbělohorského období*, in: SAP 16, 1966, s. 397–419.
- JOSEF HANZAL, *Patrimoniální úředníci a úřady v době předbělohorské*, in: SAP 19, 1969, s. 441–456.
- Sieglinde HARTMANN – Freimut LÖSER (Hrsg.), *Kaiser Maximilian I. (1459–1519) und die Hofkultur seiner Zeit*, Wiesbaden 2009.
- Josef HAUBELT, *České osvícenství*, Praha 2004.
- Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Seznamy dvořanů císaře Rudolfa II. z let 1580, 1584 a 1589*, in: *Paginae historiae* : sborník Státního ústředního archivu v Praze č. 4, Praha 1996, s. 39–151.

Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Dvorské řád Ferdinanda I.*, in: Václav Bůžek, Rostislav Smíšek (eds.), *Habsburkové: Země Koruny české ve středoevropské monarchii: 1526–1740*, Praha 2017.

Jiří HAVLÍK, *Epidemie let 1679-1680*, in: Karel Černý – Jiří M Havlík, *Jezuité a mor*, Praha 2008, s. 133-154.

Fritz HARTUNG, *Deutsche Verfassungsgeschichte vom 15. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, 1928, Wiesbaden 1928.

Karl HÄRTER, *Die Verwaltung der „guten Policey“: Verrechtlichung, soziale Kontrolle und Disziplinierung*, in: Michael HOCHEDLINGER – Thomas WINKELBAUER (ed.), *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung*, Wien 2010, s. 243–270.

Mark HENGERER, *Ferdinand II. (1619–1637) und Ferdinand III. (1637–1657)*, in: Werner Paravicini (Hg.), *Höfe und Residenzen im spät-mittelalterlichen Reich. Ein dynastisch-topographisches Handbuch, Teilband I: Dynastien und Höfe (Residenzenforschung 15.I)*. Ostfildern 2003, s. 404–41.

Mark HENGERER, *Die Abrechnungsbücher des Hofzahlmeisters (1542–1714) und die Zahlamtsbücher (1542–1825) im Wiener Hofkammerarchiv*, in: Josef Pauser, Martin Scheutz und Thomas Winkelbauer (Hgg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 44)*. Wien/München 2004, s. 128–143.

Mark HENGERER, *Herz der Hofkammer – haubt buech über das universum. Die kaiserliche Hofbuchhaltung zwischen Transaktionsdokumentation und Staatsgestaltung (16. bis 18. Jahrhundert)*, in: Gerhard FOUQUET (ed.). *Hofwirtschaft : ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Ostfildern 2008, s. 191–240.

Mark HENGERER, *Instruktion, Praxis, Reform. Zum kommunikativen Gefüge struktureller Dynamik der kaiserlichen Finanzverwaltung (16. und 17. Jahrhundert)*, in: Stefan HAAS (Hg.), *Im Schatten der Macht. Kommunikationskulturen in Politik und Verwaltung 1600–1950*, Frankfurt 2008, s. 75–104.

Mark HENGERER, *Prozesse des Informierens in der habsburgischen Finanzverwaltung im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Arndt Brendecke, Markus Friedrich und Susanne Friedrich (Hgg.): *Information in der Frühen Neuzeit. Status, Bestände, Strategien (Pluralisierung & Autorität, 16)*. Berlin 2008, s. 163–199.

Mark HENGERER–Rostislav SMÍŠEK, *Dvorská komora a císařští obchodníci*, in: Václav Bůžek – Rostislav Smíšek (eds.), *Habsburkové: Země Koruny české ve středoevropské monarchii: 1526–1740*, Praha 2017, s. 700–702.

Pavel HIML, *Die 'armben Leüte' und die Macht. Die Untertanen der südböhmischen Herrschaft Český Krumlov/Krumau im Spannungsfeld zwischen Gemeinde, Obrigkeit und Kirche (1680–1781)*, Stuttgart 2003.

- Ivan HLAVÁČEK, *Jubileum paní archivářky. K sedesátinám PhDr. Evy Šmilauerové, CSc.*, in: Archivní časopis 55, č. 4, 2005, s. 277–27
- Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ – Jan JANÁK, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost*, Praha 2007 /3. vydání).
- Christina HOFMANN, *Das spanische Hofzeremoniell von 1500–1700*, Berlin 2012 (reprint).
- Gustav HOFMANN, *Dobříšské panství v letech 1570–1630*, in: SSH, 2, Praha 1958, s. 161–199.
- Gustav HOFMANN, *Křivoklátské železářny v 17. a 18. století*. Gustav Hofmann. In: Z dějin hutnictví 10, 1981, s. 59–77.
- Brigitte HOLL, *Hofkammerpräsident Gundaker Thomas Graf Starhemberg und die österreichische Finanzpolitik der Barockzeit (1703–1715)*, *Archiv für österreichische Geschichte* 132, Wien 1976.
- Manfred HOLLEGER, *Verfassungs– und Verwaltungsreformen Maximilians I. Entstehung des frühmodernen Staates*, in: Die Steiermark im Spätmittelalter, hg.v. Gerhard Pferschy im Auftrag der Historischen Landeskommission für Steiermark, (Geschichte der Steiermark, hg. v. Historischen Landeskommission für Steiermark, 4), Wien – Köln – Weimar 2018, s. 135–163.
- Michael HOCHEDLINGER, *Austria's Wars of Emergence, 1683–1797: War, State, and Society in the Habsburg Monarchy*, Modern Wars in Perspective series, London:2003.
- Michael HOCHEDLINGER – Thomas WINKELBAUER (ed.), *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung*, Wien 2010.
- Michael HOCHEDLINGER – Petr MAŤA – Thomas WINKELBAUER (Hg.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit.. , Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen*, Band 1, Teilband 1 und Teilband 2, Wien 2019.
- Manfred HOLLEGER, *Burgundische Regierungs–, Verwaltungs– und Finanztechniken in Österreich? Zum Institutionentransfer um 1500*, in: Jean-Marie Cauchies – Heinz Noflatscher (ed.), Publication du Centre Europeen d'Etudes Bourguignonnes (XIVe–XVIe s.), No 46, Recontres Pays bourguignons et autrichiens (XIVe–XVIe siècles): une confrontation institutionelle et culturelle, Neuchâtel 2006, s. 91–103.
- Manfred HOLLEGER, *Maximilian I.(1459–1519). Herrscher und Mensch einer Zeitenwende*, Stuttgart 2005.
- Svatava HORÁČKOVÁ, *Správa valdštejnských statků na Mnichovohradištsku v druhé polovině 17. století*. SAP 33, 1983, č. 2, s. 390–442.
- Lothar HÖBELT, *Ferdinand III. (1608–1657). Mirový císař proti vůli*, České Budějovice 2015 (německý originál vydán roku 2006, český překlad Jan Kilián).

Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách: 1640–1740*, Praha 2013.

Jiří HRBEK, *Fürstenberští úředníci na křivoklátském panství 18. století*, in: FHB 33, č. 2, 2018, s. 333–365.

Josef HRDLIČKA, *Mezi ctí a normou. Ke kultuře služby slavatovských hejtmanů okolo roku 1630*, in: Václav Bůžek — Pavel Král (ed.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*, České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 347–373.

Josef HRDLIČKA, *Úředník*, in: V. BŮŽEK, P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 216–238.

Josef HRDLIČKA, *Herrschaftliche Amtsträger als Klienten und Patrone im frühneuzeitlichen Böhmen? Kommunikation im Dominium der Herren von Neuhaus, Slawata und Tschernins (1550–1730)*, in: S. BRAKENSIEK – H. WUNDER(ed.), *c.d.*, s. 145–163.

Josef HRDLIČKA, *Vzděláním ke kariéře? Vzdělanostní předpoklady kariér lokálních úředníků v raném novověku (Jindřichův Hradec 1550–1700)*. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří (edd.): *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848: sborník statí a rozšířených příspěvků z 25. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze ve dnech 10. až 12. října 2006 v Clam–Gallasově paláci v Praze (= Documenta Pragensia 27)*. Praha 2008, s. 299–327.

Josef HRDLIČKA, *Vilém Slavata a jeho hejtman Hynek Ladislav Vejtmiler z Vejtmile*, in: *Theatrum historiae* 9, Pardubice 2011, s. 187–200 .

Bronislav CHOCHOLÁČ – Tomáš STERNECK, *Die landesfürstlichen Finanzen in Mähren in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, in: Friedrich Edelmayer – Maximilian Lanzinner – Peter Rauscher (Hrsg.), *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*. [Hrsg.]:. s. 123–142

Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006.

Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547 I/1*, Praha 1968.

Anja JOHANN, *Kontrolle mit Konsens. Sozialdisziplinierung in der Reichsstadt Frankfurt am Main im 16. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 2001.

Ladislav JOUZA – Jaroslav PEJŠA, *Moje město Kolín: Zrození královského města*, Kolín 2008.

Anna KALOUSKOVÁ, *Komorní poručení jako nástroj komunikace se správou pardubického panství*, Pardubice 2015 Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická (bakalářská práce).

Jan KAPRAS, *Přehled právních dějin zemí české Koruny. Díl druhý. Dějiny státního zřízení doby pobělohorské*, Praha 1935.

Jiří KAŠE, *Panství Malešov, zámek Roztěž a kaple sv. Jana Křtitele na Vysoké (poznámky ke struktuře českého dominia)*, in: ZPP 52, č. 10, Praha 1992, s. 7–12.

Jan KELLER, *Ke koncepci feudalismu u Maxe Webera*, in: AUC, Philosophica et historica 1982, s. 53–65.

Jan KELLER, *Úvod do sociologie*, Praha 2004 (5. vydání)

Jan. KELLER, *Sociologie organizace a byrokracie*, Praha 2007.

Jan KELLER, *Co je to vlastně byrokracie? Změny v pohledu západní sociologie*, in: Sociologický časopis, roč. 25, č. 5, Praha 1989 s. 514–517.

Miroslav KLIMPL, *Neúměrně pracovitý historik: Dvacetileté pardubické intermezzo profesora Josefa Sakaře*, in: Pernštejn – roč. 6, č. 33, s. 3.

Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006.

Tomáš KNOZ, *Die Konfiskationen nach 1620 in (erb)länderübergreifender Perspektive. Thesen zu Wirkungen, Aspekten und Prinzipien des Konfiskationsprozesses*, in: Petr MAŤA–Thomas WINKELBAUER (hrsg.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740: Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006, s. 99–130.

Tomáš KNOZ, *Die Rolle Karls I. von Liechtenstein bei den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg*, in: Studia historica Brunensia, roč. 64, č. 1 (2017), s. 123–169.

Alfred KOHLER, *Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser*, München 2003

Josef KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého státu: formování státního archivu od středověkého panovnického archivu listinného přes archiv české kanceláře, české komory, starého českého místodržitelství, českého gubernia a místodržitelství až po vznik Československé republiky*, Praha 1992.

Petr KOPIČKA, *Deníky roudnického hejtmána Blažeje Albína z Weisenberku z let 1611–1625*, Praha 2003.

Hansdieter KÖRBL, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.* Wien 2009.

Antonín KOSTLÁN, *Cenová revoluce" a její odraz v hospodářském vývoji Čech*, in: Folia Historica Bohemica, č. 11, Praha 1987.

Antonín KOSTLÁN, *Dlouhá mince v Čechách*, in: Problémy studia starších českých dějin. AUC – Philosophica et historica 1/1989, Studia historica 34, Praha 1991, s. 101–127.

Jindřiška KOVÁČOVÁ, *Vývoj cechů na pardubickém panství se zvláštním zřetelem na cechovní heraldiku a sfragistiku: katalog heraldických a sfragistických památek cechů pardubického panství od 16. století až do poloviny 19. století*, Pardubice 2010 (bakalářská práce).

- Pavel KRÁL, *Český Krumlov za habsburské komorní správy (Každodenní život v českokrumlovské zámecké rezidenci mezi léty 1602 až 1622)*, in: V. BŮŽEK (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600–1750)*, Opera historica 5, Český Krumlov 1996, s. 399–421.
- Josef KASAL, *Základy sociologie organizace, Sociologie pro sociální práci sv. 1*, Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce 2014.
- Jiří KOTYK, *Nové poznatky k životopisu prof. Josefa Sakaře*, ZKPP 1980, č. 5–6, s. 122–125.
- Jiří KOTYK, *Pardubičtí dějepisci před Sakařem*, in: ZKPP 1976, č. 3, s. 4–6.
- Aleš KOTYK, *Osobnost Josefa Sakaře*, in: ZKPP roč. 1987, č. 11–12, s. 255–258.
- Hansdieter KÖRBL, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.* Wien 2009.
- Josef KRÍVKA, *Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů. Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16. a 17. století*, Praha 1959, Josef TLAPÁK, *K studiu hospodářského vývoje pobělohorského velkostatku. Z historie panství Choltice na Pardubicku*, Acta regionalia 1, 1963, s. 150–155.
- Ludmila KUBÁTOVÁ, *K otázkám ústřední a české zemské finanční správy v 16. až 19. století*, in: SAP 25, 1975, č. 1–2, s. 95–142.
- Jiří KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013.
- Zlataše KUKÁNOVÁ, *O peníze šlo až v první řadě aneb zábavné čtení z pardubických církevních dějin*, in: Pocta Elišce Čáňové. Sborník k životnímu jubileu (ed. Alena Pazderová), Praha 2003, s. 91–108.
- Otakar KULHÁNEK, *Královodvorské komorní panství v polovině 17. století. Stručné nahlédnutí do hospodaření panství a jeho poddaných po třicetileté válce*, in: *Minulost Berounska: sborník Státního okresního archivu v Berouně*, č. 2, Beroun 1999, s. 15–62.
- Otakar KULHÁNEK, *Královodvorské komorní panství v polovině 18. století*, in: *Minulost Berounska: sborník Státního okresního archivu v Berouně*, č. 3, Beroun 2000, s. 43–111.
- Otakar KULHÁNEK, *Raabizace panství Králův Dvůr*, in: *Minulost Berounska: sborník Státního okresního archivu v Berouně / Beroun: Okresní úřad Beroun pro Státní okresní archiv v Berouně* 4, (2001,) s. 73–107.
- Lenka KURELOVÁ, *Radní manuál královského města Kolína nad Labem z let 1618–1619*, Hradec Králové 2020, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta (bakalářská práce)
- Václav LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560–1596*, Praha 1985.
- Václav LEDVINKA, *Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice českých zemí v předbělohorském období*, FHB 11, 1987, s. 103–132.

Václav LEDVINKA, Feudální velkostatek a poddanská města v předbělohorských Čechách. In: Česká města v 16.–18. století, Praha 1991, s. 95–120.

Josef LÖFFLER, *Správa lichtenštejnských panství a statků: přehled*, in: Časopis Matice moravské, roč. 132, suppl. 6, Brno 2013, s. 113–151.

Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích, 1–2*, Díl 1, Praha 2001, k dluhům po Jiříkovi z Poděbrad i Vladislavově kreditní politice s. 226–262, zde s. 227–228.

Marie MACKOVÁ (ed.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. (Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12. – 13. září 1995), Ústí nad Orlicí 1996.

Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, Díl II, N–Ž, Praha 2010, s. 211.

Petr MAŤA, *Český zemský sněm v pobělohorské době (1620–1740). Relikt stavovského státu nebo nástroj absolutistické vlády?*, in: Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku, Opole 2000.

Petr MAŤA, *Svět české aristokracie: (1500–1700)*, Praha 2004.

František MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska (Studie o přeměnách na feudálním velkostatku v druhé polovině 15. a v první polovině 16. století)*, Praha 1959.

Pavel MATLAS, *Modernizační disciplinační teorie a historická kriminologie*, in: ČMM 128, 2009, č. 2, s. 381–412.

Pavel MATLAS, *Sociální původ, vzdělání, kariérní strategie a motivace patrimoniálních úředníků na schwarzenberském panství Hluboká nad Vltavou v 17. a 18. století*, in: SAP 61, č. 2, 2011, s. 435–463.

Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddanéhoobyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17. s 18. století*, Praha 2011.

Anna MATOUŠKOVÁ, *Die Fürstenbergische Herrschaft Krivoklát im Prozess der kapitalistischen Modernisierung*, in: Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa / Schloss Weitra : Niederösterreichische Landesausstellung, 1994 s. 329–341.

Eduard MAUR, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století. Příspěvek k využití katastrů, soupisů obyvatelstva a pozemkových knih pro studium hospodářského a sociálního postavení venkovského lidu*, in: SAP 14, č. 1 (1964), s. 57–87.

Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázkám „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, Praha 1972, kandidátská disertace.

Eduard MAUR, *Nepokoje na českých komorních panstvích – prolog k nevolnickému povstání roku 1680*, in: Středočeský sborník historický 9, Praha 1974, s. 65–89.

Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek a trh v druhé polovině 17. století*, SH 24, 1975, s. 53–114.

Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, AUC Philosophica et Historica LIX, Praha 1976

Eduard MAUR, *Geneze a specifické rysy českého pozdněfeudálního velkostatku*, AUC, Philosophica et Historica 1, 1976, s. 229–256

Eduard MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, in: *Prameny a studie 33, Ústav vědeckotechnických informací v zemědělství, Zemědělské muzeum 33*, Praha 1990, s. 3–129.

Eduard MAUR, *Poddanské spory na českých komorních panstvích po třicetileté válce*, in: *Pocta Elišce Čáňové. Sborník k životnímu jubileu*, Praha 2003, s. 109–124.

Eduard MAUR – Šárka NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ, *Historik bez hranic: z díla profesora Eduarda Maura*, Pardubice 2017.

Eduard MAUR, *Berní rula, lánové rejstříky, práce na dalších katastrofách*, in: V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK (eds.), *Habsburkové: Země Koruny české ve středoevropské monarchii: 1526–1740*, s. 439–441.

Karl MEGNER, *Beamtenmetropole Wien 1500–1938: Bausteine zu einer Sozialgeschichte der Beamten vorwiegend im neuzeitlichen Wien*, Wien 2010.

Jiří MENCL, *Železorzudný důl na Krušné hoře v 18. a 19. století. Jeho úloha v rozvoji fürstenberských a komorních hutí*, in: *Minulostí Berounska: sborník Státního okresního archivu v Berouně, č. 14*, Beroun 2011, s. 163–202

Christoph Maria MERKI – Josef LÖFFLER – Jiří KNAP – Pavel MAŠARÁK, *Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století: majetky, práva, správa*, Brno 2016.

Robert King MERTON, *Byrokratická struktura a osobnost*, in: *Studie ze sociologické teorie*, Praha 2000, s. 178–196

Alois MÍKA, *Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.–XVII. stol.)*, SH I, 1953, s. 122–213.

Jan MORÁVEK, *Před vznikem dvorské komory (1519–1526)*. in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých: k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře vydal Historický klub, Díl I*, Praha 1930 s. 383–404.

Martin NODL, *Mikrohistorie a historická antropologie*, *Dějiny – teorie – kritika* 1, 2004, s. 237–252.

Josef NOŽIČKA, *Přehled vývoje našich lesů*, Praha 1957.

Sheilagh OGILVIE, „So that every subject knows how to behave“ *Social Disciplining in Early Modern Bohemia*, in: *Comparative Studies in Society and History* 48, 2006, s. 38–78.

Gerhard OESTREICH, *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates. Ausgewählte Aufsätze*, Berlin 1969.

Jan Vincenc PÁBÍČEK, *Paměti královského města Kolína*, in: *Časopis českého musea* 22/4–6, 1848, s. 383–400, 510–531, 611–619.

Jaroslav PÁNEK, *Policey und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Böhmen und Mähren*, in: Michael Stolleis (hrsg.), *Policey im Europa der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1996., s. 317–331.

Jaroslav PÁNEK, *První krize habsburské monarchie*, in: Petr Vorel, *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.–30. 9. 1997, Pardubice/Praha 1999.

Jaroslav PÁNEK, *Knihy habsburské Dvorské pokladny (Hofzahlamtsbücher) jako pramen k dějinám předbělohorského českého státu*, in: Ladislav Soukup (ed.), *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému DrSc. k 65. narozeninám*, Praha 1995, s. 175–176.

Jan PAŘEZ, *Církevní správa na malešovském panství v pobělohorském století*, in: *ČNM. Řada historická* 163, č. 1–2, Praha 1995, s. 34–38.

Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (ed.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert): Ein exemplarisches Handbuch*, Munich 2004.

Leoš PECHA, *Postavení nižšího kléru na pardubickém panství ve 2. polovině 17. století*, Brno 2007 (diplomová práce) .

Vendula PECHOVÁ, *Teorie byrokracie od Maxe Webera po Richarda Sennetta*, Katedra politologie a mezinárodních vztahů, Plzeň 2016 (diplomová práce).

Josef PEKAŘ, *České katastry*, Praha 1932 (2. vydání).

Václav PEŠÁK, *Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maxmiliána II.*, in: *ČDV XVI*, 1929, s. 50–58, 116–134, 195–216, 279–296.

Václav PEŠÁK, *Dějiny královské české komory od roku 1527*, SAMV, sv. 3, Praha, 1930, s. 295–358

Václav PEŠÁK, *Studie k dějinám královské české komory*, SAMV, sv. 6, Praha 1933

Václav PEŠÁK, *Panství rodu Smiřických 1609–1618*, in: SAMV, sv. 13, 1940.

Otto PLACHT, *České daně. 1517 – 1652*, Praha 1924.

Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem. Město, panství a okres*, Praha 2007–2010.

Vítězslav PRCHAL, *Úřednický personál na pernštejnském panství Pardubice v letech 1491–1560*, in: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica* 31, 2003, s. 79–99.

Peter RAUSCHER, *Quellen der obersten landesfürstlichen Finanzverwaltung in den habsburgischen Ländern (16. Jahrhundert)*, in: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas

WINKELBAUER (ed.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert): Ein exemplarisches Handbuch*, Munich 2004

Peter RAUSCHER, *Personalunion und Autonomie. Die Ausbildung der zentralen Verwaltung unter Ferdinand I*, in: Martina Fuchs – Teréz Oborny – Gábor Ujváry (Hgg.), *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher (Geschichte in der Epoche Karls V., Bd. 5)*, Münster 2005, s. 13–39.

Peter RAUSCHER, *Habsburgische Finanzbehörden und ihr schriftlicher Ordnungsbedarf im 16. und 17. Jahrhundert*, in: *Ordnung durch Tinte und Feder? Genese und Wirkung von Instruktionen im zeitlichen Längsschnitt vom Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert*, Wien – München, 2012 s. 161–178.

Peter RAUSCHER, *Prekäre Güter. Hofjuden als Heeres- und Münzlieferanten in der Frühen Neuzeit. Ein Plädoyer für die (Re)Integration einer jüdischen Elite in die Wirtschafts- und Finanzgeschichte*, in: Aschkenas. *Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden* 23 (2013) [2014], s. 53–75

Peter RAUSCHER, *Verwaltungsgeschichte und Finanzgeschichte. Eine Skizze am Beispiel der kaiserlichen Herrschaft (1526–1740)*. In: Michael Hochedlinger – Thomas Winkelbauer (Hgg.), *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung und Bürokratisierung. Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit*, Wien/München 2010, 185–211

Antonín REZEK, *Zvolení Ferdinanda za krále českého*, in: ČČM 50, 1886, s. 494– 524, 605–631.

Antonín REZEK, *Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále Českého*, Praha 1877.

Antonín REZEK, *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1634-1648)*, Praha 1890.

Herman ROODENBURG – Pieter SPIERENBURG (ed.), *Social Control In Europe: 1500–1800 (vol. 1)*, Ohio 2004.

Eduard ROSENTHAL, *Die Behördenorganisation Kaiser Ferdinands I. Das Vorbild der Verwaltungsorganisation in den deutschen Territorien. Ein Beitrag zur Geschichte des Verwaltungsrechts*, Wien 1887.

Antonín ROUBIC, *Správa statků olomouckého (arci)biskupství od 16. století*, in: SAP 31, 1981, s. 418–476.

František ROUBÍK, *Slavatův pokus o nezávislost České komory*, in: *Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám (1872–1932)*, Praha 1932, str. 468–485.

Renáta RŮŽIČKOVÁ – Tereza SIGLOVÁ, *Apelační soud a odvolání proti rozhodnutím nižších soudů pardubického panství. Případy řešené v civilním soudním řízení v 16.–18. století*, in: SPVA, SOA Zámrsk 2009, s. 13–130.

František ROUBÍK, Místodržitelství v Čechách v letech 1577–1749, in: Sborník archivních prací, roč. 17, č. 2, Praha 1967, s. 539–603.

Kristina RŮCKEROVÁ, *Správa pardubického panství v době předbělohorské. Správa nad poddanými 1560–1620*, Praha 1989 (diplomová práce).

Zuzana RŮŽKOVÁ *Mezi kladivem a kovadlinou. Vrchnostenský aparát pardubického panství v letech 1560–1630*, Praha 2013 (diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze).

Antonín RYBIČKA, *Rodiny šlechtické v městě Chrudimi v století XV–XVII. osedlé a Hejtmané a úředníci pardubičtí*, in: Památky archeologické IX, s. 28–42, 825–27, 178 a Památky archeologické X, s. 28, 32, 560.

Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem: Díl I. Dějinný přehled města, zámku a bývalého panství do r. 1648*, Pardubice 1920
Díl II. Části 1–2., *Zřízení městské do roku 1900*, Pardubice 1924
Díl III. Část 1. *Život náboženský do roku 1900*, Část 2. *Školství Pardubice*, Pardubice 1926–27;
Díl IV. (celkem 4 části) Část 1–2. *Místopis starých Pardubic*, Část 3. *Soupis domů předměstí Dlouhého–Zeleného*, Část 4. *Soupis domů předměstí Malého–Bílého*; Pardubice 1928–33, Díl V. *Cechy městské*, Pardubice 1935.

Stephan SANDER–FAES, *Herrschaft und Staatlichkeit: Böhmen und die Habsburgermonarchie vom Dreißigjährigen Krieg bis Karl VI. Abhandlung zur Beantragung der Venia Legendi für das Fach Allgemeine Geschichte der Neuzeit*. Regensburg/ Zürich 2017.

Stephan SANDER–FAES, *Lordship and State Formation: Bohemia and the Habsburg monarchy from the Thirty Years' War to Charles VI*, in: OH 18, č. 1, České Budějovice 2017, s. 82–99.

Stephan SANDER–FAES, *Composite Domination and State Formation, 1650–1700. Manorialism and the Fiscal–Financial–Military Constitution in Habsburg Bohemia*, in: OH 19, č. 2, České Budějovice 2018, s. 151–190.

Christian SAPPER, *Die Zahlamtsbücher in Hofkammerarchiv 1542–1825*, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 35, 1982.

Christian SAPPER, *Das Hofkammerarchiv im Wandel der Zeiten. Vom Aktenfriedhof zur Forschungsstätte für den Historiker*, in: Franz Grillparzer, Finanzbeamter und Archividirektor. Festschrift zum 200. Geburtstag, Wien 1991, s. 147–180.

August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 1., Chrudimsko*, Praha 1882.

Karel SCHELLE – Jaromír TAUCHEN (eds.), *Encyklopedie českých právních dějin. III. svazek, K–M*, Plzeň; Ostrava 2016.

Martin SCHEUTZ, *Alltag und Kriminalität. Disziplinierungsversuche im steirisch–österreichischen Grenzgebiet im 18. Jahrhundert*, Wien 2001.

Martin SCHEUTZ – Jakob WÜHRER, *Zu Diensten Ihrer Majestät: Hofordnungen und Instruktionsbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof*, Böhlau 2011.

Heinz SCHILLING (ed.) *Institutionen, Instrumente und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa*, Frankfurt nad Mohanem 1999.

Anton SCHINDLING, *Utváření konfesí, konfesionalizace a multikonfesionalita jako základní problém evropských dějin v 16. a 17. století. Nová německá literatura k problematice*, ČČH 106, 2008, s. 80–108.

Jürgen SCHLUMBOHM, *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden – ein Strukturmerkmal des frühmodernen Staates?*, in: *Geschichte und Gesellschaft* 23, 1997, s. 659.

Helga SCHNABEL–SCHÜLE, *Landesvisitationen und Kirchenvisitationen als Mittel der Kommunikation zwischen Herrscher und Untertanen*, In: Heinz Durchhardt – Gert Melville (ed.), *Im Spannungsfeld von Recht und Ritual. Soziale Kommunikation im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit (Norm und Struktur, Bd. 7)*, Köln 1997, s. 173–186.

Heinrich Richard SCHMIDT, *Sozialdisziplinierung? Ein Plädoyer für das Ende des Etatismus in der Konfessionalisierungsforschung*, in: *HZ* 265, 1997, s. 639–682.

Stefan SIENELL, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs 1, Frankfurt am Main 2001.

Tereza SIGLOVÁ, *Soudové zisku nenesou. Spory obyvatel městeček pardubického panství v 16. a 17. století*, Brno 2011.

Tereza SIGLOVÁ, *Struktura a platy zaměstnanců komorního panství Pardubice v roce 1741*, in: *VSH* 8, Pardubice 1999, s. 99–115.

Aleš STEJSKAL – Milan BASTL, *Vzestup a pád rožmberského úředníka*, in: *HO* 6, 1995, č. 5–6, s. 119–23.

Karel STLOUKAL, *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II I–III*, in: *ČČH* 18, č. 4, 1912.

Karel STLOUKAL, *Česká kancelář dvorská 1599–1608. Pokus z moderní diplomatiky*, Praha 1931.

Jan SCHWALLER, *Pardubice a pardubické panství v letech 1560–1650*, Praha 1998 (diplomová práce).

Jan SCHWALLER, *Komorní velkostatek Pardubice v letech 1650–1651*, in: *K novověkým sociálním dějinám. Díl I.* (ed. Zdeněk Kárník), Praha 1999, s. 71–93.

Jan SCHWALLER, *Pardubice a pardubické panství v polovině 17. století – cesta k obnově*, in: *Historická Olomouc XIII*, Olomouc 2002, s. 409–418.

Aleš STEJSKAL, *Geneze a emancipace vrchnostenské byrokracie na rožmberském a švaberském dominiu. Sedlák, úředník a pán na jihu Čech v letech 1550–1616*, Praha 2002 (disertační práce).

Aleš STEJSKAL, *Finanční zpronevěry a jejich funkce v politické a kulturní reprezentaci vrchnostenské byrokracie v Čechách na přelomu 16. a 17. století. Perspektivy výzkumu*, in: *Život na šlechtickém sídle v XVI.–XVIII. století* (Acta Universitatis Purkynianae, Phil. et Hist. I, Opera Historica 1), Ústí nad Labem 1992, s. 82–94.

Aleš STEJSKAL, *Nedoplatek a zpětná dotace – sociálněekonomické kategorie rožmberských velkostatků 1550–1611*, in: ČNM–A 164, 1995, č. 1–4, s. 6–39.

František STELLNER, *Hospodářské dějiny (16.–20. století)*, Praha 2006.

Tomáš STERNECK, *Několik poznámek o správě veřejných financí na Moravě kolem roku 1600*, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, C 53, 2004, s. 35–54.

Tomáš STERNECK, *Raně novověké bernictví v moderní historiografii (Rozhled po Evropě a ohlédnutí za domácími výzkumy)*, in: *Český časopis historický* 102, 2004, s. 574–608.

Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*, Praha 2006.

Tomáš STERNECK, *Korespondence královského města Českých Budějovic s rožmberským úředníkem Petrem Doudlebským z Doudleb († 1550) – I. Dopisy z let 1532–1545. II. Dopisy z roku 1546*, in: *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 41, 2004, č. 2, s. 120–156; č. 3, s. 240–271.

Milan SVOBODA, *Jáchym Ulrich z Rosenfeldu. Hejtman v mikrosvětě autobiografie ze 16. století*, in: *Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc.*, Liberec 2004, s. 126–154.

Anna SVOBODOVÁ, *Rekatolizace na pardubickém panství v letech 1618–1680*, Pardubice 2009 (diplomová práce).

František ŠEBEK, *Profesor Josef Sakař, historik Pardubicka*, in: *Pardubické noviny* 14, č. 248, s. 9.

František ŠEBEK, *Dějiny Pardubic I.* Pardubice 1990.

Jan ŠEVĚTÍNSKÝ, *Dějiny lesů*, Písek 1895.

Tomáš ŠIMEK, *Správa pardubického komorního velkostatku v předbělohorském období*, in: *VSH1*, 1991, s. 139–168.

Jan ŠTĚPÁN, *Úředníci a personál na stolních panstvích olomouckého biskupství v druhé polovině 16. století*, in: Bohdan Kaňák (ed.), *Olomoucký archivní sborník*. Olomouc 2005, s. 56–83.

Jiří ŠUBRT, *Soudobá sociologie II. Teorie sociálního jednání a sociální struktury*, Praha 2008.

Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a venkovská sociální struktura na panství Brandýs nad Labem v 16. – 18. století*, in: Confluens: sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka, roč. 1, č. 1, Mělník 2005, s. 1–35.

Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách (se zřetelem k situaci na komorních panstvích ve středním Polabí)*, ČNM, řada A – Historie 175, 2006, s. 41–78, 56.

Edward P. THOMPSON, *Making History. Writings on History and Culture*, London 1994.

Josef TLAPÁK, *Z předbělohorských inventářů českých velkostatků*, in: Vědecké práce ČSAZV z dějin zemědělství a lesnictví 1, 1959, s. 179–186.

Marie TOŠNEROVÁ, *Soupis poddaných komorního panství Králův Dvůr z roku 1651*, in: Památky středních Čech, č. 6. Praha 1992 (vyd. 1993), s. 38–47.

Karel TRÍSKA, *Vývoj černínské ústřední správy*, in: SAP 18, 1968, č. 2, s. 363–376.

Eduard URBÁNEK, A. W. Gouldner, *Významný americký sociolog (K vývoji jeho názorů a koncepcí)*, in: AUC, phil. et hist. 2, Studia Sociologica IX, Praha 1992, s. 65–84.

Valentin URFUS, *Nejvyšší zemský sudí František Karel Přehořovský, barokní velmož, právník a ekonom v Čechách na počátku 18. století*, in: PHS 31, (1990), s. 194–208.

Aleš VALENTA, *Velkostatek Chlumec nad Cidlinou od konce 17. století do roku*, in: Východočeský sborník historický 11, Pardubice 2002, s. 85–104.

Aleš VALENTA, *Finanční poměry panství Litomyšl v polovině 18. století*, in: Časopis Národního muzea 172, č. 3–4, Řada historická. Praha 2003, s. 151–166.

Josef VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Brno 1962.

Marek VAŘEKA, *Režijní velkostatek na předbělohorské Moravě*. Prostějov 2018.

Leoš VAŠEK (ed.), *Kopiář Jiříka Skřivánka, úředníka na Blansku 1594–1612 (1614)*, Blansko 2000-

Vladimír VAŠKŮ, *Česká královská kancelář a kancelářská zařízení jiných stěžejních institucí státní zeměpanské správy v letech 1526–1848*, in: Jindřich Šebánek – Alexander Hůščava – Zdeněk Fiala a kol., Československá diplomatika I, Praha 1965, s. 236–280.

Ivana VÍTKOVÁ, *Historiografie Pardubicka*, Univerzita Hradec Králové 1991 (diplomová práce).

Miloslav VOLF, *Obnovení nejvyšších zemských úřadů po Bílé hoře*. In: SAP, roč. 27, č. 1 (1977), s. 3–52.

Miloslav VOLF, *Královský důchod a úvěr v 16. století. (Příspěvek k historii českých státních financí)*, in: ČČH 48–49, 1947–1948, č. 1, s. 110–171.

Miloslav VOLF, *Dvorská komora a české finance před Bilou horou a po ní (1610–1640)*, in: SAP 30, 1980, č. 1, s. 62–109.

Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české. Průvodce dějinami peněz v českých zemích*, Praha 2004 (2. vydání).

Petr VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české, VII. díl, 1526 – 1618*, Praha Litomyšl 2005.

Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 2012 (2. vyd.)/2021 (3. vyd.).

Petr VOREL, *Zahájení „české války“ v kontextu vládního bankrotu roku 1615*, in: ČČH 118, Č. 4, 2020, s. 893–963.

Matthias WEBER, *Die schlesischen Polizei- und Landesordnungen in der Frühen Neuzeit*, Köln 1996.

Thomas WINKELBAUER, *Haklich und der Korruption unterworfen: die Verwaltung der liechtensteinischen Herrschaften und Güter im 17. und 18. Jahrhundert*, in: *Der Ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*, Wien – München 1990, s. 86–114.

Thomas WINKELBAUER, „*Das Geld est sanguis corporis politici.*“ *Notizen zu den Finanzen der Habsburger und zur Bedeutung des Geldes im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Wolfgang Häusler (Hg.), *Geld. 800 Jahre Münzstätte Wien*, Wien 1994, s. 143–159.

Thomas WINKELBAUER, *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, in: *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 307–338.

Thomas WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien 1999.

Thomas WINKELBAUER, *Nervus refum Austriacarum. Zur Finanzgeschichte der Habsburgermonarchie um 1700*, in: TENTÝŽ (red.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740 : Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006, s. 179–215.

Thomas WINKELBAUER, *Territoriale, soziale und nationale Aspekte der Staatsfinanzen der Habsburgermonarchie (vom 16. Jahrhundert bis 1918)*, in: *Per saecula ad tempora nostra: sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, sv. 1, Praha 2007 s. 181–194.

Thomas WINKELBAUER, *Neuere österreichische Forschungen zur Geschichte der böhmischen Länder in der Frühen Neuzeit*, in: *Prague papers on History of International Relations*, Praha 2009, s. 633–643.

Thomas WINKELBAUER, *Die Habsburgermonarchie vom Tod Maximilians I. bis zum Aussterben der Habsburger in männlicher Linie, 1519–1740*, in: idem (ed.), *Geschichte Österreichs*, Stuttgart 2015, s. 159–289, zde s. 195n.

František J. ZOUBEK, *O správě panství Poděbradského v 16. a 17. století*, in: SH 1, 1883, s. 347–362.

František J. ZOUBEK, *Správní vývoj bývalého poděbradského panství*, in: *Vlastivědný zpravodaj Polabí*, 1965, s. 27–31.

Lucie ZVOLENSKÁ, *Městská rada Pardubic v letech 1670 – 1700*, Pardubice, 2017, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická (bakalářská práce)

Jan ŽUPANIČ, *Dvě měšťanské nobilitace*, in: *Heraldická ročenka Praha. Heraldická společnost v Praze* (1998), s. 30–33.

Online zdroje

https://www.amazon.com/Bureaucratic-Phenomenon-Wesley-Mitchell-ebook-dp-B074CDK9DB/dp/B074CDK9DB/ref=mt_other?_encoding=UTF8&me=&qid=#reader_B074CDK9DB [2020-7-02]

<https://books.openedition.org/pur/107223> [2020-10-30].

<https://brill.com/view/title/54630> [cit. 2020-12-03].

<https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/123637> [cit. 2020-9-8].

<https://www.kaiserhof.geschichte.lmu.de/> [cit.2020-06-13].

<http://www.literature.at/alo?objid=19475> [2020-05-05].

<http://www.literature.at/viewer.alo?objid=19475&viewmode=fullscreen&scale=3.33&rotate=&page=609> [2020-09-21].

<https://www.nacr.cz/vyzkum-publikace-odborne-akce/publikace/e-knihy> [2020-12-21].

<http://www.uni-due.de/~hg0090/frameset.html> [2020-3-11].

Seznam textových příloh

- TP1** Instrukce pro českou komoru vydaná roku 1682 – edice vybraných článků
- TP2** Instrukce pro českou komoru vydaná roku 1719 – edice vybraných článků a přísahy
- TP3** Přísaha aneb povinnost kterak jest purkrabímu na Pardubicích na poručení JMC pana presidenta a pánů rad komory české léta 1606 vydána
- TP4** Přísaha aneb povinnost kterak jest místohejtmanu na Pardubicích na poručení JMC pana presidenta a pánů rad komory české léta 1606 vydána
- TP5** Hejtmané pardubického panství v letech 1614–1702
- TP6** Hejtmané kolínského a poděbradského panství v letech 1614–1702
- TP7** Článek *O všelijakých věcech, kteréž se hejtmanu i jiným služebníkům zapovídají*
- TP8** Prosba o vyručení z rukojemství za důchodního písaře kolínského panství

21 Dienstersezung und beförderung unser alten tauglichen diener

Wegen der dienstersetzungen lassen wür es allerdings bei unserer noch hiebevorn ersten Ferbuari Anno Sechzehnhundert, ain und sibenzig geschöpften allernädigsten resolution verbleiben, das nemblich alle unsere ämbter und dienst mit woolbekanten tauglichen, Subiectis und zwar sovil immer möglich mit denen erbunterthanen vor denen ausländern ersetz und bei denen eraigneten verledigung[en] oder beförderungen, vor allen andern diejenige, deren eltern hievorn und die uns auch selbsten in verrichtungen bereit wol gedienet oder noch deinen mit hindensetzung andwertigen Recommendationen beobachtet und dadurch zu fleissigen und getreunen diensten angefrischt werden sollen, durch welche beförderung zu mehrern diensten und Besoldungen von einem grad zum andern, wan anderst die persohnen darzue tauglich, wür der künftigen gnaden und adjuten entübriget sein können, wie dan er cammer president und rätthe absonderlich dahin gedacht sein sollen, damit über die bestimbte anzahl der dienste und personen ohne der höchsten noth, keine mehrere aufgenomben, auch keinem zwei dienst neben ein ander gestattet werden [pozn.aut. tato část se shoduje s instrukcí pro dvorskou komoru, kde je text publikován jako 16. článek, následující pasáž je pak otištěna pouze v textu pro českou komoru], da aber aniezo einige Persohnen verhandten so zwei Camerdienste ob sich hetten, und neben ein ander nicht bestehen könnten, so soll unserer böhmischen Cammer President und Rätthe darüber die beschaffenheit heraus berichten, und die Resolution werwarthen. Und ob zwar wür gnädigst geschlossen, der könnftig zu unseren Böhmischen Camer Expeditionen keine Accehsisten mehr aufgenomben werden sollen, so thuen wür doch die jenigem so aniezo seind, bestättigen, wollen aber denen weittere aufnamb mithin in allweg verschrenkhet haben.

27 Ambtleüthe mit Instructionen zuvesehen und mit gnuagsamben Cautionen zubelegen

Wir wohl auch aussere zwiffel alle, und jede unser ambleuth, darunter auch der Pragenische Wein Bergmaister begriffen, wie auch andere unserer könipl. Cammer Subordinierte bediente von höchsten bus zum nidrigsten beraith mit Instructionen versehen sein werden, nichts desto wenig, wesern derselben irgents einer nutweder darumben, de er erst näulich zu einem ambt gelanget, oder anderer ursachen halber noch keine Instruction hatte, denne, oder dieselbe soll

---

¹⁴⁹⁵ NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7 (sv. 2), karton č. 958.

unser Präsident und Räte, alsobalt ohne einigen saumbsall mit einer seinem dienst, und ambt genuesamben Instructionen versehen, und zwar noch eheunder, ehe er de Juramentum ablege, und darauf den dienst zu verrichten aufange, mit weniger die, vor desein aus gefertigte alte ampts Instructiones examinieren lassen, und wo nöttig etwas zu unsr diensts beförderung bei zu rukhen, das selbe vorzu kherne, auchfleissige obsicht zu haben, damit derselben ein jeder beambter treülich nachlebe, seine Raittungen zu shleiniger auffnamb, und Remidierung einlege, kine Restanten aufwachsen lasse, in seinem dienst, und an verthrauten ambt, erbar, und treulich handle, und sich nicht mit schwehrer verantwortnug, und unausbleiblicher straff belade, damit wür aber mit unsern beambten oder bediensten, welche gelder empsehen, so solle unsr Präsident und Räte dahin mit fleis bedacht sein, und darobhalten, das ein jeder unser solcher beambter mit allein genuesambe Cation umb das, was er zu verrechnen, gleich zu aufang, ehe derselbe zum Iurament gelassen werde, laiste, und sich seines Fori begeben, sondern dabenebens auch dessen eheweib sich neben ihne umb all ihr habend, oder uberkhambendes vermögen, genuesamb verreversieren, und des Velleianischen Rechts/: gleich wie anderwertig gebräuchig:/sich verzeichnen solle, wesstendentwegen de mehrere die Formularia hernachgehents beim sechzig und ain und sechzigsten punct zu vernembe geben.

37 Unsere Böhmishe Cammerguetts herrschafften betreffend

Nach dem wür unsere Cammergutts herrschafften bei allen denen von jahr zu jahr angerichten, besserungen, darauf uns dan nicht ein wenig gangen, bei weithen nicht sowill zum überschuß genossen, als nach gelegenheit derselben ansehentlichen herrschafften billich beshehen sollen, welches nun daher erfolgt sein mag, ob der aigen nuz bei etlichen unsern ambleüthen/: mahr als unserer beliebt, und in acht genomben worden:/ die ausständt von den Rendtschreibern nichts abgefordert, dardurch Resst, und schulden gemacht, und also shlecht gehaoußet worden. Zu abstellung nun solcher verichtigkeiten, wollen wür gnädigst, den gemelte unserer herrschafften, wan es vonnöthen, durch unser Präsidenten, wo er andst allemahl, wegen ander in unsere diensten, ihm obligende, verrichtungen akhomben khan, nutweder selbst, oder einem der Würthshafft wohl verständigen CammerRath, mit zueziehung einer in Würthshaffts sachen erfahren buchhalterei persohn, visitiert, alle etwan von zeiten zu zeiten einschleichende unordnungen, und der beambten aigenunzigkeiten verhiettet, die geföhl so vill die zeit zuelasset, vermehrt, und wie ein solches in ainem, und andern beshehen, iedesmahl zu unser, oder unserer hoffCammer handten, gehorsambist berichtet werde.

Und willen wir vernehmen müssen, den unsere Wüthshaffts officier, ihren Instructionen zu wider, auf unsere aigenen gründten mit hoffen versehen, darauf handl und wandl mit versaumbung unserer diensten treiben, solche aber ihnen bißhero darumben Connuendo gestattet werde, weillen sie shlachte Besoldungen zu gemüessen, auch die accidentien also gering, den sie darbei mit weib und kinder nit bestehen khönnen. Als wollen wir gnädigist, daß er wehnte unsere wüthshaffts beambte zu abshaffnug solcher ihrer höffe, und anderer dergleichen handl und wandl angehalten werden. Er Präsident und Rätthe aber sollen unß des negsten den gehorsambsten vorshlag thuen, wie die verbesserung der Besoldung für solche beambte einzurichten seie, und folgents darüber unser gnädigste Resolution erwertten.

59 Wie es mit denen Ambtleüthen so in unfleis und gefahr betreten werden zu halten

Unser Böhmischer Camer Präsident und Rätthe, sollen auch sowohl in unserer an als abwesten genau und fleisige obsicht auf alle unsere derselben untergeben beambte und diener ambtier und dienst verrichtung haben, und da ein oder anderer in seiner ambts handlung oder deinen unfleissig, gefährlich oder gar unthreue erfunden wurde, ein solcher solle sowill etwas deb unfleis allein belangen möchte, zu seiner pflicht und fleissigen dienen, mit ernst ermahnet und da solche erwahnung nit helfen wurde ihne den quartal gespert, und da auch dies nicht fruchten solten, den weittere mit guetachten an uns berichtet werden

Wosternes aber gefährliche ambtierung, oder gar unthrau beträffe, selbiges verbrechen, oder gar unthreu beträffe, selbiges verbrechen, oder ubertrettung solle unnuerlangt mit guetachten umbständiglich an uns überschriben werden, damit wir darüber die vorkherung des weittere entweder mit der Suspension, ob völligen amotion unsere gnädigste resolution an sie Böhmische Camer ergehen lassen mögen.

60 Ambtleüth Burgschafft

Nachdem bisher yeblich gewesen, von unsere ambtleüthen, und dienern, so geltämber auf sich, und zu verraitten haben, bürgschafft zu nemen, als würdet es auch noch dabei gelassen, befelchen hierauf gnädigist, und wollen, das unsere hoffCamerRätthe von allen unsern, gegenwertigen, und jede khünfftigen ambtleüthe dergestalt bürgschafft nemen, als nemblich alle, und jede, die mit ligenden guettern nach beshafferheit des ambts, gnuagsamb angesessen seindt, dasselbe in bester form verhypothecien und verschreiben, und solches gehöriger orten ordentlich vormerkhen, auch neben ihren ihrer Eheweiber zugleich auf all ihr vermöge

Cautiren, mit austrukhöicher Renuncier und verzeichnung des S: C: Velleiani Authsi qua mulier C: ad S: C: Velleianum, und anderer weiblichen gerechtigkeiten dessen sei durch zwai Rechts gelehrte, oder das jerichs selbst, oder sonst nach allgemainen und ainige arglist dabei nicht gebraucht werde, desgleichen die noch unuer ehelichte sich in Specie verRenersieren solllen, de si ihr künfftige ehewürthin zu dergleichen Revers oder wenigist sich aller künfftig etwan zusuechen vermainten Prioritet, gegn dem Fisco zubegaben, effective bringen wolle: diejenige aber so mit wirklich angesessen, und begaettert, etweder ein gewisse summa von paren geld, gegen vier, oder fünf Per Cento, oder welches zuer spahrung de jährlichen Interehse zum besten sein möchte, Cautionem Fideiussoriam Seu idoneam laisten, jedoch de eine solche verbürgung, und guetsprachen, mit nur auf ein gewisse zeit, sondern soland der ambtman lebt, oder indiensten verharret, und die Raittungs richtigkeit nit erlangt, angenomben werde, und also nutweder ohne vorhergehenden paren erlegnug der Summa, oder ohne vorher gelaisteter gnuagsamber Cautiones sein dieselbe Realn oder Personal, per fideiussores zum Jirament, und ampts bedierung keines weegs gelassen werden sollen, massen auch eines solchen ambtmans Revers, und der bürglaistenden versicherung diese Clausula exprehse bei zurukken, de sei der künfftig ein Raittungen herfürkhambende, mängl halber, bei der Buchhaltere, und Camer auspruch allerdings acquies iere, und darwider keinen andern Richter suechen. Sondern sich ihres Fori ordinari begeben wollen, und de drgleichen Caution jederzeit an orth und endt wo de Cauent sesshaft und unterworffen ist, fleissig erindert, und intimiert, von denenselben obrigkeiten auch vor admittierung des neuen beambren zu dem Jurament darein schriftlich verwilliget werde, wie würd an beraith zu dem ende gegenwertiges Formular einer Caution begriffen, und zu dessen beständiger haltung solches hibi einführen lassen, jedoch wird uber ain und anders sowol Caution, als die weiber verzicht, unser königl.CammerProcurator, was er dabei zu erindern, zu vernemen sein.

61 Weiber verzicht

Demnach die Röm.Kay. auch zu Hungarn und Böheimb königl.May: meinem ehewürth. x auf sein undthenigstes bitten die xx anzuverthrauen allergnädigst entshlossen: welcher aber zu aufnembnug des Juraments, allermassen auch bei andern beambten gebräuchig, nicht ehunder komben khönnen, bis isch mich nicht vorhero reverhired haben werde, meiner heürathliche und anderer sprüch halber, wider den Fiscum kein Prioritet zu suechen, wan ich nun in gedachten

meinem ehewürth de vertrauen habe, de derselbe seinem dienst mit solcher Frau und fleis versehen werde, de jedes ohne gefahr sein könne.

Als habe ich darwider einiges bedenken nicht gehabt sondern gelobe, und versprüche hierauf frei willig, wissent und wohlbe dächtlich zum fahl wieder verhoffen sich könnfftig ereignete, die meines ehewürths Raittung ein Rest, so er ihre Kay:May: schuldig verblibe, und die Löbl:königl:Böhmische Camer für richtig erkhenete, heraus komben thatte, ich selbiges gleichstahls ohne einige Exception und provocation, für richtig halten, den Fisco die Priorites, und Ius Reale, in allen Meines Ehewürths haab und guettern vor mir lassen, auch darbei wegen meiner spruch aus heirathssbreiff oder andern Contracten, velquahi, wie die einner Namben haben mögen von vergangenen gegenwertig und zuekönnfftigen herauhend und was ich ihne zuegebracht und künfftig unter de seinige bringen werde, so lang und rüken und ausser gerichts unter was shein es geschehen könnte nichts suechen, oder begehren wolle, bis nicht vorhero der Fiscus ditsfahls seine völlige Contentierung erlangt haben würdet, wie mich dan und meine erben, wider dis meine frei wilige verzucht nich schuzen solle, einige Exception weiblich ob andere freiheit, die in denen Rechten und landstbrauch begriffen, und anoherdacht werden möchten, deren ich mich aller und jeder, wissentlich und wollbedächtlich verzeihe, und begeben, in sonderheit Exceptionis Fori, de ich wohlgedachter hochlöbl.Cammer aufprüch, vor einig andern gericht ein geringsten mit disputeiren wolle auch noch zum überflus S. C. Velleiani, und Auth. Siqua mulier C:ad S:C: Vellei: nachdem ich deren allen, und jeden durch die XX über ordentlich denen selben zuegefertigten bethzettel, zu gemüegen umbständiglich erindert worden, threülich und ohne gefährde, zu urkhundt dessen, habe ich mein eigene handschrift und gewöhliches pettschafft hierunter gestelt, und gemelte beede herren XX ersacht, das sie als zeugen, und an weiser, neben mir gefertiget haben, jedoch ihnen ein ubrigen ohne nachtheil undschaden.

Caution

Ich N:bekhennein Graff dises, nachdeme Ihre Kay: May: xx unser allergnädigster herr xx den N: die M: Stoll, allergnädigst verlihen, sich aber benebens reholuirt haben, den er wie anderer dero beidende bürgshafft laisten solle, und nun er N. mich distenthu für ihne guete und Burg zu sein ganz daustlicher sicht und gebetten, als habe ich ihne solches nicht abschlagen sondern zu beförderung seiner wohlstehet mich gegen der hochlöb:Köng:Böhmischen Cammer zu rechten bürgen und und zahler verbündten und in bürgschafft in der Summa N: einlassen wollen, dergestalt wan er N. Nei gemelten einlassen/:wolches ob gottwill mit beshehen wird:+ durch

sein selbst eigenen sanumbseligkeit in Raittungs verichzigkeit einlauffen und also sich verhalten wurde, den meht allerhöchst gedacht ihrer Kay:May: schaden und nachtheil daraus nutstehen möchte, den ich, und nach mein Rott.*Nott meine erben in infinitum als den solchen schaden für ihne zuersezen schuldig sein solle, und wolle, und dises ohne alle excuation und provocation , deren ich mich auch aller anderer dem bürgen Competirenden beneficium Iuris und Exceptionen, unsonderheit ordinis Excusationis er dinisionis gänzlich begibe, des gleichen sovil die bürgschafft antrifft meinem foro, außtrukhlich Renunciere, und destwegen auch kon gemelten meinem Foro und obrigkeit schriftliche verwilligung hiebeybringen, und einlegen, und dies alles, so land der dienst wehret und biß er diß stahls völlige richtigkeit gemacht haben würdet. Dessen zu wahrer urkhundt habe ich die bürgschaffts verschreibung mit eigen handtschrufft und pettshafft auch meiner obrigkeit Sigill gefertiget.

63 Alle und jede Revers in ein Sonders Buechlein zu Registrieren

Unser Präsident und Böhmische Cammer Rätthe sollen auch alsobalt verfüegen, das alle des Pfandts oder bestandts inhaber unserer Herrshafften und Cammer guetter, des gleichen der haubt und ambleüthe Revers, so sie uber Pfandt oder bestandt guetter, auch ämbter, und dergleichen von sich gegeben, und künfftig geben, und ferttigen werden, also auch alle andere Revers, so bei der Cammer sein, und gefertiget worden, unter ihren Rubricen in ein sonders buech ein Registriert, und die bletter, den die nichts khönen heraus geshindten werden, ordentlich Numeriert , und solch darüber gehen könne, aufgehalten, damit dergleichen Revers nicht etwa hintergangen, und uns zu kunfftigen nachtheill und shaden verzukht, oder verdushet werden, solches auch von stunden und alsobalt ins werk richten, und volziehen lassen

**TP2 Instrukce pro českou komoru vydaná roku 1719 – edice vybraných článků
a přísahy ¹⁴⁹⁶**

Articulus 2^{dus}

**Woher unsere böhm: Camer Rätthe die fernere zu solch: ihrem Caracther erforderliche
Wissenshafft und erfahrenheit ziehen sollen**

Was aber einem oder anderen unserer böhm Camer Rätthen, oder sonstigen Subalternen über schon oben beschriebene erforderliche qualitäten an Notizen unserer böhm Juricum und Cameralium noch ermanglen möchte, da wird selbter sich zu befleisser haben, das er nebst einem gutte Studio Juridico sich auch in practica forensi in der böhm: Landts ordnung und Statt Rechten, und appellations sachen, item Instructionen deren Magistraten, auch verschiedentlichen landts gebrauchen in der distinction deren Instantien, undt also genanten neben rechten wohl informire, damit er auff begebenden fall unsere fisci Notturff allenthalben destomehr beobachten könne.

Und weillen wier wie nachfolgen wirdt gnädigst gewöllet, daß unser HoffCamer Collegium bei denen sich künfftig eraignenden aperturen mit tauglichen Subjectis von unseren Landt Camerern bestöllet werden solle, so wird ein jeder auß unßeren böhm: CamerRätthen sich auch procisue respectu Juris feudalis et Regalium Principis, wie auch in denen posterioribus Libri Codicis, sambt denen übrigen erari et fisci materiam Concernentibus, Juris titulis wohe zu Informiren und gutrachten haben, damit er nicht allein in Privilegiis Augusto donas nostra, sondern auch in der aurea Bulla, als welche die Reichs Cameralien auff verschiedene Weis enthaltet, dann unseren Capitulationibus, und denen vorherigen, undt fernere von zeit zu zeit ergehenden, Reichs Constitutionen Recehsen, Comitial Conclusis Reichs Matricul oder anschlügen, Policy ordnungen und Reformationen etc auch in anderer unserer erblenden Statutar: Reichs Landt und fürsten tags handlung, Sanctionibus pragmaticis erlassenen, oder künfftig erlassen den generalien und Patenten, sich gründlichen ersehe, nicht weniger deren un- undt mittelbahr tetergebenen beambten ihre Instructiones, haubt- und Special Commihsions Relationes verschiedene bergkerdnungen, die gebrauchige Anschläge deren gütter, die böhm.Lande economie beshreibungen und deren herrschaffts beambten, auch des königl: Procuratoris Instructionen, allerhandt visitations Relationen, endlichen die Mauth- und Zohl visitationen, Commerciens, undt Manufacturs tractator und was dergleichen mehrist genau

---

¹⁴⁹⁶ NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/13, karton 959.

durchgehe, undt sich darimen, sattsamb Informire, ohne das derselbe erst mit unseren schaden und nachtheil, ex Solomet usu sich in seiner function allzuspäth auß zu üben gedenken, und damit wir, dafern wie einen böhm: Camer- zu unsern HoffCamerRath auffnehmen oder sonst weittere beförderen wölten an derbei wohl außgeübt- und Informirten Subjectis den Selectum haben mögen.

Formula Juramenti

Der N. wird schwören und geloben dem allerdurchtigsten etc das era ls seinen Kais. May: Bohm Cammerrath in allen sachen und handlungen deroselben und ihrer Cammer gütter Nutzen und aufnehmen allzeit betrachten, schaden und Nachtheil warnen und wenden, auch bei keinem Rath und handlung sein wolle, darinnen wieder allehöchst besagt, Se: Kais:May: Persohn in einigerlei weg etwas fürgenommen und gehandelt wurde sondern solches alles deroselben alle weg anzaigen, darzu alle Se: Kais:May: Rathe geheimbnussen bis in seine gurenem verschweig, auch S' Kais: May: gehorsamb, getreü und willig sein und sonst alles der ehrbar- und gerechtigkeit nach handeln und thuen wolle, wie ein getreüer Rath und diener seinem herrn zu thun schuldig ist, undt sich hierüber weeder muth, gaab freundschaft, feindschaft noch anders bewögen lassen noch ansehen in keinerlei weis, im übring aber allem dem Jenigen gahorsambst nachkommen wolle und solle, zu welchen ihne der böhm: Camer Instruction und ordnung, in ein- und anderen würklich verbinden thuet.

Allem deme so mier Jetzo vergehalten worden will ich undt soll ich also gehorsambst nachkomment, undt nachleben, alß wahr mir gott helffe, dessen gebenedeite ohne erbsündt empfangene Mutter und JungFrau Maria undt alle Lieb heiligen.

Articulus 11^{mus}

Wie es mit denen dienst Ersetzungen zuhalten

Es haben unsere boeseeligte herren vorfahrere beraith resolviert, und wie es auch schon selbsten ob angereget, daß zu unseren ämbtern und dienst stöllen vor allen außländern es wäre dann, daß einer gar besondere qualitäten besitzete, soviel immer möglich eingebohene treüe vasallen, besonders aber solche, deren gutte qualitäten treü, Redlichkeit, und auch beraiths erwebener Experienz und verdiensten mann versiheret, auffgenommen und dann auf bei verfallen den aperturen nicht allein dem Senio, sondern auch der bezeugten appllication eiffer

und wirklich prostirten gutten diensten nach beförderet, und also nicht allein daß quam diu, sondern auch quam bene er gedienet habe? In Justiz mässige Consideration gezogen, und hier durch die geflissenheit und amulation zwischen unseren beambten, das sie sich in ihren bedienungen unterschieden, undt hierumben einer vor dem anderen, zue derlei beförderung verdienet machen, nicht aber allein auff daß bloße Senium verlassen sollen, hinwiederumb eingeführet werde, folglichen in allen dienst ersetzungen Justiz mässig den ist nach dem Senio undt nach denen dabei befindlichen verdiensten fürgegangen, ausser deme aber einiger particular favor oder Reccomendation nicht angesehen werden, die in dienst ersetzung verfassende berichte sollen, wie vorhero beraithe er wöhnet worden, gleich wie alle andere sachen, durch unser böhm: Camer Consilium beschehen, worbei wie uns jedoch gnädigst erklären, daß weillen unsern Prosidenten an denen Subjectis mit denen er hausten, walthen und wirttschafften muess, am mehristen gelagen ist, wir in denen an unß durch unsere hoffCamer gelangenden vorträgen, auff sein des Prosidentens votum, eine besondere Reflexion machen wollen, es solle aber darbei zugleich beobachtet werden, daß wann die ersetzung einen Cantzlei dienst betreffete mit vernehmung deren Secretarien in buchhalterei oder verraittenden diensts bestöllungen aber mit vernehmung des buchhalters drei taugliche Subjecta, wam anderst so viel in Concursu vorhanden, jedes mahls in vorschlan gebracht, und auff deren eines positive ingerathen werde.

TP3 Přísaha aneb povinnost kterak jest purkrabímu na Pardubicích na poručení JMC pana presidenta a pánů rad komory české léta 1606 vydána¹⁴⁹⁷

Přisahám pánu Bohu všemohoucímu, jeho svaté božské milosti, blahoslavené panně Marii matce boží a všem božím milým svatým, též nejjasnějšímu a velikomocnému knížeti a pánu, pánu Ferdinandovi třetímu, římskému císaři, uherskýmu a českému králi, arciknížeti rakouskému, pánu pánu nás všech nejmilostivějšímu

Jakož jsem na zámek JMC Pardubice za purkrabího přijat, v kterýžto práci předně na témž zámku, na dvořích i jinde čeládku k pobožnosti a aby každé povolání a práce své pilný byl, je v tom napomínati a neřádu jak na zámku tak na dvořích, mlýnech i jinde, žádných nepřehlídati, ke všem dělníkům při zámu, dvořích, mlejnech, na vinici, lukách, chmelnicích i jinde, aby pilně dělali a nezapomínali dohlídati, při zamykání zámku večer a ráno při odmykání, kdy toho čas bývá, ty klíče chovati, aby se žádná škoda, pokudž možná na ničem nestala, ve dvořích aby se popluží dobře dělaly, jakž náleží osývaly a vobilí pěkne sklídilo, mlaty i dobří vymlatcovaly a obilí nikam nestránilo, šafářky, dívky, aby dobytku a dělání omastků pilni byly na to bedlivě pozor dáti, pokudž bych jaké dobytky, selata ve dvořích, vepře ve mlejních s vědomostí a poručením pana hejtmana prodával, anebo co kupoval, v tom věrnost zachovati, registra s šafáři a šafářkami nad dobytky míti, které všem což by k dobrému JMC bylo panem hejtmanem a místohejtmanem poručeném a nařízeném, jich řídit i nikam bez vědomosti a na hejtmana neodjížděti připovídám.

Toho mi dopomáhej pán bůh všemohoucí, pana Maria i všichni svatí. Amen

---

¹⁴⁹⁷ NA, SM, inv. č. 1509, sg. J 8/8, karton 954, b. f. Text purkrabího i místohejtmana je datován rokem 1606, nicméně úvodní pasáže byly přizpůsobeny době, ve které byla přísaha skládána (jméno panovníka, roku 1606 také s největší pravděpodobností nebyla součástí přísahy invocace P. Marie).

TP4 Příklad aneb povinnost kterak jest místohejtmanu na Pardubicích na poručení JMC pana presidenta a pánů rad komory české léta 1606 vydána¹⁴⁹⁸

Přisaham panu Bohu všemohoucímu, jeho svatě božské milosti, blahoslavené paně Marii matce boží a všem božím milám svatým, též nejjasnějšímu a velikomocnému knížeti a pánu, pánu Ferdinandovi třetímu, římskému císaři, uherskému a českému králi, arciknížeti rakouskému, pánu pánu nás všech nejmilostivějšímu

Jakož jsem já na zámek JM. Pardubice za místohejtmana přijat, v kteréžto práci předně na témž zámku ke všem služebníkům, čeládce, aby jeden každý povolání svého pilen byl, dohlídati, v nebytí pana hejtmana, purkrabího na zámku při zamykání, odmykání zámku legirovati, k čeládce a jiné ve dvorích, při pivovařích, mlejních, na vinici i jinde, když by jací dělníci byli, též dohlídati, je aby každý povolání, práce své pilen byl napomínát, ať což by na škodu JMC byly toho netrpěti a na to se nedívati, nýbrž to přetrhnouti a panu hejtmanu oznámiti, v nebytí pana hejtmana doma lidi v potřebách jich vyslychati, o ně jménem pana hejtmana psáti a což by mi nenáleželo, toho bez pana hejtmana nečiniti, nýbrž to na pana hejtmana odložiti a potom vzněsti. Lidi poddaných JMC, což panu hejtmanu náleží, nepropouštěti, když se lidem spravedlnosti z zámku pouštějí, v nepřítomnosti pana hejtmana, což by JMC buď od úmrti aneb s pokutou náleželo, toho propouštět dopustiti nechci. S vědomostí pana hejtmana voliti, i tolikéž na soudech veských tak činiti a lidi hodné za rychtáře a konšele s vědomostí pana hejtmana, a sumou to vše, což by k dobrému a užitečnému JMC bylo a od pana hejtmana mně poručeno bude k tomu dohlídati a opatrovati, činiti připovídám.

Toho mi dopomáhej pán Bůh všemohoucí, pana Maria i všichni svatí. Amen

---

¹⁴⁹⁸ Ibid.

TP5 Hejtmané pardubického panství v letech 1614–1702

- 1606–1614 Jan Gerštorf z Gerštorfu
1614/1615–1617 Valentin Žalud (správce)
1616–1617 Věněk Bukovský z Hustířan
1617–1618 Šebestián Rejšvický z Freifeldu
1619–1621 Břeněk Ježovský z Lub
1624–1629 Kašpar Czeller z Rozentalu
1629–1633 Jiljí Fuchs z Reichenburku
1633 Václav Khyrbík (správce)
1633–1635 Jozue Kořenský z Terešova
1636–1647 Jan Purkhart Kordule ze Sloupna
1647– 55 Havel Gotthelf z Freudenberku
1656–1668 Jan Hogen ze Schwarzpachu a Černodolu
1669 – 1673 Zachariáš Kressl z Kvaltenberku
1673–1688 Jakub Lysander z Ehrenfeldu
1689–1693 Tobiáš Ludvík Cvikar z Došperku
1693–1695 Maxmilián Ferdinand Salz
1695–1704 Pavel Celestin Slavík

TP6 Hejtmané kolínského a poděbradského panství v letech 1614–1702

Kolín

1616 Šebestián Rejšvický z Freifeldu

1619 Burian Šlechta ze Všehrd

Před rokem 1621 Kašpar Czeller z Rozenhalu

1621–1628 Jan Václav Grýzl z Grýzova a na Domamyšli

Poděbrady

1607–1616 Mikuláš Klusák z Kostelce

1616–1619 Jan Obytecký z Obytec

1919–1620 (?) Václav z Bubna

1620/1621 Jan Obytecký z Obytec

1625–1628 Petr Štýrnský ze Štýrn

Hejtmané poděbradského a kolínského panství (po roce 1628)

1628–1635 Petr Štýrnský ze Štýrn

1635–47 Havel Gotthelf z Freudenberku

1647–48 Tomáš Kornelius (Thomas Cornelli)

1648–1649 Bartolomeo Bavo(li) (správce)

1650 –1661 Václav Albrecht Vltavský z Mannschwerdtu

1661–1668 Liborius Lameers von Lirspring

1668–1673 Jakub Lysander z Ehrenfeldu

1674–1689 Tobiáš Ludvík Cvikar z Došperku

1689–1693 Jiří Maxmilián Ferdinand Salz z Heydersdorfu a Lindy

1693–1698 (?) František Maxmilián Wendt

1698–1702 Jan Tušlovský

1703 – ?Jan Antonín Těšovský

TP 7 Článek *O všelijakých věcech, kteréž se hejtmanu i jiným služebníkům zapovídají*¹⁴⁹⁹

Edice článku dle instrukcí z roku 1638, 1652, 1668 a 1673, 1702¹⁵⁰⁰

Roku 1638–1668

Předně jakž jsou za slavné paměti císaře Matyáše, pána strejce našeho nejmilejšího mnozí neřádové na panstvích od některých hejtmanů a jiných služebníků se daly tak že aužitky panství ne větším díle sobě přivlastňovali, nechťice my více takových neřádů trpěti o tom tak to nařizujeme a chceme, aby budoucně hejtman ani žádný jiný služebník dvoru svého poplužního tu na tem panství, kdež v službě zůstaven neměl a nekupoval.¹⁵⁰¹

Druhého aby žádných handlův s lidmi poddanými nevedli a neměli.

Třetí aby žádných spolků s námi při dvorích na panství chovaje krávy, jalový dobytek, koně, klidny, hříbata nic neměl.

Čtvrté aby žádný služebníků našich žádného dobytka a pohlaví koňského svého nevyfremářoval, ovšem ani sobě nepřivlastňoval.¹⁵⁰²

Páté ze služebníků zámeckých¹⁵⁰³, aby v obilí, omastkú, rybách, dříví ani ve vše jiném handle žádného nevedl a z důchodův toho nic na vejdělek nekupovalo.

Šesté žádný z nich svých vlastních ani přátelských věcí, dobytka, koní, klisen, vozův a sumou všech potřeb, aby do důchodův nic neprovozoval.

Sedmé aby se žádný jako hejtman, tak ani jiný v důchodích našich nedlužil.¹⁵⁰⁴

Osmé Co se kdy dědin a kopanin přidělá potahy našimi a čeledí zdělá, semenem naším zaseje, to vše, aby se k ruce naší osívalo a žádný sobě toho přivlastňovati nemá.¹⁵⁰⁵

---

¹⁴⁹⁹ V instrukci z roku 1702 nazvaná „Sloužící čeho se varovati mají, též aby na panství žádný kořalku nepálil.“

¹⁵⁰⁰ SOA Zámorsk, Vs Pardubice, inv. č. 165–167 a 169, sg. G 58, G 74–75 a G 43, č. knihy 169–171 a 173, publikováno v *AC XXII*, str. 397–99.

¹⁵⁰¹ Roku 1652 znění upraveno: „Předně jakž mnozí neřádové na panství našich od některých hejtmanů a jiných služebníků, provozováním všelijakých handlů a ma panství sobě skupování gruntů se daly, nechťice my více takových neřádů trpěti, o tom nařizujeme, aby hejtman nynější i budoucí pod nižádným titulem dvoru svého poplužního tu na témž panství, kdy v službě zůstává, nemíval a nekupoval, jestliže by pak který z jinších při něm sloužících oficírů a služebníků tu na panství jakkoli osedlý byl aneboblížkop natsví něco svého měl, má hejtman netoliko na to pozor dáti, aby bez slušné, náležitě a obyčejné záplaty lidí poddaných k polním i jiným dílům, robotu a pod nižádným způsobem nepotahovali, méně pak sám něco takového dopouštěti se má.“

¹⁵⁰² Od roku 1652: „Čtvrté aby také všichni, kteří na panstvích v službách našich zůstávají, všelikého dobytka svého za naše neměnili, aniž sobě přivlastňovali.“

¹⁵⁰³ „ze služebníků zámeckých“ v textech od roku 1652 vypuštěno.

¹⁵⁰⁴ V instrukci z roku 1652 připojeno „aniž také na důchody naše bez vědomí komory naší České dluhy vzdělávati se nemají.“

¹⁵⁰⁵ V textu z roku 1652 navíc... (ne)ménějí takové dědiny potahy našimi zdělané sobě osívati, nýbrž jestli by obilím našim se osíti nemohly, tehdy lidem poddaným na třetí neb čtvrtý mandel dle uznání zanechati mají

Deváté žádny na zámku a panství našem páleného k své ruce pálení dáti nemá a a skrze to náš důchod ztenčovati nemá.¹⁵⁰⁶

[Hejtmanovi a ostatním úředníkům směřují rovněž následující články, které se objevily v instrukci pardubickému hejtmanu roku 1638, připojeny však byly poněkud překvapivě k článku *O služebnících a jiné čeládce* a byly do tohoto oddílu zařazeny i v letech následujících instrukcí, včetně instrukce z roku 1702]

Týmž způsobem ani hejtman náš mimo naželku svou a dítsky sv více služebníků neb služebnic mimo to, co obzvláštní vyměření naše ukazuje, k své vlastní službě chovati nemá, anobrž i těm osobám mužského a ženského pohlaví, kteříž jemu na sztavě naší chovati povoleny jsou, on sám z vlastního nákladu svého službu platiti povinen jest.¹⁵⁰⁷

1) *Jestli pak kdy v pilná polní díla, též k orání a setí obilí při dvořích aneb k jakým koli našim při hospodářství a stavení potřebám, hejtman náš toho bezelstně potřebi uznal, kterému z officírův s ním sloužícím, kdyby čas a prázdnot měli, bez meškání povinností jejich k takovým díelům a dělníkům poručiti dohlídnouti, aby tíž officírové a služebníci to beze vsí výmluvy vykonati povinni byli.*

2) *Co se pak dotýče, kdyby kdy z pilné potřeby od komory naší České hejtman aneb který z officírův do Prahy citován, aneb jinak z důležité potřeby v službách našich ven z panství víc než na jeden den vysláni byli, milostivě povolovati ráčíme, aby za jeden den a noc hejtmanu 2 zl. r., purkrabímu 1 zl. r., písaři důchodnímu 1 zl. r., obilnému 45 kr., pjezdnému 30 kr., staršímu fišmistru 1 zl. r., písaři porybnému 45 kr. z důchodů našich passirováno bylo, avšak na ten a takový způsob, aby jeden každý obesláni své, a zase kdy kde expedirován jest, attestací vyzdvihnouc, ku počtu přiložil.*

3) *Však především když by hejtman za některou obzvláštní potřebou naší z panství do měst Pražských odjeti měl, má před tím, nežli by se z místa na cesty vypravil, jaká toho příčina ukazuj, skrze psaní na naši komoru Českou v známost uvésti, a uzná-li to táž komora, že by to mimo hejtmana žádny jinší z sloužících aneb skrze psaní vyříditi nemohl: dostanouce povolení, teprve na cestu vypraviti, jinak jemu lifrgeld passirován nebude.*

4) *Nemá také hejtman jinší officírové bez povolení komory naší České ven z panství vyjížděti. Jestliže by pak kdy toho hejtman neb jinším officírům nějaká bezelstná potřeba nastávala, že by z panství odjeti měl: tehdy oznámíc, kde by v potřebě nastalé nalezen býti mohl, mimo jeden den a noc vně zůstávati nemá, na další čas pak k odjezdu od komory České povolení vyhledávati má.*

---

¹⁵⁰⁶ „...jaké by dále o pálení téhož páleného od nás nařízeno bylo, o tom poručení našeho očekávati bude.“

¹⁵⁰⁷ Tento článek je přítomen již v komorních instrukcích Matyáše Habsburského z let 1615 a 1616, od roku 1638 chybí, neboť došlo k zrušení společného vyživování služebnictva, jež bylo organizováno v sídlech vrchnostenských správ komorních panství. Rozbor viz *AC XXII*, s. 395.

TP8 Prosba o vyručení z rukojemství za důchodního písaře kolínského panství¹⁵¹¹

Milostiví páni páni

Na naši Vaši Exc. A Mstí ve vší nejponiženější pokoře vznášíme, kterak jsme my níže podepsaní od sv. Jana Křtitele v létu minulém 1657 až zase do sv. Jana nynějšího, tj. roka pořád zběhlého P. Václava Ignatiusa Žáka z Drahohejle, kterýž na ten čas na JMK panství kolínském za důchodního písaře zůstává, v rukojemství (jakž toho na slavné král.komoře české složený originalias dostatkem v sobě obsahující dotvrzuje), se postavili.

I poněvadž pak naše rukojemství, toliko na jeden rok se vztahuje a na den ted' příštího sv. Jana týž rok vycházeti bude, témuž panu Žákovi (pokudžby na témž JMK panství v nadřecené službě dáleji zůstávati chtěl, aby se i jiné rukojmě stávati a rukojemství naše nám k navrácení přivesti hleděl) v jistém čase věděti jsme dali.

Pročež naši Excell. a Mtí za to poniženě žádáme, že nám tu velikou milost učiniti a při nad dotčeném JM královském panství poděbradském a kolínském panu hejtmanu (však našeho v tom nejmenšího vyměření), aby pak předně týž důchodní písař k způsobení sobě jinších rukojmů přidržán jsouc, tak také i rukojemství naše nám zase navráceno a my z téhož rukojemství propuštění býti mohli, jisté nařízení učiniti ráčíte.

Na čemž od V excel a milostí laskavě a učinilivě resolucí očekávající zůstáváme

Vaši Excell a Mstí

Poniženě poslušní

Pavel Holub jinak Oplatník z Tramízku

Nikodém Čížek měštěním Starého Města pražského

---

¹⁵¹¹ NA, NM, sg. K 35/4, karton 367, b. f. (rok 1658).

Seznam obrazových přílohy

- OP1** Ukázka evidence a vnitřní komunikace komory
- OP2** Kniha služebních přísah úředníků české komory – přísaha prezidenta
- OP3** Instrukce pro prezidenty české komory z let 1682 a 1692
- OP4** Vzor kvitance
- OP5** Povolení k opuštění panství
- OP6** Podpisy komorních úředníků úředníků – výběr
- OP7** Výpis rukojmí (úřednictvo sledovaných panství)
- OP8** Raitbrief

OP1 Ukázka evidence a vnitřní komunikace komory

1) komorní rada žádá o expresní zdání komorní buchhlaterie¹⁵¹³

1. 8. 1657. 2. 5

10. 8. 3. Aug. 1657.

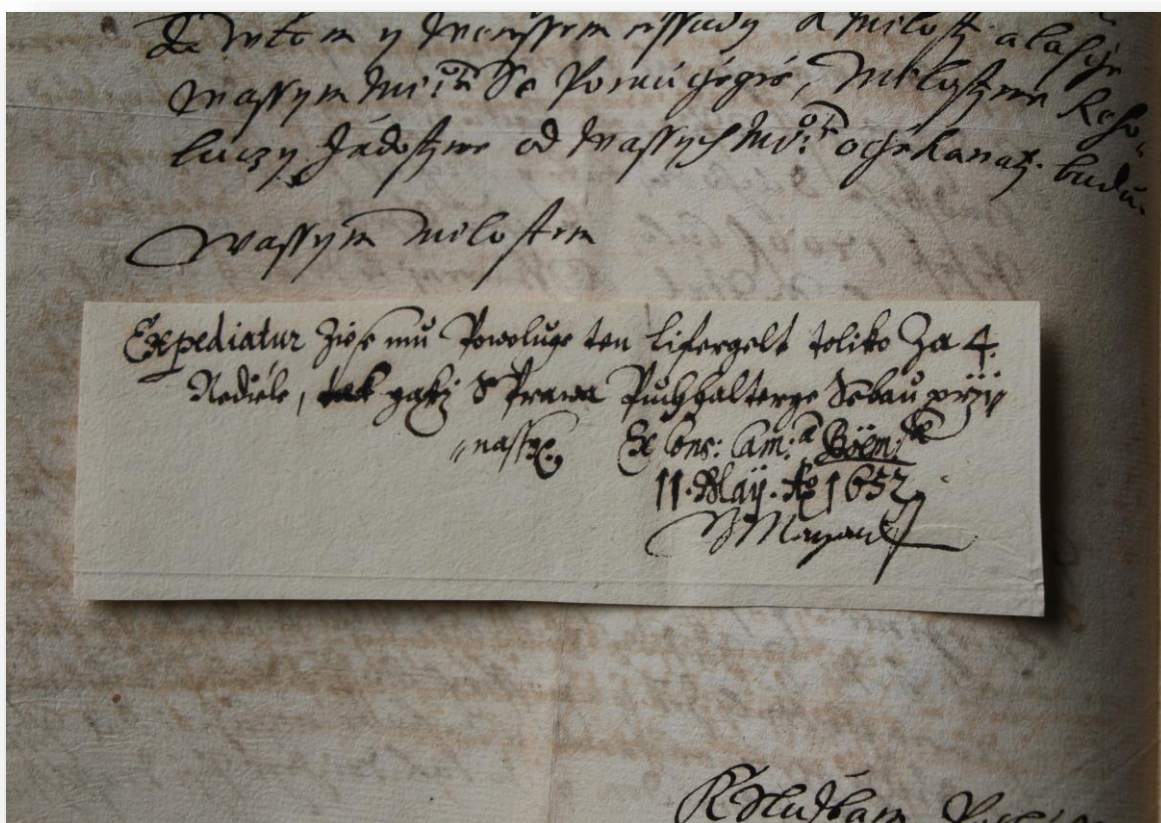
3 M & K. Vusfalt vni a Radam Mad Josty W. M. Hufalternye Expedi
Lestke odeslati, aby oni na druzy dvanat co se vystavovali Nedostatkum dotyize
Koprodukce, tak aby sejt hycyffis dne pjadnessera byt mofla, onai upravni
aridm... vjini.

Ex Conilio R. Cam. Boh. ac
Praga 3 Augusta 1657.

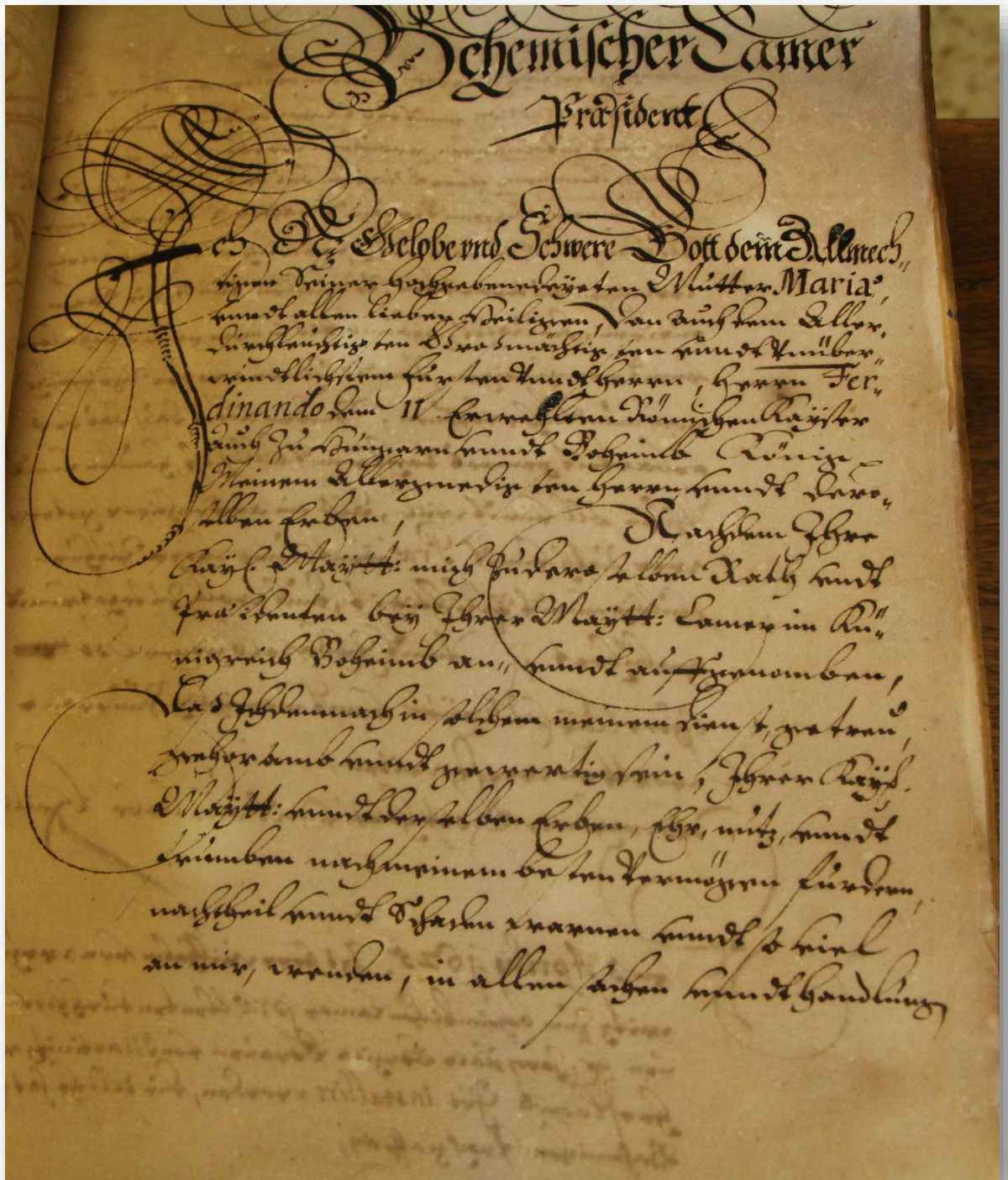
J. M. Hufalter

¹⁵¹³ NA, SM, inv. č. 2728, sg. P 130/62, karton 1898, b. f.

2) vyjádření radního Mařana k sestavení odpovědi stran liefergeldu hejtmana Albrechta Vltavského¹⁵¹⁴

¹⁵¹⁴ NA, NM, sg. P 26/1, karton 646, b. f.

¹⁵¹⁵ NA, ČDKM rkp, č. 3, st. č. 121, f. 1–2.

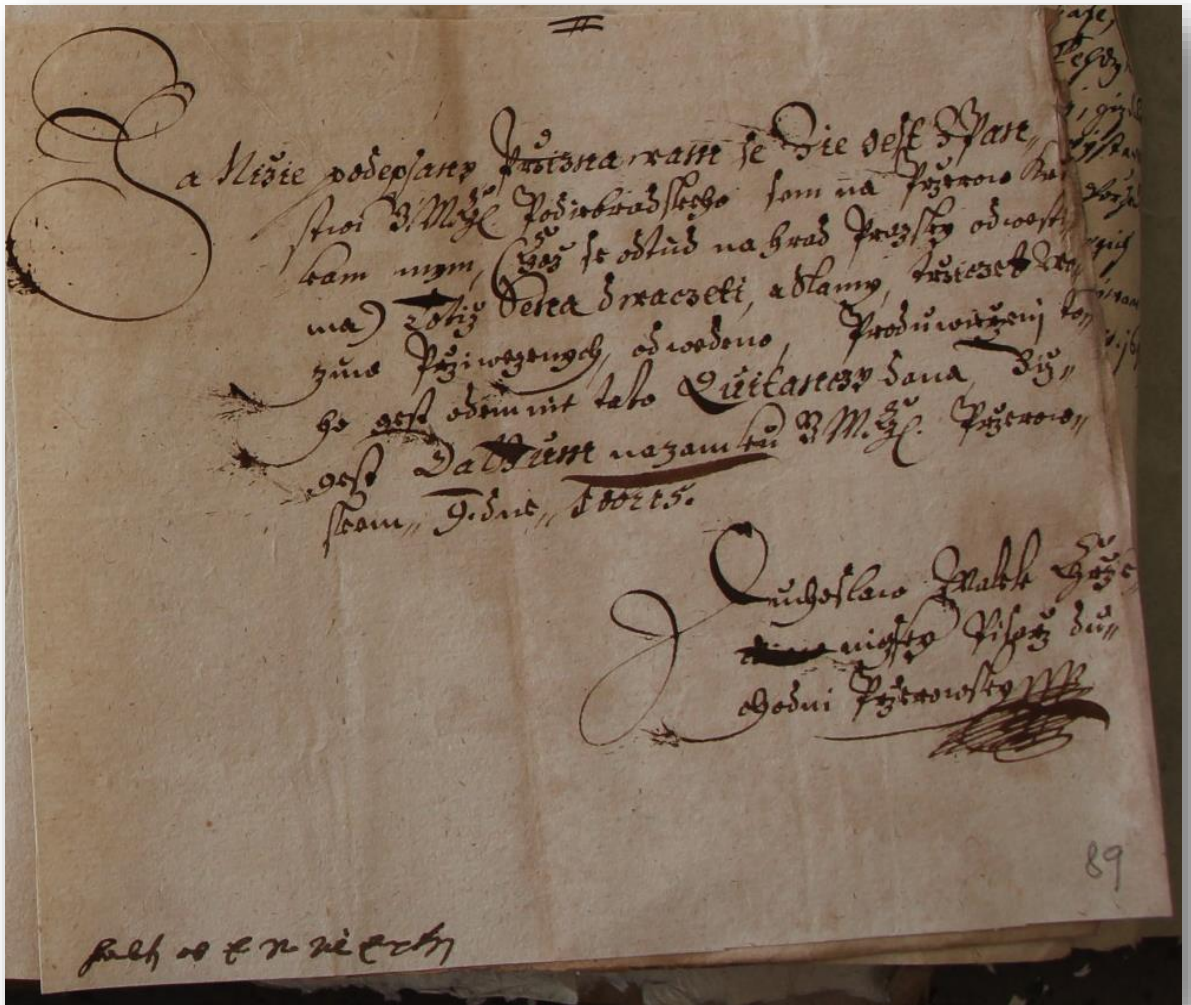
Am 16. Octob: A: 1628. Rindt Hr. Sueden Herr Schrey
 Carlus der B. Königin Friedr. Sued. von Maximilian, p. h. m.
 der Herr Oberst von Bürgermeistern der Königin der B.
 Friedr. Herr Carlus von Altona von Wallstein in praes.
 sentia Herrn Philippi Fabricij Cammer-Raths, und aller
 andern Cammer-officier zum Definitiven Cammer praesi.
 denten installirt worden /

OP3 Instrukce pro prezidy české komory z let 1682 a 1692¹⁵¹⁶

¹⁵¹⁶ NA, SM, inv. č. 1519, sg. J 18/7 (sv. 2), karton č. 958, b.f.

¹⁵¹⁷ NA, SM, P 72/30, karton 1661, f. 89.

OP5 Povolení k opuštění panství (uděluje poděbradský hejtman Tobiáš Ludvík Czwieker obilnému písaři Martinu Štikovi)¹⁵¹⁸

The image shows a handwritten document in cursive script, likely a permit. The text is written in a dark ink on aged paper. The document is signed and sealed. A red wax seal is visible, and the signature is written in a large, flowing cursive hand. The text is in Czech and mentions the name of the permit holder, Martin Štikov, and the date, 15. října 1683.

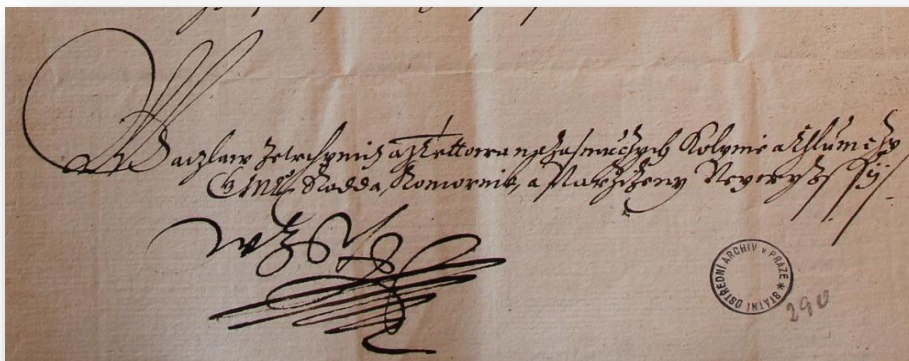
Hejtman Tobiáš Ludvík Czwieker
Povolení k opuštění panství
obilnému písaři Martinu Štikovi
15. října 1683.

Pod: Tobiáš Ludvík Czwieker
Hejtman

¹⁵¹⁸ NA, NM, sg. P 26/1 (rok 1683), karton 648.

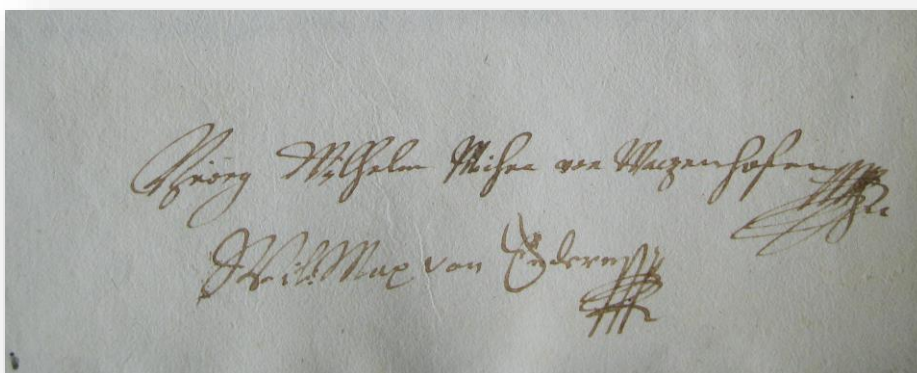
OP6 Podpisy komorních úředníků úředníků – výběr

Václav ze Vchynic a Tetova, vrchního hejtmana a rady Matyáše II.

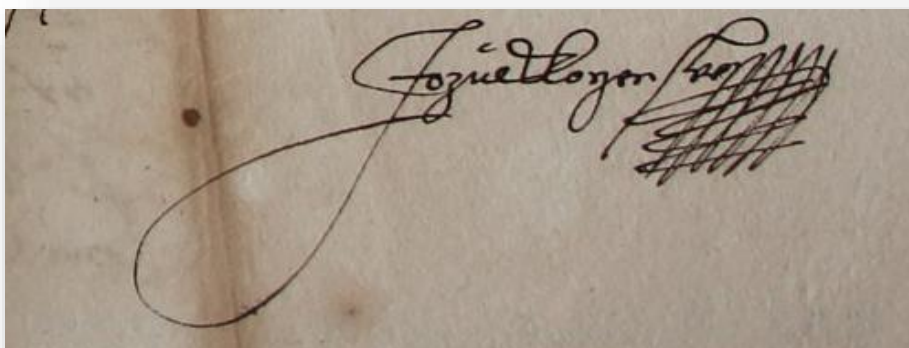
Handwritten signature of Václav ze Vchynic a Tetova, vrchního hejtmana a rady Matyáše II. The signature is written in a cursive script on aged paper. A circular stamp is visible in the lower right corner, containing the text "STÁTNÍ ARCHIV PRAHA" and the number "290".

Vilém Michna z Vacínova a Vilém Maxmiliána z Endern

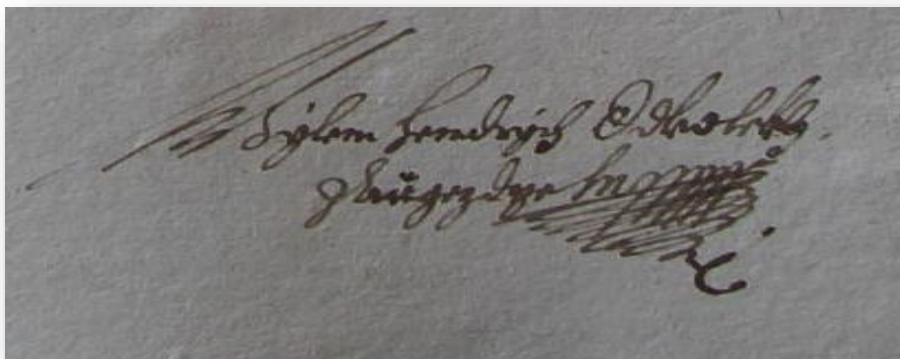
Handwritten signature of Vilém Michna z Vacínova a Vilém Maxmiliána z Endern. The signature is written in a cursive script on aged paper.

Jozue Kořenský z Terešova

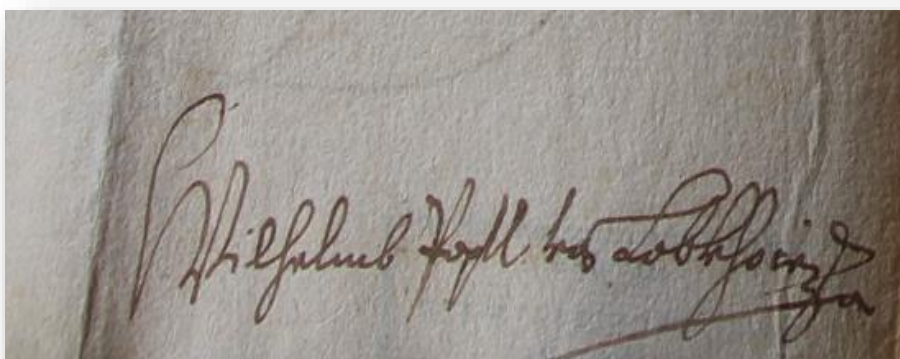
Handwritten signature of Jozue Kořenský z Terešova. The signature is written in a cursive script on aged paper.

Vilém Hendrych Odkolek z Oujezdce

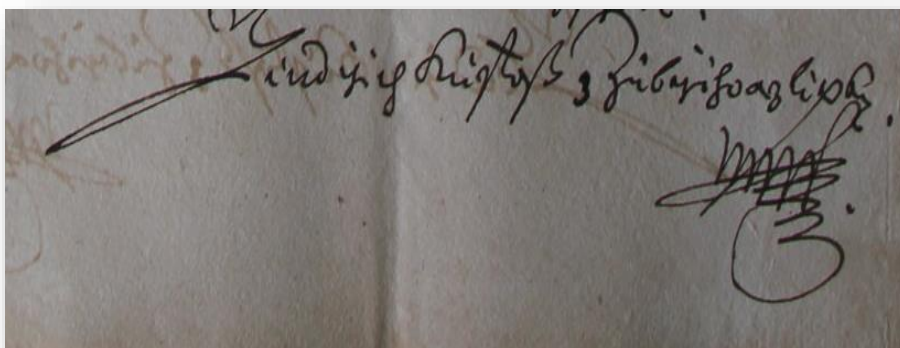
Vilém Hendrych Odkolek
z Oujezdce

Vilém Popel z Lobkovic

Vilém Popel z Lobkovic

Jindřich Kustoš ze Zubřího a z Lipky

Jindřich Kustoš ze Zubřího a z Lipky

Břeněk Ježovský z Lub

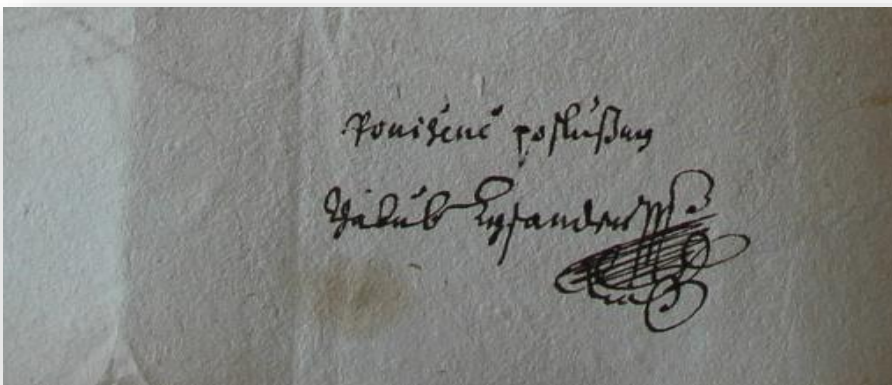
A handwritten signature in black ink on aged, yellowish paper. The signature is written in a cursive script and reads "Břeněk Ježovský z Lub". To the right of the name, there is a large, stylized flourish or monogram.

Zachariáš Kressl z Kvaltenberku

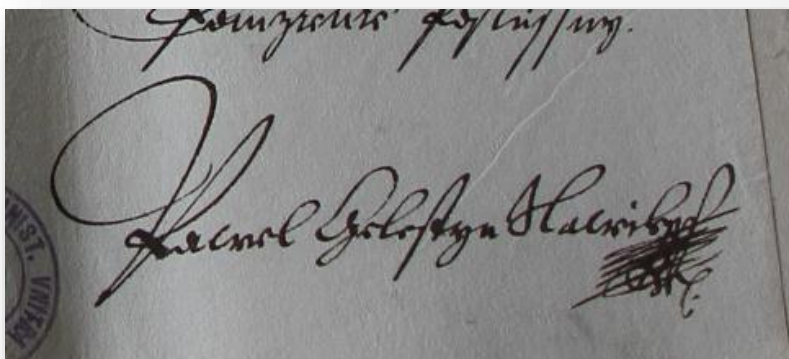
A handwritten signature in black ink on aged, yellowish paper. The signature is written in a cursive script and reads "Zachariáš Kressl". To the right of the name, there is a large, stylized flourish or monogram.

Pardubický hejtman Jakub Lysander

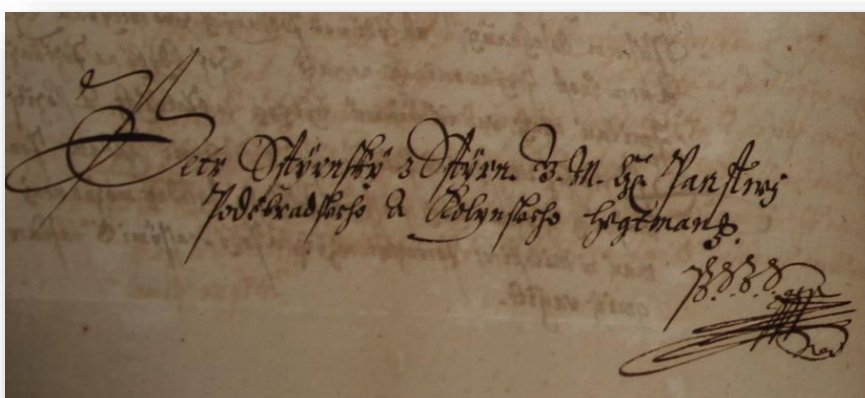
A handwritten signature in black ink on aged, yellowish paper. The signature is written in a cursive script and reads "Pardubický hejtman Jakub Lysander". To the right of the name, there is a large, stylized flourish or monogram.

Pavel Celestin Slavík

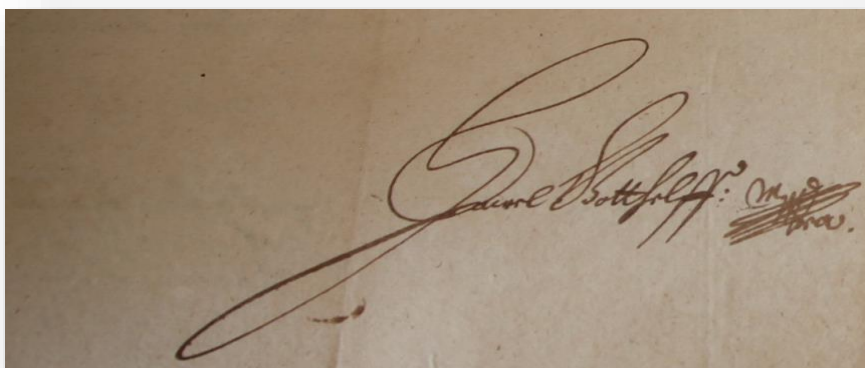
Handwritten signature of Pavel Celestin Slavík in cursive script. The text is written in dark ink on a light-colored paper. A circular stamp is partially visible on the left side of the document.

Petr Štýrnský ze Štýrn

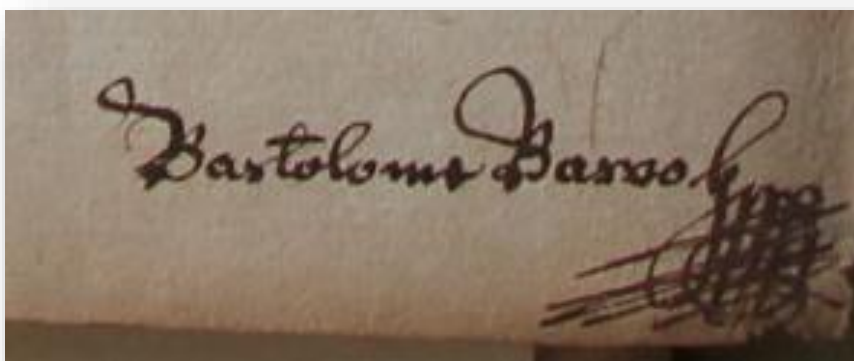
Handwritten signature of Petr Štýrnský ze Štýrn in cursive script. The text is written in dark ink on aged, yellowish paper. The signature includes the name and title, followed by a date and a flourish.

Havel Gotthelf z Freudenburku

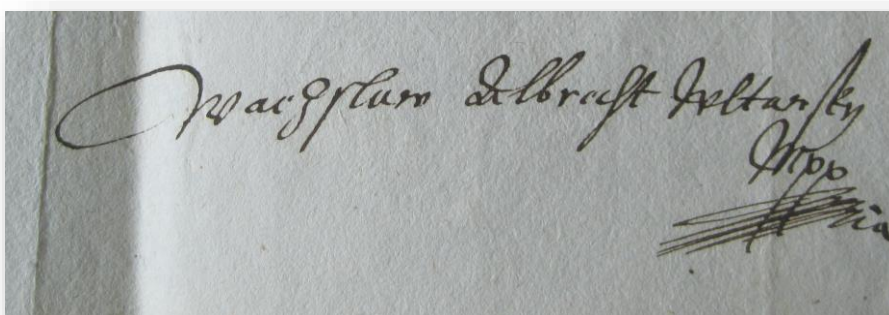
Handwritten signature of Havel Gotthelf z Freudenburku in cursive script. The text is written in dark ink on aged, yellowish paper. The signature is highly stylized and includes a date.

Bartolomeo Bavoli, purkrabí (správce)

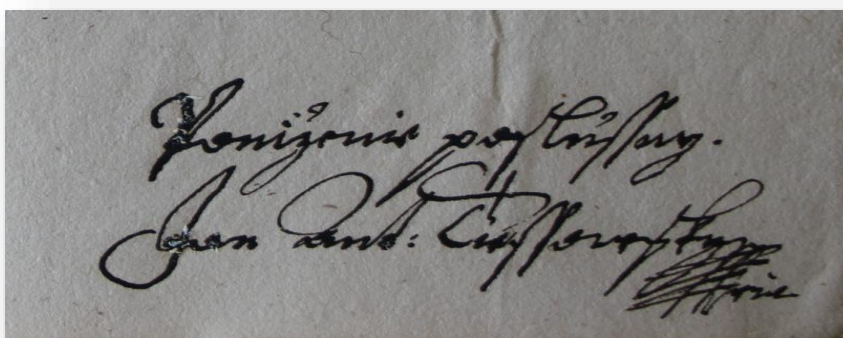
Bartolomeo Bavoli

Poděbradský hejtman Václav Albrecht Vltavský

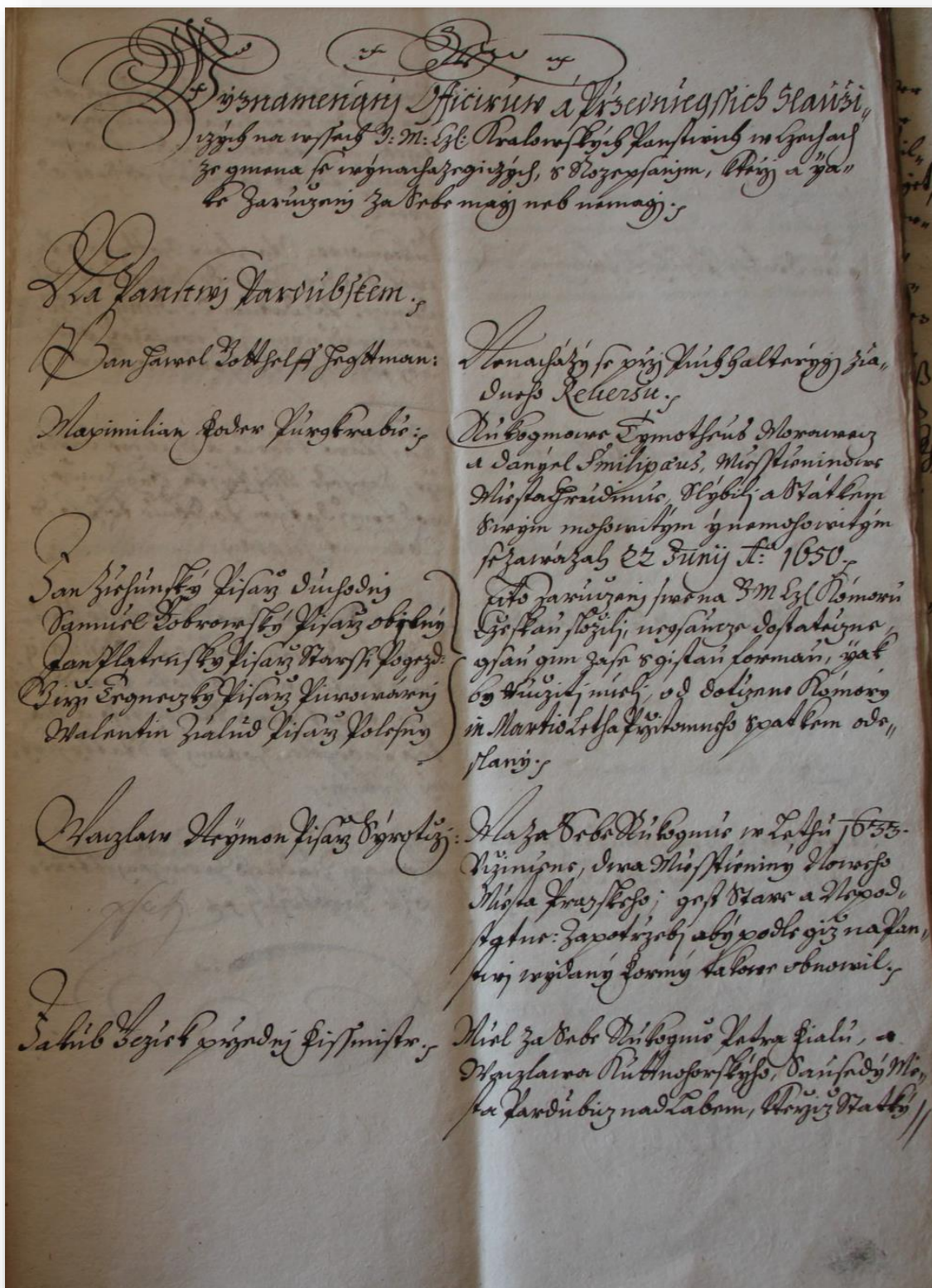
Václav Albrecht Vltavský

Jan Antonín Těšovský

Jan Antonín Těšovský

¹⁵¹⁹ NA, SM, karton1898, b. f. (rok 1651).

Právní slovník, ale koncová část je
dan zprávy, jako siola kuzal, jako
týž, ale podobná podle ranního
výhledu formy zavazání od kabe od
vade.

Jan Dráhoš, Písař, Vyšehradský

Unkormor: Matzlaro Vottnar a Ja,
mél vladet, Van'nda Miskuzka Sof,
Januzi: Jed datum 25. Junij 1650.
koncová část nyní zád vyfázat. Bude,
aby podobným způsobem obnovil.

Matyáš Stefan, Dráhoš, Písař

Rasplava Morla a Matyáš Stefan,
zpr, daní, Miskuzka Sofdanuzi,
pod tím datum podobné tolyto do
Nola, ut supra.

Matyáš Chaluzky, Mladší, Logozdný

Jan ma Ja Dobe dva Unkormis Dan,
pdy vladibsta od dne 25. Januaria
Enfa vntomuso do Nola vojad zho,
jise, to gyt Jana Chaluzkyho a Ma,
tga a abryle, sfoamij y Chaluzkyho
ny slovy.

Chaluzkyho dva, gimzto se nudo
Dvo sruozugo, to gyt Sofdanuzky
a vladibsta

Amagj ziadno zavazání Atro,
pžto zavazání.

Statet Smrkovský.

Jan Wazlaw Lafizius Dvorný

Miel za Wihogmů dva Mlýstioning
d Mlýsta Pralovů Jradya do Dola Kozmů
Křištofa, Joničradj Linnim xrosfal,
do Jermů Kwinon Jermůzary obnosmij.

Jan Strýk Jovrebrasteký

Jan Wazlaw Dalkamstý Jnglman

Wannarjzý se Wjz Křižbalkarogj zia
dufo Lenersu.

Bartholomius Dams Jnglkrabio

Waxodobnů usmō ziadnoso Jermůzary
nebo Lenersu.

Mikuláš Linnim Jermůzary Dvorný

Wihogmowů dva Mlýstianů Wawů
se Mlýsta Jwazstkofo, to gese Wazlaw
Pawel Jnglman a Ondřejag Latsnar
pod datum 30 Oktobry letka 1642.
Olybilj Osobanj i Dvůch Jnglmanj.

Jan Filip Dvůch Jnglmanů Dvorný

Wihogmowů Janal Dvůch a Martin
Ostatnka Mlýstianjnowů Mlýstkofo
Mlýsta Jwazstkofo, Osobanj i Dvůch
Linnim Jnglman pod datum 9 Sůlčij
1646. Jaxotizobj abj gr na ngywog
se Jermů obnosmij.

Wazlaw Wapynowy Wisay, Fogtydny, Nama ziadnosy zaruzany. 41
Tomaz Dmbal. . . . . Miska ziz smistwa zafstawa, nama
ziadnosy zaruzany.

Jan Faltynowit.

Nama ziadnosy zaruzany.

Parostry Kolinste.

Mlady Mlady Wisay obogity dny,
dny.

Ma za sobe Dikognis Dwa Dany,
dy Miska Wewosy Polyma, Mawli,
na Dyanla a Dyzis Jarwanla w
Lafsi 1674. Zapowedy aby dlany,
nigsh formy obnowil.

Jan Drostowot Wisay Fogtydny . . . . .

Znistawa na Drobis nariglonal do
wainnosy, any Dikognistury nama.

Parostry Franseste.

Jan Wazlaw Dym Fogtman

Nanafejny se xizy Duffaltowij
ziadnosy Kenerst.

Jan Dimal Durgwab

Nama ziadnosy zaruzany.

Georgian Trübnerstein

Wüstma na Trübri, naxizimil gressio
Korinnostij, anj zaruzanj nosizilij

W. Oudkerckij Wiaz Obilij

Woma zaruzanj, gajt w Wozis Desapny

Widam Lindagub Postolowij Wiaz
Wyzolij

Woma ziadnos zaruzanj, fial

Jan Jozomsky Wiaz Pogozdnij a
Lony

Woma ziadnos zaruzanj, fial

Janstris Trzerowste

Jan Dufostaw Malot Wiaz obor
gifs Dufodni

Ma za dabi Dinkognis Janfady 3 Mis,
za Postoliza nad Labam, a Wazlawa
Janola Kroyazkn, Malinze Malyska,
Wazlawa Jmadazkys, a Tobiasz
Krolkys

Janstris Trzimoclatste

Jan Jan Dappiel Gallidro Wiaz

Ma za sobe Dinkognis Dwa Janfady 3 Mis,
za Dappiezgys Jomast Wamowada
a Jomast Gyzler, Wyz se wolojni 1677.
za Dymawze Juroomani Dwinstow, Wozis
Despal

